

વર્તમાન વિશેષ™

GPSC 360°

CONTENTS

Cover Story

- India's progress in Science and Technology @ 75 05

પ્રાથમિક પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 1 :

- ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક વારસો 27
- બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા 29
- આંતરરાષ્ટ્રીય ઘટના 35

સામાન્ય અભ્યાસ - 2 :

- ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન 38
- ભૂગોળ અને પર્યાવરણ 60
- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી 66
- અન્ય 80

મુખ્ય પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 1 :

- ભૂગોળ 97

સામાન્ય અભ્યાસ - 2 :

- બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા102
- લોક પ્રશાસન અને શાસન104
- નીતિશાસ્ત્ર106

સામાન્ય અભ્યાસ - 3 :

- અર્થતંત્ર અને આયોજન 109

નોલેજ જંકશન

- Terms in NEWS 137
- WebSankul @ a glance 144
- Calender 149
- Map 150

* Detailed Index Inside (Pg.26 & Pg.96)

Editor in Chief & Director

વિકાસ પટેલ

Co-Editor

જીજ્ઞેશ ગઢિયા, રવિરાજ ડાભી,
જય ડોબરિયા, કાનજી કુછડિયા

Content Team

ધ્રુપદ પટેલ, સંદીપ પ્રજાપતિ, કરણ પટેલ, વીરપ્રતાપ સિંહ,
દક્ષાબા રાણા, ક્રિષ્ના ધોરાજીયા, ઝાલા યોગેશકુમાર, ચંદ્રસિંહ
રાઠવા, મહેન્દ્ર પઢિયાર, સુરજ પટેલ, ચૌહાણ કુલદીપસિંહ,
પ્રકાશકુમાર પ્રજાપતિ, જીગર દરજી, પટેલ મયુરભાઈ, સંજય
સોનગરા, યશવંતકુમાર પરમાર

Typing Team

ઋત્વા દવે, પ્રિયંકા લેઉવા, હિતેન્દ્રસિંહ રાજપાલ, હિમાંશીબેન
રાઓલ, કોમલ પરમાર, કોમલ પ્રજાપતિ, મિતલ નાણાવટી,
નરેન્દ્રભાઈ ગોહિલ, વાઘેલા ધારાબેન, પ્રકાશભાઈ પરમાર, મહંમદ
ઈલિયાસ દાણી, અંસારી બસીરુદ્દીન નિઝામુદ્દીન, કરણસિંહ ગોહિલ,
ભાવનાબેન પટેલ, દેવેન્દ્રભાઈ ઠક્કર, ચેતનભાઈ નાયી

Designing Team

અંશ વાછાણી, ખુશ્બુ સોલંકી, કોમલ રાવળ, હાર્દિક
લાખાણી, નિતિન વાલાણી, કુંદન પટેલ, નિકુંજ સગર,
મયંક ઘેલાણી, હાર્દિક પંચાલ, કિર્તન પટેલ

Managment Team

મહેશ રખિયાણીયા, મનસ્વી ગઢવી, ક્રિષ્ના પટેલ,
મેહુલ ચૌહાણ, કિશન બુરાણી, દેવ્યાની પોઝાર

વર્તમાન વિશેષ™ GPSC 360°

ગુજરાતના તમામ મહેનતુ વિદ્યાર્થીઓને અર્પણ

Book Name : વર્તમાન વિશેષ GPSC 360°

Copyright© : WebSankul®

Pages : 152

Price : Rs. 130/-

Book Design : WebSankul

Email : publication@websankul.com

Contact No : 77 77 99 13 48, 96 01 60 83 48

Website : www.websankul.com

© Strictly reserved with the Editor

No Part of this Publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise or stored in a database or retrieval system without prior written permission of the publishers.

સંપાદક તથા પ્રકાશક દ્વારા પુસ્તકના તમામ તથ્યોની યોગ્યતા તપાસમાં આવી છે, તેમ છતાં કોઈપણ ક્ષતિ માટે પ્રકાશક, સંપાદક, મુદ્રક જવાબદાર રહેશે નહીં.

સંપાદકીય ...

નમસ્કાર વિદ્યાર્થી મિત્રો,

ભારત તહેવારો અને ઉત્સવોનો દેશ છે. તેમાં પણ આ મહિનો ઘણો ખાસ ગણી શકાય, કારણ કે, આ જ મહિનામાં આધશક્તિ માં ની આરાધનાનાં નોરતાં અને દશેરાની ધામધૂમથી ઉજવણી થઈ અને હવે ટૂંક સમયમાં દિવાળી એટલે કે દીપોત્સવી પોતાનો પ્રકાશ પાથરવા આવી પહોંચશે.

આ તહેવારો આપણને મનોરંજન પૂરું પાડવાની સાથે ઘણું બધું શીખવી પણ જાય છે. દશેરાનો તહેવાર અસત્ય પર સત્યની જીત તો દર્શાવે જ છે, સાથે જ તે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, ઈર્ષ્યા, અહંકાર રૂપી દશાનન પર સ્વયંની એટલે કે મનની જીત પણ દર્શાવે છે. ત્યાર બાદ આવતો દિવાળીનો ઉત્સવ અંધકારને દૂર કરી જીવનમાં જ્ઞાન રૂપી, સફળતા રૂપી કે શાંતિરૂપી પ્રકાશ પાથરવાને પ્રતિબિંબિત કરે છે. અર્થાત્ મનુષ્ય દશાનન જેવા લોભ, મોહ, કામ, ક્રોધના પૂતળાંને પરાજિત કરી સ્વયંનું જીવન પ્રકાશિત કરી શકે છે, તેવો તેનો સંદેશ છે.

વિદ્યાર્થી જીવનમાં પણ આ સંપૂર્ણપણે લાગુ પડે છે. જીવનની કોઈ પણ પરીક્ષામાં વિદ્યાર્થીને બાહ્ય મુશ્કેલીઓ, પડકારો, તકલીફોનો સામનો કરવો પડે છે, પરંતુ સાથે જ તેણે પોતાની અંદર રહેલા દુર્ગુણો સામે પણ લડવું પડે છે. વિદ્યાર્થી જીવન સંયમ અને સાદગીનું ઉદાહરણ હોવું જોઈએ. તેણે પોતાના જીવનમાં અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર દૂર કરી જ્ઞાન રૂપી પ્રકાશની પ્રાપ્તિ કરવા માટે સ્વયંમાં રહેલ આળસ, નિરાશા, ડર વગેરેને હરાવી વિજયી બનવા પ્રયાસ કરતાં રહેવું જોઈએ.

આ પર્વ પર આપ સૌ આપની ધારી સફળતા મેળવો અને વિજયી બની દીપોત્સવી સમાન આપનું જીવન પ્રકાશિત થઈ ઊઠે તેવી શુભકામનાઓ !!

વિકાસ પટેલ

તમને ખાખી પહેરાવવા માટે આવી રહી છે
ગુજરાતની સર્વશ્રેષ્ઠ ફેકલ્ટી ટીમ

PSI/ASI (PRE+ MAINS)

Date **24-01-2023**

Time **8:30 to 10:30**

Fees **30000** (~~40000~~)

(Offer Valid till 24 January)

Address : 1st Floor, Ashwamegha Complex, Sargasan Cross Roads,
KH-0 Circle, Gandhinagar, Gujarat - 382421

 77788 98734 | 90549 03902 | 96249 43920 | 90549 06546

પ્રસ્તાવના

- ભારતે આઝાદીના 75 વર્ષ પૂર્ણ કર્યા છે. આ શુભ પ્રસંગની ઉજવણી માટે ભારતે આઝાદીનો અમૃત મહોત્સવ શરૂ કર્યો છે. જેમાં ભારતની આઝાદીના 75 વર્ષની સફરમાં પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિઓનું સ્મરણ કરવામાં આવે છે. સિદ્ધિઓના સ્મરણમાં રાજકીય, આર્થિક, ઐતિહાસિક, વિજ્ઞાન અને પ્રોદ્યોગિકો વગેરે ક્ષેત્રોમાં ભારતની પ્રગતિનો સમાવેશ થાય છે.
- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે આઝાદીની 75મી વર્ષગાંઠની ઉજવણી રૂપે નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ સાયન્સ મ્યુઝિયમ્સ (NCSM) દ્વારા 'આઝાદીના 75 વર્ષ - વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીમાં ભારતની સિદ્ધિઓ' રાષ્ટ્રવ્યાપી સ્મારક પ્રદર્શનનું આયોજન કરાયું હતું.
- ભારતનો વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી સાથેનો ઇતિહાસ લાંબો અને ભવ્ય છે, જે બલૂચિસ્તાનની મહેરગઢ સંસ્કૃતિ (7000 BCE) સાથે શરૂ થયો. મહેરગઢ, સિંધુ-સરસ્વતી સંસ્કૃતિના ખોદકામ કરાયેલાં સ્થળો, વૈદિક-અનુવૈદિક સાહિત્ય અને કલાકૃતિ વગેરે પૂરતા પુરાવા આપે છે કે, ભારતીય ભૂમિ પર ખૂબ સમૃદ્ધ વિજ્ઞાન અને પ્રોદ્યોગિકી સંસ્કૃતિનો વિકાસ થયેલો હતો.
- ભારતીય વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ચિકિત્સા, પ્લાસ્ટિક સર્જરી, ધાતુશાસ્ત્ર, કૃષિ-બાગાયત, ગણિત-રસાયણ શાસ્ત્ર, શિપબિલ્ડિંગ અને નેવિગેશન, ધ્વનિશાસ્ત્ર, વજન અને તોલ વગેરે શાખાઓમાં મજબૂત રીતે વિકસ્યું હતું.
- ભારત વર્ષ 1947માં આઝાદ થયો ત્યારે નબળી અર્થવ્યવસ્થા, દેશનું વિભાજન, રાજકીય વિક્ષેપ, ગરીબી, અલ્પશિક્ષણ વગેરેના કારણે આર્થિક વિકાસ સંપૂર્ણપણે અટકી ગયો હતો. દેશના પુન:નિર્માણમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીએ નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવી છે.
- છેલ્લાં 75 વર્ષમાં ભારતે કૃષિ, ભારે ઉદ્યોગ, સિંચાઈ, ઊર્જા ઉત્પાદન, પરમાણુ ઊર્જા ક્ષમતા, અવકાશ ટેકનોલોજી, રક્ષા ટેકનોલોજી, સંચાર ટેકનોલોજી, બાયો ટેકનોલોજી, સમુદ્રવિજ્ઞાન, વિજ્ઞાન સંશોધન અને શિક્ષણમાં નોંધપાત્ર સફળતા હાંસલ કરી છે.
- ભારતની વિજ્ઞાન ક્રાંતિમાં વિક્રમ સારાભાઈ, હોમી જહાંગીર ભાભા, સી.વી.રમન, જગદીશ ચંદ્રબોઝ, મેઘનાદ સહા, સત્યેન્દ્રનાથ બોઝ, હરગોવિંદ પુરાના વગેરે જેવા પ્રખ્યાત વૈજ્ઞાનિકોનો અમોઘ ફાળો રહ્યો છે.
- સમયાંતરે ભારતે વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીમાં નોંધપાત્ર પ્રગતિ કરી છે. વિજ્ઞાન ટેકનોલોજી અને નવીનતા નીતિ-2020 વિકેન્દ્રિત, બોટમ-અપ, પુરાવાથી માહિતગાર, નિષ્ણાતો દ્વારા સંચાલિત અને સર્વસમાવેશની વિભાવનાને સીમાચિહ્ન કરે છે.
- 'આત્મનિર્ભર ભારત'ના સિદ્ધાંત હેઠળ ભારત વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રમાં સ્વદેશી વિકાસ અને આત્મનિર્ભરતા તરફની દૃષ્ટિ પર વિશેષ ભાર મૂકે છે.

અવકાશ અને સંરક્ષણ

અવકાશ

ISRO (ભારતીય અવકાશ અનુસંધાન સંસ્થા - Indian space Research organisation)

- ભારતીય અવકાશ સંશોધનો માટેની સંભાવનાઓ તૈયાર કરવા અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે થતાં સંશોધનોનો અભ્યાસ અને ખ્યાલ મેળવવા વર્ષ 1962માં ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈના નેતૃત્વ હેઠળ ઇન્ડિયન નેશનલ કમિટી ફોર સ્પેસ રિસર્ચ (INCOSPAR)ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. તેના જ ભાગરૂપે વર્ષ 1963માં કેરળના તિરુવંતપુરમ નજીક થુમ્બા ખાતે થુમ્બા ઈક્વિટોરિયલ રોકેટ લોન્ચિંગ સ્ટેશનની સ્થાપના કરવામાં આવી. આગળ

જતાં વર્ષ 1969માં INCOSPAR સંસ્થાનું 'ભારતીય અવકાશ અનુસંધાન સંસ્થા (ISRO)' નામે નામકરણ કરાયું. વર્ષ 1972માં અવકાશ વિભાગની રચના થતાં ISRO તેનું ભાગ બન્યું.

ISRO સાથે સંલગ્ન અવકાશ ક્ષેત્રની અન્ય પેટા સંસ્થાઓ

- વિક્રમ સારાભાઈ સ્પેસ સેન્ટર (VSSC) : તિરુવંતપુરમ
- લિક્વિડ પ્રોપલ્શન સિસ્ટમ્સ સેન્ટર (LPSC) : તિરુવંતપુરમ
- સતીશ ધવન સ્પેસ સેન્ટર : શ્રી હરિકોટા
- સ્પેસ એપ્લિકેશન સેન્ટર : અમદાવાદ
- નેશનલ રિમોટ સેન્સિંગ સેન્ટર - હૈદરાબાદ

ભારતની અવકાશ ક્ષેત્રે પ્રગતિ

- ભારતે અત્યાર સુધીમાં પોલર સેટેલાઈટ લોન્ચ વ્હીકલ (PSLV) પ્રક્ષેપણ યાનની મદદથી 34 દેશોનો થઈને અંદાજે 342 વિદેશી ઉપગ્રહો લોન્ચ કર્યા છે. સેટેલાઈટ ઈન્ડસ્ટ્રી એસોસિએશનના અહેવાલ 2020 મુજબ વર્ષ 2019માં વૈશ્વિક અવકાશ ક્ષેત્રના અર્થતંત્રનું મૂલ્ય 366 બિલિયન ડોલર હતું, જેમાં ભારતનો હિસ્સો 2% એટલે કે અંદાજે 7 બિલિયન ડોલર જેટલો રહ્યો હતો. જેમાં આવનાર ભવિષ્યમાં વધારો થવાની વિશાળ સંભાવનાઓ રહેલી છે.
- ભારતમાં અવકાશ અને સેટેલાઈટ પ્રોજેક્ટ્સ પર 40 થી પણ વધુ સ્ટાર્ટ-અપ્સ કાર્યરત છે, જે ભારતને નજીકના ભવિષ્યમાં અવકાશ ક્ષેત્રે મજબૂત સ્થાન અપાવવામાં યાવીરૂપ ભૂમિકા ભજવશે.
- ભારતે સ્પેસ પ્રોગ્રામ પર 2019-20 માં કુલ 1.8 બિલિયન ડોલરનો ખર્ચ કર્યો હતો. ISRO દ્વારા વર્ષમાં સરેરાશ 5-7 ઉપગ્રહો લોન્ચ કરવામાં આવે છે, જ્યારે અમેરિકા અને ચીન દ્વારા વર્ષમાં સરેરાશ અનુક્રમે 19 અને 34 જેટલા ઉપગ્રહો લોન્ચ કરાય છે.

અવકાશ ક્ષેત્રના વિકાસ માટે લેવાયેલ મહત્વપૂર્ણ પગલાં

- ડ્રાફ્ટ સ્પેસ એક્ટિવિટીઝ બિલ - 2017** : આ બિલનો ઉદ્દેશ્ય ભારતની અવકાશ પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહિત અને નિયમિત કરવાનો છે. તે અવકાશ વિભાગ દ્વારા સરકારના માર્ગદર્શન અને અધિકૃતતા હેઠળ ખાનગી ક્ષેત્રની એજન્સીઓની ભાગીદારીને પ્રોત્સાહિત કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.
- એન્ટ્રિક્સ (ANTRIX) કોર્પોરેશન લિમિટેડ** : એન્ટ્રિક્સ એ ઈસરો દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલ સ્પેસ પ્રોડક્ટ્સ, ટેકનિકલ કન્સલ્ટન્સી સેવાઓ અને ટેકનોલોજીના ટ્રાન્સફર અને વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિના વિસ્તાર માટે ISROની માર્કેટિંગ શાખા છે.
- ન્યુ સ્પેસ ઈન્ડિયા લિમિટેડ (NSIL)** : તે 2019માં સ્થપાયેલ ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ સ્પેસ હેઠળની કેન્દ્રીય જાહેર ક્ષેત્રની એન્ટરપ્રાઇઝ છે.
- IN-SPACE (ઇન્ડિયન નેશનલ સ્પેસ પ્રમોશન એન્ડ ઓથોરિટીઝેશન સેન્ટર)** : તેની સ્થાપના ઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહન આપવા અને અવકાશ ક્ષેત્રમાં ખાનગી રોકાણ આકર્ષવા માટે કરવામાં આવી છે.
- પ્રોજેક્ટ નેટ્ર** : પ્રોજેક્ટ નેટ્ર એ ભારતીય ઉપગ્રહો માટે અવકાશમાં કાટમાળ અને અન્ય જોખમો શોધવા માટે પ્રારંભિક ચેતવણી પ્રણાલી (Early Warning System) છે. જે એકવાર કાર્યરત થયા પછી ભારતને અન્ય અવકાશ ક્ષેત્રની મજબૂત શક્તિઓની જેમ સ્પેસ સિચ્યુએશનલ અવેરનેસમાં ક્ષમતા વધારવા ઉપયોગી થશે.

અવકાશ ક્ષેત્રે ભારતની નોંધપાત્ર ઉપલબ્ધિઓ

- માર્સ ઓર્બિટર મિશન (MOM)** : આ ભારતનું પ્રથમ આંતરગ્રહીય મિશન હતું. પ્રથમ પ્રયાસમાં જ મંગળની ભ્રમણકક્ષા સુધી પહોંચનાર ભારત વિશ્વનો પ્રથમ દેશ બન્યો હતો. જેના થકી રશિયા, અમેરિકા, યુરોપિયન સ્પેસ એજન્સી પછી મંગળની ભ્રમણકક્ષામાં પહોંચનાર ઈસરો વિશ્વની ચોથી અવકાશ એજન્સી બની હતી.

- ચંદ્રયાન-1** : ભારતનું પ્રથમ ચંદ્ર મિશન વર્ષ 2008માં ISRO દ્વારા PSLV-C11ની મદદથી લોન્ચ કરવામાં આવ્યું હતું, જે ચંદ્ર પર પાણીના પુરાવા શોધવામાં સફળ રહ્યું હતું અને આ અવકાશયાને ચંદ્રની આસપાસ 3400 થી વધુ પરિક્રમાઓ કરી વિવિધ પ્રકારનાં સંશોધનો કર્યાં હતાં.
- મિશન શક્તિ** : સંરક્ષણ સંશોધન અને વિકાસ સંસ્થા (DRDO) દ્વારા વર્ષ 2019માં એન્ટિ-સેટેલાઈટ મિસાઇલ વડે અવકાશમાં ઉપગ્રહને સફળતાપૂર્વક તોડી પાડવાનું મિશન પાર પાડવામાં આવ્યું અને આવી ક્ષમતા ધરાવતા જૂજ દેશોમાં ભારતે સ્થાન મેળવ્યું, જે ભારતની અવકાશીય ક્ષમતા અને અવકાશીય સંપત્તિના રક્ષણ માટેની ભારતની શક્તિનું પ્રદર્શન હતું.
- AstroSAT** : એસ્ટ્રોસેટ એ ભારતનું પ્રથમ સમર્પિત મલ્ટિ-વેવલેન્થ સ્પેસ ટેલિસ્કોપ છે. જે એક્સ-રે, ઓપ્ટિકલ અને UV સ્પેક્ટ્રલ બેન્ડમાં એકસાથે અવકાશીય સ્રોતોનો અભ્યાસ કરે છે.
- PSLV-C37** : વિશ્વમાં એકસાથે 104 ઉપગ્રહો એક જ પ્રક્ષેપણમાં સફળતાપૂર્વક ભ્રમણકક્ષામાં મૂકનાર ISRO પ્રથમ સંસ્થા હતી. વર્તમાનમાં સૌથી વધુ સેટેલાઈટ્સ એક જ લોન્ચમાં મોકલવાનો રેકોર્ડ સ્પેસ એક્સ પાસે છે. તેના દ્વારા 143 સેટેલાઈટ્સને અવકાશમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા.
- NAVIC** : Navigation in Indian Constellation એ ભારતની પ્રાદેશિક નેવિગેશન સેટેલાઈટ સિસ્ટમ (IRNSS) છે. જેને ISRO દ્વારા વિકસાવવામાં આવી છે, IRNSSમાં કુલ આઠ ઉપગ્રહોનો સમાવેશ થાય છે. જેમાંના ત્રણ ઉપગ્રહો જીઓસ્ટેશનરી ભ્રમણકક્ષામાં અને પાંચ જીઓસિંક્રોનસ ભ્રમણકક્ષામાં મૂકવામાં આવ્યા છે. તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ભારત અને તેના પડોશી રાષ્ટ્રોને વિશ્વસનીય અને સ્થિર નેવિગેશન સેવા પ્રદાન કરવાનો છે.
- કાયોજેનિક એન્જિન** : ISROએ તેના હેવી લિફ્ટલોન્ચ વ્હીકલ GSLV MK-IIIનો ઉપલા તબક્કાના ઉપયોગ માટે સ્વદેશી કાયોજેનિક એન્જિન વિકસાવ્યું છે. આવી ટેકનોલોજી ધરાવતા જૂજ દેશોમાં ભારતનો સમાવેશ થાય છે.
- INSAT** : આ એક સેટેલાઈટ્સ નેટવર્કનો સમૂહ છે, જે દેશમાં સંચાર અને પ્રસારણની સુવિધાઓ આપે છે. તે સમગ્ર દક્ષિણ એશિયાને આવી સુવિધાઓ પ્રદાન કરવા સક્ષમ છે. INSATના કારણે ભારતમાં ટેલિવિઝન અને રેડિયો પ્રસારણ, દૂરસંચાર અને હવામાનશાસ્ત્ર ક્ષેત્રે સુધારાની નવી ક્રાંતિ આવી છે.
- ગગનયાન** : ISRO નજીકના ભવિષ્યમાં ભારતનું સ્વદેશી રીતે વિકસિત પ્રથમ સમાનવ મિશન એટલે કે 'ગગનયાન' લોન્ચ કરવાની તૈયારીમાં છે. તેના અંતર્ગત ભારત દ્વારા 3 અવકાશયાત્રીઓને અવકાશમાં મોકલવાની યોજના છે. તેઓ 300-400 કિ.મી.ની ઊંચાઈ પર 7 દિવસનો સમય પસાર કરશે.
- ભારતનું પોતાનું સ્પેસ સ્ટેશન બનાવવાની યોજના** : વર્ષ 2030 સુધીમાં ભારતે તેનું પ્રથમ સ્વદેશી રીતે નિર્મિત સ્પેસ સ્ટેશન લોન્ચ કરવાની યોજના બનાવી છે. તેના માટે ISRO દ્વારા સ્પેસ ડોકિંગ

અને સ્પેસ સ્ટેશન માટે જરૂરી ટેકનોલોજી વિકસાવવા પ્રયોગો ચાલી રહ્યા છે. આ સ્પેસ સ્ટેશન પર શરૂઆતમાં અવકાશયાત્રીઓ 20 દિવસ જેટલો સમય વિતાવી શકે તેવી રીતે નિર્માણ કરવામાં આવશે.

ISROના વિવિધ લોન્ચર્સ

1. **SLV: Satellite Launch Vehicle** : રોહિણી ઉપગ્રહને 18 જુલાઈ, 1980ના રોજ SLV-3ની મદદથી સફળતાપૂર્વક લોન્ચ કરીને ભારત અવકાશ ક્ષેત્રે લોન્ચિંગ ક્ષમતા ધરાવતું વૈશ્વિક સ્તરે છઠ્ઠું રાષ્ટ્ર બન્યું હતું. આ પહેલાં SLV-3ની પ્રથમ પ્રાયોગિક ઉડાન ઓગસ્ટ 1979માં આંશિક રીતે સફળ રહી હતી.
2. **ASLV: Augmented Satellite Launch Vehicle** : ASLV પ્રોગ્રામ મુખ્યત્વે લો અર્થ ઓર્બિટ (LEO)માં 150 કિ.ગ્રા. સુધીનો પે-લોડ લઈ જવાની ક્ષમતા વિકસિત કરવા ડિઝાઇન કરાયું હતું. તેના દ્વારા SROSS-C અને SROSS-C2 સેટેલાઈટ્સને ભ્રમણકક્ષામાં મૂકવામાં આવ્યા હતા.
3. **PSLV: Polar Satellite Launch Vehicle** : PSLVની પ્રથમ ફ્લાઈટ 20 સપ્ટેમ્બર, 1993ના રોજ યોજાઈ હતી. PSLV ભારતનું ત્રીજું પેઢીનું લોન્ચ વ્હીકલ છે. તે લિક્વિડ સ્ટેજથી સજ્જ પ્રથમ ભારતીય લોન્ચ વ્હીકલ છે. તેનાં મુખ્ય ત્રણ વેરિઅન્ટ્સ છે: (1) PSLV-G (2) PSLV-CA (3) PSLV-XL.
- 1994 થી 2017ના સમયગાળા દરમિયાન PSLV દ્વારા 48 જેટલા ભારતીય ઉપગ્રહો અને 209 જેટલા વિદેશી ઉપગ્રહોને સફળતાપૂર્વક ભ્રમણકક્ષામાં લોન્ચ કરાયા છે. આ ઉપરાંત, PSLV-C37 દ્વારા 104 સેટેલાઈટ્સ લોન્ચ કરવાનો વિક્રમ રચવામાં આવ્યો હતો અને PSLV-C11 દ્વારા ચંદ્રયાન અને PSLV-C25 દ્વારા પ્રથમ પ્રયાસે મંગળયાન મોકલવામાં આવ્યું છે.

PSLVની વિશેષતાઓ

- Sun-Synchronous Polar Orbit (600 કિ.મી. સુધી)માં 1750 કિ.મી. પેલોડ લઈ જવાની ક્ષમતા
- **ઈંધણના ચાર સ્ટેજ**
પ્રથમ સ્ટેજ - Solid, બીજું સ્ટેજ - liquid
ત્રીજો સ્ટેજ - Solid, ચોથું સ્ટેજ - liquid
- પ્રથમ તથા ત્રીજ ચરણમાં ઘન બળતણ તરીકે હાઈડ્રોક્સિ ટર્મિનેટેડ પોલિબ્યુટાડીન (HTPB) અને બીજા તથા ચોથા ચરણમાં પ્રવાહી ઈંધણ તરીકે અનસિમેટ્રિકલ ડાઈ મિથાઈલ હાઈડ્રોજિન (UDMH) સાથે નાઈટ્રોજન ટ્રેટાઓક્સાઈડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- 4. **GSLV - Geosynchronous Satellite Launch Vehicle**
 - આ ભારત દ્વારા નિર્મિત સૌથી શક્તિશાળી પ્રક્ષેપણ યાન છે. જેની શરૂઆત 18 એપ્રિલ 2001ની પ્રથમ ફ્લાઈટથી થઈ હતી. આ ચોથી પેઢીના પ્રક્ષેપણયાનમાં કુલ ત્રણ સ્ટેજ છે. GSLVમાં કાયોજેનિક એન્જિનનો ઉપયોગ થાય છે.

GSLVની વિશેષતાઓ

- Geosynchronous Transfer Orbit (GTO)માં 2500 કિ.ગ્રા. અને નીચલી ભ્રમણકક્ષા (LEO)માં 5000 કિ.ગ્રા. સુધીનાં પેલોડ લઈ જવા સક્ષમ.
- **ત્રણ સ્ટેજ**
 1. પ્રથમ - ઘન ઈંધણ
 2. બીજું - પ્રવાહી ઈંધણ
 3. ત્રીજું - કાયોજેનિક સ્ટેજ
- **કાયોજેનિક સ્ટેજ**: આ તબક્કામાં ઈંધણ તરીકે પ્રવાહી હાઈડ્રોજન તથા પ્રવાહી ઓક્સિજનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ વાયુઓને પ્રવાહી સ્વરૂપમાં લઈ જવા માટે તાપમાન ખૂબ નીચું લઈ જવામાં આવે છે. -150°C (અથવા -238°F) તાપમાનને કાયોજેનિક તાપમાન કહે છે.
- **GSLV- માર્કIII**
- GTOમાં 4000 કિ.ગ્રા. અને LEO માં 8000 કિ.ગ્રા. સુધીનો પેલોડ લઈ જવા સક્ષમ છે.
- **ત્રણ સ્ટેજ**
 1. પ્રથમ : liquid ઈંધણવાળાં બે વિકાસ એન્જિન
 2. બીજું : solid રોકેટ બૂસ્ટર
 3. કાયોજેનિક એન્જિન
- 5. **RLV - TD: Reusable Launch Vehicle Technology Demonstrator**
 - RLV-TDએ અવકાશમાં ઓછા ખર્ચે પ્રવેશને સક્ષમ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે પુન: ઉપયોગ કરી શકાય તેવા પ્રક્ષેપણ યાન માટે આવશ્યક ટેકનોલોજીઓ વિકસાવવા તરફ ISROનું સૌથી તકનીકી પડકારરૂપ પ્રયાસો પૈકીનું એક છે.
- 6. **SSLV - Small Satellite Launch Vehicle**
 - SSLVને 'લોન્ચ ઓન ડિમાન્ડ'ની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને ખર્ચને અસરકારક રીતે ઘટાડવા ડિઝાઇન કરાયું છે. તે 3 સ્ટેજવાળું વ્હીકલ છે, જેમાં તમામ ઘન ઈંધણ ધરાવે છે અને ઈસરોનું 110 ટન વજન ધરાવતું સૌથી નાનું વાહન છે. તે 500 કિ.ગ્રા. સુધીના વજનના ઉપગ્રહોને પૃથ્વીની LEOમાં લઈ જઈ શકે છે.

સંરક્ષણ

DRDO (રક્ષા અનુસંધાન અને વિકાસ સંસ્થા)

- DRDOની રચના વર્ષ 1958માં તત્કાલીન ભારતીય સેના માટે કાર્યરત ટેકનિકલ ડેવલપમેન્ટ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ (TDES) અને ડિફેન્સ સાયન્સ ઓર્ગનાઈઝેશન (DSO) સાથે ડિરેક્ટોરેટ ઓફ ટેકનિકલ ડેવલપમેન્ટ એન્ડ પ્રોડક્શન (DTDP)ના એકીકરણથી કરવામાં આવી હતી. DRDO દ્વારા 1980ના દાયકામાં શરૂ કરવામાં આવેલ ઈન્ટીગ્રેટેડ ગાઈડેડ મિસાઈલ ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ (IGMDP) હેઠળ વિવિધ મિસાઈલો વિકસાવવામાં આવી છે.

IGMDP હેઠળ વિકસિત મિસાઈલો

1. પૃથ્વી : ટૂંકા અંતરની સપાટીથી સપાટી પરની બેલેસ્ટિક મિસાઈલ.
2. અગ્નિ : મધ્યવર્તી રેન્જની સપાટીથી સપાટી પર પ્રહાર કરતી બેલેસ્ટિક મિસાઈલ છે.
3. ત્રિશૂલ : ટૂંકા અંતરની નિમ્ન સ્તરની સપાટીથી હવામાં પ્રહાર કરતી મિસાઈલ છે.
4. આકાશ : મધ્યમ રેન્જની સપાટીથી હવામાં પ્રહાર કરતી મિસાઈલ.
5. નાગ : ત્રીજી પેઢીની એન્ટી ટેન્ક મિસાઈલ છે.

DRDO દ્વારા વિકસિત એન્ટી-ટેન્ક મિસાઈલો

- હેલીના : સાત કિ.મી.ની મહત્તમ રેન્જ ધરાવે છે અને તેને એડવાન્સ્ડ લાઈટ હેલિકોપ્ટરના વેપનાઈઝ્ડ વર્ઝન પર ગોઠવી શકાય તેવી રીતે ડિઝાઈન અને વિકસિત કરવામાં આવી છે.
- નાગ : ત્રીજી પેઢીની ફાયર-એન્ડ-ફોગેટ મિસાઈલ છે, જે ભારે કિલ્લેબંધી ધરાવતી દુશ્મન ટેન્કોને ધ્વસ્ત કરવા સક્ષમ છે.
- MPATGM : મેન-પોર્ટેબલ એન્ટિ-ટેન્ક ગાઈડેડ મિસાઈલ માટે વપરાય છે. તે 2.5 કિ.મી.ની રેન્જ ધરાવે છે. તેમાં પાયદળના ઉપયોગ માટે ફાયર-એન્ડ-ફોગેટ અને ટોપ એટેક ક્ષમતાઓ છે.
- સેન્ટ (SANT) : તે એક સ્માર્ટ સ્ટેન્ડ-ઓફ, એન્ટી-ટેન્ક મિસાઈલ છે. તેને એરફોર્સની ટેન્ક વિરોધી કામગીરી માટે Mi-35 હેલિકોપ્ટરથી લોન્ચ કરવા માટે વિકસાવવામાં આવી છે.

DRDOના વિવિધ કાર્યક્ષેત્રો

- DRDO એ 50 થી વધુ પ્રયોગશાળાઓનું નેટવર્ક ધરાવે છે, જે વિવિધ વિદ્યાશાખાઓને આવરી લેતી સંરક્ષણ તકનીકો વિકસાવવામાં ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરે છે. જેમ કે, એરોનોટિક્સ, શસ્ત્રો, ઈલેક્ટ્રોનિક્સ, યુદ્ધ વાહનો, એન્જિનિયરિંગ સિસ્ટમ, ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટેશન, મિસાઈલ, એડવાન્સ કોમ્પ્યુટિંગ અને સિમ્યુલેશન, ખાસ મટીરિયલ્સ, નૌકા પ્રણાલી, માહિતી પ્રણાલી, કૃષિ વિજ્ઞાન, મિસાઈલ, હળવા લડાયક વિમાન, રડાર ઈલેક્ટ્રોનિક યુદ્ધ પ્રણાલી, જીવન વિજ્ઞાન વગેરેના વિકાસ માટે વિવિધ પ્રોજેક્ટો હાથ ધરી કાર્ય કરે છે.

ભારતીય મિસાઈલ સિસ્ટમ્સ

1. બ્રહ્મોસ મિસાઈલ : ભારતના DRDO અને રશિયન NPO (રશિયા) વચ્ચેના સંયુક્ત સાહસ તરીકે શરૂ કરાયેલ બ્રહ્મોસ પ્રોગ્રામ એ યાખોટ (Yakhont) મિસાઈલ સિસ્ટમ પર આધારિત છે. બ્રહ્મોસ મિસાઈલ એ 300 કિ.ગ્રા.ના વોરહેડ્સ સાથે 290 કિ.મી. સુધીની રેન્જ ધરાવે છે. તેની ઝડપ 2.8 મેક જેટલી છે. બ્રહ્મોસની અદ્યતન શ્રેણી 5-7 મેકની ઝડપે પ્રહાર કરી શકે તે રીતે તેને હાયપરસોનિક મિસાઈલ બનાવવા પ્રયોગો વર્તમાનમાં ચાલુ છે.
2. નિર્ભય મિસાઈલ : નિર્ભય એ લાંબા અંતરની, તમામ પ્રકારના હવામાનમાં કાર્ય કરવા સક્ષમ, ઘન રોકેટ બૂસ્ટર અને ટર્બોજેટ એન્જિન દ્વારા સંચાલિત સબસોનિક ક્રુઝ મિસાઈલ છે. તે બહુવિધ પ્લેટફોર્મ પરથી લોન્ચ કરી શકાય છે. તે પરંપરાગત અને પરમાણુ

હથિયાર વહન કરવા પણ સક્ષમ છે. તેની રેન્જ લગભગ 1000 કિ.મી. જેટલી છે.

3. શૌર્ય મિસાઈલ : કમ્પોઝિટ કેનિસ્ટરમાં સંગ્રહ અને લોન્ચ થઈ શકે તેવી હાયપર સોનિક મિસાઈલ છે. શૌર્ય મિસાઈલને સ્ટોરેજ-કમ-લોન્ચ કેનિસ્ટરમાં સંગ્રહિત કરવામાં આવતી હોવાથી તે દુશ્મન સર્વેલન્સ અથવા ઉપગ્રહોથી ભૂગર્ભ સિલોમાં છૂપાયેલી રહે છે. આ મિસાઈલ હજુ નિર્માણ આધિન છે.
4. પ્રહાર મિસાઈલ : પ્રહાર એ ઘન-ઈંધણવાળી સપાટી થી સપાટી અને ગાઈડેડ શોર્ટ-રેન્જ વ્યૂહાત્મક બેલેસ્ટિક મિસાઈલ છે. તે ઓમ્ની-ડાયરેક્શનલ (એકસાથે વિવિધ લક્ષ્યોને ટાર્ગેટ કરવા) વોરહેડ્સથી સજ્જ હશે. તેની રેન્જ લગભગ 150 કિ.મી. જેટલી છે.
5. પ્રલય મિસાઈલ : આ મિસાઈલ હજુ વિકાસ હેઠળ છે. જે પ્રદુમ્ન બેલિસ્ટિક મિસાઈલ ઈન્ટરસેપ્ટરની ટેકનોલોજી પર આધારિત ઘન ઈંધણ ધરાવતી ટૂંકી રેન્જની વ્યૂહાત્મક મિસાઈલ છે. આ પ્રોજેક્ટ પૂર્ણ થયા પછી તે જૂની પેઢીના પ્રવાહી ઈંધણવાળી પૃથ્વી મિસાઈલનું સ્થાન લેશે.
6. પ્રણાશ (Pranash) મિસાઈલ : DRDO દ્વારા 200 કિ.મી. રેન્જની સિંગલ સ્ટેજ સોલિડ ફ્યુઅલ મિસાઈલ સિસ્ટમ વિકસાવવામાં આવી રહી છે. તે યુદ્ધ મેદાનમાં પરંપરાગત વોરહેડ્સ વહન કરી શકશે.
7. અસ્ત્ર મિસાઈલ : અસ્ત્ર મિસાઈલ એ 110 કિ.મી.ની રેન્જ ધરાવતી સક્રિય રડાર હોમિંગ એર-ટુ-એર મિસાઈલ છે, જેનો સમાવેશ દૃશ્ય-રેન્જની બહારની (Beyond-visual-Range) શ્રેણીમાં થાય છે.
8. બરાક મિસાઈલ : તે ભારત અને ઈઝરાયેલના સંયુક્ત પ્રયાસોથી તૈયાર થયેલ લાંબા અંતરની સપાટીથી હવામાં પ્રહાર કરતી પરમાણુ સક્ષમ બેલેસ્ટિક મિસાઈલ છે.
9. VL-SRSAM : વર્ટિકલ લોન્ચ-શોર્ટ રેન્જ સરફેસ-ટુ-એર મિસાઈલ (VL-SRSAM) એ DRDO દ્વારા નૌકા સેવા માટે અને બરાક-1 મિસાઈલને બદલવા માટે વિકસાવવામાં આવી રહેલી ઝડપી ત્વરિત પ્રતિક્રિયા આપતી ટૂંકી રેન્જની મિસાઈલ છે. આ મિસાઈલ અસ્ત્ર મિસાઈલનું નેવલ વેરિઅન્ટ છે, જેની રેન્જ 45 કિ.મી. સુધીની છે.
10. સાગરિકા અથવા K-15 : સાગરિકા એ પરમાણુ-સક્ષમ સબમરિન લોન્ચ બેલેસ્ટિક મિસાઈલ છે. તે 750 કિ.મી.ની રેન્જ સાથે મેક 7.5ની હાઇપરસોનિક ઝડપે મુસાફરી કરે છે. તે 500 કિ.ગ્રા. સુધીનું વોરહેડ લઈ જવા સક્ષમ છે.
11. K-4 મિસાઈલ : K-4 એ ભારતીય નૌકાદળની અરિહંત વર્ગની સબમરિન અને ભવિષ્યમાં આવનાર S5-ક્લાસ સબમરિન માટે વિકસિત મધ્યવર્તી રેન્જની સબમરિન લોન્ચ મિસાઈલ છે. તેની રેન્જ 3500 કિ.મી. છે અને K-4 મિસાઈલ ત્રિ-પરિમાણીય દાવપેચ કરી શકે છે અને ઉચ્ચ ચોકસાઈ ધરાવે છે.
12. K-5 મિસાઈલ : K-5 એ ઘન બળતણ આધારિત ઈન્ટરકોન્ટિનેન્ટ (આંતરખંડીય) રેન્જની સબમરિન મિસાઈલ છે, તેની રેન્જ 5000 કિ.મી. હશે અને તે 2 ટનના વોરહેડનું વહન કરવા સક્ષમ હશે. આ વિકાસ હેઠળની મિસાઈલ છે

ભારતીય સંરક્ષણ ક્ષેત્રે અન્ય મહત્વ ની પ્રગતિઓ

A. એરોનોટિક્સ ક્ષેત્ર

1. **ઘાતક (Ghatak)** : ઘાતક અથવા સ્વિક્ટ એ એક સ્વાયત્ત સ્ટીલ્થ માનવરહિત કોમ્બેટ એર વ્હીકલ છે. અગાઉ તેને ઓટોનોમસ અનમેન્ડ રીસર્ચ એરક્રાફ્ટ (AURA) તરીકે ઓળખવામાં આવતું હતું. ઘાતકને ઓનબોર્ડ કોમ્યૂટર્સ, સિક્યોર્ડ ડેટા લિંક્સ અને ફાયર કંટ્રોલ સિસ્ટમ્સ સાથે સંકલિત કરવામાં આવશે. જે 30000 ફૂટ સુધીની ઊંચાઈએ ઉડવા સક્ષમ હશે.
2. **D-4 સિસ્ટમ** : ઈલેક્ટ્રોનિક્સ અને રડાર ડેવલપમેન્ટ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એ એન્ટિ-ડ્રોન યુદ્ધના ભાગરૂપે D-4 વિકસાવ્યું છે. જે ડ્રોનની શોધ માટે બહુવિધ સેન્સર્સમાંથી આવતા ડેટા ફ્યુઝનનો ઉપયોગ કરે છે અને તે ડ્યુઅલ કાઉન્ટરમેઝર તકનીકોથી સજ્જ છે.
3. **માનવ સહિત હવાઈ વાહનો**
 - I. તપસ (Tapas) : એરિયલ સર્વેલન્સ-બિયોન્ડ હોરાઈઝન માટે વ્યૂહાત્મક એરબોર્ન પ્લેટફોર્મ એરોનોટિકલ ડેવલપમેન્ટ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ દ્વારા વિકસાવવામાં આવી રહ્યું છે.
 - II. રુસ્તમ (Rustom) : DRDO દ્વારા વિકસિત મધ્યમ ઊંચાઈના માનવ રહિત હવાઈ વિમાનને ભારતીય સેનાની ત્રણે પાંખો માટે વિકસાવવામાં આવ્યું છે.
4. **HAL-તેજસ** : તેજસ એ ભારતીય, સિંગલ એન્જિન, ડેલ્ટા વિંગ, લાઈટ મલ્ટિરોલ ફાઈટર છે. જે એરોનોટિકલ ડેવલપમેન્ટ એજન્સી દ્વારા ભારતીય વાયુસેના અને ભારતીય નૌકાદળ માટે ડિઝાઈન કરવામાં આવ્યું છે.
5. **HAL-લાઈટ કોમ્બેટ હેલિકોપ્ટર** : આ એક મલ્ટીરોલ એટેક હેલિકોપ્ટર છે. જે ભારતીય સેના અને વાયુસેના માટે હિન્દુસ્તાન એરોનોટિક્સ લિમિટેડ દ્વારા ડિઝાઈન અને ઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત HAL-ધ્રુવ અને HAL-રુદ્ર જેવાં હેલિકોપ્ટરો પણ વિકસાવવામાં આવ્યા છે.

B. રડાર

1. **Indra રડાર** : લો ફ્લાઈંગ ડિટેક્શન રડાર જેને ઈન્ડિયન ડોપલર રડાર (Indra) 2D શ્રેણી તરીકે પણ ઓળખાય છે, જે ઈલેક્ટ્રોનિક્સ એન્ડ રડાર ડેવલપમેન્ટ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ અને DRDO દ્વારા આર્મી અને એરફોર્સ માટે વિકાવવામાં આવી હતી.
2. **રાજેન્દ્ર રડાર** : DRDO દ્વારા વિકસિત એક નિષ્ક્રિય ઈલેક્ટ્રોનિકલી સ્કેન એરે રડાર છે. તે એક મલ્ટિફંક્શન રડાર છે. જે નિમ્ન રડાર કોસ સેક્શનના લક્ષ્યોને સર્વેલન્સ, ટ્રેકિંગ વગેરે માટે સક્ષમ છે.
3. **ઉત્તમ રડાર** : સોલિડ-સ્ટેટ ગેલિયમ આર્સેનાઈડ આધારિત સક્રિય ઈલેક્ટ્રોનિકલી સ્કેન એરે રડાર છે, જે ઈલેક્ટ્રોનિક્સ અને રડાર ડેવલપમેન્ટ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ દ્વારા વિકસાવવામાં આવી રહ્યું છે.

C. દરિયાઈ સંરક્ષણ ક્ષેત્ર

1. **ફ્રિગેટ્સ (Frigates)**
 - આધુનિક ફ્રિગેટની ભૂમિકા કાફલાના અન્ય જહાજો, વેપારી દરિયાઈ જહાજો, વિવિધ સંરક્ષણ અભ્યાસો અને સેવાકીય અભિયાનો વગેરે માટે દરિયાઈ સુરક્ષા અને સેવા આપવામાં મહત્વની ભૂમિકા છે. આ ઉપરાંત સમુદ્રમાંથી આવતા ખાસ કરીને સબમરિનથી આવતા જોખમોથી સુરક્ષિત રાખવામાં મહત્વની ભૂમિકા છે. આ પ્રકારના જહાજો વિવિધ સેન્સર, હથિયારો અને ટેકનોલોજીથી સુસજ્જ હોય છે. ફ્રિગેટ્સના કેટલાક ઉદાહરણ : INS શિવાલિક, INS સાતપુરા, INS તલવાર વગેરે.
2. **સબમરિન**
 - ભારતીય નૌકાદળની 30 વર્ષની સબમરિન નિર્માણ યોજનાને સુરક્ષા પરની કેબિનેટ સમિતિ દ્વારા જૂન 1999માં મંજૂર કરવામાં આવી હતી, જેમાં વર્ષ 2030 સુધીમાં સ્વદેશી રીતે 24 (6 પરમાણુ સંચાલિત) સબમરિનનું નિર્માણ સામેલ હતું.
 - **પ્રોજેક્ટ 75** : P-75 કલવરી-ક્લાસ ડીઝલ/ઈલેક્ટ્રિક, એર-ઈન્ડિપેન્ડન્ટ પ્રોપલ્શન (AIP) સ્કોર્પિન-ક્લાસ સબમરિન પર આધારિત છે, જેના અંતર્ગત 6 સબમરિન નિર્માણ કરવામાં આવશે. તેના માટે ફ્રાન્સ સાથે કરાર કરવામાં આવેલ છે.
 - **INS અરિહંત** : અરિહંત વર્ગની સબમરિન ભારત દ્વારા સ્વદેશી રીતે વિકસિત પ્રથમ પરમાણુ સંચાલિત સબમરિન છે. તે 83 મેગાવોટ પ્રેશરઈઝ્ડ લાઈટ વોટર રિએક્ટર દ્વારા સંચાલિત છે.
3. **વિમાન વાહક જહાજ**
 - **INS - વિક્રમાદિત્ય** : આ એક સંશોધિત કીવ-ક્લાસ (Kiev-class) એરક્રાફ્ટ કેરિયર છે. તે ભારતના બે વિમાન વાહક જહાજોમાંનું એક છે. જેને 2013ના વર્ષમાં ભારતીય નૌકાદળમાં સામેલ કરાયું હતું. મૂળ રીતે તે 'બાકુ' ખાતે બાંધવામાં આવ્યું હતું. જે 1987માં કાર્યરત થયું હતું. જેને 1996ના વર્ષમાં સોવિયેત સંઘ પાસેથી ભારત દ્વારા ખરીદવામાં આવ્યું હતું.
 - **INS-વિક્રાંત** : આ વિમાનવાહક જહાજ ભારતીય નૌકાદળ માટે કેરળ ખાતે કોચીન શિપચાર્ડ લિમિટેડ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ છે. તે ભારતમાં બનેલ પ્રથમ વિમાનવાહક જહાજ છે.
4. **ટોર્પિડોસ**
 - **વરુણાસ્ત્ર** : વરુણાસ્ત્રને નેવલ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજિકલ લેબોરેટરી દ્વારા અદ્યતન હેવીવેઈટ એન્ટી સબમરિન ટોર્પિડો તરીકે વિકસાવવામાં આવ્યું છે.
 - **SMART** : સુપરસોનિક મિસાઈલ આસિસ્ટેડ રીલીઝ ઓફ ટોર્પિડોએ 650 કિ.મી. રેન્જની હાઈબ્રિડ સિસ્ટમ છે. જેમાં સબમરિન વિરોધી યુદ્ધ માટે મિસાઈલ કેરિયર અને ટોર્પિડો પે-લોડનો સમાવેશ થાય છે.

ઈસરોનાં આગામી મિશનો

ગગનયાન

ભારતનું પ્રથમ સમાનવ મિશન છે. જેમાં 3 સભ્યોને 7 દિવસ માટે અવકાશમાં મોકલવામાં આવશે.

ચંદ્રયાન-3

ચંદ્રયાન-3 એ ઈસરો જાપાનની JAXA એજન્સી સાથે મળીને ચંદ્રયાન મિશન મોકલશે.

આદિત્ય-L1

ભારતનું આ પ્રથમ મિશન હશે જે સૂર્યના કોરોનાનો અભ્યાસ કરવા માટે મોકલવામાં આવશે.

NISAR

NASA-ISRO Synthetic Aperture radar એ નાસા અને ઈસરો સાથે મળીને વિકસાવી રહ્યા છે જે એક ડ્યુઅલ બેન્ડ ઈમેજિંગ સેટેલાઈટ હશે.

મંગળયાન-2

ભારતનું આ બીજો ઈન્ટરપ્લેનેટરી મિશન હશે જે મંગળ ગ્રહના અભ્યાસ માટે મોકલવામાં આવશે.

શુક્રયાન-1

શુક્ર ગ્રહના વાતાવરણ અને સપાટીના અભ્યાસ માટે ઈસરો દ્વારા ઓર્બિટર મોકલવામાં આવશે.

XPOSAT

એક્સ-રે પોલેરિમીટર સેટેલાઈટ એ કોસ્મિક એક્સ-રે ના ધ્રુવીકરણનો અભ્યાસ કરવા માટે અવકાશી વેધશાળા છે.

ભારતનું સ્પેસ સ્ટેશન

વર્ષ 2030 સુધી ભારતનું પોતાનું 15 થી 20 ટન વજનનું સ્પેસ સ્ટેશન બનાવવું જે 15 થી 20 દિવસ સુધી અવકાશ યાત્રીઓને રોકાવાની અને સંશોધન કરવાની સગવડ આપશે.

ઇન્ફોર્મેશન એન્ડ કોમ્યુનિકેશન ટેકનોલોજી (ICT)

- ICT એ ઇન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી માટેનું એક વિસ્તૃત સ્વરૂપ છે. જે એકીકૃત સંચારની ભૂમિકા અને ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સ(ટેલિફોન લાઇન્સ અને વાયરલેસ સિગ્નલો), કમ્પ્યુટર્સ તેમજ જરૂરી એન્ટરપ્રાઇઝ સોફ્ટવેર, મિડલવેર, સ્ટોરેજ, ઓડિયો-વિઝ્યુઅલ સિસ્ટમ વગેરેના એકીકરણ પર ભાર મૂકે છે, જે વપરાશકર્તાઓને માહિતી એક્સેસ કરવા, સ્ટોર કરવા, ટ્રાન્સમિટ કરવા અને હેરફેર કરવા સક્ષમ બનાવે છે.
- ભારતમાં ICTનું માર્કેટ અંદાજે 180 બિલિયન ડોલર જેટલું છે અને 2025 સુધીમાં તે 350 બિલિયન ડોલરનું થવાનો અંદાજ છે. ICT સેક્ટરનો વાર્ષિક સરેરાશ વિકાસ દર 9% છે અને તે ભારતના GDPમાં લગભગ 9% જેટલો ફાળો આપે છે.

મોબાઇલ ટેકનોલોજી અને નેટવર્ક

- મોબાઇલ ટેકનોલોજીનો વ્યાપ ખૂબ વધી ગયો છે અને તેનો વિકાસ હજુ પણ ચાલુ છે. સ્માર્ટફોન યુઝર્સની સંખ્યા 3 બિલિયનને પાર થઈ ગઈ છે અને વૈશ્વિક મોબાઇલ વર્કફોર્સ 2022 સુધીમાં 1.87 બિલિયન સુધી પહોંચવાની અપેક્ષા છે. ભારતમાં હજુ સ્માર્ટફોન પ્રવેશ દર (Penetration) માત્ર 35% જ છે. માટે આ ક્ષેત્રે પ્રગતિની ખૂબ વિશાળ તકો રહેલી છે.
- ટેકનોલોજીનો વિકાસ થવાથી મોબાઇલ ફોનના ઉપયોગના કાર્યક્ષેત્રો ખૂબ વિસ્તૃત થયાં છે. જેમ કે, GPS નેવિગેશન, એમ્બેડેડ વેબ બ્રાઉઝર, ઈન્સ્ટન્ટ મેસેજિંગ ક્લાયન્ટ અને હેન્ડહેલ્ડ ગેમિંગ કન્સોલ વગેરે.

(i) સેલ્યુલર નેટવર્ક્સ: વિતરિત સેલ ટાવરનો ઉપયોગ કરીને રેડિયો નેટવર્ક કે જે મોબાઇલ ઉપકરણોને ફીક્વન્સીઝને આપમેળે ઓપરેટ કરવા અને મોટા ભૌગોલિક વિસ્તારોમાં વિક્ષેપ વિના સંપર્ક કરવા સક્ષમ બનાવે છે. સમાન મૂળભૂત સ્વિચિંગ ક્ષમતા સેલ્યુલર નેટવર્ક્સને મર્યાદિત સંખ્યામાં રેડિયો ફીક્વન્સીઝમાં ઘણા વપરાશકર્તાઓને સમાવવા માટે સક્ષમ કરે છે.

(ii) 4G નેટવર્કિંગ : મોટાભાગના વાયરલેસ સંચાર માટે વર્તમાન સેલ્યુલર સેવા માનક છે. તે પેકેટ સ્વિચિંગ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરે છે. જે ડેટાને ટ્રાન્સમિશન માટે વિવિધ ભાગો અથવા પેકેટમાં ગોઠવે છે અને ગંતવ્ય સ્થાન પર માહિતીને ફરીથી એસેમ્બલ કરે છે.

(iii) 5G નેટવર્કિંગ : 5G સાથે વાયરલેસ બ્રોડબેન્ડ કનેક્શન્સ પર ટ્રાન્સમિટ થયેલો ડેટા મલ્ટીગીગાબીટની ઝડપે મુસાફરી કરી શકે છે(અંદાજે 20 Gbps). આ ઉપરાંત 5 મિલીસેકન્ડથી પણ ઓછી લેટન્સી રેટ પ્રદાન કરે છે. જે રીઅલ-ટાઇમ ફીડબેકની જરૂરિયાતવાળી ટેકનોલોજીને વધુ સરળ અને ઝડપી બનાવશે.

(iv) WiFi (Wireless Fidelity) : વાયરલેસ ફ્રીડેલિટીમાં રેડિયો તરંગો જે હોટસ્પોટ તરીકે ઓળખાતાં સ્થાનિક રાઉટર્સ દ્વારા ઉપકરણોને ઈન્ટરનેટ સાથે જોડે છે. WiFi નેટવર્ક્સએ ઈન્ટરનેટ એક્સેસ માટે સેલ ટાવર જેવા છે. મોટાભાગના મોબાઇલ ઉપકરણો ઉપલબ્ધતા અને વપરાશકર્તાની પસંદગીના આધારે WiFi અને સેલ્યુલર નેટવર્ક્સ વચ્ચે સ્વચાલિત સ્વિચિંગની મંજૂરી આપે છે.

(v) બ્લૂટૂથ (Bluetooth) : ટૂંકી-તરંગલંબાઈ વાળા રેડિયો તરંગોનો ઉપયોગ કરીને ટૂંકા અંતર પરના ઉપકરણોને કનેક્ટ કરવા માટેની ટેકનોલોજી છે.

(vi) ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગ : આ ટેકનોલોજી કોમ્પ્યુટર સિસ્ટમ સંસાધનોની ઓન-ડિમાન્ડ ઉપલબ્ધતા માટે વિકસાવવામાં આવી છે. જેમાં વપરાશકર્તા દ્વારા સીધા સક્રિય સંચાલન વિના ડેટા સ્ટોરેજ, કમ્પ્યુટિંગ પાવર અને વિવિધ સેવાઓનો કોઈપણ સ્થાનેથી ઓનલાઇન માધ્યમથી ઉપયોગ કરી શકાય છે. જેના માટે ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગ સેવા પૂરી પાડતી સંસ્થાઓ દ્વારા વિવિધ ડેટા સેન્ટરો બનાવવામાં આવેલ હોય છે.

(vii) Edge કમ્પ્યુટિંગ : તે ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ છે. જે નાના-નાના યુનિટ સ્વરૂપે વપરાશકર્તાના વધુ નજીક રહી કાર્ય કરે છે. જેના કારણે પ્રોસેસિંગ અને ડેટા ટ્રાન્સમિશન ના સમયમાં ઘટાડો થવાથી કમ્પ્યુટિંગની સેવા ઝડપી બને છે.

ICTનો વિવિધ ક્ષેત્રવાર વિકાસ અને ઉપયોગ

1. E-Learning માટે : ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી કોઈપણ બાબતની જાણકારી માત્ર એક ક્લિકમાં આંગળીના ટેરવે ઉપલબ્ધ બની છે. આ ઉપરાંત, ઈન્ટરનેટના ઉપયોગથી શિક્ષણ ક્ષેત્ર ખૂબ મોટી ક્રાંતિ આવી છે. કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈપણ સ્થળેથી કોઈપણ પ્રકારની રોકટોક વિના શિક્ષણ હાંસલ કરવા સક્ષમ બને છે. આ ઉપરાંત, સરકાર દ્વારા પણ સ્વયં પ્રભા, દિક્ષા, શાળા-સિદ્ધિ, ઈ-પાઠશાળા, શાળા દર્પણ વગેરે જેવા કાર્યક્રમો પણ ચલાવવામાં આવે છે.
2. E-governance : ICTની મદદથી સરકારી વહીવટમાં પારદર્શિતા, જવાબદેહિતા, સુલભતા અને ઝડપ લાવી શકાય છે. ખાસ કરીને સરકારના પ્રયાસોનો લાભ દરેક સુધી પહોંચવાથી સર્વસમાવેશીકરણની વિભાવના સાર્થક થાય છે અને ભ્રષ્ટાચાર જેવા દૂષણો વહીવટીતંત્રમાંથી દૂર થાય છે.
3. E-Commerce : ઈ-કોમર્સનો વિકાસ મુખ્યત્વે ICT ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરમાં વૃદ્ધિ પર આધારિત છે. આમાં, સ્માર્ટફોન બજાર અને ઈન્ટરનેટ પ્રચાર એ ઈ-કોમર્સ ઉદ્યોગના વિકાસ માટે ઉત્તરેક સાબિત થયા છે.
4. Online Banking : ICTની મદદથી ઈન્ટરનેટ બેંકિંગ, વેબ બેંકિંગ,

મોબાઇલ વગેરે ખૂબ સરળ અને ઝડપી બની ગયા છે. જેના લીધે નાણાકીય સમાવેશન લાવવામાં પણ ખૂબ મદદ મળી છે. આ ઉપરાંત દેશમાં UPI (Unified Payment Interface) અને ભારત QR કોડનો વિકાસ થવાથી નાણાની ઓનલાઇન લેવડ-દેવડ સરળ બની છે.

5. ઈન્ટરનેટનો વિકાસ : એક અભ્યાસ મુજબ વર્ષ 2019થી ગ્રામીણ ભારતમાં 'સક્રિય ઈન્ટરનેટ વપરાશકર્તાઓ'માં 45% નો વધારો થયો છે. ભારત 2.0 ઈન્ટરનેટ રિપોર્ટમાં જણાવ્યા અનુસાર 2019નાં વર્ષ પશ્ચાત મહિલા એક્ટિવ ઈન્ટરનેટ યુઝર્સમાં 61%નો વધારો થયો છે.
6. ટેલિકોમ્યુનિકેશન : છેલ્લા થોડા વર્ષોમાં ભારતીય ટેલિકોમ ટાવર ઉદ્યોગનો નોંધપાત્ર વિકાસ થયો છે. મોબાઇલ ટાવર્સની સંખ્યા, કે જે વર્ષ 2014માં 4 લાખ હતી તે 2021માં વધીને અંદાજે 6 લાખ 60 હજાર જેટલી થઈ છે. એ જ રીતે, મોબાઇલ બેઝ ટ્રાન્સરીસીવર સ્ટેશનોની સંખ્યામાં 187% ઝડપથી વૃદ્ધિ થઈ છે. જેની સંખ્યા 2014માં 8 લાખ હતી તે 2021માં 2.3 મિલિયન થઈ ગઈ છે.
7. ઈન્ટરનેટ ઓફ થિંગ્સ (IOT) : IOT એ સેન્સર, પ્રોસેસિંગ ક્ષમતા, સોફ્ટવેર અને અન્ય ટેકનોલોજીઓ સાથેની ભૌતિક વસ્તુઓ, ઉપકરણો, સિસ્ટમો વગેરેને ઈન્ટરનેટ અથવા અન્ય સંચાર નેટવર્ક્સ સાથે જોડાણ કરી તેનું સંચાલન કરવા ઉપયોગકર્તાને સક્ષમ બનાવે છે.
8. વેરેબલ ટેકનોલોજી: આ સ્માર્ટ ઈલેક્ટ્રોનિક ઉપકરણો છે, જે વપરાશકર્તાના શરીર પર પહેરવા માટે બનાવવામાં આવ્યા છે. ઉ.દા. સ્માર્ટ જ્વેલરી, રિસ્ટબેન્ડ, ઘડિયાળો વગેરે. આ પ્રકારના ઉપકરણો માહિતી શોધી તેનું વિશ્લેષણ કરવું અને તેને ટ્રાન્સમિટ કરવી વગેરે જેવા કાર્યો કરે છે.
9. નિયર-ફીલ્ડ કોમ્યુનિકેશન (NFC) : NFCએ 13.56 MHZની બેઝ ફ્રીક્વન્સીનો ઉપયોગ કરીને રેડિયો ફ્રીક્વન્સી ફીલ્ડ પર આધારિત એક ટૂંકી-શ્રેણીની કોન્ટેક્ટલેસ કોમ્યુનિકેશન ટેકનોલોજી છે.
10. રેડિયો ફ્રીક્વન્સી આઈડેન્ટિફિકેશન (RFID) : RFID ટેકનોલોજીએ ટેગ કરેલા ઓબ્જેક્ટને નિષ્ક્રિય રીતે ઓળખવા માટે રેડિયો તરંગોનો ઉપયોગ કરે છે. RFID ટેગમાં નાના રેડિયો ટ્રાન્સપોન્ડરનો સમાવેશ થાય છે. જે રેડિયો તરંગોના રીસીવર અને ટ્રાન્સમીટરના ઉપયોગને ટેકો આપે છે.
11. આર્ટિફિશિયલ ઈન્ટેલિજન્સ (AI) : AI એ માનવ બુદ્ધિમત્તાનો મશીનોના સિમ્યુલેશનનો સંદર્ભ આપે છે, જે મનુષ્યની જેમ વિચારવા અને તમની ક્રિયાઓની નકલ કરવા માટે પ્રોગ્રામ કરેલ હોય છે. AIની વિવિધ ક્ષેત્રોમાં ઉપયોગિતા; ઔદ્યોગિક ઓટોમેશન, સ્પેસ સાયન્સ, સ્વ-સંચાલિત કાર, હેલ્થકેર સેક્ટર, હવામાનની આગાહી વગેરે.
12. Big Data & Data Mining : બિગ ડેટા એ સ્ટ્રક્ચર્ડ અથવા અનસ્ટ્રક્ચર્ડ ડેટાનો મોટો જથ્થાનો સંકેત આપે છે. આવા ડેટાને

વિશ્લેષણ કરવા પરંપરાગત ડેટા પ્રોસેસિંગ સિસ્ટમ અસક્ષમ છે. તેના વિશ્લેષણ માટે વિશેષ ક્ષમતા ધરાવતા કોમ્પ્યુટર પ્રોસેસિંગ સિસ્ટમની જરૂર પડે છે. ડેટા માઈનિંગ એ એક એવી પ્રક્રિયા છે, જેનો ઉપયોગ કોઈપણ કાચા પાયાના ડેટાના મોટા સમૂહમાંથી ઉપયોગી ડેટા તારવી કાઢવા માટે થાય છે.

13. ક્વોન્ટમ કમ્પ્યુટિંગ (Quantum Computing) : ક્વોન્ટમ કોમ્પ્યુટર એવા મશીનો છે જે ડેટા સ્ટોર કરવા અને તેની ગણતરીઓ કરવા માટે ક્વોન્ટમ ફિઝિક્સના ગુણધર્મોનો ઉપયોગ કરે છે. પરંપરાગત (ક્લાસિકલ) કમ્પ્યુટર ક્લાસિકલ બિટ્સ એટલે કે 0 અથવા 1 નો ઉપયોગ કરે છે. જ્યારે ક્વોન્ટમ 'કમ્પ્યુટર ક્વોન્ટમ' બિટ્સ અથવા 'ક્યુબિટ્સ'નો ઉપયોગ કરે છે, જે એક જ સમયે 0 અને 1 બંને હોઈ શકે છે.
14. સુપર કોમ્પ્યુટર : આ મોટી કોમ્પ્યુટર સિસ્ટમો છે, જે ખાસ કરીને જટિલ વૈજ્ઞાનિક અને ઔદ્યોગિક પડકારોને ઉકેલવા માટે બનાવવામાં આવે છે. સુપર કોમ્પ્યુટરનું પ્રદર્શન ફ્લોટિંગ પોઈન્ટ ઓપરેશન્સ પર સેકન્ડ (Flops)માં માપવામાં આવે છે. ભારતનું પરમ-સિદ્ધિ સુપર કોમ્પ્યુટર એ વિશ્વના 500 ટોપ સુપર કોમ્પ્યુટરમાં 63માં ક્રમે આવે છે.
15. નેશનલ સુપર કોમ્પ્યુટિંગ મિશન (NSM): 2015માં લોન્ચ કરવામાં આવ્યું હતું. NSM સંયુક્ત રીતે ઈલેક્ટ્રોનિક્સ અને ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી મંત્રાલય અને ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ સાયન્સ ટેકનોલોજી દ્વારા સંચાલિત છે. જેને સેન્ટર ફોર ડેવલપમેન્ટ ઓફ એડવાન્સ કમ્પ્યુટિંગ (C-DAC- પૂર્ણ) અને IISc- બેંગ્લુરુ દ્વારા ઉચ્ચ પ્રદર્શન કમ્પ્યુટિંગ સુવિધાઓના ગ્રીડ સાથે રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક અને R & D સંસ્થાઓને જોડવા બનાવાયું છે.
16. મેટાવર્સ : મેટાવર્સ એ એક સામૂહિક એન્ડ વર્ચ્યુઅલ ઓપન સ્પેસ છે, જે વર્ચ્યુઅલ રીતે ઉત્પન્ન ડિજિટલાઈઝ, ભૌતિક અનુભવ અને વાસ્તવિકતાને એકીકૃત કરીને વિકસાવવામાં આવે છે. જે વપરાશકર્તાઓને ઈમર્સિવ (Three Dimensional Image) અનુભવો પ્રદાન કરાવે છે.
17. Virtual Reality Vs Augmented Reality : VR એ ઈમર્સિવ (3D Image) વર્ચ્યુઅલ વાતાવરણ ઊભું કરે છે. જ્યારે ARમાં વાસ્તવિક વિશ્વમાં દૃશ્યના નવા આયામો ઉમેરે છે. VRમાં હેડસેટ ઉપકરણોની મદદથી સંપૂર્ણ વર્ચ્યુઅલ વિશ્વનું નિર્માણ થાય છે, જ્યારે ARમાં કોઈ હેડસેટ ઉપકરણનો ઉપયોગ ન થતો હોવાથી વસ્તવિક વિશ્વમાં રહી વર્ચ્યુઅલી વસ્તુઓનો અનુભવ કરી શકાય છે. VRમાં વપરાશકર્તા સંપૂર્ણ કાલ્પનિક વિશ્વમાં જોડાય છે જ્યારે AR એ વાસ્તવિક દુનિયા સાથે સંપર્કમાં રહીને કાર્ય કરવાની સુવિધા આપે છે. AR ને VR કરતા વધુ બેન્ડવિથની જરૂર પડે છે.
18. Semantic Web : સિમેન્ટીક વેબ એ બહુવિધ સિસ્ટમ્સ અને નેટવર્ક્સનું ઈન્ટરકનેક્શન છે. જેમાં નેટવર્ક્સ ડેટા એક્સચેન્જ માટે વિવિધ પ્રોટોકોલ્સને અનુસરે છે. વર્તમાનમાં ઈન્ટરનેટ પર

બિનજરૂરી અને અસ્તવ્યસ્ત માહિતીનો ખૂબ મોટો જથ્થો છે. મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં આ પ્રકારના ડેટાને એકત્ર કરવું કે વિશ્લેષણ કરવું મુશ્કેલ છે કારણ કે વિવિધ સિસ્ટમોનું એકબીજા સાથે આપમેળે અને સુચારુ રીતે જોડાણ થઈ શકતું નથી. આ સમસ્યાના ઉકેલ માટે ચોક્કસ પ્રતીકો, ભાષાઓ, ભાષણો, ઔપચારિક રજુઆતો વગેરેના અર્થઘટનના પાસાઓ અને કોન્ટેન્ટ અને ડેટાના સંબંધનું વર્ણન કરતો મેટા ડેટા ઉમેરવો. જેથી મશીનો દ્વારા આપમેળે મૂલ્યાંકન કરવાનું શક્ય બને અને કોમ્પ્યુટર સિસ્ટમ્સ વચ્ચે આંતરકાર્યક્ષમતા સુધરે તેમજ માનવીય હસ્તક્ષેપને ઘટાડી શકાય.

Web-1 / Web-2 / Web-3 વચ્ચે તફાવત

I. **Web-1**: માત્ર વાંચન અને માહિતી પ્રાપ્ત કરવાની સુવિધા આપે છે.

- ▶ વિશેષતાઓ : હાયપરલિન્ક્સ, બૂકમાર્ક, સ્ટેટિક વેબ પેજ, વન-વે પબ્લિશિંગ માધ્યમ

II. **Web-2** : આ એક સહભાગી અને સોશિયલ વેબ જે વાંચન, લેખન અને કોન્ટેન્ટ તૈયાર કરવાની સુવિધા આપે છે. જે વપરાશકર્તાને સોશિયલ પ્લેટફોર્મ સાથે જોડાવામાં મદદ કરે છે.

- ▶ વિશેષતાઓ : સોશિયલ મીડિયા, સોશિયલ નેટવર્ક, બ્લોગ્સ, પોડકાસ્ટ, ટેગિંગ વગેરે.

III. **Web-3** : વાંચન, લેખન અને માલિકી ઉપલબ્ધ કરાવવાની સુવિધા, જેમ કે બિલ્ડરો કે સર્જકો NFTs, ટોકન્સ વગેરે દ્વારા તેમના પોતાના સમૂહનાં કોઈ ભાગની માલિકી મેળવી શકે છે.

- ▶ વિશેષતાઓ : માહિતીની ગોપનીયતામાં વધારો, લાઈમ સ્ટ્રીમિંગ, બ્લોકચેન ટેકનોલોજી, 3D વિઝ્યુઅલ્સ અને ગ્રાફિક્સ, AI નો ઉપયોગ, Semantic વેબની સુવિધા, વપરાશકર્તાની ઓળખ અને માહિતીની ગોપનીયતા, વહેવાર જાહેરાત (Behavioural advertising) વગેરે.

- **ફિનટેક અને ડિજિટલ ફાઈનાન્સ** : ભારત વિશ્વના સૌથી ઝડપથી વિકસતી નાણાકીય ટેકનોલોજી બજારોમાંનું એક છે. ઈન્વેસ્ટ ઈન્ડિયા અનુસાર ભારતીય ફિનટેક (ફાઈનાન્સ ટેકનોલોજી) માર્કેટ હાલમાં 31 બિલિયન ડોલરનું છે. જે વર્ષ 2025 સુધીમાં 150 બિલિયન ડોલર થવાની સંભાવના છે. ફિનટેક વ્યવહારોમાં 2023 સુધીમાં 138 બિલિયન ડોલર સુધી પહોંચવાની તૈયારીમાં છે.

સાયબર સુરક્ષા

- 97.5/100ના સ્કોર સાથે, ઈન્ટરનેશનલ ટેલિકોમ્યુનિકેશન યુનિયનના ગ્લોબલ સાયબર સિક્યુરિટી ઈન્ડેક્સ 2020માં ભારત વિશ્વના દસમાં શ્રેષ્ઠ દેશ તરીકે સ્થાન પામ્યું હતું. ભારતનો કુલ એન્ટરપ્રાઇઝ ઈન્ફોર્મેશન સિક્યુરિટી અને રિસ્ક મેનેજમેન્ટ ખર્ચ 2020માં 1.9 બિલિયન ડોલરથી 10% વધીને 2021 2.08 બિલિયન ડોલર થયો હતો. ભારતની ડેટા સુરક્ષા પરિષદ અનુસાર ભારતની સાયબર સુરક્ષા સેવાઓ અને ઉત્પાદન ઉદ્યોગમાં

2021ના વર્ષમાં વાર્ષિક આવક 40% વધીને 9.85 બિલિયન ડોલર થઈ હતી. ડેટા સિક્યુરિટી કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયાએ આગાહી કરી છે કે વર્ષ 2023 સુધીમાં આ ક્ષેત્રની આવક 15.4 બિલિયન ડોલરની આસપાસ પહોંચશે. સાયબર સુરક્ષા વૃદ્ધિને આગળ ધપાવતા અગ્રણી ઉદ્યોગ ક્ષેત્રોમાં બેન્કિંગ, હેલ્થકેર, ઈન્સ્યોરન્સ, કેપિટલ માર્કેટ અને મહત્વપૂર્ણ માહિતી, ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર જેમ કે ઊર્જા, તેલ, ગેસ, સંરક્ષણ, પરિવહન અને દૂરસંચાર વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

- 2012ના વર્ષમાં સાયબર ગુનાઓના 3377 કેસ નોંધાયા હતા. જે આંકડો વર્ષ 2020માં વધીને અંદાજે 50,000ની આસપાસ પહોંચ્યા હતા. 2020ના વર્ષમાં દરરોજના સરેરાશ 136 સાયબર ગુનાઓ નોંધાયા હતા. 1 લાખની વસતી ઈઠ સાયબર ગુનાઓની સંખ્યામાં પણ ચાર વર્ષમાં 270%નો વધારો થયો હતો.
- ભારતમાં વર્તમાનમાં 800 મિલિયનથી પણ વધુ ઈન્ટરનેટ વપરાશકારો છે, જેમાં આવનાર ચાર થી પાંચ વર્ષમાં વધારાનાં નવા 400 મિલિયન લોકો જોડાશે. 2019ના ડેટા અનુસાર છેલ્લા આઠ વર્ષમાં ઈન્ટરનેટ કનેક્શનમાં 231%નો વધારો થયો છે. ભારતની પ્રતિ GB ડેટાની કિંમતમાં લગભગ 96% ઘટાડો થયો છે. આમ ભારતમાં ઈન્ટરનેટ વપરાશ-કર્તાની સંખ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને સાયબર સુરક્ષાના મજબૂત માળખાની જરૂર છે.

રાષ્ટ્રીય સાયબર સુરક્ષા પોલિસી

- વર્ષ 2020માં લેફ્ટેનન્ટ જનરલ રાજેશ પંતની આગેવાની હેઠળની ડેટા સિક્યુરિટી કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયા (DSCI) દ્વારા રાષ્ટ્રીય સાયબર સુરક્ષા વ્યૂહરચના વિશે વિચારણા કરવામાં આવી હતી. રિપોર્ટમાં ભારત માટે સુરક્ષિત, વિશ્વસનીય, સ્થિતિસ્થાપક અને ગતિશીલ સાયબર સ્પેસ સુનિશ્ચિત કરવા માટે 21 જેટલા વિવિધ ક્ષેત્રો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા સૂચન કરવામાં આવ્યું છે.

સાયબર ક્રાઈમ રિપોર્ટિંગ પોર્ટલ

- આ પોર્ટલ એ મહિલાઓની સુરક્ષા માટેના રાષ્ટ્રીય મિશન ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયની એક પહેલ છે. જે ફરિયાદીઓને સાયબર ગુનાઓની ફરિયાદોની ઓનલાઈન જાણ કરવા માટેની સુવિધા આપે છે.

CERT-IN

- કોમ્પ્યુટર ઈમરજન્સી રિસ્પોન્સ ટીમ એ ભારત સરકારના ઈલેક્ટ્રોનિક્સ અને ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી મંત્રાલય અંતર્ગત કાર્ય કરે છે. જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય હેકિંગ, ફિશિંગ અને સાયબર હુમલાના જોખમોને સમયસર રોકવા અથવા ટાળવા અને આવા જોખમોનો સામનો કરવા નોડલ એજન્સીની ભૂમિકા ભજવવાનો છે. આમ, આ સંસ્થા ભારતીય ઈન્ટરનેટ ડોમેનની સુરક્ષા સંબંધિત સંરક્ષણને મજબૂત બનાવે છે.

સાયબર આશ્રસ્ત પોર્ટલ

- સાયબર આશ્રસ્તએ ગુજરાત પોલીસના સાયબર ક્રાઇમ સેલ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલ પહેલ છે. તે એક વિશિષ્ટ ઓનલાઇન પોર્ટલ છે, જેમાં સાઈબર ક્રાઇમના પીડિતો માટે સમર્પિત સેવા હેલ્પલાઇન છે કે જેની મદદથી સાયબર ક્રાઇમના ફરિયાદીને આવા ગુનાઓ સામે રક્ષણ આપવા તમામ મદદ અને સેવાઓ આપવામાં આવે છે.

ભારતીય સાયબર ક્રાઇમ કો-ઓર્ડિનેશન સેન્ટર

- આ સેન્ટર એ ભારતમાં સાયબર ક્રાઇમ સાથે સંકલિત અને અસરકારક રીતે વ્યવહાર કરવા માટે એક સરકારી પહેલ છે. જે

ભારતના ગૃહ મંત્રાલય સાથે જોડાઈને કાર્ય કરે છે. જેને વર્ષ 2018માં અંદાજે 415 કરોડની સૂચિત રકમ સાથે શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

ઇન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી એક્ટ

- આ એક્ટ વર્ષ 2000માં ભારતીય સંસદ દ્વારા ઘડવામાં આવ્યો હતો. તે સાયબર ક્રાઇમ અને ઈ-કોમર્સ સંબંધિત બાબતો માટે ભારતમાં પ્રાથમિક કાયદો છે. આ અધિનિયમ ઈલેક્ટ્રોનિક કોમર્સ અને ઈલેક્ટ્રોનિક વ્યવહારોને કાનૂની મંજૂરી આપવા, ઈ-ગવર્નન્સને સક્ષમ કરવા અને સાયબર ક્રાઇમને રોકવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો.

ઊર્જા

- 1947 ભારત દેશ જ્યારે આઝાદ થયો ત્યારે ભારતમાં 340 મિલિયનની વસતી અને 1362 મેગાવોટની કુલ સ્થાપિત વીજળી ઉત્પાદન ક્ષમતા હતી. વીજળીનો માથાદીઠ વપરાશ પણ માત્ર 16.3 KWh હતો. પરંતુ વર્તમાનમાં આઝાદીના 75 વર્ષ બાદ દેશમાં 4,03,760 મેગાવોટની સ્થાપિત વીજ ક્ષમતા છે, જે આઝાદી બાદના 75 વર્ષમાં 300 ગણો વધારો દર્શાવે છે. તેની સામે દેશની વસતીમાં પણ ચાર ગણો વધારો થયો છે. હાલમાં વીજળીનો માથાદીઠ વપરાશ 1208 KWh જેટલો છે. ભારતએ વિશ્વમાં ત્રીજા નંબરનો સૌથી મોટો વીજ ઉત્પાદક અને વપરાશકર્તા દેશ છે.
- ઊર્જા જરૂરિયાતો માટે અમુક અંશે આજે પણ ઊર્જા આયાત પર નિર્ભરતા હોવા છતાં, ભારતમાં લગભગ 41.5%ની કુલ બિન-અશ્મિભૂત ઈંધણ ઊર્જા ક્ષમતા સ્થાપિત કરવામાં આવી છે. જે અંદાજે 1,67,694 મેગાવોટની સમકક્ષ છે. આજે પણ ભારતમાં અંદાજે 50.7 % કુલ વીજ ઉત્પાદન કોલસા આધારિત પ્લાન્ટ્સમાંથી થાય છે. મે 2020 સુધીમાં કુલ સ્થાપિત ક્ષમતા 402.8 ગીગાવોટ હતી જેમાંથી 39.7% રિન્યુએબલ સ્ત્રોતોમાંથી જનરેટ કરવામાં આવી હતી.
- ભારતની તેલની માંગ લગભગ 4 મિલિયન બેરલ પ્રતિ દિવસ અને 2024 સુધીમાં 6 મિલિયન બેરલ થશે. જો ઈલેક્ટ્રિક વાહનોનો ઉપયોગ વધારવામાં નહીં આવે તો તે વધીને 2040 સુધીમાં 8.7 મિલિયન બેરલ પ્રતિદિન થવાની સંભાવના છે. આ ઉપરાંત 2040 સુધીમાં ભારતમાં 25 મિલિયનથી પણ વધુ ટ્રકો દ્વારા માલનું પરિવહન થતું હોવાની સંભાવના છે અને તમામ પ્રકારના 300 મિલિયનથી પણ વધુ નવા વાહનોનો ઉમેરો થવાની શક્યતા છે, ત્યારે આવનાર સમયમાં ભારતની ઊર્જા જરૂરિયાતોની માંગ પૂર્તિ કરવા મજબૂત પગલાં લેવાની જરૂર પડશે.

સૌર ઊર્જા

- ભારત વિશાળ સૌર ઊર્જા ક્ષમતાથી સંપન્ન દેશ છે. લગભગ 5000 ટ્રિલિયન kwh પ્રતિ વર્ષ ઊર્જા ભારતના જમીન વિસ્તાર પર બની શકે તેમ છે. જેમાં દેશનો મોટા ભાગનો વિસ્તાર પ્રતિ ચોરસ મીટર પ્રતિ દિવસ 4-7 kwh ઊર્જા મેળવે છે.

- વર્ષ 2021ના ડેટા અનુસાર સૌર ઊર્જા ઉત્પાદનમાં ભારત વિશ્વમાં ચોથા ક્રમે હતું. ભારતે ઓગસ્ટ 2022 સુધીમાં કુલ 59.3 ગીગાવોટ સોલાર પાવર ઉત્પાદન ક્ષમતા સ્થાપિત કરી છે.
- ભારત દ્વારા સ્થાપિત સૌર ઊર્જા ક્ષમતા માટે માર્ચ 2023 સુધીમાં 100 ગીગાવોટનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કરેલ છે. જેમાં 40 ગીગાવોટ રુફટોપ સોલાર અને 60 ગીગાવોટ ગ્રાઉન્ડ માઉન્ટેડ યુટિલિટી સ્કેલનો(જમીન પર સ્થાપિત સૌર ઊર્જા ક્ષમતા) સમાવેશ થાય છે.

પવન ઊર્જા

- તાજેતરના વર્ષોમાં ભારતમાં પવન ઊર્જા ઉત્પાદન ક્ષમતામાં નોંધપાત્ર વધારો થયો છે. જુલાઈ 2022 સુધીમાં કુલ સ્થાપિત પવન ઊર્જા ક્ષમતા 40.89 GW હતી. જે વિશ્વની ચોથી સૌથી મોટી સ્થાપિત પવન ઊર્જા ક્ષમતા છે. પવન ઊર્જા વિકાસની ક્ષમતા ભારતમાં મુખ્યત્વે દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર પશ્ચિમ વિસ્તારોમાં ફેલાયેલી છે. સરકારે 2022 સુધીમાં 5 ગીગાવોટ ઓફશોર ક્ષમતા અને 2030 સુધીમાં 30 ગીગાવોટ સ્થાપિત કરવાનું લક્ષ્ય રાખ્યું છે. ભારત પાસે 7600 કિ.મી. લાંબા દરિયા કિનારા સાથે 127 ગીગાવોટ ઓફશોર પવન ઊર્જા ઉત્પન્ન કરવાની ક્ષમતા રહેલી છે.

હાઈડ્રોઇલેક્ટ્રિક પાવર

- હાઈડ્રોઇલેક્ટ્રિક પાવર એ ટર્બાઇન દ્વારા સંચાલિત જનરેટરમાંથી ઉત્પન્ન થતી વીજળી છે, જે ઊંચાઈ પરથી પડતા પાણીની સંભવિત ઊર્જાને યાંત્રિક ઊર્જામાં રૂપાંતરિત કરે છે.
- 2019ના વર્ષમાં ભારત, જાપાનને પાછળ છોડીને વિશ્વના પાંચમા સૌથી મોટા હાઈડ્રોપાવર ઉત્પાદક ક્ષમતા ધરાવતો દેશ બન્યો છે. પ્રથમ ચાર દેશ અનુક્રમે ચીન, બ્રાઝિલ, યુએસએ અને કેનેડા છે.
- ભારતમાં સ્થાપિત હાઈડ્રોઇલેક્ટ્રિક પાવર ક્ષમતા 50 ગીગાવોટ જેટલી છે. ભારત તેની ઊર્જા જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા ભૂતાન પાસેથી વધારાની હાઈડ્રોઇલેક્ટ્રિક પાવર આયાત કરે છે.
- અરુણાચલ પ્રદેશ રાજ્યએ હાઈડ્રો-પાવર ઉત્પન્ન કરવાની સૌથી વધુ ક્ષમતા ધરાવે છે.

થર્મલ પાવર

- મે 2022 સુધીમાં ભારતમાં કુલ 236.1 ગીગાવોટની થર્મલ પાવરની સ્થાપિત ક્ષમતા છે. જેમાંથી 58.6% થર્મલ પાવર કોલસામાંથી અને બાકીની લિગ્નાઈટ, ડીઝલ અને ગેસમાંથી મેળવવામાં આવે છે.
- ભારતમાં પાવર ઉદ્યોગમાં ખાનગી ક્ષેત્ર દેશની 49.4% થર્મલ પાવર જનરેટ કરે છે. જ્યારે રાજ્યો અને કેન્દ્ર અનુક્રમે 24.6 % અને 26% થર્મલ પાવર જનરેટ કરે છે.

ભરતી ઊર્જા

- ભરતી ઊર્જા હજુ પણ સંશોધન અને વિકાસ (R & D) ના તબક્કામાં છે અને ભારતમાં હજુ તેને વ્યાપારી ધોરણે લાગુ કરવામાં આવી નથી. ભરતી શક્તિનો ઉપયોગ કરવા માટેના અગાઉના પ્રયત્નો ખાસ કરીને ઊંચા મૂડી ખર્ચને કારણે સફળ થયા ન હતા. અંદાજે એક મેગાવોટ ભરતી ઊર્જા ઉત્પન્ન કરવા પાછળ અંદાજે 30 થી 60 કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ આવે છે.

ભૂ-ઉષ્મીય ઊર્જા

- ભૂ-ઉષ્મીય ઊર્જા એ પૃથ્વીની ઉપ-સપાટીની અંદરથી મેળવેલી ગરમી છે. જે પાણી અથવા વરાળ સ્વરૂપે ભૂ-ઉષ્મીય ઊર્જાને પૃથ્વીની સપાટી પર લાવે છે. તેની લાક્ષણિકતાના આધારે ભૂ-ઉષ્મીય ઊર્જાનો ઉપયોગ ગરમી અને ઠંડકના હેતુઓ માટે કરી શકાય છે. આ ઉપરાંત, સ્વચ્છ વીજળી પેદા કરવા માટે પણ તે ઉપયોગી છે.
- ગરમીના સીધા ઉપયોગ માટેના આશાસ્પદ જીઓથર્મલ સાઈટ્સ બિહારમાં રાજગીર, હિમાચલ પ્રદેશમાં મણિકરણ, ઝારખંડમાં સુરજકુંડ, ઉત્તરાખંડમાં તપોવન અને હરિયાણામાં સોહાના પ્રદેશ છે.
- ભારતમાં સાત ભૂ-ઉષ્મીય પ્રાંતો અને સંખ્યાબંધ ભૂ-ઉષ્મીય ઝરણાં છે. નવીનીકરણીય ઊર્જા મંત્રાલયના જણાવ્યા અનુસાર, ભારતમાં 10 ગીગાવોટ જીઓથર્મલ પાવર પેદા કરવાની ક્ષમતા રહેલી છે.

ઓશન થર્મલ એનર્જી કન્વર્ઝન

- ઓશન થર્મલ એનર્જી કન્વર્ઝન એ સમુદ્રની સપાટીના પાણી અને ઊંડા સમુદ્રના પાણી વચ્ચેના તાપમાનના તફાવતો (થર્મલ ગ્રેડિએન્ટ્સ)નો ઉપયોગ કરીને ઊર્જા ઉત્પન્ન કરવાની પ્રક્રિયા છે. મહાસાગરો એ ગરમીના (Heat) વિશાળ સ્રોત/સંગ્રાહક છે, કારણ કે મહાસાગરો પૃથ્વીની લગભગ 70 % સપાટીને આવરી લે છે.

બાયોફ્યુઅલ (જૈવ ઈંધણ)

- અન્ય પુનઃપ્રાપ્ય ઊર્જા સ્રોતોથી વિપરીત, પરિવહન ઈંધણની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે બાયોમાસને સીધા જ પ્રવાહી ઈંધણમાં રૂપાંતરિત કરી શકાય છે. જેને બાયોફ્યુઅલ કહેવાય છે. વર્તમાનમાં ઉપયોગમાં લેવાતા બે સૌથી સામાન્ય પ્રકારના

બાયોફ્યુઅલ ઈથેનોલ અને બાયોડિઝલ છે. જે બંને બાયોફ્યુઅલ ટેકનોલોજીના પ્રથમ પેઢીના ઈંધણો છે.

- ભારતની બાયોફ્યુઅલ નીતિ, 2018માં બનાવવામાં આવી હતી, જેનો હેતુ વર્ષ 2030 સુધીમાં 20% ઈથેનોલ અને 5% બાયોડિઝલનો દેશવ્યાપી સંમિશ્રણ દર રાખવાનો છે. આ હેતુના ઉપલક્ષ્યમાં તાજેતરમાં આ લક્ષ્યમાં ફેરફાર કરી 2025 સુધીમાં 20% ઈથેનોલ બ્લેન્ડિંગ અને વર્ષ 2030 સુધીમાં 30 % ઈથેનોલ બ્લેન્ડિંગ હાંસલ કરવા સરકાર આગળ વધી રહી છે. 2019ના વર્ષમાં ભારતમાં બાયોફ્યુઅલ વપરાશ 44.55 હજાર બેરલ પ્રતિ દિવસ હતો. જ્યારે વર્ષ 2000માં બાયોફ્યુઅલનો વપરાશ 2.9 હજાર બેરલ પ્રતિ દિવસ હતો. ભારતમાં બાયોફ્યુઅલના વપરાશમાં સરેરાશ વાર્ષિક 24.37% દરે વૃદ્ધિ થઈ રહી છે.

બાયોમાસ ઊર્જા

- ભારત દર વર્ષે લગભગ 450-500 મિલિયન ટન બાયોમાસનું ઉત્પાદન કરે છે. હાલમાં દેશમાં તમામ પ્રાથમિક ઊર્જાનો 32% ઉપયોગ માટે બાયોમાસ વપરાય છે. ભારત 2022 પહેલાં જ 10 ગીગાવોટ બાયોમાસ એનર્જીનું લક્ષ્યાંક હાંસલ કરી લીધું છે. વર્તમાનમાં ભારત 10.17 ગીગાવોટથી પણ વધુ સ્થાપિત બાયોમાસ એનર્જી ક્ષમતા ધરાવે છે.
- ભારતના ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં તેની પ્રાથમિક ઊર્જાનો લગભગ 25% બાયોમાસ સંસાધનોમાંથી આવે છે અને લગભગ 70% ગ્રામીણ વસ્તી તેમની દૈનિક ઊર્જા જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા બાયોમાસ પર આધાર રાખે છે.

પરમાણુ ઊર્જા

- દેશમાં વર્તમાન સ્થાપિત પરમાણુ ઊર્જા ક્ષમતા 6780 મેગાવોટ છે. વર્ષ 2020-21માં દેશમાં કુલ વીજળી ઉત્પાદનમાં પરમાણુ ઊર્જાનો હિસ્સો લગભગ 1% છે. 6780 મેગાવોટની વર્તમાન પરમાણુ ઊર્જા ક્ષમતા 2031 સુધીમાં 22480 મેગાવોટની કરવાની સરકારની યોજના છે. વર્તમાનમાં ભારતમાં અંદાજે 22 જેટલા ગ્રુપ પરમાણુ રિએક્ટર્સ અને 7 પરમાણુ ઊર્જા પ્લાન્ટ્સ કાર્યરત છે.

પરમાણુને લગતા વિવિધ સમૂહો/સંમેલનો/પહેલો

- ન્યુક્લિઅર સપ્લાયર ગ્રુપ (NSG) : NSG એ પરમાણુ સપ્લાયર દેશો માટે કામ કરતું અને પરમાણુ શસ્ત્રો અને સામગ્રીની નિકાસને રોકવા માટેનું એક વૈશ્વિક સંગઠન છે.
- કોમ્પ્રિહેન્સિવ ન્યુક્લિઅર ટેસ્ટ બેન ટ્રીટી (CTBT) : CTBT એ વિશ્વમાં કોઈ પણ સ્થળે તમામ પરમાણુ પરીક્ષણ વિસ્ફોટો પર પ્રતિબંધ મૂકતી સંધિ છે.
- પરમાણુ શસ્ત્રોનો અપ્રસાર (NPT- Non Proliferation of nuclear weapons treaty): NPT એ એક બહુપક્ષીય સંધિ છે, જેનો હેતુ મુખ્ય ત્રણ શરતોના આધારે પરમાણુ શસ્ત્રોના પ્રસારને મર્યાદિત કરવાનો છે :

1. બિન - પ્રસાર
 2. નિ:શસ્ત્રીકરણ
 3. પરમાણુ ઊર્જાનો શાંતિપૂર્વક ઉપયોગ.
- iv. ફિસાઇલ (Fissile) મટિરિયલ કટ ઓફ સંધિ (FMCT) : FMCTએ પ્રસ્તાવિત આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર છે, જે પરમાણુ શસ્ત્રોના બે મુખ્ય ઘટકોના ઉત્પાદન પર પ્રતિબંધ મૂકવા કાર્ય કરે છે : (1) અત્યંત સમૃદ્ધ યુરેનિયમ (High Enriched Uranium) અને (2) પ્લુટોનિયમ.
- v. ન્યુક્લિયર સિક્યોરિટી સમિટ (NSS) : NSSનો મુખ્ય હેતુ વિશ્વભરમાં પરમાણુ આતંકવાદને રોકવાનો છે.
- vi. Conference on disarmament (CD) : CD એ નિ:શસ્ત્રીકરણના હેતુથી વાટાઘાટો કરવા માટે બહુપક્ષીય આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયોને એક મંચ પ્રદાન કરે છે.

ઊર્જાક્ષેત્ર માટેની વિવિધ પહેલો / કાયદાઓ

1. ઇલેક્ટ્રીસિટી એક્ટ, 2003
 - આ એક્ટના મુખ્ય હેતુઓ : વીજળી ઉત્પાદન પ્રોજેક્ટ માટે લાયસન્સ નાબૂદ, આંતરરાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાત્મક બિડિંગ દ્વારા સ્પર્ધામાં વધારો અને એક અલગ પ્રવૃત્તિ તરીકે ટ્રાન્સમિશનનું સીમાંકન કરવું.
2. નેશનલ ટેરિફ પોલિસી - 2006, સુધારેલ ટેરિફ પોલિસી - 2016
 - ગ્રાહકોને વાજબી અને સ્પર્ધાત્મક દરે વીજળીની ઉપલબ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવા, વીજક્ષેત્રની નાણાકીય સદ્ધરતા સુનિશ્ચિત કરવી તેમજ રોકાણકારોને આકર્ષિત કરવા તથા નિયમનકારી અભિગમોમાં પારદર્શિતા અને સુસંગતતા લાવવી વગેરે.
3. ઉજાલા યોજના
 - ઊર્જા મંત્રાલયે દેશમાં ઊર્જા-કાર્યક્ષમ EESL (Energy Efficiency Services Limited) 36.69 કરોડ LED બલ્બનું સમગ્ર દેશમાં વિતરણ કરેલ છે અને ઉજાલા યોજના હેઠળ 1.14 કરોડ LED સ્ટ્રીટલાઇટ પણ ઇન્સ્ટોલ કરેલ છે. જેના પરિણામે

પ્રતિ વર્ષ અંદાજે 63.32 બિલિયન kwh જેટલી કુલ ઊર્જાની બચત થશે.

4. ઈંધણ પુરવઠાની ઉપલબ્ધતા માટે કરાર
 - કોલ ઈન્ડિયા લિમિટેડ સાથે ઈંધણ પુરવઠા કરાર દ્વારા લાંબા ગાળા સુધી પાવર કંપનીઓ માટે કોલસાની ઉપલબ્ધતાને સુનિશ્ચિત કરવાની યોજના બનાવવા માટે કરાર.
5. ઇન્ટિગ્રેટેડ પાવર ડેવલપમેન્ટ સ્કીમ (IPDS)
 - IPDS યોજનાઓ શહેરી વિસ્તારોમાં તમામ સ્તરે મીટરિંગ સહિત સબ-ટ્રાન્સમિશન અને ડિસ્ટ્રિબ્યુશન નેટવર્કને મજબૂત બનાવવાની યોજના છે.
6. પ્રધાનમંત્રી સહજ બિજલી હર ઘર યોજના
 - આ યોજનાનો ઉદ્દેશ્ય ગ્રામીણ અને શહેરી વિસ્તારોમાં તમામ ગરીબ પરિવારોને અને વીજળી વિનાના તમામ ઇચ્છુક ઘરોને વીજળી કનેક્શન આપીને સાર્વત્રિક ઘરગથ્થુ વિદ્યુતીકરણ હાંસલ કરવાનો છે.
7. ISA - International Solar Alliance
 - ISAની શરૂઆત વર્ષ 2015ની પેરિસ ક્લાઇમેન્ટ ચેન્જ સમિટમાં વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદી અને ફ્રાન્સના રાષ્ટ્રપતિ ફ્રાન્કોઈસ ઓલાંદ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તેનું વડું મથક ભારતના ગુરુગ્રામ (હરિયાણા)માં આવેલ છે. તે કર્કવૃત્ત અને મકરવૃત્ત વચ્ચે આવેલા સૂર્યઊર્જા સમૃદ્ધ દેશોની સ્થિતિ સશક્ત બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે.
8. One Nation, One Grid
 - નેશનલ ગ્રીડ ઉત્ક્રાંતિ લાવવાના લક્ષ્ય સાથે સરકાર વન નેશન વન ગ્રીડના માધ્યમથી તમામ પ્રાદેશિક ગ્રીડને સુમેળપૂર્વક જોડવા યોજના ઘડેલ છે.
9. One Sun, One World, One Grid (OSOWOG)
 - OSOWOGએ ભારતની વૈશ્વિક ઇન્ટરકનેક્ટેડ સોલાર પાવર ગ્રીડનું આંતરરાષ્ટ્રીય નેટવર્ક બનાવવા અંગેની પ્રસ્તાવિત યોજના છે.

WEB SANKUL®

5th Batch Morning Offline Batch

GPSC 2023

Class 1/2

» Prelims » Mains » Interview

Batch Starting

1st November, 2022 8:00 AM to 11:00 AM

Free

₹ 10000/-

થી વધુનાં સ્ટાન્ડર્ડ પુસ્તકો અને સ્ટડી મટીરિયલ

₹ 19000/-

નો Mission GPSC એપ્લિકેશન કોર્સ તદ્દન ફ્રી

રેકોર્ડ્સ ક્લાસરૂમ કોર્સ તદ્દન ફ્રી

77779 91357 63582 89897 77779 91352 90545 22779

77779 91367 90545 22776 63562 39165 90545 22775

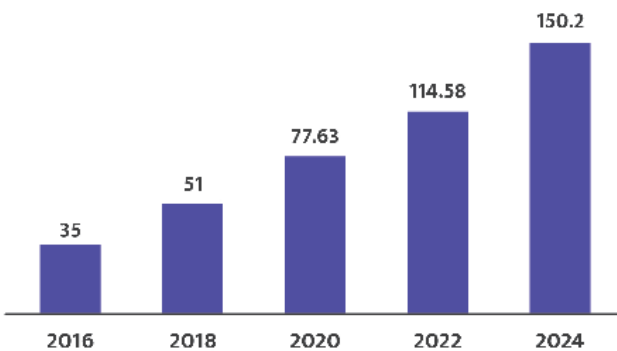
બાયોટેકનોલોજી અને નેનો ટેકનોલોજી

- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં બાયોટેકનોલોજી અને નેનો ટેકનોલોજીનો બહોળો ફાળો છે. બાયોટેકનોલોજી અને નેનો ટેકનોલોજીના માધ્યમથી ભારતે અણુ વિજ્ઞાન અને સૂક્ષ્મ વિજ્ઞાન ક્ષેત્રે સારી પ્રગતિ કરી છે. 21મી સદીના પ્રારંભથી જ ભારતે બાયો ટેકનોલોજી અને નેનો ટેકનોલોજીના વિકાસને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. જેમાં સરકાર, સંશોધન, ઉદ્યોગ, શૈક્ષણિક વગેરે સહભાગીદારોનો વિશેષ ફાળો છે.

બાયોટેકનોલોજી

- પ્રાચીન સમયથી જ લોકો સૂક્ષ્મજીવોનો ઉપયોગ છોડની જાતને મજબૂત કરવા, ફર્મેન્ટેશનમાં વધારો કરવા વગેરે જેવા હેતુઓ માટે કરતા હતા. આગળ જતાં આ બ્રાન્ચએ બાયો ટેકનોલોજીમાં રૂપાંતર થઈ છે કે જેણે ભારતમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના વિકાસમાં વિશેષ ફાળો આપ્યો છે. ભારતની વિશાળ વસ્તી, ઉભરતા બજાર, બદલાતી તકનીકોને કારણે વિશ્વભરમાં ભારત બાયો ટેકનોલોજીનું લોકચાહક માર્કેટ બન્યું છે.
- પાછલા ત્રણ દાયકામાં ભારતમાં બાયોટેકનોલોજીનો વિવિધ ક્ષેત્રોમાં બહોળો વિકાસ થયો છે. સરકાર અને ખાનગી ક્ષેત્રના ભરપૂર સહકારથી ભારતે સતત બાયો ટેકનોલોજી ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ સાધી રહ્યું છે.
- ભારતે વર્ષ 1986માં બાયોસાયન્સ અને બાયોટેકનોલોજી ક્ષેત્રે ઉચ્ચ સ્તરે હાંસલ કરવા 'બાયોટેકનોલોજી વિભાગ'ના રૂપમાં 'સ્વાયત્ત વિભાગ'ની રચના કરી. ભારતનો આ નિર્ણય તેને વિશ્વમાં આવી પહેલ કરનાર પ્રથમ દેશ બનાવે છે.
- બાયોટેકનોલોજીના માધ્યમથી આરોગ્ય ક્ષેત્ર, કૃષિ, ઊર્જા, પશુપાલન, ખાદ્ય પ્રણાલી વગેરે ક્ષેત્રોનો વિકાસ કરવા ભારત સફળ રહ્યું છે.
- ભારતનું બાયોટેકનોલોજી ક્ષેત્ર દર વર્ષે 20%ના ઝડપી દરે વધી રહ્યું છે.

INDIAN BIOECONOMY (IN USD BN)

- વૈશ્વિક સ્તરે ભારત બાયો ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે 12મો ક્રમ ધરાવે છે, જ્યારે ઈન્ડો-પેસિફિક વિસ્તારમાં ત્રીજો ક્રમ ધરાવે છે.
- ભારત બાયો-ટેક ક્ષેત્રને બાયોફાર્માસ્યુટિકલ્સ, બાયોઈન્ડસ્ટ્રીયલ, બાયોએગ્રીકલ્ચર, બાયો-IT અને બાયો સર્વિસિસમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યું છે.
- બાયો ફાર્માસ્યુટિકલ્સ શાખામાં ભારત વૈશ્વિક સ્તરે એક અગ્રણી રસી ઉત્પાદક દેશ તરીકે વિકસ્યું છે. કોરોના મહામારી દરમિયાન વેક્સિન મૈત્રીના માધ્યમથી વિશ્વભરના દેશો કોરોનાની રસી ભારતે પહોંચાડી છે.
- ભારતનો બાયો ટેકનોલોજી ઉદ્યોગ 2020માં 70.2 બિલિયન ડોલર જેટલો હતો, જે વર્ષ 2025 સુધીમાં બાયો ટેકનોલોજી ઉદ્યોગ 150 બિલિયન ડોલર પહોંચવાની સંભાવના છે.
- બાયો ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ (FDI)ની પરવાનગી આપવામાં આવી છે.
 - ગ્રીનફીલ્ડ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ પ્રોજેક્ટમાં : 100% FDI
 - બાઉન્ડેડ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ પ્રોજેક્ટમાં : 74% FDI
 - મેડિકલ ડિવાઇસની બનાવટ માટે: 100% FDI
- ભારત BT-કપાસના ઉત્પાદનમાં વિશ્વનું સૌથી મોટું માર્કેટ છે.

બાયોટેકનોલોજી ક્ષેત્રની સિદ્ધિ

- બાયોટેકનોલોજીનો બહોળો ઉપયોગ છે, જેમાં ખાસ કરીને કૃષિ, સ્વાસ્થ્ય, ઉદ્યોગ અને પર્યાવરણનો સમાવેશ થાય છે.
- બાયો-મેડિકલ**
 - બાયો-મેડિકલ શાખામાં બાયો ટેકનોલોજી ક્ષેત્રનો બહોળો ઉપયોગ છે. રિકોમ્બિનન્ટ દવાઓ જેવી કે ઈન્સ્યુલિન, ગ્રોથ હાર્મોન, ઈન્ટરફેરોન, રિકોમ્બિનન્ટ સારવાર માટેની કિટ (HIV-ગર્ભાવસ્થા), રસીની બનાવટમાં અને ગંભીર રોગોની અસરકારક દવાઓની બનાવટમાં બાયોટેકનોલોજીનો ઉપયોગ થાય છે.
- બાયોકૃષિ**
 - બાયોટેકનોલોજીના માધ્યમથી કૃષિમાં સતતા જાળવવા માટે 'જેનેટિકલી મોડિફાઇડ ક્રોપ (GMC)ની શોધ કરાઈ. વધતી ખાદ્ય જરૂરિયાતો અને કૃષિ એકરૂપતાને ધ્યાનમાં રાખીને GM પાક પર અનુસંશોધન કરવામાં આવ્યું. હાલમાં BT-કપાસ, BT-રીંગણ, BT-સોયાબિન વગેરે પાકની જાતોને વિકસાવવામાં આવી.
- GM પાક એ વાયરસ, ગરમી, પૂર વગેરે જેવી પરિસ્થિતિઓ સામે લડવા માટે કારગર છે.
- In-Vitro Fertilization (IVF)ના માધ્યમથી પશુપાલનમાં ભેંસ, ગાયની વધારે દૂધ ઉત્પાદન અને રોગપ્રતિકારક જાતોને વિકસાવવી.
- GM પાકોમાં દેશી પાકની સરળાખણીમાં વધારે પોષણ તત્વો હોય છે.

- જેનિટિક એન્જિનિયરિંગ
- કોઈ આનુવંશીય સંરચનામાં એક જનીનને હટાવી તેના બદલામાં અન્ય જનીનને દાખલ કરી 'Recombinant DNA Technology' તૈયાર કરવાની પદ્ધતિને 'જેનિટિક એન્જિનિયરિંગ' કહેવાય છે.
- પર્યાવરણ-બાયો ટેકનોલોજી
- પ્રદૂષણ સામે રક્ષણ મેળવવા માટે સૂક્ષ્મજીવાણુઓનો ઉપયોગ
- દૂષિત પાણીને શુદ્ધ કરવા
- વનીકરણમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે બાયો-ટ્રીટમેન્ટ છોડનો ઉપયોગ
- હવા પ્રદૂષણને નિયંત્રણ કરવા.
- મરિન-બાયો ટેકનોલોજી
- માછલીની ખેતી (Aquaculture)માં વૃદ્ધિ
- દરિયાઈ નિંદણની ખેતીના માધ્યમથી ફોટો એસિડનું ઉત્પાદન કરવું
- દરિયાઈ પ્રદૂષણને દૂર કરવા માટે 'Thermophile bacteria'નો ઉપયોગ કરવો
- બાયોટેક- સ્ટાર્ટઅપ
- બાયોટેકનોલોજી ક્ષેત્રે વિકાસમાં વૃદ્ધિ કરવાના હેતુથી ભારત સરકારે જાહેર ક્ષેત્રની સાથે-સાથે ખાનગીક્ષેત્રને પણ પૂરતો સહકાર આપ્યો છે. બાયોટેક ક્ષેત્રમાં સ્ટાર્ટઅપની વિસ્તૃત ભૂમિકા રહેલી છે, જે સંશોધન, અમલીકરણ, નવી સિદ્ધિઓ હાંસલ કરવામાં મદદરૂપ છે. ભારતમાં બાયો-ટેક ક્ષેત્રે વર્ષ 2015માં 732 જેટલા સ્ટાર્ટઅપ હતા. જ્યારે વર્ષ 2020માં સ્ટાર્ટઅપમાં વધારો થઈ 4237 સુધી પહોંચ્યો છે. ભારત અને ગુજરાતની અસરકારક નીતિઓને કારણે સ્ટાર્ટઅપનો બાયો-ટેક ક્ષેત્રે ઝડપી વધારો થઈ રહ્યો છે.

બાયો-ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે સરકારની પહેલાં

- અટલ જય અનુસંધાન બાયોટેક મિશન : બાયોટેક ક્ષેત્રે પ્રગતિના માર્ગને ખુલ્લો મૂકવા માટે ભારત સરકારે અટલ જય અનુસંધાન બાયોટેક મિશનની શરૂઆત કરી, જેમાં પાંચ વિવિધ ઘટકોનો સમાવેશ થાય છે :
 - GARBH-IN માતૃત્વ અને બાળ સ્વાસ્થ્યને પ્રોત્સાહન આપવું અને પ્રી-ટર્મ બર્થ માટે અનુમાનિત સાધનો વિકસાવવા. નવજાત બાળકોના જન્મ સમયે માતૃત્વ અને બાળ સ્વાસ્થ્યને જાળવવું.
 - IndCEPI- એન્ડેમિક (Endemic) રોગો માટે પોષાય તેવા દરે રસી વિકસાવવાનું મિશન, જે શૈક્ષણિક, ઉદ્યોગ અને અન્ય હિતધારકો સાથે મળીને દેશમાં રસી વિકાસ ક્ષમતાને મજબૂત કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું.
 - સ્વચ્છ ઊર્જા મિશન : સ્વચ્છ ભારત માટે નવીન તકનીકો પર ધ્યાન આપવું.
 - પોષણ અભિયાન : બાયોફોર્ટિફાઈડ ચોખા અને ઘઉંના માધ્યમથી પોષણ વૃદ્ધિમાં મદદ કરવી.

- એન્ટિમાઈક્રોબિયલ રેઝિસ્ટન્સ (ARM) મિશન : એન્ટિમાઈક્રોબિયલ રેઝિસ્ટન્સની અટકાયત કરવા માટે પોસાય તેવી સારવાર પદ્ધતિ વિકસાવવી.
- જીનોમ ઈન્ડિયા પ્રોજેક્ટ : ભારતભરમાં 'સંદર્ભ જીનોમ'ની માળખાગત ગ્રીડ બનાવવી, જેથી ભારતીય વસ્તીમાં સમાવિત રોગો અને લક્ષણોના પ્રકાર અને પ્રકૃતિને સંપૂર્ણ રીતે સમજવામાં મદદ મળે. આ મેગા પ્રોજેક્ટના માધ્યમથી ભારતભરમાં 10000 જીનોમ નમૂના એકત્રિત કરવામાં આવશે.
- માનવ પહેલ : બાયો ટેકનોલોજી વિભાગ અને પરસિસ્ટન્ટ સિસ્ટમ દ્વારા માનવ પહેલની શરૂઆત કરાઈ. જેનો ઉદ્દેશ્ય માનવ શરીરની તમામ પેશીઓના એકીકૃત ડેટાબેઝ બનાવવાનો છે, જેની મદદથી માનવ શરીરના કાર્યનું સર્વગ્રાહી ચિત્ર મેળવી શકાય.
- નેશનલ બાયોફોર્મ મિશન
- દેશમાં બાયોફાર્માસ્યુટિકલ વિકાસને વેગ આપવા માટે એક ઉદ્યોગ-શૈક્ષણિક સહયોગ મિશન છે.
- 50% નાણાકીય સહાય લોનના રૂપમાં વિશ્વ બેન્કના માધ્યમથી ફાળવવામાં આવી છે.
- મિશન હેઠળ ભારત સરકારે બાયોફાર્મા ક્ષેત્રમાં ઉદ્યોગસાહસિકતા અને સ્વદેશી ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહન આપવા અને સક્ષમ ઈકોસિસ્ટમનું નિર્માણ કરવા ઈનોવેટ ઈન ઈન્ડિયા (i3) પ્રોગ્રામ શરૂ કર્યો છે.
- બાયોટેક કિશાન મિશન
- દેશના 15 એગ્રો-ક્લાઈમેટિક ઝોનમાં ખેડૂતોની સમસ્યાને પદ્ધતિસર હલ કરવા માટે બાયો-ટેક કિશાન શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.
- વંચિત અને છેવાડાના ખેડૂતો તેમજ નાના અને સીમાંત ખેડૂતોની સમસ્યાનો હલ કરવા બાયોટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવો.
- BioNest યોજના
- BioNEST યોજના BIRAC (Biotechnology Industry Research Assistance Council) હેઠળ બાયોટેક ક્ષેત્રમાં નવાયાર ઈકોસિસ્ટમના વિઝન સાથે શરૂ કરવામાં આવી છે.
- Bio-NESTના માધ્યમથી ઉદ્યોગસાહસિકતા અને સ્ટાર્ટઅપ વૃદ્ધિ મેળવવામાં પ્રોત્સાહન પાશે.
- બાયોટેકના ઉપયોગનું કાર્યક્ષમ સુશાસનનું મોડલ પૂરું પાડવામાં આવે છે.
- Biotechnology Ignition Grant યોજના (BIG)
- BIRAC જણાવ્યા અનુસાર 'Bio-Innovation Capital' બનવા માટે નવા વિચારોને વાણિજ્યિક રીતે પ્રોત્સાહિત કરવા.
- BIG યોજનાનો ઉદ્દેશ્ય
 - બાયોટેક ક્ષેત્રે વ્યાપારીકણની સંભાવના સાથે વિચારોને પ્રોત્સાહન આપવું.

- ▶ સંશોધકોની સ્ટાર્ટઅપના માધ્યમથી નવી બાયો ટેકનોલોજી માર્કેટ સુધી પ્રસરિત કરવા પ્રોત્સાહન આપવું.
- ▶ ઉદ્યોગસાહસિકતાની ભાવનાને વધારવી.
- **INSACOG:** INSACOG (The Indian SARS-Cov-2 Genomics Consortium) એ કોરોના વાયરસ અથવા SARS-Cov-2 વાયરસના જીનોમ ભિન્નતાઓ પર દેખરેખ રાખવા માટે ભારતભરમાં પ્રસરેલી એજન્સી છે. જેના માધ્યમથી વાયરસમાં નોંધાતા બદલાવોને જાણી શકાય છે અને ભવિષ્યમાં વાયરસને આક્રમક બનતા રોકી શકાય છે.

ગુજરાતમાં બાયોટેકનોલોજી

- ભારતમાં બાયોટેકનોલોજી ક્ષેત્રના વિકાસ સાથે ગુજરાતમાં પણ બાયોટેકનોલોજી ક્ષેત્રનો વિકાસ ધીમે-ધીમે વધતો ગયો. ગુજરાતમાં બાયોટેકનોલોજીનો વિકાસ, શૈક્ષણિક, સ્ટાર્ટઅપ, અનુસંધાન વગેરે ક્ષેત્રોમાં વધાર્યો છે. જેના કારણે ગુજરાત દેશમાં બાયો ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે અગ્રણી રાજ્ય બન્યું.
- ગુજરાત સરકારે 2004માં રાજ્યમાં બાયોટેકનોલોજીના સર્વાંગી વિકાસ માટે ગુજરાત સ્ટેટ બાયોટેકનોલોજી મિશન (GSBTM) નોડલ એજન્સીની સ્થાપના કરી. જેના માધ્યમથી રાજ્યમાં બાયોટેક R & D (રિસર્ચ અને ડેવલોપમેન્ટ) અને બાયોટેક ઉદ્યોગના વિકાસને ટેકો મળે છે. ગુજરાતમાં જીનોમિક પહેલ, બાયોડાયવર્સિટી જીન બેન્ક, બાયોઈન્ફોર્મેટિક્સ, સ્ટેમ સેલ સંશોધન અને તાલીમ, બાયો-બેન્કિંગ વગેરે જેવી પહેલો હાથ ધરવામાં આવી છે.
- ગુજરાત પાસે બાયોટેકનોલોજી ક્ષેત્રમાં 200થી વધારે બાયોટેક કંપનીઓ અને સમૃદ્ધ સ્ટાર્ટઅપ ઈકોસિસ્ટમ છે. જેમાં અગ્રણી રિસર્ચ અને ડેવલોપમેન્ટ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે. ગુજરાતે 2019-20માં 3054 મિલિયન ડોલર અને 2020-21માં 2790 મિલિયન ડોલરના મૂલ્યની દવાઓની નિકાસ કરી છે.
- ગુજરાતે બાયોટેક ક્ષેત્રમાં નિરંતર પ્રગતિ કરવા માટે વર્ષ 2022માં ‘ગુજરાત બાયો ટેકનોલોજી પોલિસી-2022-27’ જાહેર કરી છે. જેનો ઉદ્દેશ્ય બાયો-ટેક ઈકોસિસ્ટમને મજબૂત કરવી, બાયોટેક ક્ષેત્રની વિવિધ શાખાઓને મજબૂત કરવી અને બાયોટેકનોલોજી ઉત્પાદન અને સેવા ક્ષેત્રને પ્રોત્સાહન આપવું. આમ ગુજરાત પણ ટેકનોલોજી પ્રાધાન્ય રાજ્યની દિશા તરફ આગળ વધી રહ્યું છે.

નેનો ટેકનોલોજી

- 21 મી સદીની શરૂઆત સાથે ભારતમાં પણ નેનો ટેકનોલોજીના વિકાસની વાતો શરૂ થઈ ગઈ હતી. 9મી પંચવર્ષીય યોજના (1998-2002)ના માધ્યમથી વિજ્ઞાન અને પ્રોદ્યોગિકી ક્ષેત્રે નેનો ટેકનોલોજી, રોબોટિક્સ વગેરેમાં પ્રગતિ કરવા માટે રાષ્ટ્રીય કોર ગ્રુપની રચના કરવામાં આવી હતી. આયોજન પંચ દ્વારા નેનો ટેકનોલોજીમાં પ્રગતિને આધાર આપવામાં આવ્યો છે. વર્ષ

2000માં વિજ્ઞાન અને પ્રોદ્યોગિકી વિભાગ હેઠળ નેનો ટેકનોલોજી અને નેનોમીટીરીયલ્સમાં વિકાસ માટે કાર્યક્રમની શરૂઆત કરવામાં આવી. જેના બાદ નેનો ટેકનોલોજી ક્ષેત્રના વિકાસમાં નિરંતર ભારતે પ્રગતિ કરી છે.

- જ્યારે પરમાણુ અને અણુની રચનામાં સંશોધન દ્વારા રૂપાંતર કરવામાં આવે છે. ત્યારે કેટલાક અસામાન્ય અને ઉપયોગી ગુણધર્મો ઉત્પન્ન થાય છે. આ પરમાણુ અને અણુના પરિમાણો નેનોમીટરમાં હોવાથી આવી તકનીકને નેનો ટેકનોલોજી કહેવામાં આવે છે. નેનો ટેકનોલોજીના આધારે તૈયાર થતી સામગ્રીને ‘નેનોમીટીરિયલ્સ’ કહેવામાં આવે છે. નેનોમીટીરિયલ્સનો ઉપયોગ ખૂબ વિશાળ છે, તે પાણીના શુદ્ધિકરણ, કેન્સરની સારવાર, કરચલી મુક્ત કાપડ વગેરેમાં ફાળો આપે છે.
- નેનો ટેકનોલોજીએ 1 થી 100 નેનોમીટર સુધીના નવા ઉપકરણો અને ભૌતિક બંધારણો વિકસાવવાની તકનીક છે.

નેનો ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ

- નેનો ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ તેના વિશિષ્ટ ગુણધર્મો અને બહેતર ફાયદાઓના કારણે મોટાભાગના ક્ષેત્રોમાં થાય છે.
- **આરોગ્ય ક્ષેત્ર :** આરોગ્ય ક્ષેત્રે નેનો ટેકનોલોજીનો બહોળો ઉપયોગ છે. નેનો ટેકનોલોજી માનવ શરીરના અંદર અને બહાર બંને જગ્યાએ ઉપયોગી છે. નેનો ટેકનોલોજીના માધ્યમથી બહેતર સારવાર અને દવાઓનો જથ્થો (ટાર્ગેટેડ ડિલિવરી) પૂરો પાડવામાં આવે છે. કેન્સર, હૃદયરોગ, લોહીની બિમારી વગેરે જેવી ગંભીર બિમારીમાં મદદરૂપ થાય છે.
- **ઇલેક્ટ્રોનિક ઉપકરણો :** નેનોસ્કેલ પર કમ્પ્યુટર પહેલાથી જ કાર્યરત કરવામાં આવી રહ્યું છે. નેનોમીટીરિયલ્સના માધ્યમથી ઇલેક્ટ્રોનિક ઉપકરણોની ક્ષમતા વૃદ્ધિ તેમજ ડિસ્કલે અને સ્ક્રીનની ગુણવત્તા સુધારવામાં આવે છે. ઇલેક્ટ્રોનિક ઉપકરણોની ઊર્જા-વપરાશ ક્ષમતા ઘટાડવી, વજન અને મજબૂતાઈ વધારવામાં નેનો ટેકનોલોજીના માધ્યમથી મદદ મળી શકે. ‘Morph’ – નેનો ટેકનોલોજી આધારિત મોબાઇલ ફોન છે, જે અત્યંત આધુનિક વિશિષ્ટતાઓ ધરાવે છે. જે આગામી સમયમાં ઈ-વેસ્ટને અટકાવવામાં મદદરૂપ છે.
- **ટેક્સટાઇલ્સ ઉદ્યોગ :** ટેક્સટાઇલ્સ ઉદ્યોગના વિકાસમાં નેનો ટેકનોલોજીનો મોટો ફાળો છે. નેનો ટેકનોલોજીના માધ્યમથી કરચલી વગરનાં કાપડને વિકસાવવામાં આવ્યાં છે. ઉપરાંત, કાપડ ઉદ્યોગમાં હાલનાં ધોરણ કરતાં વધારે નવાચાર કરવામાં મદદ મળશે.
- **કૃષિ :** કૃષિમાં ઉપયોગ થતા ઉપકરણો, દવાઓ, બિયારણ વગેરેમાં નેનો ટેકનોલોજીના માધ્યમથી પરિસ્થિતિ અનુકૂળ બનાવી શકાય છે. નેનો ટેકનોલોજીના ઉપયોગથી ઝીરો-બજેટ નેચરલ ફાર્મિંગને પ્રોત્સાહન આપી શકાય છે. નેનો સેન્સરની મદદથી જમીનના પોષણ તત્ત્વો અને છોડના વાયરસો જાણી શકાય છે.

- **અવકાશ અને રક્ષા :** રક્ષા ક્ષેત્રમાં મિસાઈલો, ટેન્ક, હથિયારો, કવચ વગેરેની બનાવટમાં નેનો ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરી શકાય. નેનોમટીરિયલ્સના કારણે રક્ષા સંબંધી અને અવકાશીય ઉપકરણોની બનાવટમાં આધુનિકતા અને આત્મનિર્ભરતા મેળવી શકાય છે. અવકાશ ક્ષેત્રમાં નેનો ટેકનોલોજી સ્પેસ વાહનનું વજન ઘટાડી અવકાશ યાત્રાને વધારે કાર્યક્ષમ બનાવી શકે. નેનોસેન્સરની મદદથી અવકાશ જીવનની શોધ સંભાવનાઓ વધારી શકાય છે.
- **પર્યાવરણ :** નેનો ટેકનોલોજીએ પર્યાવરણ-મૈત્રી ઈકોમિસ્ટમને પ્રોત્સાહિત કરે છે. નેનો ટેકનોલોજીનાં માધ્યમથી જળવાયુ પરિવર્તન, હીટવેવ, ગ્રીન હાઉસ ઈફેક્ટ વગેરે પર્યાવરણ સામેની સમસ્યાઓ હલ કરી શકાય. ઉદ્યોગમાંથી નીકળતા દૂષિત પાણીને સસ્તા દરે સ્વચ્છ કરી શકાય છે. નેનો સેન્સર અને નેનોમટીરિયલ્સના માધ્યમથી હવા અને જમીનમાં રહેલ હાનિકારક રાસાયણિક દ્રવ્યો શોધી, ઓળખી, દૂર કરવામાં આવી શકે છે.

નેનો ટેકનોલોજીમાં સરકારની પહેલો

- **નેનો મિશન (Nano Mission)**
 - ▶ ભારત સરકાર દ્વારા વર્ષ 2007માં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી વિભાગ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવ્યું. જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય નીચે મુજબ છે :
 - ▶ નેનો વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી અનુસંધાનમાં આંતરમાળખાકીય વિકાસ

- ▶ નેનો ટેકનોલોજી વિકાસ સેન્ટરો અને જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી (PPP) વધારવા
- ▶ આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારમાં વૃદ્ધિ કરવી
- ▶ નેનો ટેકનોલોજી માટે માનવ સંશોધનોનો વિકાસ કરવો
- ▶ શૈક્ષણિક-ઉદ્યોગમાં સહભાગીદારી વધારવી
- **નેનો ટેકનોલોજી નિયમન બોર્ડ**
 - ▶ નેનો મિશન પરિષદ હેઠળ ઉદ્યોગમાં નેનો ટેકનોલોજીના માધ્યમથી જીવન જરૂરી ચીજવસ્તુઓની બનાવટની ચકાસણી કરવા નેનો ટેકનોલોજી નિયમન બોર્ડની જરૂર છે. આ બોર્ડના માધ્યમથી નેનો ચીજ વસ્તુઓના વિનિમય અને હેન્ડલિંગને જાળવવામાં મદદ મળી શકે.
- **જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી**
 - ▶ ભારતમાં નેનો ટેકનોલોજીના વિકાસ માટે જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી (PPP)ને વધારવા પર ભાર આપવામાં આવ્યો છે. જેના કારણે નેનોસંશોધન, આંતરમાળખુ, કૌશલ્ય વગેરેમાં વૃદ્ધિ કરી શકાય છે.
- **નેનો ટેકનોલોજી પ્રોત્સાહન કાર્યક્રમ**
 - ▶ નેનો ટેકનોલોજી ક્ષેત્રમાં ક્ષમતા વૃદ્ધિ, માનવ સંશોધન વિકાસ, આંતરમાળખું, નેનો ઈલેક્ટ્રોનિક્સ, નેનો મટીયોરોલોજી, સંશોધન પર ભાર મૂકવાનો કાર્યક્રમ.

બૌદ્ધિક સંપદા અધિકાર (Intellectual Property Right)

- બૌદ્ધિક સંપદા (IP) એ માનવ જ્ઞાન અને બુદ્ધિ દ્વારા રચિત સંપત્તિની શ્રેણી છે. જેમાં બુદ્ધિના માધ્યમથી શોધ, સાહિત્ય, કલાત્મક કાર્ય, ડિઝાઈન-પ્રતીકો, છબીઓ વગેરે સંપત્તિનો સમાવેશ થાય છે. બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારમાં પેટન્ટ, કોપીરાઈટ, ટ્રેડમાર્ક, ભૌગોલિક સંકેતક, ઔદ્યોગિક ડિઝાઈન, લે આઉટ(Layout) વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
- ભારતમાં આઝાદી પહેલા પણ અંગ્રેજો દ્વારા બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોની જાળવણી માટે નીતિઓ અને અધિનિયમ (જેમ કે, Indian Trade And Merchandise Mark Act 1884, Indian Copyright Act 1914) પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. ભારત જ્યારે આઝાદ થયું ત્યારથી વિજ્ઞાન અને પ્રોદ્યોગિકીના સ્વતંત્ર અને ઝડપી વિકાસ માટે બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારો પર પૂરતું ધ્યાન કેન્દ્રીત કરાયું છે. પેટન્ટ ક્ષેત્રમાં મજબૂત કાયદા માટે ભારત સરકારે 'જસ્ટિસ રાજગોપાલા અયંગર સમિતિ'ની રચના કરી હતી. આ સમિતિની ભલામણને આધારે ભારતે પેટન્ટ અધિનિયમ-1970 અપનાવ્યો હતો.
- વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનની TRIPS (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights) સંધિ બાદ ભારતમાં બૌદ્ધિક

સંપદા અધિકારોના રક્ષણ અને જાગૃતિ પર વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવ્યો. ભારતે બૌદ્ધિક સંપદાના આધારે ઔદ્યોગિક વિકાસના રસ્તા પર ધ્યાન આપ્યું. બૌદ્ધિક સંપદા અધિકાર એ નાગરિક હકનું રક્ષણ અને રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં પોતાનો ફાળો આપે છે.

IPRમાં ભારતની પ્રગતિ

- ભારત દર વર્ષે વૈશ્વિક બૌદ્ધિક સંપદા સૂચકાંકમાં આગળ વધી રહ્યું છે. વૈશ્વિક બૌદ્ધિક સંપદા સૂચકાંક-2022માં ભારતનો ક્રમાંક 55 દેશોની યાદીમાં 43મો છે, જ્યારે વર્ષ 2015-16માં આ ક્રમાંક 81મો હતો.
- દર વર્ષે પેટન્ટ અને ટ્રેડમાર્કની સંખ્યામાં વધારો થઈ રહ્યો છે. દેશ પેટન્ટ નોંધણીની સંખ્યા પાછલા સાત વર્ષમાં અંદાજે 50%નો વધારો થયો છે, દેશમાં વર્ષ 2014-15માં પેટન્ટ નોંધણીની સંખ્યા 42763 થી વધી 2021-22માં 66446 સુધી પહોંચી છે.
- પેટન્ટની ચકાસણી માટે લાગતો સમયગાળો ઘણો ઘટ્યો છે. આ સમયગાળો 2016માં 72 મહિના જેટલો હતો, જ્યારે હાલમાં 23 મહિના સુધી સીમિત થયો છે.
- બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોના સંરક્ષણ અને પ્રોત્સાહન માટે

સંસ્થાકીય માળખાને મજબૂત કર્યું છે.

- IPR જાગૃતિ વૃદ્ધિ માટે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, ડિજિટલ માધ્યમથી અને જાહેર સંસ્થાઓ દ્વારા IPR નું મહત્વ અને ખાસિયતો જણાવવામાં આવી છે.
- ભારતને IPRની મદદથી 'ડિઝાઇન હબ ઓફ વર્લ્ડ' બનાવી શકાશે.
- ભારતમાં પાછલા 75 વર્ષમાં (1940-2015) માત્ર 11 લાખ ટ્રેડમાર્કનું રજિસ્ટ્રેશન થયું છે જ્યારે પાછલા 5 વર્ષમાં 14.2 લાખ ટ્રેડમાર્કનું રજિસ્ટ્રેશન થયું.
- પેટન્ટ મંજૂરીમાં પાછલા સાત વર્ષમાં 572% વૃદ્ધિ થઈ છે. 2013-14માં માત્ર 4227 પેટન્ટ મંજૂરીથી વર્તમાન 28,391 પેટન્ટ મંજૂરી મળી છે.
- સરકારનું ધ્યેય મંત્ર, કારથી કમ્પ્યુટર કે સિલાઈ મશીનથી એરોપ્લેન દરેકની બનાવટ માનવતાના કલ્યાણ માટેની ડિઝાઇન દ્વારા તૈયાર થાય, જેમાં IPRનો બહોળો ફાળો હોય.

IPR સાથે સંકળાયેલ કાયદાઓ

1. પેટન્ટ અધિનિયમ - 1970

- જસ્ટિસ રાજગોપાલા આયંગર સમિતિની ભલામણ હેઠળ ભારત સરકારે પેટન્ટ અધિનિયમ-1970ને મંજૂરી આપી. દેશમાં પેટન્ટ અંગેના નિયમો અને પ્રગતિને મજબૂત બનાવવા પેટન્ટ અધિનિયમ-1970 માટે પેટન્ટ, ડિઝાઇન અને ટ્રેડમાર્ક્સ (CGPDTM) કંટ્રોલર જનરલ ઓફિસ જવાબદાર છે. TRIPS સંધિના અનુરૂપ પેટન્ટ અધિનિયમમાં સમયાંતરે સંશોધન કરાય છે. વર્ષ 2005ના સંશોધન દ્વારા ખાદ્ય, દવાઓ, કેમિકલ અને સૂક્ષ્મજીવો સંબંધિત વિષયોને પેટન્ટ હેઠળ વિકસાવવામાં આવ્યા છે.

2. ટ્રેડ માર્ક અધિનિયમ - 1999

- ટ્રેડ માર્ક અધિનિયમ એ વિવિધ ડિઝાઇન, ચિહ્ન, શબ્દ, વસ્તુને સુરક્ષા, રજિસ્ટ્રેશન અને ટ્રેડમાર્ક વિરુદ્ધના ગુનાઓ અને દંડની જોગવાઈ કરે છે.

3. કોપીરાઈટ અધિનિયમ - 1957

- આ અધિનિયમ ઓરિજિનલ સાહિત્ય, નાટક, સંગીત, કલાત્મક કાર્યો, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મો, સાઉન્ડ રેકોર્ડિંગ વગેરેના અનધિકૃત ઉપયોગથી સુરક્ષિત કરે છે. આ અધિનિયમ હેઠળ કોપીરાઈટ બોર્ડની રચના માટે જોગવાઈ પણ છે. આ અધિનિયમ હેઠળ ઓરિજિનલ કાર્યના માલિકને જીવનપર્યંત, ઉપરાંત મૃત્યુ બાદ 60 વર્ષ સુધી કોપીરાઈટની સુવિધા મળે છે.

4. ડિઝાઇન અધિનિયમ - 2000

- આંતરરાષ્ટ્રીય કક્ષાના નિયમોમાં ડિઝાઇનો તૈયાર કરવા માટે ડિઝાઇન અધિનિયમ-2000 રજૂ કરવામાં આવ્યો. આ પહેલા ડિઝાઇનોની રક્ષણ માટે ડિઝાઇન એક્સ 1911 હતો. ઓરિજિનલ

ડિઝાઇનોને કોપી થતા અટકાવવા માટે ડિઝાઇન અધિનિયમ પસાર કર્યો. જેથી ઔદ્યોગિક, કલાકારો અને સર્જકોની રચનાઓને સુરક્ષા આપી શકાય.

5. ભૌગોલિક સંકેતક વસ્તુ (નોંધણી અને સંરક્ષણ) અધિનિયમ, 1999

- હસ્તકળા, કૃષિ પેદાશો, ઔદ્યોગિક પેદાશો, ખાદ્ય ચીજ વસ્તુઓ, સમૂદાયિક કળાઓને ભૌગોલિક વિસ્તારોની દૃષ્ટિએ સુરક્ષા અને આગવી ઓળખ પ્રદાન કરવા માટે આ અધિનિયમ અમલમાં લાવવામાં આવ્યો. જે વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન(WTO)ની જોગવાઈઓનું પાલન કરે છે. અધિનિયમના માધ્યમથી ભારતની ચીજવસ્તુઓને વિશ્વ વિખ્યાત કરી શકાય છે.

6. સેમિકન્ડક્ટર ઈન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ ડિઝાઇન એક્ટ-2000

- 4 સપ્ટેમ્બર, 2000 ના રોજ આ અધિનિયમ અમલમાં આવ્યો હતો. સેમિકન્ડક્ટર ઈન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લે આઉટ ડિઝાઇનને અધિકૃતતા સામે રક્ષણ આપે છે. વ્યાપારિક ધોરણે ભારત કે અન્ય કોઈ ભાગમાં રજિસ્ટ્રેર લે આઉટ ડિઝાઇનનો અયોગ્ય ઉપયોગ અધિનિયમ મુજબ દંડની જોગવાઈ છે. લે-આઉટ ડિઝાઇન રજીસ્ટ્રી ઈલેક્ટ્રોનિક અને IT મંત્રાલય હેઠળ કાર્ય કરે છે.

7. છોડની પ્રજાતિ અને ખેડૂત અધિકાર સંરક્ષણ અધિનિયમ - 2001 (PPVFRA)

- કૃષિ ક્ષેત્રે IPR નું રક્ષણ કરવા હેતુ આ અધિનિયમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે. WTO માં જોડાયા બાદ કૃષિ ક્ષેત્રે IPRના રક્ષણ માટે PPVFRA પસાર કર્યો. જે TRIPS સંધિની જોગવાઈઓનું પાલન કરે છે. અધિનિયમ હેઠળ છોડની પ્રજાતિનું રજિસ્ટ્રેશન, રક્ષણ તેમજ પેપ્સિકો ઈન્ડિયા અને ગુજરાતના ખેડૂતને બટેટાની પ્રજાતિ બાબતે વિવાદ ઊભો થયો હતો.

IPRને પ્રોત્સાહન આપવા સરકારનાં પગલાં

1. રાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપદા અધિકાર (IPR) નીતિ - 2016

- વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ મંત્રાલયની આગેવાનીમાં ભારત સરકારે દેશમાં ઉદ્યોગો, નવાચાર, નાણાકીય સહાય વગેરેમાં પ્રોત્સાહન આપવા માટે રાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપદા અધિકાર નીતિ-2016 તૈયાર કરી. આ નીતિ TRIPS સંધિની જોગવાઈઓનું પાલન કરે છે.
- IPRના મુદ્દાઓ માટે નોડલ એજન્સી તરીકેનું કાર્ય ઔદ્યોગિક અને આંતરિક વેપાર પ્રોત્સાહન વિભાગ (DPIIT) કરે છે.
- નીતિનું સ્લોગન : રચનાત્મક ભારત, અભિનવ ભારત (Creative India, Innovative India)
- નીતિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય :

I. IPR વિશે જાગૃતિ

- સમાજમાં IPRના આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક

ફાયદાઓની જાહેર જાગૃતિ વધારવી.

II. કાનૂની અને ધારાકીય માળખું

- IPR સંબંધિત કાનૂન, નિયમોને મજબૂત અને માળખાગત કરવા, જેથી જાહેર હિત અને IPR માલિક વચ્ચે સંતુલન સાધી શકાય.

III. વહીવટી અને નિયમન

- IPR વહીવટ સાથે સંકળાયેલ સેવાઓનું આધુનિકીકરણ અને માળખાગત સુધાર કરવો.

IV. IPRનું વાણિજ્યિકરણ

- IPRના વ્યાપારીકરણથી તેના મૂલ્યમાં વૃદ્ધિ કરવી.

V. માનવ સંશોધન વિકાસ

- IPRને મજબૂત બનાવવા માટે તાલીમ, સંશોધન, કૌશલ્ય, અભ્યાસની ક્ષમતાઓ મજબૂત કરી માનવ સંશોધનનો વિકાસ કરવો.

VI. IPRને આગળ વધારવું

- R&O સંસ્થાઓ, યુનિવર્સિટીઓ, તકનીકી સંસ્થાઓ, MSME, સ્ટાર્ટઅપ, નવાચારના માધ્યમથી IPR વિકાસને પ્રોત્સાહિત કરવો.

VII. અમલીકરણ અને નિર્ણય

- IPRના ઉલ્લંઘનોને અટકાવવા માટે IPR કાયદાનું અમલીકરણ અને ન્યાયિક પદ્ધતિઓને મજબૂત કરવા.
- IPR પ્રમોશન એન્ડ મેનેજમેન્ટ સેલ (CIPAM)
 - રાષ્ટ્રીય IPR નીતિ-2016ના અમલીકરણને આગળ વધારવાના હેતુથી એક વ્યાવસાયિક સંસ્થા તરીકે CIPAMની રચના કરવામાં આવી છે.
 - CIPAMનો ઉદ્દેશ્ય IPR પ્રત્યે જનજાગૃતિ ફેલાવવાનો, IPRની નોંધણીની સંખ્યા વધારવાનો, IP સંપદાનું વાણિજ્યિકરણ કરવા પ્રોત્સાહન આપવાનો, અન્ય સરકારી વિભાગો વચ્ચે IPR માટે સહયોગ વધારવો વગેરે છે.
- IP Nani પહેલ
 - IP Nani પહેલને વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ મંત્રાલય હેઠળ વર્ષ 2018માં શરૂ કરવામાં આવી.
 - તે તકનીકી આધારિત સિસ્ટમ છે, જે સરકાર અને IPR એજન્સીઓને IPR સામેના ગુનાઓ સામે લડવામાં મદદ કરશે.
 - IP Naniના માધ્યમથી લોકોમાં ખાસ કરીને બાળકોમાં જાગૃતિ ફેલાવવામાં આવશે.

IPRના પ્રકારો

1. પેટન્ટ : કોઈ નવી પ્રક્રિયા અથવા ઉત્પાદનમાં નવાચારની શોધ માટે આપવામાં આવતી મંજૂરી એટલે પેટન્ટ. પેટન્ટ ધારક પોતાની શોધ અન્ય વ્યક્તિ માટે ઉપયોગી થશે કે નહીં તેની મંજૂરી આપશે.
 - મંત્રાલય : DPIIT, વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ મંત્રાલય
 - સમયગાળો : 20 વર્ષ
2. ટ્રેડમાર્ક : ટ્રેડમાર્ક એટલે નામ, શબ્દ, લોગો, ચિહ્ન, ડિઝાઇન, ચિત્ર અંગેનો સંરક્ષણ દરજ્જો.
 - મંત્રાલય : DPIIT (Department for Promotion of Industry and Internal Trade)
 - સમયગાળો : 10 વર્ષ
3. કોપી રાઇટ : કોપી રાઇટ એટલે કાયદા હેઠળ સાહિત્ય, નાટક, સંગીત, કલા નમૂનો, સિનેમેટ્રિક નમૂનાના ઓરિજનલ વર્ઝનને સુરક્ષા પૂરી પાડવી.
 - મંત્રાલય : કોપી રાઇટ ઓફિસ, માનવ સંસાધન અને વિકાસ મંત્રાલય
 - સમયગાળો : 60 વર્ષ
4. ભૌગોલિક સાંકેત : કોઈ વિશિષ્ટ ભૌગોલિક ઉત્પાદકને તેની ખાસિયત અને ગુણધર્મોને આધારે આપવામાં આવતો દરજ્જો.
 - મંત્રાલય : DPIIT
 - સમયગાળો : 10 વર્ષ
5. ડિઝાઇન : ઔદ્યોગિક ડિઝાઇનમાં ત્રિપરિમાણિક કે દ્વિપરિમાણિક પેટર્ન, લાઇન, આકાર અથવા નમૂનો હોય છે.
 - મંત્રાલય : DPIIT
 - સમયગાળો : મુખ્યત્વે 10 વર્ષના સમયગાળા માટે હોય છે, જે રિન્યુએબલ સાથે 5 વર્ષ વધારવામાં આવે છે.
6. છોડ વિવિધતાનું રક્ષણ : છોડની વિવિધતાના દરજ્જાને રક્ષણ આપે છે. ખેડૂતો, ઉદ્યોગો અને છોડ ઉત્પાદકોને નવી છોડની પ્રજાતિઓનું ઉત્પાદન કરવા પ્રોત્સાહન આપે છે.
 - મંત્રાલય : કૃષિ મંત્રાલય
 - સમયગાળો : છોડના સંરક્ષણ દરજ્જાને 15 વર્ષનો સમયગાળો હોય છે.
7. સેમી કંડક્ટર અને ઇન્ટરનલ લેઆઉટ : કોઈ ઇલેક્ટ્રોનિક ઉપકરણ, વાયરો, ટ્રાન્ઝિસ્ટર વગેરેની બૌદ્ધિક સંપદાના રક્ષણને આ શ્રેણીમાં મૂકવામાં આવે છે.
 - મંત્રાલય : ઇલેક્ટ્રોનિક્સ અને IT મંત્રાલય
 - સમયગાળો : 10 વર્ષ માટે રક્ષણ પ્રાપ્ત છે.

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીમાં ભારતની સિદ્ધિઓ

- વિશ્વમાં ટેકનોલોજી વ્યવહારો માટે સૌથી આકર્ષક રોકાણ સ્થળોમાં ભારત ત્રીજા ક્રમે છે. આધુનિક ભારતે વિજ્ઞાન ટેકનોલોજી ક્ષેત્ર પર મજબૂતી સાથે ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. ભારત એ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનના અવકાશ સંશોધન માટેના ક્ષેત્રમાં ટોચના પાંચ રાષ્ટ્રોમાંનું એક હોવાનું ગૌરવ ધરાવે છે.

1. કૃષિક્ષેત્રે

- ભારતમાં હરિયાણા ક્રાંતિ એ એક ભવ્ય સિદ્ધિ હતી જેણે ભારતમાં ખાદ્યના માટેની વિદેશી દેશો પરની નિર્ભરતાનો અંત લાવ્યો. જેનાથી ભારત ખાદ્યના નેટ આયાતકારના સ્થાને નેટ નિકાસકાર રાષ્ટ્ર બન્યું. ખાદ્યનું ઉત્પાદન 1950-51 માં 51 મિલિયન ટનથી વધીને 2021-22 માં 316 મિલિયન ટન થઈ ગયું છે. આ ઉપરાંત, ભારતમાં કૃષિક્ષેત્રે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ વધવાથી ખેતીમાં સરળતા અને ઉત્પાદનમાં વધારો આવ્યો છે. ઉ.દા. ડ્રોન દ્વારા દવાનો છંટકાવ, કુવારા પદ્ધતિ, ટપક સિંચાઈ પદ્ધતિ, સેટેલાઈટના ડેટાનો ઉપયોગ, મિશ્ર ખેતી, સુધારેલા બિયારણ, વિકસિત સાધનો અને ટેકનિકો વગેરે.

2. સંશોધન અને નવીનીકરણ (R & D Innovation)

- વર્ષ 2022 સુધીમાં R & D પાછળ થનાર ખર્ચને દેશની GDPના લગભગ 2% સુધી પહોંચાડવાનું લક્ષ્ય છે. ભારતમાં એન્જિનિયરિંગ R & D અને પ્રોડક્ટ ડેવલપમેન્ટ માર્કેટ એ 2025ના વર્ષ સુધીમાં 63 બિલિયન ડોલર સુધી પહોંચશે, જેની પહોંચ વર્ષ 2019માં 31 બિલિયન ડોલર હતી. નાણાકીય વર્ષ 2021માં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે 14.97 લાખ રોજગાર પેદા કર્યા હતા. જે ભારતના ટોચના રોજગાર પેદા કરતા ક્ષેત્રોમાંનું એક હતું. ભારતની રાષ્ટ્રીય કૃત્રિમ બુદ્ધિ (AI) અંગેની વ્યૂહરચનાના અનુમાન મુજબ AI 2035 સુધીમાં ભારતના વાર્ષિક વિકાસ દરમાં 1.3%નો વધારો કરશે. ભારતે 2014 થી 2021 સુધીમાં પેટન્ટની મંજૂરીમાં 572% વૃદ્ધિ નોંધાવી છે.

3. વૈશ્વિક IT ઉદ્યોગમાં નોંધપાત્ર યોગદાન

- ભારત વિશ્વની IT સેવાઓનું હબ માનવામાં આવે છે. ખાસ કરીને સોફ્ટવેર સેવાઓના નિકાસ ક્ષેત્રે ભારતે ખૂબ પ્રગતિ કરી છે. ભારત IT સેવાઓનો સૌથી મોટો નિકાસકાર દેશ છે. Tata Consulting Services (TCS) વિશ્વની ટોચની દસ IT કંપનીઓમાં સ્થાન ધરાવે છે. આ ઉપરાંત Wipro, Infosys વગેરે કંપનીઓ પણ IT ક્ષેત્રે ભારતના યોગદાનમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે.
- ભારતમાં IT ખર્ચ 2021માં 81.89 બિલિયન ડોલરથી વધીને 2022માં 101.8 બિલિયન ડોલર સુધી પહોંચશે.

4. ભારત : વિશ્વની ફાર્મસી

- ભારત આજે 'વિશ્વની ફાર્મસી' નું બિરુદ ધરાવે છે. જેનું કારણ સસ્તી અને અસરકારક દવાઓ અને રસીઓના વૈશ્વિક પુરવઠામાં ભારતનું મહત્વપૂર્ણ યોગદાન છે. સરકારે 1954ના વર્ષમાં હિન્દુસ્તાન એન્ટિબાયોટિક્સ લિમિટેડની સ્થાપના કરી હતી. ત્યારબાદ શાંતિ સ્વરૂપ ભટનાગરના પ્રયાસો દ્વારા ઈન્ડિયન ડ્રગ્સ રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યુટ કાઉન્સિલનો વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો હતો. વર્તમાનમાં, ભારત વૈશ્વિક સ્તરે જેનેરિક દવાઓનો સૌથી મોટો પ્રદાતા છે. તે વિવિધ રસીઓ માટેની વૈશ્વિક માંગના 50%, USમાં 40% (જેનેરિક દવાઓની માંગના સંદર્ભમાં) અને UKમાં દવાઓના 25% થી વધુ સપ્લાય કરે છે. ભારતીય ફાર્માસ્યુટિકલ માર્કેટ અંદાજે 40 બિલિયન ડોલરનું છે.

5. શિક્ષણ ક્ષેત્રે બદલાવ

- ભારતમાં છેલ્લા થોડા વર્ષોમાં આવેલા ટેકનોલોજીકલ બદલાવના કારણે દેશમાં ડિઝિટલ શિક્ષણનો વ્યાપ ખૂબ વધ્યો છે. જેના કારણે વૈવિધ્યસભર (એક થી વધુ વિષયોનું) શિક્ષણ મેળવવા માટેના માર્ગો સરળ અને સસ્તા બન્યા છે. આ ઉપરાંત ડિસ્ટન્સ લર્નિંગ, સમાવિષ્ટ અને સસ્તું શિક્ષણ, ભાષાકીય અવરોધોની ગેરહાજરી, પ્રેક્ટિકલ અન્ડરસ્ટેડિંગ, શિક્ષણ માટેના નવા ક્ષેત્રો ઉપલબ્ધ થવા વગેરે ફાયદાઓ થયા છે. ભારતમાં એડટેક (Ed.Tec-Education Technology) ઉદ્યોગનો વિકાસ. એડટેક ઉદ્યોગનું મૂલ્ય 2020માં 750 મિલિયન ડોલર હતું. જે 2025ના વર્ષ સુધીમાં તે 4 બિલિયન ડોલરના મૂલ્ય સુધી પહોંચવાની અપેક્ષા છે. આ ઉપરાંત, ICT ટેકનોલોજી દ્વારા મલ્ટિમીડિયા સામગ્રીએ શીખવાના ઔપચારિક અને અનૌપચારિક અનુભવને વધુ અસરકારક, રસપ્રદ અને ઇન્ટરેક્ટિવ બનાવ્યો છે.

6. ભારતની સામાજિક પ્રગતિ

- આઝાદી બાદ ભારતે તેની ટેકનોલોજી પ્રગતિની મદદથી વિવિધ સમસ્યાઓનો ઉકેલ લાવવા પ્રયાસો કરેલા છે. જેમ કે, સલામત અને સ્વચ્છ પીવાનું પાણી અને પૌષ્ટિક ખોરાક પૂરો પાડવો (ઉ.દા ફોર્ટિફાઈડ રાઈસ), ગ્રીડ સ્કેલ ઊર્જા સંગ્રહ દ્વારા ઊર્જા જરૂરિયાત સંતોષવી, ઊર્જા-કાર્યક્ષમ ડિસેલિનેશન, મહાસાગરની સફાઈ માટે ટેકનોલોજી, આર્ટિફિશિયલ ઈન્ટેલિજન્સ દ્વારા જીવનધોરણમાં સુધાર, બીમારીઓ સામે રક્ષણ આપવા વિવિધ રસીઓનો વિકાસ અને ઉત્પાદન, કુદરતી આપત્તિઓની આગાહીની ટેકનોલોજી વગેરે આયામોને આવરી લેતી ટેકનોલોજીનો વિકાસ થવાથી ભારતમાં સામાજિક-આર્થિક પ્રગતિને ટેકો મળ્યો છે.

7. આરોગ્ય ક્ષેત્ર

- આઝાદી સમયે ભારતીય નાગરિકોનું સરેરાશ આયુષ્ય 32 વર્ષ હતું, જે વર્તમાનમાં સરેરાશ 70.19 વર્ષ જેટલું થયું છે. શિશુ મૃત્યુદર જે વર્ષ 1951માં 146 હતો તે 2020માં ઘટીને 28 થઈ ગયો છે. અહીં, ટેકનોલોજીકલ પ્રગતિના કારણે આરોગ્ય ક્ષેત્રે ધરખમ સુધારા થયા છે. વર્તમાનમાં ટેલિમેડિસીન અને રોબોટિક સર્જરી તેમજ વિવિધ આધુનિક ઉપકરણોના ઉપયોગથી આરોગ્ય સેવાઓ બધા માટે સરળ, સસ્તી અને ઉપલબ્ધ બની છે.

8. ઔદ્યોગિક વિકાસ

- ટેકનોલોજીની મદદથી ઓટોમેશન, સમયની બચત, ગુણવત્તા અને ઉત્પાદકતામાં વધારો, જોખમી કાર્યો માટે માનવના સ્થાને રોબોટનો પ્રયોગ, માહિતીનું પૃથક્કરણ (બિગ ડેટા એનાલિસિસ) અને જાણવણી વગેરે સુધાર થવાથી ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રના વિકાસને વેગ મળ્યો છે. આ ઉપરાંત વર્ચ્યુઅલ રિયાલિટી, ઓગમેન્ટેડ રિયાલિટી અને 3D પ્રિન્ટિંગ વગેરે જેવી ટેકનોલોજીએ વિકાસના નવા માર્ગો ખોલ્યા છે.

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે મહત્વ ની નીતિઓ

1. વૈજ્ઞાનિક નીતિ ઠરાવ – 1958

- આ નીતિનો ઉદ્દેશ્ય નાગરિકોમાં વૈજ્ઞાનિક સ્વભાવનો પાયો નાખવો

અને ભારતભરમાં વૈજ્ઞાનિક સાહસોનો વિકાસ કરવાનો હતો. આ નીતિને કારણે સમગ્ર ભારતમાં ઘણી સંશોધન સંસ્થાઓ અને રાષ્ટ્રીય પ્રયોગશાળાઓની સ્થાપના થઈ.

2. ધ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી પોલિસી સ્ટેટમેન્ટ – 1983

- આ નીતિનો ઉદ્દેશ્ય સમાજના તમામ વર્ગોને લાભ આપવા માટે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ થકી તકનીકી સ્વ-નિર્ભરતા હાંસલ કરવી તેમજ બાયોટેકનોલોજી અને ઈલેક્ટ્રોનિક્સ જેવા ક્ષેત્રોમાં સંશોધનને મજબૂત કરવાનો હતો.

3. વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી નીતિ – 2003

- આ નીતિનો હેતુ સંશોધન અને વિકાસમાં રોકાણ વધારવાનો છે. આ નીતિ અંતર્ગત સંશોધનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ભારતમાં વૈજ્ઞાનિક અને એન્જિનિયરિંગ સંશોધન બોર્ડ (SERB)ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

4. વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી અને નવીનતા નીતિ – 2013

- નીતિનો ઉદ્દેશ્ય વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે નવીનતા લાવી ભારતને વિશ્વના ટોચનાં પાંચ વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રે અગ્રતા ધરાવતા દેશોમાં સામેલ કરવાનો છે. જેના માટે કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારો સાથે ભાગીદારી વધારી અને સમગ્ર ભારતમાં વધુ સંશોધન અને વિકાસ કેન્દ્રો સ્થાપવા માટેની જોગવાઈ કરવામાં આવેલ છે.

GPSC દ્વારા લેવાતી વર્ગ 1 & 2ની મુખ્ય પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમ મુજબ તૈયાર કરેલ પુસ્તકો | 77779 91348

પ્રાથમિક પરીક્ષા

સામાન્ય અભ્યાસ - 1

ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક વારસો	27	આંતરરાષ્ટ્રીય ઘટના.....	35
બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા	29		

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન	38	વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી	66
ભૂગોળ અને પર્યાવરણ	60	અન્ય	80

પ્રાથમિક પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 1

ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક વારસો 27

- ગુજરાતી ફિલ્મ 'છેલ્લો શો' અને ઓસ્કાર 2023
- SCOની પ્રવાસન અને સાંસ્કૃતિક રાજધાની : વારાણસી
- અનંગતાલ સરોવર

બંધારણ અને રાજ્ય વ્યવસ્થા 29

- અનુસૂચિત જનજાતિ (ST)ની યાદીમાં ઉમેરો
- ગુજરાત સરકારનું ઢોર નિયંત્રણ (રાખવા અને હેરફેર કરવા) બાબત વિધેયક
- બેનામી ટ્રાન્જેક્શન એક્ટ

આંતરરાષ્ટ્રીય ઘટનાક્રમ 35

- સમરકંદ ઘોષણાપત્ર
- ઈન્ડો - પેસિફિક ઈકોનોમિક ફ્રેમવર્ક (IPEF)ની મંત્રીસ્તરીય બેઠક

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન..... 38

- પ્રધાનમંત્રી જન-ધન યોજનાના 8 વર્ષના લેખાજોખાં
- PM Schools for Rising India : PM SHRI
- ગ્રેજ્યુઇટી
- એમ-દામોદરન કમિટી
- નીતિ આયોગનો પોષણ અભિયાન પરનો ચોથો પ્રોગ્રેસ રિપોર્ટ
- શ્રેષ્ઠ મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લો
- બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્ક
- ઈન્ડિયન ટેલિકોમ્યુનિકેશન બિલ : 2022
- સ્ટુડન્ટ ઈનોવેશન એન્ડ સ્ટાર્ટ-અપ ઈન્કેક્સ
- રૂરલ ઈલેક્ટ્રિફિકેશન કોર્પોરેશનને 'મહારત્ન'નો દરજ્જો

ભૂગોળ અને પર્યાવરણ 60

- 'Hinnamnor' ટાઈફૂન
- આફ્રિકી ચિત્તા અને કુનો પાલપુર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન
- ભારત-બાંગ્લાદેશ નદી જળ વહેંચણી
- કિગાલી સુધારો
- મોનસ્ટર મોનસૂનના કારણે પાકિસ્તાનમાં તબાહી

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી 66

- 'તારાગિરિ' સ્ટીલ્થ ફિગેટ
- Artemis 1 મિશન
- ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વ
- હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ
- વુમન ઈન એન્જિનિયરિંગ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી (WEST) પહેલ
- સાયબર સુરક્ષા કવાયત : સિનજી
- વર્ટિકલ લોન્ચ - શોર્ટ રેન્જ સરફેસ ટુ એર મિસાઈલ
- તેજસ માર્ક-2 ફાઈટર જેટ
- મૈત્રી સુપર થર્મલ પાવર પ્રોજેક્ટ
- ફ્લુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઈઝેશન
- યુરોપિયન - ઈન્ડિયા ગ્રીન હાઈડ્રોજન ફોરમ

અન્ય 80

- UNESCO Global Network of Learning Cities
- અગ્નિપથ યોજના અને ગોરખા સૈનિક વિવાદ
- સોવા રિગ્પા તબીબી પદ્ધતિ
- વોસ્તોક યુદ્ધ અભ્યાસ
- Gender Snapshot Report 2022
- ભારતીય નૌસેનાનો નવો ધ્વજ
- 36મી નેશનલ ગેમ્સ
- રેમન મેગ્સેસે પુરસ્કાર - 2022

પ્રાથમિક પરીક્ષા વિશેષ

સામાજ્ય અભ્યાસ 1

ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક વારસો

ગુજરાતી ફિલ્મ 'છેલ્લો શો' અને ઓસ્કાર 2023

- ભારત તરફથી દર વર્ષે ઓસ્કાર એવોર્ડ માટે મોકલવામાં આવતી ફિલ્મોમાં આ વખતે 2023 ઓસ્કાર એવોર્ડ માટે ગુજરાતી ફિલ્મ 'છેલ્લો શો'ને પસંદ કરવામાં આવી છે.
- 95માં ઓસ્કાર એવોર્ડમાં બેસ્ટ ઇન્ટરનેશનલ ફીચર ફિલ્મ માટેની શ્રેણીમાં ભારતના તરફથી ગુજરાતી ફિલ્મ 'છેલ્લો શો'ને રજૂ કરવામાં આવશે.

મુખ્ય મુદ્દા

- ઓસ્કાર એવોર્ડ 2023 માટે ભારતમાંથી સત્તાવાર એન્ટ્રીની માટે ફિલ્મ ફેડરેશન ઓફ ઇન્ડિયાએ ગુજરાતી ફિલ્મ 'છેલ્લો શો'ની પસંદગી કરી છે.
- ભારત દ્વારા આ ફિલ્મને બેસ્ટ ઇન્ટરનેશનલ ફીચર ફિલ્મ કેટેગરીમાં (Best International Feature Film category) મોકલવામાં આવી છે.
- 'છેલ્લો શો' ફિલ્મને પાન નલિન દ્વારા ડિરેક્ટ કરવામાં આવી છે અને આ ફિલ્મમાં મોટા ભાગની વાર્તા ફિલ્મના ડિરેક્ટર પાન નલિનના જીવન પરથી પ્રેરિત છે.
- આ ફિલ્મનું પ્રીમિયર 2021માં 'ટ્રિબેકા ફિલ્મ ફેસ્ટિવલ'માં થયું હતું. ઓક્ટોબર 2021માં 'છેલ્લો શો' ફિલ્મે 66માં વેલાડોલિડ ઇન્ટરનેશનલ ફિલ્મ ફેસ્ટિવલમાં ગોલ્ડન સ્પાઈક એવોર્ડ પણ જીત્યો હતો. જો કે, આ ફિલ્મને હજુ થિયેટરમાં રિલીઝ કરવામાં આવી નથી.

પણ મોકલાવે છે. આ દરમિયાન ચાલતા સંઘર્ષમાં સમયને સમજાય છે કે, બધો ખેલ વાર્તાનો છે.

ઓસ્કાર એવોર્ડ વિશે

- અમેરિકાની એકેડેમી ઓફ મોશન પિક્ચર આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ (U.S.A.) દ્વારા પ્રસ્તુત એકેડેમી એવોર્ડ્સ, જેને ઓસ્કાર એવોર્ડ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, તે ફિલ્મ ઉદ્યોગમાં શ્રેષ્ઠ દિગ્દર્શકો, અભિનેતાઓ, લેખકો અને ટેકનિશિયનને આપવામાં આવતો પ્રતિષ્ઠિત વાર્ષિક પુરસ્કાર છે.
- ઓસ્કાર એવોર્ડની પ્રથમ આવૃત્તિનું આયોજન વર્ષ 1929માં કરવામાં આવ્યું હતું. પુરસ્કાર રૂપે કાળી ધાતુની એક મૂર્તિ આપવામાં આવે છે, જે સોનાની પરત ચઢાવીને બનાવેલી હોય છે.
- 27 માર્ચ 1957ના રોજ આયોજિત 29મા સમારોહમાં શ્રેષ્ઠ વિદેશી ભાષાની ફિલ્મ કેટેગરી રજૂ કરવામાં આવી હતી. તે પહેલાં વિદેશી ભાષાની ફિલ્મોને વિશેષ સિદ્ધિ પુરસ્કારોથી નવાજવામાં આવતા હતા.

ઓસ્કાર એવોર્ડ (ભારતના સંદર્ભમાં)

- સર્વ શ્રેષ્ઠ વિદેશી ભાષા ફિલ્મ શ્રેણીમાં સૌપ્રથમ વાર ઓસ્કાર એવોર્ડ માટે નામાંકિત થનાર પ્રથમ ભારતીય ફિલ્મ મહેબૂબખાન દ્વારા દિગ્દર્શિત 'મધર ઇન્ડિયા' હતી. (વર્ષ 1957-58)
 - આ પુરસ્કાર મેળવનાર પ્રથમ ભારતીય મહિલા ભાનુ અથૈયા છે, જેમને રિચાર્ડ એટનબરો દ્વારા દિગ્દર્શિત 'ગાંધી' ફિલ્મના કોસ્ચ્યુમ ડિઝાઇનિંગ માટે આ પુરસ્કાર એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.
- વર્ષ 1992માં સત્યજિત રેને ઓસ્કારનો લાઈફ ટાઈમ એવોર્ડ એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.
- વર્ષ 2008માં એ.આર.રહેમાન, ગુલઝાર અને રૂસેલ પુકુટ્ટીને સંગીત (સ્લમડોગ મિલિયોનેર ફિલ્મ) માટે એવોર્ડ એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.
- જ્યોર્જ બનાર્ડ શૉ એકમાત્ર એવા વ્યક્તિ છે કે જેમને નોબેલ પુરસ્કાર અને ઓસ્કાર એવોર્ડ મળ્યો હોય.

ભારતના અંતરિયાળ ગામના છોકરાની કહાની છે

'છેલ્લો શો'

- છેલ્લો શો ભારતના એક દૂરના ગામમાં રહેતા અને સિનેમા સાથે પ્રેમ સંબંધ ધરાવતા 9 વર્ષના છોકરાની આસપાસ ફરે છે. આ ફિલ્મની વાર્તા ગુજરાતના સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારના એક ગામડા પર આધારિત છે.
- વાર્તામાં એક 9 વર્ષનો છોકરો છે, જેનું નામ સમય છે. સમય ફિલ્મ જોવા માટે સખત મહેનત કરે છે. આ છોકરો ફિલ્મ જોવા માટે શાળાએ પણ જતો નથી. આ દરમિયાન તે ફિલ્મ થિયેટરના સંચાલક સાથે દોસ્તી કરીને ફિલ્મ જોવા માટે સંચાલકને ટિફિન

હૈદરાબાદ મુક્તિ દિવસ

- 17 સપ્ટેમ્બર, 2022ના રોજ કેન્દ્ર સરકાર અને તેલંગણા રાજ્ય સરકાર દ્વારા હૈદરાબાદ મુક્તિના 75 વર્ષની ઉજવણીના ભાગરૂપે 'હૈદરાબાદ મુક્તિ દિવસ'ની ઉજવણી કરવામાં આવી. ઉજવણી 17 સપ્ટેમ્બર 2022 થી લઈને 17 સપ્ટેમ્બર 2023 સુધી વર્ષભર કરવામાં આવશે.
- આ ઉત્સવનું આયોજન કેન્દ્રીય સંસ્કૃતિ મંત્રાલય દ્વારા કરવામાં આવશે.

હૈદરાબાદ મુક્તિ દિવસ

- 17 સપ્ટેમ્બર 1948ના રોજ સરદાર પટેલ અને વી.પી. મેનનના પ્રયાસોથી નિઝામ શાસિત હૈદરાબાદ રાજ્યનું ભારતીય સંઘમાં વિલીનીકરણ થયું હતું.
- વર્ષ 1947માં જ્યારે અંગ્રેજોએ ભારત છોડ્યું ત્યારે અંગ્રેજોએ રજવાડાંઓને ભારત અથવા પાકિસ્તાનમાં જોડાવાનો અથવા સ્વતંત્ર રહેવાનો વિકલ્પ આપ્યો હતો.
- આ સમયે 565 માંથી 562 રજવાડાંઓ ભારત સંઘમાં વિલીનીકરણ પામ્યાં હતાં, પરંતુ હૈદરાબાદ, જુનાગઢ અને કાશ્મીર એમ ત્રણ દેશી રજવાડાંઓએ ભારત સંઘમાં ન જોડાવા માટેનો નિર્ણય કર્યો હતો. હૈદરાબાદ તે સમયે સૌથી મોટું અને સમૃદ્ધ રજવાડું હતું.

- તત્કાલીન હૈદરાબાદ રાજ્યમાં વર્તમાનના આંધ્ર પ્રદેશના ભાગ, સમગ્ર તેલંગણા, મહારાષ્ટ્રનો મરાઠાવાડા તેમજ કર્ણાટકના કેટલાક પ્રદેશોનો સમાવેશ થતો હતો.
- સ્વતંત્રતા પશ્ચાત હૈદરાબાદના નિઝામ ઓસ્માન અલી ખાને પોતાના રાજ્યને સ્વતંત્ર સાર્વભૌમ રાખવાનો નિર્ણય કર્યો. હૈદરાબાદની બહુમતી જનસંખ્યા હિંદુ હતી. નિઝામને મહમદ અલી ઝીણા તરફથી મદદનું આશ્વાસન મળી ચૂક્યું હતું. નિઝામના છત્ર તળે કટ્ટરપંથી રઝકારોએ હિંદુઓ પર અત્યાચારની શરૂઆત કરતાં કોમી હુલ્લળો ફાટી નીકળ્યાં.
- તેથી તત્કાલીન ગૃહ પ્રધાન સરદાર પટેલે હૈદરાબાદને ભારત સંઘમાં જોડવા 13 સપ્ટેમ્બર 1948ના રોજ 'ઓપરેશન પોલો' ચલાવ્યું હતું. જેમાં ભારતીય દળોએ હૈદરાબાદ પર કાર્યાવાહી કરી અને પાંચ દિવસની સૈન્ય લડાઈ બાદ ભારતીય સેનાએ હૈદરાબાદને કબજે કર્યું અને અંતે તેનું ભારતમાં જોડાણ થયું હતું.

SCO પ્રવાસન અને સાંસ્કૃતિક રાજધાની : વારાણસી

- તાજેતરમાં ઉઝબેકિસ્તાનના સમરકંદ ખાતે આયોજિત શાંઘાઈ કોઓપરેશન ઓર્ગનાઈઝેશન (SCO)ની 22મી સમિટ (સભ્ય રાષ્ટ્રના વડાઓ) અંતર્ગત વારાણસી શહેરને સૌપ્રથમ SCO પ્રવાસન અને સાંસ્કૃતિક રાજધાની તરીકે નામાંકિત કરવામાં આવ્યું છે.
- SCO પ્રવાસન અને સાંસ્કૃતિક રાજધાનીના નામાંકન માટેના નિયમો વર્ષ 2021માં દુશાબે ખાતે આયોજિત SCO સમિટમાં સંસ્કૃતિ અને પ્રવાસનના ક્ષેત્રમાં SCO સભ્ય દેશો વચ્ચે સહકારને પ્રોત્સાહન આપવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે અપનાવવામાં આવ્યા હતા.

- આ મુખ્ય સાંસ્કૃતિક આઉટરીચ પ્રોગ્રામના માળખા હેઠળ, 2022-23 દરમિયાન વારાણસીમાં સંખ્યાબંધ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવશે, જેમાં SCO સભ્ય દેશોમાંથી મહેમાનોને ભાગ લેવા માટે આમંત્રિત કરવામાં આવશે. આ ઇવેન્ટ્સમાં ઈન્ડોલોજિસ્ટ્સ (ભારતીય સાહિત્ય, ઇતિહાસ, ફિલસૂફી વગેરેના સ્કોલર્સ), વિદ્વાનો, લેખકો, સંગીતકારો અને કલાકારો, ફોટો જર્નાલિસ્ટ્સ વગેરે દ્વારા ભાગ લેવામાં આવશે.

મુખ્ય તારણરૂપ મુદ્દા

- સૌપ્રથમ SCO પ્રવાસન અને સાંસ્કૃતિક રાજધાની તરીકે વારાણસીનું નામાંકન ભારત અને SCO સભ્ય દેશો વચ્ચે પ્રવાસન, સાંસ્કૃતિક અને માનવતાવાદી આદાનપ્રદાનને પ્રોત્સાહન આપશે.
- વારાણસીનું પ્રવાસન અને સાંસ્કૃતિક રાજધાની તરીકે નામાંકિત થવું એ SCOના સભ્ય દેશો, ખાસ કરીને મધ્ય એશિયાઈ દેશો સાથે ભારતના પ્રાચીન સભ્યતા સંબંધી સંબંધોને પણ રેખાંકિત કરે છે.

શા માટે વારાણસી શહેરને નામાંકિત કરવામાં આવ્યું?

- વારાણસીને બનારસ અથવા કાશી તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે અને તે વિશ્વના સૌથી જૂના જીવંત શહેરોમાંનું એક છે. વારાણસી (બનારસ) ની ભૂમિ યુગોથી હિન્દુઓ માટે એક મહત્વપૂર્ણ અને અંતિમ યાત્રાધામ રહી છે.
- આ શહેર રહસ્યવાદ, અધ્યાત્મવાદ, યોગ, હિન્દી અને સંસ્કૃત ભાષાના પ્રચાર અને પ્રેમચંદ અને તુલસી દાસ જેવા સન્માનિત લેખકો સાથે જોડાયેલું છે.

અનંગતાલ સરોવર

- સંસ્કૃતિ મંત્રાલય દ્વારા પ્રાચીન સ્મારકો અને પુરાતત્વીય સ્થળો અને અવશેષો અધિનિયમ, 1958 (AMASR Act, 1958) હેઠળ ગેઝેટ નોટિફિકેશન બહાર પાડીને દક્ષિણ દિલ્હીમાં સ્થિત 'અનંગતાલ સરોવર'ને રાષ્ટ્રીય મહત્વના સ્મારક તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યું છે.
- અનંગ તાલ સરોવરએ દક્ષિણ દિલ્હી વિસ્તારમાં આવેલ મહરૌલીમાં સ્થિત છે.

અનંગ તાલ સરોવર વિશે

- અનંગ તાલ સરોવરનું નિર્માણ ઈ.સ. 1060માં તોમર વંશના રાજા અનંગપાલ 2જા દ્વારા કરવામાં આવેલ હોવાનું માનવામાં આવે છે. આમ, આ સરોવર એ અંદાજે હજાર વર્ષ જૂનું છે.
- આ સરોવર 10.599 એકર વિસ્તારમાં ફેલાયેલું છે.

રાષ્ટ્રીય મહત્વના સ્મારક (Monuments of National Importance) વિશે

- ભારતીય પુરાતત્વ સર્વેક્ષણ (ASI) દ્વારા રાષ્ટ્રીય મહત્વના સ્મારકોને ઘોષિત કરવામાં આવે છે અને કેન્દ્ર સરકાર એ રાષ્ટ્રીય મહત્વના સ્મારકોની જાળવણી, રક્ષણ અને તેના પ્રચાર માટે અધિકૃત છે, તથા રાષ્ટ્રીય સ્મારક ઓથોરિટી દ્વારા સ્મારકોના સંરક્ષણની જવાબદારી નિભાવવામાં આવે છે.
- રાષ્ટ્રીય પ્રાચીન સ્મારકોને પ્રાચીન સ્મારકો અને પુરાતત્વીય સ્થળો અને અવશેષો અધિનિયમ, 1958 (AMASR Act, 1958) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે.

AMASR Act, 1958 વિશે

- આ અધિનિયમ વર્ષ 1958માં દેશમાં સાંસ્કૃતિક વારસાની સુરક્ષા માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.
- અધિનિયમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પ્રાચીન અને ઐતિહાસિક સ્મારકો અને પુરાતત્વીય સ્થળો અને રાષ્ટ્રીય મહત્વના અવશેષોનું રક્ષણ કરવાનો છે.
- આ અધિનિયમ પુરાતત્વીય ખોદકામ અને શિલ્પો, અનન્ય કોતરણીકૃત સ્થાપત્યો અને તેના જેવી અન્ય પુરાતત્વીય વસ્તુઓ અને આવા સ્થાનોનું નિયમન કરવાનો બહુવિધ હેતુ ધરાવે છે.
- આ અધિનિયમ સંરક્ષિત સ્મારકોની આસપાસ 100 મીટરના વિસ્તારને 'પ્રતિબંધિત વિસ્તાર' તરીકે વર્ગીકૃત કરે છે અને ત્યાં કરવામાં આવતી બાંધકામ પ્રવૃત્તિઓ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.
- અધિનિયમ હેઠળ 100 વર્ષથી વધુ જૂનાં માળખાં, ગુફાઓ, કોતરણી વગેરે જેવા ઐતિહાસિક પુરાતાત્વિક સ્થળોને પ્રાચીન સ્મારક ગણવામાં આવે છે.

રાષ્ટ્રીય મહત્વનાં સ્મારકો

- દેશમાં કુલ 3694 રાષ્ટ્રીય મહત્વનાં સ્મારકો છે. જેમાં સૌથી વધારે ઉત્તર પ્રદેશમાં 743 સ્મારકો છે, જ્યારે ગુજરાતમાં આવાં 203 સ્મારકો છે.

બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા

અનુસૂચિત જનજાતિ (ST) યાદીમાં ઉમેરો

- તાજેતરમાં કેન્દ્ર સરકારે છત્તીસગઢ, તમિલનાડુ, કર્ણાટક, હિમાચલ પ્રદેશ અને ઉત્તર પ્રદેશમાં વસતા અમુક સમુદાયોને અનુસૂચિત જનજાતિ (ST) સૂચિમાં સમાવવા માટેના પ્રસ્તાવને મંજૂરી આપી છે.
- હિમાચલ પ્રદેશની હટ્ટી, તમિલનાડુમાંથી નારીકુર્વન અને કુરીવિકરણ, છત્તીસગઢની બિંજિયા, ઉત્તરપ્રદેશના ગોંડ અને કર્ણાટકમાંથી બેટ્ટા-કુરુબા જેવા સમુદાયોનો અનુસૂચિત જનજાતિ (ST) યાદીમાં સમાવેશ થશે.

અનુસૂચિત જનજાતિની યાદી વિશે

- ભારતના બંધારણનો અનુચ્છેદ 342 અનુસૂચિત જનજાતિ સંબંધિત જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત છે. અનુચ્છેદ 342 મુજબ "રાષ્ટ્રપતિ, કોઈપણ રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં અને રાજ્ય હોય તો રાજ્યના રાજ્યપાલ સાથે પરામર્શ કર્યા

પછી, આદિજાતિ સમુદાયો અથવા જનજાતિ અથવા આદિવાસી સમુદાયોમાંના ભાગો અથવા જૂથોને અનુસૂચિત જનજાતિ તરીકે જાહેર કરી શકે છે." આવા જાહેર કરાયેલા સમુદાયોને જે તે રાજ્ય અથવા કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં અનુસૂચિત જનજાતિ તરીકે માનવામાં આવે છે.

- દરેક રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ માટે અનુસૂચિત જનજાતિની સૂચિ સૂચિત કરવામાં આવે છે. આ યાદીઓ માત્ર તે રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના અધિકારક્ષેત્રમાં જ માન્ય છે નહીં કે બહાર.
- ઉપરોક્ત યાદીમાં સંસદને કાયદાથી કોઈ જાતિનો સમાવેશ કરવાની અથવા તેમાંથી કોઈ જાતિને દૂર કરવાની સત્તા છે.

નવી ઉમેરાયેલી અનુસૂચિત જનજાતિ વિશે

- હટ્ટી (હિમાચલ પ્રદેશ)
 - હટ્ટી સમુદાયના લોકો મુખ્યત્વે હિમાચલ પ્રદેશના સિરમૌર

જિલ્લાના ટ્રાન્સ-ગિરી વિસ્તારમાં રહે છે. હાટ નામના નાના શહેરોના બજારોમાં સ્થાનિક પાક, શાકભાજી, માંસ અને ઊનનું વેચાણ કરવાના તેમના પરંપરાગત વ્યવસાય પરથી આ સમુદાયનું નામ 'હટ્ટી' રાખવામાં આવ્યું છે.

- **બિજિયા (છત્તીસગઢ)**
 - ▶ બિજિયા સમુદાયને ઝારખંડ અને ઓડિશામાં ST તરીકે સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ છત્તીસગઢમાં નહીં.
- **ગોંડ સમુદાય (ઉત્તર પ્રદેશ)**
 - ▶ ઉત્તર પ્રદેશના 13 જિલ્લાઓમાં રહેતા ગોંડ સમુદાયને અનુસૂચિત જાતિની યાદીમાંથી ST સૂચિ હેઠળ લાવવાના પ્રસ્તાવને મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
 - ▶ આમાં ગોંડ સમુદાયની પાંચ ઉપવર્ગોનો સમાવેશ થાય છે. (ધુરિયા, નાયક, ઓઝા, પાથરી અને રાજગોંડ).
- **બેટ્ટા-કુરુબા (કર્ણાટક)**
 - ▶ કર્ણાટકના ચામરાજનગર, કોડાગુ અને મૈસૂર જિલ્લાઓમાં બેટ્ટા-કુરુબા સમુદાયના લોકો છેલ્લા 3 દાયકાથી ST દરજ્જાની માંગણી કરી રહ્યા છે, પરંતુ સ્પેલિંગની ભૂલો અને સમાન ધ્વનિ નામોને કારણે મંજૂરી આપવામાં નહોતી આવી. હવે કેન્દ્રીય કેબિનેટે બેટ્ટા-કુરુબા સમુદાયને 'કાડુ કુરુબા'ના પર્યાય તરીકે ST યાદીમાં સામેલ કરવાના પ્રસ્તાવને મંજૂરી આપી છે.

ST યાદીમાં સમાવેશ કરવાની પ્રક્રિયા શું છે?

- ST યાદીમાં આદિવાસીઓને સામેલ કરવાની પ્રક્રિયા સંબંધિત રાજ્ય સરકારોની ભલામણોથી શરૂ થાય છે, જે પછી આદિજાતિ બાબતોના મંત્રાલયને મોકલવામાં આવે છે, જે સમીક્ષા કરે છે અને તેને મંજૂરી માટે ભારતના રજિસ્ટ્રાર જનરલને મોકલે છે.
- આ યાદીને અંતિમ નિર્ણય માટે કેબિનેટને મોકલવામાં આવે તે પહેલાં અનુસૂચિત જનજાતિ માટેના રાષ્ટ્રીય આયોગની મંજૂરી મેળવવી આવશ્યક છે.
- અનુસૂચિત જનજાતિની યાદીમાં કોઈપણ સમુદાયનો સમાવેશ અથવા કોઈ સમુદાયને બાકાત કરતી જોગવાઈ બંધારણ (અનુસૂચિત જનજાતિ) ઓર્ડર, 1950માં સુધારો કરતા બિલને રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સંમતિ આપ્યા પછી જ અમલમાં આવે છે. તે લોકસભા અને રાજ્યસભા બંને દ્વારા પસાર થવો જરૂરી છે.

ST યાદીમાં સમાવેશ કરવા માટેના માપદંડ શું છે?

- અનુસૂચિત જનજાતિ તરીકે સમુદાયના સ્પષ્ટીકરણ માટે હાલમાં અનુસરવામાં આવતા માપદંડો આ મુજબ છે: (a) આદિમ લક્ષણોના સંકેતો (b) વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ (c) ભૌગોલિક અલગતા (d) મોટા પ્રમાણમાં સમુદાય સાથે સંપર્કમાં સંકોચ અને (e) પછાતપણું.

- જો કે, બંધારણમાં આ માપદંડોનો ઉલ્લેખ કરાયેલ નથી.

ST યાદીમાં સમાવેશ કરવાથી શું ફાયદો થશે?

- આ પગલાથી અનુસૂચિત જનજાતિની સુધારેલી યાદીમાં નવા સૂચિબદ્ધ થયેલા સમુદાયોના લોકોને સરકારની હાલની યોજનાઓ હેઠળ ST માટેના લાભો મેળવવા માટે સક્ષમ બનાવશે.
- કેટલાક મુખ્ય લાભોમાં પોસ્ટ-મેટ્રિક શિષ્યવૃત્તિ, વિદેશી શિષ્યવૃત્તિ અને રાષ્ટ્રીય ફેલોશિપ, શિક્ષણ ઉપરાંત, રાષ્ટ્રીય અનુસૂચિત જનજાતિ ફાઈનાન્સ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન તરફથી રાહત લોન અને વિદ્યાર્થીઓ માટે છાત્રાલયોનો સમાવેશ થાય છે.
- આ ઉપરાંત, તેઓ સરકારની નીતિ મુજબ સેવાઓમાં અનામત અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશના લાભો માટે પણ હકદાર બનશે.

ભારતમાં અનુસૂચિત જનજાતિની સ્થિતિ શું છે?

- વસ્તી ગણતરી-1931 મુજબ, અનુસૂચિત જાતિઓને 'બાકાત' અને 'આંશિક રીતે બાકાત' વિસ્તારોમાં રહેતી 'પછાત જાતિઓ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. 1935ના ભારત સરકારના અધિનિયમમાં પ્રથમ વખત પ્રાંતીય ધારાસભાઓમાં 'પછાત જાતિઓ'નાં પ્રતિનિધિઓને બોલાવવામાં આવ્યા હતા.
- બંધારણ અનુસૂચિત જનજાતિની માન્યતા માટેના માપદંડોને વ્યાખ્યાયિત કરતું નથી અને તેથી 1931ની વસ્તી ગણતરીમાં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યાનો ઉપયોગ સ્વતંત્રતા પછીના પ્રારંભિક વર્ષોમાં કરવામાં આવ્યો હતો.
- જો કે, બંધારણનો અનુચ્છેદ 366(25) ફક્ત અનુસૂચિત જનજાતિને વ્યાખ્યાયિત કરવાની પ્રક્રિયા પૂરી પાડે છે: 'અનુસૂચિત જનજાતિ એટલે એવી જનજાતિ અથવા આદિવાસી સમુદાય અથવા આવા જનજાતિ અથવા આદિજાતિ સમુદાયોમાંના ભાગો અથવા જૂથો કે જેમને બંધારણના હેતુઓ માટે અનુચ્છેદ 342 હેઠળ અનુસૂચિત જનજાતિ તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.'
- ▶ અનુચ્છેદ 342 : કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના કિસ્સામાં રાષ્ટ્રપતિ અને રાજ્યના કિસ્સામાં જે-તે રાજ્યના રાજ્યપાલ સાથે વિચાર વિમર્શ કરીને રાષ્ટ્રપતિ જાહેરનામા દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરે તેને 'અનુસૂચિત જનજાતિ' તરીકે માનવામાં આવશે સંસદ એ કાયદા દ્વારા આ અનુસૂચિત જનજાતિની યાદીમાં કોઈ જાતિ/સમુદાયના ભાગોને ઉમેરી/દૂર કરી શકે છે.
- બંધારણની પાંચમી અનુસૂચિમાં આસામ, મેઘાલય, ત્રિપુરા અને મિઝોરમ સિવાયના રાજ્યોમાં અનુસૂચિત વિસ્તારો અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના વહીવટ અને નિયંત્રણ માટેની જોગવાઈઓનો સમાવેશ થાય છે. જ્યારે છઠ્ઠી અનુસૂચિ એ

આસામ, મેઘાલય, ત્રિપુરા અને મિઝોરમના આદિવાસી વિસ્તારોના વહીવટ સાથે સંબંધિત છે.

ભારતમાં અનુસૂચિત જનજાતિનું વિતરણ

- ભારતમાં અનુસૂચિત જનજાતિઓ સામાન્ય રીતે બે અલગ-અલગ ભૌગોલિક વિસ્તારોમાં વસે છે : મધ્ય ભારત અને ઉત્તર-પૂર્વીય વિસ્તાર.
- મધ્ય ભારતમાં મધ્ય પ્રદેશ છત્તીસગઢ, ઝારખંડ, આંધ્ર પ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર, ઓરિસ્સા, ગુજરાત, અને રાજસ્થાનનો સમાવેશ થાય છે. સમગ્ર ભારતમાં ફેલાયેલ અનુસૂચિત જનજાતિની અડધાથી વધુ વસ્તી આ ક્ષેત્રોમાં રહે છે જ્યારે ઉત્તર પૂર્વીય વિસ્તારોમાં આસામ, નાગાલેન્ડ, મિઝોરમ, મણિપુર, મેઘાલય, ત્રિપુરા, સિક્કિમ અને અરુણાચલ પ્રદેશનો સમાવેશ થાય છે.
- ભારતમાં ટકાવારીની દૃષ્ટિએ સૌથી વધુ અનુસૂચિત જનજાતિ મિઝોરમ (94%)માં, જ્યારે વસતીની દૃષ્ટિએ સૌથી વધારે અનુસૂચિત જનજાતિ મધ્યપ્રદેશમાં વસવાટ કરે છે.

Knowledge Popups

- ભારતના બંધારણમાં સંસદના બે ગૃહ લોકસભા અને રાજ્યસભામાંથી માત્ર લોકસભામાં અને રાજ્યોના વિધાનમંડળમના બે ગૃહ વિધાનસભા અને વિધાનપરિષદમાંથી માત્ર વિધાનસભાઓમાં અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિ માટે અનામતની જોગવાઈ છે.
- ભારતમાં ચૂંટાયેલી લોકસભાની 543 બેઠકમાંથી અનુસૂચિત જાતિ માટે 84 અને અનુસૂચિત જનજાતિ માટે 47 બેઠકો અનામત છે.
- લોકસભા માટે ગુજરાતને ફાળે આવેલ કુલ 26 બેઠકમાંથી અનુસૂચિત જનજાતિ માટે 4 અને અનુસૂચિત જાતિ માટે 2 બેઠક અનામત છે.
- ગુજરાત વિધાનસભાની કુલ 182 બેઠકમાંથી અનુસૂચિત જાતિ માટે 13 અને અનુસૂચિત જનજાતિ માટે 26 બેઠક અનામત છે.

ગુજરાત સરકારનું ઢોર નિયંત્રણ (રાખવા અને હેરફેર કરવા) બાબત વિધેયક

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં ઢોર નિયંત્રણ (રાખવા અને હેરફેર કરવા) બાબત વિધેયક પર માલધારી સમાજના તીવ્ર વિરોધને કારણે વિધાનસભાના બે દિવસના સત્રમાં સર્વસંમતિ હેઠળ આ વિધેયકને પાછું ખેંચવામાં આવ્યું છે.
- આ વિધેયકને માર્ચ-2022માં બજેટ સત્રના છેલ્લા દિવસે પસાર કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાં ગુજરાત રાજ્યમાં, શહેરી વિસ્તારોમાં ઢોરના લાઈસન્સ આપવા, તેનું નિયમન કરવા, તેના પર પ્રતિબંધ મૂકવા, તેને રાખવા અને તેની હેરફેર વગેરે બાબતે અંગે જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હતી.

વિધેયકની મુખ્ય બાબતો શું છે?

- આ કાયદામાં ગુજરાતના શહેરી વિસ્તારોમાં રસ્તાઓ અને જાહેર સ્થળો પર રખડતા ઢોરની અવરજવર પર પ્રતિબંધ મૂકવાની માંગ કરવામાં આવી છે.
- વિધેયકમાં ગુજરાતના 8 મોટાં શહેરો – અમદાવાદ, વડોદરા, સુરત, રાજકોટ, ગાંધીનગર, જામનગર, ભાવનગર અને જૂનાગઢ તેમજ ગુજરાતના 162 નગરોને આવરી લેવામાં આવ્યાં હતાં.
- ગુજરાત શહેરી વિસ્તારમાં ઢોર નિયંત્રણ (રાખવા અને હેરફેર)

વિધેયક પશુપાલકોને શહેરો અને નગરમાં સૂચિત પશુઓને (ભેંસ, ગાય, વાછરડી, આખલા, બળદ, બકરાં, ઘેટાં, ગધેડાં) રાખવા માટેનું લાઈસન્સ મેળવવું ફરજિયાત છે. આ પશુઓને ટેગ (Tagged) કરવા ફરજિયાત કરાયાં છે.

- જો પશુનો માલિક 15 દિવસમાં પશુને ટેગ કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તેને 1 વર્ષ સુધી જેલની સજા અથવા રૂ. 10000 નો દંડ અથવા બંને થઈ શકે છે.
- વિધેયક શહેરોમાં બિન-નિયુક્ત સ્થળોએ પશુઓને ઘાસચારો ખવડાવવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, કારણ કે તેનાથી જાહેર સ્થળો, રસ્તાઓ પર ઉપદ્રવ પેદા થાય છે.
- કોઈ વ્યક્તિ જે નાગરિક અધિકારીઓ દ્વારા ઢોર પકડવાની કામગીરી દરમિયાન અડચણો ઉભી કરે, તો તેને એક વર્ષની જેલની સજા અને ઓછામાં ઓછો રૂ. 50000 નો દંડ ભરવો પડશે.
- ટેગ વગરનાં ઢોરને ઓથોરિટી દ્વારા જપ્ત કરવામાં આવશે અને તેને ઢોરના કાયમી શેડમાં ખસેડવામાં આવશે તથા રૂ. 50000 દંડ વસૂલ્યા બાદ મુક્ત કરવામાં આવશે.
- આ વિધેયકને મોટા પ્રમાણે વિરોધ થવાનાં કારણે ગુજરાત સરકાર દ્વારા આ બિલને સર્વસંમતિ સાથે પાછું ખેંચવામાં આવ્યું છે.

બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શન્સ એક્ટ

- તાજેતરમાં ભારતના તત્કાલીન મુખ્ય ન્યાયાધીશ એન.વી. રમના, ન્યા. કૃષ્ણ મુરારી અને ન્યા. હિમા કોહલીની બેન્ચે બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શન (પ્રતિબંધ) સુધારા અધિનિયમ, 2016ની કલમ 3(2) અને 5ની જોગવાઈને ફગાવી દીધી છે.

બેનામી મિલકત શું છે ?

- કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા અન્ય કોઈના નામે મિલકત ખરીદવામાં આવે છે, તો તેને બેનામી મિલકત કહે છે. આ મિલકત પત્ની, બાળકો કે કોઈ સંબંધીના નામે પણ ખરીદવામાં આવી હોઈ શકે છે. જે વ્યક્તિના નામે આવી મિલકત ખરીદવામાં આવે છે, તેને 'બેનામી' અને આવી મિલકતને 'બેનામી મિલકત' કહે છે.

ચુકાદાનાં મુખ્ય તારણો

- બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શન (પ્રતિબંધ) સુધારા અધિનિયમ, 2016ની કલમ 3(2) મુજબ 5 સપ્ટેમ્બર, 1988 થી 25 ઓક્ટોબર, 2016 વચ્ચે બેનામી લેવડદેવડ કરનારને 3 વર્ષની સજાની જોગવાઈ કરાઈ હતી. આમ કાયદા મુજબ પૂર્વવર્તી કૃત્ય માટે સજાની જોગવાઈ હતી, જે ગેરબંધારણીય હોવાથી અદાલતે આ કલમ રદ કરી છે.
- બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શન (પ્રતિબંધ) સુધારા અધિનિયમ, 2016ની કલમ 5 મુજબ કેન્દ્ર સરકાર બેનામી સંપત્તિને કોઈપણ નિશ્ચિત પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વગર જ જપ્ત કરી શકે છે. અદાલતે આને ગેરકાયદેસર માનીને રદ કરી છે, કારણ કે કાયદા હેઠળ કોઈપણ જાતના સુરક્ષા માપદંડો સુનિશ્ચિત કરાયા નથી.
- અદાલતે એમ પણ કહ્યું હતું કે, મિલકત જપ્ત કરવાનો અધિકાર પૂર્વવર્તી રીતે લાગુ થશે નહીં. મતલબ કે, જૂના કેસોમાં 2016ના કાયદા હેઠળ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં.

બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શન પ્રતિબંધ એક્ટ, 1988

- આ અધિનિયમ એ ચોક્કસ પ્રકારના ગેરકાયદેસરના નાણાકીય વ્યવહારો પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.
- બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શન ને એવા વ્યવહાર તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, જ્યાં મિલકત વ્યક્તિ પાસે હોય અથવા તેને સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવે, પરંતુ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા તેનું પ્રદાન અથવા ચૂકવણી કરવામાં આવે.
- આ અધિનિયમ તમામ બેનામી વ્યવહારો પર પ્રતિબંધ મૂકે છે અને સરકારને કોઈપણ વળતર ચૂકવ્યા વિના બેનામી રાખવામાં આવેલી મિલકતને જપ્ત કરવાનો અધિકાર આપે છે.

બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શન (પ્રોહિબિશન) અમેન્ડમેન્ટ એક્ટ, 2016

- બેનામી લેવડદેવડની વ્યાખ્યા
- નીચેની લેવડદેવડ બેનામી ગણાશે,
 - જો સંપત્તિની માલિકી અન્ય કોઈના નામે હોય

- જો સંપત્તિ બનાવટી નામે ખરીદવામાં આવે તો
 - જો સંપત્તિના માલિકને પોતે જ માલિકી હોવાની જાણ ન હોય તો
 - જો સંપત્તિની ખરીદી માટે ધિરાણનો સ્રોત અજ્ઞાત હોય તો
- કઈ સંપત્તિ બેનામી ગણાય ?
 - જંગમ-સ્થાવર, મૂર્ત-અમૂર્ત તથા ભૌતિક-અભૌતિક સંપત્તિઓ જેવી કે જમીન, ઘર, સોનું, મુચ્યુઅલ ફંડ, બોન્ડ વગેરેને પણ ઉપયુક્ત કારણોસર બેનામી ગણી શકાય.
 - સત્તાધીશોને કાયદાકીય સત્તા
 - કાયદાનું અમલીકરણ નિશ્ચિત ઓથોરિટી દ્વારા કરવામાં આવશે. આ ઓથોરિટીને કર અને અન્ય વિભાગો મદદ કરશે. આ ઓથોરિટીને તપાસ, શોધખોળ, અકાઉન્ટ ચકાસવાની, પુરાવા પ્રાપ્ત કરવાની અને બેનામી સંપત્તિ જપ્ત કરવાની સત્તા છે.
 - ઓથોરિટીના નિર્ણય વિરુદ્ધ અપીલીય ટ્રિબ્યુનલમાં જઈ શકાય છે અને અપીલીય ટ્રિબ્યુનલના ચુકાદા વિરુદ્ધ ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં જઈ શકાય છે.
 - સજાની જોગવાઈ
 - આ અધિનિયમ હેઠળ બેનામી ટ્રાન્ઝેક્શનના ગુના માટે જે કોઈ દોષિત ઠરશે તેને 1 વર્ષથી 7 વર્ષ સુધીની સજા થઈ શકે છે તથા મિલકતના વાજબી બજાર મૂલ્યના 25% સુધી દંડ પણ થઈ શકે છે.

રાષ્ટ્રીય કાનૂની સેવા સત્તાધિકરણ (NALSA)નાં કાર્યકારી અધ્યક્ષ

- તાજેતરમાં ભારતના રાષ્ટ્રપતિશ્રી દ્વારા ન્યાયાધીશ ડી.વાય. ચંદ્રચુડની રાષ્ટ્રીય કાનૂની સેવા સત્તાધિકરણ (NALSA)ના અધ્યક્ષ તરીકે નિયુક્તિ આપવામાં આવી છે.

રાષ્ટ્રીય કાનૂની સેવા સત્તાધિકરણ (NALSA) વિશે

- રાષ્ટ્રીય કાનૂની સેવા સત્તાધિકરણ (NALSA)ની રચના કાનૂની સેવા સત્તાધિકારી અધિનિયમ, 1987 હેઠળ સમાજના નબળા વર્ગોને મફત કાનૂની સેવાઓ પૂરી પાડવા અને વિવાદોના સુખદ સમાધાન માટે લોક અદાલતોનું આયોજન કરવા માટે કરવામાં આવી છે.
- 5મી ડિસેમ્બર, 1995ના રોજ NALSAનું ગઠન કરવામાં આવ્યું હતું.
- NALSAની સ્થાપનાના મૂળિયાં ભારતીય બંધારણના અનુચ્છેદ 39A (સમાન ન્યાય અને મફત કાનૂની સહાય), અનુચ્છેદ 14 (કાયદા સમક્ષ સમાનતા/કાયદાનું સમાન રક્ષણ) અને અનુચ્છેદ 22(1) (જેમની ધરપકડ કરવામાં આવી હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિને આવી ધરપકડ માટેનાં કારણોની જાણ કર્યા વિના, કસ્ટડીમાં રાખવામાં આવશે નહીં અને તે વ્યક્તિ પસંદ કરે તેવા કાયદાકીય નિષ્ણાત દ્વારા સલાહ લેવાનો અને બચાવ કરવાનો અધિકાર નકારવામાં આવશે નહીં) માં જોવા મળે છે.

- સર્વોચ્ચ અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ એ NALSAના પેટ્રોન-ઇન-ચીફ તરીકે વર્તે છે.
- દરેક રાજ્યમાં, NALSAની નીતિઓ અને દિશાઓને પ્રભાવિત કરવા અને લોકોને મફત કાનૂની સેવાઓ આપવા અને રાજ્યમાં લોક અદાલતો યોજવા માટે રાજ્ય કાનૂની સેવા સત્તામંડળની પણ રચના કરવામાં આવી છે. રાજ્ય કાનૂની સેવા સત્તામંડળનું નેતૃત્વ સંબંધિત હાઈકોર્ટના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ કરે છે, જે રાજ્ય કાનૂની સેવા સત્તામંડળના પેટ્રન-ઇન-ચીફ તરીકે વર્તે છે.
- દરેક જિલ્લામાં કાનૂની સેવા કાર્યક્રમોના અમલીકરણ માટે જિલ્લા કાનૂની સેવા સત્તા મંડળની રચના કરવામાં આવી છે. જિલ્લા કાનૂની સેવા સત્તામંડળ દરેક જિલ્લામાં જિલ્લા અદાલત સંકુલમાં સ્થિત છે અને તેની અધ્યક્ષતા સંબંધિત જિલ્લાના જિલ્લા ન્યાયાધીશ કરે છે.
- તાલુકામાં કાનૂની સેવાઓની પ્રવૃત્તિઓનું સંકલન કરવા અને લોક અદાલતોનું આયોજન કરવા માટે દરેક તાલુકા અથવા મંડળોના જૂથ માટે પણ તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિઓની રચના કરવામાં આવે છે. દરેક તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિનું નેતૃત્વ વરિષ્ઠ સિવિલ જજ દ્વારા કરવામાં આવે છે.

Knowledge Popups

- મફત કાનૂની સેવાઓ માટે કોણ હકદાર છે?
- અનુસૂચિત જાતિ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિનો સભ્ય
- બંધારણના અનુચ્છેદ 23માં ઉલ્લેખિત માનવ તસ્કરીનો ભોગ બનેલ સ્ત્રી કે બાળક
- માનસિક રીતે બીમાર અથવા અન્યથા અક્ષમ વ્યક્તિ
- સામૂહિક આપત્તિ, વંશીય હિંસા, જાતિ અત્યાચાર, પૂર, દુષ્કાળ, ભૂકંપ અથવા ઔદ્યોગિક આપત્તિનો ભોગ બનેલી વ્યક્તિ ઔદ્યોગિક કામદાર
- અમુક રકમ કરતાં ઓછી વાર્ષિક આવક પ્રાપ્ત કરનાર વ્યક્તિ
- મફત કાનૂની સહાય માટે વરિષ્ઠ નાગરિકોની પાત્રતા સંબંધિત રાજ્ય સરકારો દ્વારા આ સંબંધમાં ઘડવામાં આવેલા નિયમો પર આધારિત છે.

30મી દક્ષિણ ઝોનલ કાઉન્સિલ (Southern Zonal Council)

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય ગૃહમંત્રી દ્વારા કેરળના તિરુવનંતપુરમ ખાતે 30મી દક્ષિણ ઝોનલ કાઉન્સિલની બેઠકનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

30મી દક્ષિણ ઝોનલ કાઉન્સિલનાં મહત્વરૂપ તારણો

- આ બેઠકમાં કેરળ, તમિલનાડુ, કર્ણાટક, આંધ્ર પ્રદેશ અને તેલંગણા રાજ્યોના મુખ્યમંત્રીઓએ તેમજ પુદુચેરી, લક્ષદ્વીપ

અને અંદમાન અને નિકોબાર કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરોએ હાજરી આપી હતી.

ઝોનલ કાઉન્સિલ

- ઝોનલ કાઉન્સિલની રચના રાજ્ય પુનર્ગઠન અધિનિયમ, 1956 અંતર્ગત કરવામાં આવી હતી.
- હાલમાં 5 ઝોનલ કાઉન્સિલ અસ્તિત્વમાં છે.
- ઝોનલ કાઉન્સિલ એ કેન્દ્રીય ગૃહ મંત્રાલય હેઠળ કાર્ય કરે છે.

ઝોનલ કાઉન્સિલના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો

- રાજ્યો વચ્ચે પ્રાદેશિક સહકારને પ્રોત્સાહિત કરવા, કેન્દ્ર અને રાજ્યો વચ્ચેના વિવાદો અને મુદ્દાઓને સર્વસંમતિથી ઉકેલવા.
- સામાન્ય રાષ્ટ્રીય મહત્વના મુદ્દાઓ પર ચર્ચા કરવા માટે દેશના તમામ રાજ્યોને એક પ્લેટફોર્મ પૂરું પાડવું.
- તમામ હિસ્સેદારો વચ્ચે એક મજબૂત સહયોગ મિકેનિઝમ સ્થાપિત કરવું.
- સહકારી સંઘવાદને પ્રોત્સાહન આપવું.

ઝોનલ કાઉન્સિલનું મહત્વ

- પ્રાદેશિક પરિષદો (ઝોનલ કાઉન્સિલ) એ એક અથવા વધુ રાજ્યોને એસર કરતા મુદ્દાઓ અથવા કેન્દ્ર અને રાજ્યો વચ્ચેના મુદ્દાઓ પર માળખાગત રીતે ચર્ચા કરવા માટેનું એક મંચ પ્રદાન કરે છે.
- પ્રાદેશિક પરિષદો સામાજિક અને આર્થિક વિકાસના મહત્વના મુદ્દાઓ પર રાજ્યો વચ્ચે ચર્ચા અને મંતવ્યોના આદાન-પ્રદાન દ્વારા સંકલિત અભિગમ વિકસાવવામાં મદદ કરે છે.
- પાંચ ઝોનલ કાઉન્સિલ
 1. પૂર્વીય ઝોનલ કાઉન્સિલ : બિહાર, ઝારખંડ, ઓડિશા, સિક્કિમ, પશ્ચિમ બંગાળ
 2. પશ્ચિમ ઝોનલ કાઉન્સિલ : ગોવા, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, દમણ-દીવ-દાદરાનગર હવેલી
 3. ઉત્તર ઝોનલ કાઉન્સિલ : હરિયાણા, હિમાચલ-પ્રદેશ, જમ્મુ-કશ્મીર (UT), દિલ્હી, પંજાબ, રાજસ્થાન, ચંદીગઢ (UT)
 4. મધ્ય ઝોનલ કાઉન્સિલ : છત્તીસગઢ, ઉત્તરાખંડ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ
 5. દક્ષિણ ઝોનલ કાઉન્સિલ : આંધ્ર પ્રદેશ, કર્ણાટક, કેરળ, તમિલનાડુ, કર્ણાટક, પુદુચેરી(UT)
- આ ઉપરાંત ઉત્તર-પૂર્વીય રાજ્યો માટે ઉત્તર-પૂર્વીય કાઉન્સિલ અધિનિયમ, 1972 અંતર્ગત ઉત્તર-પૂર્વીય ઝોનલ કાઉન્સિલ બનાવવામાં આવી. તે અંતર્ગત અસમ, અરુણાચલ પ્રદેશ, મેઘાલય, મિઝોરમ, નાગાલેન્ડ, ત્રિપુરા, સિક્કિમ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
- વર્ષ 2002માં સિક્કિમનો સમાવેશ ઉત્તર-પૂર્વીય ઝોનલ કાઉન્સિલમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

રાષ્ટ્રીય અપરાધ રેકોર્ડ બ્યૂરો 'Crime in India' અહેવાલ

- તાજેતરમાં રાષ્ટ્રીય અપરાધ રેકોર્ડ બ્યૂરો (NCRB)ના વાર્ષિક અહેવાલ 'Crime in India'ની નવી આવૃત્તિ વર્ષ 2021માં અપરાધ સંબંધિત આંકડાઓને લગતી માહિતીના આધારે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. જેના અંતર્ગત મહિલાઓ સામેના ગુનાઓથી માંડીને આર્થિક અને નાણાકીય ગુનાઓને આવરી લેવામાં આવે છે.

અહેવાલની મહત્વની બાબતો

- વર્ષ 2021માં આત્મહત્યા પીડિતોમાં દૈનિક વેતન મેળવનારાઓ વ્યવસાય મુજબનું સૌથી મોટું જૂથ રહ્યું છે. જે કુલ આત્મહત્યાના 25.06% રહ્યું છે. રાષ્ટ્રીય સ્તરે વર્ષ 2020 થી 2021 સુધીમાં આત્મહત્યાની સંખ્યામાં 7.17%નો વધારો થયો છે. આ સમયગાળા દરમિયાન દૈનિક વેતન જૂથમાં આત્મહત્યાની સંખ્યામાં 11.52%નો વધારો થયો છે.
- 2021માં ખેતી ક્ષેત્ર સાથે જોડાયેલા 10,881 લોકોએ આત્મહત્યા કરી હતી. જેમાં 5318 ખેડૂતો અને 5563 ખેત મજૂરોનો સમાવેશ થાય છે.
- 2021માં સમગ્ર દેશમાં સૌથી વધુ આત્મહત્યા મહારાષ્ટ્રમાં (22,207) નોંધાઈ હતી. ત્યારબાદ તમિલનાડુ (18,925), મધ્ય પ્રદેશ (14,956), પશ્ચિમ બંગાળ (13,500) અને કર્ણાટક (13,056) છે. કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં દિલ્હીમાં સૌથી વધુ 2840 આત્મહત્યાના કેસો નોંધાયા છે.
- મહિલાઓ સામેના ગુનાઓમાં નોંધપાત્ર વધારો નોંધાયો, જ્યારે ચાર્જશીટનો દર ઓછો રહ્યો છે. મહિલાઓ અને બાળકો સામેના ગુનાઓમાં 40%નો વધારો થયો છે. પરંતુ IPCના માત્ર 31% કેસમાં જ ચાર્જશીટ કરવામાં આવી છે. IPC હેઠળ મહિલાઓ સામેના ગુના હેઠળના મોટાભાગના કેસો પતિ અથવા તેના સંબંધીઓ દ્વારા કુરતા (31.8%) હેઠળ નોંધવામાં આવ્યા હતા.
- સૌથી વધુ મહિલા વિરુદ્ધના ગુનાઓ નોંધાયા હોય એવાં ત્રણ રાજ્યો અનુક્રમે ઉત્તર પ્રદેશ (56,083), રાજસ્થાન (40,738) અને મહારાષ્ટ્ર (39,526) છે.
- દેશની રાજધાની દિલ્હીમાં એક વર્ષમાં અપરાધિક કેસોમાં 40%નો વધારો થયો છે. 2021માં મહિલાઓ વિરુદ્ધના અપરાધના 13,892 કેસ નોંધાયા હતા. આ સાથે જ દિલ્હી દેશનું સૌથી અસુરક્ષિત શહેર રહ્યું. અહેવાલ અનુસાર દિલ્હીમાં દરરોજના સરેરાશ 2 સગીર છોકરીઓ પર બળાત્કાર થાય છે.
- અહેવાલ મુજબ દિલ્હી 32.20% સાથે ગુનાના સંદર્ભમાં 19 મહાનગરોમાં પ્રથમ ક્રમે છે. ત્યારબાદ મુંબઈ 12.76% સાથે અને બેંગલુરુ 7.2% સાથે રહ્યું છે.
- અહેવાલ અનુસાર કલકત્તા 2021માં સતત બીજા વર્ષે સૌથી સુરક્ષિત શહેર તરીકે ઉભરી આવ્યું છે. આ પહેલાં 2018 અને

2020માં પણ કલકત્તા સૌથી સુરક્ષિત શહેર તરીકે જાહેર કરાયું હતું. કલકત્તા 103.4 પ્રતિ 1 લાખ લોકો દીઠ નોંધાયેલા ગુનાઓની સંખ્યા સાથે સૌથી સુરક્ષિત શહેર છે. ત્યારબાદ પૂણે 256.8 સાથે બીજા સ્થાને તેના પછી હૈદરાબાદ (259.9), કાનપુર (336.5), બેંગલુરુ (427.2) અને મુંબઈ (428.4) છે.

- અનુસૂચિત જનજાતિ (ST) વિરુદ્ધના ગુનામાં વર્ષ 2020માં 8272 કેસની સંખ્યા 4% વધીને 2021માં 8802 થઈ ગઈ છે. જ્યારે અનુસૂચિત જાતિ (SC) સંબંધિત એટ્રોસિટીના કેસોમાં 2021માં 12% વધારો નોંધાયો છે.
- એકંદરે વર્ષ 2020ની સરખામણીમાં 2021માં નોંધાયેલા ગુનાઓની સંખ્યામાં 7.6%નો ઘટાડો જોવા મળ્યો હતો.

નેશનલ ક્રાઇમ રેકોર્ડ બ્યૂરો (NCRB) વિશે

- NCRBની સ્થાપના 1986માં ગુના પરના ડેટાના સંકલન અને રેકોર્ડ રાખવા માટેના ઉદ્દેશ્ય સાથે કરવામાં આવી હતી. તે કેન્દ્રીય ગૃહ મંત્રાલય હેઠળ કાર્ય કરે છે. તેનું મુખ્ય મથક નવી દિલ્હી ખાતે આવેલ છે. તેના દ્વારા ગુનાઓ સંબંધી માહિતી પર વાર્ષિક અહેવાલ પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત સંબંધિત રાજ્યોમાં કે આંતર-રાજ્ય અને આંતરરાષ્ટ્રીય ગુનેગારો પર માહિતીનું એકત્રીકરણ, સંકલન અને આદાન-પ્રદાનના કાર્યોનો સમાવેશ થાય છે.
- NCRB ભારતીય અને વિદેશી ગુનેગારોના ફિંગરપ્રિન્ટ રેકોર્ડ્સ માટે 'રાષ્ટ્રીય વેરહાઉસ' તરીકે પણ કાર્ય કરે છે અને ફિંગરપ્રિન્ટ શોધ દ્વારા આંતરરાજ્ય ગુનેગારોને શોધવામાં મદદ કરે છે.
- NCRBને ક્રાઇમ એન્ડ ક્રિમિનલ ટ્રેકિંગ નેટવર્ક એન્ડ સિસ્ટમ (CCTNS) પ્રોજેક્ટની દેખરેખ, સંકલન અને અમલીકરણની જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે. તેના દ્વારા આકસ્મિક મૃત્યુ, આત્મહત્યા, જેલ કેદીઓ અને ગુમ થયેલ મહિલાઓ અને બાળકો વગેરે અંગેની માહિતીનો અહેવાલ બહાર પાડવામાં આવે છે.
- NCRBનું ગઠન ટંડન સમિતિ, રાષ્ટ્રીય પોલીસ આયોગ અને ગૃહ મંત્રાલયની ટાસ્કફોર્સની ભલામણ અંતર્ગત કરવામાં આવ્યું છે.

ગુજરાત અંગે NCRBનું વિશ્લેષણ

- સમગ્ર ભારતમાં પોલીસ કસ્ટડીમાં સૌથી વધુ મૃત્યુ ગુજરાતમાં (22 મોત) થયાં છે. ત્યારબાદ મહારાષ્ટ્રમાં 21 મોત થયા છે.
- ગુજરાતમાં આત્મહત્યાનું પ્રમાણ 9.2% વધીને 2021માં 8789 થયું છે. આત્મહત્યાનું પ્રમાણ સુરતમાં સૌથી વધુ જોવા મળ્યું છે.
- દાડ અને ડૂંગસ સંબંધિત સૌથી વધુ કેસો ગુજરાતમાં નોંધાયા છે.
- મહિલા વિરુદ્ધ અપરાધના કેસોમાં ગુજરાતનો પેન્ડન્સી દર 97% છે. જ્યારે સુરતનો પેન્ડન્સી દર 100% છે.
- બાળકો વિરુદ્ધ અપરાધ બાબતે દેશના કુલ 19 મેટ્રો શહેરોમાં અમદાવાદનો અપરાધ સાબિતી દર સૌથી નિમ્ન (8%) છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય ઘટના

સમરકંદ ઘોષણાપત્ર

- તાજેતરમાં ઉઝબેકિસ્તાનના સમરકંદ ખાતે શાંઘાઈ કોઓપરેશન ઓર્ગેનાઈઝેશન(SCO) સભ્ય દેશના વડાઓની બેઠક યોજાઈ હતી.
- આ બેઠક દરમિયાન સભ્ય દેશો દ્વારા સમરકંદ ઘોષણા પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા તથા ભારત દ્વારા વર્ષ 2023 માટેનું SCOનું પ્રમુખપદ સંભાળવામાં આવ્યું હતું.
- વળી, આ બેઠક દરમિયાન તમામ આઠ સ્થાયી સદસ્ય દેશો દ્વારા ઈરાનની સદસ્યતાનો પણ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો, આથી ઈરાન એ ઓબ્ઝર્વર સ્ટેટ (નિરીક્ષક દેશ) માંથી અપગ્રેડ થઈ SCOનો નવીનતમ સદસ્ય બન્યો છે.
- SCO 2022ની શિખર બેઠકમાં જોડાયેલા ડાયલોગ પાર્ટનર દેશો : આર્મેનિયા, અઝરબૈજાન, કંબોડિયા, નેપાળ, શ્રીલંકા અને તુર્કી.
- ભારતદેશ લોક કેન્દ્રિત વિકાસ મોડલ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી રહ્યો છે તથા દરેક ક્ષેત્રમાં નવીનતાને સમર્થન આપી રહ્યો છે, જેના ફળસ્વરૂપે આજે ભારતદેશમાં આશરે 70,000થી વધુ સ્ટાર્ટ-અપ્સ અને 100થી વધુ યુનિકોર્ન કંપનીઓ છે. આ સંદર્ભે ભારતનો અનુભવ અને જ્ઞાન એ SCO સદસ્ય દેશોને મદદરૂપ થઈ શકે છે.
- કોવિડ-19 અને રશિયા-યુક્રેન યુદ્ધની સ્થિતિને કારણે વૈશ્વિક પુરવઠા શૃંખલામાં ઊભી થયેલી અડચણો અને તેના પરિણામે સર્જાયેલા ખાદ્ય અને ઊર્જા સુરક્ષા સંકટ સંદર્ભે ભારતની ચિંતાઓ રજૂ કરી હતી તથા કનેક્ટિવિટી અને સ્થિતિસ્થાપક સપ્લાય ચેઇન સ્થાપિત કરવામાં મદદ મળી રહે તે માટે ભારતે શાંઘાઈ કોઓપરેશન ઓર્ગેનાઈઝેશનના સભ્ય દેશોને એકબીજાને ટ્રાન્ઝિટનો સંપૂર્ણ અધિકાર આપવા રજૂઆત કરી હતી.

બેઠકના મુખ્ય તારણરૂપ મુદ્દા

- આ શિખર બેઠક દરમિયાન અપનાવવામાં આવેલી સમરકંદ ઘોષણામાં “સંવાદ અને પરામર્શ દ્વારા દેશો વચ્ચેના મતભેદો અને વિવાદોના શાંતિપૂર્ણ સમાધાન માટેની પ્રતિબદ્ધતા” માટે હિમાયત કરવામાં આવી હતી.
- બેઠકમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોના ટકાવ વિકાસ માટે જે તે દેશોનાં સાર્વભૌમત્વ, સ્વતંત્રતા, રાજ્યોની પ્રાદેશિક અખંડિતતા, સમાનતા, પરસ્પર લાભ, આંતરિક બાબતોમાં બિન-દખલગીરી અને ધમકી કે બળનો ઉપયોગ ન કરવા પર ભાર આપવામાં આવ્યો હતો.
- જેમની પ્રવૃત્તિઓ SCO સભ્ય દેશોના પ્રદેશો પર પ્રતિબંધિત હોય તેવા આતંકવાદીઓ, અલગતાવાદી અને ઉગ્રવાદી સંગઠનોની એકીકૃત સૂચિ બનાવવા માટે સભ્ય દેશો સમાન સિદ્ધાંતો અને અભિગમો વિકસાવવાનું આયોજન કરી રહ્યા છે.
- રશિયા-યુક્રેન યુદ્ધના પગલે પશ્ચિમી દેશો પોતાની ઊર્જા જરૂરિયાત માટે રશિયા પર રહેલી નિર્ભરતા ઘટાડવાનું વિચારી રહ્યા છે આથી રશિયા પણ તેના ઈંધણ ગેસ માટે વધુ ગ્રાહકોને આકર્ષવા તરફ ધ્યાન આપી રહ્યું છે.
- ઉપરાંત રશિયાએ સૂચન કર્યું હતું કે SCO એ તેની પોતાની મોટી એથ્લેટિક ઈવેન્ટ યોજવા વિશે વિચારવું જોઈએ.

બેઠકમાં ભારતે રજૂ કરેલી બાબતો

- ભારત વિશ્વની સૌથી ઝડપથી વિકસતી અર્થવ્યવસ્થાઓમાંની એક છે અને આ વર્ષે દેશની અર્થવ્યવસ્થા 7.5%ના દરે વૃદ્ધિ પામે તેવી અપેક્ષા છે.
- આગામી સમયમાં ભારતદેશ પોતાને એક મેન્યુફેક્ચરિંગ હબમાં પરિવર્તિત કરશે, વળી SCO હેઠળ પરંપરાગત દવાઓ પરના નવા કાર્યકારી જૂથ માટે પણ ભારત પહેલ કરશે.

- ખાદ્ય સુરક્ષા સંદર્ભે જ્યારે સમગ્ર વિશ્વ ખાદ્ય કટોકટીનો સામનો કરી રહ્યું છે ત્યારે ભારતે ખાદ્ય સુરક્ષા સંબંધિત મુદ્દાઓને ગંભીરતા પૂર્વક સંબોધિત કરવાની પહેલ પર ભાર મૂક્યો તથા બાજરીને પ્રોત્સાહન આપવાની રજૂઆત કરી હતી. વળી ભારતે જણાવ્યું હતું કે SCO એ વર્ષ 2023ને ‘બાજરીના આંતરરાષ્ટ્રીય વર્ષ’ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં મોટી ભૂમિકા ભજવી શકે છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે થોડા સમય અગાઉ વારાણસીને વર્ષ 2022-2023 માટે SCO પ્રવાસન અને સાંસ્કૃતિક રાજધાની તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું, આ મુખ્ય સાંસ્કૃતિક આઉટરીચ પ્રોગ્રામના માળખા હેઠળ વર્ષ 2022-23 દરમિયાન વારાણસીમાં સંખ્યાબંધ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવશે.

શાંઘાઈ કોઓપરેશન ઓર્ગેનાઈઝેશન

- પોતાના પ્રદેશમાં શાંતિ, સુરક્ષા અને સ્થિરતા જાળવવા રચાયેલું કાયમી આંતરરાષ્ટ્રીય આંતર-સરકારી સંસ્થાન એવું શાંઘાઈ કોઓપરેશન ઓર્ગેનાઈઝેશન (SCO) એક યુરેશિયન રાજકીય, આર્થિક અને લશ્કરી સંગઠન છે.
- જૂન 2001માં, ચીનના શાંઘાઈ ખાતે કઝાકિસ્તાન, ચીન, કિર્ગીઝસ્તાન, ઉઝબેકિસ્તાન, રશિયા અને તાજિકિસ્તાન દ્વારા SCOની રચના કરવામાં આવી હતી.
- SCO ચાર્ટર પર વર્ષ 2002માં હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા અને 2003થી તે ચાર્ટર અમલમાં આવ્યો છે.
- જૂન 2017માં કઝાકિસ્તાનના અસ્તાના ખાતે યોજાયેલી SCOની સમિટમાં ભારત અને પાકિસ્તાનને SCO સંગઠનના સંપૂર્ણ સભ્યનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો હતો.
- હાલમાં (સપ્ટેમ્બર 2022ની સ્થિતિએ) SCOમાં નીચે મુજબના

- 9 સ્થાયી સદસ્યો છે ; ચીન, ભારત, કઝાકિસ્તાન, કિર્ગિસ્તાન, રશિયા, પાકિસ્તાન, તાજિકિસ્તાન, ઉઝબેકિસ્તાન અને ઈરાન.
- SCOની અધ્યક્ષતા તેના સભ્ય દેશો દ્વારા કરવામાં આવે છે, જે દર વર્ષે રોટેશન દ્વારા અધ્યક્ષ પદ પર કાર્ય કરે છે. નીચે મુજબના 3 નિરીક્ષક દેશો SCOમાં પોતાની સ્થાયી સદસ્યતા માટે રસ ધરાવે છે; અફઘાનિસ્તાન બેલારુસ મંગોલિયા
- SCOમાં ઉપયોગમાં લેવાતી સત્તાવાર ભાષાઓમાં રશિયન અને ચાઇનીઝનો સમાવેશ થાય છે તેને સંલગ્ન કાયમી સંસ્થાઓ આ મુજબ છે;
 1. બેઈજિંગ ખાતે આવેલું SCO સચિવાલય,
 2. તાશકંદ ખાતે આવેલ પ્રાદેશિક આતંકવાદ વિરોધી માળખું (RATS) ની કાર્યકારી સમિતિ.

SCOનું મહત્વ

- SCO એ વૈશ્વિક વસ્તીના 40%, વૈશ્વિક GDPના લગભગ 20% અને વિશ્વના ભૂમિ સમૂહના લગભગ 22% ભાગને આવરી લે છે.
- વળી તેના ભૌગોલિક સ્થાન અને વિસ્તારને કારણે તે એશિયામાં વ્યૂહાત્મક દૃષ્ટિએ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ધરાવે છે અને એક રીતે સમગ્ર મધ્ય એશિયાને નિયંત્રિત કરવા અને આ ક્ષેત્રમાં અમેરિકન પ્રભાવને મર્યાદિત કરવા સક્ષમ બનાવે છે. આથી જ શાંઘાઈ કોઓપરેશન ઓર્ગનાઇઝેશનને ઘણીવાર નોર્થ એટલાન્ટિક ટ્રીટી ઓર્ગનાઇઝેશન (NATO)ના પ્રતિરૂપ તરીકે પણ જોવામાં આવે છે.

ઇન્ડો-પેસિફિક ઇકોનોમિક ફ્રેમવર્ક (IPEF)ની મંત્રીસ્તરીય બેઠક

- તાજેતરમાં ભારતનાં વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ મંત્રી શ્રી (પીયૂષ ગોયેલ) દ્વારા લોસ એન્જલસ (USA) ખાતે ઇન્ડો-પેસિફિક ઇકોનોમિક ફ્રેમવર્ક (IPEF)ની મંત્રીસ્તરીય બેઠકમાં ભાગ લેવામાં આવ્યો હતો.

બેઠકનાં તારણરૂપ તથ્યો

- ભારત દ્વારા યુએસએની આગેવાની હેઠળના IPEFના ચારમાંથી ત્રણ સ્તંભોનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો
 1. સપ્લાય ચેઇન
 2. કર અને ભ્રષ્ટાચાર વિરોધી તંત્ર અને
 3. સ્વચ્છ ઊર્જા, ડીકાર્બોનાઇઝેશન અને ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર.
- નોંધીએ કે આ બેઠકમાં ભારત દ્વારા વાજબી અને સ્થિતિસ્થાપક વેપાર સ્તંભ અપનાવવાથી દૂર રહેવાનો નિર્ણય લેવાયો હતો.

પૃષ્ઠભૂમિ

- મે, 2022માં ટોક્યો ખાતે આયોજિત ક્વાડ સમૂહ બેઠક દરમિયાન અમેરિકા દ્વારા 'ઇન્ડો-પેસિફિક ઇકોનોમિક ફ્રેમવર્ક (IPEF)' નામે એક નવા માળખાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

IPEF શું છે?

- હિંદ-પ્રશાંત વિસ્તારમાં સ્થિતિસ્થાપકતા, ટકાઉપણું, સર્વસમાવેશીયપણું, નિષ્પક્ષતા, સ્પર્ધાત્મકતા અને આર્થિક વૃદ્ધિ વધારી દેશો વચ્ચે આર્થિક ભાગીદારી મજબૂત કરવાનું માળખું છે.
- આ માળખામાં કુલ 14 દેશો (અમેરિકા, ભારત, જાપાન, ઓસ્ટ્રેલિયા, ન્યૂઝીલેન્ડ, દક્ષિણ કોરિયા, ફિજી, મલેશિયા, સિંગાપોર, ફિલિપિન્સ, ઇન્ડોનેશિયા, વિયેતનામ, બ્રુનેઈ અને થાઇલેન્ડ)એ ભાગ લીધો છે. આ માળખું મુક્ત વ્યાપાર કરાર કે પરંપરાગત વ્યાપાર કરાર જેવું નથી. પરંતુ મુક્ત અને ઉચિત ધારાધોરણો સુનિશ્ચિત કરતો કરાર છે, જે ભાગીદાર દેશોને લચીલાપણાની સુવિધા આપે છે. આ માળખું કુલ ચાર સ્તંભો ધરાવે છે.

IPEFના સ્તંભો

1. વ્યાપાર : જેમાં ડિજિટલ અર્થવ્યવસ્થા, ઊભરતી ટેકનોલોજી, શ્રમ પ્રતિબદ્ધતા, વ્યાપાર સરળીકરણ, પારદર્શીતાપૂર્ણ ઉચિત નિયામક પદ્ધતિઓ, કોર્પોરેટ જવાબદેહિતા, ડેટા પ્રવાહનાં ધારાધોરણો અને ડેટા સ્થાનીયકરણનો સમાવેશ.
2. સપ્લાય ચેઇન સ્થિતિસ્થાપકતા : પારદર્શીતા, વૈવિધ્યતા, સુરક્ષા અને ટકાઉપણું ધરાવતી સપ્લાય ચેઇન બનાવીને વિક્ષેપને રોકવો.
3. સ્વચ્છ ઊર્જા અને ડિકાર્બોનાઇઝેશન : નવીનીકરણ ઊર્જાની ઉચ્ચ પ્રતિબદ્ધતાઓ, કાર્બનરોધી ખરીદી, ઊર્જા કાર્યક્રમોનાં ધારાધોરણો વગેરેના પ્રયાસો.
4. કર અને ભ્રષ્ટાચાર અવરોધ : અસરકારક કર માળખું, એન્ટી મની લોન્ડરિંગ, લાંચ વિરોધી પગલાં લઈને ઉચિત સ્પર્ધાને પ્રોત્સાહન.

IPEFનું મહત્વ

- ચીન પરની અતિશય નિર્ભરતામાં ઘટાડો કરીને મુક્ત અને નિષ્પક્ષ નિયમ કેન્દ્રિત વિશ્વની પુનઃસ્થાપના કરવામાં મદદરૂપ. ચીન તરફથી ઊભા થયેલ વિસ્તારવાદી ખતરને ટાળવાનો વિસ્તૃત અને સંકલિત પ્રયાસ છે.
- ક્વાડનો વિસ્તાર કરીને 'ક્વાડ પ્લસ'નું ગઠન કરવા માટેનું સીમાચિહ્નરૂપી પગલું.
- ચીન સમર્થિત RCEP (રિજનલ કોમ્પ્રિહેન્સિવ ઇકોનોમિક ફ્રેમવર્ક) અને બેલ્ટ રોડ ઇનિશિએટિવનો વિકલ્પ બનશે.
- IPEF એ દર્શાવે છે કે સંકલિત, નિયમ આધારિત અને ઉદારવાદી સંસ્થાકીય વિશ્વવ્યવસ્થા માટે લોકશાહી દેશો પૂર્વ-પશ્ચિમી, વિકસિત-વિકાસશીલ દેશોની ભેદરેખાઓ ભૂંસીને એકઠા થયા છે.
- ક્ષેત્રીય સુરક્ષા, સ્થિરતા, બહુપક્ષવાદ અને વૈશ્વિક સંસ્થાનવાદની સુરક્ષા માટે મહત્વપૂર્ણ. સપ્લાય ચેઇન સ્થિતિસ્થાપક પહેલ (જાપાન, ભારત અને ઓસ્ટ્રેલિયાની) જેવા પ્રયાસોને સમર્થન અર્પણ કરીને સપ્લાય ચેઇન વિક્ષેપને ટાળવામાં ભાગ ભજવશે.

યુનાઇટેડ કિંગડમ (UK)ના નવાં વડાપ્રધાન

- તાજેતરમાં લીઝ ટ્રુસ કે, જે અગાઉ યુનાઇટેડ કિંગડમના વિદેશી બાબતોનો પોર્ટફોલિયો સંભાળતાં હતાં, તેમને યુ.કે.ના નવાં વડાપ્રધાન તરીકે ચૂંટવામાં આવ્યાં છે.
- તેઓ બોરિસ જોન્સનના અનુગામી તરીકે હોદ્દો સંભાળશે. અહીં ખાસ નોંધનીય બાબત એ છે કે નવા વડાપ્રધાન પદ માટે સામાન્ય ચૂંટણીનું આયોજન કરવામાં આવ્યું નહોતું.
- આ બધામાંથી બે ઉમેદવારો બચે ત્યાં સુધી આ મતદાન ચાલતું રહે છે. પ્રથમ તબક્કાને અંતે માત્ર બે જ ઉમેદવારો એટલે કે ઋષિ સૂનક અને લીઝ ટ્રુસ વડાપ્રધાન પદ માટે અંતિમ બે ઉમેદવાર તરીકે પસંદ થયા હતા.
- બીજા તબક્કામાં, વધેલા બે ઉમેદવારો માટે કન્ઝર્વેટિવ પાર્ટીના અંદાજિત 1.60 લાખ સભ્યો દ્વારા પોસ્ટલ બેલેટથી મતદાન કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાં લીઝ ટ્રુસને સૌથી વધુ મત મળ્યા હતા.

સામાન્ય ચૂંટણી વિના બ્રિટનમાં વડાપ્રધાન કઈ રીતે ચૂંટાય?

- વડાપ્રધાન બોરિસ જોન્સને રાજીનામું આપ્યા બાદ કન્ઝર્વેટિવ પાર્ટી દ્વારા નવા વડાપ્રધાનને ચૂંટી કાઢવાની પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી હતી. વડાપ્રધાનપદની રેસમાં કુલ આઠ ઉમેદવારો દ્વારા વડાપ્રધાન પદ માટે દાવેદારી નોંધાવી હતી.
- અહીં ખાસ નોંધીએ કે, વડાપ્રધાન પદ માટે બે તબક્કામાં ચૂંટણી પ્રક્રિયા કરવામાં આવી હતી.
- પ્રથમ તબક્કામાં કન્ઝર્વેટિવ પાર્ટીના તમામ સાંસદોએ મતદાન કર્યું હતું. જે ઉમેદવારને સૌથી ઓછા મત મળે તે દોડમાંથી બહાર થતા જાય છે.

- ઋષિ સૂનક પ્રથમ તબક્કા અંતર્ગત સાંસદો દ્વારા થયેલા મતદાનમાં સૌથી મોખરે રહ્યા હતા, જ્યારે બીજા તબક્કા અંતર્ગત કન્ઝર્વેટિવ પાર્ટીના તમામ સભ્યો દ્વારા થયેલા મતદાનમાં લીઝ ટ્રુસ આરંભથી જ ઋષિ સૂનકથી આગળ રહ્યાં હતાં અને વડાપ્રધાન પદ માટે વિજેતા બન્યાં હતાં.
- આ UKની સામાન્ય ચૂંટણી ન હતી. સામાન્ય ચૂંટણીમાં પક્ષો ચૂંટણી લડે છે અને જે પક્ષ જીતે તે પક્ષની આંતરિક વ્યવસ્થા દ્વારા વડાપ્રધાન ચૂંટાય છે. UKમાં વર્ષ 2019 માં યોજાયેલ સામાન્ય ચૂંટણીમાં કન્ઝર્વેટિવ પક્ષ જીત્યો હતો.

અમારી ટેલિગ્રામ ચેનલ સાથે જોડાવા માટે નીચેનો QR Code સ્કેન કરો

For Prelim

For Mains

પ્રાથમિક પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન

3rd Indigenization List

- સંરક્ષણ ઉત્પાદનમાં આત્મનિર્ભરતાને પ્રોત્સાહન આપવા અને સંરક્ષણ ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમો (DPSU) દ્વારા આયાત ઘટાડવાના પ્રયાસોને અનુરૂપ, સંરક્ષણ પ્રધાન રાજનાથ સિંહે વ્યૂહાત્મક રીતે મહત્વપૂર્ણ 780 લાઈન રિપ્લેસમેન્ટ યુનિટ્સ (LRU)ની ત્રીજી સકારાત્મક સ્વદેશીકરણ સૂચિ (PII)ને મંજૂરી આપી છે. નિર્ધારિત સમયરેખા બાદ પેટા સિસ્ટમ્સ અને વિવિધ ઘટકો માત્ર સ્થાનિક ઉદ્યોગમાંથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવશે.

જાહેરાત અંતર્ગત મહત્વની બાબતો

- આ યાદી સશસ્ત્ર દળો માટે જાહેર કરાયેલી ત્રણ સકારાત્મક સ્વદેશીકરણ સૂચિઓથી અલગ છે.
- આ યાદીમાં સેંસર, હળવા વજનની ટેંક જેવાં શસ્ત્રો, નવી પેઢીનાં ઓફ શોર વ્હીકલ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
- આ યાદીમાં ડિસેમ્બર 2021 અને માર્ચ 2022માં પ્રકાશિત થયેલી લાઈન રિપ્લેસમેન્ટ યુનિટ્સ, પેટા સિસ્ટમ્સ, એસેમ્બલીઓ, પેટા-એસેમ્બલીઓ અને ઘટકોની બે PII માટે આગળ પણ ચાલુ જ રહેશે.
- આ યાદીમાં 2500 વસ્તુઓ છે, જે પહેલાંથી જ સ્વદેશી છે અને 458 (351+107) વસ્તુઓ જે નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં સ્વદેશીકૃત કરવામાં આવશે.
- મંત્રાલયે જણાવ્યું હતું કે પ્રાપ્તિ પ્રક્રિયાની 'મેક (Make)' શ્રેણી હેઠળ આ વસ્તુઓનું વિવિધ પ્રક્રિયા દ્વારા સ્વદેશીકરણ કરવામાં આવશે.
- 'મેક' શ્રેણીનો ઉદ્દેશ્ય ભારતીય ઉદ્યોગની વધુ ભાગીદારી દ્વારા આત્મનિર્ભરતા હાંસલ કરવાનો છે અને તે ઉદ્યોગ દ્વારા ઉપકરણો, સિસ્ટમ્સ, મુખ્ય પ્લેટફોર્મ અથવા તેના અપગ્રેડની ડિઝાઇન અને વિકાસ સાથે સંકળાયેલા પ્રોજેક્ટ્સ આ શ્રેણી હેઠળ હાથ ધરવામાં આવી શકે છે.
- આ LRUs, પેટા સિસ્ટમ્સ અને ઘટકો સ્વદેશી વિકાસ અર્થતંત્રને વેગ આપશે અને DPSUsની આયાત નિર્ભરતામાં ઘટાડો કરશે.

અગાઉની યાદીઓ

પ્રથમ : આ નકારાત્મક સ્વદેશીકરણ યાદી હતી. જે હેઠળ સમાવેલી 101 વસ્તુની આયાત પર રોક લગાવી દેશમાં જ ઉત્પાદન કરવાનું નિર્ધારિત કરાયું હતું.

દ્વિતીય : આ હકારાત્મક સ્વદેશીકરણ યાદી હતી. જેમાં કુલ 108 વસ્તુ પર આયાત રોકને બદલે સ્વદેશમાં જ ઉત્પાદન કરવાને પ્રોત્સાહિત કરાયું હતું.

'Make' શ્રેણી

- સંરક્ષણ પ્રાપ્તિ પ્રક્રિયામાં મૂડી સંપાદનની 'મેક' શ્રેણીની જોગવાઈ એ સરકારની 'મેક ઈન ઇન્ડિયા' પહેલ પાછળના વિઝનને સાકાર કરવા માટે એક મહત્વપૂર્ણ આધારસ્તંભ છે.
- નીચેની પ્રક્રિયાઓ દ્વારા ખાનગી ક્ષેત્ર સહિત ભારતીય ઔદ્યોગિક ઈકો-સિસ્ટમની વધુ ભાગીદારી સાથે આત્મનિર્ભરતાના ઉદ્દેશ્યને હાંસલ કરવાનો 'મેક' કેટેગરીઝનો હેતુ છે :
- '**Make-I**' (સરકાર દ્વારા પોષિત)
 - ▶ 'મેક-1' પેટા-કેટેગરી હેઠળ પ્રોજેક્ટ્સમાં ઉદ્યોગ દ્વારા ઉપકરણો, સિસ્ટમ્સ, મુખ્ય પ્લેટફોર્મ અથવા તેના અપગ્રેડની ડિઝાઇન અને વિકાસને સંડોવતા પ્રોજેક્ટ્સ સામેલ છે.
- '**Make-II**' (ઉદ્યોગ દ્વારા પોષિત)
 - ▶ આમાં ભારતીય વિક્રેતા દ્વારા ડિઝાઇન અને વિકાસ અને નવીન ઉકેલોનો સમાવેશ થશે, જેના માટે કોઈ સરકારી ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવશે નહીં.
- '**Make-III**'
 - ▶ તે સ્વદેશી રીતે ડિઝાઇન/વિકસિત કરવામાં આવશે નહીં, પરંતુ ભારતમાં આયાત અવેજીમાં ઉત્પાદન કરી શકાય છે.

પ્રધાનમંત્રી જન ધન યોજનાનાં આઠ વર્ષનાં લેખાજોખાં

- નાણાકીય સમાવેશ માટેના રાષ્ટ્રીય મિશન પ્રધાનમંત્રી જન ધન યોજના (PMJDY)ના અમલીકરણના સફળતાપૂર્વક આઠ વર્ષ પૂર્ણ થયાં છે.

પૃષ્ઠભૂમિ

- પ્રધાનમંત્રી જન ધન યોજના (PMJDY) એ નાણાકીય સર્વસમાવેશીતા માટેનું એક રાષ્ટ્રીય મિશન છે, જે બેન્કિંગ /બચત અને ડિપોઝીટ ખાતાઓ, રેમિટન્સ, ધિરાણ, વાજબી ખર્ચે વીમો, પેન્શન વગેરે જેવી નાણાકીય સેવાઓની સુલભતા સુનિશ્ચિત કરે છે.

1. ઉદ્દેશો

- પરવડે તેવા ખર્ચે નાણાકીય ઉત્પાદનો અને સેવાઓની સુલભતા સુનિશ્ચિત કરવી.
- ખર્ચમાં ઘટાડો કરવા અને પહોંચ વધારવા માટે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવો.

2. યોજનાના મૂળ સિદ્ધાંતો

- બેન્કિંગની સુવિધાથી વંચિત લોકો સુધી બેન્કિંગ સેવાઓ પહોંચાડવી - ઓછામાં ઓછા પેપરવર્ક, KYCમાં છૂટછાટ, e-KYC, અભિયાન મોડમાં ખાતું ખોલવાની કામગીરી, ઝીરો બેલેન્સ અને ઝીરો ચાર્જ સાથે મૂળભૂત સેવિંગ્સ બેંક ડિપોઝીટ (BSBD) ખાતા ખોલવા.
- મર્ચન્ટ લોકેશન્સ પર રોકડ ઉપાડ અને ચૂકવણી માટે સ્વદેશી ડેબિટ કાર્ડ ઈશ્યુ કરવાં, જેમાં રૂ. 2લાખનું મફત અકસ્માત વીમાકવચ પૂરું પાડવું.
- ફંડથી વંચિત લોકોને ફંડ પૂરું પાડવું - માઈક્રો-ઈન્શ્યોરન્સ, વપરાશ માટે ઓવરડ્રાફ્ટ, માઈક્રો-પેન્શન અને માઈક્રો-ક્રેડિટ જેવી અન્ય નાણાકીય સેવાઓ પૂરી પાડવી.

3. પ્રારંભિક વિશેષતાઓ

- નીચે ઉલ્લેખિત 6 આધારસ્તંભના આધારે આ યોજના શરૂ કરવામાં આવી હતી:
 - બેન્કિંગની સેવાઓ : શાખા અને બેન્કિંગ કોર્સ્પોન્ડન્સ (BC) ની સર્વવ્યાપી સુલભતા
 - લાયકાત ધરાવતા દરેક પુખ્ત વયના લોકો માટે રૂ. 10,000/-ની ઓવરડ્રાફ્ટની સુવિધા સાથે મૂળભૂત બચત બેંક ખાતા
 - નાણાકીય જાણકારી કાર્યક્રમ : બચત, ATMના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન, ધિરાણ

આપવાની તૈયારી, વીમા અને પેન્શનનો લાભ લેવો, બેન્કિંગ માટે બેઝિક મોબાઇલ ફોનનો ઉપયોગ

- ક્રેડિટ ગેરેન્ટી ફંડની રચના : ડિફોલ્ટ (નાદારાની સ્થિતિ) સામે બેંકોને અમુક ગેરેન્ટી પૂરી પાડવી.
- વીમો : 15 ઓગસ્ટ, 2014થી 31 જાન્યુઆરી, 2015 વચ્ચે ખોલવામાં આવેલા ખાતાઓ પર રૂ. 1,00,000 સુધી અકસ્માત વીમાકવચ અને રૂ. 30,000 નું જીવન વીમાકવચ.
- અસંગઠિત ક્ષેત્ર માટે પેન્શન યોજના.

4. અગાઉના અનુલવના આધારે PMJDYમાં મહત્વપૂર્ણ અભિગમ સ્વીકારવામાં આવ્યો

- અગાઉ વિક્રેતા સાથે ટેકનોલોજી લોક-ઇન સાથે ઓફલાઇન ખાતું ખોલાવવાના સ્થાને બેંકોની મુખ્ય બેન્કિંગ સિસ્ટમમાં ઓનલાઇન ખાતા ખુલે છે.
- RuPay ડેબિટ કાર્ડ અથવા આધાર એનેબલ્ડ પેમેન્ટ સિસ્ટમ (AePS) દ્વારા આંતરકાર્યક્ષમતા.
- જટિલ KYC ઔપચારિકતાઓને બદલે સરળ કરવામાં આવેલી KYC/e-KYC વ્યવસ્થા.

5. નવી વિશેષતાઓ સાથે PMJDYનું વિસ્તરણ

- સરકારે કેટલાક સુધારાઓ સાથે વ્યાપક PMJDY કાર્યક્રમને 28 ઓગસ્ટ, 2018થી આગળ લંબાવવાનો નિર્ણય લીધો છે :
 - બેન્કિંગ સુવિધાથી વંચિત 'દરેક કુટુંબ'ના બદલે હવે 'દરેક પુખ્ત વયની વ્યક્તિ' પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે.
 - RuPay કાર્ડ ઈન્સ્યોરન્સ : 28 ઓગસ્ટ 2018 પછી ખોલવામાં આવેલા PMJDY ખાતાઓ માટે RuPay કાર્ડ્સ પર મફત અકસ્માત વીમાકવચની રકમ રૂ. 1 લાખથી વધારીને રૂ. 2 લાખ કરવામાં આવી છે.
- ઓવરડ્રાફ્ટની સુવિધામાં વધારો : ઓવરડ્રાફ્ટ (OD)ની મર્યાદા રૂ. 5,000થી વધારીને બમણી એટલે કે રૂ. 10,000 કરવામાં આવી. (રૂ. 2,000 સુધીની OD કોઈ પણ પ્રકારની શરત વિના મળે.)

- OD માટે મહત્તમ વયમર્યાદા 60 વર્ષથી વધારીને 65 વર્ષ કરવામાં આવી

6. PMJDYની અસર

- PMJDY લોક-કેન્દ્રિત આર્થિક પહેલો માટેનો પાયો છે. સરકારી સહાયોનું લાભાર્થીઓના ખાતામાં સીધું હસ્તાંતરણ (DBT) હોય, કોવિડ-19 નાણાકીય સહાય

હોય, પીએમ-કિસાન હોય, મનરેગા અંતર્ગત વેતનમાં વધારો હોય કે જીવન અને આરોગ્ય વીમાકવચ હોય, આ તમામ પહેલોનું પ્રથમ પગથિયું પુખ્ત વયની દરેક વ્યક્તિને બેંક ખાતું પ્રદાન કરવાનું છે, અને આ પ્રક્રિયા PMJDYએ લગભગ પૂર્ણ કરી છે.

- માર્ચ 2014 થી માર્ચ 2020 દરમિયાન ખોલવામાં આવેલા દરેક 2 ખાતામાંથી 1 ખાતું PMJDY ખાતું હતું. રાષ્ટ્રીય સ્તરે લોકડાઉન લાગુ થયાના 10 દિવસની અંદર આશરે 20 કરોડ મહિલા PMJDY ખાતાધારકોના ખાતાઓમાં સહાયની રકમ જમા થઈ હતી.
- જન ધન ગરીબોને લાલચુ અને શોષણખોર શાહૂકારોની પકડમાંથી છોડાવવા ઉપરાંત તેમની બચતને ઔપચારિક નાણાકીય વ્યવસ્થામાં લાવવા અને ગામડાઓમાં તેમના પરિવારોને નાણાં મોકલવા માટે એક માધ્યમ પૂરું પાડે છે.
- PMJDYએ બેન્કિંગની સુવિધાથી વંચિત લોકોને બેન્કિંગની વ્યવસ્થા પૂરી પાડી છે, ભારતનું નાણાકીય ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર વધાર્યું છે અને લગભગ દરેક પુખ્ત વયની વ્યક્તિઓને નાણાકીય સર્વસમાવેશીતાના નેટવર્કમાં લાવી દીધી છે.
- એક મહત્વપૂર્ણ પાસું એ છે, કે પીએમ જન ધન ખાતાઓ મારફતે ડાયરેક્ટ બેનિફિટ ટ્રાન્સફર સુનિશ્ચિત થયું છે.
- એક-એક રૂપિયો લક્ષિત લાભાર્થીઓના ખાતામાં પહોંચે છે અને તેનાથી ભ્રષ્ટાચાર નાબૂદ થયો છે, વ્યવસ્થાની ખામીઓ દૂર થઈ છે.

7. PMJDY અંતર્ગત પ્રાપ્ત થયેલી સિદ્ધિઓ – 10 ઑગસ્ટ, 2022 સુધી

i. PMJDY ખાતા

- 10 ઑગસ્ટ, 2022 સુધીની સ્થિતિ અનુસાર કુલ PMJDY ખાતાઓની સંખ્યા : 46.25 કરોડ; 55.59% ટકા (25.71 કરોડ) જન ધન ખાતાધારકો મહિલાઓ છે અને 66.79% (30.89 કરોડ) જન ધન ખાતા ગ્રામીણ અને અર્ધશહેરી વિસ્તારોમાં ખોલવામાં આવેલાં છે.
- યોજના શરૂ કરવામાં આવી તેના પ્રથમ વર્ષ દરમિયાન 17.90 કરોડ PMJDY ખાતા ખોલવામાં આવ્યા હતા.
- PMJDY ખાતાઓની સંખ્યા માર્ચ, 2015માં 14.72 કરોડ હતી, તે ત્રણ ગણા વધીને 10-08-2022 સુધીમાં 46.25 કરોડ થઈ ગઈ છે.

ii. સંચાલિત થઈ રહેલા PMJDY ખાતા

- ઑગસ્ટ, 2022માં PMJDYના કુલ 46.25 કરોડ ખાતાઓમાંથી 37.57 કરોડ (81.2%) ખાતા સંચાલિત થઈ રહ્યાં હોવાનું નોંધાયું છે.

iii. PMJDY ખાતા હેઠળ ડિપોઝીટ

- PMJDY ખાતા અંતર્ગત કુલ ડિપોઝીટ થયેલું બેલેન્સ રૂ.1,73,954 કરોડ છે.
- ખાતાની સંખ્યામાં 2.58 ગણી વૃદ્ધિની સાથે સાથે ડિપોઝીટમાં આશરે 7.60 ગણો વધારો થયો છે. (ઑગસ્ટ 2022/ઑગસ્ટ 2015)

iv. PMJDY ખાતાધારકોને રૂપે કાર્ડ ઇશ્યુ કરવામાં આવ્યાં

- PMJDY ખાતાધારકોને ઇશ્યુ કરાયેલા રૂપે કાર્ડની કુલ સંખ્યા: 31.94 કરોડ
- સમયની સાથે સાથે રૂપે કાર્ડની સંખ્યા અને તેના વપરાશમાં વધારો થયો છે.

8. જન ધન દર્શક એપ

- આ એક મોબાઇલ એપ્લિકેશન છે, જે દેશમાં બેંકની શાખાઓ, ATM, બેંક મિત્ર, પોસ્ટ ઓફિસ વગેરે જેવાં બેન્કિંગ ટચ પોઇન્ટ શોધવા માટે નાગરિક કેન્દ્રિત પ્લેટફોર્મ પ્રદાન પૂરું પાડવા માટે શરૂ કરવામાં આવી છે.
- આ એપ 5 કિ.મી.ના પરિઘમાં બેન્કિંગ ટચ-પોઇન્ટ ન ધરાવતાં ગામડાઓને ઓળખી કાઢવા માટે પણ ઉપયોગી છે.

9. DBT વ્યવહારો વધુ સરળ થાય તેની ખાતરી કરવી

- બેંકોએ આપેલી જાણકારી મુજબ, આશરે 5.4 કરોડ PMJDY ખાતાધારકોને સરકારની વિવિધ કલ્યાણકારક યોજનાઓ અંતર્ગત સરકારી સહાયો ડાયરેક્ટ બેનિફિટ ટ્રાન્સફર (DBT) દ્વારા તેમના ખાતામાં મેળવે છે.

10. ડિજિટલ વ્યવહારો

- PMJDY અંતર્ગત 31.94 કરોડ રૂપે ડેબિટ કાર્ય ઇશ્યુ કરવાની સાથે સાથે, જૂન 2022 સુધીમાં 61.69 લાખ PoS/mPoS મશીનો ઇન્સ્ટોલ કરવામાં આવ્યાં છે અને UPI જેવી મોબાઇલ આધારિત ચૂકવણીની વ્યવસ્થાઓની શરૂઆત કરવાથી, કુલ ડિજિટલ વ્યવહારોની સંખ્યા નાણાકીય વર્ષ 2016-17માં 978 કરોડ હતી તે નાણાકીય વર્ષ 2021-22માં વધીને 7,195 કરોડ સુધી પહોંચી ગઈ. કુલ UPI નાણાકીય વ્યવહારોની સંખ્યા નાણાકીય વર્ષ 2016-17માં 1.79 કરોડ હતી તે વધીને નાણાકીય વર્ષ 2021-22માં 4,596 કરોડ થઈ ગઈ.
- એવી જ રીતે પોઇન્ટ ઓફ સેલ (PoS) અને ઇ-કોમર્સ પર રૂપે કાર્ડ દ્વારા વ્યવહારોની કુલ સંખ્યા નાણાકીય વર્ષ 2016-17માં 28.28 કરોડ હતી તે વધીને નાણાકીય વર્ષ 2021-22માં 151.64 કરોડ થઈ ગઈ.

PM SHRI (PM ScHools for Rising India)

- શિક્ષક દિવસ (5 સપ્ટેમ્બર, 2022)ના અવસર પર, ભારતના વડા પ્રધાનશ્રી દ્વારા PM SHRI (PM ScHools for Rising India) નામે નવી પહેલની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

PM SHRI (PM ScHools for Rising India) પહેલ વિશે

- PM SHRI એ નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) માટે પ્રયોગશાળા સમાન કાર્ય કરશે.
- તે સમગ્ર દેશમાં 14500 થી વધુ શાળાઓના અપગ્રેડેશન અને વિકાસ માટે કેન્દ્રીય પ્રાયોજિત યોજના છે.

હેતુ

- સમગ્ર દેશમાં 14500 થી વધુ શાળાઓનું અપગ્રેડેશન અને સર્વાંગી વિકાસ કરવો.
- સ્કૂલની ગુણવત્તાને જોઈને સ્કૂલની પસંદગી કરવામાં આવશે.
- આ અંતર્ગત સારી શિખવાની રીત પર ભાર આપવામાં આવશે.
- આ યોજનાનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય એ છે કે બાળકોમાં ગુણાત્મક વૃદ્ધિ થાય.
- આ યોજનાને 2022-27 સુધીનાં 5 વર્ષ માટે લાગુ કરવામાં આવશે.
- આ શાળાઓનું સંચાલન કેન્દ્રીય શિક્ષણ મંત્રાલયની માર્ગદર્શિકાના આધારે થશે.

મહત્વ

- તે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020ના તમામ ઘટકોને પ્રદર્શિત કરશે અને અનુકરણીય શાળાઓના સ્વરૂપે કાર્ય કરશે અને તેમની આસપાસની અન્ય શાળાઓને પણ માર્ગદર્શન આપશે.
- આ શાળાઓનો ઉદ્દેશ્ય માત્ર ગુણાત્મક શિક્ષણ અને જ્ઞાનાત્મક વિકાસ જ નહીં, પરંતુ 21મી સદી માટે ચાવીરૂપ કૌશલ્યોથી સજ્જ સર્વગ્રાહી અને સર્વ-સમાવેશી વ્યક્તિઓનું નિર્માણ કરવાનો પણ છે.
- આ શાળાઓમાં અપનાવવામાં આવેલ શિક્ષણશાસ્ત્ર વધુ પ્રાયોગિક, સર્વગ્રાહી, સંકલિત, રમત/રમકડા આધારિત, પૂછપરછ-સંચાલિત, શોધલક્ષી, શીખનાર-કેન્દ્રિત, ચર્ચા-આધારિત, લવચીક અને આનંદપ્રદ હશે.
- દરેક ધોરણમાં પ્રત્યેક બાળકનાં શીખવાનાં પરિણામોમાં નિપુણતા હાંસલ કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે.
- તમામ સ્તરે મૂલ્યાંકન એ વૈચારિક સમજણ અને વાસ્તવિક જીવનની પરિસ્થિતિઓમાં જ્ઞાનના ઉપયોગ અને યોગ્યતા આધારિત હશે.
- આ શાળાઓ આધુનિક ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરથી સજ્જ હશે, જેમાં લેબ, સ્માર્ટ ક્લાસરૂમ, લાઈબ્રેરી, રમતગમતનાં સાધનો, આર્ટ રૂમ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
- આ શાળાઓના અભ્યાસક્રમમાં જળ સંરક્ષણ, કચરાના

રિસાયક્લિંગનો સમાવેશ કરાશે. ઉર્જા-કાર્યક્ષમ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર અને ઓર્ગેનિક જીવનશૈલીના એકીકરણ દ્વારા 'ગ્રીન સ્કૂલ' તરીકે શાળાઓને વિકસાવવામાં આવશે.

- આ શાળાઓના અભ્યાસક્રમમાં મૂળભૂત સાક્ષરતા અને ગાણિતિકક્ષમતા વધારતાં વિશેષ મોડ્યુલ સમાવાશે.
- પ્રત્યેક શાળાને ઉચ્ચશિક્ષણ સંસ્થા સાથે જોડીને મેન્ટરશિપ પૂરી પાડવામાં આવશે તથા બાળકો સ્થાનિક કસબીઓ પાસે જઈને ઈન્ટર્નશિપ કરી શકશે.

PMSHRI માટે શાળાની પસંદગી પ્રક્રિયા

- શાળાઓની પસંદગી સ્પર્ધા દ્વારા કરવામાં આવશે. શાળાઓએ PMSHRIનો ભાગ બનવા ઓનલાઈન અરજી કરીને સ્પર્ધામાં ભાગ લેવો પડશે. ઓનલાઈન અરજી માટેનું પોર્ટલ દર 3 મહિને ખૂલશે.
- કેન્દ્ર/રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ/સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થા દ્વારા સંચાલિત થતી અને UDISE+ કોડ ધરાવતી શાળાને નિષ્ણાત સમિતિ દ્વારા પસંદ કરાશે.
- PMSHRI અંતર્ગત સરકારી શાળાઓને જ પસંદ કરવામાં આવશે.
- પ્રતિ બ્લોક/શહેરી મ્યુનિસિપલ સંસ્થા દીઠ મહત્તમ 2 શાળાની પસંદગી કરાશે.
- PMSHRI શાળાઓનું જીઓટેગિંગ કરવામાં આવશે તથા તેમની પર દેખરેખ રાખવા માટે "વિદ્યા સમીક્ષા કેન્દ્ર" શરૂ કરવામાં આવશે.
- PMSHRIએ કેન્દ્ર પ્રાયોજિત યોજના (Central Sponsored Scheme) છે.

PMSHRIનું અમલીકરણ

- સમગ્ર શિક્ષણ અભિયાન, કેન્દ્રીય વિદ્યાલય અને નવોદય વિદ્યાલય માટે ઉપલબ્ધ પ્રશાસનિક માળખા દ્વારા જ યોજનાનું અમલીકરણ કરાશે. જરૂરિયાત પડતાં અન્ય સ્વાયત્ત સંસ્થાઓને પણ સમાવાશે.

Knowledge Popups

- ભારતમાં શિક્ષકો, સંશોધકો અને પ્રોફેસરો સહિતના શિક્ષકોના કાર્યોને ઓળખવા અને તેની ઉજવણી કરવા માટે 1962 થી દર વર્ષે 5 સપ્ટેમ્બરના રોજ 'શિક્ષક દિવસ' ઉજવવામાં આવે છે.
- ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણને વર્ષ 1962માં ભારતના રાષ્ટ્રપતિ તરીકેનો કાર્યભાર સંભાળ્યા પછી, કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ તેમનો જન્મદિવસ ઉજવવા માટે તેમની પાસે પરવાનગી માંગી. ડૉ. રાધાકૃષ્ણને જો કે, કોઈપણ ફેન્સી ઉજવણીને મંજૂરી આપી ન હતી, પરંતુ આ દિવસને શિક્ષક દિવસ તરીકે મનાવવા તેમને જણાવ્યું હતું.

ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન

- જન્મ : 5 સપ્ટેમ્બર, 1888ના રોજ તમિલનાડુના તિરુત્તાની શહેરમાં એક તેલુગુ પરિવારમાં થયો હતો.

- શૈક્ષણિક કારકિર્દી : તેમણે મદ્રાસની ક્રિશ્ચિયન કોલેજમાં ફિલસૂફીનો અભ્યાસ કર્યો.
 - તેમની ડિગ્રી પૂર્ણ કર્યા પછી, તેઓ મદ્રાસ પ્રેસિડેન્સી કોલેજમાં ફિલોસોફીના પ્રોફેસર બન્યા અને ત્યારબાદ મૈસૂર યુનિવર્સિટીમાં ફિલસૂફીના પ્રોફેસર બન્યા.

- રાજકીય સફર : તેમણે 1952 થી 1962 સુધી ભારતના પ્રથમ ઉપરાષ્ટ્રપતિ અને 1962 થી 1967 સુધી ભારતના બીજા રાષ્ટ્રપતિ તરીકે સેવા આપી હતી.
- તેઓ 1949 થી 1952 સુધી સોવિયત સંઘમાં ભારતના રાજદૂત પણ હતા. તેમણે 1939 થી 1948 સુધી બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના ચોથા વાઈસ ચાન્સેલર તરીકે પણ સેવા આપી હતી.
- સન્માન : વર્ષ 1984માં તેમને મરણોત્તર (મૃત્યુ પછી) ભારતરત્ન એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

ગ્રેજ્યુઈટી (Gratuity)

- તાજેતરમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો કે હવે ખાનગી શાળાઓના શિક્ષકો/કર્મચારીઓ પણ ગ્રેજ્યુઈટી માટે હકદાર છે.

ચુકાદાની મુખ્ય બાબતો

- ન્યાયાધીશ સંજીવ ખન્ના અને ન્યાયાધીશ બેલા ત્રિવેદીની સંયુક્ત બેન્ચે ચુકાદો આપ્યો છે કે વર્ષ 1997 બાદ ખાનગી શાળાઓમાંથી નિવૃત્ત થયેલા શિક્ષકો/કર્મચારીઓ ગ્રેજ્યુઈટીના હકદાર છે તથા તમામ ચૂકવણી વ્યાજ સાથે કરવામાં આવે.
- આ બાબતે ખાનગી શાળાઓ દ્વારા દલીલ કરવામાં આવી છે કે ગ્રેજ્યુઈટી ચૂકવણી (સુધારા) અધિનિયમ, 2009 એ સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે; જે મુજબ ખાનગી શાળાના શિક્ષકો કર્મચારી ગણાતા નથી, તેથી તેઓ ગ્રેજ્યુઈટી માટે હકદાર નથી. ઉપરાંત, ખાનગી શાળાઓ હાલ ગ્રેજ્યુઈટીની ચૂકવણી કરવા માટે પણ અસમર્થ છે.

ગ્રેજ્યુઈટી શું છે?

- “કંપનીમાં આપેલા લાંબાગાળાના યોગદાન માટે કર્મચારીને ચૂકવવામાં આવતી બોનસની રકમને ગ્રેજ્યુઈટી કહે છે.”
- પોતાના કર્મચારીઓને ગ્રેજ્યુઈટી આપવી કંપનીની માત્ર જવાબદારી નથી, પરંતુ કાયદાની રીતે પણ જરૂરી છે.
- ગ્રેજ્યુઈટી મેળવવાના હકદાર થવા માટે તે કંપનીમાં ઓછામાં ઓછા પાંચ વર્ષ સેવા આપવી જરૂરી છે.
- જે-તે સેવાયુક્ત વર્ષની ગણતરી બાદ કર્મચારીને ગ્રેજ્યુઈટીની ચૂકવણી કરાય છે.

ગ્રેજ્યુઈટી ચૂકવણી અધિનિયમ, 1972

- દેશમાં કર્મચારીને ગ્રેજ્યુઈટીની સુરક્ષા પ્રદાન કરવા માટે ભારત સરકારે 16 સપ્ટેમ્બર, 1972ના રોજ ગ્રેજ્યુઈટી ચૂકવણી કાયદો દેશભરમાં લાગુ કર્યો હતો, જે ભારતમાં શ્રમ કાયદાનું વિસ્તૃત સંસ્કરણ છે.
- ગ્રેજ્યુઈટી કાયદાનું નિયમન શ્રમ અને રોજગાર મંત્રાલય હસ્તક થાય છે.
- આ અધિનિયમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય ફેક્ટરી, ખાણ, રેલવે કંપની, દુકાનો વગેરેમાં કામ કરતા કર્મચારીઓને (પાંચ વર્ષથી વધારે એક કંપનીમાં સેવા આપી હોય) નિવૃત્તિ, રાજીનામું, મૃત્યુ અથવા અપંગતાના કિસ્સામાં નાણાકીય આધાર ગ્રેજ્યુઈટીના રૂપમાં પૂરો પાડવાનો હોય છે.
- કોઈ કર્મચારીના મૃત્યુ થઈ જવા પર ગ્રેજ્યુઈટીનો નિયમ લાગુ પડે છે અને તેમાં 5 વર્ષ નોકરીની સેવા જરૂરી નથી.
- ગ્રેજ્યુઈટીનો ફાયદો તેવી સંસ્થાઓના કર્મચારીઓને મળતો હોય છે, જ્યાં 10 થી વધારે કર્મચારીઓ કામ કરતા હોય.
- ગ્રેજ્યુઈટીની રકમ 10 લાખ રૂપિયાથી વધારે હોવી જોઈએ નહીં.
- બે શરતોના આધારે કર્મચારીને ગ્રેજ્યુઈટીની સેવા આપવામાં આવતી નથી;
 - કંપનીની સંપત્તિનું નુકસાન કે તોડફોડના કિસ્સામાં કર્મચારીને દૂર કરવા પર.
 - અનૈતિક ગુના, અવ્યવસ્થિત વર્તનના કિસ્સામાં કંપનીમાંથી દૂર કરવા પર.

રાષ્ટ્રીય સહકાર નીતિનો મુસદ્દો

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય ગૃહ અને સહકાર મંત્રાલય દ્વારા રાષ્ટ્રીય સહકાર નીતિના દસ્તાવેજનો મુસદ્દો તૈયાર કરવા માટે એક સમિતિની રચના કરવાની જાહેરાત કરવામાં આવી છે.
- સરકારના 'સહકાર સે સમૃદ્ધિ'ના વિઝનને સાકાર કરવા માટે આ નીતિ તૈયાર કરવામાં આવી રહી છે. વર્તમાનમાં જે રાષ્ટ્રીય સહકાર નીતિ છે, તેને વર્ષ 2022માં ઘડવામાં આવી હતી.

મુખ્ય મુદ્દા

- 47 સભ્યોની બનેલી આ સમિતિની અધ્યક્ષતા સુરેશ પ્રભુ (પૂર્વ કેન્દ્રીય મંત્રી) દ્વારા કરવામાં આવશે.
- આ સમિતિમાં રાષ્ટ્રીય/રાજ્ય/જિલ્લા અને પ્રાથમિક સહકારી મંડળીઓના પ્રતિનિધિઓ; રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની સહકારી મંડળીઓના સચિવો (સહકારીઓ) અને રજિસ્ટ્રાર અને કેન્દ્રીય મંત્રાલયો/વિભાગોના અધિકારીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.
- આ સહકારી નીતિ દસ્તાવેજ નવા સહકાર મંત્રાલય (કે જેની રચના 6 જુલાઈ, 2021ના રોજ કરવામાં આવી હતી) ને આપવામાં આવેલા આદેશને પરિપૂર્ણ કરવાના હેતુથી તૈયાર કરવામાં આવી રહ્યો છે, જેમાં દેશમાં સહકારી ચળવળને મજબૂત બનાવવા, પાયાના સ્તરે તેની પર્હોયને વ્યાપક બનાવવા અને સહકારિતા આધારિત આર્થિક વિકાસ મોડલને પ્રોત્સાહન આપવાનો સમાવેશ થાય છે.

સહકાર મંત્રાલય

- કેન્દ્રીય સહકાર મંત્રાલય એ ભારત સરકાર હેઠળનું એક મંત્રાલય છે, જેની રચના વર્ષ 2021માં કરવામાં આવી હતી.
- સહકાર મંત્રાલયની રચના પહેલા, આ મંત્રાલયના ઉદ્દેશ્યો કૃષિ મંત્રાલય દ્વારા જોવામાં આવતા હતા.
- મંત્રાલયની રચના નીચેનાં ઉદ્દેશો સાથે કરવામાં આવી હતી:
 - ‘સહકાર સે સમૃદ્ધિ’ના વિઝનને સાકાર કરવા.
 - સહકારી સંસ્થાઓ માટે ‘ઈઝ ઓફ ડુઈંગ બિઝનેસ’ માટેની પ્રક્રિયાઓને સુવ્યવસ્થિત અને બહુ-રાજ્ય સહકારી સંસ્થાઓ (MSCS)ના વિકાસને સક્ષમ કરવા.
 - દેશમાં સહકારી ચળવળને મજબૂત કરવા માટે એક અલગ વહીવટી, કાનૂની અને નીતિગત માળખું પૂરું પાડવા

ભારતમાં સહકારી મંડળીઓ

- ભારતમાં આશરે 8.5 લાખ સહકારી મંડળીઓ છે, જેની સભ્ય સંખ્યા લગભગ 29 કરોડ છે. આ સહકારી સંસ્થાઓ કૃષિ-પ્રક્રિયા, ડેરી, મત્સ્યઉદ્યોગ, આવાસ, વણાટ, ધિરાણ અને માર્કેટિંગ જેવી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલી છે.
- ‘સહકારી મંડળીઓ’ એ બંધારણની સાતમી અનુસૂચિ અંતર્ગત રાજ્ય યાદીનો વિષય છે.

કર આવકમાં વૃદ્ધિ

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય પ્રત્યક્ષ કર બોર્ડ (CBDT) દ્વારા કર સંબંધિત આંકડા બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. જેમાં જણાવ્યા મુજબ, નાણાકીય વર્ષ 2022-23માં દેશમાં પ્રત્યક્ષ કર સંબંધિત આવકમાં વૃદ્ધિ થઈ છે.

કર સંબંધિત વૃદ્ધિ

- નાણાકીય વર્ષ 2022-23માં પાછલા વર્ષ કરતાં પ્રત્યક્ષ કરની આવકમાં વધારો થયો છે. આ કર આવકમાં 17-09-2022 સુધીનાં આંકડા છે.
- સકલ પ્રત્યક્ષ કર આવક (Gross Direct Tax Collection)માં વર્ષ 2022-23માં પાછલા વર્ષ કરતાં 30%નો વધારો થયો છે.
- વર્ષ 2021માં કર આવક રૂ. 6,42,287 કરોડ હતી, જેમાં આ વર્ષે 8000 કરોડથી વધુ વધારો નોંધાયો છે.
- ચોખ્ખી પ્રત્યક્ષ આવક (Net Direct Tax Collection)માં વર્ષ 2022-23માં પાછલા વર્ષ કરતાં 23%નો વધારો થયો છે. પ્રત્યક્ષ કર આવક રૂ. 5,68,147 કરોડથી વધીને રૂ. 7,00,669 કરોડ થઈ છે.
- એડવાન્સ પ્રત્યક્ષ કર આવક 17-09-2022 સુધીમાં રૂ. 2,95,308 કરોડ રહી છે, જેમાં 17% જેટલો વધારો નોંધાયો છે.
- એકંદરે રિફંડ ચાલુ નાણાકીય વર્ષમાં રૂ. 1,35,556 કરોડ જેટલી રહી છે, જેમાં અગાઉના વર્ષ કરતાં 83% વૃદ્ધિ થઈ છે.
- કોરોના મહામારી બાદ આર્થિક પુનઃપ્રાપ્તિને કારણે પ્રત્યક્ષ કરની વસૂલાતમાં પણ વૃદ્ધિ નોંધાઈ રહી છે. તે ઉપરાંત ડિજિટલ કર ચૂકવણી, વહીવટી સરળતા વગેરેનાં કારણે દેશમાં પ્રત્યક્ષ કરની વસૂલાતમાં વૃદ્ધિ નોંધાઈ રહી છે.

કેન્દ્રીય પ્રત્યક્ષ બોર્ડ

- કેન્દ્રીય પ્રત્યક્ષ બોર્ડ એ સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ રેવન્યુ એક્ટ-1963 હેઠળ એક વૈધાનિક સંસ્થા છે.
- કેન્દ્રીય પ્રત્યક્ષ કર બોર્ડ પહેલાં ‘કેન્દ્રીય મહેસૂલ બોર્ડ’ તરીકે ઓળખાતું હતું, જે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કર સંબંધિત બાબતો સંભાળતું હતું.
- 1-1-1964માં કામનાં ભારણને કારણે કેન્દ્રીય પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કર બોર્ડ બનાવવામાં આવ્યાં.

કાર્યો

- પ્રત્યક્ષ કર સંબંધિત વસૂલી અને આવકના આંકડા પર ધ્યાન રાખવું.
- કર પ્રણાલીને દેશમાં સરળ અને સહજ બનાવવા પ્રયત્ન કરવા.
- પ્રત્યક્ષ કર બાબતોની નીતિ અને યોજના ઘડવામાં સરકારને મદદ કરવી.
- Tax to GDP Ratio, તકનીક વગેરેમાં વધારો કરવો.

એમ. દામોદરન કમિટી

- તાજેતરમાં નાણા મંત્રાલયે ભારતીય સ્ટાર્ટઅપ્સમાં ખાનગી ઈક્વિટી (PE-Private Equity) અને વેન્ચર કેપિટલ (VC) થકી રોકાણને વેગ આપવાના હેતુથી નિયમનકારી મુદ્દાઓનું મૂલ્યાંકન કરવા અને ભલામણ કરવા એમ. દામોદરન (સેબીના ભૂતપૂર્વ વડા) ની આગેવાની હેઠળ એક નિષ્ણાત સમિતિની રચના કરી છે.
- વર્ષ 2022-23ના બજેટ સત્ર દરમિયાન નાણામંત્રીશ્રી દ્વારા આવા પ્રકારની સમિતિના ગઠનની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

મુખ્ય તારણરૂપ તથ્યો

- એમ. દામોદરન સમિતિના અન્ય સભ્યોમાં જી. મહાલિંગમ, ડી.પી. નાગેશ કુમાર, આશિષ વર્મા, પૂનમ ગુપ્તા અને રંજન આચાર્યનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.
- આ સમિતિ દ્વારા રોકાણની સરળતા માટે પડકારો અને સંભવિત અવરોધો ઓળખવા માટે નિયમનકારી નીતિઓ અને કરવેરાનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે.
- તે અનુપાલન સંબંધિત મુદ્દાઓની સમીક્ષા કરશે અને VC/PE ઉદ્યોગમાં ભાગીદારી વધારવા માટે વૈકલ્પિક મૂડીના વિકાસને વેગ આપવાના માર્ગો સૂચવશે.
- તે સ્ટાર્ટ-અપ્સ અને વિકસતા ક્ષેત્રોમાં રોકાણને વધુ વેગ આપવાનાં પગલાં પણ સૂચવશે અને આંતરરાષ્ટ્રીય શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિઓ અપનાવવા માટેની ભલામણો કરશે. આનાથી ભારતની સ્ટાર્ટ-અપ ઇકોસિસ્ટમને પ્રોત્સાહન મળશે, જે વિશ્વમાં સૌથી ઝડપથી વિકસતી સ્ટાર્ટ-અપ ઇકોસિસ્ટમમાંની એક છે.

ભારતનું VC/PE સેક્ટર સંબંધિત ડેટા

- ભારતમાં સ્ટાર્ટ-અપ્સના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ખાનગી ઈક્વિટી અને વેન્ચર કેપિટલએ 2021માં રૂ.5.5 લાખ કરોડથી વધુનું રોકાણ કર્યું છે.
- વર્ષ 2022ના પ્રથમ છ માસિકગાળા દરમિયાન ભારતમાં પ્રાઇવેટ ઈક્વિટી અને વેન્ચર કેપિટલ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ વાર્ષિક તુલનાએ 11% વધીને 26.5 અબજ ડોલર થયું છે.
- જાન્યુઆરીથી જૂન દરમિયાન (વર્ષ 2021)માં સોદાની કુલ સંખ્યા 526ની તુલનાએ વર્ષ 2022માં 27% વધીને 667 થઈ છે. ઉપરાંત દેશમાં સમીક્ષાધીન સમયગાળામાં 18 નવા યુનિકોર્ન સ્ટાર્ટઅપ્સ અસ્તિત્વમાં આવ્યા છે, જ્યારે ગત વર્ષે માત્ર 6 સ્ટાર્ટઅપ્સ યુનિકોર્ન બન્યા હતા.

યુનિકોર્ન શું છે?

- યુનિકોર્ન એ એક ખાનગી સ્ટાર્ટ-અપ છે, જેનું મૂલ્ય 1 બિલિયન યુએસ ડોલરથી વધુ હોય છે.
- કાઉબોય વેન્ચર્સના સ્થાપક એલીન લી દ્વારા આ ‘યુનિકોર્ન’ શબ્દને લોકપ્રિય બનાવવામાં આવ્યો હતો.

ભારતીય યુનિકોર્નની સ્થિતિ

- વર્તમાન સમયે ભારતમાં 100 જેટલા યુનિકોર્ન સ્ટાર્ટ-અપ્સ છે.
- અન્ય યુનિકોર્ન તેના સહભાગીદારો (સ્ટેકહોલ્ડર્સ)ના રોકાણના આધારે 1 બિલિયન માર્કેટ કેપના જૂથમાં પહોંચ્યાં છે.

International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય કૃષિ અને ખેડૂત કલ્યાણ મંત્રીશ્રી દ્વારા નવી દિલ્હી ખાતે 19 થી 24 સપ્ટેમ્બર, 2022 દરમિયાન યોજાનાર ફૂડ અને એગ્રીકલ્ચર માટે છોડ/વનસ્પતિના આનુવંશિક સંસાધનોના સંરક્ષણ પર આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘિના સંચાલક મંડળ (Governing Body)ના 9મા સત્રનું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું.
- આ ઇવેન્ટ 2021માં યોજાવાની હતી, પરંતુ COVID-19 રોગચાળાને કારણે તેને મુલતવી રાખવામાં આવી હતી.
- ઇવેન્ટની થીમ : “Celebrating the Guardians of Crop Diversity: Towards an Inclusive Post-2020 Global Biodiversity Framework”

ITPGRFA વિશે

- ITPGRFA એ 2001માં રોમમાં યુનાઇટેડ નેશન્સ ફૂડ એન્ડ એગ્રીકલ્ચર ઓર્ગેનાઇઝેશન (FAO)ના 31મા સત્ર દરમિયાન કાયદેસર રીતે બંધનકર્તા અને બહુપક્ષીય કરાર છે. આ કરાર જૈવિક વિવિધતા પરના કન્વેન્શનને અનુરૂપ બનાવવામાં આવ્યો હતો.
- આ સંધિ 29 જૂન, 2004ના રોજ અમલમાં આવી હતી.
- આ કરાર પર ભારત સહિત 149 દેશોએ હસ્તાક્ષર કર્યાં છે.
- તેનો ઉદ્દેશ્ય ફૂડ એન્ડ એગ્રીકલ્ચર માટે છોડ/વનસ્પતિના આનુવંશિક સંસાધનોનું સંરક્ષણ, તેનું વિનિમય અને ટકાઉ ઉપયોગ દ્વારા ખાદ્ય સુરક્ષા ઠાંસલ કરવાનો છે.

પોષણ (POSHAN) અભિયાન

- પોષણ અભિયાન કે, જેને રાષ્ટ્રીય પોષણ મિશન (NNM) તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, તેને ભારતમાં ભારતમાં પ્રવર્તતી કુપોષણની સમસ્યાને પહોંચી વળવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે ભારત સરકાર દ્વારા વર્ષ 2018માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. POSHANનો અર્થ Prime Minister's Overarching Scheme for Holistic Nutrition થાય છે.
- તે બાળકો, સગર્ભા સ્ત્રીઓ અને સ્તનપાન કરાવતી માતાઓ તેમજ 0 થી 6 વર્ષની વયના બાળકો માટે પોષણના પરિણામોને સુધારવા માટેનો મુખ્ય કાર્યક્રમ છે, જેની શરૂઆત 8મી માર્ચ, 2018 (આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા દિવસના અવસરે)ના રોજ રાજસ્થાનના ઝુનઝુનુ જિલ્લા ખાતેથી કરવામાં આવી હતી. આ મિશન એક બહુ-મંત્રાલય પહેલ છે અને તેનો ઉદ્દેશ્ય 2022ના વર્ષ સુધીમાં દેશમાંથી કુપોષણને દૂર કરવાનો છે.
- આમ, આ મિશનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય અપૂર્ણ પોષણના સ્તરને ઘટાડવાનો અને દેશમાં બાળકોના પોષણની સ્થિતિમાં વધારો કરવાનો છે.
- આ એક કેન્દ્રીય પ્રાયોજિત યોજના છે, જેનો સમયગાળો 2021-22 થી 2025-26 એમ 5 વર્ષનો છે.
- આ કાર્યક્રમમાં સ્ટેટિંગ, એનિમિયા, અલ્પ પોષણ અને જન્મ સમયે ઓછા વજનને ઘટાડવાના ચોક્કસ લક્ષ્યાંકો છે.
- 'મિશન 25 બાય 2020' મુજબ, નેશનલ ન્યુટ્રિશન મિશનનો ધ્યેય 2022 સુધીમાં સ્ટેટિંગમાં 38.4% થી 25% સુધીનો ઘટાડો હાંસલ કરવાનો છે.
- આ યોજના હેઠળ અનાજ, તેમના પરિવહન અને વ્યવસ્થાપનનો સમગ્ર ખર્ચ કેન્દ્ર ભોગવે છે, પરંતુ રાંધવાના ખર્ચ અને રસોઈયા અને કામદારોને ચૂકવણી જેવા ઘટકોને રાજ્ય સાથે 60:40 રેશિયોમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે.
- કવરેજ : પોષણ અભિયાનનો હેતુ દેશની 11.20 લાખ શાળાઓમાં ભણતા બાળકોને લાભ આપવાનો છે. આ યોજના હેઠળ, દેશની સરકારી અને સરકાર દ્વારા અનુદાનિત શાળાઓમાં ધોરણ 1 થી 8 માં અભ્યાસ કરતા બાળકો ઉપરાંત બાલવાટિકાના બાળકોને મધ્યાહન ભોજનની સુવિધાનો લાભ આપવાનો છે.
- સામાજિક ઓડિટ : યોજનાના અમલીકરણની ચકાસણી કરવા માટે દરેક જિલ્લામાં દરેક શાળા માટે સામાજિક ઓડિટ ફરજિયાત બનાવવામાં આવ્યું છે.
- પૂરક પોષણ : આ યોજનામાં એનિમિયાનો ઉચ્ચ વ્યાપ ધરાવતા રાજ્ય અથવા જિલ્લા માટે કોઈપણ પૂરક વસ્તુનો સમાવેશ કરવાની જોગવાઈ છે. જો રાજ્ય સ્થાનિક શાકભાજી અથવા અન્ય કોઈપણ પોષક ખોરાક જેમ કે દૂધ અથવા ફળનો સમાવેશ કરવા માંગે છે, તો તેઓ કેન્દ્રની મંજૂરીથી તેનો સમાવેશ કરી શકે છે.

- તિથિ ભોજન : તિથિ ભોજન એ સામુદાયિક ભાગીદારીનો કાર્યક્રમ છે, જેમાં લોકો ખાસ પ્રસંગો અથવા તહેવારો પર બાળકોને વિશેષ ખોરાક પૂરો પાડે છે.
- ન્યુટ્રિશન એક્સપર્ટ : દરેક શાળામાં પોષણ નિષ્ણાતની નિમણૂક કરવામાં આવશે, જેની જવાબદારી નિયમિતપણે બાળકોનું ચેક-અપ કરાવવાની છે, જેમ કે - બોડી માસ ઇન્ડેક્સ (BMI), વજન, હિમોગ્લોબિનનું સ્તર વગેરે.
- પોષણ ટ્રેકર એપ : પોષણ વિતરણ સેવાઓને મજબૂત કરવા અને પારદર્શિતા લાવવા માટે એક એપ લોન્ચ કરવામાં આવી હતી. તેના દ્વારા તમામ આંગણવાડી કેન્દ્રો (AWC), આંગણવાડી કાર્યકરો અને લાભાર્થીઓનું રીઅલ-ટાઈમ મોનિટરિંગ અને ટ્રેકિંગ કરવામાં આવે છે.

પોષણ અભિયાનના 5 આધારસ્તંભ

1. પોષણ અભિયાન ICDS-કોમન એપ્લિકેશન સોફ્ટવેર (CAS) : પોષણ અભિયાન ICDS-CAS એ મોબાઈલ-આધારિત એપ છે, જે વિવિધ ક્ષેત્રના કાર્યકરોને પોષણ સંબંધિત સેવાઓ પહોંચાડવામાં અને સમગ્ર રાજ્ય તેમજ રાષ્ટ્રીય સ્તરે આંગણવાડીઓમાં કાર્યક્રમોનું નિરીક્ષણ કરવામાં મદદ કરે છે.
2. કન્વર્જન્સ એક્શન પ્લાનિંગ : આમાં પોષણ પરિણામોને સુધારવા માટે સંકલિત અને કોસ-સેક્ટરલ પ્રયત્નોને પ્રોત્સાહન આપવા માટે રાજ્ય, જિલ્લા અને બ્લોક સ્તરે કન્વર્જન્સ ન્યુટ્રિશન એક્શન પ્લાનના વિકાસ અને સંચાલનનો સમાવેશ થાય છે. જેમ કે પાણી અને સ્વચ્છતા, ગ્રામીણ વિકાસ, આરોગ્ય અને કુટુંબ અને શિક્ષણ જેવા પોષણ પરિણામોમાં યોગદાન આપતા તમામ વિભાગો.
3. ઈન્ફીમેન્ટલ લર્નિંગ એપ્રોચ (ILA) : ઈન્ફીમેન્ટલ લર્નિંગ એપ્રોચ (ILA) દ્વારા પોષણ અભિયાન ICDSના અધિકારીઓ/કર્મચારીઓનું ક્ષમતા નિર્માણ કરવું.
4. બીહેવિયર ચેન્જ કોમ્યુનિકેશન એન્ડ કોમ્યુનિટી મોબિલાઈઝેશન (જન આંદોલન) : આનો અર્થ એ છે કે મુખ્ય તકનીકી ક્ષેત્રો પર લાભાર્થીઓમાં જાગૃતિ લાવવા માટે સમૂહ માધ્યમો અને સમુદાય-આધારિત વિવિધ ક્ષેત્રો માટે વિકાસ અને સંચાલન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા માટે વ્યૂહરચના બનાવવા છે, જેમાં જન્મ પહેલાંની સંભાળ અને સ્તનપાન, પૂરક ખોરાક, વૃદ્ધિ પર દેખરેખ, રસીકરણ વગેરે પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે. ઉપરાંત તે આરોગ્ય અને કુટુંબ કલ્યાણ, પીવાનું પાણી અને સ્વચ્છતા, શાળા શિક્ષણ, ગ્રામીણ વિકાસ, પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓ અને સ્વ-સહાય જૂથો (SHG) સહિત બહુવિધ હિસ્સેદારોને સામેલ કરવા પર પણ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.
5. પ્રદર્શન પ્રોત્સાહનો : ક્ષમતા નિર્માણ ઉપરાંત, સેવા વિતરણમાં સુધારો કરવાનું પણ આયોજન કરવું.

રાષ્ટ્રીય પોષણ મહિનો

- મહિલા અને બાળ વિકાસ મંત્રાલય દ્વારા 1-30 સપ્ટેમ્બર 2022 દરમિયાન 5મા રાષ્ટ્રીય પોષણ માહની ઉજવણી કરવામાં આવી છે.
- આ વર્ષે ‘મહિલા અને તેમના આરોગ્ય’ તેમજ ‘બાળક અને શિક્ષણ’ પર મુખ્ય ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને પોષણ પંચાયત તરીકે ગ્રામ પંચાયતો દ્વારા પોષણ માહ ઉજવવામાં આવ્યો હતો.
- રાષ્ટ્રીય પોષણ માહ પોષણ અને સારા સ્વાસ્થ્ય વિશે જાગૃતિ ફેલાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા માટે એક પ્લેટફોર્મ તરીકે કામ કરે છે. 5મા રાષ્ટ્રીય પોષણ માહમાં માનનીય પ્રધાનમંત્રીના સુપોષિત ભારતના સંકલ્પને સાકાર કરવા જન આંદોલનને જન ભાગીદારીમાં રૂપાંતરિત કરવાનો ઉદ્દેશ્ય છે.
- સ્વસ્થ ભારતના નિર્માણની દિશામાં મહિલાઓ અને બાળકોમાં પોષણને સુનિશ્ચિત કરવા માટે 8 માર્ચ, 2018ના રોજ ‘પોષણ અભિયાન’નો રાષ્ટ્રવ્યાપી શુભારંભ કરવામાં આવ્યો હતો. જે અંતર્ગત દર વર્ષે સપ્ટેમ્બર મહિનામાં ‘રાષ્ટ્રીય પોષણ માસ’ની અને માર્ચ મહિનામાં ‘પોષણ પખવાડિયા’ની ઉજવણી કરવામાં આવે છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- એક મહિના સુધી કાર્યરત આ ઇવેન્ટમાં સગર્ભા અને સ્તનપાન કરાવતી મહિલાઓ, છ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકો અને કિશોરીઓ પર વિશેષ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને સંવેદના અભિયાન, આઉટરીચ પ્રોગ્રામ્સ, ઓળખ અભિયાન, શિબિરો અને મેળાઓ દ્વારા જમીની સ્તરે પોષણ વિશે જાગૃતિ લાવવા માટે સમગ્ર દેશમાં ‘સ્વસ્થ ભારત’ના વિઝનને સાકાર કરવા માટે સઘન પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવામાં આવી છે.
- ગ્રામ્ય સ્તરે સરપંચ અને ગ્રામ પંચાયતોને કેન્દ્ર સ્થાને રાખી ‘પોષણ પંચાયત’ બનાવવા પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.
- મહિલા અને સ્વાસ્થ્ય, બાળકો અને શિક્ષણ, “પોષણ ભી, પઢાઈ ભી”, જાતિગત સંવેદનશીલતા, જળ સંરક્ષણ અને વ્યવસ્થાપન, આદિજાતિ વિસ્તારમાં મહિલાઓ અને બાળકો માટે પરંપરાગત ખોરાક જેવી વિવિધ થીમ આધારિત પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં આવી.
- આંગણવાડી સેવાઓ અને સારી આરોગ્ય પ્રથાઓ અંગે જાગૃતિ અભિયાન, આંગણવાડી સેવાઓના દાયરામાં વધુ લાભાર્થીઓને

લાવવા માટે વૃદ્ધિ માપણી અભિયાન અભિયાન હાથ ધરવામાં આવ્યું.

- આંગણવાડી કેન્દ્રો (AWCs) પર અથવા તેની નજીક ન્યુટ્રી-ગાર્ડન અથવા પોષણ વાટિકાઓ માટે જમીન પણ ફાળવવામાં આવશે.
- રાજ્ય કક્ષાની પ્રવૃત્તિઓ અંતર્ગત ‘અમ્મા કી રસોઈ’ અથવા પરંપરાગત પૌષ્ટિક વાનગીઓનું દાદીમાનું રસોડું આયોજિત કરવામાં આવશે.
- મહિલા દરમિયાન પરંપરાગત ખોરાકને સ્થાનિક તહેવારો સાથે જોડવાના વ્યાપક પ્રયાસો કરવામાં આવશે.
- આંગણવાડી કેન્દ્રોમાં શીખવા માટે સ્વદેશી અને સ્થાનિક રમકડાંના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપવા માટે રાષ્ટ્રીય કક્ષાના રમકડા-નિર્માણ વર્કશોપનું પણ આયોજન કરવામાં આવ્યું.

પોષણ અભિયાન/રાષ્ટ્રીય પોષણ મિશન (NNM)

- ભારતમાં કુપોષણને સંબોધવા માટે અને 0-6 વર્ષના બાળકો, સગર્ભા સ્ત્રીઓ અને સ્તનપાન કરાવતી માતાઓના પોષણની સ્થિતિમાં સુધારો હાંસલ કરવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે સરકારે રાષ્ટ્રીય પોષણ મિશન (NNM)ની સ્થાપનાને મંજૂરી આપી છે. NNM, એક સર્વોચ્ચ સંસ્થા તરીકે, તમામ મંત્રાલયોમાં પોષણ સંબંધિત બાબતોનું નિરીક્ષણ તેમજ દેખરેખ કરશે અને લક્ષ્યો નક્કી કરી અને માર્ગદર્શન આપશે.
 - પોષણ અભિયાન હેઠળ વાર્ષિક લક્ષ્યાંકો આપવામાં આવ્યા છે-
 - બાળકો (0-6 વર્ષ) માં સ્ટેટિંગ અટકાવવું અને ઘટાડવું - 2% પ્રતિ વર્ષ
 - બાળકો (0-6 વર્ષ) માં અલ્પ પોષણ (ઓછું વજન પ્રચલિત) અટકાવવું અને ઘટાડવું - 2% પ્રતિ વર્ષ
 - જન્મ સમયે ઓછું વજન (LBW) - 2% પ્રતિ વર્ષ
 - નાના બાળકો (6-59 મહિના), સ્ત્રીઓ અને કિશોરવયની છોકરીઓમાં એનિમિયાનું પ્રમાણ ઘટાડવું - 3% પ્રતિ વર્ષ

નીતિ આયોગનો પોષણ અભિયાન પર ચોથો પ્રોગ્રેસ રિપોર્ટ

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં નીતિ આયોગ (National Institution For Transforming India) દ્વારા “Preserving Progress on Nutrition in India : Poshan Abhiyan in Pandemic Times” શીર્ષક હેઠળ પોષણ અભિયાનનો ક્રમશઃ ચોથો અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો.
- આ અહેવાલમાં જાન્યુઆરી 2020 થી ડિસેમ્બર 2020 સુધીના પોષણ આંકડાને આવરી લેવામાં આવ્યા છે.

- આ અહેવાલમાં જાન્યુઆરી 2020 થી ડિસેમ્બર 2020 સુધીના પોષણ આંકડાને આવરી લેવામાં આવ્યા છે.

અહેવાલની મુખ્ય બાબતો

- વર્ગીકરણ : અહેવાલમાં રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વચ્ચે ઉચિત સરખામણી કરવા માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને ત્રણ શ્રેણીમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યાં છે :
 - મોટા રાજ્યો
 - નાના રાજ્યો
 - કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો
- આ વર્ગીકરણને મહિલા-બાળ વિકાસ (WCD) અને આરોગ્યના આધારે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

1) મોટા રાજ્યો (Larger States)

- મહારાષ્ટ્ર (87.5 સ્કોર), આંધ્ર પ્રદેશ (87) અને ગુજરાત (85.5) મોટા રાજ્યોની શ્રેણીમાં અનુક્રમે પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય સ્થાને છે.
- અહેવાલ મુજબ 19 મોટા રાજ્યોમાંથી 12 રાજ્યોએ 70% થી વધારે પોષણ સંબંધિત અનુપાલનનો સ્કોર પ્રાપ્ત કર્યો છે.
- મોટા રાજ્યોમાં પંજાબ પોષણ અભિયાનના અમલીકરણમાં સૌથી છેલ્લું રાજ્ય છે.

2) નાના રાજ્યો (Smaller States)

- સિક્કિમ રાજ્ય નાના રાજ્યોની શ્રેણીમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ રાજ્ય છે. જેનું પ્રદર્શન 75% થી વધારે છે. ત્યારબાદ મેઘાલય, ત્રિપુરા અને ગોવા અનુક્રમે શ્રેણીમાં સ્થાન ધરાવે છે.
- નાના રાજ્યોની શ્રેણીમાં મણિપુર સૌથી પાછળ છે.

3) કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો (UTs)

- દાદરા અને નગર હવેલી અને દીવ-દમણ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની શ્રેણીમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ પ્રદર્શન કરનાર છે. જેની ટકાવારી 75% થી વધારે છે.
- ત્યારબાદ ચંદીગઢ, અંદમાન & નિકોબાર, જમ્મુ & કશ્મીર, લક્ષદ્વીપ ક્રમશઃ શ્રેણીમાં સ્થાન ધરાવે છે.
- લદાખએ UTની શ્રેણીમાં સૌથી પાછળનું રાજ્ય છે.

ફંડિંગ (Funding)

- અહેવાલ મુજબ પોષણ અભિયાન હેઠળ ફાળવવામાં આવતી નાણાકીય સુવિધાનો એકંદરે નિમ્ન ઉપયોગ (Low Utilization) થાય છે.
- 23 જેટલા રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા પોષણ અભિયાન હેઠળની નાણાકીય સુવિધાનો અડધાથી પણ ઓછો ભાગ ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યો છે.

- અહેવાલ મુજબ નિમ્ન મોબાઈલ ફોન ધનતા અને નિમ્ન મોનિટરિંગ ડિવાઈસવાળા ક્ષેત્રોમાં ફંડનો વપરાશ અનુક્રમે ઓછો રહ્યો છે.
- વર્ષ 2017-18 થી 2018-19 વચ્ચે માત્ર 3 રાજ્યોએ જ 50%થી વધારે પોષણ અભિયાન ફંડનો ઉપયોગ કર્યા. જ્યારે વર્ષ 2018-19 થી 2019-20 વચ્ચે આ આંકડામાં વધારો થઈ તે 12 રાજ્યો સુધી પહોંચ્યો છે.
- અહેવાલ મુજબ નાગાલેન્ડ (87%), મેઘાલય (78%), ગુજરાત (50%) દ્વારા પોષણ અભિયાન ફંડનો મહત્તમ ઉપયોગ કરાયો છે, જ્યારે ઓડિશાએ સૌથી ઓછો એટલે કે 8% ફંડનો ઉપયોગ કર્યો હતો.
- પોષણ અભિયાન ફંડનો ઉપયોગ માનવ સંસાધનોની ભરતી, ઉપકરણોની પ્રાપ્તિ, સમુદાય-આધારિત કાર્યક્રમ જેવી સુવિધા પૂરી પાડવા કરાય છે.

મુખ્ય ઘટકો

- નીતિ આયોગના અહેવાલમાં પોષણ અભિયાન યોજનાના પાંચ મુખ્ય ઘટકોની યાદી આપવામાં આવી છે:
 - બાળકના જન્મના પ્રથમ 1000 દિવસ સુધી પોષણ વૃદ્ધિ ઉપર ધ્યાન આપવું. Supply-Demand Side હિતધારકોને સક્રિય રીતે જોડવા પ્રયત્ન કરવો.
 - (કોરોના મહામારીમાં મોટાભાગના રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં ટેક-હોમ રાશનની સુવિધા પૂરી પાડવામાં આવી, જેથી પોષણ સ્તરને યોગ્ય રીતે જાળવી શકાઈ)
 - પોષણ અભિયાને લોકોના વલણને પ્રભાવિત કરવા માટે રાષ્ટ્રવ્યાપી જન આંદોલનની રચના કરી છે અને તમામ હિતધારકોની સક્રિય ભાગીદારી વધારી છે.
 - ટેકનોલોજી અને મેનેજમેન્ટ દ્વારા પોષણ અભિયાનના વિતરણને મજબૂત બનાવવું.
 - અભિયાન હેઠળ કામ કરતા ફન્ટલાઈન કામદારોની ક્ષમતા વધારવી.
 - પોષણ અભિયાને કોવિડ-19 રોગચાળા દરમિયાન આરોગ્ય અને પોષણ પ્રણાલીની સ્થિતિસ્થાપકતાને મજબૂત કરી છે.

જન આંદોલન

- પોષણ અભિયાનના માધ્યમથી કુપોષણ પ્રભાવિત જિલ્લાઓમાં એનિમિયા, ઠીંગણાપણું, જન્મ સમય નિમ્ન વજન વગેરે ઘટાડામાં સફળતા મળી છે.
- પોષણ અભિયાનના જન આંદોલનથી;
 - 'Call to Action' હેઠળ કુપોષણ અંગે જાગૃતિ તેમજ કુપોષણ ઘટાડવા પ્રતિબદ્ધતા.

- B. 'વધુ પોષક તત્વોથી ભરપૂર આહાર લેવા માટે બહુવિધ ક્ષેત્રો અને સમુદાયને એકત્ર કરવા.
- C. જ્ઞાન, વર્તન અને વલણના માધ્યમથી સ્તનપાન, માતૃ પોષણ, બાળ પોષણ વધારી કુપોષણ ઘટાડવું.
- પોષણ માસના માધ્યમથી છેવાડાના વિસ્તારોમાં પણ પોષણની વૃદ્ધિ કરવી.
- જન આંદોલન હેઠળ કોરોના મહામારીમાં પોષણકારી પગલાં જાળવી રાખવામાં મદદ મળી.

અહેવાલનાં સૂચનો

- પોષણ અભિયાન હેઠળ ફાળવવામાં આવતું નાણાકીય ભંડોળ ચુસ્તપણે પોષણયુક્ત કાર્યો પાછળ ખર્ચ કરવું જોઈએ. આરોગ્ય સુવિધાઓ અને પુરવઠાને વધારવા તેને ઉપયોગમાં લેવું.
- Convergence Action Plan (CAPs) તૈયાર કરવો. જેના

માધ્યમથી કુપોષણયુક્ત લાભાર્થીઓને લક્ષિત કરી શકાય. જેના માટે ડેટા એકત્રીકરણ, માહિતી વહેંચણી સ્ટાફને કૌશલ્ય પૂરું પાડવું જરૂરી છે.

- સંકલિત બાળ વિકાસ સેવા (ICDS)માં માનવ સંશોધન, સ્ટાફ, પુરવઠાને મજબૂત કરવાં. જેના માટે આંગળવાડી બહેનોની ક્ષમતા વૃદ્ધિ કરવી. ગ્રામ પંચાયતની જવાબદારીમાં વધારો કરવો, જે પોષણ અને આરોગ્ય સુવિધાને સુધારશે.
- વંચિત પરિવારોને જાહેર વિતરણ પ્રણાલી અને મનરેગાના માધ્યમથી સામાજિક સુરક્ષા પૂરી પાડવી. સામાજિક સુરક્ષા બાળકના જન્મ બાદ પ્રથમ 1000 દિવસ સુધી પહોંચે તેવી પ્રણાલી તૈયાર કરવી.
- ડેટા એકત્રીકરણને પ્રાધાન્ય આપવું. દરેક રાજ્યને 'One Size Fit all' ની શ્રેણીમાં મૂકવાને બદલે પછાત રાજ્યો કે આકાંક્ષી જિલ્લાઓ પર ધ્યાન આપવું.

TB (ટ્યુબરક્યુલોસિસ) મુક્ત ભારત અભિયાન

- વર્ષ 2025 સુધીમાં ભારતમાંથી TB (ટ્યુબરક્યુલોસિસ)ને નાબૂદ કરવાના લક્ષ્યને હાંસલ કરવાના ભાગરૂપે તાજેતરમાં ભારતનાં રાષ્ટ્રપતિશ્રી (દ્રૌપદી મૂર્મૂ) દ્વારા 'પ્રધાનમંત્રી ટીબી મુક્ત ભારત અભિયાન' શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.

ટીબી દર્દીઓને રૂ. 1,651 કરોડની નાણાકીય સહાય મળી છે. આમાં દર્દીના બેંક ખાતામાં ડાયરેક્ટ બેનિફિટ ટ્રાન્સફર હેઠળ રૂ. 500 જમા થશે.

પ્રધાનમંત્રી ટીબી મુક્ત ભારત અભિયાન વિશે

- આ અભિયાનમાં ભારતને આગામી ત્રણ વર્ષમાં ટીબીથી મુક્ત દેશ બનાવવાના પ્રયાસો ફરીથી જોમવંતા કરવા ઉપર ભાર મૂકાશે.
- તે 2025 સુધીમાં સમગ્ર દેશમાંથી ટીબીની નાબૂદી તરફ દેશની પ્રગતિને વેગ આપવા માટેની આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલય (MOHFW)ની એક પહેલ છે.
- ઉદ્દેશ્યો
 - ▶ ટીબીના દર્દીઓની સારવારનાં પરિણામો સુધારવા માટે દર્દીને સહાય પૂરી પાડવી.
 - ▶ વર્ષ 2025ના વર્ષ સુધીમાં ટીબીનો અંત લાવવાની ભારતની પ્રતિબદ્ધતાને પૂર્ણ કરવામાં સમુદાયની ભાગીદારી વધારવી.
 - ▶ કોર્પોરેટ સામાજિક જવાબદારી (CSR) પ્રવૃત્તિઓ થકી ટીબી નાબૂદીને વેગ આપવો.
- આ અભિયાન હેઠળ કોઈપણ વ્યક્તિ, કોઈપણ પ્રતિનિધિ કે સંસ્થા ટીબીના દર્દીઓને દત્તક લઈ શકશે જેથી દત્તક લીધેલા દર્દીઓની વ્યવસ્થિત કાળજી લઈ શકાય.
- દેશમાં હાલમાં સારવાર લઈ રહેલા ટીબીનાં 66%થી વધુ દર્દીઓએ આ અભિયાન હેઠળ દત્તક લેવા માટે સંમતિ આપી છે.
- આ યોજના હેઠળ, 2018 થી અત્યાર સુધીમાં 62 લાખથી વધુ

નિક્ષય 2.0 પોર્ટલ

- NIKSHAY 2.0 પોર્ટલ એ ટીબીના દર્દીઓને કોર્પોરેટ સોશિયલ રિસ્પોન્સિબિલિટી (CSR) તકોનો લાભ લેવા માટે સારવારના પરિણામોમાં સુધારો કરવા, સમુદાયની ભાગીદારી વધારવા અને 2025 સુધીમાં ટીબી નાબૂદી માટેની ભારતની પ્રતિબદ્ધતાને પૂર્ણ કરવા માટે વધારાની સહાય પૂરી પાડે છે.
- દર્દીઓની સંભાળ લેવા માટે જે લોકો અને સંસ્થાઓ આગળ આવશે તેઓને 'નિક્ષય મિત્ર' કહેવામાં આવશે.
- નિક્ષય મિત્ર સહાયનો સમયગાળો એક વર્ષથી ત્રણ વર્ષ સુધી પસંદ કરી શકાય છે. તેઓ રાજ્ય, જિલ્લા અને બ્લોક સ્તરે આરોગ્ય સુવિધાઓ પણ પસંદ કરી શકે છે.
- નિક્ષય પોર્ટલમાં લગભગ 13.5 લાખ ટીબીના દર્દીઓ નોંધાયેલા છે, જેમાંથી 8.9 લાખ સક્રિય ટીબી દર્દીઓને દત્તક લેવા માટેની સંમતિ મળી છે. ડિજિટલ પોર્ટલ નિક્ષય એ ટીબીના દર્દીઓને સામુદાયિક સમર્થન માટે એક પ્લેટફોર્મ પૂરું પાડશે.
- આ પહેલ હેઠળ, વ્યક્તિઓ, સંસ્થાઓ, કોર્પોરેટ, સહકારી સંસ્થાઓ, ચૂંટાયેલા નેતાઓ અને બિન સરકારીઓ સંસ્થાઓ એ ટીબીથી પીડિત વ્યક્તિઓને દત્તક લઈને સહાય પૂરી પાડી શકે છે. (કાર્યક્રમના ભાગરૂપે, કેન્દ્રીય આરોગ્ય મંત્રી મનસુખ માંડવિયા ગુજરાતમાં તેમના હોમ ટાઉન પાલિતાણામાં દત્તક લેવા માટે સંમતિ આપનાર 87 દર્દીઓમાંથી 15 દર્દીઓને દત્તક લેવાની જાહેરાત કરી છે.)

- સત્તાવાર સૂત્રોના જણાવ્યા અનુસાર, દેશમાં હાલમાં કુલ 13,51,611 ટીબી દર્દીઓમાંથી 8,95,119 લોકોએ 7 સપ્ટેમ્બર સુધીમાં દત્તક લેવા માટે તેમની સંમતિ આપી હતી.

TB (ટ્યુબરક્યુલોસિસ) વિશે

- ટ્યુબરક્યુલોસિસ એ 'ક્ષય રોગ' તરીકે જાણીતો છે.
- તે સામાન્ય રીતે ફેફસાં સાથે સંબંધિત રોગ છે, પરંતુ શરીરના અન્ય ભાગોને પણ અસર કરી શકે છે.
- ટીબી હવા દ્વારા વ્યક્તિથી વ્યક્તિમાં ફેલાય છે. જ્યારે રોગવાળા લોકો ઉઘરસ, છીંક કે થૂંકતા હોય છે, ત્યારે તેઓ ટીબીના જંતુઓને હવામાં ફેલાવે છે.
- આ ચેપી રોગ માટે માયકોબેક્ટેરિયમ ટ્યુબરક્યુલોસિસ તરીકે ઓળખાતા જીવાણુ (બેક્ટેરીયા) જવાબદાર છે.
- લક્ષણો : ગળફા અને લોહી સાથે ઉઘરસ, છાતીમાં દુખાવો, નબળાઈ, વજન ઘટવું, તાવ અને રાત્રે પરસેવો વળવો વગેરે.
- શિશુઓ અને વૃદ્ધ લોકોમાં ટીબીનો ચેપ લાગવાનું જોખમ વધુ હોય છે.
- HIV અને ડાયાબિટીઝને કારણે નબળી રોગપ્રતિકારક શક્તિવાળા વ્યક્તિઓને ઝડપથી આ ચેપી રોગનો સંપર્ક થાય છે.
- માયકોબેક્ટેરિયમ ટ્યુબરક્યુલોસિસ એક પેથોજેનિક બેક્ટેરિયલ પ્રજાતિ છે અને જેમાં મુખ્યત્વે અન્ય ચાર પ્રકારનાં TB ઉત્પન્ન કરતાં બેક્ટેરિયા હોય છે : માયકોબેક્ટેરિયમ બોવિસ, માયકોબેક્ટેરિયમ કેનેટી, માયકોબેક્ટેરિયમ માઈકોટી, માયકોબેક્ટેરિયમ આફ્રિકનમ.
- ટીબીના જંતુઓ મોટાભાગે દરેક વ્યક્તિનાં શરીરમાં હાજર હોય છે. જ્યારે કોઈ કારણસર વ્યક્તિની રોગપ્રતિકારક શક્તિ ઘટી જાય છે, ત્યારે આ રોગ આવા વ્યક્તિમાં દેખા દે છે.
- ટીબીના રોગ નિવારણ માટેની રસી : Bacille Calmette-Guérin (BCG)

ભારતમાં TB (ટ્યુબરક્યુલોસિસ-ક્ષય)ની શું સ્થિતિ છે?

- ટીબીથી પ્રભાવિત મોટાભાગના લોકો સમાજના ગરીબ વર્ગમાંથી આવે છે, જેથી અસરકારક સ્વાસ્થ્ય સુવિધાના અભાવે આપણા દેશમાં અન્ય તમામ ચેપી રોગોમાં ટીબી એ સૌથી વધુ મૃત્યુનું કારણ બને છે.
- ભારત વિશ્વની 20%થી થોડી ઓછી વસતી ધરાવે છે, પરંતુ વિશ્વના કુલ ટીબીના દર્દીઓમાંથી 25%થી વધુ ભારતીયો છે.
- રિપોર્ટનાં તારણો મુજબ દરરોજ 1200 ભારતીયો ટીબીથી મૃત્યુ પામે છે - દર ત્રણ મિનિટે 10 લોકો. સ્વાસ્થ્ય મંત્રાલયના ડેટા મુજબ, ટીબીથી સંક્રમિત દર્દીઓમાંથી માત્ર 63% જ હાલમાં સારવાર હેઠળ છે.

ટીબી નાબૂદીનાં લક્ષ્યાંક

- યુનાઈટેડ નેશન્સ સસ્ટેનેબલ ડેવલપમેન્ટ ગોલ્સ મુજબ, તમામ દેશોએ વર્ષ 2030 સુધીમાં ટીબી નાબૂદ કરવાનું લક્ષ્ય નક્કી કર્યું છે. પરંતુ ભારત સરકારે વર્ષ 2025 સુધીમાં ટીબીને નાબૂદ કરવાનું લક્ષ્ય નક્કી કર્યું છે.

ટીબી નાબૂદી માટે ભારત સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ પ્રયાસો

- ક્ષય રોગ નાબૂદી માટે રાષ્ટ્રીય વ્યૂહાત્મક યોજના (NSP : 2017-2025), નિક્ષય ઇકોસિસ્ટમ (નેશનલ ટીબી ઈન્ફર્મેશન સિસ્ટમ), નિક્ષય પોષણ યોજના, ટીબી હારેગા દેશ જીતેગા અભિયાન.
- હાલમાં ટીબીની સારવાર માટેની બે રસીઓ VPM (વેક્સિન પ્રોજેક્ટ મેનેજમેન્ટ) 1002 અને MIP (Mycobacterium Indicus Pranii) વિકસાવવામાં આવી છે, જે ક્લિનિકલ ટ્રાયલ (તબક્કા-3 અંતર્ગત) હેઠળ છે.
- આયુષ્માન ભારત ડિજિટલ હેલ્થ મિશન : સરકારે આયુષ્માન ભારત ડિજિટલ હેલ્થ મિશન હેઠળ યોગ્ય નિદાન અને સારવાર ઉપલબ્ધ છે તેની ખાતરી કરવા માટે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવા અને ટીબીના દર્દીઓ માટે ડિજિટલ હેલ્થ આઈડી બનાવવા પર પણ ધ્યાન કેન્દ્રીત કર્યું છે.

સેમિકન્ડક્ટર અને ડિસ્પ્લે ફેબ્રિકેશન પ્લાન્ટ મેન્યુફેક્ચરિંગ યુનિટ

- તાજેતરમાં ગુજરાત સરકાર (વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી વિભાગ) અને ભારતીય બહુરાષ્ટ્રીય ખાણકામ કંપની વેદાંતા તેમજ તાઈવાનની બહુરાષ્ટ્રીય ઈલેક્ટ્રોનિક્સ કોન્ટ્રાક્ટ ઉત્પાદક ફોક્સકોનનાં સંયુક્ત સાહસ (જોઈન્ટ વેન્યર-JV) સ્વરૂપે ગુજરાતમાં સેમિકન્ડક્ટર અને ડિસ્પ્લે ફેબ્રિકેશન પ્લાન્ટ મેન્યુફેક્ચરિંગ યુનિટની સ્થાપના કરવા માટેના એક સમજૂતી કરાર (MoU) પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા છે.
- નોંધીએ કે, જુલાઈ 2022માં ગુજરાત સરકાર દ્વારા રાજ્યની ઈલેક્ટ્રોનિક્સ સિસ્ટમ ડિઝાઈન અને મેન્યુફેક્ચરિંગ ઈકોસિસ્ટમનું મજબૂતી કરણ કરવા તેમજ ઈલેક્ટ્રોનિક્સ ક્ષેત્રની વૈશ્વિક મૂલ્ય શૃંખલાનો ભાગ બનવા માટે 'ગુજરાતની સેમિકન્ડક્ટર નીતિ

2022-2027'ની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

સેમિકન્ડક્ટર અને ડિસ્પ્લે ફેબ્રિકેશન પ્લાન્ટ મેન્યુફેક્ચરિંગ યુનિટ વિશે

- આ યુનિટને આગામી બે વર્ષની અંદર કાર્યરત કરવાની યોજના છે.
- વેદાંતા કંપની આ જોઈન્ટ વેન્યરમાં બહુમતી ઈક્વિટી હિસ્સો ધરાવશે (અર્થાત 50% થી વધુની માલિકી), જ્યારે તાઈવાન કંપની ફોક્સકોન દ્વારા લઘુમતી શેરહોલ્ડર સ્વરૂપે ભૂમિકા નિભાવવામાં આવશે. યુનિટની સ્થાપના કરવા વેદાંતા-ફોક્સકોન દ્વારા રૂ. 1.54 લાખ કરોડનું રોકાણ કરવામાં આવશે. આવા પ્રકારના યુનિટની સ્થાપના થવાથી પ્રત્યક્ષ રીતે એક લાખ નોકરીની તકોનું સર્જન થવાની અપેક્ષા છે.

શ્રેષ્ઠ મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લો (Best Aspirational District)

- તાજેતરમાં નીતિ આયોગ દ્વારા ઉત્તરાખંડના હરિદ્વાર જિલ્લાને શ્રેષ્ઠ મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લો (Best Aspirational District) જાહેર કરવામાં આવ્યો છે.
- ‘મૂળભૂત માળખાકીય સુવિધાઓ’ની થીમમાં હરિદ્વાર જિલ્લાને દેશના તમામ પસંદ કરાયેલા મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓમાં પ્રથમ સ્થાન મળ્યું છે.

શા માટે હરિદ્વાર શહેરની પસંદગી કરવામાં આવી?

- નીતિ આયોગ દ્વારા મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા કાર્યક્રમ હેઠળ પસંદ કરાયેલા પાંચ માપદંડોને પરિપૂર્ણ કરવામાં હરિદ્વાર ખરૂં ઊતર્યું છે, જેના માટે તેની ‘શ્રેષ્ઠ મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા’ તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી છે.
- પાંચ માપદંડો : આરોગ્ય અને પોષણ (30%), શિક્ષણ (30%), કૃષિ અને જળ સંસાધનો (20%), નાણાકીય સમાવેશ અને કૌશલ્ય વિકાસ (10%), ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર (મૂળભૂત માળખાકીય સુવિધાઓ) (10%).
- શ્રેષ્ઠ મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા તરીકે પસંદગી થવા બદલ હરિદ્વારને વિકાસ પ્રવૃત્તિઓનો વેગ વધે તે હેતુથી વધારાના ત્રણ કરોડની ફાળવણી કરવામાં આવશે.
- વાયનાડ (કેરળ) જિલ્લાને નાણાકીય સમાવેશન અને કૌશલ્ય વિકાસ શ્રેણીમાં પ્રથમ સ્થાન મળ્યું છે.

મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા કાર્યક્રમ (ADP)

- વર્ષ 2018માં ભારત સરકારની થિંક ટેંક ‘NITA આયોગ’ દ્વારા ઓછા વિકસિત જિલ્લાઓને ઝડપથી અને અસરકારક રીતે પરિવર્તિત કરવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે ‘મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા કાર્યક્રમ (ADP)’ની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી.
- આ કાર્યક્રમ હેઠળ એવા સંભવિત જિલ્લાઓને ઓળખી કાઢવામાં આવ્યા છે, જે સામાજિક-આર્થિક વિકાસ થકી એક મોડેલ બ્લોક તરીકે વિકાસ કરી શકે. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓ ભારતના તે જિલ્લાઓ છે, જે નબળા સામાજિક-આર્થિક સૂચકાંકોથી ધરાવે છે.
- સમગ્ર ભારતમાંથી 117 જિલ્લાઓને મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા કાર્યક્રમ (ADP)ના એક ભાગ તરીકે ઓળખવામાં આવ્યાં છે.
 - ▶ નોંધનીય છે કે ગુજરાતના દાહોદ અને નર્મદા જિલ્લાનો સમાવેશ મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા કાર્યક્રમ હેઠળ કરવામાં આવ્યો છે.
- પ્રોગ્રામ હેઠળની પ્રગતિને વાસ્તવિક સમયના આધારે એકત્રિત કરવામાં આવેલા ડેટા દ્વારા ટ્રેક કરવામાં આવે છે. વાસ્તવિક સમયની પ્રગતિને ટ્રેક કરવા માટે નીતિ આયોગ દ્વારા ડેશબોર્ડ બનાવવામાં આવ્યું છે, જે જવાબદારી અને પારદર્શિતામાં વધારો કરે છે.

- 5 મુખ્ય પરિમાણો (શિક્ષણ, નાણાકીય સમાવેશ, કૃષિ અને જળ સંસાધનો, કૌશલ્ય વિકાસ અને મૂળભૂત માળખા) પર 49 સૂચકાંકો પર આંકડા એકત્રિત કરવામાં આવે છે.
- જો કે, એ નોંધવું અગત્યનું છે કે ભારતમાં વિકાસના પડકારોની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લઈને દરેક જિલ્લા માટે સંયુક્ત સૂચકાંક બનાવવામાં તમામ પરિમાણોને સમાન ગણવામાં આવતા નથી.
- આ કાર્યક્રમ હેઠળ, કેન્દ્ર સરકાર ઓળખાયેલા જિલ્લાઓની સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવા અને સર્વસમાવેશી અને સર્વગ્રાહી વિકાસ સુનિશ્ચિત કરવા પગલાં લે છે.
- આ કાર્યક્રમ સ્થાનિક વહીવટીતંત્રને બહેતર શાસન અને સેવા વિતરણ માટે ટેકનોલોજી અને નવીનતાનો લાભ લેવા સક્ષમ બનાવે છે. આમ, આ કાર્યક્રમને સહકારી સંઘવાદ તરફ આગળ વધવાના એક સકારાત્મક પરિવર્તક પગલાં તરીકે પણ વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય.

મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા કાર્યક્રમની વ્યાપક રૂપરેખા

- કન્વર્જન્સ (કેન્દ્ર અને રાજ્યની યોજનાઓનું સંકલન)
 - સહયોગ (કેન્દ્રીય, રાજ્ય કક્ષાના ‘પ્રભારી’ અધિકારીઓ અને જિલ્લા કલેક્ટરો વચ્ચે સંવાદ સમન્વય)
 - માસિક ડેલ્ટા રેન્કિંગ દ્વારા જિલ્લાઓ વચ્ચે સ્પર્ધા
- આ જિલ્લાઓના વિકાસ અને કામગીરીનું મૂલ્યાંકન નીતિ આયોગ દ્વારા દર મહિને જિલ્લા પ્રશાસકો (કલેક્ટર) દ્વારા મોકલવામાં આવતા અહેવાલો દ્વારા કરવામાં આવે છે.

મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લા કાર્યક્રમની મુખ્ય સિદ્ધિઓ

- દેશના મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓએ છેલ્લા ચાર વર્ષમાં મુખ્ય વિકાસ ક્ષેત્રોમાં નોંધપાત્ર પ્રગતિ કરી છે.
- એક સર્વે મુજબ સમગ્ર જિલ્લાઓની સરખામણી કરતાં જાણવા મળ્યું છે કે, મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓ (AD)એ અન્ય જિલ્લા (non-Aspirational Districts)ઓ કરતાં વધુ સારું પ્રદર્શન કર્યું છે.
- જિલ્લાની ટીમો વચ્ચેની ભાગીદારી અને નિયમિત આઉટરીચ કાર્યક્રમોએ આ ઝડપી સુધારામાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવી છે.
- આ પ્રોગ્રામ એ ડેટા-આધારિત ગવર્નન્સનું ઉત્તમ ઉદાહરણ સાબિત થયું છે અને મુખ્ય સામાજિક પરિમાણો પરના જિલ્લાઓના રેન્કિંગે જિલ્લાઓને સુધારાત્મક પરિવર્તન તરફ વાળવામાં અજોડ ભૂમિકા ભજવી છે.
- ઘણા NGOs, વિકાસ ભાગીદારી સંસ્થાઓ અને નાગરિક સમાજના સભ્યોનો પણ સક્રિયપણે સહયોગ એ સહકારી સંઘવાદનું ઉત્તમ ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે.

ભારતનો બાહ્ય ઋણ રિપોર્ટ

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય નાણા મંત્રાલયના આર્થિક બાબતોનાં વિભાગ દેહળનાં 'The External Debt Management Unit (EDMU) દ્વારા ભારતના બાહ્ય ઋણ (External Debt) પર વિસ્તૃત અહેવાલની 28મી આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આવી છે.

રિપોર્ટની મુખ્ય બાબતો

- માર્ચ-2022ના અંત સુધીમાં ભારતનું બાહ્ય ઋણ \$620.7 બિલિયન પહોંચ્યું છે. જેમાં 8.2%નો વૃદ્ધિદર નોંધાયો છે.
- ભારતના બાહ્ય ઋણમાં 53.2% હિસ્સો યુ.એસ. ડોલરનો છે, જ્યારે 31.2% હિસ્સો ભારતીય રૂપિયામાં છે.
- External Debt to GDP Ratio માર્ચ 2022ના અંત સુધીમાં 19.9% હતો, જ્યારે માર્ચ-2021માં Debt to GDP Ratio 21.2% હતો. આમ, Debt to GDP Ratioમાં ઘટાડો નોંધાયો છે.
- વિદેશી ચલણ ભંડોળના ગુણોત્તરમાં બાહ્ય ઋણમાં ઘટાડો નોંધાયો છે. એક વર્ષ અગાઉ આ ગુણોત્તર 100.6% હતો, જે માર્ચ-2022ના અંતમાં 97.8% થયો છે.
- બાહ્ય ઋણને બે વર્ગમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે: લાંબાગાળાનું બાહ્ય ઋણ અને ટૂંકાગાળાનું બાહ્ય ઋણ.
 - લાંબાગાળાનું બાહ્ય ઋણ : \$499.1 બિલિયન, જે કુલ બાહ્ય ઋણનો 80.4% જેટલો મોટો હિસ્સો ધરાવે છે.
 - ટૂંકાગાળાનું બાહ્ય ઋણ : \$121.7 બિલિયન, જે કુલ બાહ્ય ઋણનો માત્ર 19.6% હિસ્સો ધરાવે છે.

ભારતીય ઋણનું પ્રમાણ (વિવિધ સાધનોને આધારે)

- વાણિજ્યિક ઋણ (Commercial Borrowings), NRIs (બિન-નિવાસી ભારતીયો)ની થાપણો, ટૂંકાગાળાની વેપાર ધિરાણ અને બહુપક્ષીય લોન મળીને કુલ બાહ્ય ઋણના 90% હિસ્સો ધરાવે છે.
- સોવરેન બાહ્ય ઋણ (SED) માર્ચ 2022ના અંત સુધીમાં \$130.7 બિલિયન હતું. જે એક વર્ષ અગાઉના સ્તરની તુલનામાં 17.1% વધી ગયું છે. નોન-સોવરેન બાહ્ય ઋણ માર્ચ-2022 સુધીમાં \$490 બિલિયન હતું જે 6.1%ના દરે વધ્યું છે.

વૈશ્વિક ઋણ

- ડિસેમ્બર-2021ના અંત સુધી વૈશ્વિક ઋણ \$95.3 ટ્રિલિયન જેટલું હતું, જેમાં પાછલા વર્ષ કરતાં 2.5%ની વૃદ્ધિ નોંધાઈ હતી.
- ભારત વૈશ્વિક ઋણ સંબંધિત આંકડામાં 23મો ક્રમાંક ધરાવે છે.

સૌપ્રથમ અમેરિકા, ત્યારબાદ યુ.કે, ફ્રાન્સ, જર્મની, જાપાન, નેધરલેન્ડ્સ વગેરે દેશનો સમાવેશ થાય છે.

- ભારતે પોતાના બાહ્ય ઋણને સમજદારીપૂર્વક જાળવી રાખવાના પ્રયાસો કર્યા છે. જેથી ભારતની બાહ્ય ઋણ પ્રણાલી ઓછા અને મધ્યમ આવક ધરાવતા દેશો કરતાં વધારે સારી સ્થિતિમાં છે.

વ્યાખ્યાઓ

- બાહ્ય ઋણ** : જ્યારે કોઈ લોન અથવા ધિરાણ દેશની બહારની સંસ્થા અથવા વિદેશી વ્યક્તિ પાસેથી લેવામાં આવે તેને 'બાહ્ય ઋણ' કહેવાય છે. બાહ્ય ઋણનો મુખ્ય સ્ત્રોત ઇન્ટરનેશનલ મોનેટરી ફંડ (IMF), વર્લ્ડ બેન્ક, ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ એજન્સી અને એશિયન ડેવલપમેન્ટ બેન્ક જેવી સંસ્થાઓ પાસેથી પ્રાપ્ત થાય છે.
- ટૂંકાગાળાનું બાહ્ય ઋણ** : એક વર્ષ કે તેના કરતાં ઓછા સમયગાળા માટે ઋણની ચૂકવણીને 'ટૂંકાગાળાના બાહ્ય ઋણ' તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે.
- ટૂંકાગાળાનાં બાહ્ય ઋણમાં સરકારી ટ્રેઝરી બિલ અને અન્ય સાધનોમાં વિદેશી સંસ્થાકીય રોકાણ (FII)નો સમાવેશ થાય છે.**
- લાંબા ગાળાનું બાહ્ય ઋણ** : એક વર્ષ કરતાં વધારેની મૂળ પરિપક્વતા સાથેના ઋણ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે.
- Debt to GDP Ratio** : નાણાકીય વર્ષ દરમિયાન દેશની GDP અને નાણાકીય વર્ષના અંતે કુલ ઋણના આંકડાના ગુણોત્તરને 'Debt to GDP Ratio' કહેવાય છે.

સોવરેન (સરકારી) અને નોન સોવરેન (બિન સરકારી) ઋણ

- સોવરેન (સરકારી ઋણ)** : ભારત સરકાર દ્વારા બાહ્ય સહાયતા પ્રોગ્રામ હેઠળ મેળવેલ લોન, સરકારી જામીનગીરીમાં FII નિવેશ, IMF પાસેથી મેળવેલ ઋણ, વિદેશી ચલણમાં સંરક્ષણ ઋણ.
 - નોન સોવરેન (બિન સરકારી) ઋણ** : સરકાર સિવાય અન્ય ઘટકો દ્વારા મેળવેલ લોન.
- વ્યાપારિક ઋણ (Commercial Borrowing)** : વાણિજ્ય બેન્ક, વાણિજ્ય નાણાકીય સંસ્થા, બોન્ડના માધ્યમથી મેળવવામાં આવતી લોન.

તમને સરકારી અધિકારી બનાવવા માટે આવી
રહી છે ગુજરાતની સર્વશ્રેષ્ઠ ફેકલ્ટી ટીમ

GPSC CLASS 1/2

Date **31-01-2023**

Time **10:30 to 12:30**

Fees **50000** (~~65000~~)

(Offer Valid till 31 January)

Address : 1st Floor, Ashwamegha Complex, Sargasan Cross Roads,
KH-0 Circle, Gandhinagar, Gujarat - 382421

 77788 98734 | 90549 03902 | 96249 43920 | 90549 06546

બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્ક

- તાજેતરમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ગુજરાતના ભરૂચ જિલ્લાના જંબુસર ખાતે ભારતનો સૌપ્રથમ બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્ક સ્થાપવા માટેની સૈદ્ધાંતિક મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
- જંબુસર બાદ આંધ્ર પ્રદેશ અને હિમાચલ પ્રદેશમાં પણ બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્ક સ્થાપવાની મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
- ભારત સરકાર દ્વારા રાજ્યમાં કોમન ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ફેસિલિટી (CIF) સાથેનો બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્ક સ્થાપવા આશરે રૂ.1000 કરોડની સહાય આપવામાં આવશે, જેથી સ્પર્ધાત્મક ભાવે બલ્ક ડ્રગ્સનું ઉત્પાદન શક્ય બનશે. આ પાર્ક થકી રાજ્યના બલ્ક ડ્રગ્સ ઉદ્યોગ અને મેડિકલ ઉદ્યોગને બહોળો ફાયદો થશે.

બલ્ક ડ્રગ્સ શું છે?

- સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો સક્રિય ફાર્માસ્યુટિકલ ઘટકો (Active Pharmaceutical Ingredients-APIs)ને 'બલ્ક ડ્રગ્સ (જથ્થાબંધ દવાઓ)' કહેવામાં આવે છે, જે કોઈ દવાના મુખ્ય તત્ત્વો છે, જે ઈસ્થિત ઉપચારાત્મક અસરો પેદા કરે છે.
- API એ એક સક્રિય ઘટકનો સંદર્ભ આપે છે, જે દવામાં સમાયેલ છે. દાખલા તરીકે, પીડાને દૂર કરવા માટેનો સક્રિય ઘટક કે જે પેઇનકિલરમાં સામેલ છે તેને 'API' કહેવામાં આવે છે.
- API ઉત્પાદકકર્તા સૌપ્રથમ પ્રયોગશાળામાં રાસાયણિક સંયોજન વિકસાવે છે. પાછળથી, ઉત્પાદન વિભાગ મોટા રિએક્ટરનો ઉપયોગ કરીને ઉચ્ચ માત્રામાં API બનાવે છે.
- ત્યારબાદ દવા ઉત્પાદકને વેચતા પહેલાં તેની શુદ્ધતાની તપાસ કરવામાં આવે છે. બધી દવાઓમાં બે ભાગો હોય છે :
(1) API અને
(2) Excipient - તે રાસાયણિક રીતે નિષ્ક્રિય પદાર્થો છે, જે APIને સિસ્ટમમાં પહોંચાડવામાં મદદ કરે છે. દા.ત. લેક્ટોઝ, ખનિજ તેલ વગેરે.

APIના પ્રકાર

કૃત્રિમ રાસાયણિક દવાઓ

- અકાર્બનિક (Inorganic) : એલ્યુમિનિયમ હાઇડ્રોક્સાઇડ અને મેગ્નેશિયમ ટ્રાઇસિલિકેટ
- કાર્બનિક (Organic) : એસ્પિરિન, ક્લોરાફેનિકોલ, કેફીન

કુદરતી રાસાયણિક દવાઓ

- બાયોકેમિકલ : એન્ટિબાયોટિક્સ
- ફાયટોકેમિકલ : પેક્લિટાક્સેલ (ટેક્સોલ), રેઝવેરાટ્રોલ
- તૈયાર ફાર્માસ્યુટિકલ ઉત્પાદન (કેપ્સ્યુલ, સીરપ અથવા ટેબ્લેટ) તૈયાર કરવા માટે બલ્ક ડ્રગ્સને અન્ય બંધનકર્તા એજન્ટો અથવા સોલવન્ટ્સ સાથે મિશ્રિત કરવામાં આવે છે.

બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્ક શું છે?

- તે APIs અથવા Dis અથવા KSMના વિશિષ્ટ ઉત્પાદન માટે સામાન્ય માળખાકીય સુવિધાઓ ધરાવતું વિશેષ સ્થળ છે.
 - Key Starting Material (KSM) : તે મૂળભૂત કાચો માલ છે, જે API બનાવવા માટે રસાયણો અને દ્રાવકોને સંડોવતી વિવિધ પ્રતિક્રિયાઓમાંથી પસાર થાય છે.
 - Drug Intermediaries (Dis) : રાસાયણિક સંયોજનો છે, જે KSM અને અન્ય રસાયણો અને દ્રાવકો વચ્ચેની પ્રતિક્રિયાના મધ્યવર્તી તબક્કામાં રચાય છે.

બલ્ક ડ્રગ્સની જરૂરિયાત

- ગુજરાતને ફાર્મા ઉદ્યોગનું કેપિટલ માનવામાં આવે છે. રાજ્યમાં ફાર્મા ઉદ્યોગ ખૂબ જ વ્યાપક પ્રમાણમાં સ્થપાયેલો છે. દેશના ફાર્મા ઉદ્યોગમાં ગુજરાતનો ફાળો 35% જેટલો છે.
- મેડિકલ ડિવાઇસિસ અને બલ્ક ડ્રગ્સનાં ઉત્પાદન ક્ષેત્રે પણ ગુજરાત રાજ્ય દેશમાં નોંધપાત્ર સ્થાન ધરાવે છે. ભારત સરકારના કેમિકલ અને ફર્ટિલાઇઝર મંત્રાલય અંતર્ગત ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ દ્વારા મેડિકલ ડિવાઇસિસ પાર્ક તેમજ બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્ક સ્થાપવા માટે વિવિધ પ્રકારની યોજનાઓ બનાવવામાં આવેલી છે.
- આ યોજનાઓનો લાભ લઈ ગુજરાતમાં પણ આ પ્રકારના પાર્ક બનાવીને ગુજરાતના ફાર્મા ઉદ્યોગના ઝડપથી વિકાસ માટે રાજ્ય સરકાર પ્રતિબદ્ધ છે.

બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્કનું મહત્વ

- રાજ્યમાં નવી રોજગારની તકો ઉભી થશે અને રાજ્યના ઔદ્યોગિક વિકાસને ગતિ મળશે. દવા ઉત્પાદકને વિશ્વ કક્ષાની કોમન ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર સુવિધાઓ (CIF) સુધી સરળતાથી પ્રવેશ મળશે. આ યોજના હેઠળ આપવામાં આવતી સુવિધાઓનો હેતુ જથ્થાબંધ દવાઓના ઉત્પાદન ખર્ચમાં ઘટાડો કરવાનો છે.
- તે ફાર્માસ્યુટિકલ ઉત્પાદનમાં આત્મનિર્ભરતાને પ્રોત્સાહન આપશે જેને આત્મનિર્ભર ભારત માટેની મહત્વાકાંક્ષા સાથે જોડી શકાય છે. બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્ક ભારતમાં બલ્ક ડ્રગ્સ ઉદ્યોગની સ્પર્ધાત્મકતામાં પણ વધારો કરશે.

બલ્ક ડ્રગ્સ પાર્કને પ્રોત્સાહન આપવાની ભારત સરકારની યોજના પાછળનું કારણ

- ભારતીય ફાર્માસ્યુટિકલ ઉદ્યોગ વિશ્વનો ત્રીજો સૌથી મોટો ફાર્માસ્યુટિકલ ઉદ્યોગ છે. તે બલ્ક દવાઓ અથવા APIની આયાત પર નોંધપાત્ર રીતે નિર્ભર છે. રસાયણ અને ખાતર મંત્રાલય દ્વારા ઉલ્લેખિત ડેટા અનુસાર, 2018-19માં દેશની કુલ ફાર્માસ્યુટિકલ આયાતમાં બલ્ક દવાઓની આયાતનો હિસ્સો 63% હતો.

ઇન્ડિયન ટેલિકોમ્યુનિકેશન બિલ-2022

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં ટેલિકોમ્યુનિકેશન વિભાગ દ્વારા ટેલિકોમ ક્ષેત્રમાં સુધારો લાવવા માટે ડ્રાફ્ટ ઇન્ડિયન ટેલિકોમ્યુનિકેશન બિલ-2022 રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

બિલની મુખ્ય જોગવાઈઓ

- બિલનો હેતુ : કેન્દ્ર સરકારનો ઉદ્દેશ્ય ટેલિકોમ સ્પેક્ટ્રમની સોંપણી, ટેલિકોમ્યુનિકેશન સેવાઓ, ટેલિકોમ નેટવર્ક અને આંતરમાળખાના વિકાસ, વિસ્તરણ અને સંચાલિત કરતા વર્તમાન કાયદાઓને એકીકૃત અને સુધારવાનો છે.
- હાલના કાયદાઓનું સંકલન : ભારતીય ટેલિગ્રાફ એક્ટ-1885, ઇન્ડિયન વાયરલેસ ટેલિગ્રાફી એક્ટ-1993 અને ઘ ટેલિગ્રાફ વાયર્સ (ગેરકાયદેસર રક્ષણ) એક્ટ-1950નું સંકલન કરીને ટેલિગ્રાફ અધિકારોની જૂની ધારણાઓને બદલવી.

ટેલિકોમ સેવાની વ્યાખ્યાને વિસ્તૃત કરવી

- બિલ હેઠળ ટેલિકોમ સેવાની વ્યાખ્યામાં Over-The-Top (OTT) કોમ્યુનિકેશન સેવાઓ જેમ કે વોટ્સઅપ કોલિંગ, ઝૂમ, સિગ્નલ, ટેલિગ્રામ વગેરેનો સમાવેશ થશે.
- ટેલિકોમ સેવામાં બ્રોડબેન્ડ સેવાઓ, ઇલેક્ટ્રોનિક મેઈલ, વોઈસ મેઈલ, વોઈસ, વીડિયો અને ડેટા કમ્યુનિકેશન સેવાઓ, ઓડિયો, ઇન્ટરનેટ અને બ્રોડ બેન્ડ સેવાઓ, સેટેલાઈટ આધારિત સંચાર સેવાઓ, ઈન-ફ્લાઈટ અને મેરીટાઈમ કનેક્ટિવિટી સેવાઓ વગેરે.

સરકારના ક્ષેત્રમાં વધારો

- બિલ કેન્દ્ર સરકારને તમામ ટેલિકોમ્યુનિકેશન સેવાઓ, નેટવર્ક્સ, આંતરમાળખું અને સ્પેક્ટ્રમના સંબંધમાં 'વિશિષ્ટ વિશેષાધિકાર' પ્રદાન કરે છે.
- સરકાર પાસે નીચેની ગ્રાન્ટ માટે વિશેષાધિકાર રહેશે ;
 - ટેલિકોમ્યુનિકેશન સેવાઓ અથવા દૂરસંચાર નેટવર્ક્સ માટે લાઈસન્સ
 - ટેલિકોમ્યુનિકેશન આંતરમાળખાના નિર્માણ માટે રજિસ્ટ્રેશન
 - વાયરલેસ સાધનોના હકપ્રાપ્તિ માટે અધિકૃતતા
 - સ્પેક્ટ્રમની સોંપણી
- TRAIની સલાહકારી સત્તા હળવી કરવી
- વર્તમાન અધિનિયમો સેવા પ્રદાતાને લાઈસન્સ આપતાં પહેલાં TRAI (Telecom Regulatory Authority of India)નાં મંતવ્યો મેળવવા સરકારને ફરિજિયાત કરે છે. નવા ડ્રાફ્ટ બિલ મુજબ આ જોગવાઈ નાબૂદ કરવામાં આવશે.

- બિલ હેઠળ TRAI સરકારને કોઈ દસ્તાવેજ પ્રકાશિત કરવા માટે વિનંતી કરે તો સરકાર તેને નકારી પણ શકે છે.
- પુનર્વિચાર માટે TRAI કોઈ ભલામણ માટે દબાણ કરે તો, ટેલિકોમ્યુનિકેશન વિભાગ તે ભલામણને નકારી પણ શકે છે.

ટેલિકોમ્યુનિકેશન ડેવલપમેન્ટ ફંડની રચના

- ડ્રાફ્ટ બિલ યુનિવર્સલ સર્વિસ ઓબ્લિગેશન ફંડ (USOF) ને ટેલિકોમ્યુનિકેશન ડેવલોપમેન્ટ ફંડ (TDF) સાથે બદલવાની દરખાસ્ત કરે છે. TDFનો ઉદ્દેશ્ય શહેરી તેમજ અર્ધશહેરી વિસ્તારોમાં જોડાણ, સંશોધન અને વિકાસ (R&D, કૌશલ્ય વિકાસ) વગેરે વધારવામાં મદદરૂપ થશે.

વિવાદ નિવારણ પ્રણાલી

- બિલ હેઠળ વિવાદના કિસ્સામાં 'એપેલેટ ઓથોરિટી' સમક્ષ અપીલ કરવાનો અધિકાર પ્રદાન કરાયો છે.
- બિલ સરકાર માટે મધ્યસ્થી, લવાઈ (Arbitration) અથવા વિવાદના નિરાકરણની અન્ય પ્રક્રિયાઓ જેવી 'વિવાદ નિવારણ પ્રણાલી' સ્થાપવાની જોગવાઈ પણ કરે છે.

ફી માફ કરવાની જોગવાઈ

- બિલની જોગવાઈ મુજબ જો ટેલિકોમ સર્વિસ પ્રોવાઈડર તેમનું લાઈસન્સ બરખાસ્ત કરે તો તેમની ફી માફ કરવાની જોગવાઈ સામેલ છે.
- કેન્દ્ર સરકાર ટેલિકોમ નિયમો હેઠળ કોઈપણ લાઈસન્સ ધારક અથવા નોંધાયેલ કંપની માટે પ્રવેશ ફી, લાઈસન્સ ફી, નોંધણી ફી, વ્યાજ, વધારાના શુલ્ક અથવા ઇંડ સહિત કોઈપણ ફી આંશિક અથવા સંપૂર્ણ માફ કરી શકે છે.
- જાહેર કટોકટીનાં કિસ્સામાં અથવા દેશનું સાર્વભૌમત્વ, સલામતી, અખંડિતતા, વિદેશી દેશો સાથેના મૈત્રીપૂર્ણ સંબંધો, જાહેર વ્યવસ્થા અથવા ગુનાઓની ઉશ્કેરણી અટકાવવા માટે આવી છૂટ આપવામાં આવશે નહીં.

ઇંડની જોગવાઈ

- બિલ હેઠળ લાઈસન્સ, નોંધણી અને અધિકૃતતા સંબંધિત નિયમો અને શરતોનાં કોઈપણ ઉલ્લંઘનના કિસ્સાઓમાં સરકારને ઇંડ લાદવાનો અધિકાર છે.
- આવા ઇંડ સસ્પેશન, રદબાતલ, લાયસન્સની અવધિમાં ઘટાડો, નાણાકીય ઇંડ લાદવો, કંપનીને નિર્દેશો આપવા વગેરેનું સ્વરૂપ લઈ શકે છે.
- બિલ હેઠળ બધા જ ગુનાઓ જામીનપાત્ર હશે.
- ટેલિકોમ્યુનિકેશન નેટવર્કને અવરોધતા સાધનો જેવા કે જામર

(jammers), જે કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરે તેનો ઉપયોગ કરવો નિષેધ છે. તેમ છતાં, કેન્દ્ર સરકાર ઈચ્છે તો તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

નાદારીના કિસ્સામાં

- સ્પેક્ટ્રમની નાદારીનાં કિસ્સામાં કંપનીને સોંપવામાં આવેલ સ્પેક્ટ્રમ સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ પાછું આવશે. સ્પેક્ટ્રમ સંબંધિત આગળનો નિર્ણય લેવા સરકાર પ્રતિબદ્ધ છે.

ભારતમાં ટેલિકોમ ક્ષેત્ર

- FDIના પ્રવાહની દૃષ્ટિએ ભારત વિશ્વનું ત્રીજા નંબરનું સૌથી મોટું ટેલિકોમ ક્ષેત્ર છે. જે ભારતના કુલ FDI પ્રવાહના 6.44% યોગદાન આપે છે. ભારતમાં ટેલિકોમ ક્ષેત્રમાં 100% ઓટોમેટિક રૂટથી FDI પ્રવાહને મંજૂરી આપેલ છે.
- ટેલિકોમ ક્ષેત્ર ભારતમાં પ્રત્યક્ષ રીતે 2.2 મિલિયન રોજગારી પેદા કરે છે, જ્યારે પરોક્ષ રીતે 1.8 મિલિયન રોજગારીનું નિર્માણ કરે છે.

વન નેશન વન ફર્ટિલાઇઝર

- રસાયણ અને ખાતર મંત્રાલયે જાહેરાત કરી હતી કે 'પ્રધાનમંત્રી ભારતીય જનઉર્વરક પરિયોજના' (PMBJP) નામની ખાતર સબસિડી યોજના હેઠળ ખાતર અને લોગો માટે સિંગલ 'ભારત બ્રાન્ડ' રજૂ કરીને વન નેશન વન ફર્ટિલાઇઝર લાગુ કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે.

યોજના વિશે મહત્વનાં તથ્યો

- આ યોજના અંતર્ગત યુરિયા, DAP, MOP, NPK વગેરે માટે એક જ બ્રાન્ડ નામ અનુક્રમે ભારત યુરિયા, ભારત DAP, ભારત MOP, ભારત NPK વગેરે આપવામાં આવશે.
- તમામ ખાતર ઉત્પાદક કંપનીઓ, રાજ્ય વેપાર સંસ્થાઓ અને ફર્ટિલાઇઝર માર્કેટિંગ એન્ટિટીઝ દ્વારા ખાતરની સબસિડી યોજના દર્શાવતો લોગો એટલે કે પ્રધાનમંત્રી ભારતીય જનઉર્વરક યોજનાનો ઉપયોગ ખાતરની થેલીઓ પર કરવામાં આવશે.
- નવી 'વન નેશન વન ફર્ટિલાઇઝર' યોજના હેઠળ કંપનીઓને તેમના નામ, બ્રાન્ડ લોગો અને અન્ય સંબંધિત પ્રોડક્ટની માહિતી તેમની બેગની માત્ર એક તૃતીયાંશ જગ્યા પર જ પ્રદર્શિત કરવાની છૂટ છે. બાકીની બે-તૃતીયાંશ જગ્યા પર "ભારત" બ્રાન્ડ અને પ્રધાનમંત્રી ભારતીય જન ઉર્વારક પરિયોજનાનો લોગો બતાવવાનો રહેશે.
- કંપનીઓ કયા ભાવે વેચાણ કરી શકે, ક્યાં વેચી શકે અને કેટલી સબસિડી આપવી વગેરે સરકાર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે. જે ફર્ટિલાઇઝર (મુવમેન્ટ) કંટ્રોલ ઓર્ડર - 1973 અંતર્ગત કરવામાં આવે છે.
- આ હેઠળ રસાયણ અને ખાતર વિભાગ ઉત્પાદકો અને આયાતકારો સાથે પરામર્શ કરીને તમામ સબસિડીવાળા ખાતરો પર એક સંમત માસિક સપ્લાય પ્લાન બનાવે છે.
- સરકાર દ્વારા ખાતર સબસિડી પર 2022-23માં અંદાજે 2 લાખ કરોડ જેટલો ખર્ચ કરવામાં આવશે તેવો અનુમાન છે.

યોજનાના ફાયદા

- બ્રાન્ડ પસંદગીઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના સમગ્ર વર્ષ દરમિયાન

ખાતરોની ઉપલબ્ધતાની ખાતરી કરવી.

- તે ઔદ્યોગિક હેતુઓ માટે યુરિયાના ડાયવર્ઝનને પણ અટકાવશે.
- એક જ બ્રાન્ડ નેમવાળા ખાતરોની અરસપરસ હિલચાલ બંધ થવાને કારણે પરિવહન શુલ્ક ઘટાડવામાં મદદ કરશે.

યોજનાની ખામીઓ

- તે ખાતર કંપનીઓને માર્કેટિંગ અને બ્રાન્ડ પ્રમોશન પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવાથી નિષેધ કરશે. કોઈપણ બેગ અથવા ખાતરની બેચ જરૂરી ધોરણોને પૂર્ણ કરતી ન હોય તો તેની જવાબદારી સુનિશ્ચિત કરવા અંગેની અસ્પષ્ટતાઓ.

ભારતમાં ખાતર ઉદ્યોગ

- ખાતર ઉદ્યોગ એ ભારતના 8 મુખ્ય (Core) ઉદ્યોગોમાંનું એક છે.
- ચીન પછી ભારત યુરિયા ખાતરનો બીજો સૌથી મોટો ગ્રાહક છે. નાઈટ્રોજનયુક્ત ખાતરોમાં પણ ભારત બીજા ક્રમે અને ફોસ્ફેટિક ખાતરોમાં ત્રીજા ક્રમે છે.

ખાતરના મુખ્ય બે લાગ પડે છે.

- પ્રાથમિક ખાતરો :** N:P:K જેવાં પોષકતત્વોના આધારે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે. (N:P:Kનું સૂચિત મૂલ્ય 4:2:1)
 - નાઈટ્રોજનયુક્ત --- યુરિયા
 - ફોસ્ફેટિક --- (ડાઈ-એમોનિયા ફોસ્ફેટ-DAP)
 - પોટાસિક --- (મ્યુરેટ ઓફ પોટાશ-MOP)
- ગૌણ ખાતરો :** કેલ્શિયમ, મેગ્નેશિયમ અને સલ્ફરનો સમાવેશ થાય છે.
 - સૂક્ષ્મ પોષકતત્વોમાં આયર્ન, ઝિંક, બોરોન, ક્લોરાઈડ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
 - ભારતમાં સબસિડી પાછળનો ખર્ચ તેના ઉતરતા ક્રમમાં નીચે મુજબ છે:

ખાદાન > ખાતર > પેટ્રોલિયમ

રેલવેની જમીનને લાંબા ગાળા માટે ભાડાપટ્ટે આપવાની નીતિ

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય કેબિનેટે પીએમ ગતિ શક્તિ માળખાના અમલીકરણ માટે રેલવેની જમીનને લાંબા ગાળાના લીઝ (ભાડાપટ્ટે) પરની નીતિને મંજૂરી આપી છે.
- આ ઉપરાંત, કેબિનેટે 11.17 કિ.મી.ની લંબાઈના કોચી મેટ્રો રેલ પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત કોચી મેટ્રો રેલ ફેઝ II ને પણ મંજૂરી આપી હતી.

રેલવેની જમીન લીઝ પર આપવાની નીતિ શું છે?

- સરકારે રેલવેની જમીન ભાડે આપવાનો સમય 5 વર્ષથી વધારીને 35 વર્ષ કર્યો છે.
- આ સિવાય રેલવેની જમીનની રેલવે લેન્ડ લીઝ (LLF)ની ફીમાં પણ ઘટાડો કરાયો છે.
- નીતિ હેઠળ રેલવેની જમીન હવે કાર્ગો-સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ માટે વાર્ષિક જમીનના બજાર મૂલ્યના 1.5% પર 35 વર્ષ સુધી લીઝ પર આપી શકાશે અને પ્રતિ ચોરસ ફૂટ 1 રૂપિયાના દરે ફી ચૂકવવાની રહેશે (ન્યૂનતમ ભાડું 10000 રૂ. હશે). અગાઉ 5 વર્ષ માટે રેલવે જમીનને લીઝ પર લેવા માટેનો દર 6% હતો.
- આ ઉપરાંત જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી (PPP) મોડમાં હોસ્પિટલો જેવી સામાજિક માળખાકીય સુવિધાઓ અને કેન્દ્રીય વિદ્યાલય સંગઠન દ્વારા શાળાઓની સ્થાપના માટે રેલવેની જમીન પ્રતિ ચોરસ ફૂટ 1 રૂ. ના દરે 60 વર્ષ માટે લીઝ પર લઈ શકાશે.
- આગામી 5 વર્ષમાં 300 થી વધુ PM ગતિ શક્તિ કાર્ગો ટર્મિનલ વિકસાવવામાં આવશે જેથી 1,25,000 થી વધુ રોજગારીની તકો ઉપલબ્ધ બનશે.
- સૌર પ્લાન્ટ સ્થાપવા માટે નજીવી કિંમતે રેલવેની જમીનનો ઉપયોગ કરવાની પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

આ નીતિનું શું મહત્વ છે?

- આનાથી રેલવેની આવકમાં સુધારો કરવામાં મદદરૂપ એવી આંતરમાળખાકીય સુવિધાઓ અને વધુ કાર્ગો ટર્મિનલનો વિકાસ કરી શકાશે.
- આ રેલવેને વધુ કાર્ગો આકર્ષવામાં મદદ કરશે જેથી ઉદ્યોગના લોજિસ્ટિક્સ ખર્ચમાં પણ પરોક્ષ રીતે ઘટાડો થશે.

પીએમ ગતિ શક્તિ યોજના શું છે?

- વડાપ્રધાન દ્વારા 2021ના સ્વતંત્રતા દિવસના અવસર નિમિત્તે દેશના માળખાકીય વિકાસ અને રોજગારી ઉત્પન્ન કરવાના ઉદ્દેશથી 100 લાખ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચની કલ્પના કરતી 'પીએમ ગતિ શક્તિ યોજના'ની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. પીએમ ગતિશક્તિ એ મલ્ટિ-મોડલ કનેક્ટિવિટી માટેનો રાષ્ટ્રીય માસ્ટર પ્લાન છે, જેનું અનાવરણ ઓક્ટોબર 2021માં કરવામાં આવ્યું હતું.
- પીએમ ગતિશક્તિ એ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ માટેનો એક

રાષ્ટ્રીય માસ્ટર પ્લાન છે, જે એકંદર માળખાગત સુવિધાનો પાયો નાખશે. અત્યારે પરિવહનના સાધનો અને વિવિધ વિભાગોના માળખાકીય વિકાસ વચ્ચે કોઈ સમન્વય નથી. ગતિ શક્તિ યોજના એકીકૃત અને સંકલિત પ્રયાસ દ્વારા આવા પ્રકારના અવરોધોને દૂર કરશે.

- તે ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પ્રોજેક્ટ પ્લાનિંગ અને અમલીકરણને સંકલન કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. આ મહત્વાકાંક્ષી યોજનાનો હેતુ લોજિસ્ટિકલ ખર્ચ ઘટાડવાનો છે.
- આમ, પીએમ ગતિશક્તિ યોજના એ સર્વગ્રાહી ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરનો પાયો નાખશે.

16 મંત્રાલયોનું ગ્રુપ

- PM ગતિ શક્તિ યોજના અંતર્ગત ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ વિકસાવીને માર્ગ પરિવહન, રેલવે, શિપિંગ, જેવાં 16 મંત્રાલયોને જોડીને આંતરમાળખાકીય પ્રોજેક્ટ્સનું આયોજન અને અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરાશે.
- ગતિ શક્તિ યોજના માટે 16 મંત્રાલયોનું એક ગ્રુપ બનાવવામાં આવ્યું છે, જે મુખ્યત્વે માળખાગત સુવિધાઓ સાથે સંબંધિત છે. જેમાં રેલવે, માર્ગ પરિવહન, જહાજ, ઈન્ફર્મેશન ટેકનોલોજી (IT), કાપડ, પેટ્રોલિયમ, ઉર્જા, ઉક્રુચન જેવા મંત્રાલયોનો સમાવેશ થાય છે.
- આ મંત્રાલયોના ચાલુ પ્રોજેક્ટ્સ અથવા વર્ષ 2024-25 સુધીમાં પૂર્ણ કરવાની યોજનાઓને ગતિ શક્તિ યોજના હેઠળ મૂકવામાં આવશે.

પીએમ ગતિ શક્તિ યોજનાનું અમલીકરણ કેવી રીતે કરવામાં આવશે?

- ભાસ્કરાચાર્ય નેશનલ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ સ્પેસ એપ્લીકેશન્સ એન્ડ જિયો-ઈન્ફોર્મેટિક્સ (BISAG-N) એ ઈન્ફર્મેશન ટેકનોલોજી મંત્રાલય હેઠળ ગતિ શક્તિ યોજનાની દેખરેખ માટે પ્લેટફોર્મ તૈયાર કર્યું છે.
- ડિપાર્ટમેન્ટ ફોર પ્રમોશન ઓફ ઈન્ડસ્ટ્રી એન્ડ ઈન્ટરનલ ટ્રેડ (DPIIT)ને તમામ પ્રોજેક્ટ્સના મોનિટરિંગ અને અમલીકરણ માટે નોડલ મંત્રાલય બનાવવામાં આવ્યું છે.
- આંતરમાળખાકીય પ્રોજેક્ટ્સની સમીક્ષા કરવા માટે રાષ્ટ્રીય આયોજન જૂથ નિયમિતપણે બેઠક કરશે અને કોઈપણ નવી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માસ્ટર પ્લાનમાં કોઈપણ ફેરફારને કેબિનેટ સચિવની આગેવાની હેઠળની સમિતિ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવશે.

ગતિશક્તિ યોજનાની મુખ્ય વિશેષતાઓ

- વ્યૂહરચના સાત ક્ષેત્રોનો વિકાસ કરવાની વૃત્તિ ધરાવે છે: રેલ્વે, રસ્તા, એરપોર્ટ, બંદરો, સામૂહિક પરિવહન, જળમાર્ગો અને લોજિસ્ટિકલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર.
- એક્સપ્રેસ વેના નિર્માણથી લોકોથી લોકોનું જોડાણ અને ઉત્પાદનોના ઝડપી પ્રવાહને ગતિ મળશે.
- આગામી ત્રણ વર્ષમાં, 400 નેક્સ્ટ જનરેશન વંદે ભારત ટ્રેનો શરૂ કરવામાં આવશે.
- વર્ષ 2022-23માં એક્સપ્રેસ વે માટેનો માસ્ટર પ્લાન તૈયાર કરવામાં આવશે અને 2022-23માં રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગ નેટવર્કમાં 25,000 કિલોમીટરનો ઉમેરો થશે.
- આગામી ત્રણ વર્ષમાં 100 પીએમ ગતિશક્તિ ફેઈટ ટર્મિનલ બનાવવામાં આવશે

- સમાવેશી વિકાસ, ઉત્પાદકતામાં વધારો અને રોકાણ, ઉર્જા બચત અને રોકાણ સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ પર ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવશે.
- નવીન મેટ્રો સિસ્ટમ બાંધકામ પદ્ધતિઓનો અમલ શરૂ કરવામાં આવશે.

પ્રધાનમંત્રી ગતિ-શક્તિ યોજનાથી શું લાભ થશે?

- આ યોજના દ્વારા વિકાસને વેગ મળશે અને દરેક કામ સમયસર થશે.
- આ ઉપરાંત આ યોજનાથી આયોજનથી લઈને શિક્ષણ સુધીની માળખાકીય સુવિધાઓ સંબંધિત સરકારી નીતિઓને વેગ મળશે. આ યોજના દ્વારા એ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવશે કે ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરની સુવિધાના અભાવે સમય અને નાણાંનો વ્યય ન થાય.

વિદેશી વેપાર નીતિ

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય વાણિજ્ય મંત્રાલય દ્વારા ભારતની વિદેશ વેપાર નીતિમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. ભારતીય ચલણ પ્રત્યે વૈશ્વિક વેપારી સમુદાયના વધતા રસને ધ્યાનમાં રાખીને RBI દ્વારા વાણિજ્ય મંત્રાલય સમક્ષ આવા પ્રકારની સુવિધા શરૂ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો હતો.
- આ સુધારા અંતર્ગત હવે ભારતમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર પેટેના નાણાકીય વ્યવહાર ભારતીય રૂપિયામાં થઈ શકશે.

- આ વ્યવસ્થા હેઠળ દેશના આયાતકારો, નિકાસકાર દ્વારા જે બિલ મોકલવામાં આવશે તે બિલ સામે સંબંધિત વેપાર ભાગીદાર દેશના વોસ્ટ્રો એકાઉન્ટમાં રૂપિયામાં ચૂકવણી કરી શકશે.
- આવી જ રીતે ભારતના માલસામાન તથા સેવાના નિકાસકારો ભારતીય રૂપિયામાં પેમેન્ટ મેળવી શકશે.

વેપાર ભારતનો થતો અને ફાયદો ડોલરને થતો, પણ હવે આવું નહિ થાય**મુખ્ય તારણરૂપ મુદ્દા**

- આ સુધારા અંતર્ગત ભારતીય રૂપિયામાં પતાવટ, બિલ બનાવવા અને આયાત-નિકાસ વ્યવહારોની ચૂકવણીની કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે. હવે ભારતીય રૂપિયામાં પણ ટ્રેડ ડીલ સેટલ કરી શકાશે. આ માટે ભારતમાં અધિકૃત ડીલર બેંકો દ્વારા વિશેષ વોસ્ટ્રો એકાઉન્ટ્સ ખોલવા જરૂરી રહેશે.
 - ▶ વોસ્ટ્રો એકાઉન્ટ : વોસ્ટ્રો એકાઉન્ટ એ સ્થાનિક બેંકના ચલણમાં અન્ય વિદેશી બેંક વતી સ્થાનિક બેંક દ્વારા રાખવામાં આવેલ ખાતું છે. લેટિન ભાષામાં, 'વોસ્ટ્રો' શબ્દનો અર્થ 'તમારો' એવો થાય છે. ભંડોળ ધરાવનાર બેંક વિદેશી સમકક્ષના ખાતા માટે કસ્ટોડિયન તરીકે કાર્ય કરે છે.
- આ નવી ચૂકવણી પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવા માટે બેંકોને RBIના વિદેશી વિનિમય વિભાગ પાસેથી મંજૂરીની જરૂર પડશે.

- અત્યાર સુધી આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર ડોલરમાં થતો હતો. મોટાભાગના આયાત નિકાસના વ્યવહારમાં લેવડ દેવડ ડોલરમાં થતી હતી. એટલે ડોલરને દિન પ્રતિદિન નવી ઊંચાઈ મળતી હતી અને બીજા ચલણ નીચે આવતા રહેતા હતા. પણ હવે રૂપિયામાં વ્યવહાર થશે એટલે રૂપિયાને નવી ઊંચાઈ મળતી રહેશે.

રશિયા સાથે રૂપિયામાં વ્યવહારને પ્રોત્સાહન આપવાની જવાબદારી સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયાને સોંપાઈ**આયાત-નિકાસના વ્યવહારમાં વોસ્ટ્રો ખાતામાં રકમ જમા કરાવવાની રહેશે**

- ભારતીય ચલણમાં વેપાર કરવાની વ્યવસ્થા માટે કોઈપણ વેપાર ભાગીદાર દેશની સંબંધિત બેન્કોમાં ખાસ રૂપી વોસ્ટ્રો એકાઉન્ટ્સ ખોલવા રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયાએ ભારતમાંની ઓથોરાઈઝ્ડ બેન્કોને મંજૂરી આપી છે.

- યુકેન પર આક્રમણ બાદ રશિયાનો અનેક દેશો સાથે વેપાર વ્યવહાર અટકી પડ્યા બાદ ભારત તથા રશિયા વચ્ચે વેપાર વ્યવહાર રૂપિયામાં શરૂ કરવાનો વિચાર વહેતો થયો હતો.
- રશિયા સાથે રૂપિયાના વેપારને પ્રોત્સાહન આપવા માટે દેશની સૌથી મોટી ધિરાણકર્તા સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયાને અધિકૃત કરવામાં આવી છે. ભારતીય રિઝર્વ બેંકએ જુલાઈમાં એક પરિપત્ર જારી કરીને બેંકોને ભારતીય રૂપિયામાં નિકાસ-આયાત માટે વધારાની વ્યવસ્થા કરવા જણાવ્યું હતું.
- ઉલ્લેખનીય છે કે અમેરિકા અને યુરોપના પ્રતિબંધોને કારણે ભારત અને રશિયા વચ્ચે દ્વિપક્ષીય વેપારનો મોટો હિસ્સો રૂપિયામાં થઈ રહ્યો છે.

સ્ટુડન્ટ ઈનોવેશન એન્ડ સ્ટાર્ટ-અપ ઈન્ડેક્સ

- યુનિવર્સિટીઓ અને સંસ્થાઓને સ્ટાર્ટ-અપ્સ તરફ પ્રોત્સાહિત કરવા માટે, ગુજરાતના શિક્ષણ વિભાગે તેમની પ્રગતિની સમીક્ષા કરવા તેમજ સ્ટુડન્ટ ઈનોવેશન અને સ્ટાર્ટ-અપ ઈન્ડેક્સ (SISI) દ્વારા તેમના પ્રદર્શનને ક્રમ આપવા વાર્ષિક બેન્ય-માર્કિંગ સિસ્ટમ શરૂ કરી છે.
- આ અંતર્ગત ગુજરાત શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા સ્ટુડન્ટ ઈનોવેશન એન્ડ સ્ટાર્ટ-અપ ઈન્ડેક્સ (SISI) પહેલ હેઠળ યુનિવર્સિટીઓ અને સંસ્થાઓને કોવિડ-19 રોગચાળા દરમિયાન શરૂ કરાયેલ 'ઉદયમ કોજેન્ટ પોર્ટલ' ઉપર તેમનો વાર્ષિક ડેટા કમ્પાઇલ કરીને સબમિટ કરાવવા સંબંધિત નિર્દેશન આપવામાં આવ્યું છે. આ ડેટાને 1,000 પોઈન્ટ રેટિંગ્સ માળખાનાં આધારે રેન્કિંગ આપવામાં આવશે.
- વાર્ષિક SSIP એવોર્ડ - સ્ટાર્ટઅપ પ્રશાંસા દરમિયાન શ્રેષ્ઠ પ્રદર્શન કરતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના પ્રયાસોને બિરદાવવામાં આવશે.
 - ▶ ઉદયમ કોજેન્ટ એ ગુજરાત રાજ્યની ઉચ્ચ તેમજ તકનીકી શિક્ષણ સંસ્થાઓ અને યુનિવર્સિટીઓના તમામ હિસ્સેદારોને સમર્થન આપવા માટે શૈક્ષણિક વહીવટી સેવાઓ માટેનું એક સામાન્ય પ્લેટફોર્મ છે.
 - ▶ શ્રેષ્ઠ પ્રદર્શન કરનાર શૈક્ષણિક સંસ્થાને 'સ્ટાર્ટ-અપ પ્રશાંસા' એવોર્ડ આપવામાં આવશે.
 - ▶ SISIનું અમલીકરણ કરવા હેતુ નોડલ એજન્સી સંસ્થા તરીકે ગુજરાત નોલેજ સોસાયટી ખાતે 'રાજ્ય સ્તરીય પ્રોજેક્ટ વ્યવસ્થાપન એકમ' બનાવાયું છે.
- યુનિવર્સિટીઓ અને સંસ્થાઓને સ્ટાર્ટઅપ્સ કલ્ચર અપનાવવા પ્રત્યે પ્રોત્સાહિત કરવા માટે ગુજરાતના શિક્ષણ વિભાગે યુનિવર્સિટીઓ અને સંસ્થાઓની શૈક્ષણિક પ્રગતિની સમીક્ષા કરવા તેમજ SISI દ્વારા તેમના પ્રદર્શનને ક્રમ આપવા વાર્ષિક બેન્ય-માર્કિંગ સિસ્ટમ શરૂ કરી છે.
- ઈન્ડેક્સએ ગુજરાતની સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ એન્ડ ઈનોવેશન નીતિનો ભાગ છે. SSIP એ સમગ્ર દેશમાં એકમાત્ર નીતિ છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય મોટા પાયે વિદ્યાર્થી ઈનોવેટર્સ અને સ્ટાર્ટઅપ્સને પોષણ અને સમર્થન આપવાનો છે. આમ, આ નીતિ દેશના યુવાધનનો આત્મવિશ્વાસ વધારીને તેઓનાં સંશોધનો અને વિચારબીજને આર્થિક અને અન્ય સહાયો દ્વારા યોગ્ય દિશા અને માધ્યમ પૂરું પાડવા માટે એક સમર્પિત પ્લેટફોર્મ તરીકે વર્તશે.
- છેલ્લા બે વર્ષમાં સમગ્ર દેશમાં સ્ટાર્ટઅપ પર્ફોર્મન્સ રેન્કિંગમાં ગુજરાત રાજ્યએ પ્રથમ ક્રમાંક જાળવી રાખ્યો છે.
- નોંધીએ કે આ રેન્કિંગમાં, ભારત સરકારે ગુજરાત શિક્ષણ વિભાગના SSIP દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રયાસો અને યોગદાનને વિશેષરૂપે સ્વીકાર્યું છે અને પ્રશાંસા કરી છે.
- દેશના આર્થિક વિકાસમાં સ્ટુડન્ટ્સ સ્ટાર્ટઅપનું પણ મહત્વનું

યોગદાન છે. સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ ક્ષેત્રમાં સરકાર તમામ પ્રકારનો સહયોગ આપવા કટિબદ્ધ છે અને તેના જ ભાગરૂપે તાજેતરમાં ગુજરાતના મુખ્યમંત્રીશ્રી દ્વારા શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા આયોજિત 'સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટ અપ રિસર્ચ એન્ડ ઈનોવેશન ફેસ્ટિવલ'નું ઉદઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું. જેના અંતર્ગત રિસર્ચ અને ઈનોવેશન ક્ષેત્રે ગુજરાત હરણફાળ ભરે અને આત્મનિર્ભર ભારત માટે યુવાનોના સશક્તિકરણ હેતુથી 17 સપ્ટેમ્બરથી 15 ઓક્ટોબર દરમિયાન રાજ્યની 175 શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ, રિસર્ચ એન્ડ ઈનોવેશન ફેસ્ટિવલનું આયોજન કરવામાં આવનાર છે.

સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ એન્ડ ઈનોવેશન નીતિ (SSIP)

- ગુજરાત રાજ્યનાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા વર્ષ 2017 થી 2022 એમ પાંચ વર્ષ માટે સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ એન્ડ ઈનોવેશન નીતિ અમલમાં મૂકવામાં આવી હતી, જે SSIP 1.0 તરીકે ઓળખાઈ.
- નવી સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ એન્ડ ઈનોવેશન નીતિ (SSIP 2.0)ને વધુ પાંચ વર્ષ માટે એટલે કે જાન્યુઆરી, 2022 થી માર્ચ, 2027 સુધી અમલમાં મૂકવામાં આવી છે.

સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ એન્ડ ઈનોવેશન નીતિ (SSIP 2.0)નાં મુખ્ય લક્ષ્યો

1. રાજ્યની તમામ યુનિવર્સિટીઓમાં કાર્યાત્મક ઈનોવેશન અને ઈન્ક્યુબેશન સેન્ટરની સ્થાપના.
2. રાજ્યની ઓછામાં ઓછી 1000 ઉચ્ચ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ (HEIs) અને 10,000 શાળાઓને આવરી લેતા 50 લાખ વિદ્યાર્થીઓને ઈનોવેશન અને ઉદ્યોગસાહસિકતા માટે જાગૃત કરવા.
3. વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા વિકસિત 10,000 પ્રૂફ-ઓફ-કન્સેપ્ટ્સ (PoCs/ પ્રોટોટાઇપ)ને સહાય.
4. શાળાના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા વિકસાવવામાં આવનાર 1000 પ્રૂફ-ઓફ-કન્સેપ્ટ્સ (PoCs/પ્રોટોટાઇપ)ને સહાય.
5. વિદ્યાર્થીઓને 5000 ઈન્ટેલેક્યુઅલ પ્રોપર્ટી (IP)ના ફાઇલિંગ માટે સહાય.
6. રાજ્યમાં ઓછામાં ઓછી 500 શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને યુનિવર્સિટીઓની આવરી લઈને લાભાર્થીઓ માટે એક મજબૂત પ્રિ-ઈન્ક્યુબેશન સપોર્ટ સિસ્ટમનું નિર્માણ.
7. 1500 વિદ્યાર્થી સ્ટાર્ટ-અપ્સ અને હાલના સ્ટાર્ટ-અપ્સને અપસ્કેલ કરવા.
8. i-Maib પર 500 સ્ટાર્ટ-અપ (ભૌતિક અને વર્ચ્યુઅલ) ઈન્ક્યુબેટ કરવા.
9. i-Maib ખાતે સ્ટાર્ટ-અપ સૃજન સીડ સપોર્ટ હેઠળ 400 સ્ટાર્ટ-અપને સહાય.

લક્ષ્ય હાંસલ કરવા માટે શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા અપાતાં પ્રોત્સાહનો

1. રાજ્યની અંદર કાર્યરત યુનિવર્સિટીઓ અને સંસ્થાઓ ઇન્ફ્યુઝિયન સેન્ટરની સ્થાપના કરવા અને ઇનોવેશન પ્રવૃત્તિઓને વેગ આપવા માટે અનુક્રમે આગામી પાંચ વર્ષમાં મહત્તમ રૂ. 5 કરોડ અને રૂ. 2 કરોડ સુધીનો લાભ મેળવી શકે છે.
2. ઇનોવેટર્સ અને સ્ટાર્ટઅપ્સ માટે IP ફાઇલિંગ સપોર્ટ. (સ્થાનિક માટે રૂ. 75,000 સુધી અને અન્ય દેશોમાં ફાઇલ કરવા માટે રૂ. 1.5 લાખ સુધી)
3. સ્ટાર્ટઅપ/ઇનોવેશન માટે મહત્તમ રૂ. 10 લાખ રૂપિયા સુધીના સ્ટાર્ટઅપ્સને સીડ ગ્રાન્ટ.
4. યુનિવર્સિટીઓ/સંસ્થા/ઇન્ફ્યુઝિયન જાગૃતિ કાર્યક્રમો/બૂટકેમ્પ/સેમિનાર/કોન્ફરન્સ હોસ્ટ કરવા માટે નાણાકીય સહાય.
5. ઓપન ઇનોવેશન ચેલેન્જ પ્રોગ્રામ દ્વારા ઇનોવેટર્સ, વિદ્યાર્થીઓ અને સ્ટાર્ટઅપ્સને રૂ. 2.5 લાખ સુધીની મદદ.

સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ એન્ડ ઇનોવેશન નીતિ (SSIP)ની ઉપલબ્ધિઓ

1. રાજ્યની 186 સંસ્થાઓ/યુનિવર્સિટીઓનો SSIP સમર્થક સંસ્થા તરીકે સમાવેશ કરેલ છે.
2. આજ સુધીમાં વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા 2132 સ્ટાર્ટઅપ શરૂ કરવામાં આવેલ છે.

3. વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા 1122 જેટલી પેટન્ટ ફાઇલ કરવામાં આવી છે.
4. વિદ્યાર્થીઓના 6276 જેટલા પ્રૂફ ઓફ કોન્સેપ્ટ પ્રોજેક્ટ (PoCs/ પ્રોટોટાઇપ)નું નિર્માણ થયેલ છે.
5. છેલ્લા 5 વર્ષમાં, 10 લાખથી વધુ વિદ્યાર્થીઓને સમગ્ર રાજ્યમાં ઇનોવેશન પ્રક્રિયા અને સ્ટાર્ટઅપ વિશે મૂળભૂત જાગૃકતા માટેની માહિતી આપવામાં આવેલ છે.
6. રાજ્યભરમાં SSIP અંતર્ગત 5593 જેટલા અવરનેસ પ્રોગ્રામ કરવામાં આવ્યા છે.

SSIP 1.0 VS SSIP 2.0

- SSIP 1.0 ની સરખામણીમાં SSIP 2.0 ની પહેલું પાંચ ગણી વધી છે. SSIP 1.0 ઉચ્ચ અને તકનીકી શિક્ષણ સંસ્થાઓના 10 લાખ વિદ્યાર્થીઓને આવરી લે છે, જ્યારે, SSIP 2.0 50 લાખ વિદ્યાર્થીઓને આવરી લેશે. 50 લાખ વિદ્યાર્થીઓમાંથી 35 લાખ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ છે જ્યારે બાકીના ઉચ્ચ અને તકનીકી શિક્ષણ સંસ્થાઓના વિદ્યાર્થીઓ છે.
- SSIP 1.0 એ પાંચ વર્ષ (2017-21) માટે રૂ. 100 કરોડની જોગવાઈ કરી હતી. SSIP 2.0 માં પાંચ વર્ષ માટે એકંદર નાણાકીય સહાયને વધારીને રૂ. 500 કરોડ કરવામાં આવી છે.

રૂરલ ઇલેક્ટ્રિફિકેશન કોર્પોરેશનને મહારત્નનો દરજ્જો

- તાજેતરમાં સરકારની માલિકીની અને નવરત્નો દરજ્જો ધરાવતી રૂરલ ઇલેક્ટ્રિફિકેશન કોર્પોરેશન (REC)ને 'મહારત્ન' સેન્ટ્રલ પબ્લિક સેક્ટર એન્ટરપ્રાઇઝ (CPSE)નો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે.

મુખ્ય તારણરૂપ તથો

- RECને મહારત્નનો દરજ્જો મળતાં તેને વધુ ઓપરેશનલ અને નાણાકીય સ્વાયત્તા મળશે.
- જેથી કંપનીના બોર્ડને નાણાકીય નિર્ણયો લેતી વખતે વધારે શક્તિઓ પ્રાપ્ત થશે.
- REC લિમિટેડ એ જાહેર ક્ષેત્રનું 12મું ઉપક્રમ બન્યું છે કે જેને મહારત્નનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો હોય.

રૂરલ ઇલેક્ટ્રિફિકેશન કોર્પોરેશન (REC) વિશે

- REC એક નોન-બેંકિંગ ફાઇનાન્સિયલ કંપની છે, જેની રચના વર્ષ 1969માં કરવામાં આવી હતી. કંપની એક જાહેર ક્ષેત્રની ઉપક્રમ છે અને સમગ્ર ભારતમાં પાવર પ્રોજેક્ટ્સને ફાઇનાન્સ અને પ્રોત્સાહન આપે છે.
- REC ઊર્જા મંત્રાલયના કાર્યક્ષેત્ર હેઠળ કામગીરી કરે છે.

- REC રાજ્ય વીજળી બોર્ડ, રાજ્ય સરકારો, કેન્દ્ર/રાજ્ય પાવર યુટિલિટીઝ, સ્વતંત્ર વીજ ઉત્પાદકો, ગ્રામીણ ઇલેક્ટ્રિક સહકારી સંસ્થાઓ અને ખાનગી ક્ષેત્રની ઉપયોગિતાઓને નાણાકીય સહાય પૂરી પાડે છે.
- REC એ ભારત સરકારની મુખ્ય યોજનાઓ જેવી કે પ્રધાન મંત્રી સહજ બિજલી હર ઘર યોજના (સૌભાગ્ય), દીન દયાલ ઉપાધ્યાય ગ્રામ જ્યોતિ યોજના, નેશનલ ઇલેક્ટ્રિસિટી ફંડ માટેની નોડલ એજન્સી છે.

મહારત્ન, નવરત્ન અને મિનિરત્ન શું છે?

- ભારે ઉદ્યોગ અને જાહેર સાહસોના મંત્રાલય હેઠળ કાર્યરત જાહેર સાહસોના વિભાગ દ્વારા જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોએ કરેલા નફા અને તેમની નેટવર્થ તેમજ નાણાકીય સ્વાયત્તાના આધારે તેમને મિનિરત્ન, નવરત્ન અને મહારત્નનો દરજ્જો આપવામાં આવે છે.
- જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોને મિનિરત્ન અને નવરત્નનો દરજ્જો આપવાની શરૂઆત વર્ષ 1997માં થઈ હતી. 2009-10 દરમિયાન મહારત્ન નામે નવી શ્રેણી ઉમેરવામાં આવી.

મિનિરત્ન		નવરત્ન	મહારત્ન
કેટેગરી - 1	કેટેગરી - 2		
યોગ્યતા	છેલ્લા 3 વર્ષ દરમિયાન સતત નફો કર્યો હોવો જોઈએ અથવા ત્રણમાંથી કોઈ એક વર્ષમાં રૂ.30 કરોડ કે તેથી વધુનો ચોખ્ખો નફો કર્યો હોવો જોઈએ.	છેલ્લા 3 વર્ષ દરમિયાન સતત નફો કર્યો હોવો જોઈએ અને Positive Net Worth હોવી જોઈએ.	 <p>નવરત્ન કંપનીનો દરજ્જો પ્રાપ્ત હોય, છેલ્લા 3 વર્ષ દરમિયાન સરેરાશ વાર્ષિક ચોખ્ખો નફો રૂ. 5000 કરોડથી વધુ હોય અથવા સરેરાશ વાર્ષિક ચોખ્ખી મિલકત, છેલ્લા 3 વર્ષ દરમિયાન રૂ. 15000 કરોડ હોય અથવા છેલ્લા 3 વર્ષનું ટર્નઓવર રૂ. 25000 કરોડ હોય.</p> <p>સ્ટોક એક્સચેન્જમાં નોંધાયેલ હોય અને વૈશ્વિક સ્તરે શાખાઓ ધરાવતી હોય</p>
ઉપક્રમને થતો લાભ	રૂ.500 કરોડ સુધી અથવા ઉપક્રમની ચોખ્ખી મિલકત જેટલું, બેમાંથી જે ઓછું હોય તેટલું રોકાણ ભારત સરકારની અનુમતિ વિના કરી શકે.	રૂ. 300 કરોડ સુધી અથવા ઉપક્રમની ચોખ્ખી મિલકત 50% જેટલું, બેમાંથી જે ઓછું હોય તેટલું રોકાણ ભારત સરકારની અનુમતિ વિના કરી શકે.	રૂ. 1000 કરોડ અથવા ચોખ્ખી મિલકતના 15% સુધી કોઈ એક પ્રોજેક્ટમાં અથવા આખા વર્ષ દરમિયાન ચોખ્ખી મિલકતના 30% સુધી (રૂ. 1000 કરોડથી વધુ નહીં) રોકાણ ભારતની અનુમતિ વિના કરી શકે.
ઉદાહરણ	એરપોર્ટ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા, અંતરિક્ષ કોર્પોરેશન, ભારત કોલ્ડિંગ કોલ લિ. વગેરે.	ભારત પંપ્સ એન્ડ કમ્પ્રેસર્સ એજ્યુકેશનલ કન્સલ્ટન્ટ્સ ઈન્ડિયા, ફેરો સ્કેપ નિગમ લી. હિંદુસ્તાન મશીન ટૂલ્સ, મિનરલ એક્સલોરેશન કોર્પોરેશન લિમિટેડ વગેરે.	ભારત ઈલેક્ટ્રોનિક્સ લિમિટેડ, હિન્દુસ્તાન એરોનોટિક્સ લિમિટેડ, નેશનલ એલ્યુમિનિયમ કંપની લિમિટેડ વગેરે.

ભૂગોળ અને પર્યાવરણ

'Hinnamnor' ટાયફુન

- તાજેતરમાં પશ્ચિમ પેસિફિક મહાસાગર ક્ષેત્રમાં ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત (સુપર ટાયફુન) ઉદભવ્યું હતું, જેને 'Hinnamnor' નામ આપવામાં આવ્યું છે.
- નોંધીએ કે પશ્ચિમ પેસિફિક મહાસાગરની સપાટી પર રચાતા ચક્રવાત 'ટાયફુન' નામે ઓળખાય છે.
- આ ચક્રવાતને વર્ષ 2022ના વર્ષમાં અનુભવાયેલ અત્યાર સુધીનું સૌથી ગંભીર ઉષ્ણકટિબંધીય વાવાઝોડું માનવામાં આવ્યું છે, કે જેણે જાપાન અને દક્ષિણ કોરિયા જેવા દેશો પર તેની અસર વર્તાવી હતી.
- તીવ્રતાના અધારે Hinnamnor ચક્રવાતને 'શ્રેણી 5' અંતર્ગત વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યું હતું. તીવ્રતાના આધારે થતા નુકસાનને આપણે નીચેની આકૃતિ દ્વારા સારી રીતે સમજી શકીશું.

ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત

- ઉષ્ણકટિબંધીય પ્રદેશોમાં વિકસિત એવા ચક્રવાતને 'ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જે મુખ્યત્વે 10 થી 30 ડીગ્રી અક્ષાંશ વચ્ચે નિર્માણ પામે છે.
- ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાતના ઉદભવ માટે જવાબદાર પરિબળો : કોરિઓલીસ બળની હાજરી, 27 ડિગ્રી સેલ્સિયસથી વધુ તાપમાન, લઘુત્તમ 63 કિ.મી./કલાકની ઝડપે ફૂંકાતો પવન.
- તે ઉનાળાનો અંત થતાં ઉષ્ણકટિબંધીય મહાસાગરોની સપાટી પર રચાય છે.

Knowledge Popups

- વાવાઝોડું, ચક્રવાત અને ટાયફુન એ તમામ ઉષ્ણકટિબંધીય તોફાનો છે. પરંતુ તેઓને વિસ્તારના આધારે અલગ અલગ નામ આપવામાં આવ્યા છે.
- વાવાઝોડું : ઉષ્ણકટિબંધીય તોફાનો છે જે ઉત્તર એટલાન્ટિક મહાસાગર અને ઉત્તર પેસિફિક મહાસાગરની સપાટી પર રચાય છે.
- ચક્રવાત : દક્ષિણ પેસિફિક અને હિંદ મહાસાગરની સપાટી પર રચાય છે.
- ટાયફુન : પશ્ચિમ પેસિફિક મહાસાગરની સપાટી પર રચાય છે.
- ભારત ઉષ્ણકટિબંધીય વિસ્તારમાં સ્થિત હોવાથી ભારતીય દરિયાકાંઠાનો એક મોટો ભાગ ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાતોથી પ્રભાવિત થાય છે. જેથી આંતરમાળખું તેમજ માનવ સંશાધનને વ્યાપક પ્રમાણમાં નુકસાન થાય છે.

ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત અને પાર ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત વચ્ચેનો તફાવત

લાક્ષણિકતા	ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત	પાર ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત
ઉદભવનું કારણ	તાપમાનના તફાવતને લીધે 10-300 ઉત્તર અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં સર્જાય છે.	કોરીઓલિસ બળ, વાતાવરણનાં લીધે 35-650 ઉત્તર અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં સર્જાય છે
વિસ્તાર	પાર ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત કરતાં નાનો વિસ્તાર (100-500 કિમી)	વિશાળ વિસ્તારને પ્રભાવિત કરે છે.(300-2000 કિમી)
પવનની ગતિ	ખૂબ જ વધારે (100-250 kmph)	ઉષ્ણકટિબંધીય ચક્રવાત કરતાં ઓછી (30-150 kmph)
દિશા	તે પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ આગળ વધે છે.	તે પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આગળ વધે છે.
સર્જન	માત્ર સમુદ્રની સપાટી પર સર્જાય છે અને જમીન પર આવતા વિખેરાઈ જાય છે.	જમીન અને સમુદ્ર બંનેમાં સર્જાય છે.
શાંત વિસ્તાર	વાવાઝોડાનો કેન્દ્રિય ભાગ(આંખ) શાંત હોય છે. અહીં પવન કે વરસાદ હોતો નથી.	વાવાઝોડાનો કોઈ જ ભાગ શાંત હોતો નથી.

આફ્રિકી ચિતા અને કુનો પાલપુર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન

- ભારતમાં Action Plan for Introduction of Cheetah in India પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત તાજેતર (17 સપ્ટેમ્બર, 2022)માં મધ્યપ્રદેશના કુનો પાલપુર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન ખાતે બોઈંગ 747 વિમાનમાં નામીબીયાથી આઠ ચિતા (ત્રણ નર અને પાંચ માદા) ને લાવવામાં આવ્યા છે. આમ, અંતે લગભગ સાત દાયકાથી ભારતમાંથી નામશેષ (વિલુપ્ત) થઈ ગયેલા ચિતાઓને દેશમાં પરત લાવવામાં સફળતા સાંપડી છે.
- Action Plan for Introduction of Cheetah in India પ્રોજેક્ટના ભાગરૂપે 15 વર્ષમાં ભારતના વિવિધ રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનોમાં 50 ચિતા લાવવામાં આવશે.
- નોંધીએ કે વાઈલ્ડલાઈફ ટ્રસ્ટ ઓફ ઈન્ડિયા દ્વારા વર્ષ 2009માં ચિતાને ભારત પરત લાવવાની ચર્ચાઓ શરૂ કરવામાં આવી હતી.

Knowledge Popups

- ઝૂઓલોજિકલ સોસાયટી ઓફ લંડન દ્વારા પ્રકાશિત અહેવાલ મુજબ વિશ્વભરમાં ફક્ત 7100 ચિતા હયાત છે. આ પ્રજાતિની 91 ટકા વસતી સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. તેમાંનાં સૌથી વધુ ચિતા દક્ષિણ આફ્રિકામાં છે.
- આડેઘડ કરવામાં આવતો શિકાર, ટ્રાફિક અને ગ્લોબલ વોર્મિંગની સૌથી વધારે અસર એશિયાઈ ચિતાઓને થઈ છે. હાલમાં સમગ્ર એશિયામાં ફક્ત ઈરાનમાં ચિતા જોવા મળે છે.
- આ સિવાય આફ્રિકા મહાદ્વીપમાં ચિતા જોવા મળે છે.
- 2000ની શરૂઆતમાં હૈદરાબાદના સેન્ટર ફોર સેલ્યુલર અને મોલેક્યુલર બાયોલોજીના વૈજ્ઞાનિકોએ ઈરાનથી એશિયાઈ ચિતાનું ક્લોન તૈયાર કરવાની યોજના બનાવી. ભારતે ઈરાનને જીવંત ચિતાની જોડી મોકલવા વિનંતી કરી. ભારતીય વૈજ્ઞાનિકોએ કહ્યું કે જો આ શક્ય ન હોય તો તેઓને ચિતાના કેટલાક જીવંત કોષો લેવાની છૂટ આપવામાં આવે, પરંતુ ઈરાને આ બંને શરતોનો ઈનકાર કર્યો હતો.
- 1980 થી 1988 સુધી ચાલેલા ઈરાન-ઈરાક યુદ્ધ દરમિયાન મોટી સંખ્યામાં વન્યપ્રાણીઓને મોતને ઘાટ ઉતાર્યા હતા. તેમાંથી એશિયન ચિતા પણ મોટા પ્રમાણમાં શિકાર બન્યા હતા.
- ભારતમાં ચિતાના પુનઃપ્રવેશથી મોટી બિલાડીઓ (વાઘ, સિંહ, ચિત્તો, સ્નો લેપર્ડ અને ચિતા)ની પાંચ પ્રજાતિઓ ધરાવતો ભારત વિશ્વનો એકમાત્ર દેશ બની જશે.

ભારતમાંથી ચિતાના નામશેષ થવાનાં કારણો/પરિબળો

- એક સમયે ભારતમાં ચિતા વિપુલ પ્રમાણમાં જોવા મળતા હતા. રામાયણમાં પણ ચિતાનો ઉલ્લેખ જોવા છે.

- પરંતુ, મધ્યયુગીન સમયગાળા દરમિયાન રાજાઓએ કાળિયાર અને ચિંકારાના શિકાર માટે ચિતાઓને જાળમાં ફસાવી અને પાળવાનું શરૂ કર્યું. ઉ.દા.મુઘલ સમ્રાટ અકબરે 1000 ચિતા પાળ્યા હતા. (આઈને અકબરીમાં ઉલ્લેખ મુજબ)
- બ્રિટિશરો દ્વારા કરવામાં આવતા 'ટ્રોફી હંટિંગ' (જંગલી ચિતાઓનો શિકાર) એ પણ ભારતમાંથી ચિતાના લુપ્ત થવામાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવી હતી.
- આમ, ભારતમાંથી મુઘલ કાળ અને ખાસ કરીને ઔપનિવેશીકાળ (Colonial Period) દરમિયાન અતિશય શિકાર, વસવાટની ખોટ અને ખાવા માટેનાં શિકાર પ્રાણીઓ ઘટવાને કારણે ચિતા સંપૂર્ણપણે નાશ પામ્યા હતા.
- વર્ષ 1947માં દેશનો છેલ્લો ચિત્તો છત્તીસગઢમાં મૃત્યુ પામ્યો હતો અને 1952ના વર્ષમાં દેશમાંથી ચિતાને લુપ્ત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. (છત્તીસગઢનાં કોરીયા રજવાડાના મહારાજા રામાનુજ પ્રતાપસિંહ દેવ દ્વારા છેલ્લા ચિતાનો શિકાર કરાયો હોવાનું મનાય છે.)

શા માટે કુનો પાલપુર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનની પસંદગી કરવામાં આવી?

- વર્ષ 2010 અને 2012ની વચ્ચે મધ્ય પ્રદેશ, છત્તીસગઢ, રાજસ્થાન, ગુજરાત અને ઉત્તર પ્રદેશમાં 10 સાર્ટ્સનુ સર્વેક્ષણ કરવામાં આવ્યું. બાદમાં જાણવા મળ્યું કે મધ્ય પ્રદેશના શ્યોપુર જિલ્લામાં સ્થિત કુનો પાલપુર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન જ ચિતા માટે સૌથી યોગ્ય અને સુરક્ષિત સ્થળ છે.
- સર્વોચ્ચ અદાલતે એક નિષ્ણાત પેનલની નિમણૂક કરી હતી, જેણે મધ્યપ્રદેશ સ્થિત કુનો પાલપુરને ચિતાના સ્થાનાંતરણ માટે સંભવિત સ્થાન તરીકે મંજૂરી આપી હતી.
- વાઈલ્ડલાઈફ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઈન્ડિયા અને વાઈલ્ડલાઈફ ટ્રસ્ટ ઓફ ઈન્ડિયા (WTI) તરફથી આબોહવા પરિવર્તનશીલ, શિકારની ઘનતા, હરીફ શિકારીઓની વસતી અને ઐતિહાસિક શ્રેણીના આધારે કરવામાં આવેલા મૂલ્યાંકનના આધારે તેને ચિતાઓ માટે શ્રેષ્ઠ સ્થાન માનવામાં આવ્યું.
- કુનો પાલપુરની ભૌગોલિક વિશેષતામાં વિશાળ ઘાસનાં મેદાનો, ખુલ્લા જંગલો અને ટેકરીઓનો સમાવેશ થાય છે, જે ચિતા, દીપડા તેમજ અન્ય માંસાહારી પ્રાણીઓના ટકાઉ અનુકૂળન માટે એક યોગ્ય પારિસ્થિતિકીતંત્રનું નિર્માણ કરે છે.
- સિંહ અને ચિતા પુનર્વસન પ્રોજેક્ટને કારણે છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી કુનો પાલપુર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન ચર્ચામાં રહ્યું છે.
 - ▶ ભૌગોલિક રીતે, કુનો પાલપુર પણ ગીર વિસ્તાર (એશિયાઈ સિંહોનું સ્થળ) સમાન જ અર્ધ-શુષ્ક વનસ્પતિ ક્ષેત્રથી સંતૃપ્ત છે, કારણ કે આ બંને સ્થળો એક-સમાન જૈવભૌગોલિક ક્ષેત્ર હેઠળ આવેલા છે.

- ▶ આથી એશિયાટીક લાયન રીઇન્ટ્રોડક્શન પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત સમગ્ર દેશમાં માત્ર ગુજરાતના ગીર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનમાં જોવા મળતા સિંહને દેશના અન્ય ભાગોમાં સ્થાનાંતરિત કરીને સુરક્ષિત કરવાના પ્રોજેક્ટના ભાગરૂપે કુનો પાલપુર વન્ય જીવ અભયારણ્યમાં સ્થાનાંતરિત કરવાની પણ વાત છે. જેથી પૂર, દુષ્કાળ અથવા રોગચાળા જેવી ઘટનાઓ બને તો સિંહને સંપૂર્ણપણે લુપ્ત થતો બચાવી શકાય.
- ▶ નીલગાય, ચિતલ, સંભાર અને ચિંકારા જેવા શાકાહારી પ્રાણીઓની વિપુલ વસ્તી હોવાથી ચિત્તા અને સિંહને કુદરતી શિકાર માટે અનુકૂળ વાતાવરણ પૂરું પાડે છે.
- મધ્ય પ્રદેશના કુનો-પાલપુર નેશનલ પાર્કમાં ચિત્તાઓ માટે ખાસ 10 ચો.કિ.મી.નું ખાસ ક્ષેત્ર તૈયાર કરાયું છે, જે ઓછામાં ઓછા છ ચિત્તાઓના વસવાટ માટે પૂરતું છે.
- શરૂઆતમાં 1 મહિના સુધી તેમને 1.5 ચો.કિમી વિસ્તારમાં રખાશે. ત્યારબાદ 4 મહિના સુધી 12 ચો.કિમી વિસ્તારમાં રાખ્યા બાદ જંગલમાં છોડી દેવાશે.

ભારતમાં લવાયેલ ચિત્તાની ખાસિયતો

- 8 ચિત્તા (5 માદા, 3 નર) લાવવામાં આવ્યા છે, જેમાના 7નાં નામ આશા, ઓબાન, સિબલી, સિયાસા, સવાન્ના, શાશા, અને ફેડી છે. તેમની ઉંમર 2 થી 5.5 વર્ષ વચ્ચે છે.

ચિત્તાની ખાસિયતો

- ચિત્તા દર 2 થી 5 દિવસે શિકાર કરે છે. તેમની આંખ બંદૂકના ટાર્ગેટ જેવી હોય છે, જે શિકાર પર જ ધ્યાન લગાવે છે. તે રાત્રે જોઈ શકતો નથી. 8 મહિનાની ઉંમરે જ ચિત્તો શિકાર શરૂ કરે છે.
- માદા એકલી જ બાળકોને ઉછેરે છે, પરંતુ નર ઝૂંડમાં રહે છે. ચિત્તાનું આયુષ્ય સામાન્ય રીતે 10 થી 12 વર્ષ હોય છે. જોકે તે 17 થી 20 વર્ષ સુધી પણ જીવે છે.

FACTS ABOUT CHEETAH

- ચિત્તો એ વિશ્વનું સૌથી ઝડપી સસ્તન પ્રાણી છે (121 કિમી/કલાક) જે આફ્રિકા અને એશિયામાં જોવા મળે છે.

આફ્રિકન ચિત્તા

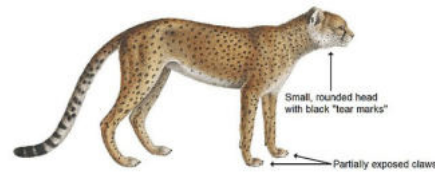
- વૈજ્ઞાનિક નામ : Acinonyx Jubatus
- લાક્ષણિકતાઓ : તેમની ત્વચા સહેજ ભૂરા અને સોનેરી રંગની હોય છે અને એશિયાટિક ચિત્તા કરતાં કદમાં મોટા હોય છે.
- વિતરણ : સમગ્ર આફ્રિકન ખંડમાં હજારોની સંખ્યામાં જોવા મળે છે.
- સંરક્ષણ સ્થિતિ
 - ▶ IUCN રેડ લિસ્ટ : Vulnerable (સંવેદનશીલ સ્થિતિમાં)
 - ▶ CITES : પરિશિષ્ટ 1

- ▶ WPA : શેડ્યૂલ-2

એશિયાટિક ચિત્તા

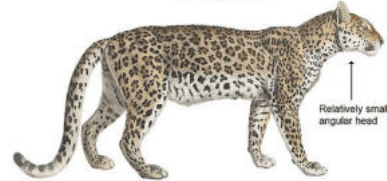
- વૈજ્ઞાનિક નામ : Acinonyx Jubatus Venaticus
- લાક્ષણિકતા : આફ્રિકન ચિત્તા કરતાં કદમાં નાના હોય છે અને શરીરની નીચે, ખાસ કરીને પેટ પર વધુ રુવાંટીવાળી આછા પીળાશ પડતા રંગની ચામડી હોય છે.
- વિતરણ : માત્ર ઈરાનમાં જ જોવા મળે છે, જ્યાં તેમની 100થી ઓછી સંખ્યા હોવાનું અનુમાન છે.
- સંરક્ષણ સ્થિતિ
 - ▶ IUCN રેડ લિસ્ટ : Critically Endangered
 - ▶ CITES : પરિશિષ્ટ 1
 - ▶ WPA : શેડ્યૂલ-2
- 7 બિગ કેટ્સ
 1. વાઘ (Panthera Tigris)
 2. સિંહ (Panthera Leo)
 3. જગુઆર (Panthera Onca)
 4. લેપર્ડ (Panthera Pardus)
 5. સ્નો લેપર્ડ (Panthera uncia)
 6. ચિત્તો (Acinonyx Jabatus)
 7. કોગર (Puma Concolor)

Cheetah

Solid black spots

Leopard

Small, densely packed rosettes

Jaguar

Large rosettes with central spot

ભારત-બાંગ્લાદેશ નદી જળ વહેંચણી

- તાજેતરમાં ભારત અને બાંગ્લાદેશ દ્વારા કુશિયારા નદીના પાણીની વહેંચણી અંગેના સમજૂતી કરાર (MoU)ને અંતિમ સ્વરૂપ આપાયું છે.
- હાલમાં આયોજિત ભારત અને બાંગ્લાદેશની સંયુક્ત નદી આયોગ (JRC-Joint River Commission)ની બેઠક દરમિયાન આ MoUને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું હતું.

સંયુક્ત નદી આયોગ (JRC) શું છે?

- ભારત અને બાંગ્લાદેશના સંયુક્ત નદી આયોગની રચના વર્ષ 1972માં નદીઓ અંગેનાં બંને દેશનાં પરસ્પર હિતોના મુદ્દાઓને ઉકેલવા માટે કરવામાં આવી હતી.
- JRCનું નેતૃત્વ બંને દેશોના જળ સંસાધન મંત્રીઓ કરે છે.
- મહત્વ : ભારત અને બાંગ્લાદેશ વચ્ચે 54 નદીઓ વહે છે, જેમાંથી સાતના જળ-વહેંચણી કરારના માળખાને વિકસાવવા માટે JRC કાર્યરત છે.

બેઠકનાં તારણરૂપ તથ્યો

- તાજેતરની બેઠક દરમિયાન તેઓ વધુ આઠ નદીઓનો ડેટા એક્સચેન્જ કરવા સંમત થયા હતા.
- તેમાં બંને દેશો વચ્ચેની સામાન્ય નદીઓ, ખાસ કરીને ગંગા, તિસ્તા, મનુ, મુહુરી, ખોવાઈ, ગુમતી, ધરલા, દૂધકુમાર અને કુશિયારાને લગતા તમામ મુદ્દાઓની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.
- પૂર સંબંધિત ડેટા અને માહિતીનું આદાનપ્રદાન, નદી કિનારે સંરક્ષણ કાર્યો, સંયુક્ત બેસિન વ્યવસ્થાપન અને ભારતીય નદીને

એકબીજા સાથે જોડવાના પ્રોજેક્ટ વિશે વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.

- તદુપરાંત, ફેની નદી પરથી ત્રિપુરા રાજ્યનાં સબ્રમ શહેરને પાણી પહોંચાડવાનું વ્યવસ્થા કેન્દ્ર બનાવવા માટે બંને દેશો સહમત થયા છે.

કુશિયારા MoU વિશે

- MoU અંતર્ગત શિયાળા દરમિયાન બાંગ્લાદેશ કુશિયારા નદીમાંથી 153 ક્યુસેક પાણી મેળવી શકશે.

MoUનું મહત્વ

- કુશિયારાએ બરાક નદીની સહાયક નદી છે. છેલ્લા એક સૈકાથી બરાક નદીનું વધુ ને વધુ પાણી કુશિયારામાં વહી રહ્યું છે. આને લીધે ચોમાસામાં બાંગ્લાદેશમાં પૂર અને શિયાળામાં પાણીનો અભાવ પેદા થાય છે.
- MoU કરવાને લીધે શિયાળાનાં 'બોરો ચોખાની' ખેતી માટે બાંગ્લાદેશના સિલહટ પ્રાંતને પાણી મળી રહેશે તથા, ચોમાસામાં પૂરનું વ્યવસ્થાપન કરવામાં મદદ મળશે.

કુશિયારા નદી

- કુશિયારા નદી ભારતના અસમ અને બાંગ્લાદેશમાં વહેતી નદી છે.
- બરાક નદી ભારત-બાંગ્લાદેશ સરહદ પર બે નદીઓમાં વિભાજિત થાય છે : કુશિયારા નદી અને સુરમા નદી.
- કુશિયારા નદી બરાક નદીમાંથી નાગાલેંડમાં જન્મે છે તથા મણિપુર, મિઝોરમ અને અસમની નદીઓમાંથી પાણી મેળવે છે.

Global Environment Facility

- પર્યાવરણ, વન અને જળવાયુ પરિવર્તન મંત્રાલય, યુનાઈટેડ નેશન્સ ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ તેમજ એનજી એન્ડ રિસોર્સ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા સંયુક્ત રીતે 'વૈશ્વિક પર્યાવરણ સુવિધા' Global Environment Facility (GEF) નામે એક નાના અનુદાન પ્રોગ્રામની શરૂઆત કરવામાં આવી છે.
- આ પ્રોજેક્ટનો હેતુ પર્યાવરણીય સંરક્ષણ અને ટકાવ વિકાસ પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્થાનિક સમુદાયોની સામૂહિક ભગીદારીને પર્યાવરણીય સંરક્ષણ સંદર્ભે સક્ષમ બનાવવાનો છે.

Global Environment Facility (GEF) વિશે

- GEF પ્રોગ્રામ એ સ્થાનિક સમુદાયોના જીવન જીવવાની સુવિધાઓમાં વધારો કરીને પર્યાવરણને જાળવવા અને પુનઃસ્થાપિત કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતા પ્રોજેક્ટ્સને આર્થિક

અને તકનીકી સહાય પૂરી પાડે છે.

- આ પ્રોગ્રામ હેઠળ, બિન-સરકારી સંસ્થાઓ અને વિશિષ્ટ ક્ષેત્રે કાર્યરત અન્ય સંસ્થાઓને અનુદાન આપવામાં આવે છે.
- તે ભારતના ત્રણ પ્રદેશો એટલે કે મધ્યમ સૂકા ક્ષેત્રો, અર્ધ-સૂકા ક્ષેત્ર અને ભારતીય દરિયાકાંઠાના ક્ષેત્રો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.
- તે સમૂદાય સ્તરે ભાગીદારીની દેખરેખ અને મૂલ્યાંકનને પણ પ્રોત્સાહન આપશે.
- આ પ્રોગ્રામ 1992માં યોજાયેલ રિયો સમિટમાં શરૂ થયો હતો.
- આ પ્રોગ્રામ અંતર્ગત મહત્તમ 50 હજાર ડોલર સુધીનું અનુદાન પ્રાપ્ય છે, જ્યારે વ્યાવહારિક રીતે સરેરાશ 25 હજાર ડોલર સુધીનું અનુદાન મળે છે.

કિંગાલી સુધારો

- તાજેતરમાં યુએસએની સંસદના ઉપલા ગૃહ અર્થાત સેનેટ દ્વારા 1987ની મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ આબોહવા સંધિ અંતર્ગતના 2016ના કિંગાલી સુધારાને બહાલી (Ratify) આપવામાં આવી છે.

મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ શું છે?

- આ એક આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિ છે, જે ઓઝોન પરતના ક્ષરણ માટે જવાબદાર રસાયણોના ઉત્પાદન અને વપરાશમાં ઘટાડો લાવવા તથા ચરણબદ્ધ રીતે આવાં રસાયણોને સમાપ્ત કરવા માટે કરવામાં આવેલ પ્રોટોકોલ છે.
- મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલને 16 સપ્ટેમ્બર, 1987માં અપનાવવામાં આવ્યો હતો અને તેનો અમલ 1 જાન્યુઆરી, 1989થી શરૂ થયો હતો. આ સમજૂતીમાં 198 દેશો સદસ્ય છે.
- મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ ઉત્સર્જનના આધાર પર બાધ્યકારી (Binding) સમજૂતી છે.
- આ પ્રોટોકોલ ઓઝોન ક્ષયકારી પદાર્થો (ODS)ના લગભગ 100 જેટલા પદાર્થોને નિયંત્રિત કરે છે.
- આ પ્રોટોકોલ મુજબ વિકસિત દેશોએ વર્ષ 2000 સુધીમાં ક્લોરોફ્લોરોકાર્બન (CFC)ના ઉત્પાદન અને ઉપયોગને પ્રતિબંધ કરવાની પ્રતિબદ્ધતા સ્વીકારી હતી.
- વિકાસશીલ દેશોને CFCના ઉત્પાદન અને ઉપયોગને વર્ષ 2010 સુધીમાં બંધ કરવાનો સમય આપવામાં આવ્યો હતો. તેમાં એવા વિકાસશીલ દેશોને છૂટ આપવામાં આવી છે, જેનું વાર્ષિક ઉત્સર્જન 0.3 કિગ્રા/પ્રતિવ્યક્તિ છે.
- મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ દ્વારા કૃષિ, વપરાશ અને ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં ઉપયોગ થનાર ઓઝોન વિઘટનકારી પદાર્થોના વપરાશ અને કુલ વૈશ્વિક ઉત્પાદનમાં ઘટાડો નોંધાયો છે.
- મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલમાં કરવામાં આવેલાં સુધારાઓ નીચે મુજબ છે.
- લંડન (1990), કોપનહેગન (1993), બેંગકોક (1993), વિયેના (1995), મોન્ટ્રીયલ (1997), બેઈજિંગ (1999) અને કિંગાલી (2016).

કિંગાલી સુધારો શું છે?

- ઓઝોન સ્તરને ક્ષીણ કરનારા પદાર્થો (ODS) પરના મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલના પક્ષકારોની કિંગાલી, રવાંડામાં મળેલી 28મી બેઠક (CoP 28)માં હાઈડ્રોફ્લોરોકાર્બન (HFC)ને તબક્કા વાર સમાપ્ત (phase out) કરવા માટે વર્ષ 1987ના મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલમાં સુધારો કરાયો હતો.
- મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ મૂળરૂપે ઓઝોન સ્તરને જાળવવા અને પુનઃસ્થાપિત કરવા માટે અપનાવવામાં આવ્યો હતો. તેના

સહભાગી દેશો ક્લોરોફ્લોરોકાર્બન (CFCs) વાયુઓ, કે જે ઓઝોન અવક્ષયનું કારણ બની રહ્યા હતા તેને તબક્કાવાર સમાપ્ત કરવા સંમત થયા હતા.

- 1990ના વર્ષમાં ઓઝોન સ્તરને ક્ષીણ કરતાં રસાયણોને બદલવાના વિકલ્પ તરીકે HFCs રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ HFCs એ કાર્બન ડાયોક્સાઈડ, મિથેન અને નાઈટ્રસ ઓક્સાઈડ જેવા જ ગ્રીનહાઉસ વાયુઓ છે. મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલમાં કિંગાલી સુધારો એ હાઈડ્રોફ્લોરોકાર્બન (HFCs) ના વપરાશ અને ઉત્પાદનને ધીમે ધીમે ઘટાડવા માટેનો આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર છે.
- HFCsના ઘટાડા માટેનો કિંગાલી કરાર એ કરાર 2019ના વર્ષથી સભ્યદેશો માટે બંધનકર્તા છે.
- કાયદેસર રીતે બંધનકર્તા કિંગાલી સુધારા હેઠળ, 197 દેશોએ તેમની બેઝલાઈનના આશરે 85% સુધી HFCsનો ઉપયોગ ઘટાડવા માટે સમયરેખાના આધારે સંમત થયા છે.
- HFCsમાં ઘટાડો કરવા માટે હસ્તાક્ષરકર્તા દેશોને ત્રણ શ્રેણીમાં મૂકવામાં આવેલ છે:
 - પ્રથમ સમૂહ**
 - તેમાં અમેરિકા અને યુરોપિયન યુનિયન (EU)નો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.
 - વર્ષ 2019 સુધીમાં HFCs ના ઉત્પાદન અને વપરાશમાં 2011-2013ની સાપેક્ષે 10% નો ઘટાડો કરવો.
 - વર્ષ 2036 સુધીમાં વર્ષ 2011-2013ના સ્તરથી લગભગ 85% નો ઘટાડો કરવો.
 - બીજો સમૂહ**
 - તેમાં ચીન, બ્રાઝીલ અને આફ્રિકાના દેશોનો સમાવેશ થાય છે.
 - વર્ષ 2024 સુધીમાં HFCs ના ઉપયોગને સ્થિર કરવામાં આવે.
 - વર્ષ 2029 સુધીમાં 2020-2022ના સ્તરની સાપેક્ષે 10%નો ઘટાડો કરવો.
 - વર્ષ 2045 સુધીમાં 2020-2022ના સ્તરની સાપેક્ષે 80%નો ઘટાડો કરવો.
 - ત્રીજો સમૂહ**
 - તેમાં ભારત, પાકિસ્તાન, ઈરાન, સાઉદી અરેબિયા, વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
 - વર્ષ 2028 સુધીમાં HFCs ના ઉપયોગને સ્થિર કરવામાં આવે અને 2024-2026ના સ્તરથી 2032 સુધીમાં 10% નો ઘટાડો કરવો.
 - વર્ષ 2047 સુધીમાં વર્ષ 2024-2026ના સ્તરથી 85% નો ઘટાડો કરવો.
 - જૂન 2022 સુધીમાં 122 દેશો દ્વારા બહાલી (Ratify) આપવામાં આવી છે.

કિંગ્ડોમ બહાલી (ભારતના સંદર્ભમાં)

- ભારતે ઓગસ્ટ 2021માં કિંગ્ડોમ સંશોધનને બહાલી (Ratify) આપી છે.
- વર્ષ 2023 સુધી HFCsને દૂર માટે એક 'રાષ્ટ્રીય નીતિ' બનાવવામાં આવશે. વર્ષ 2024ના મધ્ય ભાગ સુધીમાં 'ઓઝોન ક્ષરણ'થી જોડાયેલ ઘરેલુ કાયદાઓમાં સંશોધન કરવામાં આવશે.
- વર્ષ 2028 પછી HFCsના ઉપયોગને સ્થિર કરવામાં આવશે. વર્ષ 2047 સુધીમાં HFCsના ઉપયોગમાં 80% ઘટાડો કરવામાં આવે.
- ભારત HFCsના ઉપયોગમાં ઘટાડો વર્ષ 2032 થી ચાર ચરણોમાં લાગુ કરશે.
 - વર્ષ 2032 – 10% સુધી ઘટાડો
 - વર્ષ 2037 – 20% સુધી ઘટાડો
 - વર્ષ 2042 – 30% સુધી ઘટાડો
 - વર્ષ 2047 – 80% સુધી ઘટાડો

Knowledge Popups

- ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ પછી વાયુમંડળમાં ક્લોરિન, બ્રોમિન જેવા પરમાણુઓનું મોટા પાયે ઉત્સર્જન થઈ રહ્યું છે.
- ઓઝોન વાયુના ક્ષરણ માટે જવાબદાર વાયુઓને 'હેલોકાર્બન'(Halocarbon) ની સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે.

કચ્છ બ્રાન્ચ કેનાલ

- તાજેતરમાં વડાપ્રધાન શ્રી દ્વારા 357.18 કિ.મી. લાંબી કચ્છ બ્રાન્ચ કેનાલ (KBC)નું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું છે. તે નર્મદા જિલ્લાના સરદાર સરોવર નર્મદા ડેમથી 750 કિ.મી. દૂર ગુજરાતનાં માંડવી (કચ્છ)તાલુકાનામોડકુબાનામના છેવાડાનાગામસુધીવિસ્તરેલ છે.
- સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ (SSNNL)ના અધિકારીઓ KBCને 'વિશ્વની સૌથી લાંબી શાખા નહેર' તરીકે ગણાવી રહ્યા છે.

આ પ્રોજેક્ટને લગતી મહત્વની બાબતો

- કચ્છ બ્રાન્ચ કેનાલ (KBC)એ બનાસકાંઠા જિલ્લાના સલીમનગર ખાતેની નર્મદા મુખ્ય કેનાલમાંથી નીકળે છે.
- કચ્છની કેટલીક પેટા નહેરો 2017થી કાર્યરત છે. પરંતુ મુન્દ્રા અને માંડવી જેવા વિસ્તારો માટે KBC એ 2,78,561 એકરના કલ્ચરેબલ કમાન્ડ એરિયા (CCA) ધરાવતા 182 ગામોને સિંચાઈ માટે પાણી પૂરું પાડશે. તે કચ્છ જિલ્લાના તમામ 948 ગામો અને 10 નગરોમાં પીવાનું પાણી પૂરું પાડશે.
- કચ્છ ભૂકંપના જોખમ માટે ખૂબ સંવેદનશીલ વિસ્તાર હોવાથી આ સમગ્ર પ્રોજેક્ટને ભૂકંપ સંરક્ષિત ટેકનોલોજીથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. કચ્છ જિલ્લો ઉચ્ચ પ્લેન પર આવેલો હોવાથી અને ટોપોગ્રાફીને ધ્યાનમાં રાખીને પાણીને એકંદરે 56 મીટરની ઊંચાઈ સુધી ઉપર ઉપાડવામાં આવે છે, જે 18 માળની ઈમારતની ઊંચાઈ

ઓઝોન ક્ષરણ માટે જવાબદાર વાયુઓ

- ક્લોરોફ્લોરો કાર્બન (Chlorofluorocarbons - CFCs)
 - નાઈટ્રોજન ઓક્સાઈડ (Nitrogen Oxides - NOx)
 - હાઈડ્રોબ્રોમોફ્લોરો કાર્બન (Hydrobromofluoro carbons-HBFCs)
 - મિથાઈલ બ્રોમાઈડ (Methyl bromide - CH3Br)
 - કાર્બન ટેટ્રાક્લોરાઈડ (Carbon tetrachloride - CCL4)
 - મિથાઈલ ક્લોરોફોર્મ (Methyl Chloroform - C2H3CL3)
 - બ્રોમોક્લોરોમિથેન (Bromochlorometano - CH2BrCl)
 - હેલોન
 - હાઈડ્રોક્લોરોફ્લોરોકાર્બન (Hydrochlorofluorocabons - HCFC)
- ક્લોરોફ્લોરોકાર્બન(CFCs)ના અણુઓ ક્લોરિન, ફ્લોરિન અને કાર્બનના બનેલા હોય છે.
 - આ વાયુઓ ગ્રીનહાઉસ વાયુઓ છે અને તે જળવાયુ પરિવર્તન માટે પણ જવાબદાર છે.
 - વર્તમાનમાં હજુ પણ ઘણાં જૂના ઔદ્યોગિક એર કંડિશનર અને રેફ્રિજરેશન પ્રણાલીઓમાં તેનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.

જેટલી છે. આ માટે 3 પમ્પિંગ સ્ટેશન મુંજસર, નાની હમીરપુર, અને ભયાઉ ખાતે બનાવવામાં આવ્યાં છે.

- KBCની કુલ લંબાઈ 357.185 કિ.મી. છે. જેમાંથી 82.30 કિ.મી. લંબાઈ બનાસકાંઠા અને પાટણ જિલ્લામાં આવે છે અને લગભગ 10 કિ.મી. નહેર કચ્છના રણમાંથી પસાર થાય છે, જે રણનો શુષ્ક ભાગ છે.
- SSNNL દ્વારા એ પણ કાળજી લેવાઈ હતી કે વાઈલ્ડ લાઈફ બોર્ડની ભલામણો અનુસાર કચ્છના રણ નજીક નહેરના જંગલ પટમાં વિશેષ પ્રાણી કોસિંગ આપવામાં આવે. નીલગાય, બ્લેક બક, શિયાળ, હાયના અને જંગલી ગધેડા જેવા પ્રાણીઓની પ્રજાતિઓ કચ્છમાં જોઈ શકાય છે.
- આ કેનાલ સાથે સંકડાયેલ અન્ય નાની નહેરોનું અંદાજે કુલ 5000 કિ.મી.નું લાંબુ નેટવર્ક બનાવવામાં આવશે. જે પૈકીનું મોટાભાગનું કામ પૂર્ણ થયેલ છે. હાલ લગભગ 1200 કિ.મી. જેટલું કામ હજુ પૂર્ણ થવાનું બાકી છે.
- આ પ્રોજેક્ટ 2008ની આસપાસ શરૂ થયો હતો અને દુધઈ ગામની ઉપરથી પસાર થાય છે, જે 2001માં કચ્છના ભૂકંપનું કેન્દ્ર હતું.
- KBCની પાણી વહન ક્ષમતા 220 ક્યુમેક્સ (ઘન મીટર પ્રતિ સેકન્ડ) રાખવામાં આવી હતી.

મોન્સ્ટર મોનસૂનના કારણે પાકિસ્તાનમાં તબાહી

- પાકિસ્તાન પર આર્થિક સંકટ બાદ હવે કુદરતે પણ કહેર વરસાવ્યો છે. અનેક જગ્યાએ પૂરના કારણે લોકોના મોત થયાના અહેવાલો પણ સામે આવ્યા છે. અહેવાલ મુજબ, ભારે વરસાદમાં અત્યાર સુધીમાં 1100થી વધુ પાકિસ્તાની નાગરિકોએ જીવ ગુમાવ્યા છે.
- ભારત સરકાર દ્વારા પણ જાહેરાત કરવામાં આવી છે કે તે આ કપરી પરિસ્થિતિમાંથી ઉગરવા માટે પાકિસ્તાનને માનવતાવાદી સહાય જાહેર કરશે.

આ વર્ષે પાકિસ્તાનમાં આવેલું પૂર કેટલું ખરાબ છે?

- પાકિસ્તાનમાં તાજેતરના પૂરનું કારણ અસાધારણ ચોમાસાની ઋતુ છે અને અઠવાડિયા સુધી ભારે માત્રામાં તૂટક તૂટક થયેલો વરસાદ થયો.
- 33 મિલિયનથી વધુ લોકો (પાકિસ્તાનની વસ્તીના લગભગ 15%) ને અસર કરી છે અને \$10 બિલિયનનું આર્થિક નુકસાન થયું છે.
- તે 2010ના 'સુપરફ્લડ' કરતાં મોટું છે, જેણે 20 મિલિયન લોકોને અસર કરી હતી અને લગભગ 2,000 લોકો માર્યા ગયા હતા.

પાકિસ્તાનમાં આવેલ લીધણ પૂરનું કારણ શું હતું?

- અત્યંત તીવ્ર ચોમાસું
 - પાકિસ્તાનમાં આ વર્ષે ચોમાસાનું તીવ્ર પ્રમાણ જોવા મળ્યું હતું અને તાજેતરનું વિનાશક પૂર તેનું સીધું પરિણામ છે.
 - બલૂચિસ્તાન અને સિંધ જેવા વિસ્તારોમાં સરેરાશ વરસાદમાં

400% વધારો થયો છે, જેના કારણે ભારે પૂરની સ્થિતિ સર્જાઈ છે.

- દક્ષિણ-પશ્ચિમ ચોમાસું, જે ભારતના વાર્ષિક વરસાદનો મોટો ભાગ લાવે છે, તે પાકિસ્તાનમાં પણ વરસાદનું કારણ બને છે.

અતિશય ગરમી અને ફ્લેશ ફ્લડ

- મે 2022માં પાકિસ્તાનમાં સામાન્ય તાપમાન સતત 45 ડિગ્રી સેલ્સિયસથી ઉપર જોવા મળ્યું હતું. આત્યંતિક ગરમીએ ગ્લોશિયર પીગળવાની પ્રક્રિયાને વેગ આપ્યો, જે ગંભીર પૂરનું કારણ બન્યું. ઉપરાંત હવા વધુ ગરમ થવાથી વધુ પ્રમાણમાં ભેજ ધારણ કરે છે અને મૂશળધાર વરસાદ સ્વરૂપે વરસી તબાહી મચાવે છે.

આબોહવા પરિવર્તન

- વિશ્વભરમાં ભારે હવામાનની ઘટનાઓને આબોહવા પરિવર્તનના પુરાવા તરીકે જોવામાં આવે છે. પાકિસ્તાન પણ આવી જ 'જળવાયુ આપત્તિ'માંથી પસાર થઈ રહ્યું છે.

પાકિસ્તાનને ભારત દ્વારા જાહેર કરાયેલ માનવતાવાદી સહાય વિશે

- આ સહાય 2014 પછી પ્રથમ વખત હશે, જ્યારે ભારત કુદરતી આપત્તિના કારણે પાકિસ્તાનને મદદ કરશે. ભૂતકાળમાં ભારતે વર્ષ 2010માં આવેલા પૂર અને 2005માં આવેલા ભૂકંપ સમયે પાકિસ્તાનને મદદ કરી હતી.

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી

ભારતની પ્રથમ વર્ચ્યુઅલ સ્કૂલ

- તાજેતરમાં દિલ્હીના મુખ્યમંત્રીશ્રી દ્વારા દિલ્હી બોર્ડ ઓફ સ્કૂલ એજ્યુકેશન સાથે સંલગ્ન ભારતની પ્રથમ વર્ચ્યુઅલ સ્કૂલ એવી "દિલ્હી મોડલ વર્ચ્યુઅલ સ્કૂલ" (DMVS)ની શરૂઆત કરાવવામાં આવી હતી.
- ઉદ્દેશ્ય : જે વિદ્યાર્થીઓ ઝબઝ વર્ગો માટે સ્કૂલ પર આવી શકતા નથી એવા વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવાનો છે.

દિલ્હી મોડલ વર્ચ્યુઅલ સ્કૂલ સંબંધિત મહત્વની બાબતો

- આ વર્ચ્યુઅલ સ્કૂલ ઓનલાઇન વર્ગો ઓફર કરે છે, જેમાં વર્ચ્યુઅલ લેક્ચર્સ, રેકોર્ડ્સ અને લાઇવ લેક્ચર્સનો સમાવેશ થાય છે.
- તેના અંતર્ગત Google અને Schoolnet India સાથે ભાગીદારીમાં કૌશલ આધારિત અભ્યાસક્રમો, સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓ માટે તાલીમ JEE Main (જોઈન્ટ એન્ટ્રન્સ એક્ઝામિનેશન), NEET (નેશનલ એલિજિબિલિટી કમ એન્ટ્રન્સ

ટેસ્ટ) અને CUET (સેન્ટ્રલ યુનિવર્સિટી એન્ટ્રન્સ ટેસ્ટ) જેવા અભ્યાસક્રમો પ્રદાન કરવામાં આવશે.

- આ સ્કૂલના પ્રારંભિક તબક્કામાં ધોરણ-9 થી 12ના વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવામાં આવશે. તેના અંતર્ગત જે વિદ્યાર્થીઓએ ધોરણ-8 સુધીમાં અભ્યાસ કર્યો છે અને છોડી દીધો છે તેવા 13 થી 18 વર્ષની વય જૂથ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ ધોરણ-9માં પ્રવેશ મેળવી લાભ લઈ શકે છે.

- આ શાળાની શરૂઆત શેરીઓમાં ભીખ માગતા બાળકો, દૂરસ્થ વિસ્તારમાં આવેલા ગામડાના બાળકો કે જેઓ યોગ્ય શાળાલક્ષી શિક્ષણ સુવિધાથી વંચિત છે, સામાજિક રીતે વંચિત પૃષ્ઠભૂમિની છોકરીઓને શિક્ષણ આપવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે શરૂ કરવામાં આવી હતી. આ શાળા એવા તમામ વિદ્યાર્થીઓને તક આપશે જેઓ શિક્ષણ મેળવી શકતા નથી.

રિજનલ સાયન્સ સેન્ટર : ભુજ

- તાજેતરમાં વડાપ્રધાનશ્રી દ્વારા ગુજરાતના ભુજ ખાતે અદ્યતન રિજનલ સાયન્સ સેન્ટરનું લોકાર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.
- ગુજરાત રાજ્યમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના પ્રચાર-પ્રસાર માટે રાજ્યના વિવિધ સ્થળોએ રિજનલ સાયન્સ સેન્ટરનું નિર્માણ થઈ રહ્યું છે. આવા સાયન્સ સેન્ટર વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે યુવા પેઢીને પ્રોત્સાહિત તેમજ શિક્ષિત કરનાર અને આત્મવિશ્વાસ વધારનાર કેન્દ્ર બનશે.

ભુજ રિજનલ સાયન્સ સેન્ટર

- આ સેન્ટરને આશરે 10 એકર જમીન ઉપર કચ્છની સંસ્કૃતિને અનુરૂપ એવી 'ભુંગા' આકારની ડિઝાઈન સ્વરૂપે બનાવવામાં આવ્યું છે, જે મુલાકાતીઓની વિજ્ઞાન પ્રત્યેની જિજ્ઞાસાવૃત્તિને પ્રોત્સાહિત કરવાની સાથે જીવનપર્યંત શીખવાની વૃત્તિને આગળ ધવાવશે.
- આ સાયન્સ સેન્ટર ગુજરાત સરકારના વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકી વિભાગ દેહળ કાર્યરત ગુજરાત કાઉન્સિલ ઓન સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી (GUJCOST) દ્વારા સ્મૃતિવન પાસે, ભુજિયા ડુંગરની તળેટીમાં વિકસાવવામાં આવ્યું છે.
- રિજનલ સાયન્સ સેન્ટરનો મુખ્ય ઉદ્દેશ : સામાન્ય માનવીના માનસ પર વૈજ્ઞાનિક અભિગમ ઉભો કરી વિજ્ઞાન પ્રત્યે લોકજાગૃતિ કેળવવાનો સાથે જ વિદ્યાર્થીઓને આગામી પેઢીના વૈજ્ઞાનિકો બનવા માટે પ્રેરિત કરવાનો છે.

ભુજ રિજનલ સાયન્સ સેન્ટર ખાતે વિવિધ 6 પ્રકારની થીમ આધારિત ગેલેરી

1. સ્પેસ સાયન્સ ગેલેરી : વિવિધ ખગોળીય સિદ્ધાંતો અને અવકાશી પદાર્થો પર કેન્દ્રિત વર્ષનાત્મક, પરસ્પર સંવાદાત્મક અને ઈન્ફોટેઈનમેન્ટ થીમ આધારિત રાઈડ્સ ધરાવતું અંતરિક્ષ સંશોધનનો ભૂતકાળ, વર્તમાન અને ભવિષ્યનો ચિતાર આપતું પ્રદર્શન નિહાળી શકાશે.
2. મરીન નેવિગેશન ગેલેરી : આ ગેલેરીમાં સમુદ્રયાત્રાનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, વિવિધ સિગ્નલના આંતરરાષ્ટ્રીય કોડ્સ, દરિયાઈ નેવિગેશનમાં ઉપયોગમાં લેવાતી વિવિધ પદ્ધતિઓ, સમુદ્રીયાત્રામાં ઉપયોગમાં લેવાતા વિવિધ સાધનોની રસપ્રદ માહિતીને ઈન્ટરએક્ટિવ પદ્ધતિથી પ્રદર્શિત કરાશે.

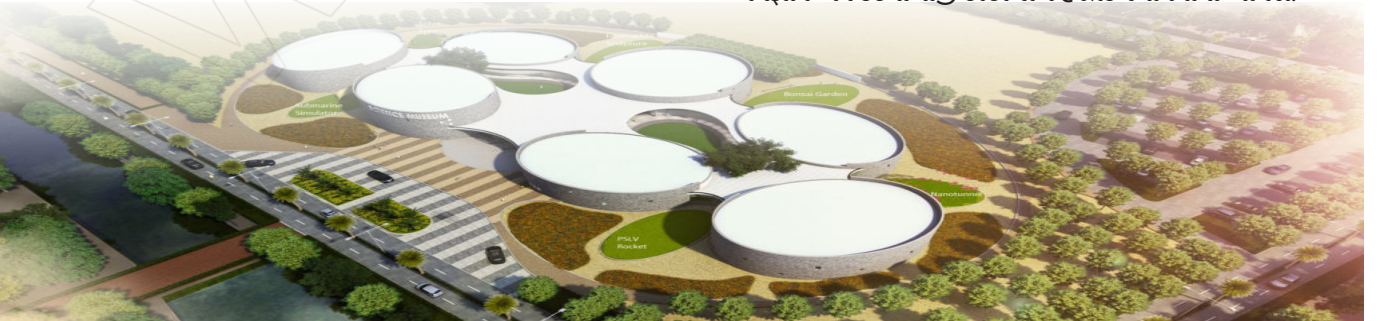
3. એનર્જી સાયન્સ ગેલેરી : ઊર્જાના વિવિધ સિદ્ધાંતો પર આધારિત થિયરીથી લઈને તેની વ્યવહારુ ઉપયોગિતા રસપ્રદ રીતે પ્રદર્શિત કરાશે. ઉપરાંત, મુલાકાતીઓને વિવિધ મોડેલ્સ મારફતે જણાવવામાં આવે છે કે કેવી રીતે ઊર્જા આપણા રોજિંદા જીવનને સ્પર્શે છે.
4. નેનો ટેકનોલોજી ગેલેરી : નેનો ટેકનોલોજીના વિવિધ સિદ્ધાંતો, સાધનો, તકનીક તથા ઉપયોગિતા તેમજ નેનો ટેકનોલોજીની વર્તમાન સમયમાં માનવજીવનમાં ઉપયોગિતા અને ભવિષ્યમાં તેના દ્વારા આવનાર પરિવર્તનને વિવિધ ઉત્પાદોના માધ્યમથી આ ગેલેરીમાં પ્રદર્શિત કરવામાં આવશે.
5. બોન્સાઈ ગેલેરી : બોન્સાઈ વૃક્ષ વિકસાવવાની કળા તથા તેની સાથે સંકળાયેલ વિજ્ઞાનને વિવિધ ઈન્ફોગ્રાફિક્સ તથા જીવંત નમૂનાઓ દ્વારા પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે. 'બોન્સાઈ' એ નાના પાત્ર/કન્ટેઈનરમાં નાના કદના છોડ/વૃક્ષ ઉગાડવાની એક 'જાપાનીઝ કળા'નું સ્વરૂપ છે.
6. ફિલ્ડ્સ મેડલ ગેલેરી : આ એક વિશિષ્ટ ગેલેરી ગણિતના ક્ષેત્રે આગવું યોગદાન આપનારા યુવા ગણિતજ્ઞો કે જેઓને ફિલ્ડ્સ મેડલ દ્વારા સન્માનિત કરવામાં આવ્યા છે તથા ભારતના એવા ગણિતજ્ઞો જેમણે ગણિતના ક્ષેત્રમાં મહત્વનું યોગદાન આપેલ છે, તેઓને સમર્પિત છે.

ભુજ રિજનલ સાયન્સ સેન્ટરની અન્ય કેટલીક વિશેષતાઓ

- આ સેન્ટરમાં ગેલેરીઓ ઉપરાંત લોકોના મનોરંજન માટે સબમરિન સિમ્યુલેટર, મરિન નેવિગેશન સિમ્યુલેટર, 3-D થિયેટર, સોલાર ટ્રી, ફીબોનાચી સિદ્ધાંત આધારિત સ્કલ્પચર, બાળકોને રમવા માટે નેનો ટનલ, PSLV રોકેટ મોડેલ, બોન્સાઈ ગાર્ડન અને વર્કશોપ જેવી અદ્યતન સુવિધાઓનો મુલાકાતીઓને અને ખાસ કરીને વિદ્યાર્થીઓ અને સંશોધકોને હેન્ડ્સ ઓન એક્સપિરિયન્સ મળી રહે છે. આખા કેન્દ્રની ફરતે વિજ્ઞાનની થીમ આધારિત ઉદ્યાન વિકસાવવામાં આવી રહ્યું છે.

રિજનલ સાયન્સ સેન્ટર વિશે

- ગુજરાત સરકારનાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી વિભાગે રાજ્યમાં 5 રિજનલ સાયન્સ સેન્ટરને રાજકોટ, પાટણ, ભાવનગર, ભુજ, અને વડોદરામાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી કાઉન્સિલ હસ્તક સ્થાપવામાં આવશે.

‘તારાગિરિ’ સ્ટીલ્ય ફ્રિગેટ

- તાજેતરમાં મુંબઈમાં મઝગાંવ ડોક શિપબિલ્ડર્સ લિમિટેડ (IPL) દ્વારા પ્રોજેક્ટ 17A હેઠળ ત્રીજું સ્ટીલ્ય ફ્રિગેટ જહાજ ‘INS તારાગિરિ’ લોન્ચ કરવામાં આવ્યું.
- સરળ શબ્દોમાં સમજાવે તો ફ્રિગેટ એટલે નૌકાદળના મોટા યુદ્ધ જહાજની દરિયાઈ સુરક્ષા કરવાના હેતુથી તેની આજુબાજુ ફરતું/રહેતું હોય એવું કદમાં નાનું અને અદ્યતન ટેકનોલોજીકલ તથા એડવાન્સ સુવિધાઓથી સજ્જ એક ‘ઝડપી દરિયાઈ યુદ્ધ જહાજ’.
- આ જહાજને ભારતીય નૌકાદળના જહાજોની ડિઝાઈન જરૂરિયાતોને સંતોષતી સંસ્થા, બ્યૂરો ઓફ નેવલ ડિઝાઈન દ્વારા ડિઝાઈન કરવામાં આવ્યું છે.

‘તારાગિરિ’ ફ્રિગેટની મુખ્ય વિશેષતાઓ

- ઉત્તરાખંડના ગઢવાલમાં સ્થિત હિમાલયની તારાગિરિ’ પર્વતમાળાના નામે આ ફ્રિગેટને તારાગિરિ’ નામ આપવામાં આવ્યું છે.
- સરફેસ ટુ સરફેસ (જમીનથી જમીન પર) સુપરસોનિક મિસાઈલ સિસ્ટમથી સજ્જ છે.
- INS તારાગિરિ’ પ્રોજેક્ટ 17A હેઠળ બનાવવામાં આવનાર ત્રીજું સ્ટીલ્ય યુદ્ધ જહાજ છે. સ્ટીલ્ય યુદ્ધ જહાજ એટલે કે તેની હલચલની ગતિવિધીઓ દુશ્મન દેશના રડારમાં પણ પકડાતી નથી. જેથી યુદ્ધ સમયે અને દરિયાઈ સર્વેલન્સ જેવી કામગીરી માટે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ સાબિત થશે.
- અંદાજિત 75% ભાગોનું નિર્માણ સ્વદેશીકરણથી કરાયું છે.
- આ ફ્રિગેટ (149 મીટર લાંબુ અને 17.8 મીટર પહોળું) બે ગેસ ટર્બાઈન અને બે મુખ્ય ડીઝલ એન્જિનના સંયોજન દ્વારા સંચાલિત છે તથા 28 નોટિકલ માઈલથી વધુની ઝડપ હાંસલ કરવા સક્ષમ છે.
- આ ફ્રિગેટ અત્યાધુનિક શસ્ત્રો, સેન્સર, એડવાન્સ એકશન ઈન્ફોર્મેશન સિસ્ટમ, ઈન્ટિગ્રેટેડ પ્લેટફોર્મ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ, વર્લ્ડ ક્લાસ મોડ્યુલર, એક અત્યાધુનિક પાવર ડિસ્ટ્રીબ્યુશન સિસ્ટમ અને અન્ય ઘણી અદ્યતન સુવિધાઓથી સજ્જ છે.

પ્રોજેક્ટ 17A શું છે?

- પ્રોજેક્ટ 17A અથવા પ્રોજેક્ટ 17 આલ્ફા ફ્રિગેટ્સએ ભારત સરકાર દ્વારા મંજૂર કરાયેલ રૂ.25,700 કરોડનો પ્રોજેક્ટ છે.
- પ્રોજેક્ટ 17Aમાં બે મોટી શિપબિલ્ડિંગ કંપનીઓ, ધ ગાર્ડન રીય શિપબિલ્ડર્સ એન્ડ એન્જિનિયર્સ (GRSE) અને ધ મઝગાંવ ડોક શિપબિલ્ડર્સ (MDL) દ્વારા ભારતીય નૌકાદળ માટે સાત યુદ્ધ ફ્રિગેટ્સ નિર્માણ કરવામાં આવી રહ્યાં છે, જે અગાઉના યુદ્ધ જહાજો અને ફ્રિગેટ્સ કરતાં વધુ આધુનિક છે.
- સાતમાંથી ત્રણ ફ્રિગેટ્સનું નિર્માણ ધ ગાર્ડન રીય શિપબિલ્ડર્સ એન્ડ એન્જિનિયર્સ (GRSE) દ્વારા અને ચાર ફ્રિગેટ્સનું નિર્માણ ધ મઝગાંવ ડોક શિપબિલ્ડર્સ (MDL) દ્વારા કરવામાં આવી રહ્યું છે.
- આ માર્ગદર્શિત-મિસાઈલ ફ્રિગેટ્સને વિશિષ્ટ એવી સ્ટીલ્ય ડિઝાઈન સાથે બનાવવામાં આવી છે, જેમાં તેને દુશ્મનની નજરથી બચાવવા માટે રડાર ઈવેઝન ટેકનોલોજીનો સમાવેશ કરાયો છે. પ્રોજેક્ટ 17A હેઠળ શરૂ કરાયેલ પ્રથમ સ્ટીલ્ય જહાજ INS નીલગિરિ હતું, જેને વર્ષ 2019માં લોન્ચ કરવામાં આવ્યું હતું. તથા દ્વિતીય સ્ટીલ્ય જહાજ INS ઉદયગિરિને મે, 2022માં લોન્ચ કરવામાં આવ્યું હતું.

ભારતીય નૌસેના પાસે રહેલી ફ્રિગેટ્સ

- શિવાલિક ક્લાસ (પ્રોજેક્ટ 17) : INS શિવાલિક, INS સાતપુડા, INS સહ્યાદ્રિ
- તલવાર ક્લાસ (પ્રોજેક્ટ 11356) : INS તલવાર, INS ત્રિશુળ, INS તબર
- તેગ ક્લાસ : INS તેગ, INS તર્કશ, INS ત્રિકાંસ
- કામોર્તા ક્લાસ (પ્રોજેક્ટ 28) : INS કામોર્તા, INS કડમટ્ટ, INS કિલ્ટન, INS કવરતી

Artemis 1 મિશન

- નાસા (NASA - National Aeronautics and Space Administration)નું આર્ટેમિસ 1 મિશન કે જે 2 સપ્ટેમ્બર, 2022ના રોજ લોન્ચ થવાનું હતું તેને એન્જિન લીકેજ બાદ રોકી દેવામાં આવ્યું છે.
- નાસાના આ મહત્વાકાંક્ષી મિશનને ફ્લોરિડામાં કેનેડી સ્પેસ સેન્ટરથી લોન્ચ કરવામાં આવનાર હતું.

આર્ટેમિસ પ્રોગ્રામ

- આર્ટેમિસ પ્રોગ્રામ એ અમેરિકન સ્પેસ એજન્સી NASA દ્વારા નિર્દેશિત સ્પેસ પ્રોગ્રામ છે, જેનો ધ્યેય માનવજાતને ચંદ્ર પર ફરીથી પાછા મોકલવાનો અને તેના વિશે વધુ માહિતી એકત્રિત કરવાનો છે.
- એપોલો - II સ્પેશશટલ અંતર્ગત 20 જુલાઈ, 1969નાં રોજ અમેરિકન અવકાશયાત્રી નીલ આર્મસ્ટ્રોંગ દ્વારા સૌપ્રથમવાર ચંદ્રની ઘરતી પર પગ મૂકવામાં આવ્યો હતો.

- આર્ટેમિસ કાર્યક્રમ એ ચંદ્ર પર કાયમી હાજરી સ્થાપિત કરવા, ખાનગી કંપનીઓ માટે ચંદ્રની અર્થવ્યવસ્થાના નિર્માણ માટે પાયો નાખવા અને આખરે મનુષ્યોને મંગળ પર મોકલવાના નાસાના લાંબાગાળાના ધ્યેય તરફનું પ્રથમ પગલું છે.
- જેમ એપોલો પ્રોગ્રામનો ધ્યેય સૌપ્રથમવાર કોઈ માણસને ચંદ્ર પર મોકલવાનો હતો, તેમ આર્ટેમિસ પ્રોગ્રામ ચંદ્ર પર કાયમી હાજરી સ્થાપિત કરવાના લાંબા ગાળાના ધ્યેય તરફનું પ્રથમ પગલું હશે. આર્ટેમિસ પ્રોગ્રામ ખાસ કરીને અવકાશયાત્રીઓને 2024 સુધીમાં ચંદ્રના દક્ષિણ ધ્રુવ પર ઉતારશે. સૌપ્રથમ વખત મહિલા અને અશ્વેત વ્યક્તિને ચંદ્ર પર મોકલવામાં આવશે.
- ભારતીય મૂળના રાજા ચારીની આર્ટેમિસ માટે અવકાશયાત્રી તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી છે.
- આર્ટેમિસ 1ના પ્રક્ષેપણ પહેલાં ઓરિઅન અવકાશયાનના ત્રણ સફળ પરીક્ષણો પાર પાડવામાં આવ્યા છે.
- અપોલો મિશન માટે વપરાયેલ લોન્ચવેડ 39B પરથી જ આર્ટેમિસનું પ્રક્ષેપણ કરવામાં આવશે.
- ઓરિઅન મલ્ટી-પર્પઝ ક્રૂ વ્હીકલ (ઓરિઅન MPCV) એ અમેરિકન માનવસહિત અવકાશયાન છે. જેનો હેતુ ચાર અવકાશયાત્રીઓના ક્રૂને પૃથ્વીની ભ્રમણકક્ષામાં અથવા પૃથ્વીની ભ્રમણકક્ષાની બહાર લઈ જવાનો છે.

આર્ટેમિસ 1 (2022)

- આર્ટેમિસ પ્રોગ્રામની પ્રથમ ફ્લાઈટ, 'આર્ટેમિસ 1' એક પ્રકારની ચકાસણી હશે, જેમાં માનવરહિત ઓરિઅન કેપ્સ્યુલ ચંદ્રની પરિક્રમા કરવામાં 10 દિવસ પસાર કરશે. તે ચંદ્રથી 60,000 કિ.મી. (37,000 માઈલ)ના અંતરે પરિભ્રમણ કર્યા પછી પૃથ્વી પર પરત ફરશે.
- ઓરિઅન સ્પેસશિપ પોતાની સાથે દસ નાના સેટેલાઈટ્સ એટલે કે ક્યૂબસેટ્સ પણ લઈને જશે. જેને સ્પેસમાં છોડવામાં આવશે.
- આ નાના સેટેલાઈટ્સ ઓરિઅનની યાત્રા અને અન્ય ગતિવિધિઓ પર નજર રાખશે. આ ક્યૂબસેટ્સ ચંદ્રના અલગ-અલગ ભાગ પર નજર રાખશે અને તેની તપાસ કરશે.
- ભવિષ્યમાં આ ક્યૂબસેટ્સની મદદથી ઘરતીની નજીક ચક્કર લગાવતા કોઈ એસ્ટેરોઈડ પર સ્પેસક્રાફ્ટ મોકલવાની તૈયારી પણ કરવામાં આવી રહી છે. આ ક્યૂબસેટ્સ એસ્ટેરોઈડ્સનો અભ્યાસ પણ કરશે તથા અન્ય પ્રકારના સ્પેસ એક્સપ્લોરેશન પણ કરશે.

આર્ટેમિસ 2 (2024)

- આર્ટેમિસ-2, 2022માં ચંદ્રથી 8,900 કિ.મી. (5,500 માઈલ)ના અંતરે ફ્લી-રિટર્ન ફ્લાયબાય પર ચાર અવકાશયાત્રીઓને લોન્ચ કરશે.

આર્ટેમિસ 3 (2025/26)

- આર્ટેમિસ 3ને સ્પેસ લોન્ચ સિસ્ટમ (SLS) બ્લોક 1 રોકેટ દ્વારા વર્ષ 2024માં લોન્ચ કરવાની યોજના છે. તે ચંદ્ર પર પ્રોગ્રામના પ્રથમ ક્રૂને લેન્ડ કરવા માટે ન્યૂનતમ ગેટવે અને રિટ્રેક્ટેબલ લેન્ડરનો ઉપયોગ કરશે. ચંદ્રના દક્ષિણ ધ્રુવ પ્રદેશ પર વાહનને લેન્ડ કરવાની યોજના છે.

સ્પેસ લોન્ચ સિસ્ટમ

- એકમાત્ર રોકેટ જે એક જ મિશન પર ઓરિઅન, અવકાશયાત્રીઓ અને કાર્ગો (માલસામાન)ને ચંદ્ર પર મોકલી શકે છે. લોન્ચ થયા પછી SLS એ વિશ્વનું સૌથી શક્તિશાળી રોકેટ હશે.

ઓરિઅન ક્રૂ મોડ્યુલ

- આ એક અવકાશયાન છે, જે ચંદ્ર, મંગળ વગેરે જેવા ગ્રહો પર જવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. આ વાહન 6 લોકોને લઈ જઈ શકે છે, 21 દિવસ સુધી અવકાશમાં રહી શકે છે. તેના બે મુખ્ય ભાગો છે: ક્રૂ મોડ્યુલ અને ESM (યુરોપિયન સર્વિસ મોડ્યુલ)

લુનાર ઓર્બિટલ પ્લેટફોર્મ - ગેટવે

- આ ચંદ્રની ભ્રમણકક્ષામાં સ્થાપનાર સ્પેસ સ્ટેશન છે. અહીં અવકાશયાનમાં આવતા અવકાશયાત્રીઓ લેન્ડ થશે. આ ગેટવે એક દાયકા કરતાં વધુ સમય સુધી ભ્રમણકક્ષામાં રહેશે. તે ક્રૂને રહેવા અને કામ કરવા માટેનું સ્થાન પ્રદાન કરશે તથા ચંદ્ર પર અને તેની આસપાસ લાંબાગાળાના વિજ્ઞાન અને માનવ સંશોધનને સમર્થન આપશે.
- તે 2024માં ચંદ્ર માટે રવાના થશે. હાલમાં નાસાના લેન્ડર માટે ત્રણ સ્પર્ધાત્મક ડિઝાઈન પસંદ કરવામાં આવી છે. તે સ્પેસએક્સ, બ્લૂ ઓરિજિન અને ડાયનેટિક્સ દ્વારા ડિઝાઈન કરવામાં આવી છે.

Human Landing System

- અમેરિકન કંપનીઓ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ માનવ અવતરણ પ્રણાલી (Human Landing System) એ પરિવહનનું અંતિમ મોડ છે, જે અવકાશયાત્રીઓને ચંદ્રની ભ્રમણકક્ષામાંથી સપાટી પર અને પાછા ભ્રમણકક્ષામાં લઈ જશે.

આ મિશનને Artemis નામ કેમ આપવામાં આવ્યું?

- ગ્રીસમાં ચંદ્રની દેવીને 'આર્ટેમિસ' કહેવામાં આવે છે. તેને 'શિકારની દેવી' પણ માનવામાં આવે છે.
- આ નામ એટલા માટે પસંદ કરવામાં આવ્યું કેમ કે, પહેલી વખત ચંદ્ર મિશન પર કોઈ મહિલાને મોકલવાની તૈયારી થઈ રહી છે. આ લોકો વર્ષ 2030માં ચંદ્ર પર જશે તેવી શક્યતા છે. મહિલાને સન્માન આપવા માટે નાસાએ આ મિશનનું નામ આર્ટેમિસ રાખ્યું છે.

ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વ

- તાજેતરમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી વિભાગ (DST) દ્વારા લદ્દાખના હેન્લે વિસ્તારમાં ભારતના પ્રથમ ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વની સ્થાપના કરવાની જાહેરાત કરવામાં આવી છે.
- ચાંગથાંગ વન્યજીવ અભયારણ્યના ભાગ રૂપે આ ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વની સ્થાપના કરવામાં આવશે તથા તે 22 કિ.મી. વિસ્તારમાં ફેલાયેલ હશે.
- સ્કાય ગેઝિંગ (Sky Gazing) એટલે કે આકાશ-દર્શનનો શોખ ધરાવતા લોકો માટે આ એક મહત્વપૂર્ણ સમાચાર છે.

કોના સહયોગથી ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વની સ્થાપના કરવામાં આવશે?

- ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વની સ્થાપના માટે કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ પ્રશાસન, લદ્દાખ ઓટોનોમસ હિલ ડેવલપમેન્ટ કાઉન્સિલ (LAHDC), લેહ અને બેંગલોર સ્થિત ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ એસ્ટ્રોફિઝિક્સ (IIA) વચ્ચે એક સમજૂતી કરાર (MoU) પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા છે.

ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વ એટલે શું?

- સાવ સરળ શબ્દોમાં સમજીએ તો ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વ એટલે એવો વિસ્તાર જ્યાં તદ્દન ઓછો (કહી શકાય કે નહિવત) વીજ-પ્રકાશ હોય. એટલે કે ધરતી અને આકાશ વચ્ચે માત્ર કુદરતી અજવાળું જ હોય, અન્ય કોઈ પણ પ્રકાશની હાજરી કે અસર ન વર્તાતી હોય.
- જ્યાં કૃત્રિમ પ્રકાશની ગેરહાજરી હોય તે જગ્યા આકાશ-દર્શન તેમજ અવકાશ સંબંધિત અભ્યાસ માટે ખૂબ જ આદર્શ માનવામાં આવે છે. આવી જગ્યાઓ પ્રવાસીઓ માટે તો એક આકર્ષણ છે જ, પણ દેશના વિજ્ઞાન વિભાગ માટે સંશોધકીય હેતુઓ માટે પણ એક બહુ જ મહત્વનું સંશોધન સ્થળ સાબિત થાય છે.
- USA સ્થિત ઈન્ટરનેશનલ ડાર્ક સ્કાય એસોસિએશન દ્વારા આવા સ્થાનોની પસંદગી ચોક્કસ માપદંડોની પરિપૂર્ણતાના આધારે કરવામાં આવે છે.

શા માટે લદ્દાખની પસંદગી કરવામાં આવી છે?

- અભ્યાસ કરતાં જણાયું છે કે, લદ્દાખમાં લેહ નજીક આવેલ હેન્લે

પ્રદેશ એ સ્વચ્છ આકાશ, ઓછામાં ઓછું પ્રકાશ પ્રદૂષણ, સૂકું વાતાવરણ અર્થાત્ ભેજનું તદ્દન ઓછું પ્રમાણ ધરાવે છે અને આવી ભૌગોલિક પરિસ્થિતિને અવકાશીય સંશોધન અને આકાશ-દર્શન માટે ઉત્તમ માનવામાં આવે છે.

- વધુમાં, આ ક્ષેત્રને અવકાશ સંશોધન માટે વિશ્વમાં સૌથી વધુ ઊંચાઈ પર આવેલી સર્વ-શ્રેષ્ઠ જગ્યાઓમાંની એક હોવાનું પ્રમાણ પણ મળેલ છે.

ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વનું મહત્વ

- ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વને 'Night Sky Sanctuary' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવશે.
- માત્ર કુદરતી ઉજાસ ધરાવતા વિસ્તારમાં નરી આંખે પણ અનહદ આહલાદક આકાશ-દર્શન કરી શકાય છે. પરંતુ ખાસ 'ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વ'નો વિકાસ કરવા માટે આવી જગ્યાઓએ વિવિધ વૈજ્ઞાનિક સાધનો પણ લાવવામાં આવે છે, જેથી આ એક અનન્ય અનુભવ બની રહે.
- વિશ્વભરમાં આવાં કેટલાય ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વ અસ્તિત્વમાં છે, પરંતુ ભારતમાં હજુ સુધી એક પણ આવી જગ્યા નહોતી. તેથી ભારતમાં આવા ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વની રચનાથી ભારતમાં એસ્ટ્રો ટુરિઝમ અને ગ્રામીણ અર્થતંત્રને વેગ મળશે.
- ભારતમાં આગામી ત્રણ મહિનામાં દેશનું પ્રથમ ડાર્ક સ્કાય રિઝર્વ તૈયાર કરી દેવામાં આવશે. અહીં optical, infra-red તેમજ gamma-ray જેવા અત્યાધુનિક ટેલિસ્કોપની હાજરી એ મુલાકાતીઓને આકાશ-દર્શનનો એક અવર્ણનીય અનુભવ કરાવશે.

Knowledge Popups

- ખગોળશાસ્ત્રીઓ ઘણાં વર્ષોથી અવકાશીય સંશોધન હેતુ મસમોટાં ટેલિસ્કોપ સ્થાપિત કરવાના આશયથી દુનિયાભરમાં આદર્શ સ્થળોની શોધ કરતા રહ્યા છે. આવાં સ્થળોને સામાન્ય રીતે આપણે 'અંતરિક્ષ વેદશાળા' તરીકે ઓળખી શકીએ.

દેશનો પ્રથમ એર ટેક્સી પ્રોજેક્ટ

- આવનારા બે-ત્રણ વર્ષમાં અમદાવાદમાં હાસોલ નજીક દેશનો પ્રથમ એર ટેક્સી પ્રોજેક્ટનો અમલ કરવામાં આવશે.
- પાલડી રિવરફ્રન્ટ પર હેલિપેડ બનાવીને નાગરિકો માટે હેલિકોપ્ટર સેવા શરૂ કર્યા બાદ હવે એર ટેક્સી શરૂ કરવામાં આવશે, જે ઉડ્ડયન ક્ષેત્રને પણ વેગ આપશે.
- ગુજરાત સરકાર દ્વારા હાસોલ નજીક એર ટેક્સી પ્રોજેક્ટ માટે વર્ટી પોર્ટ પણ બનાવવામાં આવશે, જ્યાંથી નાના હેલિકોપ્ટર અને ડ્રોન ટેક ઓફ લેન્ડિંગ થઈ શકશે.
- યુકે.યુ.એસ. અને ઓસ્ટ્રેલિયામાં પણ આવા પ્રોજેક્ટ કાર્યરત છે.

હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ બસ

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય મંત્રી ડૉ. જિતેન્દ્ર સિંહ દ્વારા પુણે ખાતે ભારતની પ્રથમ હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ પર આધારિત બસનું ઉદઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું.
- પુણે સ્થિત સોફ્ટવેર બહુરાષ્ટ્રીય કંપની KPIT લિમિટેડ અને કાઉન્સિલ ઓફ સાયન્ટિફિક એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ રિસર્ચ (CSIR) દ્વારા સંયુક્ત રીતે આ બસ વિકસિત કરાઈ છે.

મુખ્ય મુદ્દા

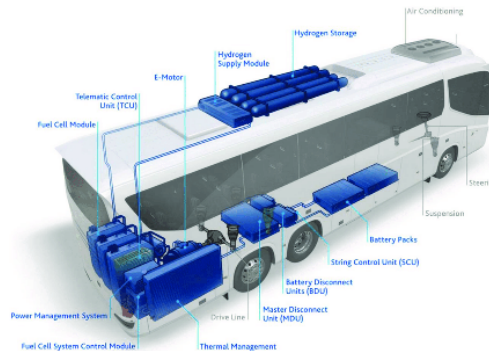
- લાંબા અંતરના રૂટ પર સંચાલિત ડીઝલ બસ સામાન્ય રીતે વાર્ષિક 100 ટન કાર્બન ડાયોક્સાઇડ (CO₂)નું ઉત્સર્જન કરે છે, તેની સરખામણીમાં હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ પર આધારિત બસ શૂન્ય ઉત્સર્જન ક્ષમતા ધરાવે છે.
- ભારતના સંદર્ભમાં વાત કરીએ તો, ડીઝલ સંચાલિત ભારે વાહનોમાંથી લગભગ 12-14 ટકા CO₂ ઉત્સર્જન થાય છે, ત્યારે હાઇડ્રોજન ઇંધણ સેલ આધારિત વાહનો એ CO₂ ઉત્સર્જનને દૂર કરવા માટે ઉત્તમ માધ્યમ સાબિત થશે.

હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ (HFC) શું છે?

- એવા ફ્યુઅલ સેલ (બળતણ કોષ) જેમાં ઇંધણ તરીકે હાઇડ્રોજન વાયુનો ઉપયોગ થતો હોય તેને 'હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ' કહેવામાં આવે છે.
- વર્તમાન સમયે ઉપલબ્ધ ઇંધણોમાં હાઇડ્રોજન-ઇંધણ એ સૌથી શ્રેષ્ઠ પ્રદર્શન અને સૌથી ઓછી પર્યાવરણીય આડઅસર ધરાવે છે.
- આ પ્રકારના ફ્યુઅલ સેલ એ ડીઝલ અથવા પેટ્રોલની સરખામણીમાં વધુ ઊર્જા મુક્ત કરી શકે છે.
- તે પેટ્રોલ કરતાં લગભગ ત્રણ ગણી વધુ કાર્યક્ષમતા ધરાવે છે તથા પેટ્રોલની તુલનામાં આ (હાઇડ્રોજન) બળતણના ઉપયોગથી ઓછા પ્રદૂષકો ઉત્સર્જિત થાય છે. તેથી, આ ટેકનોલોજી સંભવતઃ પરિવહનનું સૌથી ઇકો-ફ્રેન્ડલી મોડ છે.
- શૂન્ય કાર્બન ઉત્સર્જન કાર્યક્ષમતા તથા સ્થાનિક ઉત્પાદન માટેની તેની ઉચ્ચ સંભવિતતાના કારણે હાઇડ્રોજનને પરંપરાગત બળતણના વિકલ્પ અને ભવિષ્યના બળતણ તરીકે જોવામાં આવે છે.

કાર્યપદ્ધતિ

- સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ એ હાઇડ્રોજન અને ઓક્સિજન વચ્ચે રાસાયણિક પ્રતિક્રિયા દ્વારા વીજળી ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

ફ્યુઅલ સેલનો ઉપયોગ

- આ ફ્યુઅલ સેલનો ઉપયોગ સ્ટેશનરી અને મોટિવ એમ બંને પ્રકારની જરૂરિયાતોમાં કરી શકાય છે.
- કાર, ટ્રક, બસો જેવા વાહનો તથા મોટા ડેટા કેન્દ્રો અથવા વ્યાપારી એકમો, ઔદ્યોગિક અને રહેણાક ઇમારતો માટે પ્રાથમિક ઊર્જા સ્રોત તરીકે તેમજ અગત્યના કમ્પ્યુટર અને કોમ્યુનિકેશન નેટવર્ક્સમાં પાવર સ્ત્રોતના બેકઅપ તરીકે હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

ફાયદાઓ

- પર્યાવરણ અનુકૂળ :** હાઇડ્રોજનને વીજળીમાં રૂપાંતરિત કરવાની પ્રક્રિયા દરમિયાન આડપેદાશ તરીકે પાણી મળે છે તથા ગ્રીનહાઉસ વાયુઓની ખૂબ જ ઓછી માત્રા ઉત્પન્ન થાય છે. આમ, તે પર્યાવરણને અનુકૂળ છે.
- ટકાઉ અને કાર્યક્ષમ :** હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલનું ટકાઉપણું વધુ છે. વળી હાઇડ્રોજન એ ગેસોલિન કરતાં વધુ કાર્યક્ષમ બળતણ છે.
- રિક્યુઅલિંગ ટાઇમ :** હાલમાં મુખ્યપ્રવાહમાં ચર્ચાનું કેન્દ્ર બનેલા ઇલેક્ટ્રીક વાહનોની સાપેક્ષે HFCVs-હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ વ્હીકલ (જે એક પ્રકારે ઇલેક્ટ્રીક વાહન જ છે)નો ઇંધણ રિક્યુઅલિંગનો સમય ઘણો ઓછો છે.
- ઉપલબ્ધતા :** હાઇડ્રોજન વાયુના ઉત્પાદન માટે સંસાધનોની વિશાળ ઉપલબ્ધતા છે કારણ કે હાઇડ્રોજન એ બ્રહ્માંડમાં સૌથી વિપુલ પ્રમાણમાં રહેલું તત્ત્વ છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે ઘણા પર્યાવરણીય લાભો તથા સક્ષમ ઇંધણ તરીકે માન્યતા હોવા છતાં હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ હજુ સુધી વ્યાપક પાયે વ્યાપારિકૃત થયા નથી.**

હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ સંબંધિત સમસ્યાઓ

- હાઇડ્રોજન ચલિત કાર કે અન્ય વાહનની કિંમત ઇલેક્ટ્રીક કાર કે વાહનો કરતાં વધારે હોઈ શકે છે.
- વળી, મોટા પ્રમાણમાં હાઇડ્રોજન જથ્થાને એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ લઈ જવા માટે ગેસોલિનની સાપેક્ષે વધુ ખર્ચ થાય છે. હાઇડ્રોજન એ પેટ્રોલ કરતાં વધુ વિસ્ફોટક છે, જેથી સલામતીની મોટી સમસ્યા ઉદ્ભવે છે.
- હાઇડ્રોજન વાયુ બનાવવાની પ્રક્રિયામાં ઘણીવાર અશ્મિભૂત ઇંધણ સ્રોતોમાંથી ઊર્જા મેળવવાની જરૂર પડે છે, જે બાબત હાઇડ્રોજનના 'ગ્રીન ફ્યુઅલ' તરીકેના મુદ્દાઓ સામે પ્રશ્નો ઉભા કરે છે.

હાઈડ્રોજન બળતણ અને ભારત

- વર્ષ 2022-23ના કેન્દ્રીય બજેટમાં કલાઈમેટ એક્શન માટે રજૂ કરવામાં આવેલી જોગવાઈઓ અનુસાર ઉર્જા મંત્રાલય એ ગ્રીન હાઈડ્રોજન પોલિસી (GHP) જાહેર કરી હતી.
- આ નીતિ અનુસાર વર્ષ 2030 સુધીમાં 5 મિલિયન ટન વાર્ષિક ગ્રીન હાઈડ્રોજન ઉત્પાદનનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હતું, જે દેશમાં વર્તમાન હાઈડ્રોજનની માંગના 80% કરતાં પણ વધુ છે.
- વળી આ પ્રકારના પર્યાવરણ અનુકૂળ ઈંધણનો ઉપયોગ ભારત દેશને ઉત્સર્જન ઘટાડવાના પેરિસ કરાર અને NDC (Nationally Determined Contributions) લક્ષ્યો પ્રત્યેની તેની પ્રતિબદ્ધતાને વળગી રહેવામાં મદદ કરશે.

Knowledge Popups

કાર્બન તટસ્થતા

- સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો, કાર્બન તટસ્થતા (કાર્બન ન્યુટ્રાલિટી) એટલે કાર્બનના ઉત્સર્જન અને કાર્બનના શોષણ વચ્ચે સંતુલન જાળવી રાખવું.
- વાતાવરણમાંથી કાર્બન ઓક્સાઈડને દૂર કરીને તેને અન્ય કાર્બન સિંકમાં સંગ્રહિત કરવાની ક્રિયાને કાર્બન સિક્વેસ્ટ્રેશન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- એપ્રિલ 2022 દરમિયાન જમ્મુના સાંબા જિલ્લામાં આવેલ પલ્લી ગામની પંચાયતને સંપૂર્ણ સૌર ઉર્જા સંચાલિત ભારતની પ્રથમ 'કાર્બન ન્યુટ્રલ પંચાયત' જાહેર કરવામાં આવી હતી.

હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં સેટેલાઈટ ઈન્ટરનેટ સર્વિસ પ્રોવાઈડર 'હ્યુજોસ કોમ્યુનિકેશન ઈન્ડિયા (HCI)' દ્વારા ભારતની પ્રથમ કોમર્શિયલ હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ (HTS) બ્રોડબેન્ડ સેવા શરૂ કરવામાં આવી છે. હ્યુજોસ ઈન્ડિયા ઈસરોના GSAT-11 અને GSAT-29 ઉપગ્રહનો ઉપયોગ કરીને હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ બ્રોડબેન્ડ પ્રદાન કરશે.

- પરંપરાગત દૂરસંચાર સેટેલાઈટમાં ઉપગ્રહ માત્ર એક જ વાર ફ્રીક્વન્સીનો ઉપયોગ કરે છે, જ્યારે HTSમાં બહુવિધ સ્પોટનો ઉપયોગ થતો હોવાથી ફ્રીક્વન્સીનો ફરીવાર પણ ઉપયોગ કરી શકાય છે.
- iPhone-14માં સેટેલાઈટ જોડાણ સાથેની ફીચર આપવામાં આવ્યું છે, જે માત્ર અમેરિકા અને કેનેડા જેવા દેશો માટે સિમિત છે.

હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ વિશે

- હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ (HTS) એક દૂરસંચાર સેટેલાઈટ છે, જે પરંપરાગત દૂરસંચાર સેટેલાઈટ (Fixed Satellite Service) કરતાં વધારે થ્રુપુટ (ઝડપી ડેટા પ્રોસેસિંગ) પ્રદાન કરે છે.
- એકસમાન ઓર્બિટલ સ્પેક્ટ્રમ પર હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટથી નોંધપાત્ર ક્ષમતાઓ વધારી શકાય છે. આ ક્ષમતામાં વધારો સામાન્ય રીતે પરંપરાગત દૂરસંચાર સેટેલાઈટ કરતાં 2 થી 100 ગણો વધારે હોય છે. જે એકંદરે બિટ પ્રતિ ખર્ચમાં ઘટાડો કરે છે.
- હાઈ-થ્રુપુટ સેટેલાઈટ એ સેટેલાઈટ આધારિત બ્રોડ બેન્ડ સેવાને સરળતાથી પ્રદાન કરવા સક્ષમ છે.
- પરંપરાગત દૂરસંચાર સેટેલાઈટની આવૃત્તિ (Beams) ખૂબ જ વ્યાપક ક્ષેત્રમાં ફેલાયેલી હોય છે, જે સમગ્ર ખંડને આવરી લે છે. જેથી આવૃત્તિની સાથે ઉપલબ્ધ રેડિયો ફ્રીક્વન્સી પણ વિશાળ ક્ષેત્રમાં ફેલાયેલ છે, જેના કારણે પ્રાપ્ત થતા સ્પેક્ટ્રમની કાર્યક્ષમતા ઓછી હોય છે.
- જ્યારે હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ(HTS)માં નાના ફૂટપ્રિન્ટ્સ સાથે બહુવિધ 'સ્પોટ બીમ'નો ઉપયોગ કરાય છે, જે દરેક નાના વિસ્તારને આવરી લે છે. જેમાંનું દરેક 'સ્પોટ બીમ' એક અલગ સિગ્નલ પ્રદાન કરશે. જેનાથી સમગ્ર સિસ્ટમ ઝડપી અને વધુ સારી ક્ષમતાથી કાર્ય કરી શકશે.

હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટના ફાયદા

- હાઈ સ્પીડ ઈન્ટરનેટ સેવા સસ્તા દરે પ્રદાન કરે છે.
- હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ (HTS)એ આગામી ટેકનોલોજી ક્રાંતિને આગળ વધારશે. લોકો, સરકાર, આયોજકો, બેન્કો, એટીએમ, સેલ્યુલર અને ખાનગી નેટવર્ક્સ જેવા વ્યવસાયોમાં આંતર-જોડાણનો લાભ પહોંચાડવા મદદરૂપ થશે.
- હાઈ થ્રુપુટ સેટેલાઈટ (HTS) સેવા છેવાડાના સ્થળોએ બ્રોડબેન્ડ કનેક્ટિવિટી વિસ્તારવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવશે. પહાડી અને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ઈન્ટરનેટનાં જોડાણને મજબૂત કરશે.
- આ સેટેલાઈટ સેવા સ્થાનિક અર્થતંત્રને વેગ આપવા માટે આર્થિક તકો ઊભી કરશે.
- છેવાડા અને દૂરસ્થ વિસ્તારોમાં હાઈ-સ્પીડ ઈન્ટરનેટ સેવા પ્રદાન કરશે અને સામુદાયિક ઈન્ટરનેટ એક્સેસ માટે વાઈ-ફાઈ હોટસ્પોટ્સ તેમજ મોબાઈલ નેટવર્કની પહોંચ વિસ્તારવામાં મદદરૂપ નીવડશે.
- ઈન્ટરનેટનો વ્યાપ વધારીને ડિજિટલ અસમાનતા ઘટાડવામાં મદદરૂપ થશે. જેથી ડિજિટલ ઈન્ડિયાના સ્વપ્નને પૂર્ણ કરવામાં પીઠબળ મળશે.

પુમન ઇન એન્જિનિયરિંગ, સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી (WEST) પહેલ

- કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા “પુમન ઇન એન્જિનિયરિંગ, સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી (WEST)” નામની નવી I-STEM (Indian Science Technology and Engineering facilities Map) પહેલ શરૂ કરવામાં આવી છે.

પુમન ઇન એન્જિનિયરિંગ, સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી (WEST) વિશે

- WEST પ્રોગ્રામને વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી, એન્જિનિયરિંગ અને મેથેમેટિક્સ (STEM) પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવતી મહિલાઓ માટે શરૂ કરવામાં આવ્યો છે, જે તેમને વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી અને ઇનોવેશન ઇકોસિસ્ટમમાં યોગદાન આપવા માટે સશક્ત કરશે તેમજ મહિલાઓને R&Dમાં કારકિર્દી બનાવવામાં સક્ષમ કરશે, જેમ કે, ટેકનિશિયન, ટેકનોલોજીસ્ટ, વૈજ્ઞાનિકો અને ઉદ્યોગસાહસિકો.
- WEST પહેલ દ્વારા I-STEM વિજ્ઞાન અને એન્જિનિયરિંગના સીમાવર્તી ક્ષેત્રોમાં મૂળભૂત અથવા પ્રયોજિત (applied) વિજ્ઞાનમાં સંશોધન કરવા માટે વૈજ્ઞાનિક ઝૂકાવ ધરાવતી મહિલા સંશોધકો, વૈજ્ઞાનિકો અને ટેકનોલોજીસ્ટને એક અલગ પ્લેટફોર્મ પૂરું પાડવામાં આવશે.
- મહિલાઓને વૈજ્ઞાનિક સાધનોના સંચાલન, જાળવણી, ડિઝાઇન અને ઉત્પાદન સંબંધિત ક્ષેત્રોમાં તકો પૂરી પાડવામાં આવશે.
- વ્યાવસાયિક કારકિર્દીમાંથી બ્રેક લીધા પછી ફરીથી કારકિર્દી શરૂ

કરવા જરૂરી કૌશલ્ય મેળવવામાં મહિલાઓને મદદ મળશે.

- “કનેક્ટ ક્વિકલી” ડિજિટલ સમૂહ બનાવીને મહિલાઓને ઓનલાઇન ચર્ચા અને તુરંત સહાયની સુવિધા પૂરી પડશે.

I-STEM શું છે?

- I-STEM એ R&D (સંશોધન અને વિકાસ) સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવા માટેનું એક રાષ્ટ્રીય વેબ પોર્ટલ છે.
- I-STEM પોર્ટલને ભારત સરકારનાં મુખ્ય વૈજ્ઞાનિક સલાહકારના કાર્યાલયની પહેલના ભાગરૂપે પ્રધાનમંત્રી-વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી અને ઇનોવેશન એડવાઇઝરી કાઉન્સિલ (PM-STIAC)ના નેજા હેઠળ જાન્યુઆરી, 2020માં શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.
- આ પોર્ટલ સંશોધકોને વૈજ્ઞાનિક સાધનસામગ્રીના ઉપયોગને એક્સેસ કરવા તેમજ પેટન્ટ, પ્રકાશનો અને ટેકનોલોજી શેર કરવાની સુવિધા આપે છે.
- I-STEM મહિલા સંશોધકોને સિદ્ધિઓ, મુદ્દાઓ પર વિચાર-વિમર્શ કરવા અને વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી અને નવીનતામાં પ્રગતિ દ્વારા દેશને આગળ લઈ જવા માટે વિચારોની આપ-લે કરવા માટે એક પ્લેટફોર્મ/મંચ પ્રદાન કરે છે.
- તેના હેઠળ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, ઉદ્યોગો અને સ્ટાર્ટઅપ્સ વચ્ચે R&D અને તકનીકી નવીનતામાં સહયોગને પ્રોત્સાહન આપવા માટેનાં ઘણા કાર્યક્રમો ચાલી રહ્યા છે.

સાયબર સુરક્ષા ક્વાયત : સિનર્જી

- તાજેતરમાં સિંગાપોરની સાયબર સિક્યોરિટી એજન્સીના સહયોગથી ઇલેક્ટ્રોનિક્સ અને ઇન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી મંત્રાલય હેઠળ કાર્યરત ઇન્ડિયન કોમ્યુટર ઇમરજન્સી રિસ્પોન્સ ટીમ (CERT-IN) દ્વારા 13 દેશો માટે સાયબર સુરક્ષા એક્સરસાઇઝ ‘સિનર્જી’નું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.
- આ એક્સરસાઇઝ રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા પરિષદ સચિવાલય (National Security Council Secretariat - NSCS)ના નેતૃત્વ હેઠળ ભારતની આગેવાનીમાં ઇન્ટરનેશનલ કાઉન્ટર રેન્સમવેર ઇનિશિયેટિવ રેઝિલિયન્સ વર્કિંગ ગ્રુપના ભાગરૂપે હાથ ધરવામાં આવી હતી.
- એક્સરસાઇઝની થીમ : ‘રેન્સમવેર હુમલાનો સામનો કરવા માટે નેટવર્ક સ્થિતિસ્થાપકતાનું નિર્માણ’(Building Network Resiliency to counter Ransomware Attacks)
- સિનર્જી સાયબર સુરક્ષા ક્વાયતનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રેન્સમવેર અને સાયબર ગેરવસૂલી હુમલાઓ સામે સાયબર નેટવર્કને મજબૂત બનાવવા માટે સભ્ય દેશો વચ્ચે વ્યૂહરચનાઓ અને વ્યવહારોનું

મૂલ્યાંકન તેમજ માહિતીનું આદાન-પ્રદાન અને સુધારણા કરવાનો છે.

- રાષ્ટ્રીય કમ્યુટર ઇમરજન્સી રિસ્પોન્સ ટીમ (CERT-IN) કાયદા અમલીકરણ એજન્સીઓ, સંચાર તેમજ IT/માહિતી અને સંચાર ટેકનોલોજી મંત્રાલય અને સુરક્ષા એજન્સીઓ સાથે વિવિધ સરકારી એજન્સીઓ સહિત દરેક દેશોએ રાષ્ટ્રીય કટોકટી વ્યવસ્થાપન ટીમ તરીકે ભાગ લીધો હતો.
- CERT-IN : આનું ગઠન 2004માં ઇલેક્ટ્રોનિક્સ અને માહિતી ટેકનોલોજી મંત્રાલયના એક ભાગ તરીકે થયું હતું. આ સંસ્થા સાયબર હુમલા સામે લડવા સરકારી નોડલ એજન્સી તરીકે કામ કરે છે. તેનું મુખ્યાલય નવી દિલ્હીમાં આવેલું છે.
- સાયબર સુરક્ષા એટલે માહિતીના અનધિકૃત ઉપયોગ, ખાસ કરીને ઇલેક્ટ્રોનિક ડેટા, અથવા આ હાંસલ કરવા માટે લેવાયેલા પગલાં સામે રક્ષણ મેળવવાની સ્થિતિ.
- સાયબર સુરક્ષા માટે ભારત સરકાર દ્વારા લેવાયેલ કેટલીક મહત્વપૂર્ણ પહેલ : સાયબર સુરક્ષિત ભારત, સાયબર સ્વચ્છતા કેન્દ્ર.

વર્ટિકલ લોન્ચ - શોર્ટ રેન્જ સરફેસ ટુ એર મિસાઇલ

- તાજેતરમાં, સંરક્ષણ સંશોધન અને વિકાસ સંગઠન (DRDO) તેમજ ભારતીય નૌકાદળ દ્વારા ઓડિશાના ચાંદીપુર ખાતે આવેલ ઇન્ટિગ્રેટેડ ટેસ્ટ રેન્જ ખાતે યુદ્ધ જહાજમાંથી સ્વદેશી રીતે વિકસિત 'વર્ટિકલ લોન્ચ શોર્ટ રેન્જ સરફેસ ટુ એર મિસાઇલ' (VL - SRSAM)નું સફળતાપૂર્વક પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું.
- VL-SRSAM એ ત્વરિત પ્રતિક્રિયા આપતી (Quick reaction) સપાટીથી હવામાં (Surface to Air) હુમલો કરવા સક્ષમ મિસાઇલ છે, જેને DRDO દ્વારા ભારતીય નૌકાદળ માટે સ્વદેશી રીતે ડિઝાઇન અને વિકસિત કરવામાં આવી હતી.
- આવનાર સમયમાં આ મિસાઇલ ભારતીય નૌકાદળને તેના વિવિધ હવાઈ જોખમોને નિષ્ક્રિય (Neutralized) કરવા મજબૂતી પ્રદાન કરશે.

મુખ્ય બાબતો

- ભારતીય નૌકાદળના એક જહાજમાંથી ઊર્ધ્વ (વર્ટિકલ) પ્રક્ષેપણ ક્ષમતા દર્શાવવા માટે માનવરહિત હાઈ-સ્પીડ એરબોર્ન (હવાઈ) લક્ષ્ય સામે ફ્લાઈટ પરીક્ષણ હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું.

વર્ટિકલ લોન્ચ શોર્ટ રેન્જ સરફેસ ટુ એર મિસાઇલની વિશેષતાઓ

- VL-SRSAM નું મુખ્ય કાર્ય જહાજના રક્ષણ માટે સમુદ્ર-સ્ક્રીમિંગ (ટેકનોલોજીની મદદથી હલનચલન કરી રડારથી બચવાના પ્રયત્નો) લક્ષ્યો સહિત નજીકની રેન્જમાં વિવિધ હવાઈ જોખમોને નિષ્ક્રિય કરવા માટે છે.
 - સમુદ્ર સ્ક્રીમિંગ એટલે મિસાઇલો અને એન્ટિ સિપ જેટ વિમાનો દ્વારા રડારથી બચવા દરિયાઈ સ્ક્રીમિંગ યુક્તિઓ અને તકનિકોનો પ્રયોગ કરવો.

પિનાકા રોકેટ

- તાજેતરમાં પિનાકા રોકેટની વિસ્તૃત શ્રેણી માટેના ટ્રાયલ રાજસ્થાનના પોખરણ વિસ્તારમાં સફળતાપૂર્વક હાથ ધરવામાં આવ્યા છે. જેથી પિનાકા રોકેટની રેન્જમાં વધારો કરી શકાય.

પિનાકા રોકેટ વિશે

- પિનાકા રોકેટ એક આર્ટિલરી મિસાઇલ સિસ્ટમ છે, જે ઉચ્ચ ચોકસાઈ સાથે લગભગ 75 કિ.મી.ની રેન્જ સુધી દુશ્મન પર પ્રહાર કરવામાં સક્ષમ છે.
- પિનાકા રોકેટ સિસ્ટમને ડિફેન્સ રિસર્ચ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ ઓર્ગનાઈઝેશન (DRDO) દ્વારા વિકસાવવામાં આવી છે. જેનો ઉપયોગ ભારતીય સેના (INDIAN ARMY) દ્વારા કરવામાં આવે છે.
- પિનાકા રોકેટને વિકસાવવાની શરૂઆત DRDO દ્વારા વર્ષ 1980માં કરવામાં આવી હતી અને વર્ષ 1990માં પિનાકા MK-1 નો સફળતાપૂર્વક ટેસ્ટ કરવામાં આવ્યો હતો.

- આ મિસાઇલ સ્વદેશી તકનિકથી વિકસાવવામાં આવેલ છે.
- VL-SRSAM મિસાઇલ DRDOની ત્રણ ફેસિલિટી દ્વારા સ્વદેશી રીતે વિકસિત અને ડિઝાઇન કરવામાં આવી છે. તેની ડિઝાઇન અસ્ત્ર મિસાઇલ પર આધારિત છે. અસ્ત્ર મિસાઇલ એક બિયોન્ડ વિઝ્યુઅલ રેન્જ એર ટુ એર મિસાઇલ છે.
- VL-SRSAM સિસ્ટમ 40 થી 50 કિમીની રેન્જમાં અને લગભગ 15 કિમીની ઊંચાઈએ હાઈ-સ્પીડ એરબોર્ન લક્ષ્યો પર પ્રહાર કરવા માટે ડિઝાઇન કરવામાં આવી છે.
- આ મિસાઇલ ક્રુસિફોર્મ વિંગ્સ ફોર્મેટ ધરાવે છે, એટલે કે તેની ચાર બાજુઓ પર ક્રોસની જેમ ગોઠવાયેલી ચાર નાની પાંખો આવેલી છે, જે આ મિસાઇલને સ્થિર એરોડાયનેમિક સ્થિતિ (Posture) પ્રદાન કરે છે.
- VL-SRSAM એ કેનિસ્ટર સિસ્ટમ ધરાવે છે, જેનો અર્થ છે કે તે ખાસ ડિઝાઇન કરેલા કમ્પાર્ટમેન્ટ્સમાં સંગ્રહિત કરી શકાય છે. આ કેનિસ્ટરની અંદરના વાતાવરણને નિયંત્રિત કરવામાં આવે છે, જે મિસાઇલના પરિવહન અને સંગ્રહને સરળ બનાવે.
- આ મિસાઇલ તેના ટર્મિનલ તબક્કામાં સક્રિય રડાર હોમિંગનો ઉપયોગ કરે છે, જેમાં રહેલા રડાર ટ્રાન્સમીટર (ટ્રાન્સમીટર અને રિસીવરનું સંયુક્ત સ્વરૂપ) અને અન્ય જરૂરી ઇલેક્ટ્રોનિક્સ દ્વારા આ મિસાઇલ તેના લક્ષ્યને સ્વાયત્ત રીતે ટ્રેક કરવા સક્ષમ છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે VL-SRSAMના સફળ પરીક્ષણો બાદ ભારતીય નૌકાદળ ઉપરાંત ભારતીય વાયુસેના દ્વારા જૂની બરાક સરફેસ-ટુ-એર મિસાઇલ સિસ્ટમના સ્થાને આ મિસાઇલોનો ઉપયોગ શોર્ટ રેન્જ એર ડિફેન્સ સિસ્ટમ તરીકે કરાશે.

- 1999ના કારગીલ યુદ્ધ દરમિયાન પિનાકા MK-1નો પ્રથમવાર ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. હાલમાં મોટા પ્રમાણમાં પિનાકા રોકેટનું નિર્માણ ખાનગી કંપની દ્વારા કરવામાં આવે છે.

અન્ય પ્રકારો

- પિનાકા ગાઈડેડ વેરિયન્ટ : (મારક ક્ષમતા 75 કિ.મી.) ચોકસાઈ વધારવા નેવિગેશન, કંટ્રોલ અને ગાઈડન્સ સિસ્ટમ (IRNSS વડે નેવિગેશન સિસ્ટમ સંચાલિત છે.)
- પિનાકા-MBRL (Multi-Barrel Rocket-Launcher) : (મારક ક્ષમતા 45 કિ.મી.) અતિ ઝડપી 12 રોકેટને લોન્ચ કરી શકે છે. આ રોકેટનો ભારતીય સેનામાં ઉપયોગ કરવામાં આવશે.
- પિનાકા MK-II : 60 કિ.મી. મારક ક્ષમતા
- પિનાકા MK-1 : 40 કિ.મી. મારક ક્ષમતા

તેજસ માર્ક-2 ફાઇટર જેટ

- તાજેતરમાં સુરક્ષા અંગેની કેબિનેટ સમિતિએ સ્વદેશી એરક્રાફ્ટ LCA તેજસ માર્ક 2 મલ્ટિરોલ ફાઇટર જેટનું વધુ સક્ષમ અને શક્તિશાળી સંસ્કરણ વિકસાવવા માટેના રૂ.15000 કરોડથી વધુના પ્રોજેક્ટને મંજૂરી આપી.
- તેજસ માર્ક-2ને ડીફેન્સ રિસર્ચ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ એજન્સી (DRDO) અંતર્ગત કાર્યરત એરોનોટિકલ ડેવલપમેન્ટ એજન્સી અને હિન્દુસ્તાન એરોનોટિક્સ લિમિટેડ (HAL)ના નેજા હેઠળની એરક્રાફ્ટ રિસર્ચ એન્ડ ડિઝાઇન સેન્ટર દ્વારા સાથે મળીને ડિઝાઇન અને વિકસાવવામાં આવશે.

તેજસ માર્ક-2 શા માટે મહત્વપૂર્ણ છે?

- તે પાંચમી પેઢીનું સ્ટીલ્થ સુવિધાઓ સાથેનું એડવાન્સ્ડ મીડિયમ કોમ્બેટ એરક્રાફ્ટ (AMCA) હશે.
- તે શક્તિશાળી એવા GE-414 એન્જિન સાથે સંલગ્ન હોવાથી હાલના તેજસ માર્ક-1 (કે જેમાં GE-404 એન્જિન કાર્યરત છે)

- કરતાં વધુ લાંબી લડાયક શ્રેણી અને વધુ હથિયાર વહન કરવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરશે.
- તેજસ માર્ક-2 એ ફાઇટર જેટ જગુઆર અને મિરાજ 2000 ફાઇટર જેટ 10 વર્ષ પછી તબક્કાવાર બહાર થઈ જશે ત્યારે તેનું સ્થાન લેશે.
- તેજસ માર્ક-2 નું પ્રથમ ઉડાન પરીક્ષણ આગામી બે થી ત્રણ વર્ષમાં થશે અને ઉત્પાદન 2030 ની આસપાસ શરૂ થવાની ધારણા છે.
 - તેજસ માર્ક-1, જેનું વજન લગભગ 13.5 ટન છે, તે મિગ-21 એરક્રાફ્ટને બદલવા માટે બનાવવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે તેજસ માર્ક-2નું આશરે 17.5 ટન વજન ધરાવશે, જે મિરાજ અને મિગ-29 એરક્રાફ્ટનું સ્થાન લેશે.
 - માર્ક-2 ફાઇટરનો ઉપયોગ દુશ્મન વિસ્તારોમાં આક્રમક કામગીરી માટે કરવામાં આવશે, જ્યારે તેજસ માર્ક-1 એ હળવું વજન ધરાવે છે, જે મુખ્યત્વે સંરક્ષણ પ્રણાલીઓ માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

મૈત્રી સુપર થર્મલ પાવર પ્રોજેક્ટ

- તાજેતરમાં ભારત અને બાંગ્લાદેશના વડાપ્રધાન દ્વારા મૈત્રી સુપર થર્મલ પાવર પ્રોજેક્ટના યુનિટ-1નું અનાવરણ કરવામાં આવ્યું.

મૈત્રી સુપર થર્મલ પાવર પ્રોજેક્ટ વિશે

- મૈત્રી સુપર થર્મલ પાવર પ્રોજેક્ટ રામપાલમાં (બગરહટ જિલ્લો-બાંગ્લાદેશ) નિર્માણાધીન કોલસા આધારિત પાવર સ્ટેશન છે. રામપાલ પાવર પ્લાન્ટનું બાંધકામ 2017 માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને 2022 સુધીમાં શરૂ થવાની અપેક્ષા છે.
- આ પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત 1320 (2×660) મેગાવોટના કોલસા આધારિત બે યુનિટ પાવર પ્લાન્ટની સ્થાપના કરવામાં આવશે.
- પાવર પ્લાન્ટનું યુનિટ-2 કે 'જેને રામપાલ કોલસા આધારિત પાવર પ્રોજેક્ટ' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, તે આવતા વર્ષની શરૂઆતમાં કાર્યરત થવાની અપેક્ષા છે.
- એકવાર આ મેગા પાવર પ્લાન્ટના બંને એકમો કાર્યરત થઈ ગયા પછી, મૈત્રી સુપર થર્મલ પાવર પ્રોજેક્ટ બાંગ્લાદેશના સૌથી મોટા પાવર પ્લાન્ટ્સમાંનો એક હશે.
- આ પ્રોજેક્ટનું નિર્માણ ભારતની રાહત ધિરાણ યોજના હેઠળ ફાળવેલ અંદાજિત \$2 બિલિયનના ખર્ચે કરવામાં આવી રહ્યું છે.
- આ પ્રોજેક્ટ બાંગ્લાદેશ-ભારત ફ્રેન્ડશિપ પાવર કંપની પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (BIFPCL) દ્વારા વિકસાવવામાં આવી રહ્યો છે. (BIFPCL-

આ બાંગ્લાદેશ પાવર ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ (BPDB) અને ભારતના નેશનલ થર્મલ પાવર કોર્પોરેશન (NTPC)નું સંયુક્ત સાહસ છે.) પ્લાન્ટની ઈજનેરી અને બાંધકામ અંગેની જવાબદારી BHELને સોંપવામાં આવી છે.

- પાવર પ્લાન્ટ માટેનો કોલસો ઓસ્ટ્રેલિયા, ઈન્ડોનેશિયા અને દક્ષિણ આફ્રિકાથી અકરમ પોઈન્ટ ખાતે આયાત કરવામાં આવશે.
 - અકરમ પોઈન્ટમાંથી કોલસાને આગળ નાના જહાજોમાં પાસુર નદી મારફતે પાવર પ્લાન્ટ સાઈટ પર મોકલવામાં આવશે.
- થર્મલ પાવર સ્ટેશન એ પાવર સ્ટેશનનો એક પ્રકાર છે જેમાં ઉષ્મા ઊર્જાને વિદ્યુત ઊર્જામાં રૂપાંતરીત કરવામાં આવે છે.

ભારત હેવી ઇલેક્ટ્રિકલ્સ લિમિટેડ (BHEL) વિશે

- ભારત હેવી ઇલેક્ટ્રિકલ્સ લિમિટેડ ભારતની સૌથી મોટી પાવર જનરેશન ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર કંપની છે, જેની સ્થાપના વર્ષ 1956માં કરવામાં આવી હતી.
- તે એક સરકારી માલિકીની ઉત્પાદન અને ઈજનેરી સંસ્થા છે, જે ભારે ઉદ્યોગોના મંત્રાલય હેઠળ કાર્ય કરે છે.
- મુખ્ય મથક : નવી દિલ્હી

ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો (SDGs) શું છે?

- વર્ષ 2015માં ન્યૂયોર્ક ખાતે 'Transforming our world : The 2030 Agenda for Sustainable Development' થીમ હેઠળ આયોજિત યુએનની સામાન્ય સભા (જેમાં 193 સભ્ય દેશો દ્વારા ભાગ લેવામાં આવ્યો હતો) દ્વારા આવા ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો અપનાવવા અંગે નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો.
- આ બેઠકમાં આગામી 15 વર્ષ એટલે કે 2016 થી 2030ના સમયગાળા માટે 17 'ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો' નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા.
- મિલેનિયમ ડેવલપમેન્ટ ગોલ્સ (MDGs) પ્રાપ્ત કરવાની અવધિ વર્ષ 2015માં સમાપ્ત થઈ હતી, તેથી સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સમિટમાં આ વિકાસ લક્ષ્યોને 'સસ્ટેનેબલ ડેવલપમેન્ટ ગોલ્સ' સાથે બદલવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો.
- 2000ના વર્ષમાં યુએન દ્વારા વર્ષ 2015 સુધીમાં 8 વૈશ્વિક વિકાસ લક્ષ્યોની પ્રાપ્તિ માટેની ઓળખ કરવામાં આવી, જે 'મિલેનિયમ ડેવલપમેન્ટ ગોલ્સ' (MDGs) તરીકે ઓળખાયા. જેમ કે, ભૂખ અને ગરીબીનો અંત, જાહેર પ્રાથમિક શિક્ષણ, લિંગ સમાનતા અને મહિલા સશક્તિકરણ, બાળ મૃત્યુદરમાં ઘટાડો, માતૃ સ્વાસ્થ્યને પ્રોત્સાહન આપવું, HIV/AIDS તેમજ મેલેરિયા અને અન્ય રોગોથી છુટકારો મેળવવો, પર્યાવરણીય સ્થિરતા હાંસલ કરવી, વૈશ્વિક વિકાસ માટે સંબંધો વિકસાવવા.
- આવા ટકાઉ વિકાસને હાંસલ કરવા વર્ષ 2015માં યુનાઈટેડ નેશન્સના તમામ સભ્ય દેશો દ્વારા 2030ના વર્ષને ધ્યાનમાં રાખીને 17 ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો (SDGs - કે જેમાં કુલ 169 લક્ષ્યાંકો અને 304 સૂચકાંકોનો સમાવેશ થાય છે) અપનાવવામાં આવ્યા હતા.
- SDG લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરવા સભ્ય દેશો બાધ્ય નથી.

17 ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો (Sustainable Development Goals)

- ગરીબીની સંપૂર્ણ નાબૂદી : સમગ્ર વિશ્વમાં તમામ સ્તરે રહેલી ગરીબીને દૂર કરવી.
- ભૂખમરાની નાબૂદી : ભૂખમરાની નાબૂદી કરવા માટે ખાદ્ય સુરક્ષા અને ટકાઉ કૃષિને પ્રોત્સાહન આપવું.
- સારું આરોગ્ય અને જીવનધોરણ : બધા માટે તંદુરસ્ત જીવનની સુનિશ્ચિતતા અને દરેક તબક્કે સુખાકારીને પ્રોત્સાહન આપવું.
- ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ : સર્વસમાવેશક અને સમાન ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણની ખાતરી કરી બધા માટે આજીવન શિક્ષણની તકો (જીવનભર શીખવાની તકો)ને પ્રોત્સાહન આપવું.
- લૈંગિક (જાતીય) સમાનતા : લિંગ સમાનતા હાંસલ કરવી અને તમામ ક્ષેત્રોમાં મહિલાઓ તેમજ છોકરીઓને સશક્ત બનાવવી.

- સ્વચ્છ પાણી અને સ્વચ્છતા : બધા માટે સ્વચ્છ પાણી, સ્વચ્છતાની ઉપલબ્ધતા અને પાણીના ટકાઉ વ્યવસ્થાપનની ખાતરી સુનિશ્ચિત કરવી.
 - સસ્તી અને સ્વચ્છ ઊર્જા : બધા માટે સસ્તું તેમજ સુલભ, ટકાઉ અને પરવડે તેવો આધુનિક ઊર્જાનો વપરાશ સુનિશ્ચિત કરવો.
 - યોગ્ય કામ અને આર્થિક વૃદ્ધિ : સમાવિષ્ટ અને ટકાઉ આર્થિક વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન આપવું તેમજ બધાને ઉત્પાદક (Productive) રોજગારક્ષમ કામ મળે તેની ખાતરી સુનિશ્ચિત કરવી.
 - ઉદ્યોગ, નવીનતા અને માળખાકીય વિકાસ : લવચીક આંતરમાળખું, સમાવિષ્ટ અને ટકાઉ ઔદ્યોગિકીકરણ તેમજ નવીનતાને પ્રોત્સાહન આપવું.
 - અસમાનતામાં ઘટાડો : વિવિધ દેશોની વચ્ચે અને તેમની સરહદોની અંદર વ્યાપ્ત એવી અસમાનતાને ઘટાડવી.
 - ટકાઉ શહેરી અને સામુદાયિક વિકાસ : શહેરો અને માનવ વસાહતોને સમાવિષ્ટ, સલામત, સ્થિતિસ્થાપક અને ટકાઉ બનાવવી.
 - જવાબદારીપૂર્વકનું ઉત્પાદન અને વપરાશ : વપરાશ અને ઉત્પાદન પેટર્નની ટકાઉ ખાતરી કરવી.
 - જળવાયુ પરિવર્તન : જળવાયુ પરિવર્તન અને તેની અસરોનો સામનો કરવા માટે તાત્કાલિક પગલાં લેવા માટેની ખાતરી સુનિશ્ચિત કરવી.
 - પાણીની નીચે જીવન : ટકાઉ વિકાસ માટે મહાસાગરો, સમુદ્રો અને દરિયાઈ સંસાધનોના સંરક્ષણ અને તેના ટકાઉ ઉપયોગની ખાતરી સુનિશ્ચિત કરવી.
 - જમીન પર જીવન : પારિસ્થિતિકીય તંત્ર, સંરક્ષિત જંગલો, જમીનની અધોગતિ અટકાવવા ટકાઉ ઉપયોગને પ્રોત્સાહન તેમજ જૈવવિવિધતાના વધતા નુકસાનને રોકવા માટે પ્રયાસ કરવા.
 - શાંતિ અને ન્યાય માટે સંસ્થા : ટકાઉ વિકાસ માટે શાંતિપૂર્ણ અને સમાવિષ્ટ સમાજોને પ્રોત્સાહન આપવું અને બધા માટે ન્યાયની પહોંચની ખાતરી કરવી.
 - ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો હાંસલ કરવા માટે સામૂહિક ભાગીદારી : ટકાઉ વિકાસ માટે વૈશ્વિક ભાગીદારીને પુનર્જીવિત કરવી અને અમલીકરણના માધ્યમોને મજબૂત બનાવવા.
- ઉપરોક્ત ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો (SDGs) માનવ જીવનના લગભગ દરેક પાસાઓને આવરી લે છે. જો આ લક્ષ્યાંકો નિર્ધારિત સમયની અંદર હાંસલ કરવામાં આવશે, તો તે ખાતરી છે કે વિશ્વભરના ગરીબોનું જીવન સરળ બનશે અને તેમને જીવવા માટે વધુ સારા વિકલ્પો ઉપલબ્ધ થશે.

IMP Notes

સંરક્ષણ સંશોધન અને વિકાસ સંસ્થા (DRDO) ના નવા અધ્યક્ષ

- તાજેતરમાં જ ડો. સમીર વેંકટપતિ કામતને સંરક્ષણ સંશોધન અને વિકાસ સંસ્થા(DRDO)ના નવા અધ્યક્ષ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે.
- તેઓ 60 વર્ષની ઉંમર અથવા અન્ય કોઈ આદેશ આપવામાં આવે ત્યાં સુધી આ પદ પર સેવારત રહેશે.
- ડો. સમીર વી. કામતે સંરક્ષણ સંશોધન અને વિકાસ સંસ્થાના અધ્યક્ષ તરીકે ડો. જી. સતીશ રેડ્ડીનું સ્થાન લીધું હતું, જેમને સંરક્ષણ પ્રધાનના વૈજ્ઞાનિક સલાહકાર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે.

ડૉ. સમીર વી. કામત વિશે

- DRDOના અધ્યક્ષ તરીકે નિયુક્ત કરાયા એ સમયે ડો. કામત સંરક્ષણ સંશોધન અને વિકાસ સંસ્થા (DRDO)ના નેવલ સિસ્ટમ્સ એન્ડ મટિરિયલ્સ ડિવિઝનના ડાયરેક્ટર જનરલ તરીકે સેવારત હતા.
- તેમણે વર્ષ 1985માં IIT ખડગપુરમાંથી મેટલર્જિકલ એન્જિનિયરિંગમાં B.Tech. અને વર્ષ 1988માં ધી ઓહાયો સ્ટેટ યુનિવર્સિટી, યુ.એસ.એ. માંથી મટિરિયલ સાયન્સ એન્ડ એન્જિનિયરિંગમાં Ph.D.ની ડિગ્રી મેળવી હતી.
- તેઓ વર્ષ 1989માં હૈદરાબાદ ખાતે આવેલી DRDOની ડિફેન્સ મેટલર્જિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી(DMRL)માં વૈજ્ઞાનિક 'C' તરીકે જોડાયા હતા. ત્યારબાદ ઓક્ટોબર 2013માં તેઓ 'H' એટલે કે Outstanding Scientistના પદ પર પહોંચ્યા અને આખરે, 17 ઓગસ્ટ 2015ના રોજ તેઓ લેબના ડિરેક્ટર બન્યા હતા.
- છેલ્લા 25 વર્ષોમાં, ડૉ. કામતે પાર્ટિક્યુલેટ રેઇનફોર્સ્ડ મેટલ મેટ્રિક્સ કમ્પોઝીટ, એલ્યુમિનિયમ-લિથિયમ એલોય, હાઇ સ્ટ્રેન્થ એલ્યુમિનિયમ એલોય અને ટાઇટેનિયમ એલોય જેવી અદ્યતન સામગ્રીમાં માઇક્રોસ્ટ્રક્ચર-મિકેનિકલ પ્રોપર્ટી કોરિલેશનના ક્ષેત્રે નોંધપાત્ર યોગદાન આપ્યું છે.
- DMRL ખાતે રેર અર્થ પરમેનન્ટ મેગ્નેટ (REPM) ટેકનોલોજીના વિકાસમાં પણ તેમણે નોંધપાત્ર યોગદાન આપ્યું છે, વળી આ નિર્ણાયક REPM ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે ભારત દેશને આત્મનિર્ભર બનાવવા મિનરલ-ટુ-મેગ્નેટ પ્રોગ્રામ શરૂ કરાયો હતો જેના માટે DMRL, BARC, IREL અને ARCI વચ્ચે સમજૂતી કરાર શરૂ કરવામાં પણ ડૉ. કામતે મહત્વની ભૂમિકા ભજવી છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે ડો. કામતના નેતૃત્વ હેઠળ તેમની ટીમે વિવિધ શક્તિશાળી ચુંબક વિકસાવ્યા છે, જેને જરૂરિયાત અનુસાર DRDOની અન્ય સંલગ્ન પ્રયોગશાળાઓને પહોંચાડવામાં આવે છે

- રાષ્ટ્રીય સ્તરે તેમણે ડિફેન્સ ટેકનોલોજી વિઝન-2050 સમિતિના અધ્યક્ષ અને AR&DB સ્ટ્રક્ચરલ પેનલના સભ્ય તરીકે સેવા આપી છે.
- ડૉ. કામત ઈન્ડિયન નેશનલ એકેડમી ઓફ એન્જિનિયરિંગ અને ઈન્સ્ટિટ્યુશન ઓફ એન્જિનિયરિંગ ઈન્ડિયા (IEI)ના અધ્યક્ષ (Fellow) છે.

Hand-Foot-Mouth Diseases (HFMD)

- મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના જાહેર આરોગ્ય વિભાગ દ્વારા આપવામાં આવેલા ડેટા મુજબ, 28 ઓગસ્ટ સુધીમાં રાજ્યમાં હાથ-પગ અને મોંની બીમારી (HFMD)ના 250 કેસ નોંધાયા છે.
- પાછલા વર્ષની સરખામણીમાં, ખાસ કરીને ખાનગી હોસ્પિટલોમાં હાથ, પગ અને મોઢાના રોગોના કેસોમાં બે ગણો વધારો જોવા મળી રહ્યો છે.

હાથ, પગ અને મોઢાના રોગ (HFMD) વિશે

- હાથ, પગ અને મોઢાના રોગ એ વિવિધ વાયરસને કારણે થતી બીમારી છે. શિશુઓ અને 5 વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકોને આ રોગ થવાની સંભાવના વધારે છે. જો કે, કોઈ પણ ઉંમરના વ્યક્તિને આ રોગ થઈ શકે છે.
- આ રોગ સામાન્ય રીતે 'coxsackievirus A16'ને કારણે થાય છે, જે 'nonpolio enteroviruses' નામના વાયરસના જૂથ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. આ બીમારી સામાન્ય રીતે ગંભીર હોતી નથી, પરંતુ તે ખૂબ જ ચેપી હોય છે. તે શાળાઓ અને દૈનિક સંભાળ કેન્દ્રોમાં ઝડપથી ફેલાય છે.
- લક્ષણો : સામાન્ય રીતે તાવ, ગળામાં દુખાવો, જીભ, પેઢાં અને ગાલની અંદરના ભાગે ફોલ્લા થવાથી ભોજન કરવામાં સમસ્યા વર્તાય છે. બાળકોને મોંની અંદર અલ્સર (ફોલ્લી) થઈ શકે છે. ઉપરાંત, હથેળીઓ, તળિયા અને ક્યારેક નિતંબ પર ફોલ્લીઓ જોવા મળે છે.
- પ્રારંભિક ચેપથી દર્દીઓમાં લક્ષણો દેખાવા સુધીનો સામાન્ય સમયગાળો, જેને ઈન્ક્યુબેશન પીરિયડ પણ કહેવાય છે, તે 3-6 દિવસની વચ્ચેનો હોય છે. કેટલાક બાળકોમાં એક કે બે મહિના પછી 2-3 વખત વારંવાર ફોલ્લીઓ પણ વિકસિત થાય છે.
- આ એક સ્વ-મર્યાદિત રોગ (self-limiting disease) છે, અર્થાત રોગનાં લક્ષણો 7-10 દિવસ સુધી રહે છે, ત્યારબાદ લક્ષણો આપમેળે નષ્ટ થઈ જાય છે.
- હાલમાં કોઈ જ નિવારક રસી ઉપલબ્ધ નથી.
- ઉપચારાત્મક પગલાં :
 - વારંવાર હાથ ધોવા
 - શરદી કે ખાંસી વખતે મોં આગળ રૂમાલ રાખવો

ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશન

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં ઊર્જા મંત્રાલય દ્વારા જાહેરનામાના માધ્યમથી જણાવવામાં આવ્યું છે કે દેશમાં સલ્ફર ઉત્સર્જનમાં ઘટાડો કરવા માટે કોલસા આધારિત ઊર્જા મથકો પર ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશન (FGD) સ્થાપિત કરવાની સમયમર્યાદા લંબાવવામાં આવી છે.
- જાહેરનામાના માધ્યમથી કેન્દ્ર સરકારે પાવર પ્લાન્ટમાં ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશન (FGD) સ્થાપિત કરવાની સમયમર્યાદા 2027ના અંત સુધી લંબાવી છે.

ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશન વિશે

- ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશન (FGD) એટલે એવી તકનીક, જે ડીઝલ અને કોલસા આધારિત પાવર પ્લાન્ટ ના ધૂમાડામાંથી નીકળતા હાનિકારક સલ્ફર ડાયોક્સાઇડને 95% સુધી દૂર કરવામાં ઉપયોગી છે. જેની મદદથી હવામાં વધતા સલ્ફર ડાયોક્સાઇડના પ્રદૂષણને ઘટાડી શકાય છે.

ભારત માટે ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશન શા માટે મહત્વનું છે?

- વર્લ્ડ એર ક્વાલિટી રિપોર્ટ મુજબ ભારત સલ્ફર ડાયોક્સાઇડનો સૌથી મોટો ઉત્સર્જક દેશ છે. ભારત વિશ્વના 21% જેટલો માનવ નિર્મિત SO₂ હવામાં ઉત્સર્જિત કરે છે.
- વિશ્વમાં સૌથી વધારે હવા પ્રદૂષણ ધરાવતા શહેરો ભારતમાં છે. દેશમાં ઊર્જા ઉત્પાદનમાં થર્મલ ઊર્જાનો હિસ્સો 75% છે. તે લગભગ 80% સલ્ફર અને નાઇટ્રસ ઓક્સાઇડના ઉત્સર્જન માટે જવાબદાર છે. સલ્ફર ડાયોક્સાઇડના કારણે ગંભીર સ્વાસ્થ્ય સમસ્યાઓ, ફેફસાના રોગો, એસિડ વરસાદ અને ધુમ્મસ જેવા પડકારો ઉત્પન્ન થાય છે.
- ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશનને સ્થાપિત કરવામાં વિલંબને કારણે ભારતને ગંભીર સ્વાસ્થ્ય સમસ્યાઓ તેમજ વિકટ આર્થિક નુકસાનનો સામનો કરવો પડી રહ્યો છે.

quadrivalent human papillomavirus vaccine (qHPV)

- તાજેતરમાં, કેન્દ્રીય વિજ્ઞાન અને તકનીકી મંત્રીએ સર્વાઇકલ કેન્સરની રોકથામ માટે 'Cervavac' કે જે ભારતની પ્રથમ સ્વદેશી રીતે વિકસિત ક્વાડ્રિવેલન્ટ હ્યુમન પેપિલોમાવાયરસ (qHPV) રસી છે, તેની વૈજ્ઞાનિક પૂર્ણતાની જાહેરાત કરી છે.
- Cervavac રસીને ભારત સરકારના ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ બાયોટેકનોલોજી (DBT) સાથે સંકલન કરીને પુણે સ્થિત સીરમ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા વિકસાવવામાં આવી છે.
- Cervavac એ ભારતની પ્રથમ ચતુર્ભુજ માનવ પેપિલોમાવાયરસ રસી (qHPV) છે, અને તેનો હેતુ સર્વાઇકલ (ગર્ભ) કેન્સર સામે મહિલાઓને રક્ષણ આપવાનો છે.

- ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશનના સફળતાપૂર્વક ઇન્ટોલેશન બાદ ભારતમાં સલ્ફર ડાયોક્સાઇડના પ્રદૂષણને ઘટાડવામાં મદદ મળશે.

ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશન (FGD) માટે સમયમર્યાદા

- સૌપ્રથમ, ભારત સરકારે થર્મલ પાવર પ્લાન્ટ માટે FGD લગાવવાની સમયમર્યાદા માટે 2017નું વર્ષ નિર્ધારિત કરેલ હતું. પરંતુ કેટલાક તકનીકી, નાણાકીય અને વહીવટી કારણોથી નિર્ધારિત લક્ષ્ય હાંસલ થઈ શક્યું નહીં. ત્યારબાદ FGD લગાવવાની સમયમર્યાદા સમયાંતરે પ્રથમ 2022 અને ત્યારબાદ 2025ના વર્ષ સુધી લંબાવવામાં આવી હતી. જે સમયમર્યાદા હવે 2027ના અંત સુધી લંબાવવામાં આવી છે.
- જો આ સમયમર્યાદા બાદ પણ થર્મલ પાવર પ્લાન્ટમાં ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશન સુવિધા ઉપલબ્ધ નહીં હોય, તો તેવી પરિસ્થિતિમાં થર્મલ પાવર પ્લાન્ટ ને બંધ કરવામાં આવશે.
- નવી દિલ્હી તેમજ અન્ય વસ્તીગીચતા ધરાવતા વિસ્તારના થર્મલ પાવર પ્લાન્ટને વર્ષ 2024ના અંત બાદ ફલુ-ગેસ ડિસલ્ફરાઇઝેશનના અભાવે ભારે દંડ ચૂકવવો પડશે. જ્યારે ઓછા પ્રદૂષિત વિસ્તારોમાં આ દંડની જોગવાઈઓ 2026ના વર્ષનો અંત થતાં જ અમલીકૃત કરવામાં આવશે.

સલ્ફર ડાયોક્સાઇડ (SO₂) પ્રદૂષણ

- સ્ત્રોત :** પાવર પ્લાન્ટમાં અશ્મિભૂત ઈંધણાનું બળતણ, મેટલ ઓરની ઔદ્યોગિક પ્રક્રિયા, જ્વાળામુખી જેવી કુદરતી ઘટના, વાહનો વગેરે.
- અસરો :** શ્વાસ સંબંધિત બીમારીઓ, એસિડ વર્ષા જેવી અસરો.
- ઉપયોગ :** SO₂નો ઉપયોગ સલ્ફ્યુરિક એસિડ અને સલ્ફાઇટ બનાવવાં, ડિસઇન્ફેક્ટન્ટ તરીકે, રેફ્રિજરેશનમાં, બ્લીચ કરવા તથા ડ્રાયફ્રૂટની જાળવણીની પ્રક્રિયામાં.

સર્વાઇકલ (ગર્ભ) કેન્સર

- સર્વાઇકલ કેન્સર અટકાવી શકાય તેવું છે, પરંતુ દેશમાં દર આઠ મિનિટે એક મહિલાનું મૃત્યુ થાય છે.
- સર્વાઇકલ કેન્સર એ સેક્સ્યુઅલી ટ્રાન્સમિટેડ ચેપ છે. અમુક પ્રકારના માનવ પેપિલોમાવાયરસ (human papillomavirus) સાથે લાંબા સમય સુધી સંપર્કમાં આવવાથી તે સર્વાઇકલ કેન્સરનું કારણ બને છે.
- સર્વાઇકલ કેન્સર એ મહિલાઓમાં થતા કેન્સરમાં બીજો સૌથી સામાન્ય કેન્સર પ્રકાર છે અને પ્રજનન વય (15-44 વર્ષ)ની સ્ત્રીઓમાં કેન્સર દ્વારા થતાં મૃત્યુનું બીજું સૌથી સામાન્ય કારણ છે.

- વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગેનાઇઝેશનની 'ઇન્ટરનેશનલ એજન્સી ફોર રીસર્ચ ઓન કેન્સર' (IARC-WHO) અનુસાર દર વર્ષે 1.23 લાખ કેસ અને લગભગ 67,000 મૃત્યુ સાથે ભારત વૈશ્વિક કક્ષાએ પાંચમા નંબરે છે.

વૈશ્વિક સ્તરે ઉપલબ્ધ પુરાવાઓની સમીક્ષા કરી હતી અને ભલામણ કરી હતી કે કિશોરવયની છોકરીઓને બે ડોઝ સાથે રસી આપવી જોઈએ.

હાલની રસીઓ

- વૈશ્વિક સ્તરે લાઇસન્સવાળી બે રસીઓ ભારતમાં ઉપલબ્ધ છે : 1. ચતુર્ભુજ રસી (ગાર્ડાસિલ, મર્ક કંપની) અને 2. દ્વિભુજ (બાયવેલેન્ટ) રસી (સર્વેરિક્સ, ગ્લેક્સોસ્મિથકલાઇન કંપની)
- HPV રસીકરણ 2008માં રજૂ કરવામાં આવી હોવા છતાં, તેને રાષ્ટ્રીય રસીકરણ કાર્યક્રમમાં સામેલ કરવાની હજુ બાકી છે.
- ઇન્ડિયન જર્નલ ઓફ ગાયનેકોલોજિક ઓન્કોલોજી (ડિસેમ્બર 2021) ના અહેવાલ મુજબ, આંતરરાષ્ટ્રીય બિન-લાભકારી સંસ્થા PATHની આગેવાની હેઠળ 'રસી વિતરણ અને નિદર્શન પ્રોજેક્ટ' 2009 માં આંધ્ર પ્રદેશ અને ગુજરાતમાં શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ રસી મેળવનાર સાત છોકરીઓના મૃત્યુને કારણે વર્ષ 2010માં આ કાર્યક્રમ સ્થગિત કરવો પડ્યો હતો.
- 2016માં ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ મેડિકલ રિસર્ચ (ICMR)ના એક નિષ્ણાત જૂથે રસીની ઇમ્યુનોજેનિસિટી અને અસરકારકતા, પ્રતિકૂળ અસરો અને HPV રસીની કિંમત અસરકારકતા અંગે

નવી રસી

- આ રસી વાયરસ જેવા કણો પર આધારિત છે, જે હેપેટાઇટિસ-B રસી સમાન છે અને HPV વાયરસના L1 પ્રોટીન સામે એન્ટિબોડીઝ પેદા કરીને રક્ષણ પૂરું પાડે છે.
- તે વાયરસના ચાર પ્રકારો સામે અસરકારક છે - પ્રકાર 6, પ્રકાર 11, પ્રકાર 16 અને પ્રકાર 18.
- ચાર અલગ અલગ એન્ટિજેન્સ એટલે કે ચાર અલગ અલગ વાયરસ અથવા અન્ય સૂક્ષ્મજીવો સામે રોગપ્રતિકારક શક્તિ ઉત્પન્ન કરવાનું કાર્ય કરે છે.
- રસી ત્યારે જ અત્યંત અસરકારક થશે, જ્યારે તે પ્રથમ જાતીય સંભોગ પહેલા આપવામાં આવે.
- નિષ્ણાતોએ આશા વ્યક્ત કરી છે કે DGCIની મંજૂરીથી સરકાર ભારતમાં 9 થી 14 વર્ષની વયની લગભગ 50 મિલિયન છોકરીઓ જે રસી મેળવવાની રાહ જોઈ રહી છે તેમને રસી આપવા માટે ખાસ કિંમતે પૂરતી HPV રસી ખરીદવાની મંજૂરી આપશે.

માનવ અંગોના પરિવહન માટે ડ્રોન સેવા

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય માર્ગ અને પરિવહન મંત્રાલયના મંત્રીશ્રી (નીતિન ગડકરી) દ્વારા હોસ્પિટલોમાં ઝડપી માનવ-અંગોના પ્રત્યારોપણની સુવિધા ઉપલબ્ધ કરાવવાના હેતુથી માનવ અંગોના પરિવહન માટે દેશના સૌપ્રથમ એવા પ્રોટોટાઇપ ડ્રોનનું અનાવરણ કરવામાં આવ્યું.
- નોંધીએ કે ગુજરાત સરકાર દ્વારા પણ ડ્રોનના વ્યાવસાયિક ઉપયોગને પ્રોત્સાહન મળે તે હેતુથી ડ્રોન પ્રમોશન એન્ડ યુસેજ પોલિસીની જાહેરાત કરવામાં આવી છે.

મુખ્ય તારણરૂપ મુદ્દા

- આ નવીનતમ સુવિધાની ઉપલબ્ધિના કારણે ટ્રાન્સપ્લાન્ટેડ માનવ અવયવોને એરપોર્ટથી હોસ્પિટલ સુધી પહોંચાડવામાં ઘણો ઓછો સમય લાગશે. અંગ પરિવહન માટે ટ્રાન્સપ્લાન્ટ સંયોજકો, અંગ દાન સંસ્થાઓ, પ્રાપ્તકર્તાઓ, દાતા હોસ્પિટલ્સ અને પરિવહન કુરિયર્સ વચ્ચે નોંધપાત્ર સંકલનની જરૂર છે.
- હાલમાં આ સુવિધા ચેન્નઈ સ્થિત MGM હેલ્થકેર હોસ્પિટલ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી છે.
- આ ડ્રોનનો ઉપયોગ ઓર્ગન બોક્સને મહત્તમ 20 કિ.મી.ના અંતર સુધી લઈ જવા માટે કરી શકાય છે. આ માટે શહેર સ્થિત ડ્રોન કંપની સાથે કરાર કરવામાં આવ્યો છે.

વૈશ્વિક સ્તરે અને ભારતમાં અંગ પ્રત્યારોપણ સંબંધિત ડેટા અને સ્થિતિ

- અમેરિકા અને ચીન પછી દર વર્ષે 17,000-18,000 માનવ અંગોના પ્રત્યારોપણ સાથે ભારત ત્રીજા નંબરે છે.
- વૈશ્વિક સ્તરે, સ્પેનમાં દર મિલિયન દીઠ આશરે 34 દાતાઓ છે, જ્યારે ભારતમાં દર મિલિયન દીઠ લગભગ 0.03 દાતા છે.
- ભારતમાં સૌથી વધુ અંગ દાતાઓ તમિલનાડુમાં છે.
- ભારતને વાર્ષિક 6 લાખ કિડની ડોનેશનની જરૂર પડે છે, પરંતુ જરૂરિયાત સામે માત્ર 6,000 કિડની ટ્રાન્સપ્લાન્ટ થાય છે.
- ભારતમાં હાર્ટ ટ્રાન્સપ્લાન્ટની સંખ્યા માત્ર 500ના જેટલી જ છે.

Knowledge Popups

- ભારતમાં અંગ પ્રત્યારોપણની પ્રક્રિયાની દેખરેખ માટે આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલયના નેજા હેઠળ વર્ષ 2014માં 'નેશનલ ઓર્ગન એન્ડ ટીશ્યુ ટ્રાન્સપ્લાન્ટ ઓર્ગેનાઇઝેશન (NOTTO)'ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. NOTTO હેઠળ બે સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં છે, રિજિયોનલ ઓર્ગન એન્ડ ટિશ્યુ ટ્રાન્સપ્લાન્ટ ઓર્ગેનાઇઝેશન (ROTO) અને સ્ટેટ ઓર્ગન એન્ડ ટિશ્યુ ટ્રાન્સપ્લાન્ટ ઓર્ગેનાઇઝેશન (SOTTO).

યુરોપિયન યુનિયન (EU)-ઇન્ડિયા ગ્રીન હાઇડ્રોજન ફોરમ

- તાજેતરમાં યુરોપિયન કમિશનર ફોર એનર્જી શ્રીમતી કાદરી સિમસન અને ભારત સરકારના નવીનીકરણ ઉર્જા મંત્રાલયના મંત્રીશ્રી આર.કે. સિંહ દ્વારા સૌપ્રથમ એવા EU-ઇન્ડિયા ગ્રીન હાઇડ્રોજન ફોરમનું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું.

EU-ઇન્ડિયા ગ્રીન હાઇડ્રોજન ફોરમનાં તારણરૂપ તથ્યો

- આ પ્લેટફોર્મ શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિઓ, નીતિ માળખાની આપ-લે કરવાનો, પુનઃપ્રાપ્ય હાઇડ્રોજનના ઉત્પાદન માટેની એપ્લિકેશન ટેકનોલોજીઓ તેમજ આ ક્ષેત્રમાં EU-ઇન્ડિયા સહકાર માટેની તકી ચકાસવાનો એક સંકલિત અભિગમ પૂરો પાડશે.

યુરોપિયન યુનિયન અને ભારત દ્વારા ગ્રીન હાઇડ્રોજન સંદર્ભે અપનાવવામાં આવેલ પ્રતિબદ્ધતાઓ વિશે

- આંતરરાષ્ટ્રીય સહકાર એ EUની હાઇડ્રોજન નીતિનો મુખ્ય ભાગ છે અને ભારત આ સંદર્ભમાં એક મુખ્ય ભાગીદાર પણ છે.
- યુરોપિયન યુનિયન અને ભારતે ગ્રીન હાઇડ્રોજનને વ્યાપક રીતે અપનાવવા માટે મહત્વાકાંક્ષી કાર્યક્રમો અને લક્ષ્યો નક્કી કર્યાં છે. જ્યારે ભારતે ગયા વર્ષે તેના રાષ્ટ્રીય હાઇડ્રોજન મિશનની જાહેરાત કરી જ્યારે EU એ વર્ષ 2020માં યુરોપિયન હાઇડ્રોજન વ્યૂહરચના શરૂ કરી હતી. યુકેન પર રશિયન આક્રમણથી હાઇડ્રોજન સહિત નવીનીકરણ ઊર્જાલક્ષી નીતિઓના અમલીકરણને વધુ વેગ મળ્યો છે. હાઇડ્રોજન વ્યૂહરચના અંતર્ગત નિર્ધારિત લક્ષ્યોને REPowerEU યોજના દ્વારા વધારવામાં આવ્યા છે: EU હવે વર્ષ 2024 સુધીમાં 1 મિલિયન ટન નવીનીકરણીય હાઇડ્રોજન અને 2030 સુધીમાં 20 મિલિયન ટન હાઇડ્રોજનના ઉત્પાદનનું લક્ષ્ય રાખે છે.
- ઉત્પાદન પદ્ધતિઓ પર આધાર રાખીને, હાઇડ્રોજન ગ્રે, બ્લૂ અથવા ગ્રીન હોઈ શકે છે - અને કેટલીકવાર ગુલાબી, પીળો પણ હોઈ શકે છે. જો કે નામકરણ પ્રણાલી વિવિધ દેશોમાં બદલાઈ શકે છે.

- ગ્રીન હાઇડ્રોજન** : ગ્રીન હાઇડ્રોજન એ પવન અને સૌર જેવા નવીનીકરણીય ઉર્જા સ્ત્રોતો દ્વારા સંચાલિત ઇલેક્ટ્રોલાઈઝરનો ઉપયોગ કરીને પાણીને હાઇડ્રોજન અને ઓક્સિજનમાં વિભાજિત કરીને ઉત્પન્ન થાય છે.
- ગ્રે હાઇડ્રોજન** : ગ્રે હાઇડ્રોજન એ સૌથી સામાન્ય સ્વરૂપ છે અને તે 'સ્ટીમ રિફોર્મિંગ' નામની પ્રક્રિયા દ્વારા કુદરતી ગેસ અથવા મિથેનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.
- બ્લૂ અથવા બ્રાઉન હાઇડ્રોજન** : બ્લૂ અથવા બ્રાઉન હાઇડ્રોજન એ પર્યાવરણને સૌથી વધુ નુકસાનકારક છે કારણ કે તે હાઇડ્રોજન બનાવવાની પ્રક્રિયામાં કાળા (બિટ્યુમિનસ) અથવા બ્રાઉન (લિગ્નાઈટ) કોલસાનો ઉપયોગ કરે છે.
- બ્લૂ હાઇડ્રોજન** : જ્યારે પણ સ્ટીમ રિફોર્મિંગમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ કાર્બનને ઔદ્યોગિક કાર્બન કેપ્ચર અને સ્ટોરેજ (CCS) દ્વારા ભૂગર્ભમાં કેપ્ચર કરવામાં આવે છે અને સંગ્રહિત કરવામાં આવે છે ત્યારે હાઇડ્રોજનને બ્લૂ રંગનું લેબલ કરવામાં આવે છે.
 - બ્લૂ હાઇડ્રોજનને કેટલીકવાર 'કાર્બન ન્યુટ્રલ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે કારણ કે આવા વાયુઓ વાતાવરણમાં ઉત્સર્જિત થતા નથી.
- પીરોજ (Turquoise) હાઇડ્રોજન** : પીરોજ હાઇડ્રોજન એ મિથેન પાયરોલિસિસ નામની પ્રક્રિયા દ્વારા તત્ત્વ બનાવવાની રીતનો ઉલ્લેખ કરે છે, જે ઘન કાર્બન ઉત્પન્ન કરે છે.
- ગુલાબી (Pink) હાઇડ્રોજન** : ગ્રીન હાઇડ્રોજનની જેમ, ગુલાબી હાઇડ્રોજનને પણ પાણીના વિદ્યુત વિચ્છેદન-વિશ્લેષણ દ્વારા બનાવવામાં આવે છે, પરંતુ તે નવીનીકરણીય ઊર્જાને બદલે આશુ ઊર્જા દ્વારા સંચાલિત થાય છે.
- પીળો (Yellow) હાઇડ્રોજન** : પીળો હાઇડ્રોજન એ સૌર ઉર્જાનો ઉપયોગ કરીને પાણીના વિદ્યુત વિચ્છેદન દ્વારા બનાવેલ હાઇડ્રોજન માટે વપરાતો શબ્દ છે.

ઇન્ડિયાના સલ કોવિડ વેક્સિન

- તાજેતરમાં ભારત બાયોટેક દ્વારા વિકસિત BBV154 ઇન્ડિયાના સલ કોવિડ વેક્સિનને ઇમરજન્સી વપરાશ માટે ડ્રૂગ કંટ્રોલર જનરલ ઓફ ઇન્ડિયા (DCGI) પાસેથી મંજૂરી મળી છે.
- ભારતમાં કોવિડ 19 વાયરસ વિરુદ્ધ પ્રતિરક્ષા માટે નાક દ્વારા આપવામાં આવનારી આ સૌપ્રથમ રસી છે.

BBV154 ઇન્ડિયાના સલ વેક્સિન વિશે

- ભારત બાયોટેક દ્વારા નિર્મિત આ વેક્સિનનું નામ 'iNCOVACC' છે. BBV154 રસી એડિનોવાઈરસમાંથી બનાવવામાં આવી છે.
- આ રસીનો ડોઝ નાકમાં ટીપાં સ્વરૂપે આપવામાં આવશે, મોં કે રીતે અથવા હાથ દ્વારા નહીં. વ્યક્તિના નાકમાં રસીનાં થોડા ટીપાં

નાખીને રસીકરણ કરવામાં આવે છે.

- આ રસીનો હેતુ નાક દ્વારા શ્વસન માર્ગમાં ડોઝ પહોંચાડવાનો છે. ડોક્ટરોના મતે કોઈપણ વાયરસ પહેલા નાક દ્વારા આપણા શરીરમાં પ્રવેશે છે. કોરોના માટે આપણા શરીરમાં પહોંચવાનો સૌથી મહત્વપૂર્ણ રસ્તો નાક છે. આવી સ્થિતિમાં, આ રસી કોરોનાને ફેફસાં અથવા શરીરના અન્ય ભાગોમાં જતાં અટકાવી શકે છે.
- આ વેક્સિન આપાતકાલીન પરિસ્થિતિમાં 18 વર્ષથી ઉપરની વય ધરાવતા નાગરિકો માટે સંક્રમણના વિરોધમાં ઉપયોગી નીવડશે.
- ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ બાયોટેકનોલોજી મુજબ પ્રથમ ટ્રાયલના તબક્કામાં ભાગ લેનારાઓને રસી લીધા બાદ કોઈ ગંભીર પ્રતિકૂળ અસરો થઈ નથી.

અન્ય

UNESCO Global Network of Learning Cities

- તાજેતરમાં કેરળના બે શહેરો થ્રિસુર તેમજ નિલામ્બુર અને તેલંગાણાનું વારંગલ એમ કુલ 3 ભારતીય શહેરોની UNESCO Global Network of Learning Cities અંતર્ગત પસંદગી કરવામાં આવી છે.

મુખ્ય બાબતો

- વર્ષ 2022માં ભારત સહિત વિશ્વના 44 દેશોનાં 77 શહેરોને આ યાદીમાં સામેલ કરવામાં આવ્યાં છે. આ યાદીમાં કુલ 294 શહેરો સામેલાં છે.
- આ શહેરોનો UNESCO Network of Learning Citiesમાં સમાવેશ એ અન્ય શહેરો સાથે તેમના વિચારોના આદાન-પ્રદાનને પ્રોત્સાહિત કરશે અને આ પસંદ કરાયેલા શહેરોમાં પહેલાંથી જ લાગુ કરાયેલી પ્રણાલીઓની પદ્ધતિઓ એકબીજાની વચ્ચે શેર કરશે.
- વર્ષ 2022માં ભારત સહિત વિશ્વના 44 દેશોના 77 શહેરોને આ યાદીમાં સામેલ કરવામાં આવ્યા છે. જેમ કે, યુક્રેનની રાજધાની કીવ, દક્ષિણ આફ્રિકાનું ડરબન અને સંયુક્ત આરબ અમીરાત (UAE)નું શારજાહ વગેરે.

પસંદગી પામેલ શહેરો વિશે

1. નિલામ્બુર

- નિલામ્બુર એ ભારતના કેરળ રાજ્યના મલપ્પુરમ જિલ્લામાં આવેલું એક નગર છે, જે એક પ્રખ્યાત ઇકો-ટુરિઝમ સ્થળ તરીકે પણ જાણીતું છે.
- આ શહેર તેની હેલ્થકેર સુવિધાના વિકાસ માટે સૌથી પ્રખ્યાત છે. આ ઉપરાંત, શહેર સસ્ટેનેબલ ડેવલપમેન્ટ ગોલ્સ (SDG) 2 'શૂન્ય ભૂખમરા' માટે તેની પ્રતિબદ્ધતાને પૂર્ણ કરવાનો પણ પ્રયાસ કરી રહ્યું છે.
- આ શહેરમાં ગ્રામીણ અને શહેરી જીવનનું મિશ્રણ જોઈ શકાય છે. અહીંની મોટાભાગની વસ્તી ખેતી અને સંલગ્ન ઉદ્યોગો પર નિર્ભર છે.

2. થ્રિસુર

- થ્રિસુર એ શૈક્ષણિક અને સંશોધન સંસ્થાઓનું એક મહત્વપૂર્ણ કેન્દ્ર તેમજ કેરળની સાંસ્કૃતિક રાજધાની તરીકે ખ્યાતનામ છે. તે ખાસ કરીને ગોલ્ડ આર્ટ અને જ્વેલરી ઉદ્યોગ માટે જાણીતું છે.
- થ્રિસુર તેની સમૃદ્ધ સંસ્કૃતિ અને વારસાને કારણે પ્રવાસીઓને આકર્ષે છે.

3. વારંગલ

- વારંગલ તેલંગાણામાં આવેલું એક સમૃદ્ધ સાંસ્કૃતિક વારસાકૃત

શહેર અને રાજ્યનું મુખ્ય પ્રવાસન સ્થળ છે. વારંગલની અર્થવ્યવસ્થા મુખ્યત્વે કૃષિ અને ઔદ્યોગિક કેન્દ્રો પર નિર્ભર છે.

- વારંગલ શહેર મહિલા અને બાળ કલ્યાણ નીતિ, શહેર નીતિ દ્વારા સમતા અને સમાવેશને અપનાવી રહ્યું છે તથા સમલૈંગિકોને મફત તાલીમ આપીને આર્થિક રીતે પગભર થવા તૈયાર કરી રહ્યું છે.

UNESCO Network of Learning Cities શું છે?

- વર્ષ 2013 માં શરૂ કરાયેલ યુનેસ્કો ગ્લોબલ નેટવર્ક ઓફ લર્નિંગ સિટીઝ એ શહેરોનું એક આંતરરાષ્ટ્રીય નેટવર્ક છે, જે ત્યાં વસવાટ કરતા સમુદાયોમાં આજીવન શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપે છે. તેનો હેતુ અન્ય શહેરો સાથે વિચારો અને કળા શેર કરીને તમામ શહેરોમાં શૈક્ષણિક વિકાસની ખાતરી કરવાનો છે.
- આ નેટવર્ક બેઈજિંગ ઘોષણાપાત્રને આધારે રચાયું છે.
- GNLCનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય શહેરી વિસ્તારોમાં સામાજિક એકતા, આર્થિક વિકાસ અને ટકાઉપણને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે. આના ભાગરૂપે, સંસ્થા એવા શહેરોની ઓળખ કરે છે, જે સ્થાનિક સમુદાયો વચ્ચે આજીવન શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપે છે અને તેમને જ્ઞાનના અદાન-પ્રદાન માટે એકબીજા સાથે જોડે છે.
- વર્ષ 2013થી લઈને અત્યાર સુધીમાં 76 દેશોનાં 294 શહેરોને આ યાદી અંતર્ગત સમાવવામાં આવ્યાં છે.
- આ નેટવર્ક તમામ 17 SDGની સિદ્ધિઓને સમર્થન આપે છે, પરંતુ મુખ્યત્વે SDG 4 (સમાવેશી અને સમાન ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણની ખાતરી કરવી અને બધા માટે આજીવન શીખવાની તકોને પ્રોત્સાહન આપવું) અને SDG 11 (માનવ વસવાટને ટકાઉ, સમાવિષ્ટ, સુરક્ષિત બનાવવું) પર કેન્દ્રિત છે.
- યુનેસ્કો એ 'લર્નિંગ સિટી'ને એવા શહેર તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે, જે મૂળભૂતથી ઉચ્ચ શિક્ષણ સુધીના સર્વસમાવેશક શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવા માટે દરેક ક્ષેત્રમાં તેના સંસાધનોને અસરકારક રીતે એકત્ર કરે, પરિવારો અને સમુદાયોમાં કંઈક શીખવાની શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓને પુનર્જીવિત કરે, શિક્ષણમાં ગુણવત્તા અને શ્રેષ્ઠતા વધારીને આજીવન શિક્ષણની સંસ્કૃતિને પ્રોત્સાહન આપે, જેથી કરીને શહેર વ્યક્તિગત સશક્તિકરણ અને સામાજિક સમાવેશ, આર્થિક વૃદ્ધિ અને સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિ તેમજ ટકાઉ વિકાસને સુનિશ્ચિત કરી શકે.

અગ્નિપથ યોજના અને ગોરખા સૈનિક વિવાદ

- નેપાળે અગ્નિપથ યોજના હેઠળ ભારતીય સૈન્ય માટે ગોરખા સૈનિકોની ભરતી કરવા માટે તે દેશમાં યોજનારી ભરતી રેલીઓને મુલતવી રાખી છે.
- નેપાળી ગોરખાઓ માટેની ભરતી રેલી 25 ઓગસ્ટથી 7 સપ્ટેમ્બર સુધી બુટવલમાં અને 19 થી 28 સપ્ટેમ્બર સુધી ધરનમાં યોજવાની હતી.

નેપાળે શા માટે અગ્નિપથ ભરતી રેલીઓ મુલતવી રાખી છે?

- નેપાળ સરકાર દ્વારા આ રેલીઓને મુલતવી રાખવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે, કારણ કે તેનું માનવું છે કે ભારતીય સૈન્યમાં પ્રવેશનું આ નવું સ્વરૂપ 1947માં નેપાળ, ભારત અને બ્રિટનની સરકાર વચ્ચે થયેલા ત્રિપક્ષીય કરાર હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યું નથી.
- નેપાળના અહેવાલો અનુસાર, ત્યાંની સરકારને લાગે છે કે અગ્નિપથ યોજના તેના દ્વારા મંજૂર થવી જોઈએ અને તેના માટે નેપાળના તમામ પક્ષો સાથે રાજકીય પરામર્શ થવો જોઈએ.

ભારત, નેપાળ અને બ્રિટન વચ્ચે ત્રિપક્ષીય કરાર શું હતો?

- 15 ઓગસ્ટ, 1947 ના રોજ ભારતની આઝાદી પછી તરત જ ભારત, નેપાળ અને યુકેની સરકારો દ્વારા ભારતીય સૈન્યમાં સેવા આપતા ગોરખા સૈનિકોના ભાવિ અંગે એક કરાર થયો હતો અને આ કરાર હેઠળ નેપાળી ગોરખાઓની ભારતીય સેનામાં ભરતી કરવામાં આવે છે.
- આ કરારની શરતો અનુસાર ગોરખા સૈનિકોની ચાર રેજિમેન્ટ - 2જી, 6ઠ્ઠી, 7મી અને 10મી - બ્રિટિશ આર્મીમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી, જ્યારે બાકીની - 1લી, 3જી, 4મી, 5મી, 8મી અને 9મી - ભારતીય સેનામાં રહી હતી.
- આઝાદી પછી તરત જ ભારત દ્વારા 11મી ગોરખા રાઈફલ્સ નામની નવી ગોરખા રેજિમેન્ટ ઉભી કરવામાં આવી હતી. હાલમાં ભારતીય સૈન્યમાં કુલ 7 ગોરખા રેજિમેન્ટ્સ છે.
- આ કરાર ભારતીય સેનામાં નેપાળમાં વસતા ગોરખા સૈનિકોના નિયમો અને શરતો અને તેમના નિવૃત્તિ પછીના લાભો અને પેન્શન માટે પણ જોગવાઈ કરે છે.

ગોરખા સૈનિકોનું મહત્વ

- ગોરખા સૈનિકોનું એક રસપ્રદ ઐતિહાસિક પાસું એ છે કે આઝાદીના સમયે પાકિસ્તાને અને 1962ના યુદ્ધ પછી તરત જ ચીને પણ નેપાળને ગોરખા સૈનિકો માટે વિનંતી કરી હતી. જો કે નેપાળ સરકારે આ વિનંતીને ઠુકરાવી દીધી હતી.
- ગોરખા સૈનિકોની સૌથી વધુ સંખ્યા ભારતીય સેનામાં સેવા આપે

છે, જ્યારે યુકેમાં તેમની હાજરી ચાર રેજિમેન્ટથી ઘટાડીને માત્ર બે કરવામાં આવી છે.

- ગોરખાની સૌથી પહેલી રેજિમેન્ટ બ્રિટિશ ભારત સૈન્યમાં 'નાસિરી રેજિમેન્ટ' તરીકે 1815માં સમાવાઈ હતી.

શું છે અગ્નિપથ યોજના?

- અગ્નિપથ યોજના એ ભારત સરકાર દ્વારા સશસ્ત્ર દળોની ત્રણ સેવાઓમાં કમિશન ઓફિસરોની રેન્કથી નીચેના સૈનિકોની ભરતી માટે રજૂ કરવામાં આવેલી નવી યોજના છે.
- અગ્નિપથ યોજના સ્વર્ગસ્થ ચીફ ઓફ ડિફેન્સ સ્ટાફ (CDS) જનરલ બિપિન રાવત દ્વારા ટૂર ઓફ ડ્યુટી સ્કીમ તરીકે રજૂ કરવામાં આવી હતી, જેમાં ત્રણ સેવાઓ માટે ચાર વર્ષના કાર્યકાળ માટે માટે દેશવ્યાપી ભરતી સામેલ હતી.

જોગવાઈઓ

- ભરતી થનારાઓ ચાર વર્ષના કાર્યકાળ માટે સેવા આપશે, જેમાં છ મહિનાની તાલીમ અને ત્યારબાદ 3.5 વર્ષના સેવા કાર્યકાળનો સમાવેશ થાય છે.
- સેવામાંથી નિવૃત્તિ પછી અગ્નિવીરોને સશસ્ત્ર દળોમાં સેવા ચાલુ રાખવા માટે અરજી કરવાની તક મળશે અને 25% જેટલા અગ્નિવીરોને કાયમી કેડર માટે પસંદ કરવામાં આવશે.
- 4 વર્ષની સેવા પછી નિવૃત્ત થનાર પેન્શન માટે પાત્ર રહેશે નહીં, પરંતુ કાર્યકાળના અંતે લગભગ ₹11.71 લાખની એકમ રકમ મેળવશે.
- ભારતીય સૈન્ય દ્વારા અગ્નિવીરો માટે જારી કરાયેલ નિયમો અને શરતો મુજબ તેઓ ભારતીય સેનાની વર્તમાન માર્ગદર્શિકા મુજબ સન્માન અને પુરસ્કારો માટે હકદાર હશે.
- અગ્નિવીરોને કોઈપણ રેજિમેન્ટ/યુનિટમાં પોસ્ટ કરી શકાશે અને સંસ્થાના હિતમાં અન્ય રેજિમેન્ટ/યુનિટમાં ટ્રાન્સફર કરી શકાશે.
- દરેક અગ્નિવીરને રૂ. 48 લાખના નોન-કોન્ટ્રિબ્યુટરી વીમા કવચ દ્વારા પણ આવરી લેવામાં આવશે, જ્યારે સેવા દરમિયાન તેમનું મૃત્યુ થાય તો તેના પરિવારને વધારાના રૂ. 44 લાખ ચૂકવવામાં આવશે.
- વધુમાં, જો તે તેની ચાર વર્ષની મુદત પૂરી કરતાં પહેલા મૃત્યુ પામે છે, તો તેના પરિવારને અગાઉ ઉલ્લેખિત ગ્રેયુટી ઉપરાંત, બેલેન્સ સર્વિસ પિરિયડ માટે તેનો પગાર મોકલવામાં આવશે.

અગ્નિપથ પાત્રતા માપદંડ

- ઉંમર માપદંડ
 - નવી અમલી યોજના હેઠળ માત્ર સાડા 17 થી 21 વર્ષની વયના

ઉમેદવારો જ ભરતી માટે પાત્ર હતા પરંતુ, ભારે વિરોધ બાદ સંરક્ષણ મંત્રાલયે કહ્યું કે તે 2020 માં 21 વર્ષની વયના લોકોને આ વર્ષ માટે જ મંજૂરી આપશે. 2022 માટે અગ્રિપથ યોજના માટે ભરતી પ્રક્રિયા માટેની ઉપલી વય મર્યાદા વધારીને 23 વર્ષ કરવામાં આવી છે.

- **લિખિત પ્રતિજ્ઞા**
 - ટૂંકા ગાળાના કરાર આધારિત અગ્રિપથ યોજના દ્વારા અરજી કરવા ઈચ્છુક ઉમેદવારોએ લિખિત પ્રતિજ્ઞા સબમિટ કરવી પડશે કે તેઓ યોજના સામેના હિંસક વિરોધમાં સામેલ ન હોય.

પુલિત્ઝર પુરસ્કાર-2022

- તાજેતરમાં ઈલસ્ટ્રેટેડ રિપોર્ટિંગ અને કોમેન્ટરીની શ્રેણી હેઠળ વર્ષ 2022ના પુલિત્ઝર પુરસ્કાર માટે બાંગ્લાદેશમાં જન્મેલાં ચિત્રકાર અને લેખક ફહમિદા અઝીમ સહિત તેમની ટીમના ચાર સદસ્યોને પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં.
- ન્યૂયોર્ક ખાતે આવેલા ઈનસાઈડર મેગેઝીનના ફહમિદા અઝીમ સહિત એન્થોની ડેલ કોલ, જોશ એડમ્સ અને વોલ્ટ હિકીને 'હાઉ આઈ એસ્કેપ અ ચાઈનીઝ ઈન્ટર્નમેન્ટ કેમ્પ' નામના સચિત્ર અહેવાલ માટે આ પુરસ્કારથી સન્માનિત કરવામાં આવશે.

ફહમિદા અઝીમ

- ફહમિદા અઝીમનો જન્મ બાંગ્લાદેશમાં થયો હતો અને બાદમાં તેઓ અમેરિકામાં સ્થાયી થયાં હતાં. તેમનું કાર્ય મુખ્યત્વે સંસ્કૃતિ અને સ્વાયત્તતાના વિષયો પર કેન્દ્રિત હોય છે.
- તેમણે પોતાના પુસ્તક 'Muslim Women are Everything' સહિત અનેક પુસ્તકોમાં ચિત્રણ (Illustration) કર્યું છે.

પુલિત્ઝર પુરસ્કાર

- પુલિત્ઝર પુરસ્કાર એ અખબારો, સામયિકો, સંગીત રચના, ઓનલાઈન પત્રકારત્વ અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં ઉત્કૃષ્ટ કાર્ય કરવા બદલ આપવામાં આવે છે.
- વર્ષ 1917માં જોસેફ પુલિત્ઝરની વસિયતમાં લખાયેલી જોગવાઈઓ દ્વારા પુરસ્કારની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.
- હાલમાં કોલંબિયા યુનિવર્સિટી આ પુરસ્કારનું સંચાલન કરે છે.
- આ ઈનામો દર વર્ષે જુદી જુદી 21 કેટેગરીમાં આપવામાં આવે છે. જે પૈકી 20 કેટેગરીમાં, દરેક વિજેતાને \$15,000 અને પ્રમાણપત્ર

અગ્નિવીરનો પગાર

- અગ્નિવીરોને પ્રથમ વર્ષમાં રૂ.30,000નું પગાર પેકેજ મળશે. પછી તેમને દર વર્ષે 10% વધારો મળશે. તેનો અર્થ એ છે કે, બીજા વર્ષે તેમનો પગાર રૂ.33,000, ત્રીજા વર્ષ માટે રૂ.36,500 અને ચોથા વર્ષ માટે રૂ.40,000 હશે.
- દરમિયાન, તેમના પગારમાંથી લગભગ 30% દર મહિને સેવા નિધિ કોર્પસ માટે કાપવામાં આવશે અને તેમની સેવાના અંતે, એટલે કે 4 વર્ષ પછી કેન્દ્ર સમાન રકમ રૂ.11.77 લાખ ઉમેરશે અને કુલ રકમ દરેક અગ્નિવીરને ચૂકવવામાં આવશે.

મળે છે. જ્યારે જાહેર સેવાની એક માત્ર શ્રેણીમાં વિજેતાને સુવર્ણ ચંદ્રક મળે છે.

પુલિત્ઝર પુરસ્કાર જીતનારા ભારતીયો

1. ગોવિંદ બિહારી લાલ (1937) – પત્રકારત્વ માટે
2. ઝુમ્મા લાહિરી (2000) – નવલકથા માટે
3. ગીતા આનંદ (2003) - પત્રકારત્વ માટે
4. સિદ્ધાર્થ મુખર્જી (2011) – કેંસર વિશે પુસ્તક માટે
5. સંઘમિત્રા કલીતા (2006) - પત્રકારત્વ માટે
6. દાનિશ સિદ્દિકી (2018) - પત્રકારત્વ માટે
7. ચન્ની આનંદ, મુખ્તાર ખાન, દાર યાસીન (2020)- ફોટોગ્રાફિક પત્રકારત્વ માટે
8. દાનિશ સિદ્દિકી, અદનાન આબિદી, સાન્ના મદ્દુ, અમિત દવે (2022) - પત્રકારત્વ માટે

Knowledge Popups

પુલિત્ઝર ગોલ્ડ મેડલ

- વર્ષ 1918(પુલિત્ઝર ઈનામો શરૂ થયાના એક વર્ષ પછી)માં ડેનિયલ ચેસ્ટર ફ્રેન્ચ અને તેમના સહયોગી હેનરી ઓગસ્ટસ લ્યુકમેન નામના શિલ્પકારો દ્વારા ચંદ્રકની રચના કરવામાં આવી હતી.
- આ પ્રતિષ્ઠિત પુલિત્ઝર પુરસ્કારનો ગોલ્ડ મેડલ દર વર્ષે પત્રકારત્વની જાહેર સેવાની શ્રેણીમાં વિજેતા અમેરિકન સમાચાર સંસ્થાને એનાયત કરાય છે, પરંતુ ક્યારેય કોઈ વ્યક્તિને આપવામાં આવતું નથી.

સોવા રિગ્પા તબીબી પદ્ધતિ

- તાજેતરમાં બંદરો, શિપિંગ અને જળમાર્ગ તેમજ આયુષ મંત્રાલયના મંત્રીશ્રી (સર્બાનંદ સોનોવલ) દ્વારા લેહ (લદ્દાખ કે શા. પ્ર.) 'સોવા રિગ્પા'ની રાષ્ટ્રીય સંસ્થાનો શિલાન્યાસ કરવામાં આવ્યો.
- આ સંસ્થા ગુણવત્તાયુક્ત સંશોધન અને શિક્ષણ દ્વારા સમૃદ્ધ ભારતના ઔષધીય વારસા એવા સોવા-રિગ્પાના પ્રચાર માટે ખૂબ જ જરૂરી એવું આધુનિક પ્લેટફોર્મ પ્રદાન કરશે.

સોવા રિગ્પા શું છે?

- સામાન્ય રીતે 'અમ્ચી' અથવા 'તિબેટીયન દવા' તરીકે ઓળખાય છે. સોવા રિગ્પા એ વિશ્વની સૌથી જૂની અને સારી રીતે દસ્તાવેજીકરણ થયેલ તબીબી પદ્ધતિ અને સાત આયુષ પ્રણાલીઓ (આયુર્વેદ, યોગ, નેચરોપેથી, યુનાની, સિદ્ધ, સોવા-રિગ્પા અને હોમિયોપેથી) માંની એક છે.
- તિબેટના 'Yuthok Yontan Gombo'ને સોવા રિગ્પા તબીબી ચિકિત્સા પદ્ધતિના પિતા માનવામાં આવે છે.
- 'સોવા રિગ્પા' શબ્દ ભોટી (લદ્દાખી) ભાષા પરથી આવ્યો છે, જેનો અર્થ થાય છે 'ઉપચાર'.
- સોવા રિગ્પાની મુખ્ય ચિકિત્સા પુસ્તક "rgyud-bZi" છે. સોવા-રિગ્પાના મોટાભાગના સિદ્ધાંતો અને તબીબી સારવાર એ મહત્તમ અંશે 'આયુર્વેદ ચિકિત્સા પદ્ધતિ'ને સમાન છે.
- લોકવાયકા મુજબ, આ પદ્ધતિ વિશે ગૌતમ બુદ્ધ દ્વારા પણ જ્ઞાન અપાતું હોવાનું માનવામાં આવે છે.
- આયુષ મંત્રાલયના જણાવ્યા અનુસાર, સોવા-રિગ્પા હાલમાં

હિમાલયનીના પહાડી ક્ષેત્રોમાં, ખાસ કરીને જમ્મુ-કાશ્મીર, લદ્દાખ, હિમાચલ પ્રદેશના લાહૌલ અને સ્પિતી પ્રદેશો, કિન્નોર અને ધર્મશાલામાં, પશ્ચિમ બંગાળના દાર્જિલિંગ અને કલિંગપોંગ, સિક્કિમ અને અરુણાચલ પ્રદેશના મોનતવાંગ અને પશ્ચિમ કમાંગમાં એક લોકપ્રિય તબીબી પદ્ધતિ તરીકે વ્યાપક ઉપયોગમાં લેવાય છે.

- ઉપરાંત, ભૂટાન, મંગોલિયા, તિબેટ, ચીન, નેપાળ અને મધ્ય એશિયાના અન્ય કેટલાંક દેશોમાં પણ આ તબીબી પદ્ધતિની પ્રેક્ટિસ કરવામાં આવે છે.

ભારતમાં સોવા રિગ્પાની શું સ્થિતિ છે?

- હિમાલયના મોટા ભાગના પ્રદેશોમાં સોવા-રિગ્પાની પ્રેક્ટિસ પરંપરાગત રીતે કરવામાં આવે છે.
- હિમાચલ પ્રદેશમાં ધર્મશાળા અને લદ્દાખ પ્રદેશ એ ભારતમાં સોવા-રિગ્પા સંસ્થાઓના મુખ્ય કેન્દ્રો છે.
- સોવા-રિગ્પા વિશેનું જ્ઞાન અને લોકોને ગુણવત્તાયુક્ત આરોગ્ય સેવા પૂરી પાડવાના હેતુથી ભારતમાં ધર્મશાળા (હિમાચલ પ્રદેશ) ખાતે તિબેટીયન મેડિકલ અને એસ્ટ્રોની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ સંસ્થામાં મેડિકલ કોલેજ, ફાર્મસી, જ્યોતિષ વિભાગ અને સમગ્ર ભારતમાં 40-50 ક્લિનિક્સનું એક સંકલિત માળખું છે.
- ભારતમાં સોવા-રિગ્પાની પ્રેક્ટિસનું નિયમન કરવા માટે ધર્મશાળામાં સેન્ટ્રલ કાઉન્સિલ ફોર તિબેટીયન મેડિસિન છે, તે પ્રેક્ટિશનરોની નોંધણી, કોલેજના ધોરણો અને સોવા-રિગ્પાના નિયમન માટે અન્ય મિકેનિઝમનું ધ્યાન રાખે છે.

વોસ્તોક - 2022 યુદ્ધ કવાયત

- તાજેતરમાં 7/8 ગોરખા રાઈફલ્સ જવાનોની ભારતીય સૈન્ય ટુકડી દ્વારા રશિયા ખાતે આયોજિત બહુરાષ્ટ્રીય વ્યૂહાત્મક અને કમાન્ડ યુદ્ધ અભ્યાસ એવા 'વોસ્તોક- 2022'માં ભાગ લેવામાં આવ્યો હતો.
- આ વોસ્તોક-2022 સૈન્ય યુદ્ધ અભ્યાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સહભાગી સૈન્ય ટુકડીઓ તેમજ નિરીક્ષકો વચ્ચે ક્રિયાપ્રતિક્રિયા અને સહકાર સાધવાનો છે.

વોસ્તોક-2022 યુદ્ધ અભ્યાસ સંબંધિત મહત્વની બાબતો

- આ યુદ્ધ કવાયતમાં અલ્જિરિયા, રશિયા, ચીન, ભારત, લાઓસ, મંગોલિયા, નિકારાગુઆ, સીરિયા તેમજ અન્ય ભૂતપૂર્વ સોવિયત દેશો જેવા કે તાજિકિસ્તાન, અઝરબૈજાન, આર્મેનિયા, બેલારૂસ, કિર્ગિસ્તાન અને કઝાકિસ્તાનના સૈનિકોનો સમાવેશ થાય છે.
- વોસ્તોક-2022 યુદ્ધ અભ્યાસમાં ભાગ લેનાર ટુકડીઓમાં

સામૂહિક સુરક્ષા સંઘિ સંગઠન (Collective Security Treaty Organisation - CSTO) અને શાંઘાઈ કોઓપરેશન ઓર્ગેનાઈઝેશનના નિરીક્ષક સભ્યદેશોનો સમાવેશ થાય છે.

- સાત દિવસીય આ વોસ્તોક-2022 યુદ્ધ કવાયત જમીન, દરિયાઈ અને હવા એમ ત્રણેય સ્તરે આયોજિત થઈ હતી.
- ભારતીય સૈન્ય ટુકડી દ્વારા વોસ્તોક-2022 યુદ્ધ અભ્યાસ દરમિયાન સાત અલગ-અલગ સ્થળોએ ફાયરપાવર કવાયત, સંયુક્ત ક્ષેત્ર પ્રશિક્ષણ કવાયત અને લડાયક ચર્ચાઓ સહિત સંયુક્ત દાવપેચમાં ભાગ લેવામાં આવ્યો હતો.

ભારત - રશિયા વચ્ચે યોજાતી અન્ય કવાયત

- INDRA** : થલસેના, નૌસેના અને વાયુ સેના વચ્ચે યોજાતી કવાયત
- ZAPAD** : બંને દેશોને થલસેના વચ્ચે યોજાતી કવાયત

Gender Snapshot 2022 Report

- તાજેતરમાં યુનાઈટેડ નેશન્સ વુમન એન્ડ યુથ ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ ઈકોનોમિક એન્ડ સોશિયલ અફેર્સ (UN DESA) દ્વારા “Progress on the Sustainable Development Goals (SDG) : The Gender Snapshot 2022” શીર્ષક હેઠળ એક અહેવાલ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે.
- આ રિપોર્ટમાં વિશ્વના દેશો દ્વારા યુનાઈટેડ નેશન્સ દ્વારા નક્કી કરાયેલા 17 ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો (Sustainable Development Goals-SDGs)ને પ્રાપ્ત કરવા માટેની દિશામાં થયેલા પ્રયત્નોને અનુરૂપ વલણો હેઠળ ભવિષ્યની સંભાવનાઓનો ચિતાર રજૂ કરાયો છે.
- ઉપરાંત, આ રિપોર્ટમાં લૈંગિક સમાનતા, ગરીબાઈ, મહિલાઓના અધિકારો અને તેમને પ્રાપ્ત સ્વાસ્થ્ય સુવિધાઓ, બાળકોને લગતા મુદાઓ, અસામાન્ય પરિસ્થિતિઓના કારણે થયેલ ખાદ્ય સુરક્ષાનું જોખમ, મહિલાઓને રક્ષણપ્રાપ્ત કાનૂની પ્રણાલીઓ વગેરે બાબતો વિશેની પણ વાત કરવામાં આવી છે.

Gender Snapshot Report 2022ના મુખ્ય મુદ્દા

- વર્તમાનમાં લિંગ સમાનતા હાંસલ કરવામાં જે દરે પ્રગતિ થઈ રહી છે, તે પ્રમાણે જોતાં, સંપૂર્ણ લિંગ સમાનતા પ્રાપ્ત કરવામાં હજુ 286 વર્ષનો સમય લાગશે. પાછલા વર્ષોમાં, 15-49 વર્ષની વયની દર દસમાંથી એક મહિલા જાતીય કે શારીરિક હિંસાનો ભોગ બની હતી.
- વૈશ્વિક પડકારો, જેમ કે કોવિડ-19 રોગચાળો અને તેની અસરો, હિંસક સંઘર્ષ, જળવાયુ પરિવર્તન, મહિલાઓના જાતીય, પ્રજનન અને સ્વાસ્થ્યને લગતા અધિકારો વગેરેની બાબતોની સ્થિતિ કથળતા લિંગ અસમાનતામાં વધારો જોવા મળ્યો છે.
- વૈશ્વિક સ્તરે વર્ષ 2022માં મહિલાઓની સંસદીય ભાગીદારી માત્ર 26.4% હતી. 23 જેટલા દેશોમાં સંસદીય સ્તરે મહિલાઓનું પ્રતિનિધિત્વ 10% કરતાં પણ ઓછું જોવા મળ્યું છે.
- રિપોર્ટમાં દર્શાવાયું છે કે, રાષ્ટ્રીય સ્તરે જ મહિલાઓને સંસદોમાં સમાન પ્રતિનિધિત્વ પ્રાપ્ત કરવામાં ઓછામાં ઓછા 40 વર્ષનો સમય લાગશે.
- માત્ર પીવા માટેના સ્વચ્છ પાણીની પહોંચના અભાવે જ દર વર્ષે 8 લાખથી વધુ મહિલાઓ/છોકરીઓએ તેમના જીવ ગુમાવ્યા છે.
- વૈશ્વિક સ્તરે, વર્ષ 2021માં લગભગ 3 માંથી 1 મહિલા દ્વારા મધ્યમ અથવા તો તીવ્ર ખાદ્ય અસુરક્ષાનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. ખાદ્યપદાર્થોની વધતી કિંમતોએ વિશ્વભરમાં ભૂખમરામાં વધારો કર્યો છે.
- વર્ષ 2021માં યુદ્ધ પ્રભાવિત વિસ્તારોમાં અંદાજિત 38% પરિવારો

કે જેમના નિર્વાહ માટે મુખ્ય મોભી કે કમાનાર વ્યક્તિ તરીકે માત્ર સ્ત્રીના ઉપર જ નભેલા છે, તેમણે તીવ્ર ખાદ્ય અસુરક્ષાનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. તેની સાપેક્ષે માત્ર 20% જ એવા પરિવારો હતા કે જેઓ નિર્વાહ માટે મુખ્ય મોભી કે કમાનાર વ્યક્તિ તરીકે માત્ર પુરુષ ઉપર જ નભેલા હોય અને તેમને તીવ્ર ખાદ્ય અસુરક્ષાનો સામનો કરવો પડ્યો હોય.

- યુકેન-રશિયા યુદ્ધના કારણે અહીંના વિસ્તારોમાં ખાદ્ય પુરવઠામાં તંગીની અસર વર્તાવાથી ખાદ્ય અસુરક્ષા અને ભૂખમરામાં વધારો જોવા મળ્યો છે.
- અસુરક્ષિત ગર્ભપાત એ માતૃ મૃત્યુદર અને બીમારીનું મુખ્ય પરંતુ અટકાવી શકાય તેવું કારણ છે.
 - વૈશ્વિક સ્તરે પ્રજનનક્ષમ વય (15-49)ની 1.2 બિલિયન મહિલાઓ સુરક્ષિત ગર્ભપાત સુવિધા મેળવી શકતી નથી.
- વર્તમાન વલણોને અનુરૂપ પ્રગતિના દરની સમીક્ષા કરતાં જણાયું છે કે, મહિલાઓને સ્પર્શતા કાયદાકીય સંરક્ષણના અંતરને દૂર કરવામાં અને ભેદભાવપૂર્ણ કાયદાઓને દૂર કરવામાં 286 વર્ષ અને કાર્યસ્થળે મહિલાઓને સત્તા અને નેતૃત્વના હોદ્દા પર તેમને સમાનતા અપાવવા વધુ 140 વર્ષનો સમય લાગશે.
- વર્ષ 2021ના અંત સુધીમાં, લગભગ 44 બિલિયન મહિલાઓ અને છોકરીઓને જળવાયુ પરિવર્તન, યુદ્ધ, સંઘર્ષ અને માનવ અધિકારોના ઉલ્લંઘનને કારણે તેમનાં ઘર (નિવાસસ્થાન) છોડવાની ફરજ પડી હતી.
- વૈશ્વિક સ્તરે, દર 10માંથી માત્ર 2 જ મહિલાઓ વિજ્ઞાન, એન્જિનિયરિંગ, માહિતી અને સંદેશાવ્યવહાર ટેકનોલોજી ક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત નોકરીઓ પર છે.

ટકાઉ વિકાસ શું છે?

- વિશ્વના કોઈપણ દેશના આર્થિક વિકાસનો આધાર તેની પાસે રહેલ કુદરતી સંસાધનો પર રહેલો છે. આજે માનવીની આર્થિક વિકાસનો ઉચ્ચતમ દર પ્રાપ્ત કરવા આંધળી દોડના કારણે કુદરતી સંપદાને નુકસાન પહોંચ્યું છે, જેના કારણે આર્થિક વિકાસના લાભ લાંબો સમય સુધી જાળવી રાખવાની ક્ષમતામાં ઘટાડો થઈ રહ્યો છે. જેથી વિશ્વના અર્થશાસ્ત્રીઓ પરંપરાગત આર્થિક વિકાસના ખ્યાલ સાથે ટકાઉ વિકાસને સમર્થન આપી રહ્યા છે. ટકાઉ વિકાસ એટલે ભાવિ પેઢીની જરૂરિયાતોને નુકસાન પહોંચાડ્યા વિના વર્તમાન પેઢીની જરૂરિયાતો પૂરી કરતો વિકાસ અને આવો ટકાઉ વિકાસ પ્રાપ્ત કરવા માટે નક્કી કરેલા લક્ષ્યોને ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યો (SDGs) કહેવામાં આવે છે.

બ્રિટનનાં રાણી એલિઝાબેથ દ્વિતીયનું નિધન

- તાજેતરમાં (8 સપ્ટેમ્બર 2022ના રોજ) બ્રિટનમાં સૌથી લાંબા સમય સુધી શાસન કરનાર રાણી એલિઝાબેથ દ્વિતીય 96 વર્ષની વયે નિધન પામ્યાં છે.

રાણી એલિઝાબેથ દ્વિતીય વિશે મહત્વપૂર્ણ તથ્યો

- રાણી એલિઝાબેથ દ્વિતીયનું મૂળ નામ એલિઝાબેથ એલેક્ઝાન્ડ્રા મેરી હતું અને તેમનો જન્મ 21 એપ્રિલ, 1926ના રોજ લંડનના મફર ખાતે ડ્યુક અને ડચેસ ઓફ યોર્ક (કિંગ જ્યોર્જ - VI અને એલિઝાબેથ બોવેસ-લ્યોન)નાં પ્રથમ સંતાન તરીકે થયો હતો.
- મૃત્યુ સમયે, એલિઝાબેથ દ્વિતીય યુનાઇટેડ કિંગડમ ઉપરાંત અન્ય 14 કોમનવેલ્થ ક્ષેત્રો એવા કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલિયા, ન્યૂઝીલેન્ડ, જમૈકા, બાર્બડોસા, બહામાસ પાપુઆ ન્યુ ગિની, સોલોમન આઇલેન્ડ, તુવાલુ સેંટ લુસિયા, સેંટ વીસેંટ અને ગ્રેનેડાઈન્સ, બેલીઝ, એંટીગુઆ, સેંટ કીટસનાં પણ રાણી હતાં.
- આ ઉપરાંત તેઓ કોમનવેલ્થ રાષ્ટ્રો અને પ્રદેશોનાં પણ વડા હતાં.
- તેમણે ગ્રીસ અને ડેન્માર્કના રાજકુમાર પ્રિન્સ ફિલિપ માઉન્ટબેટન સાથે લગ્ન કર્યાં હતા.
- રાણી એલિઝાબેથ દ્વિતીયનો તેમના પિતાના અવસાન બાદ 2 જૂન, 1953ના રોજ રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો હતો.
- બ્રિટનમાં સત્તાવાર રીતે મહારાણીનાં મૃત્યુને ‘ઓપરેશન લંડન બ્રિજ’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તે એક પ્રકારનો પ્રોટોકોલ છે, જે મહારાણીના મૃત્યુ પછી અમલી બન્યો હતો. આ પ્રોટોકોલની વિશેષ જોગવાઈઓ પણ છે. તે પ્રોટોકોલ મુજબ સમ્રાટ કે મહારાણીનું મૃત્યુ સ્કોટલેન્ડમાં થાય તો પ્રોટોકોલ મુજબ તેને ‘ઓપરેશન યુનિકોર્ન’ કહેવાય.
- રાણીનાં ચાર સંતાનો પ્રિન્સ ચાર્લ્સ, પ્રિન્સેસ એની, પ્રિન્સ એન્ડ્રુ અને પ્રિન્સ એડવર્ડ છે. રાણીના પતિ ફિલિપ માઉન્ટબેટન ગત વર્ષે (9 એપ્રિલ 2021ના રોજ) અવસાન પામ્યા હતા.

રાણી એલિઝાબેથ દ્વિતીયની ભારત મુલાકાત

- તેમના દ્વારા ત્રણ વખત વર્ષ 1961, 1983 અને 1997માં ભારતની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી.
- ભારતની આઝાદીનાં 50 વર્ષ પૂર્ણ થવા પર વર્ષ 1997માં બ્રિટનની રાણી એલિઝાબેથ દ્વિતીય દ્વારા છેલ્લી વખત ભારતની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી.

કિંગ ચાર્લ્સ તૃતીય

- બ્રિટિશ ઇતિહાસમાં સૌથી લાંબો સમય શાસન કરનાર રાણી એલિઝાબેથ દ્વિતીયના અવસાન બાદ રાજા ચાર્લ્સ તૃતીયને બ્રિટનના રાજા તરીકે ઘોષિત કરવામાં આવ્યા છે.
- કિંગ ચાર્લ્સ તૃતીય એ યુનાઇટેડ કિંગડમ ઉપરાંત, ચાર્લ્સ ઓસ્ટ્રેલિયા, કેનેડા, જમૈકા, ન્યૂઝીલેન્ડ અને પાપુઆ ન્યુ ગિની સહિત 14 અન્ય દેશો માટે પણ ‘રાજ્યના વડા’ તરીકે સેવા આપશે.
- અન્ય બંધારણીય રાજાશાહી ધરાવતા દેશોમાં બેલ્જિયમ, કમ્બોડિયા, જોર્ડન, નેધરલેન્ડ, નોર્વે, સ્પેન, સ્વીડન, અને થાઈલેન્ડનો સમાવેશ થાય છે.

Knowledge Popups

યુનાઇટેડ કિંગડમ (યુકે) અને ગ્રેટ બ્રિટેન વચ્ચે તફાવત

- UK એક સાર્વભૌમ રાજ્ય છે, પરંતુ ચાર દેશોનું બનેલું છે; ઈંગ્લેન્ડ, સ્કોટલેન્ડ, વેલ્સ અને ઉત્તરી આયર્લેન્ડ.
- ગ્રેટ બ્રિટન કોઈ દેશ નથી; તે લેન્ડમાસ છે. તેને ‘ગ્રેટ’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, કારણ કે તે બ્રિટિશ ટાપુઓમાં સૌથી મોટો ટાપુ છે અને તેના ક્ષેત્રમાં ઈંગ્લેન્ડ, સ્કોટલેન્ડ અને વેલ્સના દેશો આવેલા છે. 1. UK 2. બ્રિટેન

ભારતીય નૌકાદળના યુદ્ધ જહાજોનો ખંડીય પ્રવાસ

- ‘આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવ’ની ઉજવણી અંતર્ગત ભારતીય નૌકાદળના યુદ્ધ જહાજો દ્વારા ઉત્તર અમેરિકા, દક્ષિણ અમેરિકા, યુરોપ, આફ્રિકા, એશિયા અને ઓસ્ટ્રેલિયા એમ છ ખંડો (એન્ટાર્કટિકા સિવાય બધા)ની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી.
- આ મુસાફરી દરમિયાન ભારતીય નૌકાદળના યુદ્ધ જહાજોએ વિવિધ દેશોના બંદરોની મુલાકાત લીધી હતી.
- નૌકાદળના યુદ્ધ જહાજો દ્વારા લેવામાં આવેલી આ છ ખંડોની

મુલાકાત એ નૌકાદળના યુદ્ધ જહાજોના નાવિકોની ઓપરેશનલ સંભવિતતા અને રાજદ્વારી પહોંચના નિર્દેશનની પ્રક્રિયા છે.

પહેલની મુખ્ય બાબતો

A. ઓસ્ટ્રેલિયા

- આ કાર્યક્રમ અંતર્ગત પેટ્રોલિંગ જહાજ INS સુમેઘાએ ઓસ્ટ્રેલિયાના પર્ય બંદરે મુલાકાત લીધી હતી.

- INS સુમેધાએ ઓસ્ટ્રેલિયન નેવી જહાજ HMAS એનઝેક સાથે મેરીટાઇમ પાર્ટનરશિપ એક્સરસાઇઝમાં ભાગ લીધો હતો.
- INS સુમેધા વિશાખાપટ્ટનમ સ્થિત ભારતીય નૌકાદળના પૂર્વીય કાફલાનો એક ભાગ છે.

B. એશિયા

- INS સરયુ દ્વારા છ ખંડોમાં તિરંગા લહેરાવવાની ભારતીય નૌકાદળની પહેલના ભાગરૂપે સિંગાપોરના ચાંગી નેવલ બેઝ પર મુલાકાત લેવામાં આવી હતી.
- આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવના ભાગરૂપે સ્ટીલ્થ ગાઇડેડ મિસાઇલ INS ચેન્નઈ અને INS કોચીએ ઓમાનના મસ્કત બંદરે મુલાકાત લીધી હતી.

C. આફ્રિકા

- તલવાર ક્લાસ ફ્રિગેટ INS તાબારે કેન્યાના મોમ્બાસા ખાતે મુલાકાત લીધી હતી.

D. દક્ષિણ અમેરિકા

- INS તર્કશ દ્વારા રિયો-ડી-જેનેરિયો (બ્રાઝિલ) ખાતે મુલાકાત લેવામાં આવી હતી.
- વર્તમાનમાં INS તર્કશને એટલાન્ટિકમાં તૈનાત કરવામાં આવ્યું છે.

E. ઉત્તર અમેરિકા

- INS સાતપુડા દ્વારા સાન ડિઆગો હાર્બર ખાતે મુલાકાત લેવામાં આવી હતી.
- ભારતીય નૌકાદળના યુદ્ધ જહાજે ઉત્તર અમેરિકાના પશ્ચિમ કિનારાની મુલાકાત લીધી હોય તેવા પ્રકારની આ સૌપ્રથમ ઘટના છે.

F. યુરોપ

- ભારતમાં નિર્મિત નૌકાદળ જહાજ INS તરંગિણી દ્વારા આ કાર્યક્રમ અંતર્ગત યુ.કે.ના પૂર્વ લંડનના થેમ્સ ક્વે બંદર ખાતે મુલાકાત લેવામાં આવી હતી.
- INS તરંગિણી ભારતીય નૌકાદળની દક્ષિણી નૌકા કમાન્ડની પ્રથમ તાલીમ ટુકડીનો ભાગ છે અને તેને કોચી (કેરળ) ખાતે તૈનાત કરવામાં આવ્યું છે.

IN SHORTS		
યુદ્ધ જહાજ	યુદ્ધ જહાજ દ્વારા મુલાકાત લેવાયેલ બંદર	ખંડ
INS ચેન્નઈ અને INS કોચી	મસ્કત (ઓમાન)	એશિયા
INS સરયુ	ચાંગી નેવલ બેઝ (સિંગાપોર)	એશિયા
INS તાબાર	મોમ્બાસા (કેન્યા)	આફ્રિકા
INS સુમેધા	પર્થ (ઓસ્ટ્રેલિયા)	ઓસ્ટ્રેલિયા
INS સાતપુડા	સાન ડિઆગો	ઉત્તર અમેરિકા
INS તર્કશ	રિયો-ડી-જેનેરિયો	દક્ષિણ અમેરિકા
INS તરંગિણી	થેમ્સ ક્વે બંદર (યુ.કે.)	યુરોપ

ભારતીય નૌસેનાનો નવો ધ્વજ

- તાજેતરમાં ભારતીય નૌસેનાના નવા ધ્વજનું અનાવરણ કરવામાં આવ્યું. જેના અનુસંધાને ભારતીય નૌસેનાના ધ્વજમાંથી સેન્ટ જ્યોર્જ ક્રોસને દૂર કરી નવો ધ્વજ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

ભારતીય નૌસેનાના નવા ધ્વજ વિશે મુખ્ય બાબતો

- સફેદ રંગ ધરાવતા આ નવા ધ્વજમાં બે મુખ્ય ઘટકો રહેલા છે:
 1. ધ્વજમાં ડાબી બાજુ ઉપર તરફથી ધ્વજના મધ્ય ભાગ સુધી એટલે કે કેન્ટન (canton) તરીકે ઓળખાતા ભાગમાં ત્રિરંગો રાષ્ટ્રધ્વજ રહેલો છે.
 2. ધ્વજના ઈંડ (Flagpole)થી દૂર ફ્લાય સાઈડ (Fly side)ની મધ્યમાં ઘેરો વાદળી રંગ અને સુવર્ણ કિનારી ધરાવતો અષ્ટકોણ આવેલો છે.
- અષ્ટકોણમાં સોનેરી રંગના રાષ્ટ્રીય મુદ્રા (National emblem) અને લંગર (Anchor)નું ચિહ્ન છે, જેની નીચે સંસ્કૃત ભાષા અને

દેવનાગરી લિપિમાં ‘શં નો વરુણ.’ લખેલું છે. જેનો અર્થ ‘પાણીના દેવતા (વરુણ) આપણા માટે શુભ છે’ એવો થાય છે.

- અષ્ટકોણ આકાર આઠ દિશાઓને દર્શાવવા માટે ડિઝાઇન કરવામાં આવ્યો છે, જે ભારતીય નૌકાદળની બહુ-દિશાકીય પહોંચ અને બહુ-પરિમાણીય કાર્યક્ષમતાનું પ્રતીક છે તથા લંગરનું પ્રતીક એ ‘મક્કમતા’નું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે આ સોનેરી કિનારી ધરાવતા અષ્ટકોણની પ્રેરણા મહાન ભારતીય સમ્રાટ છત્રપતિ શિવાજી મહારાજની મહોર (Seal)માંથી લેવામાં આવી છે, જેમણે એક શક્તિશાળી નૌસેના તૈયાર કરી હતી.

ભારતની લશ્કરી પાંખો અને તેનાં સૂત્ર (Motto)

- ભારતીય સેના : સેવા પરમો ધર્મ
- ભારતીય વાયુસેના : નભ સ્પર્શમ દીપ્તમ

- ભારતીય નૌકાદળ : શં નો વરુણ:
- આર્મી એર ડિફેન્સ કોર્પ્સ : આકાશે શત્રુ જાહી
- આર્મી મેડિકલ કોર્પ્સ : સર્વે સંતુ નિરામયા

નૌસેના રાષ્ટ્રધ્વજમાં સમયાંતરે થયેલા સુધારા

- ભારત દેશ આઝાદ થયો ત્યારબાદ પણ ભારતીય નૌકાદળના ધ્વજ પર ઇંગ્લિશ ધ્વજ યુનિયન જેક અને લાલ રંગનો 'સેન્ટ જ્યોર્જ ક્રોસ' જોવા મળતો હતો, પરંતુ 26 જાન્યુઆરી 1950ના રોજ ઇંગ્લિશ ધ્વજ યુનિયન જેકને હટાવીને તેના સ્થાને ભારતનો ત્રિરંગો રાષ્ટ્રધ્વજ મૂકવામાં આવ્યો, છતાં લાલ ક્રોસ હટાવવામાં આવ્યો ન હતો.
- 2001ના વર્ષમાં આ ધ્વજમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો, જેમાં આ લાલ ક્રોસને હટાવીને ત્યાં વાદળી રંગનું રાષ્ટ્રીય મુદ્રા અને લંગરનું પ્રતીક મૂકવામાં આવ્યું હતું.
- વળી વર્ષ 2004માં આ વાદળી રંગની મુદ્રાને ફરીથી બદલીને ત્યાં

લાલ ક્રોસને પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો, પરંતુ આ વખતે આ ક્રોસની મધ્યમાં રાષ્ટ્રીય મુદ્રાનું ચિહ્ન મૂકવામાં આવ્યું હતું.

- બાદમાં વર્ષ 2014માં ફરીથી સુધારો કરીને આ ધ્વજમાં રાષ્ટ્રીય મુદ્રાના ચિહ્ન નીચે દેવનાગરી લિપિમાં 'સત્યમેવ જયતે' લખવામાં આવ્યું.

સેન્ટ જ્યોર્જ ક્રોસ શું છે?

- અગાઉની ભારતીય નૌકાદળના ધ્વજની ડિઝાઇનમાં સફેદ પૃષ્ઠભૂમિ પર લાલ ક્રોસ જોવા મળતો હતો, જેને 'સેન્ટ જ્યોર્જ રેડ ક્રોસ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- આ નામ ખ્રિસ્તી યોદ્ધા સેન્ટ જ્યોર્જના નામ પરથી રાખવામાં આવ્યું હતું, જેમણે ખ્રિસ્તી ધર્મના પ્રસાર માટે ઝુંબેશ ચલાવી હોવાનું માનવામાં આવે છે.

JIMEX – 2022

- તાજેતરમાં જ બંગાળની ખાડીમાં જાપાન-ભારત મેરીટાઇમ એક્સરસાઇઝ 2022 (JIMEX-2022)ની છઠ્ઠી આવૃત્તિ યોજવામાં આવી હતી.

પૃષ્ઠભૂમિ

- જાન્યુઆરી 2012માં જાપાન અને ભારત વચ્ચે દરિયાઈ સુરક્ષા સહયોગ પર વિશેષ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને નૌકાદળ કવાયતની JIMEX શ્રેણીની શરૂઆત થઈ હતી.
- ડિસેમ્બર 2013 દરમિયાન બંગાળની ખાડીમાં સૌપ્રથમ જાપાન-ભારત મેરીટાઇમ એક્સરસાઇઝ હાથ ધરવામાં આવી હતી.

જિમેક્સ 2022 વિશે

- જિમેક્સ એ જળ સપાટી ઉપર, જળ સપાટી નીચે અને હવામાં વિવિધ જટિલ કસરતો (Exercise) દ્વારા, બંને દેશોની નૌસેના વચ્ચે રહેલી ઉચ્ચ સ્તરની આંતરકાર્યક્ષમતા (interoperability) ને એકીકૃત અને મજબૂત કરવા માટે ભારત અને જાપાન વચ્ચે યોજાતો વાર્ષિક દરિયાઈ અભ્યાસ છે.
- બંગાળની ખાડીમાં આયોજિત જિમેક્સ 2022ની છઠ્ઠી આવૃત્તિની ચજમાની ભારતીય નૌકાદળ દ્વારા કરવામાં આવી હતી.
- જિમેક્સ 2022 કવાયત બે તબક્કાઓ-વિશાખાપટ્ટનમ ખાતે બંદર (Harbour) તબક્કો અને સમુદ્ર તબક્કા હેઠળ હાથ ધરવામાં આવી હતી.

- ઉલ્લેખનીય છે કે ભારતીય નૌકાદળ વતી સ્વદેશી બનાવટના ત્રણ યુદ્ધ જહાજો- બહુહેતુક સ્ટીલ્થ ફ્રિગેટ સહ્યાદ્રી, એન્ટી સબમરીન વોરફેર કોર્વેટ કદમટ્ટ અને કવરતી ઉપરાંત ગાઈડેડ મિસાઈલ ડિસ્ટ્રોયર રણવિજય, ફ્લીટ ટેન્કર જ્યોતિ, ઓફશોર પેટ્રોલ વેસલ સુકન્યા, MIG 29K ફાઈટર એરક્રાફ્ટ, લોંગ રેન્જ મેરીટાઇમ પેટ્રોલ એરક્રાફ્ટ અને શિપ બોર્ન હેલિકોપ્ટર દ્વારા ભાગ લેવામાં આવ્યો હતો.

- જાપાનનું પ્રતિનિધિત્વ જાપાન મેરીટાઇમ સેલ્ફ ડિફેન્સ ફોર્સના (JMSDF) જહાજો; ઈઝુમો-એક હેલિકોપ્ટર કેરિયર અને તાકાનામી-એક માર્ગદર્શિત મિસાઈલ ડિસ્ટ્રોયર દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.

જિમેક્સ એક્સરસાઇઝનું મહત્વ

- વર્ષ 2022ની આ જિમેક્સ આવૃત્તિ એ વર્ષ 2012માં જાપાનમાં શરૂ થયેલી જિમેક્સ કવાયતની 10મી વર્ષગાંઠ અને ભારત અને જાપાન વચ્ચે રાજદ્વારી સંબંધોની સ્થાપનાની 70મી વર્ષગાંઠ ચિહ્નિત કરે છે.

ભારત અને જાપાન વચ્ચે યોજાતી અન્ય કવાયત

- ધર્મ ગાર્ડિયન : તે વર્ષ 2018થી ભારત અને જાપાન વચ્ચે દર વર્ષે યોજાતી સંયુક્ત લશ્કરી કવાયત છે.
- શિન્યુ મૈત્રી : તે ભારતીય વાયુસેના અને જાપાનીઝ એર સેલ્ફ ડિફેન્સ ફોર્સ (JASDF) વચ્ચેની સંયુક્ત કવાયત છે.

આંબેડકર સર્કિટ

- તાજેતરમાં ધર્મશાલા (હિમાચલ પ્રદેશ) ખાતે આયોજિત રાજ્યના પ્રવાસન મંત્રીઓની ત્રિ-દિવસીય પરિષદ અંતર્ગત કેન્દ્રીય પર્યટન અને સંસ્કૃતિ મંત્રીશ્રી દ્વારા 'આંબેડકર સર્કિટ'ને આવરી લેતી એક વિશેષ પ્રવાસી ટ્રેન શરૂ કરવા અંગેની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

ત્રિ-દિવસીય પરિષદના મુખ્ય તારણરૂપ તથ્યો

- કેન્દ્રીય પ્રવાસન મંત્રાલય દ્વારા તેની સ્વદેશ દર્શન યોજના હેઠળ વિવિધ સર્કિટ માટે એક એક્શન પ્લાન તૈયાર કરાયો છે.
- પ્રવાસન સર્કિટના પ્રચાર માટે 3,000 જેટલા વિશેષ રેલવે કોચને આરક્ષિત (Reserved) કરવામાં આવ્યા છે. રામાયણ અને બૌદ્ધ સર્કિટની જેમ આંબેડકર સર્કિટ પર પણ એક વિશેષ ટ્રેન ચલાવવામાં આવશે.
- જૂન 2020માં, રામાયણ સર્કિટ પર એક વિશેષ ટ્રેન ચલાવવામાં આવી હતી, જેમાં ભગવાન રામના જીવન સાથે સંકળાયેલા અગ્રણી સ્થાનોને આવરી લેવામાં આવ્યાં હતાં, જેમાં નેપાળમાં અયોધ્યા અને જનકપુરીનો પણ સમાવેશ થાય છે.
- આંબેડકર સર્કિટ અંતર્ગત વિદેશી પ્રવાસીઓને આકર્ષવા, સ્થાનિક પ્રવાસન વધારવા, પ્રવાસન સ્થળોનો વ્યાપક વિકાસ અને સ્થાનિક ક્ષેત્રમાં સ્વદેશી પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહન સહિત પ્રવાસન ક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત મુદ્દાઓ તેમજ ઈકો-ટુરિઝમ, ગ્રીન ટુરિઝમ, મેડિકલ ટુરિઝમ અને વાઈલ્ડ લાઈફ ટુરિઝમ પર ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.

આંબેડકર સર્કિટ વિશે

- વર્ષ 2016માં પ્રસ્તાવિત આંબેડકર સર્કિટમાં નીચે દર્શાવેલ પંચતીર્થ સ્થળોનો સમાવેશ થશે.
 - જન્મભૂમિ- મધ્યપ્રદેશનું મહુ (ડૉ.આંબેડકરનું જન્મસ્થળ)
 - શિક્ષાભૂમિ : લંડન (જ્યાં શિક્ષણ માટે તેઓ યુ.કે.માં રોકાયા હતા.)
 - દિક્ષાભૂમિ : નાગપુર (અહીં તેમણે બૌદ્ધ ધર્મ અપનાવ્યો હતો.)
 - મહાપરિનિર્વાણભૂમિ : દિલ્હી (અહીં તેમનું મૃત્યુ થયું હતું.)
 - ચૈત્યભૂમિ : મુંબઈ (અહીં તેમના અંતિમ સંસ્કાર થયા હતા.)
- લંડન સિવાયના ચારેય સ્થળોને વિશેષ ટ્રેન દ્વારા જોડવામાં આવશે.

પ્રવાસન સર્કિટ

- ભારત સરકારે સ્વદેશ દર્શન યોજના (2014-15) હેઠળ 16 પ્રવાસન સર્કિટ વિકસાવવાનું આયોજન કર્યું હતું. જેમાં રામાયણ, બૌદ્ધ, કાંઠાકીય, રણ, ઈકો, ધરોહર, ઈશાન ભારત, હિમાલય,

સૂફી, કૃષ્ણ, ગ્રામીણ, આદિવાસી, તીર્થકર, આધ્યાત્મિક, વન્યજીવ અને આંબેડકર સર્કિટનો સમાવેશ થાય છે.

- અત્યાર સુધી (સપ્ટેમ્બર, 2022ની સ્થિતિઓ) ટ્રેન દ્વારા રામાયણ, બૌદ્ધ, ઈશાન ભારત અને આંબેડકર સર્કિટને જોડવામાં આવી છે.

UNKNOWN FACTS ABOUT 'BABASAHEB AMBEDKAR'

- ભારતીય બંધારણના પિતા/ઘડવૈયા એવા આંબેડકરની મૂળ અટક આંબાવડેકર હતી (મહારાષ્ટ્રના રત્નાગિરિ જિલ્લામાં તેમના મૂળ ગામ 'આંબાવડે'ના નામ પરથી ઉતરી આવ્યું છે). તેમના શિક્ષક મહાદેવ આંબેડકર ભીમરાવ પ્રત્યે સ્નેહ રાખતા હોવાથી પોતાની અટક ભીમરાવ સાથે શાળાના રેકોર્ડમાં જોડી દીધી અને ભીમરાવ આંબાવડેકર માંથી આંબેડકર બન્યાં.
- સમગ્ર દક્ષિણ એશિયામાં અર્થશાસ્ત્રમાં પ્રથમ PhD કરનાર અને અર્થશાસ્ત્રમાં પ્રથમ ડબલ ડોક્ટરેટની પદવી પ્રાપ્ત કરનાર પ્રથમ ભારતીય તરીકેની તેઓ ઉપલબ્ધિ ધરાવે છે. કોલંબિયા યુનિવર્સિટીએ વર્ષ 2004માં વિશ્વના ટોચના 100 વિદ્વાનોની યાદી બનાવી હતી અને તે યાદીમાં પ્રથમ નામ ડૉ. ભીમરાવ આંબેડકરનું હતું.
- આંબેડકર દ્વારા લિખિત પુસ્તક 'The Problem of the Rupee - Its Origin and Its Solution'માં રજૂ કરાયેલ માર્ગદર્શિકા અનુસાર જ હિલ્ટન યંગ કમિશન (કે જેને ભારતીય ચલણ અને નાણા પરના 'રોયલ કમિશન' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે) દ્વારા 'ભારતીય રિઝર્વ બેંક'ની કલ્પના કરવામાં આવી હતી.
- મહાડના ચાવદર તળાવમાંથી પાણી પીવા માટે દલિતોના જૂથનું નેતૃત્વ કરીને, આંબેડકરે જાહેર જળ સ્ત્રોતોમાંથી પાણી લેવાના દલિતોના અધિકાર પર ભાર મૂકીને દલિત મુક્તિના બીજ વાવ્યાં હતાં. (મહાડ સત્યાગ્રહ)
- 1942 થી 1946 સુધી વાઈસરોયની કાઉન્સિલમાં શ્રમ સભ્ય તરીકેની કામગીરી દરમિયાન નવેમ્બર 1942માં નવી દિલ્હીમાં ભારતીય શ્રમ પરિષદના 7મા સત્રમાં કામના કલાકો 12 કલાકથી બદલીને 8 કલાક કર્યા હતા. ઉપરાંત, તેમણે કામદારો માટે મોંઘવારી ભથ્થું, રજા લાભ, કર્મચારી વીમો, તબીબી રજા, સમાન કામ માટે સમાન વેતન, લઘુત્તમ વેતન અને પગાર ધોરણમાં સમયાંતરે સુધારો જેવા અનેક પગલાં પણ રજૂ કર્યાં. તેમણે ટ્રેડ યુનિયનોને મજબૂત બનાવ્યા અને સમગ્ર ભારતમાં રોજગાર વિનિમયની સ્થાપના કરી.
- કોલંબિયા યુનિવર્સિટી દ્વારા તેમના અભ્યાસક્રમમાં આંબેડકર દ્વારા લખાયેલ તેમની 20 પાનાની આત્મકથા "Waiting for a Visa"નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકમાં બાબાસાહેબએ બાળપણથી શરૂ થતા અસ્પૃશ્યતા સાથેના તેમના અનુભવોનો નિયોડ રજૂ કર્યો છે.
- લંડન સ્કૂલ ઓફ ઈકોનોમિક્સમાંથી 'ડોક્ટર ઓલ સાયન્સ' નામની

- મૂલ્યવાન ડોક્ટરેટની ડિગ્રી મેળવનાર બાબાસાહેબ વિશ્વના પ્રથમ અને એકમાત્ર વ્યક્તિ છે. ઘણા હોશિયાર વિદ્યાર્થીઓએ તેના માટે પ્રયાસ કર્યા છે, પરંતુ તેઓ હજુ સુધી સફળ થયા નથી.
- આંબેડકરે બંધારણનો અનુચ્છેદ 370 (જે જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્યને વિશેષ દરજ્જો પ્રદાન કરવા સંબંધિત હતો, કે જેને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા વર્ષ 2019માં રદ કરવામાં આવ્યો છે)ને ભેદભાવપૂર્ણ અને રાષ્ટ્રની એકતા અને અખંડિતતાના સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ હોવાનો તર્ક આપીને આ અનુચ્છેદને તૈયાર કરવાનો ઈનકાર કર્યો હતો. આખરે જમ્મુ અને કાશ્મીરના મહારાજા હરિ સિંહના ભૂતપૂર્વ દીવાન ગોપાલસ્વામી અચંગર દ્વારા અનુચ્છેદ 370 તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો.
 - જ્યારે ભારતીય સંસદ દ્વારા વ્યાપક હિંદુ કોડ બિલને પડતું મૂકવામાં આવ્યું ત્યારે આંબેડકરે ભારતના પ્રથમ કાયદા મંત્રીના હોદ્દા પરથી રાજીનામું આપ્યું હતું.
 - આ ખરડાના મુખ્ય બે હેતુ હતા : પ્રથમ, હિંદુ મહિલાઓને તેમના યોગ્ય અધિકારો આપીને તેમની સામાજિક સ્થિતિને ઉન્નત કરવી અને બીજું, સામાજિક અસમાનતાઓ અને જાતિગત અસમાનતાઓને દૂર કરવી.
 - તેમણે કેન્દ્રીય અને રાજ્ય સ્તરે સિંચાઈ યોજનાઓના વિકાસને સરળ બનાવવા માટે કેન્દ્રીય જળ આયોગની પણ સ્થાપના કરી હતી.
 - ભારતના પાવર સેક્ટરના વિકાસને વેગ આપવા માટે, આંબેડકરે હાઈડલ અને થર્મલ પાવર સ્ટેશનની સંભવિતતા શોધવા અને સ્થાપવા માટે સેન્ટ્રલ ટેકનિકલ પાવર બોર્ડ (CTPB) અને સેન્ટ્રલ ઇલેક્ટ્રીસિટી ઓથોરિટીની પણ સ્થાપના કરી હતી. તેમણે ભારતમાં ગ્રીડ સિસ્ટમ (જેના પર ભારત હજુ પણ આધાર રાખે છે) અને સારી રીતે પ્રશિક્ષિત ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જિનિયર્સની જરૂરિયાત પર પણ ભાર મૂક્યો હતો.
 - આંબેડકર દ્વારા અનુસૂચિત જાતિ ફેડરેશન, સ્વતંત્ર લેબર પાર્ટી અને રિપબ્લિકન પાર્ટી ઓફ ઈન્ડિયા નામે રાજકીય પક્ષ તેમજ બહિષ્કૃત હિતકારિણી સભા અને સમતા સૈનિક દળ જેવી સામાજિક સુધાર સંસ્થાઓની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.
 - વર્ષ 1954માં નેપાળના કાઠમંડુમાં યોજાયેલી 'વિશ્વ બૌદ્ધ પરિષદ'માં બૌદ્ધ સાધુઓએ ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરને બૌદ્ધ ધર્મનું સર્વોચ્ચ બિરુદ 'બોધિસત્ત્વ' આપ્યું હતું.
 - ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરે તેમના 8,50,000 સમર્થકો સાથે બૌદ્ધ ધર્મની દીક્ષા લીધી હતી, જેને અત્યાર સુધીનું વિશ્વનું સૌથી મોટું ધર્માતરણ માનવામાં આવે છે. તેઓ 'નીઓબૌદ્ધ ધર્મ' (Neo Buddhism)માં માનતા હતા.
 - વર્ષ 1990માં તેમને મરણોપરાંત ભારતરત્ન એવોર્ડથી સન્માનવામાં આવ્યા હતા.

સ્મૃતિ વન સ્મારક

- તાજેતરમાં વડાપ્રધાન દ્વારા કચ્છ જિલ્લાનાં ભૂજ ખાતે સ્મૃતિ વન સ્મારકનું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું.
- આ સ્મૃતિ વન સ્મારક વર્ષ 2001ના વિનાશક ભૂકંપમાં માર્યા ગયેલા લોકોની યાદમાં અને આ દુર્ઘટનામાંથી બહાર નીકળેલા લોકોની ભાવનાને સલામ કરવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે બનાવવામાં આવ્યું છે. આ ભૂકંપમાં આશરે 13000થી વધુ લોકોએ જીવ ગુમાવ્યા હતા.

સ્મૃતિવન વિશે

- ભૂજ શહેર નજીક ભુજિયા ટેકરીની તળેટીમાં 470 એકરમાં પથરાયેલું ભારતનું આ પ્રકારનું પ્રથમ સ્મારક છે.
- આ પ્રકારનું સ્મારક બનાવવાનો વિચાર પ્રધાનમંત્રી નરેન્દ્ર મોદી દ્વારા ગુજરાતનાં મુખ્યમંત્રી હતા ત્યારે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.
- સ્મૃતિવન સ્મારક 7 થીમના આધારે 7 બ્લોકમાં બનાવવામાં આવ્યું છે:
 - Rebirth (પુન: જન્મ)** : અહીં પૃથ્વીની ઉત્ક્રાંતિ અને પ્રત્યેક વખતે બધું કાબુ કરવાની તેની ક્ષમતા દર્શાવવામાં આવી છે.
 - Rediscover (પુન: શોધ)** : ગુજરાતની ટોપોગ્રાફી અને ગુજરાત પર સંભવિત ખતરારૂપ કુદરતી આફતો દર્શાવાઈ છે.
 - Restore (પુન: સ્થાપન)** : ભૂકંપ પછીની અસરો અને લોકો-સંસ્થાઓ દ્વારા કરાતાં રાહત કાર્યોની વિગતો છે.
 - Rebuild (પુન: નિર્માણ)** : 2001ના ભૂકંપ પછી ગુજરાતે કરેલા પુન: નિર્માણના સફળ પ્રયાસોની યશગાથા ગૂંથવામાં આવી છે.
 - Rethink (પુન: વિચાર)** : વિવિધ પ્રકારની આફતો વિશે વિચાર, ચિંતન અને મનન કરવાની સાથે ભવિષ્યની તૈયારીની માહિતી અપાઈ છે.
 - Relive (પુન: જીવંત)** : અહીં 5D સિમ્યુલેટરની મદદથી ભૂકંપની યાદોને ફરીથી અનુભવી શકાય છે. અહીં એક ખાસ થિયેટરનો સમાવેશ થાય છે, જ્યાં મુલાકાતીઓ વાઈબ્રેશન અને સાઉન્ડ ઇફેક્ટ દ્વારા ભૂકંપની અસરને ખૂબ સારી રીતે અનુભવી શકે છે.
 - Renew (નવીનીકરણ)** : અહીં લોકોને ભૂકંપમાં જીવ ગુમાવી ચૂકેલાંને યાદ કરવાની અને સ્મરણાંજલિ અર્પવાની જગ્યા પૂરી પડાઈ છે.
- 11,500 ચોરસ મીટરમાં ફેલાયેલું આ મ્યુઝિયમ આ પ્રદેશની હડપ્પા સંસ્કૃતિ, ઘરતીકંપ સંબંધિત વૈજ્ઞાનિક માહિતી, ગુજરાતની સંસ્કૃતિ, ચક્રવાત પાછળનું વિજ્ઞાન, ભૂકંપ પછી કચ્છની સફળતાની ગાથા દર્શાવશે.
- ભૂકંપ દરમિયાન જીવ ગુમાવનારાઓનાં નામ 'સ્મૃતિવન સ્મારક'માં દર્શાવવામાં આવ્યાં છે. આ સ્થળે 'ભૂકંપ સંગ્રહાલય' બનાવવામાં આવ્યું છે.

36મી નેશનલ ગેમ્સ

- તાજેતરમાં પ્રધાનમંત્રીશ્રી એ અમદાવાદ ખાતેથી 36 મા રમતોત્સવની શરૂઆત કરી. આ પહેલા કેન્દ્રીય ગૃહ મંત્રી દ્વારા અમદાવાદ ખાતે આવેલા ટ્રાન્સ સ્ટેડિયા ખાતે 36મી નેશનલ ગેમ્સ માટે મેસ્કોટ અને એન્યમનું અનાવરણ કરવામાં આવ્યું હતું.
 - 35મી નેશનલ ગેમ્સનું આયોજન વર્ષ 2015માં કેરળ ખાતે કરવામાં આવ્યું હતું.
- 36મી નેશનલ ગેમ્સ માટે મેસ્કોટનું નામ 'સાવજ'(Saavaj) રાખવામાં આવ્યું છે, જેનો ગુજરાતીમાં સિંહનું બચ્ચુ (Lion's Cub) એવો અર્થ થાય છે.
- આ મેસ્કોટ ભારતના સાંસ્કૃતિક વારસાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તેમજ ઝડપથી વિકસતા ભારતની ઝલક પણ આપે છે.
- 36મી નેશનલ ગેમ્સ માટેનું એન્યમ 'એક ભારત, શ્રેષ્ઠ ભારત' થીમ પર આધારિત છે અને તે 'જુડેગા ઇન્ડિયા, જીતેગા ઇન્ડિયા'ની ફિલસૂફીને સમાવિષ્ટ કરે છે. આ એન્યમની પ્રસ્તુતી બોલિવૂડના જાણીતા ગાયક સુખવિંદર સિંહ દ્વારા કરવામાં આવી હતી.

નેશનલ ગેમ્સ-2022

- આ 36મી નેશનલ ગેમ્સ - 2022નું આયોજન 29 સપ્ટેમ્બર 2022 થી 12 ઓક્ટોબર 2022 દરમિયાન ગુજરાતના છ શહેરો જેમ કે અમદાવાદ, ગાંધીનગર, સુરત, વડોદરા, રાજકોટ અને ભાવનગર ખાતે કરવામાં આવશે.
- ઉપરાંત નવી દિલ્હીમાં ટ્રેક સાયકલિંગ ઇવેન્ટનું આયોજન પણ કરવામાં આવશે.
- 36મી નેશનલ ગેમ્સ-2022ની થીમ : 'સેલિબ્રેટિંગ યુનિટી થ્રુ સ્પોર્ટ્સ'(Celebrating Unity Through Sports)
- નેશનલ ગેમ્સ-2022માં કુલ 37 રમતોનો આ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને મલ્લખંભ અને યોગાસન જેવી સ્વદેશી રમતો પણ પ્રથમ વખત નેશનલ ગેમ્સ-2022ની ઇવેન્ટમાં દર્શાવવામાં આવશે.

નેશનલ ગેમ્સની પૃષ્ઠભૂમિ

- નેશનલ ગેમ્સની સ્થાપનાનો ઉદ્દેશ દેશમાં રમાતી પરંપરાગત તેમજ સ્થાનિક રમતોને પ્રોત્સાહન આપવાની સાથે સમગ્ર દેશમાં રમતગમતના માળખાનું નિર્માણ કરવાનો હતો.
- 1920ના દાયકામાં ઓલિમ્પિક ચળવળ દરમિયાન ભારતમાં રાષ્ટ્રીય રમતોની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. ઓલિમ્પિક તેમજ અન્ય આંતરરાષ્ટ્રીય રમતોમાં પસંદ કરી શકાય તેવી રાષ્ટ્રીય પ્રતિભાવોને ઓળખવાના હેતુથી પણ ભારતમાં રાષ્ટ્રીય રમતોની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી.
- નેશનલ ગેમ્સની શરૂઆત બ્રિટિશ શાસન હેઠળ વર્ષ 1924માં એક મેગા સ્પોર્ટિંગ ઇવેન્ટ ઓલિમ્પિકથી પ્રેરિત થઈને થઈ હતી. ઓલિમ્પિકના નામે વિખ્યાત, રાષ્ટ્રીય મલ્ટિ-સ્પોર્ટિંગ ઇવેન્ટને 'ભારતીય ઓલિમ્પિક ગેમ્સ' તરીકે ઓળખવામાં આવી.
- ભારતીય ઓલિમ્પિક ગેમ્સ તરીકે ઓળખાતી પ્રથમ રાષ્ટ્રીય ઇવેન્ટ વર્ષ 1924માં પંજાબમાં લાહોર ખાતે આયોજિત કરવામાં આવી હતી.
- ભારતમાં એશિયન ગેમ્સ અને ઓલિમ્પિક એકરૂપ હોય તેવા વર્ષો સિવાય દર બે વર્ષે નેશનલ ગેમ્સ યોજાય તેમ આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. વર્ષ 1924 થી 1938 સુધી ભારતીય ઓલિમ્પિક ગેમ્સ દ્વારા રમતોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાં પ્રથમ ત્રણ આવૃત્તિ લાહોર (1924-1928)ખાતે યોજાઈ હતી. ત્યારબાદ અલ્હાબાદ(1930), મદ્રાસ(1932), નવી દિલ્હી(1934), લાહોર(1936) અને કલકત્તા (1938) ખાતે નિયમિતપણે દર બે વર્ષે યોજવામાં આવી હતી.
 - વર્ષ 1940માં બોમ્બેમાં તેની 9મી આવૃત્તિમાં 'ભારતીય ઓલિમ્પિક ગેમ્સ'નું નામ બદલીને 'ધ નેશનલ ગેમ્સ' રાખવામાં આવ્યું.
 - વર્ષ 1985 પછી નેશનલ ગેમ્સને ઓલિમ્પિક ફોર્મેટ મુજબ રમાડવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું અને રાષ્ટ્રની મુખ્ય રમત-ગમત આયોજક સંસ્થા 'ભારતીય ઓલિમ્પિક એસોસિએશન'ના નેજા હેઠળ આયોજનમાં ધરમૂળથી ફેરફાર કરવામાં આવ્યા.

FIFA અંડર-17 મહિલા વર્લ્ડ કપ

- હાલમાં જ કેન્દ્રીય કેબિનેટ દ્વારા FIFA અંડર-17 મહિલા વર્લ્ડ કપ 2022ના ભારતમાં આયોજન કરવા સંબંધિત બાબતો પર હસ્તાક્ષર કરવાની મંજૂરી પ્રદાન કરવામાં આવી છે.
- નોંધીએ કે FIFAએ 16 ઓગસ્ટે ત્રીજા પક્ષની દખલગીરીને કારણે AIFF પર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો અને ત્રીજા પક્ષોના અયોગ્ય પ્રભાવને કારણે અખિલ ભારતીય ફૂટબોલ ફેડરેશનને તાત્કાલિક

અસરથી સસ્પેન્ડ કરવાનો નિર્ણય લીધો હતો, જેને હવે હટાવી લેવામાં આવ્યો છે.

- FIFA દ્વારા પ્રતિબંધ હટાવ્યા પછી, હવે 11-30 ઓક્ટોબર 2022 દરમિયાન યોજાનાર FIFA અંડર-17 મહિલા વર્લ્ડકપ 2022 જૂના સમયપત્રક મુજબ જ ભારતમાં યોજાશે.

FIFA અંડર-17 મહિલા વર્લ્ડ કપ વિશે

- 2022 FIFA U-17 મહિલા વિશ્વ કપ એ FIFA U-17 મહિલા વિશ્વ કપની 7મી આવૃત્તિ છે, જેનું આયોજન 11-30 ઓક્ટોબર, 2022 દરમિયાન કરવામાં આવશે.
- FIFA U-17 મહિલા વર્લ્ડ કપ દર બે વર્ષે યોજાય છે.
- વર્ષ 2008 થી ફેડરેશન ઇન્ટરનેશનલ ડી ફૂટબોલ એસોસિએશન (FIFA) દ્વારા તેનું આયોજન કરવામાં આવે છે.
- ભારતમાં આ ટુર્નામેન્ટ વર્ષ 2020માં યોજાવાની હતી, જે COVID-19 રોગચાળાને કારણે રદ કરવામાં આવી હતી.
- મોરોક્કો, તાન્ઝાનિયા અને ભારત આ ટુર્નામેન્ટમાં ડેબ્યૂ કરશે.
- આ ટુર્નામેન્ટ ભુવનેશ્વર, નવી મુંબઈ અને ગોવા એમ ત્રણ સ્થળોએ યોજાશે.

ફિફા (International Federation of Association Football)

- FIFA અથવા ફેડરેશન ઇન્ટરનેશનલ ડી ફૂટબોલ એસોસિએશન એ વિશ્વમાં ફૂટબોલની રમત માટેની સર્વોચ્ચ સંચાલક સંસ્થા છે. તે એસોસિએશન ફૂટબોલ, ફૂટસલ અને બીચ સોકરની આંતરરાષ્ટ્રીય સંચાલક મંડળ છે.
- FIFA એક બિન-લાભકારી સંસ્થા છે.
- 1904માં સ્થપાયેલ, FIFAની શરૂઆત બેલ્જિયમ, ડેનમાર્ક, ફ્રાન્સ, જર્મની, નેધરલેન્ડ, સ્પેન, સ્વીડન અને સ્વિટ્ઝર્લેન્ડના રાષ્ટ્રીય સંગઠનો વચ્ચે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાની દેખરેખ માટે કરવામાં આવી હતી. ફિફામાં હવે 211 સભ્ય દેશોનો સમાવેશ થાય છે.
- તેનું મુખ્ય મથક ઝુરિચ (સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ)માં છે.

ઉદ્દેશ્યો

- FIFA નો પ્રાથમિક ઉદ્દેશ્ય આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ફૂટબોલનો ફેલાવો અને રમતને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે.
- તે 1930માં શરૂ થયેલા મેન્સ વર્લ્ડ કપ અને 1991માં શરૂ થયેલા મહિલા વર્લ્ડ કપ સહિત આંતરરાષ્ટ્રીય ટુર્નામેન્ટના સંગઠન અને પ્રચાર માટે જવાબદાર છે.
- તે ઇન્ટરનેશનલ ઓલિમ્પિક કમિટી સાથે જોડાયેલું છે અને ઇન્ટરનેશનલ ફૂટબોલ એસોસિએશન બોર્ડનું સભ્ય પણ છે, જે ફૂટબોલના નિયમો નક્કી કરવા માટે જવાબદાર છે.

ઓલ ઇન્ડિયા ફૂટબોલ ફેડરેશન (AIFF)

- ઓલ ઇન્ડિયા ફૂટબોલ ફેડરેશન (AIFF) એ ભારત સરકારના યુવા બાબતો અને રમતગમત મંત્રાલયના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ ભારતમાં ફૂટબોલનું સંચાલન કરતી સંસ્થા છે.
- AIFF રાષ્ટ્રીય સ્તરે તમામ સ્પર્ધાત્મક ફૂટબોલ ટુર્નામેન્ટ અને લીગને મંજૂરી આપે છે અને તેનું સંચાલન કરે છે, જેમ કે ઇન્ડિયન સુપર લીગ, આઈ-લીગ અને સુપર કપ વગેરે.
- ફેડરેશન ભારતની રાષ્ટ્રીય ફૂટબોલ ટીમ તેમજ મહિલા ટીમ અને વિવિધ યુવા રાષ્ટ્રીય ટીમોના સંચાલન માટે પણ જવાબદાર છે.
- AIFF ની સ્થાપના 1937માં કરવામાં આવી હતી, અને 1947માં ભારતની આઝાદી પછી, વર્ષ 1948માં AIFF એ FIFAનું એફિલિએશન મેળવ્યું હતું.
- હાલમાં, તેની કચેરી દ્વારકા, નવી દિલ્હીમાં છે.

રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ - 2022

- રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ ફાઉન્ડેશનના ટ્રસ્ટી મંડળ દ્વારા તાજેતરમાં 64માં રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ-2022ના વિજેતાઓની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.
- રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડની વર્ષ-2022ના વિજેતાઓમાં સોથેરા છિમ (કંબોડિયા), બનાડિટ મેડ્રિડ (ફિલિપાઈન્સ), તાદાશી હાટ્ટોરી (જાપાન) અને ગેરી બેન્ચેગીબ (ઈન્ડોનેશિયા)નો સમાવેશ થાય છે.
- રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડની વર્ષ 2022ની થીમ 'Greatness of Spirit, Beyond Borders' રાખવામાં આવી હતી.

રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ સંબંધિત મહત્વની બાબતો

- આ પુરસ્કારને 'એશિયાના નોબેલ પુરસ્કાર' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ ફિલિપાઈન્સ દેશ દ્વારા સાતમા

સૌથી લોકપ્રિય રાષ્ટ્રપતિ રેમન મેગ્સેસેની યાદમાં (1957ના વર્ષમાં વિમાન અકસ્માતમાં તેમનું મૃત્યુ થયું હતું.) 1958ના વર્ષથી દર વર્ષે આપવામાં આવે છે.

- રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ એશિયાનું સૌથી મોટું વિશેષ સન્માન છે તેમજ આ એવોર્ડ રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ ફાઉન્ડેશન દ્વારા કરવામાં આવે છે. પ્રથમ રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ સમારોહનું આયોજન 31 ઓગસ્ટ 1958ના રોજ થયું હતું.

- રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ પાંચ ક્ષેત્રોમાં આપવામાં આવે છે : (1) વહીવટી સેવા (2) જાહેર સેવા (3) પત્રકારત્વ, સાહિત્ય અને કલા (4) સામુદાયિક નેતૃત્વ (5) આંતરરાષ્ટ્રીય સદ્ભાવ
- દર વર્ષે રેમન મેગ્સેસેના જન્મદિવસ 31 ઓગસ્ટના

- રોજ આ પુરસ્કાર પ્રદાન કરવામાં આવે છે તથા 50 હજાર ડોલરની ઈનામીરાશિ, સુવર્ણચંદ્રક અને પ્રશસ્તિ પત્ર અપાય છે.
- વિનોબા ભાવે આ પુરસ્કાર (વર્ષ 1958) મેળવનારા પ્રથમ ભારતીય હતા. તેમને સામુદાયિક નેતૃત્વ ક્ષેત્રે આ પુરસ્કાર એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

- વર્ષ 1963માં ત્રિભોવનદાસ પટેલ અને વર્ગોસ કુરિયનને તથા વર્ષ 1977માં ઈલાબેન ભટ્ટને સામુદાયિક નેતૃત્વ ક્ષેત્રે રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડથી સન્માનિત કરવામાં આવ્યાં હતા.
- ઉપરાંત વર્ષ 2019માં ભારતીય પત્રકાર રવીશ કુમારને પણ આ એવોર્ડ એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

મિખાઇલ સર્ગોવિચ ગોર્બાચેવનું નિધન

- તાજેતરમાં તત્કાલિન સોવિયેત સંઘ (USSR)ના અંતિમ નેતા અને શીત યુદ્ધનો શાંતિપૂર્ણ અંત લાવનાર મિખાઇલ સર્ગોવિચ ગોર્બાચેવ 91 વર્ષની વયે અવસાન પામ્યાં છે.

મિખાઇલ સર્ગોવિચ ગોર્બાચેવનો સામાન્ય પરિચય

- તેઓ વર્ષ 1952માં સામ્યવાદી પક્ષના સભ્ય બન્યા અને વર્ષ 1955માં મોસ્કો યુનિવર્સિટીમાં કાયદાની ડિગ્રી પૂર્ણ કરી.
- વર્ષ 1990થી સોવિયેત સંઘના પ્રમુખ બન્યા અને 1991માં સોવિયેત સંઘના વિસર્જન સુધી સોવિયેત સંઘના પ્રમુખના પદ પર રહ્યા હતા.
- ઉલ્લેખનીય છે કે વર્ષ 1988 થી 1989 સુધી સોવિયેતના પ્રેસિડિયમના પ્રમુખ અને વર્ષ 1985થી સોવિયેત સંઘની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના મહાસચિવ તરીકે સેવા આપી હતી.

સિદ્ધિઓ

- મુખ્ય સુધારાઓ : તેમણે પોતાના કાર્યકાળ દરમિયાન “ગ્લાસ્નોસ્ત” અને “પેરેસ્ટ્રોઈકા”ની નીતિઓ રજૂ કરી. આ નીતિઓએ સોવિયેત સંઘમાં વાણી અને પ્રેસની સ્વતંત્રતા અને અર્થતંત્રના આર્થિક વિસ્તરણમાં મદદ કરી.
 - પેરેસ્ટ્રોઈકાનો અર્થ ‘પુનઃરચના’ એવો થાય છે, જે ખાસ કરીને સોવિયેત સંઘના સામ્યવાદી અર્થતંત્ર અને તેની રાજકીય પ્રણાલીમાં સુધારા લાવવાનું સૂચન કરે છે.
 - ગ્લાસ્નોસ્તનો અર્થ ‘ખુલ્લાપણું’ કે ‘નિખાલસતા’ એવો થાય છે, જેમાં ખાસ કરીને માહિતીના ખુલ્લાપણાના કારણે સોવિયેત યુનિયનમાં એક પ્રકારે અંશતઃ લોકશાહીકરણની શરૂઆત થઈ હતી.
- નિઃશસ્ત્રીકરણ ક્ષેત્રે યોગદાન : તેમણે યુ.એસ. સાથે શસ્ત્રો ઘટાડવા સંબંધિત વાટાઘાટો અને સમજૂતીઓ હાથ ધરી તથા પશ્ચિમી સત્તાઓ અને USSR વચ્ચે રહેલા ‘આયર્ન કર્ટન’ (Iron Curtain)ને દૂર કરવા માટે અગત્યનો ફાળો આપ્યો.
 - આયર્ન કર્ટન એ રાજકીય, લશ્કરી અને વૈચારિક મતભેદના કારણે ઊભા થયેલ અવરોધનું સૂચન કરે છે, જે સોવિયેત યુનિયન દ્વારા બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી ઊભો કરવામાં આવ્યો હતો.

એક રીતે તેના દ્વારા સોવિયેત સંઘે પોતાને અને તેના આશ્રિત પૂર્વીય અને મધ્ય યુરોપિયન સાથી દેશોને પશ્ચિમ અને અન્ય બિન-સામ્યવાદી દેશો સાથે ખુલ્લા સંપર્કથી દૂર રાખ્યા હતા.

- શીત યુદ્ધનો અંત : બીજા વિશ્વ યુદ્ધ પછી શરૂ થયેલા શીત યુદ્ધનો અંત લાવવાનો શ્રેય ગોર્બાચેવને આપવામાં આવે છે, જેના પરિણામે USSRનું અલગ અલગ દેશોમાં વિસર્જન થયું હતું.
- નોબલ શાંતિ પુરસ્કાર : યુ.એસ. અને USSR વચ્ચેના શીત યુદ્ધને સમાપ્ત કરવાના તેમના પ્રયત્નો માટે વર્ષ 1990માં તેમને નોબેલ શાંતિ પુરસ્કાર એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

Knowledge popups

- બિન-જોડાણવાદી ચળવળની રચના શીત યુદ્ધ દરમિયાન દેશોના એવા સંગઠન તરીકે કરવામાં આવી હતી, જેણે ઔપચારિક રીતે યુ.એસ.એ અથવા સોવિયેત સંઘ સાથે જોડાવાને બદલે સ્વતંત્ર અથવા તટસ્થ રહેવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો બિન-જોડાણ એટલે કોઈપણ દેશ સાથે અને ખાસ કરીને પશ્ચિમી અથવા સામ્યવાદી જૂથના કોઈપણ દેશ સાથે લશ્કરી જોડાણમાં પ્રવેશ ન કરવો.
- જવાહરલાલ નેહરુના મતે બિન-જોડાણની નીતિનો અર્થ તટસ્થતા નથી. તે ન તો બીજાના ડરથી મૌન રહેવાની નીતિ હતી કે ન તો વિશ્વની રાજનીતિથી અલગ રહેવાની નીતિ. તેના બદલે તમામ મુદ્દાઓ પર નિર્ણય લેવાનો એક મધ્યમવર્ગીય માર્ગ હતો.
- વર્ષ 1955માં ઈન્ડોનેશિયામાં યોજાયેલી એશિયા-આફ્રિકા બાંદુંગ કોન્ફરન્સમાં થયેલી ચર્ચાઓ દરમિયાન બિન-જોડાણવાદી જૂથ માટેના મૂળભૂત ખ્યાલનો ઉદ્ભવ થયો હતો. પ્રથમ NAM સમિતિ સપ્ટેમ્બર 1961માં યુગોસ્લાવિયાના બેલગ્રેડમાં યોજાઈ હતી.
- હાલમાં (સપ્ટેમ્બર 2022ની સ્થિતિએ) બિન-જોડાણવાદી ચળવળ (NAM) એ 120 દેશોનું એક મંચ છે, જે યુનાઈટેડ નેશન્સ પછી વિશ્વભરના દેશોનું સૌથી મોટું જૂથ છે.

મુખ્ય પરીક્ષા

સામાન્ય અભ્યાસ - 1

ભૂગોળ 97

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા 102
લોક પ્રશાસન અને શાસન 104
નીતિશાસ્ત્ર 106

સામાન્ય અભ્યાસ - 3

અર્થતંત્ર અને આયોજન 109

મુખ્ય પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 1

ભૂગોળ 97

- યુરોપનો ભયંકર દુષ્કાળ
- શહેરી પૂર (Urban Flood)

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા 102

- NCRB Data On Prevention Detection In 2021

લોક પ્રશાસન અને શાસન104

- ભારતનું રમત પ્રશાસન અને સંકટ

નીતિશાસ્ત્ર106

- નાગરિક સેવામાં મૂલ્યો

સામાન્ય અભ્યાસ - 3

અર્થતંત્ર અને આયોજન 109

- ગુજરાત સિનેમેટિક પર્યટન નીતિ - 2022
- રાષ્ટ્રીય લોજિસ્ટિક
- ઈન્ડિયા@100 માટે સ્પર્ધાત્મકતા રોડમેપ
- માનવ વિકાસ અહેવાલ
- જૂની પેન્શન યોજના Old Pension Scheme
- Development of Enterprises and Services hub (Desh) bill -2022 (Economy)
- Becoming of 5th largest economy
- સંરક્ષણક્ષેત્રે આત્મનિર્ભરતા
- કૂગાવા વિરુદ્ધ નિષ્ફળ મૌદ્રિક નીતિ

ભૂગોળ

યુરોપનો ભયંકર દુષ્કાળ

ચર્ચામાં શા માટે?

તાજેતરમાં ગ્લોબલ ડ્રાઇટ ઓબ્ઝર્વેટરી રિપોર્ટનાં (Global Drought Observatory Report) નિરીક્ષણ અનુસાર સમગ્ર યુરોપમાં લગભગ 500 વર્ષ બાદ સૌથી ભયંકર દુષ્કાળની પરિસ્થિતિ સર્જાઈ છે.

■ યુરોપનો ભયંકર દુષ્કાળ (Europe's Great Drought)

- કોઈ ખંડ કે દેશ ગમે તેટલો શક્તિશાળી, આધુનિક અને વિકસિત હોય, પરંતુ પાણી જેવાં અમૂલ્ય કુદરતી સંસાધનોની ભારે અછત થાય, ત્યારે તે ખંડ કે દેશ તેનાં લોકોને સંતુષ્ટ રાખવામાં નિષ્ફળ જાય છે. હાલમાં યુરોપ ખંડની કંઈક આવી જ પરિસ્થિતિ સર્જાઈ છે. યુરોપમાં ગ્લોબ ડ્રાઇટ ઓબ્ઝર્વેટરી રિપોર્ટ મુજબ છેલ્લાં 500 વર્ષનો સૌથી ભયંકર દુષ્કાળ સર્જાયો છે. જેમાં યુરોપની પ્રચલિત લોચર, પો, રાઈન અને ડેન્યુબ જેવી નદીનું પાણી સૂકાઈને તળીએ આવી ગયું છે. યુરોપના ભયંકર દુષ્કાળની પરિસ્થિતિનો અંદાજ તેના પરથી લગાવી શકાય છે, કે પ્રચલિત નદીઓના પાણી સૂકાવાથી વિશ્વયુદ્ધ સમયે ડૂબી ગયેલાં નાઝી જહાજોના ભંગારના અવશેષો સપાટી પર આવ્યા છે.

■ શું ખરેખર 500 વર્ષનો સૌથી ભયંકર દુષ્કાળ છે?

યુરોપમાં અવારનવાર દુષ્કાળ જેવી પરિસ્થિતિ સર્જાતી રહે છે. આ પહેલાં યુરોપમાં 2003, 2010 અને 2018માં દુષ્કાળની પરિસ્થિતિઓ સર્જાયેલ છે, પરંતુ તાજેતરમાં સર્જાયેલ દુષ્કાળની પરિસ્થિતિ ગ્લોબલ ડ્રાઇટ ઓબ્ઝર્વેટરીના રિપોર્ટ મુજબ 500 વર્ષની ભયંકર દુષ્કાળ પરિસ્થિતિ છે, આવી પરિસ્થિતિ આ પહેલાં યુરોપમાં 1540ની સાલમાં સર્જાઈ હતી. જેમાં લાખો લોકોએ પોતાનો જીવ ગુમાવ્યો હતો. જેના કારણે સામાજિક-આર્થિક-પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી.

ગ્લોબલ ડ્રાઇટ ઓબ્ઝર્વેટરીના નિરક્ષક રિપોર્ટ મુજબ તાજેતરનો દુષ્કાળ ખરેખર 500 વર્ષનો ભયંકર છે. આ વર્ષે 64% યુરોપનો ભૌગોલિક વિસ્તાર દુષ્કાળગ્રસ્ત સ્થિતિનો ભોગ બનેલ છે.

ફ્રાન્સ અને સ્વિટ્ઝર્લેન્ડનો 90% ભૌગોલિક વિસ્તાર, જર્મનીનો 83% વિસ્તાર અને ઈટાલીનો 75% જેટલો ભૌગોલિક વિસ્તાર 'કૃષિ દુષ્કાળ'ની ચપેટમાં છે.

ઈટાલી, સ્પેન, ફ્રાન્સ, પોર્ટુગલ, જર્મની, નેધરલેન્ડ, રોમાનિયા, યુનાઈટેડ કિંગડમ, યુક્રેન, માલ્ડોવામાં દુષ્કાળનો પ્રભાવ તીવ્ર છે.

યુરોપમાં સર્જાયેલા દુષ્કાળનો પ્રભાવ યુરોપની સામાજિક-આર્થિક પરિસ્થિતિ પર મોટા પ્રમાણે થયો છે. કૃષિ, ઉર્જા, ઘરેલું વપરાશ વગેરે દુષ્કાળના દુષ્પ્રભાવથી અસરગ્રસ્ત છે.

જેના માધ્યમથી કહી શકાય કે દુષ્કાળનો પ્રભાવ યુરોપ પર ખરેખર ભયંકર છે.

■ યુરોપમાં દુષ્કાળ સર્જાવવા પાછળનાં કારણો

- યુરોપખંડ એ પૃથ્વીના ઉત્તર ગોળાર્ધમાં આવેલ સમશીતોષ્ણ (Temperate Region) પ્રદેશ છે. જ્યાં તાપમાન ઉષ્ણકટિબંધીય વિસ્તારની સરખામણીએ નીચું હોય છે. આવા વિસ્તારમાં તાજેતરમાં દુષ્કાળગ્રસ્ત પરિસ્થિતિ સર્જાવવા પાછળનાં કારણો :

1

હીટવેવ

યુરોપમાં પાછલાં થોડા વર્ષોથી હીટવેવના બનાવો તીવ્ર રીતે વધ્યા છે. તીવ્ર તાપમાન અને હીટવેવના કારણે નદી, સરોવરો, તળાવો વગેરેમાં પાણીનું સ્તર ઘટી રહ્યું છે. જેના કારણે દુષ્કાળની પરિસ્થિતિઓ સર્જાઈ છે.

2

અસામાન્ય વરસાદ

જળવાયુ પરિવર્તનની અસરથી વરસાદના સરેરાશ પ્રમાણમાં અસમાનતા જોવા મળી છે. પુરતા પ્રમાણમાં વરસાદ ન પડવાથી પાણીના સ્રોત નીચા જતા જાય છે. યુ.કેમાં વર્ષ 1935 બાદ જુલાઈ-2022 શુષ્ક રહ્યો છે, જ્યારે જર્મનીમાં અડધાથી પણ ઓછો વરસાદ પડ્યો.

3

જંગલની આગ

યુરોપમાં આ વર્ષે સૌથી મોટી જંગલની આગનો બનાવ બન્યો, જેના કારણે જળવાયુ પરિવર્તનની અસર વધી અને જમીનનો ભેજ સૂકાઈ ગયો. પરિણામે, વાદળ ન બંધાતા વરસાદનો અભાવ સર્જાયો.

4

પાછલા દુષ્કાળની અસર

યુરોપમાં 2018માં દુષ્કાળની અસરને કારણે ઘણા વિસ્તારો ઊભરી શક્યા નથી, તેમજ ભૂગર્ભ જળના સ્રોતને પણ અસર થઈ છે, જેથી આ દુષ્કાળ 500 વર્ષમાં સૌથી ભયંકર દુષ્કાળ છે.

5

વરસાદી પ્રક્રિયા

વરસાદી પવનોના માર્ગનું બદલાવવું, વરસાદનું વહેલા પાછું ફરવું, વરસાદી પવનોની અનિયમિતતા વગેરેને કારણે જળ સ્રોતમાં ઘટાડો જોવા મળ્યો છે.

6

ટ્રિપલ ડિપ લા-નીના

લા-નીનાની અસર સમગ્ર યુરોપ પર ત્રણ વર્ષથી વર્તાઈ રહી છે. લા-નીનાની ભારતમાં વધુ વરસાદ લાવે છે. પરંતુ, અમેરિકા, ઓસ્ટ્રેલિયા અને યુરોપમાં વરસાદનું પ્રમાણ સતત ઘટાડે છે. પરિણામે, દુષ્કાળ સર્જાયો છે.

દુષ્કાળ

- દુષ્કાળને અસાધારણ રીતે શુષ્ક હવામાનના સમયગાળા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, જેમાં પાણીની અછતને કારણે અસરગ્રસ્ત વિસ્તારમાં ગંભીર હાઈડ્રોલોજિક અસંતુલનની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે.
- દુષ્કાળની તીવ્રતા ભેજની ઉણપ, દુષ્કાળના સમયગાળા અને અસરગ્રસ્ત વિસ્તારના કદ પર આધારિત છે.
- સરળ શબ્દોમાં જણાવીએ તો દુષ્કાળ એ વરસાદ વિહીન સતત સૂકા હવામાનનો સમયગાળો છે, જે લાંબાગાળો પાકને નુકસાન અને પાણી પુરવઠાની તંગી જેવી ગંભીર સમસ્યાઓ ઊભી કરે છે.

દુષ્કાળના પ્રકારો

મુખ્યત્વે દુષ્કાળના ચાર પ્રકારો પડે છે :

1. મૌસમ વિજ્ઞાન આધારિત (Meteorological)

- સામાન્ય વરસાદની સરખામણીમાં પૂરતા પ્રમાણમાં વરસાદની અછત જેવી પરિસ્થિતિ
- મોસમની ભિન્નતાને કારણે કોઈ દેશના એક સ્થાને દુષ્કાળની સ્થિતિ હોય જ્યારે અન્ય સ્થાને દુષ્કાળની સ્થિતિ ન પણ હોય.

2. કૃષિ આધારિત :

- પાક માટે જરૂરી જમીની ભેજની અછતની પરિસ્થિતિ

3. હાઈડ્રોલોજિકલ :

- જમીન સંપાટી અને ભૂગર્ભમાં પાણીનો પુરવઠો સામાન્ય સ્થિતિ કરતાં ઓછો હોય.

4. સામાજિક-આર્થિક આધારિત :

- પાણીની અછત લોકોનાં જીવનધોરણને અસર કરે તેવી પરિસ્થિતિ.

દુષ્કાળની અસરો**કૃષિ**

દુષ્કાળથી સૌથી પ્રભાવિત ક્ષેત્ર કૃષિ છે. પાણીની અછતને કારણે કૃષિના ઉત્પાદનને મોટા પ્રમાણમાં અસર થાય છે. દુષ્કાળથી જમીનમાં ભેજના સંગ્રહની ઉણપ તેમજ વરસાદી પાણીની તંગી સર્જવાથી યોગ્ય પ્રમાણમાં કૃષિ ઉત્પાદન થતું નથી.

પર્યાવરણીય અસર

દુષ્કાળને કારણે જંગલો, વનસૃષ્ટિ, કુદરતી નજારો ધીમે ધીમે નાશ પામે છે, દુષ્કાળથી પર્યાવરણીય સ્રોતને માઠી અસર થાય છે.

પરિવહન

યુરોપ દેશ નદી અને સરોવર પર થતાં પરિવહન પર વધારે નિર્ભર છે. પો, રાઈન, ડેન્યુબ જેવી પ્રચલિત નદીઓ સૂકાઈ થવાથી પરિવહન પર માઠી અસર થાય છે. જે પરિવહન ખર્ચ મોંઘું બનાવી દેશે. તેમજ વિશ્વના અન્ય ભાગોમાં પરિવહન અસરગ્રસ્ત થાય છે.

ઊર્જા

દુષ્કાળ ઊર્જા ક્ષેત્રને પણ પ્રભાવિત કરે છે. થર્મલ પાવર પ્લાન્ટ, હાઈડ્રો પ્લાન્ટ તેમજ ન્યુક્લિયર પાવર પ્લાન્ટમાં પાણીની જરૂર રહે છે. જેના કારણે વીજળી મોંઘી બને છે. યુક્રેન-રશિયા યુદ્ધ બાદ મોંઘવારીમાં વૃદ્ધિ થઈ છે અને ઊર્જા સુરક્ષાને પણ અસર કરે છે.

ઘરેલુ વપરાશ

લાંબા ગાળાના દુષ્કાળની અસરને કારણે લોકોની જરૂરિયાત માટે પણ પાણીની તંગી વર્તાય છે. જેથી જીવન જરૂરી કાર્યો કરવામાં પણ સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. જે મોટી સામાજિક સમસ્યાઓ સર્જે છે.

ખાદ્ય સુરક્ષા : કૃષિ ક્ષેત્રને અસર થવાથી ખાદ્ય સુરક્ષા પર ખતરો વધી જાય છે. પાણીની તંગી વરતાવાથી ખાદ્ય સુરક્ષા મોંઘી બને છે.

જળવાયુ પરિવર્તનની દુષ્કાળમાં ભૂમિકા

- દુષ્કાળ એ કુદરતી ઘટના છે, જે સમયાંતરે પૃથ્વી પર સર્જાતી રહે છે. પરંતુ જળવાયુ પરિવર્તનની અસરોને કારણે દુષ્કાળની ઘટનાઓમાં સમગ્ર વિશ્વમાં વધારો જોવા મળ્યો છે.
- વિશ્વમાં જળવાયુ પરિવર્તનને કારણે હીટવેવના બનાવોમાં વધારો થયો છે. વધતાં તાપમાનને કારણે બાષ્પીભવનની પ્રક્રિયા પણ વધતી જાય છે. જે સપાટી પરના જળ તેમજ જમીની ભેજના સ્તરને ઘટાડે છે. ઉપરાંત, જળવાયુ પરિવર્તન વરસાદને અનિયમિત બનાવે છે. જેથી દુષ્કાળની પરિસ્થિતિ સર્જાવાની શક્યતાઓ વધતી જાય છે.
- જળવાયુ પરિવર્તન આપણા ઋતુ ચક્રમાં બદલાવ કરે છે, જેથી દુષ્કાળ સંબંધિત ઘટનાઓમાં વધારો થાય છે. આમ, આપણે કદી શકીએ કે જળવાયુ પરિવર્તનની ભૂમિકાથી દુષ્કાળની પરિસ્થિતિમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

દુષ્કાળ અને ભારત

- ભારત એ દુષ્કાળગ્રસ્ત દેશ છે. ડેટા મુજબ ભારતનો પાંચમા ભાગનો જમીની વિસ્તાર દુષ્કાળની પરિસ્થિતિથી પ્રભાવિત છે.
- ભારતમાં મોટાભાગે દુષ્કાળનો પ્રભાવ ઉત્તર ભારત, પશ્ચિમ ભારત અને ઉત્તરપૂર્વ ભારતમાં જોવા મળે છે.
- રાજસ્થાન, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્રમાં દુષ્કાળની સમસ્યા પાછળ ઓછો વરસાદ, વધારે તાપમાન જવાબદાર છે, જ્યારે હિમાલયનાં રાજ્યો તેમજ ઉત્તર-પૂર્વીય રાજ્યોમાં પહાડી ભૂપૃષ્ઠના કારણે દુષ્કાળ જેવી પરિસ્થિતિ સર્જાય છે.

ભારતનો 1/5 ભૌગોલિક વિસ્તાર એટલે 21.06 ટકા દુષ્કાળગ્રસ્ત છે, જેમાં

7.38%

અસામાન્ય (abnormally) વિસ્તાર હેઠળ

8.15%

મધ્યમ (moderate) વિસ્તાર હેઠળ

2.17%

અતિ (severe) શુષ્ક વિસ્તાર હેઠળ

1.63%

અત્યંત (extremely dry) શુષ્ક વિસ્તાર હેઠળ

1.73%

Exceptionally dry વિસ્તાર હેઠળ છે.

ભારતમાં અસામાન્ય વરસાદ, જંગલની આગ, હીટવેવ, ભેજની કમી વગેરે કારણો દુષ્કાળ માટે જવાબદાર છે.

દુષ્કાળની સ્થિતિ અટકાવવા પગલાં

- દુષ્કાળની પરિસ્થિતિ સામે વ્યવહારિક અને તકનીકી અટકાયત પગલાંની જરૂર છે, જેથી તમામ સરકારો અને સહભાગીદારો દુષ્કાળ સામે અસરકારક પગલાં ભરી રહ્યા છે.
- 1. આકસ્મિક પાક આયોજન (Contingency crop planning)**
- દુષ્કાળ પ્રભાવિત વિસ્તારમાં દુષ્કાળ પ્રતિરોધક પાકના (Drought resistant crops) માધ્યમથી ખેડૂતોને અન્ય પાકનો વિકલ્પ આપવો.
- 2. આંતર માળખાકીય વિકાસ**
- ડેમ, સરોવરો, ફૂવા, નહેરો, વરસાદી જળસંચય પદ્ધતિ વગેરે જેવાં આંતરમાળખાનો વિકાસ કરવો, જેથી દુષ્કાળની અસર રોકવા માટે પૂરતો પાણીનો જથ્થો ઉપલબ્ધ બને.
- 3. દુષ્કાળ વ્યવસ્થાપન નીતિ**
- દુષ્કાળ પ્રભાવિત વિસ્તારોમાં દુષ્કાળનું અસરકારક રીતે વ્યવસ્થાપન કરવા માટે 'દુષ્કાળ વ્યવસ્થાપન નીતિ' નો અમલ કરવો જોઈએ. નીતિના માધ્યમથી પ્રોજેક્ટની પરવાનગી, સરળ નાણાકીય સહાય વગેરેની મંજૂરી થકી દુષ્કાળની અસરને અટકાવી શકાય.
- 4. ડેટા સંકલન**
- ભિન્ન પ્રદેશો, દુષ્કાળનો સમયગાળો અને દુષ્કાળ તીવ્રતાના આધારે વિવિધ ડેટાનું એકત્રીકરણ કરી તેનું સંકલન કરવું, જેથી દુષ્કાળની અસરો ટાળવા યોગ્ય તૈયારી કરી શકાય.
- 5. તકનીકી પગલાં**
- દુષ્કાળની અસરકારકતા અટકાવવા માટે સાઈન્ટિફિક પગલાં ભરવાં જોઈએ. જેમ કે દુષ્કાળ પ્રતિરોધક પાકનું સંશોધન, પાણીનું બાષ્પીભવન અટકાવવા તકનીકી પદ્ધતિ વિકસાવવી વગેરે.
- 6. જળવાયુ પરિવર્તન અટકાવવું**
- દુષ્કાળ સંબંધિત પરિસ્થિતિ જળવાયુ પરિવર્તન સાથે વધતી જાય છે. હીટવેવ, અસામાન્ય વરસાદ અને જંગલની આગના બનાવો જળવાયુ પરિવર્તન સાથે વધતા જાય છે. જેથી પેરિસ સંધિ, ડિકાર્બ-નાઈઝેશનના માધ્યમથી જળવાયુ પરિવર્તન અટકાવવું જોઈએ.

શહેરી પૂર (Urban Flood)

યર્ષામાં શા માટે?

હાલમાં ભારતની સિલિકોન વેલી બેંગલુરુમાં આવેલ પૂરે શહેરી વ્યવસ્થા અને આયોજન પર પ્રશ્નો ઊભા કર્યા છે.

શહેરી પૂર એટલે શું?

- વધુ પડતો વરસાદ પડવાથી અથવા ડ્રેનેજ વ્યવસ્થા સ્થગિત થવાથી ગીચ વસ્તીવાળાં શહેરોમાં પાણી ભરાવાને શહેરી પૂર કહે છે.

શહેરી પૂરની વિશેષતાઓ

અમુક જ કલાકોમાં જળભરાવો થઈ જાય છે.

નદી તટીય વિસ્તારોમાં બાંધકામ થવાથી જળનો ભરાવો અસાધારણ ઢબે થવો.

ગામડા કરતાં શહેરોમાં પૂરનાં પાણીનો ભરાવો 6 ગણો વધુ હોય છે.

શહેરી પૂરનાં કારણો

હવામાન :

- ખૂબ જ વધુ પડતો વરસાદ અને વાવાઝોડાને લીધે શહેરોમાં પૂર આવે છે. જેમકે, મુંબઈમાં 2005માં એક જ દિવસમાં 950 મિ.મી. વરસાદ પડવાથી પૂર આવ્યું હતું.

અયોગ્ય શહેરીકરણ :

- શહેરોમાં જમીનોની અછતના લીધે ભાવો વધતાં નદી, તળાવનાં ક્ષેત્રોનું અતિક્રમણ કરીને બાંધકામ કરાયું. જેમકે, ગુરુગ્રામમાં 1956માં 644 જળ સ્રોત હતા, જે ઘટીને આજે 123 રહી જતાં ગુરુગ્રામમાં વારંવાર પૂર આવે છે. “જમીન કેન્દ્રિત શહેરીકરણ” પૂરની સમસ્યા વકરાવી છે.

ડ્રેનેજ વ્યવસ્થા નબળી :

- ડ્રેનેજ વ્યવસ્થા પર અતિક્રમણ તથા તેમાં પ્લાસ્ટીક અને કચરો જામી જવાથી પૂરનું પાણી વહી જતું નથી. વર્ષ 2021માં જ કેગ (CAG) દ્વારા પણ બેંગલુરુની ડ્રેનેજ વ્યવસ્થા પર પ્રશ્નો ઉઠાવાયા હતા. ડ્રેનેજની રચના અને આયોજન પણ જરૂરિયાત પૂરતું ન હોવાથી વધુ વરસાદની સ્થિતિમાં તે પાણીનો નિકાલ કરી શકતું નથી.

અનિચ્છા અને ભ્રષ્ટાચાર :

- પર્યાવરણ અસર મૂલ્યાંકન નબળું હોવાથી અને શહેરોને માત્ર રિયલ એસ્ટેટ તરીકે ગણતી શહેરી પ્રશાસનિક સંસ્થાઓને લીધે વરસાદી પાણી નિકાલ તંત્ર નબળું રહે છે.

જળવાયુ પરિવર્તન :

- પ્રદૂષણ અને ગરમીમાં વધારો થવાથી પ્રકૃતિનું સંતુલન ખોરવાયું છે. પરિણામે, ટૂંકા જ સમયમાં વધુ પડતો વરસાદ પડે છે અને પૂર આવે છે. નાસાનાં સંશોધન મુજબ “અર્બન હીટ આયલેન્ડ” અસરનાં લીધે પણ શહેરોમાં વરસાદનું પ્રમાણ વધ્યું છે.

નબળું પ્રશાસન :

- શહેરી શાસન સંસ્થાઓ પાસે ભંડોળ, સત્તા અને નિષ્ણાતોનો અભાવ છે. તદ્દુપરાંત મ્યુનિસિપાલિટી અને શહેરી વિકાસ ઓથોરિટી વચ્ચે સંકલનનો અભાવ જોવા મળે છે. જેમકે, 2015માં ચેન્નઈમાં ચેંબારક્કમ તળાવમાંથી વધુ પડતું પાણી કોઈપણ ચેતવણી વગર છોડી દેવાતાં પૂરની સ્થિતિ સર્જઈ હતી.

શહેરી પૂરની અસરો

1 જાનમાલનું નુકસાન :
પૂરના લીધે લોકોને શારીરિક નુકસાન તથા પૂર પછી પાણી જનિત રોગોનાં લીધે ગંભીર સ્વાસ્થ્ય બિમારીઓ થાય છે.

2 આર્થિક નુકસાની :
મહત્વનાં શહેરી આંતરમાળખાને નુકસાન થતાં વિકાસની પ્રવૃત્તિઓ પર બ્રેક વાગી જાય છે. 2005માં મુંબઈ પૂરનાં લીધે 100 મિલિયન ડોલરનું નુકસાન થયું હતું.

3 માનસિક તણાવ :
પૂરથી અસરગ્રસ્તોને જાનમાલના નુકસાન અને પરિસ્થિતિની ભયાનકતાને લીધે માનસિક અસર થતાં માનવ સંસાધનનું દેશને નુકસાન થાય છે.

4 પર્યાવરણીય અસંતુલન :
પૂરના લીધે વૃક્ષોને નુકસાન તથા નદી તટોનું ધોવાણ થાય છે. પરિણામે, ભવિષ્યમાં વારંવાર પૂર આવવાની સંભાવના પેદા થાય છે.

શહેરી પૂર વિશે NDMAના દિશાનિર્દેશો

1. રાષ્ટ્રીય હાઈડ્રો-મિટિઓરોલોજીકલ નેટવર્કનું નિર્માણ.
2. શહેરોનાં તમામ મુખ્ય નાળાઓનું ડિસિલ્ટીંગ કરવું.
3. નદી-નાળા વિસ્તારોમાં અતિક્રમણ સામે કાયદાકીય પગલાં લેવા.
4. કેન્દ્રીય જળ આયોગે પ્લાન બનાવીને અમલીકરણ રણનીતિ બનાવવી.
5. શહેરી વિસ્તારોમાં ડોપ્લર રડાર ગોઠવવું.
6. ડ્રેનેજ નેટવર્કમાં ઓટોમેટિક જળ સ્તર રેકોર્ડર લગાવીને નદીઓનાં જળપ્રવાહ પર દેખરેખ રાખવી.

શહેરી પૂર ટાળવાના ઉપાયો

- શહેરી આયોજન અને આંતરમાળખાનો વિકાસ જળસંકટને ધ્યાનમાં રાખીને કરવો જોઈએ. જોખમ મૂલ્યાંકન અને શહેરી જોખમ વિશ્લેષણને શહેરી આયોજનનો ભાગ બનાવવો જરૂરી છે.
- શહેરી આંતરમાળખાને અપગ્રેડ કરવાની જરૂર છે. નવું સીવેજ આંતરમાળખું વિકસાવવા ઉપરાંત વૃક્ષોનું વાવેતર વધારીને વરસાદી પાણીથી થતું ધોવાણ અટકાવવું જોઈએ.
- શહેરી વિસ્તારોના વેટલેન્ડ અને જળસ્રોતોનો વિસ્તૃત ડેટાબેઝ તૈયાર કરવો જોઈએ તથા આ વિસ્તારો પરનું અતિક્રમણ દૂર કરવું જરૂરી છે.
- પૂર વ્યવસ્થાપન માટે સંકલિત અભિગમ અપનાવવાની જરૂર છે. જળ સંસાધન અને આપદા વ્યવસ્થાપન સંસ્થાઓ વચ્ચે સંકલન વધારવાની સાથે વિવિધ હિતધારકોને સાથે લાવીને ભાગીદારીપૂર્ણ અભિગમ અપનાવવો.
- નદી અને જળાશય વિસ્તારો પર અતિક્રમણ કરીને તેનું “સિમેન્ટીકરણ” થઈ રહ્યું છે. તે રોકવા મજબૂત જમીન ઉપયોગ નિયંત્રણોની જરૂર છે.
- “વરસાદી પાણી સંગ્રહ વ્યવસ્થા” દરેક બિલ્ડિંગમાં સ્થાપિત કરવી ફરજિયાત બનાવવી પડશે. તથા પરંપરાગત સ્થાનિક જળ સંગ્રહોની સુરક્ષા અને પુનરુત્થાન માટે રાષ્ટ્રીય જળ નીતિની જરૂર છે.

નિષ્કર્ષ

- નબળું શહેરીકરણ, ભ્રષ્ટાચાર અને સંસાધનો પર અતિક્રમણ દ્વારા આપણે પૂરને ઘરનાં આંગણે આગમન આપ્યું છે. પૂરની સ્થિતિ ટાળવા સ્થાનિક સરકારોને મજબૂત કરવાની સાથે નાગરિકોને ફરજો પાળવા બાધ્ય કરવાં પડશે. કુદરતી પ્રકોપને ટાળવા ભાગીદારી અને સક્રિયતા પૂર્ણ પ્રયાસો જરૂરી છે.

GPSC દ્વારા લેવાતી વર્ગ 1 & 2ની મુખ્ય પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમ મુજબ તૈયાર કરેલ પુસ્તકો

77779 91348

બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા

નિવારક અટકાયતમાં અસામાન્ય વધારો

ચર્ચામાં શા માટે?

તાજેતરમાં નેશનલ ક્રાઈમ રેકોર્ડ બ્યૂરો (NCRB) દ્વારા વર્ષ 2021 માટેના નિવારક અટકાયત ધારાને (Preventive Detention Act) લગતા આંકડાઓ તેના અહેવાલમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

I NCRB ના અહેવાલમાં પ્રિવેન્ટિવ ડિટેન્શન સંબંધિત ડેટા

2021માં નિવારક અટકાયતમાં અગાઉના વર્ષની સરખામણીમાં 23.7%નો વધારો જોવા મળ્યો હતો.

2021માં 1.1 લાખથી વધુ લોકોને નિવારક અટકાયત હેઠળ રાખવામાં આવ્યા છે.

નિવારક અટકાયત હેઠળ મૂકવામાં આવેલા 24,500 થી વધુ લોકો કસ્ટડીમાં અથવા વર્ષના અંત સુધી અટકાયતમાં હતા. જે આંકડો વર્ષ 2017ના વર્ષ પછી સૌથી વધુ છે.

2017માં નિવારક અટકાયત કાયદા હેઠળ અટકાયત કરાયેલ વ્યક્તિઓમાંથી 54.2% કસ્ટડીમાં હતા, જ્યારે 2021માં આ આંકડામાં થોડો ઘટાડો થયો હતો (અંદાજે 49.8% લોકો કસ્ટડી કે અટકાયતમાં હતા).

નિવારક અટકાયતમાં રહેલા કુલ વ્યક્તિઓમાંથી 483 વ્યક્તિઓની રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અધિનિયમ હેઠળ અટકાયત કરવામાં આવી હતી.

રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અધિનિયમ હેઠળ અટકાયત 2020માં 741 ની ટોચે પહોંચી હતી. જે 2021માં ઘટાડા સાથે 483 રહી છે.

2017 થી અટકાયત હેઠળ રાખવામાં આવેલી વ્યક્તિઓની સંખ્યા સતત વધી રહી છે. વર્ષ 2018 માં 98,700 હતી, 2019 માં 1.06 લાખ, 2020 માં 89,405 અને 2021માં 1.10 લાખ થી વધુ વ્યક્તિઓને અટકાયત હેઠળ રાખવામાં આવ્યા હતા.

આ જોગવાઈના વ્યાપક ઉપયોગ સ્વરૂપે અન્ય કાયદાઓ જેવા કે ગુંડા એક્ટ (રાજ્ય - કેન્દ્રમાં 29306 કેસ), નાર્કોટિક ડ્રગ્સ અને સાયકોટ્રોપિક સબસ્ટન્સ એક્ટ(1331 કેસ) અને અટકાયત કાયદા હેઠળ (79,514 કેસ) નોંધાયા હતા.

I ગેરકાનૂની પ્રવૃત્તિઓ નિવારણ અધિનિયમ (UAPA) - 1967

- UAPA કાયદાના દાયરામાં ભારતીય રાજ્ય કોઈપણ સંસ્થાને ગેરકાયદેસર જાહેર કરી શકે છે અને જો તે સંસ્થા કે વ્યક્તિ એ પ્રાદેશિક રીતે ભારતીય સાર્વભૌમત્વની ટીકા/ અથવા તેના પર પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો હોય તો પૂછપરછ માટે કોઈને પણ કેદ કરી શકે છે.

I અટકાયતના મુખ્ય બે પ્રકાર પડે છે

1 નિવારક અટકાયત (Preventive detention) :

નિવારક અટકાયત એટલે કોઈ વ્યક્તિ ગુનાહિત કૃત્ય કરશે અથવા સમાજને નુકસાન પહોંચાડશે તેવી શંકાના આધારે તેને પોલીસ કસ્ટડીમાં રાખવી. આમ પોલીસને શંકાસ્પદ કોઈપણ વ્યક્તિને અટકાયત કરી પકડી રાખવાનો અધિકાર છે. જેના માટે મૂળ કાયદો નિવારક અટકાયત ધારો - 1950 લાવવામાં આવ્યો હતો. જે રાષ્ટ્રની સુરક્ષા, વિદેશી સંબંધો અથવા સંરક્ષણના સંદર્ભમાં કોઈપણની નિવારક અટકાયત કરવાની શક્તિ આપે છે.

2 શિક્ષાત્મક અટકાયત

(Punitive detention) : ગુનો કર્યા બાદ અદાલતના આદેશ મુજબ વ્યક્તિને સજા કરવી.

ભારતમાં નિવારક અટકાયત

- પોલીસ અધિકારીને એવી કોઈ માહિતી મળે કે કોઈ વ્યક્તિ ગુનો કરી શકે તેવી સંભાવના છે, તો મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના અને કોઈપણ વોરંટ વિના જે તે વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકે છે.

બંધારણીય જોગવાઈઓ

ભારતીય બંધારણના અનુચ્છેદ 22 અમુક કેસોમાં ધરપકડ અને અટકાયત સામે રક્ષણ પૂરું પાડે છે.

ભારતીય બંધારણનો અનુચ્છેદ 22(1) કહે છે કે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને તેની પસંદગીના કાનૂની વ્યવસાયી/વકીલ પાસેથી સલાહ લેવાનો અને તેનો બચાવ કરવાનો અધિકાર કોઈના દ્વારા નકારી શકાય નહીં.

તે રાજ્યની સુરક્ષા અને જાહેર વ્યવસ્થાના કારણોસર નિવારક અટકાયત અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા પર પ્રતિબંધની મંજૂરી આપે છે.

- કલમ 22 (4) જણાવે છે કે નિવારક અટકાયત માટેનો કોઈ કાયદો વ્યક્તિને ત્રણ મહિનાથી વધુ સમય માટે અટકાયતમાં રાખવાની મંજૂરી આપતો નથી (સલાહકાર બોર્ડનો અભિપ્રાય મેળવીને વધુ સમય માટે અટકાયત કરી શકે છે.) સંસદ દ્વારા બનાવેલા કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર આવી વ્યક્તિની અટકાયત કરવામાં આવે છે.
- 1978ના 44માં બંધારણીય સુધારા કાયદાએ સલાહકાર બોર્ડનો અભિપ્રાય મેળવ્યા વિના અટકાયતની અવધિ ત્રણ મહિનાથી ઘટાડીને બે મહિના કરી હતી, પરંતુ આ જોગવાઈ હજુ અમલમાં લાવવામાં આવી નથી એટલે કે મૂળ ત્રણ મહિનાનો સમયગાળો હજુ પણ ચાલુ છે.

નિવારક અટકાયત સામે બંધારણમાં અપાયેલ સુરક્ષા જોગવાઈઓ

કોઈ વ્યક્તિને માત્ર 3 મહિના માટે નિવારક કસ્ટડીમાં લઈ જવામાં આવી શકે. જો આ અવધિ 3 મહિનાથી વધારવી હોય તો હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ બનવાની લાયકાત ધરાવતા વ્યક્તિઓનાં બનેલા સલાહકારી બોર્ડની મંજૂરીથી જ આવી શકે.

વ્યક્તિને પોતાની અટકાયત કયા કારણોસર થઈ છે તે જણાવવું જોઈએ. પરંતુ જો જાહેર હિતના વિરુદ્ધ હોય તો રાજ્ય આવા કારણો જણાવવા મનાઈ કરી શકે છે.

અટકાયત થયેલ વ્યક્તિને અટકાયતની સામે રજૂઆત કરવા માટેની બનતી ત્વરાએ તક આપવી જોઈએ.

ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ 151 મુજબ, પોલીસને નિવારક ધરપકડ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે.

નિવારક અટકાયતના પક્ષમાં તર્ક

- આવાં કૃત્યો કરવાથી અસામાજિક અને વિધ્વંસક તત્વો પર અંકુશ રાખવા જરૂરી છે.
- ભારત એક વિશાળ દેશ છે અને દેશમાં રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અને અખંડિતતા વિરુદ્ધ ઘણી અલગતાવાદી વૃત્તિઓ અસ્તિત્વમાં છે. આવી વિધ્વંસક વૃત્તિઓનું દમણ કરવા માટે કડક કાયદો ખૂબ જરૂરી છે.
- આ કૃત્યોમાં અટકાયત કરાયેલ વ્યક્તિઓની સંખ્યા બહુ મોટી નથી અને આવી નિવારક અટકાયત પર યોગ્ય ધ્યાન આપવામાં આવે છે. જેને વધુ પારદર્શક રાખવા સરકાર પણ સતત પ્રયત્નશીલ રહે છે.
- કોઈપણ નાગરિક પ્રતિકૂળ પ્રવૃત્તિઓ, જાસૂસી, બળજબરી, આતંકવાદ વગેરેમાં સામેલ હોય તેને સમયસર અટકાવવા રાજ્ય પાસે ખૂબ જ અસરકારક સત્તા હોવી જરૂરી છે.
- જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અને પોલીસ પણ વારંવાર ઉભરતી સાંપ્રદાયિક અથડામણો અથવા કોઈપણ બે સમુદાયો વચ્ચે અથડામણો અટકાવવા કાયદો અને વ્યવસ્થાને નિયંત્રિત કરવા માટે નિવારક અટકાયત કરે છે. જે સામાજિક સોહાર્દ જાળવી રાખવા માટે જરૂરી છે.

નિવારક અટકાયત અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા

સિબ્બનલાલ વિ. ઉત્તરપ્રદેશ રાજ્યમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે અદાલતએ નિવારક અટકાયત પાછળની વાસ્તવિકતા જાણવા સક્ષમ નથી.

હરાધન સહા વિ. પશ્ચિમ બંગાળમાં અદાલતે જણાવ્યું હતું કે સામાન્ય કાયદો વ્યક્તિને અપરાધ કરતો રોકવા સક્ષમ ના હોય તેવી સ્થિતિમાં નિવારક અટકાયત કરીને તેને રોકી શકાય.

નિવારક અટકાયત સાથે જોડાયેલી સમસ્યાઓ/પડકારો

- કોઈપણ વ્યક્તિ જોખમ ઉભું કરે છે કે કેમ તે અંગેના પોલીસના નિર્ણયને અજમાયશ (trial) વખતે તપાસવામાં આવતો નથી.
- ઘણીવાર ૩ મહિના સુધી કોઈ અજમાયશ (trial) કરાતી નથી અને ગિરફતાર વ્યક્તિને કાનૂની મદદ પણ આપવામાં આવતી નથી.
- નિવારક અટકાયત કઈ પરિસ્થિતિમાં કરવામાં આવે છે તે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું નથી.
- આ ધારાનો ઉપયોગ દમન માટેનાં સાધન તરીકે થતું હોવાનો આરોપ સમય સમય પર લાગતો રહે છે. યોગ્ય સુરક્ષાની ગેરહાજરીમાં નિવારક અટકાયતનો દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે.
- એકવાર નિવારક અટકાયત હેઠળ મૂકવામાં આવ્યા પછી અટકાયતના આદેશને પડકારવા સંબંધિત અદાલતો દ્વારા નિર્ણયો લેવામાં લાંબો સમય લગાડવામાં આવે છે. જેના કારણે વ્યક્તિની સામાજિક કે રાજકીય છબી ખરડાય છે.

નિવારક અટકાયત હેતુસર કાયદાઓ

- આંતરિક સુરક્ષા વ્યવસ્થા અધિનિયમ, 1971 (Maintenance of internal security act-MISA)
- વિદેશી મુદ્રા સંરક્ષણ અને દાણચોરીનું નિવારણ, Conservation of Foreign Exchange and prevention of smuggling activities (COFE POSE). Act, 1974
- રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અધિનિયમ, 1980
- ગેરકાનૂની પ્રવૃત્તિઓ (નિવારણ) અધિનિયમ (UAPA), 1967

આગળનો માર્ગ

- નિવારક અટકાયતનો ઉપનિવેશી કાયદાના અમલીકરણમાં રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અને માનવધિકાર વચ્ચે સંતુલન જાળવવાની જરૂર છે. આ માટે અમલીકરણ કરતા અધિકારીઓની જવાબદેહિતા સુનિશ્ચિત કરવી જોઈએ.
- નિવારક અટકાયત કરાયેલ વ્યક્તિને થતા જાનમાલના નુકસાનની ભરપાઈ રાજ્ય સરકારોએ કરવી.
- નિવારક અટકાયત દરમિયાન ગિરફતાર થયેલી વ્યક્તિના માનવાધિકારની સુરક્ષા કરવા હેતુ વ્યવસ્થા વિકસાવવી જોઈએ.

લોક પ્રશાસન અને શાસન

ભારતનું રમત પ્રશાસન અને સંકટ

ચર્ચામાં શા માટે?

ફિફા દ્વારા ભારતીય ફૂટબોલ સંઘને સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યું હતું (પાછળથી સસ્પેન્ડન રદ કરાયું), જે ભારતનાં રમત પ્રશાસનમાં રહેલી ગંભીર ખામીઓ તરફ નિર્દેશ કરે છે.

સસ્પેન્ડ કરવા પાછળનું કારણ

ભારતીય ફૂટબોલ સંઘમાં કેટલાક પદાધિકારીઓ વર્ષોથી પદ ધરાવે છે તથા સંઘમાં ભ્રષ્ટાચાર ખૂબ વધી ગયો હતો. આથી સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયે સંઘનું પ્રશાસન ચલાવવાં “કમિટી ઓફ એડમિનિસ્ટ્રેશન”નું ગઠન કર્યું હતું.

ફિફાના નિયમો અનુસાર ફૂટબોલ સંઘને તૃતીય પક્ષ દ્વારા ન ચલાવી શકાય. આથી ફિફાએ ભારતીય ફૂટબોલ સંઘને સસ્પેન્ડ કર્યું છે.

આમ ભારતનું ક્રિકેટ, હોકી, બોક્સિંગ, ફૂટબોલ, તીરંદાજી એમ મોટાભાગની રમતોનું શાસન ગેરવહીવટ અને ભ્રષ્ટાચારમાં ડૂબેલું છે, જેનું નુકસાન દેશ અને રમતવીરોને ભોગવવું પડે છે.

ભારતમાં રમત પ્રશાસનનો ઇતિહાસ

1950માં

અખિલ ભારતીય રમત કાઉન્સિલનું ગઠન થયું.

1982માં

રમત વિભાગને સ્વતંત્ર રમતગમત અને યુવા બાબતોનાં વિભાગમાં પરિવર્તિત કરાયો. આ વિભાગને વર્ષ 2000માં મંત્રાલય બનાવી દેવાયું.

2011માં

રાષ્ટ્રીય રમત વિકાસ કોડ બનાવાયો. આ કોડ અંતર્ગત રમત સંઘોમાં રમતવીરોનું નિશ્ચિત પ્રમાણ નક્કી કરીને પ્રોફેશનાલિઝમ લાવવાનો પ્રયાસ કરાયો. કોડ મુજબ સમયસર ચૂંટણીનું આયોજન, અકાઉન્ટ તૈયાર કરીને સરકારને જમા કરાવવું તથા મહિલા પ્રશાસકોની હાજરી સુનિશ્ચિત કરાઈ.

2017માં

સર્વોચ્ચ અદાલતે BCCને ચલાવવા કમિટી ઓફ એડમિનિસ્ટ્રેશન બનાવીને સુધારા લાવવા પ્રયાસ કર્યા.

નબળાં રમત પ્રશાસનની અસરો

- રમત સંઘોમાં ભાઈ ભત્રીજાવાદ અને ઓળખાણનું ચલણ વધતાં ભ્રષ્ટાચાર વધી ગયો છે.
- રમતવીરોની પસંદગીમાં પક્ષપાત અને ભ્રષ્ટાચાર વધી જતાં પ્રતિભાનું મનોબળ તૂટે છે તથા દેશ વૈશ્વિક સ્પર્ધામાં મેડલ જીતવાની તક ગુમાવે છે.
- રમત સંઘોની છબી ખરડાતાં તેમના પ્રત્યે વિશ્વસનીયતા ઘટે છે. પરિણામે, સ્પોન્સર કંપનીઓ ભાગીદારી કરવાનું ટાળે છે અને રમતમાં રોકાણ ઘટે છે. જેમ કે, હોકી સંઘની નબળી કામગીરીનાં લીધે તેને સ્પોન્સર કરવા કોઈ જ કંપની તૈયાર ન હતી.
- શારીરિક શોષણ, અત્યાચાર જેવી ઘટનાઓ રમતક્ષેત્રમાં વધી છે. નબળાં રમતસંઘો આરોપીઓ સામે કડક પગલાં ભરવામાં નિષ્ફળ રહ્યાં છે.
- રમતસંઘોમાં નબળી કામગીરી ડામવામાં સરકારો નિષ્ફળ રહેતાં તથા રાજકીય હસ્તક્ષેપ વધતાં અદાલતે સુધારા લાવવા પ્રયાસો કરવા પડે છે. પરિણામે, વૈશ્વિક સંઘો દ્વારા પ્રતિબંધનો સામનો કરવો પડે છે.

રમત પ્રશાસનમાં રહેલી સમસ્યાઓ

અસ્પષ્ટ અધિકારો અને જવાબદારીઓ :

- હાલમાં ભારતીય રમતક્ષેત્રમાં શાસન (government) અને સંચાલન (Management) વચ્ચે ખાસ તફાવત જ નથી. ઘણા ભારતીય સંઘોમાં કારોબારી સમિતિ શાસન અંગે કામ કરવાને બદલે સંચાલન કરતી જોવા મળે છે. તદ્દુપરાંત, આ અધિકારીઓ પર ચેક્સ & બેલેન્સની વ્યવસ્થા ન હોવાને લીધે પારદર્શિતા ઘટી અને ભ્રષ્ટાચાર વધ્યો છે.

જટિલતા અને હિતોનો ટકરાવ :

- સંઘોના શાસન માળખામાં પોતાના હિતો સાધવા મથતા અનેક પક્ષો કાર્યરત છે તથા સંઘમાં રમતવીરોનું નિશ્ચિત પ્રમાણ હોવા પર વધુ ભાર આપવાને લીધે સંઘના સભ્યોની પસંદગીમાં, મતાધિકારમાં અને ચૂંટણીમાં જટિલતા પેદા થાય છે. પરિણામે, સંઘોની નિર્ણય પ્રક્રિયાઓનું લોકશાહી-કરણ થઈ શકતું નથી.

પ્રોફેશનાલિઝમનો લોપ :

- રમતક્ષેત્રના વ્યવસાયીકરણ અને પ્રોફેશનાલિઝમનાં પડકારોનો સામનો કરવા માળખાગત બદલાવો લાવવામાં રમતસંઘો નિષ્ફળ રહ્યાં છે. આ સંઘોમાં કૌશલ્ય ધરાવતાં પ્રોફેશનલોનો અભાવ છે.

જવાબદેહિતા વિહોણી કામગીરી :

- રમતસંઘો પાસે અમર્યાદિત વિવેકાધિકારો હોવા અને નિર્ણય પ્રક્રિયામાં અપારદર્શિતા હોવાથી ભ્રષ્ટાચાર ખૂબ વધુ પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. જેમ કે, કોમનવેલ્થ રમત 2010માં CVC (Central Vigilance Commission) ને કુલ 14 પ્રોજેક્ટમાં ગેરવહીવટ અને ભ્રષ્ટાચાર થયો હોવાનું માલૂમ પડ્યું હતું.

નબળી કામગીરી :

- મજબૂત પ્રતિભા ઓળખ વ્યવસ્થાનો અભાવ અને લાંબાગાળાની રમતવીર વિકાસ વ્યવસ્થા ન હોવાથી ભારત રમત સ્પર્ધાઓમાં ખાસ સારું પ્રદર્શન કરી શકતું નથી.

રમત પ્રશાસન સશક્ત કરવાનો માર્ગ

- રમત સંઘોને સ્વાયત્તતા આપવી એ સૌથી વધુ જરૂરી છે. સ્વાયત્તતાને લીધે પોતાના લોકશાહીય માળખા દ્વારા સરકાર અને બાહ્ય હસ્તક્ષેપ વગર નિર્ણયો લઈ શકાશે.
- સુધારાની શરૂઆત જડમૂળથી કરવી પડશે. સૌપ્રથમ જિલ્લા અને રાજ્ય સંઘોનું પુર્નગઠન કરવું જરૂરી છે.
- સંઘોના પ્રશાસકોને (રમતવીર સભ્યો અને અન્ય સભ્યો) શાસન અંગેની તાલીમ આપવી.
- જિલ્લા, રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય રમત સંઘોમાં “રમતવીર આયોગ” બનાવવું. આ આયોગમાં રમતવીરોને પ્રતિનિધિત્વ આપીને નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં તેઓને સમાવવા.
- રમત સંઘો માટે માત્ર કોડ બનાવી દેવાને બદલે કાયદો બનાવીને રાજકીય હસ્તક્ષેપ પર રોક લગાવવી. અસરકારક ચેક્સ & બેલેન્સ તંત્ર વગર શ્રેષ્ઠ પ્રશાસક પણ સંઘમાં ખાસ સુધારા લાવી ન શકે.
- વિવિધ પદાધિકારીઓની ભૂમિકા અને જવાબદારીઓ સ્પષ્ટ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવી. આ હેતુસર સંચાલન અને રણનીતિક પદે નિવૃત્ત રમતવીરોની નિમણૂક, જ્યારે આવકનું સંચાલન કરવા પ્રોફેશનલનું સમૂહ બનાવી દેવું જોઈએ.

નાગરિક સેવામાં મૂલ્યો

ચર્ચામાં શા માટે?

તાજેતરમાં ઉપરાષ્ટ્રપતિ 'જગદીશ ધનખડ' દ્વારા ભારતીય વહીવટી સેવા (IAS) 2020 બેચના 175 અધિકારીઓને સંબોધતી વખતે નાગરિક સેવામાં મૂલ્યોના મહત્વની વાત કરી. તેમણે જણાવ્યું કે સનદી અધિકારીઓએ અનામીપણું (Anonymity) અને સમર્પણ (Dedication) સાથે કામ કરતા શીખવું જોઈએ.

અનામીપણું (Anonymity)

- અનામીપણું એટલે પ્રતિષ્ઠા મેળવવાનાં ભાવથી કે લાલચથી દૂર રહેવું. તે નિસ્વાર્થતાને જન્મ આપે છે. જેથી વ્યક્તિ પોતાનાં કાર્યો માટે ઉચિત ઉર્જા વાપરે છે.
- સનદી અધિકારીઓએ લોકચાહના અને મીડિયાની લાઈમલાઈટ વગર પડદાની પાછળ રહીને કામ કરવું જોઈએ. અધિકારીને સફળતા માટે શ્રેય મળશે નહીં અને નિષ્ફળતા માટે તેને દોષિત ઠેરવવામાં આવશે નહીં.
- ઉ.દા ચાગલા કમિશને જણાવ્યું હતું કે મુન્દ્રા ડીલ કૌભાંડ (1957) માં નાણામંત્રી ટી. ટી કૃષ્ણચારી બંધારણીય રીતે પોતે જવાબદાર હોવાથી તેમના સચિવ એચ. એલ. પટેલ પર આરોપ ના લગાવી શકાય.

સમર્પણ (Dedication)

- કોઈ પણ વ્યક્તિ, વિચાર કે મૂલ્યને હૃદયપૂર્વક વળગી રહેવાની ભાવનાને સમર્પણ કહેવાય છે.
- વફાદારીના ગુણ વધતા-ઓછા પ્રમાણમાં હોઈ શકે છે, પરંતુ સમર્પણ હંમેશા સંપૂર્ણપણે હોય છે. વ્યક્તિનું સમર્પણ તેના નિર્ણયો અને કાર્યોમાં દેખાય છે.
- સમર્પણ સાથે નાગરિક સેવકમાં સમાજ પ્રત્યે વચનબદ્ધતા, હકારાત્મક દૃષ્ટિકોણ, નાગરિકો સાથે હિતકારક સંબંધો તેમજ આંતરિક પ્રેરણાનો ઉદ્ભવ થાય છે.
- કોરોના મહામારી દરમિયાન આરોગ્ય-કર્મીઓ, પોલીસ કર્મીઓ, સનદી અધિકારી વગેરેમાં સમર્પણની ભાવના જોવા મળી હતી.

અનામીપણું અને સમર્પણનું નાગરિક સેવા મહત્વ

અનામીપણું હેઠળ સનદી સેવકોને મુક્ત અને પ્રતિકુળ સલાહનો અધિકાર મળે છે. જેથી મંત્રીઓને તેઓ કોઈ પણ ખચકાટ વગર સલાહ આપી શકે છે. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ પણ માનતા હતા કે સનદી અધિકારીનો અવાજ પ્રામાણિક હોવો જોઈએ. જેમાં અનામીપણાનો મોટો ફાળો છે.

અનામીપણું અને સમર્પણ એ સનદી સેવકની મોટી તાકાત છે. આ મૂલ્યોની મદદથી સનદી સેવકો પોતાના કર્તવ્યને નિભાવી શકે છે.

અનામીપણાની મદદથી લોકપ્રતિનિધિ અને સનદી અધિકારીઓની કાર્યક્ષમતા વધે છે. આ મૂલ્યોની મદદથી અધિકારીઓ પોતાના કામ પ્રત્યે વધારે ધ્યાન આપે છે. જેથી જાહેર સેવાની કાર્યક્ષમતા વધે છે.

સમર્પણની ભાવનાથી જાહેર સેવા પ્રત્યેના લક્ષ્યમાં વધારો થાય છે. જે કુંઠિત, આકસ્મિક, પ્રતિકુળ પરિસ્થિતિઓમાં જાહેર સેવા લોકો સુધી પહોંચાડવા માટે મહત્વનું છે.

સનદી અધિકારીઓ અનામીપણા હેઠળ વચનો, ભાષણો, મીડિયા-ન્યૂઝની લાઈમલાઈટથી દૂર રહી જાહેર હિત અને લોકસેવાના કાર્યોને સમયસર પૂર્ણ કરી શકે છે.

| અનામિપથા માટેના નિયમો

- અધિકારીઓએ તેમની સત્તા હેઠળ પ્રાપ્ત થતી માહિતી કાયદા અથવા વિભાગીય નિયમો દ્વારા રજૂ કરવાની હોય છે, તે સિવાય નહીં.
- સત્તાવાર માહિતી અને રહસ્યોનું રક્ષણ કરશે.
- સાહિત્યિક, કલાત્મક, અથવા વૈજ્ઞાનિક પાત્રતા સિવાયના પુસ્તકો પ્રકાશિત કરવા, અખબારોમાં લખવું, ટી.વી.-રેડિયો પર બોલવું વગેરે માટે સરકારની પરવાનગી જરૂરી છે.
- કેન્દ્ર-રાજ્ય, રાજ્ય-રાજ્ય, ભારત-આંતરરાષ્ટ્રીય, ધારાકીય વહીવટી અંગો વચ્ચેનાં સંબંધો શરમમાં મૂકે તેવું કોઈ જાહેર નિવેદન ના કરવું.
- સરકારની પરવાનગી વગર જાહેર સન્માન સમારંભ, સભા, રેલીમાં હાજર રહેવાનું ટાળવું.
- નાગરિક સેવામાં શિસ્ત, નૈતિકતા અને અનુશાસન જાળવવું.

| સમર્પિત કે તટસ્થ નાગરિક સેવા (Committed Or Neutral Civil service)

- ભારતમાં પૂર્વ વડાપ્રધાન શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધીએ સમર્પિત નાગરિક સેવાની (Committed Bureaucracy) ભલામણ કરી હતી. સમર્પિત નાગરિક સેવાનો ફાયદો એ રહે છે કે, અહીં કારોબારી (executive) અને અમલદારી (Bureaucracy) વચ્ચે તાલમેલ જોવા મળે છે, જેથી નાગરિક સેવા પ્રક્રિયા ઝડપી અને કાર્યક્ષમ રહે છે. આવી વ્યવસ્થા જરૂરિયાત અને પરિવર્તન સામે ટકી શકે છે.
- ઘણા દેશોમાં સ્વાયત્ત લોકસેવાની (Independent Bureaucracy) સંકલ્પના રજૂ કરવામાં આવી છે. જેમ કે, શાસનની 'ફ્લેક્સિબલ' પદ્ધતિમાં લોકસેવકોને વિશેષ બંધારણીય સ્વાયત્તતા આપવામાં આવે છે. આવી વ્યવસ્થામાં સનદી સેવક નીતિ ઘડતર અને અમલીકરણ પ્રક્રિયામાં સંપૂર્ણ સ્વાયત્તતા ધરાવે છે.
- સમર્પિત નાગરિક સેવાના ફાયદાની સાથે મર્યાદા પણ છે. સરકાર સંપૂર્ણ બહુમતી ધરાવતી હોય તો ઘણી વખત અમલદારશાહીએ અહંકાર અને ગેરબંધારણીય કાર્યોનું માધ્યમ બને છે. સ્વાયત્તતાનો અભાવ હોવાથી નિર્ણય પ્રક્રિયામાં રચનાત્મકતા અને લવચીકતા (Flexibility) જોવા મળતી નથી. ઘણી વાર વિરોધી પક્ષ અને વિરોધી વિચારધારા ધરાવતા લોકો સાથે અન્યાયીપણું દાખવે છે.
- નાગરિક સેવા બંધારણને સમર્પિત અને નાગરિકો પ્રત્યે તટસ્થ હોવી જોઈએ. એક અધિકારીએ તમામ શક્ય પરિસ્થિતિમાં તટસ્થતા જાળવવી જોઈએ. તેને પક્ષપાતી વલણ કે રાજકીય પક્ષની વિચારધારાઓ તરફ ઢળવાથી બચવું જોઈએ. તેની ફરજનું અંતિમ લક્ષ્ય નાગરિક કેન્દ્રિત જ હોવું જોઈએ, પરંતુ જ્યારે અમલીકરણ અંગે કાર્ય કરતો હોય ત્યારે સરકાર અને જનપ્રતિનિધિ એ સાથે ખભેથી ખભા મિલાવી અસરકારક અમલીકરણ કરવું જોઈએ.

| અનામિપથા સામે દલીલ

- 1 ઘણીવાર મંત્રીઓ વોટ બેન્ક મેળવવા માટે અગમ્ય લક્ષ્યો સાથે યોજના, નીતિઓ લાવે છે અને પછી તેનો સમયસર અમલ ન કરવા બદલ અધિકારીઓને દોષ આપે છે.
- 2 મંત્રીઓ સનદી સેવકો/ અમલદારીઓની જાહેરમાં ટીકા કરે છે, પરંતુ અમલદારો અનામિપથાને ધોરણે પોતાનો બચાવ કરી શકતા નથી.
- 3 ઈમાનદાર અધિકારીઓને ભ્રષ્ટાચાર અને ગેર-વહીવટ બાબતે પોતાની વાત મીડિયા સમક્ષ રાખતાં અનામિપણું રોકે છે.

| નાગરિક સેવાનાં મૂલ્યો

- નાગરિક સેવાનાં પાયાનાં મૂલ્યો એ નિયમો, સિદ્ધાંતો અને વિવિધ માન્યતાઓનો સમૂહ છે, જે કોઈ કાર્યને યોગ્ય અને કાર્યક્ષમ રીતે ચલાવવામાં મદદ કરે છે.
- મૂલ્યોનું મહત્વ નાગરિક સેવામાં બહોળું છે. મૂલ્યોની મદદથી નાગરિક સેવામાં સનદી અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓ સમર્પણ, જવાબદારી અને અડગતા સાથે પોતાની ફરજો બજાવે છે.

| નાગરિક સેવામાં કેટલાક પાયાનાં મૂલ્યો

નીતિશાસ્ત્રીય મૂલ્યો

સત્યનિષ્ઠા, નિષ્પક્ષતા, જવાબદેહિતા, વફાદારિતા, ઉત્કૃષ્ટતા, પારદર્શિતા, સહાનુભૂતિ

લોકતાંત્રિક મૂલ્યો

વસ્તુનિષ્ઠતા, તટસ્થતા, ખુલ્લાપણું, પ્રતિસાદી, નેતૃત્વ

વ્યવસાયિક મૂલ્યો

પ્રભાવીપણું, કુશળતા, સેવાભાવના, દીર્ઘદૃષ્ટિ, આદર્શવાદી, રચનાત્મકતા

વ્યક્તિગત મૂલ્યો

ન્યાય, કરુણા, સાહસ, નિઃસ્વાર્થતા, સહયોગ, વિનમ્રતા

1 નોલન સમિતિ મુજબ નાગરિક સેવાના સાત સિદ્ધાંત

- 1 **નિઃસ્વાર્થ (Selflessness) :**
જાહેર હોદ્દાધારકોએ જાહેર હિતની દૃષ્ટિએ જ નિર્ણયો લેવા જોઈએ. તેઓએ નાણાકીય કે ભૌતિક લાભ પોતાને અથવા પરિવાર, મિત્રો વગેરેને અપાવવા હેતુ નિર્ણયો ના લેવા જોઈએ.
- 2 **સત્યનિષ્ઠા (Integrity) :**
કર્તવ્યને નડતરૂપ થાય તેવી કોઈ પણ નાણાકીય કે અન્ય જવાબદારી હેઠળ ના ફસાવું જોઈએ.
- 3 **વસ્તુનિષ્ઠતા (Objectivity) :**
જાહેર નિમણૂક, કોન્ટ્રાક્ટ આપવા, પુરસ્કારો અને લાભો માટે પસંદગી કરવી વગેરેમાં ભલામણોને બદલે યોગ્યતાના આધારે પસંદગી કરવી જોઈએ.
- 4 **ઉત્તરદાયિત્વ (Accountability) :**
જાહેર હિતના પદધારકો તેમના નિર્ણયો અને કાર્યો માટે પોતે જવાબદાર છે.
- 5 **ખુલ્લાપણું (Openness) :**
જાહેર પદધારકો તેમના નિર્ણયો અને પગલાં વિશે શક્ય તેટલા પારદર્શક હોવા જોઈએ.
- 6 **પ્રામાણિકતા (Honesty) :**
જાહેર પદ ધારકોએ તેમના કર્તવ્યો પ્રત્યે પ્રામાણિકતા જાળવવી તથા જાહેર કાર્યો કરતી વખતે ખાનગી હિતોથી દૂર રહેવું.
- 7 **નેતૃત્વ (Leadership) :**
જાહેર હોદ્દા ધારકોએ નીતિ અને યોજનાઓ લાગુ કરવામાં નેતૃત્વ દર્શાવીને પોતાને આધીન કર્મચારીઓ માટે ઉદાહરણ પૂરું પાડવું જોઈએ.

1 નાગરિક સેવામાં મૂલ્યોનું મહત્વ

- સત્તાનો દુરુપયોગ કરતાં અટકાવે :**
- નિષ્પક્ષતા, વ્યવસાયિકતા, ઉત્તરદાયિત્વ વગેરે મૂલ્યો સનદી અધિકારીઓમાં ગરિમા જાળવવા મદદરૂપ છે. જે સનદી અધિકારીઓને અનૈતિક કાર્યો અને તેમના પદ અથવા સત્તાનો દુરુપયોગ કરતાં અટકાવે છે.
- સંસ્થાના વિકાસને સુનિશ્ચિત કરે :**
- પારદર્શિતા, પ્રામાણિકતા, અનામીપણું વગેરે જેવા મૂલ્યોનાં માધ્યમથી સંસ્થાના વિકાસને સુનિશ્ચિત કરે છે.
- દુવિધા (Dilemma)નો સામનો :**
- દુવિધાની પરિસ્થિતિમાં કોઈ વ્યક્તિએ બે વિકલ્પોમાંથી એકની પસંદગી કરવાની હોય છે, ત્યારે મૂલ્યો મદદરૂપ બને છે.
- કૌશલ્ય વૃદ્ધિ :**
- નાગરિક સેવાની ફરજ અસરકારક રીતે બજાવી શકાય છે. મૂલ્યો એ જાહેર સેવા માટે જરૂરી કૌશલ્યની વૃદ્ધિ કરે છે.
- સામાજિક વિકાસ :**
- જો સનદી સેવક જનતાનાં કલ્યાણ માટે ચિંતિત હોય તો સમાજમાં વિકાસ અને વૃદ્ધિ સુનિશ્ચિત કરી શકાય છે. સહાનુભૂતિ જેવાં, મૂલ્યો દ્વારા આવા કલ્યાણકારી વલણમાં વધારો થાય છે.

1 નાગરિક સેવામાં મૂલ્યો સામે પડકારો

- ભ્રષ્ટાચાર :**
- સનદી અધિકારીઓ ભ્રષ્ટાચારનાં દૂષણ નીચે આવી જવાથી તેમનામાં રહેલા મૂલ્યોનું પતન થાય છે. જે નાગરિક સેવાની કાર્યક્ષમતા અને ગુણવત્તાને અસર કરે છે.
- રાજકીય દબાવ :**
- ઘણીવાર સનદી અધિકારીઓ રાજકીય દબાવ હેઠળ અનૈતિક કાર્ય કરવા ઉત્તેજિત થાય છે, જેથી લોકસેવાને મોટું નુકસાન થાય છે.
- અધિકારી-લોકો વચ્ચે અંતર :**
- ભારતમાં 65%થી વધારે લોકો ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં રહે છે. જ્યારે અધિકારીઓ પોતાના શહેરી કાર્યાલયમાં બેસી નિર્ણયો અથવા પગલાં ભરે છે, જેથી સહાનુભૂતિ, વસ્તુનિષ્ઠા જેવા મૂલ્યોનું હનન થાય છે.
- અપૂરતી તાલીમ અને કૌશલ્ય :**
- સનદી અધિકારીઓમાં જાહેર હોદ્દા ધારણ કર્યા બાદ અપૂરતી તાલીમ અને કૌશલ્યને કારણે મૂલ્ય વૃદ્ધિની ઊણપ રહે છે.
- મૂલ્ય એ સનદી સેવાના આધારભૂત માળખા સમાન છે, મૂલ્યો સનદી અધિકારીઓને મુશ્કેલ પરિસ્થિતિમાં અડગતાથી ઊભા રહી તેનો મુકાબલો કરવાની શક્તિ આપે છે. તેથી રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે “તમારાં મૂલ્યો હકારાત્મક રાખો કારણ કે તમારાં મૂલ્યો તમારું ભાવિ નક્કી કરશે.”

મુખ્ય પરીક્ષા વિશેષ

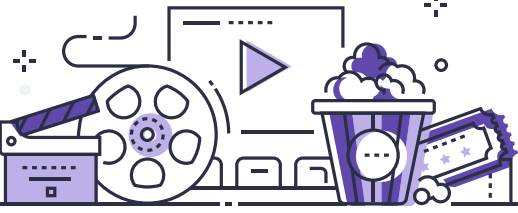
સામાજ્ય અભ્યાસ 3

અર્થતંત્ર અને આયોજન

ગુજરાત સિનેમેટિક પર્યટન નીતિ - 2022

ચર્ચામાં શા માટે?

તાજેતરમાં ગુજરાત સરકાર હેઠળનાં ઉદ્યોગ અને ખનન વિભાગ દ્વારા ગુજરાત રાજ્યની પ્રથમ સિનેમેટિક પર્યટન નીતિ-2022 જાહેર કરવામાં આવી છે.

સિનેમેટિક પર્યટન નીતિ

- ગુજરાતને પહાડોથી લઈને દરિયાકિનારો, ઘોળાવીરા જેવા ઐતિહાસિક સ્થળોથી લઈને આધુનિક ગિફ્ટ સિટી, હેરિટેજ ધરોહરોથી લઈને આધુનિક બંદરો, કચ્છના રણથી લઈને ગીરના જંગલ જેવી વસ્તુઓ આર્શીવાદરૂપ મળી છે. ગુજરાત રેલ, રોડ, હવાઈમાર્ગ દ્વારા સમગ્ર રાજ્યમાં ઉત્તમ આંતરજોડાણ પૂરું પાડે છે. ગુજરાત સમગ્ર વિશ્વમાં સૌહાર્દપૂર્ણ લોકો, સાંસ્કૃતિક વિવિધતા, આતિથ્ય અને ઉદ્યોગ સાહસિકતા માટે જાણીતું છે.
- આ તમામ પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખીને રાજ્યનો પર્યટન ક્ષેત્રે મહત્તમ વિકાસ કરવા માટે ગુજરાત સરકારે રાજ્યની પ્રથમ સિનેમેટિક પર્યટન નીતિ જાહેર કરી છે.
- રાજ્ય સરકારે સિનેમેટિક પર્યટનના રૂપમાં રાજ્યના સામાજિક-આર્થિક વિકાસ માટે સિનેમા, ટેલિવિઝન, OTT પ્લેટફોર્મ વગેરેને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવા માટે આ નીતિ જાહેર કરી છે. જેની મુખ્ય જોગવાઈઓ નીચે મુજબ છે :

વિઝન :

- આ નીતિ ગુજરાત રાજ્યને પ્રવાસન અને સિનેમેટિક પર્યટનમાં અગ્રણી બનાવવાનું વિઝન ધરાવે છે.

મિશન :

- ગુજરાત રાજ્યમાં ફિલ્મ નિર્માણ ઉદ્યોગ માટે અનુકૂળ ઇકોસિસ્ટમને પ્રોત્સાહન આપવું, જે સિનેમેટિક પ્રવાસનના માધ્યમથી રાજ્યમાં પર્યટન ઇકોસિસ્ટમને બળ આપશે.

ઉદ્દેશ્ય :

- મોશન પિક્ચર્સ દ્વારા સમગ્ર વિશ્વમાં ગુજરાતની કલા, સંસ્કૃતિ અને વારસાને પ્રોત્સાહન આપવું.
- ફિલ્મ નિર્માણ અને મૂડીરોકાણ આકર્ષવા માટે રાજ્યમાં ફિલ્મ આંતરમાળખાને સરળ બનાવવું.
- ફિલ્મ નિર્માણ/ફિલ્મની પ્રક્રિયા અને એનિમેશન ક્ષેત્રમાં તકનીકી નવાચારને પ્રોત્સાહન આપવું.
- ફિલ્મ નિર્માણ ઉદ્યોગમાં યુવાનોની ઉદ્યોગ સાહસિકતા અને રોજગારીની તકો વધારવી.

I ગુજરાત સિનેમેટિક પર્યટન નીતિની જોગવાઈઓ

નોડલ એજન્સી :

કમિશનરેટ ઓફ પર્યટન (CoT), ગુજરાત સરકાર આ નીતિના અમલીકરણ માટે નોડલ એજન્સી તરીકે કાર્ય કરશે. CoT નીતિ હેઠળ વ્યાપક કાર્યકારી માર્ગદર્શિકા બહાર પાડશે. CoT ફિલ્મ અરજીઓની પ્રક્રિયાને નીતિહેઠળ પાર પાડશે. તેમજ, જાહેર સુવિધાઓ માટે ગુજરાત પર્યટન કોર્પોરેશન લિ. (TCGL) અને રાજ્ય સરકારની વેબસાઈટ અપડેટ કરશે.

કાર્યરત સમયગાળો અને વિસ્તાર :

આ નીતિ જાહેર થાય તેના બાદ 60 મહિનાના સમયગાળા અથવા નવી/સુધારેલી નીતિની ઘોષણા ન થાય ત્યાં સુધી અમલમાં રહેશે. આ નીતિ સમગ્ર ગુજરાત રાજ્યને લાગુ પડશે.

વ્યૂહરચના : પ્રવાસન અને સિનેમેટિક પર્યટનમાં ગુજરાતને અગ્રણી રાજ્ય તરીકે સ્થાપિત કરવાની વ્યૂહરચનામાં મુખ્ય ત્રણ ઘટકો છે :

વ્યૂહરચના

1 સરળ પ્રક્રિયા

2 આંતરમાળખાનો વિકાસ

3 નાણાકીય પ્રોત્સાહન

1 સરળ પ્રક્રિયા

સિનેમેટિક પર્યટન માટેની વહીવટી પ્રક્રિયાને સરળ બનાવવી, સિંગલ વિન્ડો સિસ્ટમને મજબૂત બનાવવી તેમજ સતત સુધારાઓ પર ધ્યાન આપવું.

2 આંતરમાળખાનો વિકાસ

રાજ્યમાં ફિલ્મના શૂટિંગ માટેની ઇકોસિસ્ટમ વિકસાવવા માટે રાજ્યમાં સિનેમા અને ટેલિવિઝન પ્રોડક્શન સંબંધિત આંતરમાળખાના વિકાસને પ્રાથમિકતા આપવી જોઈએ. ફિલ્મસિટી, ફિલ્મ-ટીવી સ્ટુડિયો અને પોસ્ટ-પ્રોડક્શન સુવિધાઓ જેવા સમર્પિત ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરના વિકાસમાં ખાનગી ભાગીદારી વધારવી.

3 નાણાકીય પ્રોત્સાહન

સિનેમેટિક પર્યટનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, ફિલ્મ પ્રોડક્શન સંબંધિત આંતરમાળખાના વિકાસમાં ખાનગી ભાગીદારીને પ્રોત્સાહિત કરવી, તેમજ ભારત અને વિદેશના ફિલ્મ નિર્માતાઓને આકર્ષવા માટે નાણાકીય પ્રોત્સાહનો આપવામાં આવશે.

I વહીવટી સુવિધાઓ

સિંગલ વિન્ડો સિસ્ટમ

- ગુજરાતમાં શૂટિંગ માટેની મંજૂરી પ્રક્રિયા સરળ બનાવી.
- આ સિંગલ વિન્ડો સિસ્ટમ ગુજરાત પર્યટન કોર્પોરેશન લિમિટેડ (TCGL) દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી છે. જેના માધ્યમથી ફિલ્મ નિર્માતાઓને કોઈપણ તકલીફ અને શારીરિક હસ્તક્ષેપ વિના ફિલ્મ મંજૂરી, બૂકિંગ અને પરવાનગી ફિલ્મ ફેસિલિટેશન સેલ દ્વારા આપવામાં આવે છે.
- રાજ્યના તમામ સંબંધિત વિભાગોમાં સમયસર પરવાનગી આપવા માટે નોડલ અધિકારીની નિમણૂક કરાશે, જે ફિલ્મ ફેસિલિટેશન સેલ સાથે સંકલન કરશે.

ફિલ્મ ફેસિલિટેશન સેલની (FFC) રચના

- રાજ્યમાં શૂટિંગ માટે ફિલ્મ નિર્માતાઓને સુવિધા આપવા અને વહીવટી સહાયતા પૂરી પાડવા માટે ગુજરાત પર્યટન કોર્પોરેશન લિમિટેડ (TCGL) હેઠળ ફિલ્મ ફેસિલિટેશન સેલની રચના કરવામાં આવી.
- FFC ની પ્રાથમિક જવાબદારી ગુજરાતમાં ફિલ્મ નિર્માણની સરળતા અને સુવિધા વધારવા માટે સમયાંતરે સમીક્ષા અને ધ્યાન રાખવાનું છે.
- FFC એ સિંગલ વિન્ડો સિસ્ટમ, વિભાગ સંકલન, શૂટિંગની મંજૂરી તેમજ ફીડબેક પદ્ધતિ માટે પ્રમુખ સેલ છે.

નાણાકીય પ્રોત્સાહન માટે પાત્ર પ્રોજેક્ટો

1. ફીચર ફિલ્મ : (A) ફિલ્મ (B) બ્રાન્ડ અફિલિએટ ફિલ્મ
2. ડોક્યુમેન્ટરી ફિલ્મ
3. વેબ સિરીઝ
4. TV સિરીયલ
5. મેગા ફિલ્મ ઇવેન્ટ્સ
6. ફિલ્મ આંતરમાળખાકીય પ્રોજેક્ટ્સ : ફિલ્મ સિટી, ફિલ્મ/ટેલિવિઝન સ્ટુડિયો, પોસ્ટ-પ્રોડક્શન સ્ટુડિયો, ફિલ્મ પ્રોસેસિંગ લેબ્સ/ફિલ્મ ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યૂશન

નાણાકીય સહાય

ફીચર ફિલ્મ :

- પ્રોડક્શન ખર્ચના 25% તમામ ભાષાઓની ફિલ્મોને અથવા નીતિની જોગવાઈ મુજબ મહત્તમ 2.5 કરોડ રૂપિયાની સહાય.

ડોક્યુમેન્ટરી ફિલ્મ :

- ડોક્યુમેન્ટરી ફિલ્મના પ્રોડક્શન ખર્ચના 25% અથવા 25 લાખ રૂપિયા જે ઓછું હોય તે મળવા પાત્ર સહાય.

વેબ સિરીઝ અને TV સિરીયલ :

- પ્રોડક્શન ખર્ચના 25% અથવા નીતિની જોગવાઈ મુજબ મહત્તમ 1.5 કરોડની સહાય.

મેગા ફિલ્મ ઇવેન્ટ્સ :

- ગુજરાતમાં ખર્ચના 20% અથવા વધુમાં વધુ 25 કરોડ રૂપિયા સુધીની નાણાકીય સહાય. ગુજરાતને ફિલ્મ શૂટિંગ ડેસ્ટિનેશન તરીકે પ્રોત્સાહન આપવા, મેગા ફિલ્મ ઇવેન્ટ્સના આયોજન માટે નાણાકીય સહાય પૂરી પાડવામાં આવશે.

ફિલ્મ આંતરમાળખાકીય પ્રોજેક્ટ્સ :

- 500 કરોડથી ઓછા નિવેશ માટે 15% સહાય, 500 કરોડથી વધારે નિવેશ માટે 20% સહાય આપવામાં આવશે.

મંજૂરી માટે સમિતિઓ

રાજ્યસ્તરીય સમિતિ

(State-level Empowered Committee)

- ગુજરાતના માનનીય મુખ્યમંત્રીશ્રી આ સમિતિના પ્રમુખ હશે, જ્યારે પર્યટન વિભાગના મંત્રીશ્રી ઉપ-પ્રમુખ હશે.
- આ સમિતિમાં 11 સભ્યો છે.

ભૂમિકા :

- આ સમિતિ 500 કરોડ રૂપિયા કરતાં વધારે રોકાણ મૂલ્ય અથવા મેગા ઇવેન્ટ્સને મંજૂરી આપશે.
- આ નીતિ હેઠળના તમામ વિવાદો અને વિવિધ અર્થઘટન સમિતિને મોકલવામાં આવે છે, જેનો નિર્ણય અંતિમ અને બંધનકર્તા રહેશે.
- સમિતિ સિનેમેટિક પર્યટન નીતિની સમીક્ષા કરશે. તેમજ બહેતર અને કાર્યક્ષમ અમલીકરણ માટે વિવિધ વિભાગોનું સંકલન કરશે.

કોન્ટેન્ટ અને ક્વોલિટી માટે સમિતિ :

- ફિલ્મમાં ઉપયોગ થતા કોન્ટેન્ટ અને ક્વોલિટીની યોગ્યતા ચકાસવા માટે આ સમિતિની રચના કરવામાં આવશે.

રાજ્યસ્તરીય અમલીકરણ સમિતિ

(State-level Implementation Committee)

- આ સમિતિની અધ્યક્ષતા ગુજરાત રાજ્યના પર્યટન-મંત્રીશ્રી કરે છે.
- આ સમિતિના દાયરામાં 100 કરોડથી 500 કરોડ સુધીના નિવેશ પ્રોજેક્ટ આવે છે.
- નીતિ હેઠળ રોકાણકારો દ્વારા સામનો કરવામાં આવતી સમસ્યાઓના નિરાકરણ અને પ્રોજેક્ટ અમલીકરણને સક્ષમ બનાવવા માટે કાર્ય કરશે.
- નીતિ હેઠળની અરજીઓના નાણાકીય લાભોનું મૂલ્યાંકન કરશે.
- નીતિની પ્રગતિ પર ધ્યાન રાખશે તેમજ સમયાંતરે નીતિમાં સુધારાઓની ભલામણ કરશે.

સિનેમેટિક પર્યટનનું આર્થિક મૂલ્ય

ભારતીય મીડિયા ક્ષેત્રમાં સિનેમા, OTT અને ટેલિવિઝનનો ફાળો 2024 સુધી 57% સુધી થવાની શક્યતા છે.

2019-24 વચ્ચે મનોરંજન અને મીડિયા ઉદ્યોગ 9% ના વાર્ષિક CAGR સાથે વધીને \$39 બિલિયન વધશે.

2007થી જ ભારત વિશ્વનો સૌથી મોટો સિનેમા નિર્માતા ઉદ્યોગ બન્યો હતો. ભારતમાં બોલિવૂડ, હોલિવૂડ, OTT, પ્રાદેશિક સિનેમા વગેરેનો મોટો ફાળો છે. ભારતમાં હિન્દી સિનેમા 40% નાણાકીય ભાગીદારી આપે છે, જ્યારે અન્ય ભાષાઓની ફિલ્મોની ભાગીદારી 50% જેટલી છે.

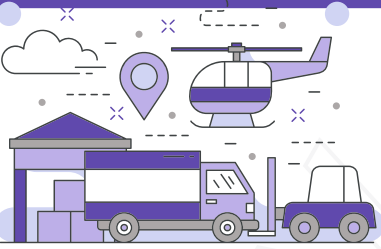
ભારતની સિનેમા ફ્રેન્ડલી નીતિને કારણે ભારતમાં દર વર્ષે સિનેમાનો ઝડપી વિકાસ થઈ રહ્યો છે. જેથી મનોરંજન અને મીડિયા ઉદ્યોગનો વિકાસ 7% ના દરથી થઈ રહ્યો છે.

1 સિનેમેટિક પર્યટન નીતિથી ગુજરાતને ફાયદાઓ

1. **રાજ્યમાં સિનેમેટિક પ્રગતિ :** મહારાષ્ટ્ર, આંધ્ર પ્રદેશ, કર્ણાટક વગેરે રાજ્યોમાં જેમ સિનેમેટિક ઉદ્યોગમાં પ્રગતિ થઈ છે, તેમ ગુજરાતમાં સિનેમેટિક ઉદ્યોગમાં પ્રગતિ આ નીતિ વડે કરવામાં કરવામાં મદદ મળશે.
2. **આંતરમાળખાનો વિકાસ :** ફિલ્મ સિટી, ફિલ્મ/ટેલિવિઝન સ્ટુડિયો, પોસ્ટ-પ્રોડક્શન સ્ટુડિયો, ફિલ્મ ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યૂશન વગેરે જેવા આંતર- માળખાથી સિનેમેટિક પર્યટનને પ્રોત્સાહન મળશે. નીતિના માધ્યમથી ગુજરાતમાં સિનેમેટિક આંતરમાળખાનો વિકાસ અને નાણાકીય સહાયતા મળવાથી ફિલ્મ નિર્માતા અને અન્ય લોકો ગુજરાતમાં આકર્ષાશે. જેથી રાજ્યમાં પર્યટન અને સિનેમેટિક પર્યટનમાં વધારો થશે.
3. **ઉદ્યોગ સાહસિકતામાં વધારો :** ફિલ્મ શૂટિંગ, ફિલ્મ એડિટિંગ, OTT પ્લેટફોર્મમાં વૃદ્ધિ, TV સિરીયલો વગેરેના માધ્યમથી ગુજરાતના યુવાનોને ઉદ્યોગ સાહસિકતાની તકો મળી રહેશે.
4. **ગુજરાત 'ડેસ્ટિનેશનલ' સાઈટ :** ફિલ્મના શૂટિંગો દ્વારા ગુજરાત એક સિનેમેટિક ડેસ્ટિનેશનલ સાઈટ તરીકે ઉભરી શકે છે. જે ગુજરાતને સિનેમા જગતમાં પ્રગતિ કરવા મદદરૂપ થશે. ગુજરાતની ઐતિહાસિક ધરોહર, દરિયાકિનારો, રણવિસ્તાર, આધુનિક ગિફ્ટસિટી, સૌથી ઊંચું સ્ટેચ્યુ 'Statue of Unity' તેમજ સાંસ્કૃતિક વિવિધતા, ઉદ્યોગ સાહસિકતાની ક્ષમતાથી વિશ્વને રૂબરૂ કરવામાં સહાય મળી શકે.
5. **નાણાકીય સુલભતા :** રાષ્ટ્રીય તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય ફિલ્મોનું શૂટિંગ ગુજરાતમાં થવાથી સરકારને કરરૂપી નિશ્ચિત રકમ મળશે. જે રાજ્યની નાણાકીય સુલભતામાં વૃદ્ધિ કરશે.
6. **રોજગારની તકો :** સિનેમેટિક પર્યટન વડે રાજ્યમાં પ્રત્યક્ષ તેમજ પરોક્ષ રોજગારીની તકો ફીચર ફિલ્મો, ડોક્યુમેન્ટરી ફિલ્મો, વેબ સિરીઝો વગેરેમાં વધશે. સિનેમેટિક પર્યટન નીતિના માધ્યમથી રાજ્યમાં રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સિનેમેટિક પર્યટકોનો ધસારો વધારી શકાય છે. જેનાથી રાજ્યમાં નવી તકો અને રોજગાર પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે. રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સિનેમેટિક પર્યટકોના ધસારાથી રાજ્યમાં હોટલો, રીસોર્ટ અને શૂટિંગ ડેસ્ટિનેશન વગેરેનો વિકાસ થશે.
7. **સિનેમેટિક પર્યટનમાં વધારો :** સિનેમા પ્રવૃત્તિ, આંતરમાળખાકીય વૃદ્ધિ, સિનેસિટી, શૂટિંગ સ્ટુડિયો વગેરેના માધ્યમથી રાષ્ટ્રીય તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય સિનેમેટિક પર્યટનમાં વધારો કરી શકાય. ગુજરાતમાં ઐતિહાસિક ધરોહર, સાંસ્કૃતિક વૈવિધ્ય, નૈસર્ગિક સૌંદર્ય, આધુનિક વિકાસની વિપુલતા છે. જેથી રાજ્યમાં પર્યટનની ક્ષમતા વધારે રહેલી છે. તાજેતરમાં જાહેર કરેલ નીતિના આધારે રાજ્યમાં સિનેમેટિક પર્યટન વધારવા પ્રોત્સાહન મળશે. નીતિ હેઠળ ફિલ્મો માટે સુવિધાજનક આંતરમાળખું, નાણાકીય સહાય, વહીવટી સરળતા અને અદ્યતન સુવિધાઓના માધ્યમથી રાજ્યમાં રાષ્ટ્રીય તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય સિનેમેટિક પર્યટન વધશે.
8. **શ્રેષ્ઠ ફિલ્મોના નિર્માણની સંભાવના :** નીતિ હેઠળ પનોરમા સ્ટુડિયો ઇન્ટરનેશનલ લિમિટેડ, દેવગન સ્ટુડિયો, લક્ષ્મી ફિલ્મ લેબોરેટરી અને સ્ટુડિયો વગેરે સાથે MoU દ્વારા ભવિષ્યમાં ગુજરાતમાં શ્રેષ્ઠ મૂવી બનવાની તક.
9. **ગુજરાતી સિનેમાને પીઠબળ :** સિનેમેટિક નીતિથી ગુજરાતી ભાષાનાં સિનેમા જગતને પીઠબળ પ્રાપ્ત થશે. જે નવા વિચારો અને ઊર્જા સાથે નવી સીમાઓ સર કરવાનો પ્રયત્ન કરશે.

રાષ્ટ્રીય લોજિસ્ટિક નીતિની જાહેરાત

પૃષ્ઠભૂમિ

વડાપ્રધાનશ્રી દ્વારા નવી દિલ્હી ખાતે રાષ્ટ્રીય લોજિસ્ટિક નીતિની જાહેરાત કરીને દેશમાં ટેકનોલોજીથી સક્ષમ, સંકલિત, સ્થિતિસ્થાપક અને ટકાઉ લોજિસ્ટિક ઇકોવ્યવસ્થાનું નિર્માણ કરવાનો સંકલ્પ રજૂ કરાયો છે.

1 લોજિસ્ટિક એટલે શું ?

- લોજિસ્ટિક એટલે એક સ્થળથી બીજા સ્થળે લોકો, વસ્તુઓ, સાધનોનું પરિવહન, આયોજન અને સંગ્રહણ કરવું. લોજિસ્ટિકમાં વસ્તુ ખરીદી, સંગ્રહ અને ડિલિવરીનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

1 ભારતની નવી રાષ્ટ્રીય લોજિસ્ટિક નીતિ

હેતુ : સંકલિત અને ત્વરિત આર્થિક વિકાસ માટે સક્ષમ એવી ટેકનોલોજીકલ સક્ષમ, સંકલિત, સ્થિતિસ્થાપક, ટકાઉ અને વિશ્વસનીય લોજિસ્ટિક ઇકોવ્યવસ્થાનું નિર્માણ કરવું.

લક્ષ્યો :

ભારતમાં લોજિસ્ટિકનો ખર્ચ ઘટાડીને વૈશ્વિક બેંચમાર્ક અનુસાર 2030 સુધીમાં લાવી દેવો.

કુશળ લોજિસ્ટિક ઇકોવ્યવસ્થા બનાવવા હેતુ ડેટા સંચાલિત નિર્ણય વ્યવસ્થા સર્જવી.

લોજિસ્ટિક પ્રદર્શન સૂચકાંકમાં ભારતનું સ્થાન ટોપ 25 માં લાવવું.

નીતિની લાક્ષણિકતાઓ

- નીતિની અમલીકરણ વિસ્તૃત લોજિસ્ટિક એક્શન પ્લાન દ્વારા કરવામાં આવશે. આ એક્શન પ્લાનમાં નીચે મુજબનાં ક્ષેત્રો પર ધ્યાન દોરવામાં આવશે :

સંકલિત ડિજિટલ લોજિસ્ટિક વ્યવસ્થા :

લોજિસ્ટિક સાથે જોડાયેલા વિવિધ હિતધારકોના ડેટા સ્ત્રોતને જોડતી “એકીકૃત લોજિસ્ટિક ઇન્ટરફેસ પ્લેટફોર્મ” (Unified Logistics Interface Platform - ULIP) વ્યવસ્થા બનાવાશે.

સંપત્તિનું માનકીકરણ :

લોજિસ્ટિકની માળખાકીય સુવિધાને વૈશ્વિક સ્તરની બનાવવા પર ધ્યાન.

લોજિસ્ટિક ક્ષમતા નિર્માણ :

માનવ સંસાધન રણનીતિ બનાવીને લોજિસ્ટિક ક્ષેત્ર માટે જરૂરી કૌશલ્યનો વિકાસ કરવામાં આવશે.

રાજ્યની ભૂમિકા :

રાજ્ય/શહેરી સ્તરનો લોજિસ્ટિક પ્લાન વિકસાવવા સંસ્થાકીય મદદ પૂરી પડાશે તથા શહેરોનાં પ્રદર્શન પર રાજ્ય દ્વારા દેખરેખ રાખીને ક્રમાંક આપવામાં આવશે.

EXIM (આયાત-નિકાસ) લોજિસ્ટિક :

આયાત-નિકાસ સરળ બનાવવા આંતરમાળખામાં રહેલી ખામીઓને વિશ્વસનીય અને કુશળ લોજિસ્ટિક ફ્રેમવર્ક દ્વારા દૂર કરવામાં આવશે.

સેવા સુધારણા ફ્રેમવર્ક :

ક્ષેત્રો વચ્ચે નિયમન વ્યવસ્થામાં સુધારો, માનકીકરણને પ્રોત્સાહન, વિભાગો વચ્ચે આંતર કાર્યક્ષમતામાં વૃદ્ધિ લાવવામાં આવશે.

કુશળ લોજિસ્ટિક માટે ક્ષેત્રવિશેષ પ્લાન :

પ્રત્યેક ક્ષેત્રો માટે PM ગતિશક્તિ મિશનને તર્કસંગત કુશળ લોજિસ્ટિક પ્લાન બનાવવામાં આવશે. આ પ્લાન આંતર-કુશળતા, ટકાઉપણું, દૃઢતા અને નવાચારને આધિન રહેશે.

લોજિસ્ટિક પાર્કનો વિકાસ :

લોજિસ્ટિક પાર્ક વિકસાવીને તેમનું સમગ્ર નેટવર્ક બનાવાશે, તદ્દુપરાંત પરિવહન નેટવર્ક દ્વારા પ્રત્યેક લોજિસ્ટિક પાર્કને જોડવામાં આવશે.

નીતિનું અમલીકરણ

- નીતિનાં અમલીકરણ પર દેખરેખ રાખવાની જવાબદારી PM ગતિ શક્તિ મિશન હેઠળ ગઠિત “સચિવોના સમૂહ” (Empowered Group of Secretaries - EGoS)ને સોંપવામાં આવી છે.
- લોજિસ્ટિક ક્ષેત્રની પ્રક્રિયાઓ, નિયામકો અને ડિજિટલીકરણમાં સુધારા માટે “સેવા સુધારણા સમૂહ” બનાવાયું છે.

રાષ્ટ્રીય લોજિસ્ટિક નીતિના ફાયદા

1. વિકસિત આંતરમાળખું :

ભારતની વિકસિત રાષ્ટ્ર બનવાની દિશામાં રહેલી સૌથી મોટી અડચણ એવું નબળું આંતરમાળખું મજબૂત બનાવવામાં મદદ મળશે.

2. સંકલિત લોજિસ્ટિક ક્ષેત્ર :

ભારતનું લોજિસ્ટિક ક્ષેત્ર ખૂબ જ વધુ પડતી સરકારી બાધ્યતાથી ગ્રસિત છે. સરકારી મંજૂરીઓની પ્રક્રિયા સરળ બનતાં લોજિસ્ટિકને વેગ મળશે.

3. ડિજિટલ એકીકરણ :

પરિવહન ક્ષેત્રની ડિજિટલ સેવાઓને એકમાત્ર પોર્ટલ ULIP પ્લેટફોર્મ પર લાવીને ઝડપી અને કુશળ પરિવહન શક્ય બનાવી શકાશે.

4. નિકાસમાં વૃદ્ધિ :

લોજિસ્ટિક ખર્ચમાં ઘટાડો થતાં ભારતીય ઉદ્યોગો સ્પર્ધાત્મક બનશે. પરિણામે, ભારતીય વસ્તુઓની વિદેશમાં માંગ વધતાં નિકાસ વધશે. એક સર્વેક્ષણ અનુસાર, લોજિસ્ટિક ખર્ચમાં 10% ઘટાડો થાય તો નિકાસમાં 5%નો વધારો થઈ શકે.

લોજિસ્ટિક ક્ષેત્ર મજબૂતી માટે સરકારી પ્રયાસો

- લોજિસ્ટિક ક્ષેત્રમાં વિવિધ હિતધારકો વચ્ચે સંકલન સાધવા વાણિજ્ય વિભાગમાં લોજિસ્ટિક ડિવિઝન બનાવાયો છે.
- આંતરમાળખાનો વિકાસ કરવાં રોકાણ વધારી દેવાયું છે. ભારતમાળા યોજના હેઠળ 84000 કિ.મી. માર્ગ બનાવવા 5.5 ટ્રિલિયન રૂ. ની ફાળવણીનું આયોજન, સાગર માલા યોજના હેઠળ 6 ટ્રિલિયન રૂ. ના ખર્ચે જળમાર્ગનો વિકાસ કરવાનું નક્કી કરાયું છે.
- સમર્પિત માલ પરિવહન કોરિડોર, મલ્ટી મોડલ લોજિસ્ટિક પાર્કનો વિકાસ કરાઈ રહ્યો છે.

તમને ખાખી પહેરાવવા માટે આવી રહી છે
ગુજરાતની સર્વશ્રેષ્ઠ ફેકલ્ટી ટીમ

CONSTABLE

Date **19-01-2023**

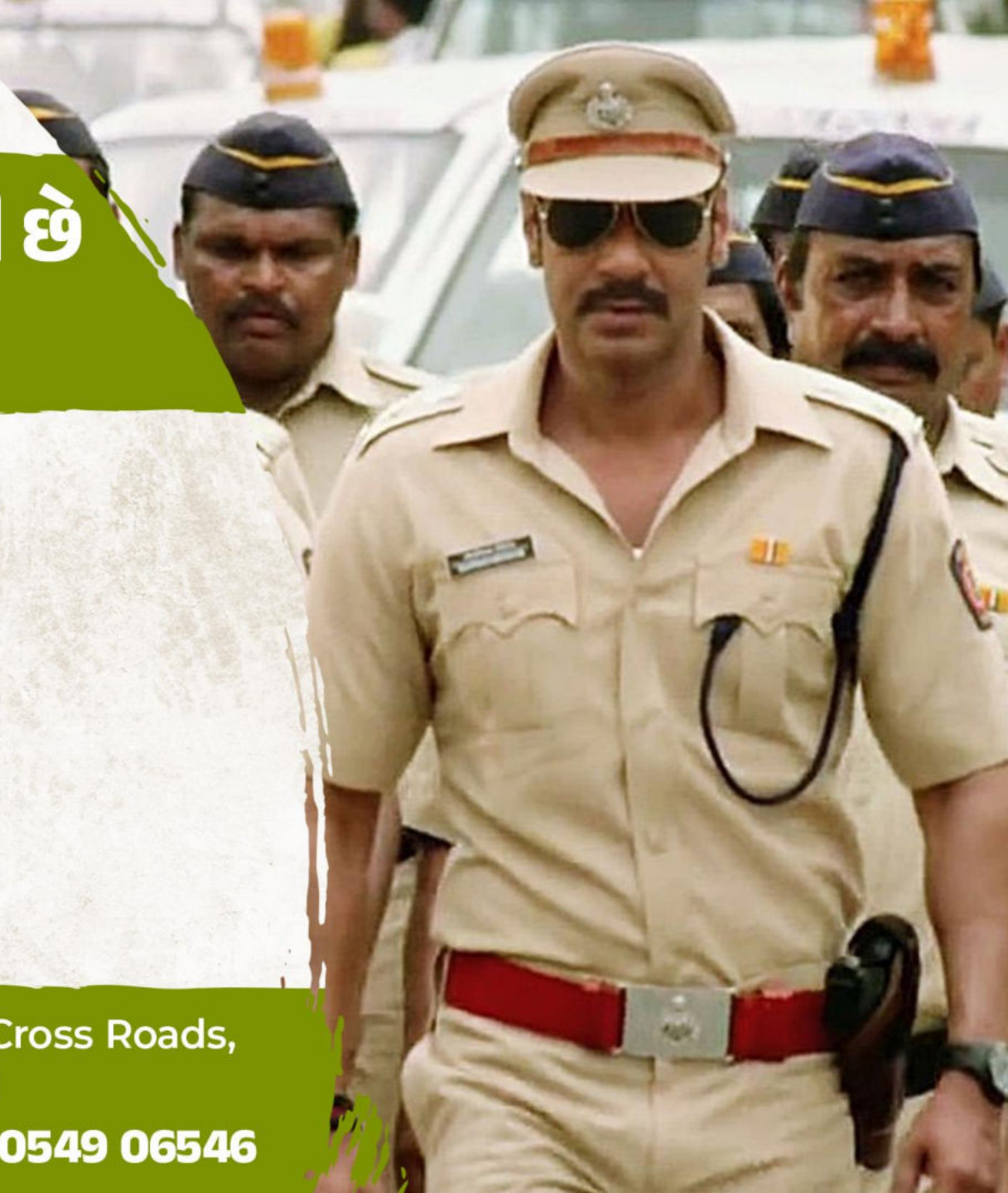
Time **11:00 to 1:00**

Fees **18000** (~~25000~~)

(Offer Valid till 19 January)

Address : 1st Floor, Ashwamegha Complex, Sargasan Cross Roads,
KH-0 Circle, Gandhinagar, Gujarat - 382421

 77788 98734 | 90549 03902 | 96249 43920 | 90549 06546

ભારતના લોજિસ્ટિક ક્ષેત્રમાં રહેલી ખામીઓ

ઉચ્ચ લોજિસ્ટિક ખર્ચ :

- લોજિસ્ટિક આંતરમાળખું વિકસાવવા પૂરતા ભંડોળનો અભાવ, નબળું જોડાણ અને માર્ગ પરિવહન પર વધુ પડતી નિર્ભરતાને લીધે લોજિસ્ટિક ખર્ચ GDPના 14% જેટલો આવ્યો છે.

સમન્વયનો અભાવ :

- લોજિસ્ટિકમાં ચાર ક્ષેત્રો-પરિવહન, વેર હાઉસ, આયોજન-અમલીકરણ અને મૂલ્યવર્ધન (Value addition) રહેલાં છે. આ ચારેય ક્ષેત્રોનું નિયમન અલગ અલગ એજન્સી કરતી હોવાથી સમન્વયની સમસ્યા આવે છે.

નબળી વેરહાઉસ ક્ષમતા :

- ભારતની વેરહાઉસ ક્ષમતા જરૂરિયાત કરતાં ઓછી છે તથા તેમાં ખાનગી ક્ષેત્રનો ફાળો માત્ર 20% જ છે.

આંતરજોડાણ અપૂરતું :

- લોજિસ્ટિકનાં વિવિધ માધ્યમો (માર્ગ, રેલ્વે વગેરે) વચ્ચે આંતરજોડાણના અભાવે વસ્તુઓને છેવાડાના વિસ્તારો સુધી પહોંચાડી શકાતી નથી. જેમ કે, બંદરો સાથે રેલ્વે-માર્ગનું આંતર જોડાણ નબળું હોવાથી પરિવહનમાં વધુ સમય લાગે છે.

સ્પર્ધાત્મકતામાં કચાશ :

- કન્ટેનર ટ્રેન ઓપરેટર અને વિદેશી જહાજ માલિકો જેવા ખાનગી ક્ષેત્ર હિતધારકોને જાહેર ક્ષેત્રની કંપનીઓ જેટલી સુવિધા નથી મળતી. આમ, શ્રેષ્ઠ લોજિસ્ટિક વિકસાવવાની સ્પર્ધાના અભાવે સમગ્ર ક્ષેત્ર નબળું રહી ગયું છે.

જટિલ અને શિથિલ પ્રશાસન :

- ભારતમાં કસ્ટમ મંજૂરીઓનો સમય 100 કલાકથી વધુ અને દસ્તાવેજ ખરાઈનો સમય 50 કલાકથી વધુ છે. આમ, પ્રશાસનિક જટિલતાને લીધે માલ પરિવહનમાં વિલંબ આવે છે.

લોજિસ્ટિક ક્ષેત્રને મજબૂત બનાવવાના ઉપાયો

ટેકનોલોજી પ્રયોગ :

નીતિ આયોગની ભલામણ મુજબ ULIP બનાવાયું, એ સકારાત્મક પગલું છે. આ પોર્ટલ દ્વારા લોજિસ્ટિકની બધી જ સમસ્યાનું નિવારણ લાવવા એકલ વ્યવસ્થા પૂરી પડાશે. આ પોર્ટલને લોજિસ્ટિક માર્કેટપ્લસ તરીકે વિકસાવવું જોઈએ.

ટેરિફમાં સુધારા :

વિવિધ લોજિસ્ટિક માધ્યમો પર ટેરિફમાં રહેલી ભિન્નતા દૂર કરીને તાર્કિક ટેરિફ લગાવવો જોઈએ.

સુદૃઢ આયોજન :

આંતરમાળખાનો વિકાસ સમન્વય અને સંકલિત આયોજન દ્વારા કરીને લોજિસ્ટિક ખર્ચ ઘટે તેવી સુવિધા વિકસાવવી.

કુશળ અને સક્ષમ વેરહાઉસ :

વિશેષ પરિવહન સુવિધા વિકસાવવી તથા વેરહાઉસનો વિકાસ કરવા ખાનગી ક્ષેત્રની ભૂમિકાને પ્રોત્સાહન આપવું.

આંતરરાષ્ટ્રીય માનકોનો અમલ :

પરિવહન સાધનો અને સોફ્ટવેરમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરનાં માપદંડો અપનાવીને લોજિસ્ટિકમાં કુશળતા વધારવી જોઈએ.

સ્પર્ધાત્મકતા :

ભારતે લોજિસ્ટિક પ્રદર્શન સૂચકાંકમાં પોતાનું પ્રદર્શન સુધારીને સ્પર્ધામાં વધારો કર્યો છે. સાથે જ જાહેર ક્ષેત્ર અને ખાનગી ક્ષેત્રની કંપનીઓ માટે સમાન સુવિધા અને વ્યવસ્થા પૂરી પાડીને સ્પર્ધાનો માહોલ બનાવવો.

‘ઈન્ડિયા@100 માટે સ્પર્ધાત્મકતા રોડમેપ’

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં પ્રધાનમંત્રીની આર્થિક સલાહકાર પરિષદ દ્વારા ઈન્સ્ટિટ્યુટ ફોર કોમ્પિટિટિવનેસ અને હાર્વર્ડ બિઝનેસ સ્કૂલના માર્કલ ઈ. પોર્ટર અને ડૉ. કિશ્ચિયન કેટેલ્સના સહયોગથી ‘ઈન્ડિયા@100 માટે સ્પર્ધાત્મકતા રોડમેપ’ નામનો અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

ઉદ્દેશ્ય :

- વર્ષ 2047માં ભારત તેની સ્વતંત્રતાનાં 100 વર્ષની ઉજવણી કરે ત્યાર સુધીમાં ભારતને ઉચ્ચ આવક ધરાવતું અર્થતંત્ર બનાવવા અંગે એક સર્વગ્રાહી અભિગમ સાથે માર્ગદર્શન આપવું.

- જો ભારત આગામી 25 વર્ષ સુધી 7 થી 7.5 ટકાનો સતત વિકાસ દર હાંસલ કરવામાં સફળ રહે, તો 2047 સુધીમાં ઉચ્ચ-મધ્યમ આવક ધરાવતો દેશ બની શકે છે અને આ વૃદ્ધિ દરથી ભારત 2047 સુધીમાં 20 ટ્રિલિયન ડોલરની અર્થવ્યવસ્થા બની શકે છે.

I અહેવાલ દ્વારા અપાયેલ મુખ્ય સૂચનો

1. ઉત્પાદકતા (Productivity) :

- અર્થવ્યવસ્થામાં સતત સમૃદ્ધિ લાવવા ઉત્પાદકતા જરૂરી છે. જેના માટે ઉદ્યોગો અને નાગરિકોની ઉત્પાદકતામાં વધારો કરી તેમને વધુ સક્ષમ બનાવવા પગલાં લેવાં જોઈએ.

2. 4Sનો સિદ્ધાંત :

- અહેવાલ 4S સિદ્ધાંતો પર આધારિત ક્ષેત્ર-વિશિષ્ટ નીતિઓ દ્વારા ભારતને ઉચ્ચ આવક ધરાવતો દેશ બનાવવાનો માર્ગ દર્શાવે છે. 4S સિદ્ધાંતમાં સમાવિષ્ટ બાબતો :

i. Social : સામાજિક પ્રગતિ

ii. Share : તમામ પ્રદેશોમાં વિકાસના ફળોની વહેંચણી

iii. Sustainable : પર્યાવરણીય દૃષ્ટિએ 'ટકાઉ' વિકાસ

iv. Soild : બાહ્ય જોખમો સામે ટકે તેવી 'નક્કર' અર્થવ્યવસ્થાનું ઘડતર

- કંપની અને કર્મચારીઓએ વધુ કાર્યક્ષમ બનવા અને તેના પરિણામે મેળવેલ ઉપલબ્ધિઓની યોગ્ય વહેંચણી કરવા પર ભાર મૂકવો. નીતિ અમલીકરણમાં સુધારો કરવા વિવિધ પગલાં લેવાં.
- આ અહેવાલ મુખ્યત્વે બે ભાગોમાં વહેંચાયેલ છે :
1. ડાયગ્નોસ્ટિક વિભાગ (Diagnostic Section), 2. વ્યૂહાત્મક વિભાગ (Strategy Section)

I અહેવાલમાં સૂચિત અન્ય મહત્વની બાબતો

- શ્રમ ગતિશીલતા/એકત્રીકરણ. (Labor Mobilization)
- નોકરીની તકોનું નિર્માણ તથા સ્પર્ધાને પ્રોત્સાહન.
- વિવિધ મંત્રાલયોમાં વધુ સારું સંકલન અને તેના દ્વારા નીતિ અમલીકરણમાં સુધારો.
- ભારતની શક્તિઓ અને તેના અજોડ ફાયદાઓની સંપૂર્ણ સમજ કેળવી તેનો મહત્તમ લાભ લેવા પ્રયત્નો કરવા. (ઉ.દા. ભારતનું ડેમોગ્રાફિક ડિવિડન્ડ)
- પ્રદેશ વિશિષ્ટ નીતિઓનું ઘડતર. (Region Specific Policies)
- લક્ષ્યો હાંસલ કરવા માટે ક્ષેત્રવિશેષ (Sector Specific) રોડમેપ્સ વિકસાવવા.
- મુખ્ય અગ્રતા ક્ષેત્રો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું. (Key Priority Sector)
- લાંબાગાળાના આર્થિક વિકાસને ટકાવી રાખવા સુવ્યવસ્થિત સામાજિક નીતિઓનું ઘડતર અને અમલીકરણ.
- દેશના નાગરિકો માટે ઈઝ ઓફ લિવિંગ અને ઉદ્યોગો માટે ઈઝ ઓફ ડુઈંગ બિઝનેસ.

I સ્પર્ધાત્મકતા મજબૂત કરવાની ભારતની ક્ષમતાઓ

1

વસ્તી વિષયક ડિવિડન્ડ :

ભારત વિશ્વનો સૌથી યુવા દેશ છે. ભારતમાં 15-59 વર્ષના કાર્યકારી વય જૂથમાં લગભગ 900 મિલિયન લોકો (કુલ વસ્તીના 67%) હતા, જે પ્રજનન દરમાં ઘટાડો થવા છતાં 2030 સુધીમાં તેમાં વધુ 100 મિલિયન સુધીનો ઉમેરો થવાની સંભાવના છે. આમ ભારત પાસે વિશાળ શ્રમબળ રહેલું છે.

2

વિશ્વનાં સ્પર્ધાત્મક બજારમાં ભારતની વધી રહેલ ભાગીદારી :

ભારત વૈશ્વિક સ્તરે ફાર્માસ્યૂટિકલ, કાપડ ઉદ્યોગ, IT સેવાઓ વગેરે ક્ષેત્રોમાં વૈશ્વિક સ્પર્ધામાં ટોચનું સ્થાન ધરાવે છે. આ ઉપરાંત ઉત્પાદન ક્ષેત્રનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે. જે ભારતને વિવિધ ક્ષેત્રોમાં વૈશ્વિક સ્તરે મજબૂત સ્થાન અપાવશે.

3 વિદેશી સીધુ રોકાણ (FDI) મેળવવામાં આગવું સ્થાન : વર્લ્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ અહેવાલ 2022 અનુસાર, ભારત 2020માં વિશ્વના મોટા FDI પ્રાપ્તકર્તાઓમાં આઠમા ક્રમે હતું, જે 2019માં નવમા ક્રમે હતું.

4 ભારતમાં થઈ રહેલ ઔદ્યોગિક પ્રગતિ : ભારતમાં 1994 થી 2004 સુધી ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન સરેરાશ 6.12% હતું, જે એપ્રિલ 2021 માં 133.50%ના સર્વકાલીન ઉચ્ચ સ્તરે પહોંચ્યું હતું. ભારતના ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રના મૂળભૂત આયામો મજબૂત બની રહ્યા છે.

5 સેવા ક્ષેત્રમાં ભારત વૈશ્વિક હબ : ભારત સોફ્ટવેર સેવાઓ માટે એક નિકાસ કેન્દ્ર તરીકે ઊભરી આવ્યું છે. ભારતીય આઈટી આઉટસોર્સિંગ સર્વિસ માર્કેટમાં 2021 અને 2024ની વચ્ચે 6-8% વૃદ્ધિની અપેક્ષા છે.

6 ભારતની વૈવિધ્યસભર અર્થવ્યવસ્થા : ભારતની વૈવિધ્યસભર અર્થવ્યવસ્થામાં પરંપરાગત ગામડાની ખેતી, આધુનિક ખેતી, હસ્તકલા, આધુનિક ઉદ્યોગો અને સેવાઓ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, જે ભારતની બહુ આયામી પ્રગતિના માર્ગો મોકળા કરે છે.

7 વૈશ્વિક સ્તરે ભૌગોલિક-રાજકીય મહત્વ : ભારત દ્વારા વિવિધ દેશો સાથે વ્યૂહાત્મક ભાગીદારી અને મુક્ત વેપાર કરાર દ્વારા વેપાર સરળ બનાવવા પ્રયત્નો કરાયા છે. આ ઉપરાંત ઈન્ડો-પેસિફિકમાં ભારતનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન, વિશ્વની પાંચમાં નંબરની અર્થવ્યવસ્થા, વિશ્વાસપાત્ર ભાગીદાર, વિશ્વનો સૌથી યુવા દેશ વગેરે બાબતો ભારતને વૈશ્વિક સ્તરે મજબૂત સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવે છે.

8 ભારતમાં વધી રહેલ સ્ટાર્ટઅપ કલ્ચર : ભારતમાં વર્તમાનમાં 107 યુનિકોર્ન છે. ગત વર્ષે વિશ્વમાં સૌથી વધુ યુનિકોર્ન ભારતમાં નોંધાયાં હતાં, જે ભારતના વધી રહેલ સ્ટાર્ટ અપ કલ્ચરની પ્રગતિનું ચિત્ર સ્પષ્ટ કરે છે. ભારતમાં માન્ય સ્ટાર્ટઅપ્સની કુલ સંખ્યા વર્ષ 2016માં 471થી વધીને જૂન 2022 સુધીમાં 72993 થઈ ગઈ છે. આમ સ્ટાર્ટ અપ્સ અને સમગ્ર ટેકનોલોજી ઇકોસિસ્ટમ એ કોઈ પણ દેશ માટે વૃદ્ધિનું એન્જિન મનાય છે. (યુનિકોર્ન એ એક ખાનગી સ્ટાર્ટ-અપ છે, જેનું મૂલ્ય 1 બિલિયન યુએસ ડોલરથી વધુ હોય છે. કાઉબોય વેન્ચર્સના સ્થાપક એલીન લી દ્વારા આ 'યુનિકોર્ન' શબ્દને લોકપ્રિય બનાવવામાં આવ્યો હતો.)

I ભારતની સ્પર્ધાત્મકતા નબળી હોવાનાં કારણો

નબળી અને મોંઘી લોજિસ્ટિક સેવાઓ :

- ભારતીય લોજિસ્ટિક ખર્ચ GDPના 14% છે. ભારતે અમેરિકા અને ચીન જેવા દેશોની તુલનામાં ઘણા સુધાર કરવાની જરૂર છે. આ ઉપરાંત નબળી સંગ્રહ શ્રમતાના કારણે દેશને ખૂબ મોટું નુકસાન થાય છે.

સરકારનો બિનજરૂરી અને વધુ પડતો હસ્તક્ષેપ :

- સરકારી હસ્તક્ષેપ કેટલીકવાર યોગ્ય હેતુવાળો હોવા છતાં, ઘણીવાર સંપત્તિ સર્જનને ટેકો આપવાની બજારોની ક્ષમતાને નબળી પાડે છે અને વિપરીત પરિણામો તરફ દોરી જાય છે.

ક્ષેત્રીય વૈવિધ્યતાનો ફાયદો લેવામાં નિષ્ફળતા :

- ભારત વૈવિધ્યસભર ભૌગોલિક વિશેષતાઓ ધરાવે છે, પરંતુ અમુક ક્ષેત્રોમાં આંતરમાળખાકીય વિકાસનાં અભાવે બજાર અને દેશના અન્ય ભાગો સાથે આંતરજોડાણ પૂરતું ના થવાથી દેશમાં સર્વસમાવેશી વિકાસ થઈ શક્યો નથી.

જોબલેસ ગ્રોથ :

- સેન્ટર ફોર મોનિટરિંગ ઇન્ડિયન ઇકોનોમી (CMIE)ના ડેટા અનુસાર ભારતમાં બેરોજગારી દર 7-8%ની આસપાસ છે, જેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, નોકરીની વૃદ્ધિ એ જીડીપીની વૃદ્ધિ સાથે ગતિ જાળવી શકી નથી. ઉત્પાદન ક્ષેત્રનો ધીમો વિકાસ, કુશળ કામદારોનો અભાવને કારણે આ સમસ્યા વધુ જટિલ બની છે.

પોલિસી પેરાલિસિસ :

- સરકાર અથવા તેના વિવિધ વિભાગો અને એજન્સીઓ દ્વારા નીતિવિષયક નિર્ણયો લેવામાં વિલંબ, નિષ્ક્રિયતા અને અસમર્થતા અને સેવા વિતરણમાં વિલંબ વગેરે કારણોસર સામાજિક અને આર્થિક પ્રગતિના ધાર્યા લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરી શકાતાં નથી. આ ઉપરાંત નીતિમાં વારંવાર બદલાવ એ ઉદ્યોગકર્તાઓ અને રોકાણકારો માટે લાંબાગાળાનાં નિર્ણયો લેવામાં મુશ્કેલી ઊભી કરે છે.

કાર્યકુશળ કારીગરોનો અભાવ :

- માનવ વિકાસ અહેવાલ (HDI) 2020 મુજબ, શ્રમબળમાં પાંચમાંથી એક ભારતીય "કુશળ" છે. ભારતની સમસ્યા એ છે કે ત્યાં શ્રમબળનો બિલકુલ અભાવ નથી. પરંતુ જ્યારે કુશળ શ્રમની માંગને પહોંચી વળવાની વાત આવે છે ત્યારે સમસ્યા ઊભી થાય છે.

અસમાનતા :

- અસમાનતા શહેરી વિસ્તારોમાં સૌથી વધુ જોવા મળે છે. અસમાનતા મોટાભાગે વધતી સંપત્તિ અને આવકની અસમાન વહેંચણીના લીધે સતત વધતી રહે છે. જેના કારણે ગરીબીનું દુષ્ચક્ર (VICIOUS CYCLE) સતત પ્રબળ બને છે.

સમગ્ર દેશમાં કાયદાકીય એક્સૂત્રતાનો અભાવ :

- દેશના વિવિધ ક્ષેત્રો/રાજ્યોમાં કાયદામાં અસમાનતા હોવાથી વ્યવસાય કરવામાં અને વિકસાવવામાં અડચણો પેદા થાય છે. આ ઉપરાંત નવા ઉદ્યોગ સ્થાપવા જમીન હસ્તાંતરણથી લઈને પાયાની જરૂરિયાતો (પાણી, વીજળી વગેરે) પૂરી પાડવામાં નિષ્ફળતાને કારણે નવા રોજગારોને પ્રોત્સાહન મળતું નથી.

ઓછી મહિલા શ્રમ દળ ભાગીદારી :

- ભારતનો મહિલા શ્રમદળ ભાગીદારી દર (FLPR) ઘટી રહ્યો છે. તે વૈશ્વિક સરેરાશથી લગભગ 45%થી પણ નીચો છે. FLPR 31.2%થી ઘટીને 2018-19માં 24.5% થઈ ગયો છે. નોકરીઓમાં મહિલાઓની સંખ્યામાં 10 મિલિયનનો ઘટાડો થયો છે. વર્ષ 2021ના ગ્લોબલ જેન્ડર ગેપ ઇન્ડેક્સમાં ભારતનો ક્રમ 140મો હતો. જે 2022માં 146 દેશોમાં 135માં ક્રમે રહ્યો છે.

ભારત પર જળવાયુ પરિવર્તનની અસરો :

- બદલાઈ રહેલ વાતાવરણીય પરિસ્થિતિઓના કારણે કમોસમી વરસાદ, અતિવૃષ્ટિ, પૂર, દુષ્કાળ અને ખેત ઉત્પાદનમાં ઘટાડો વગેરે પરિસ્થિતિના કારણે આર્થિક નુકસાન.

સામાજિક સંવાદિતાનું ઘટતું પ્રમાણ :

- સામાજિક ક્ષેત્ર સંવાદિતા (social harmony) ખોરવાવાથી આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ભારતની છબી ખરડાય છે તથા ઇન્ટરનેટ શટડાઉન અને ઘંઘા-રોજગાર ઠપ પડવાથી આર્થિક નુકસાન થાય છે.

આગળની રાહ/સૂચિત ઉકેલો

1. માળખાકીય પરિવર્તન 2.0 :

ભારતમાં વિવિધ ક્ષેત્રો અને આર્થિક ગતિવિધિઓમાં ફેરફાર કરવો. જેમ કે ખેતી ક્ષેત્રે આધુનિકીકરણ દ્વારા ટકાઉ કૃષિ અને વધુ ઉત્પાદન, ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે ગુણવત્તાયુક્ત ઉત્પાદન અને રોજગાર, સેવા ક્ષેત્રે નવીનીકરણને પ્રોત્સાહન વગેરેના મારફતે નિકાસ વધારવા પ્રયાસો કરવા.

2. અસાધારણ પરિસ્થિતિ માટે અસાધારણ ઉકેલ :

ભારતમાં આર્થિક વૃદ્ધિના દરની સરખામણીએ રોજગાર વૃદ્ધિનો દર ધીમો છે. જેનો ઉકેલ લાવવો એ પાયાની જરૂરિયાત છે, જેના માટે વિશેષ પ્રયાસો કરવા ખૂબ આવશ્યક છે. જેમ કે, કૌશલ્ય તાલીમ પૂરી પાડવી, શિક્ષણના સ્તરમાં સુધારો વગેરે. આ ઉપરાંત કુપોષણ, ગરીબી, સ્વાસ્થ્ય, અસમાનતા વગેરેને લગતી સમસ્યાઓ સામે પણ મજબૂત ઉપાયો હાથ ધરવાની જરૂર છે.

3. સુરક્ષિત ડિજિટલ પ્રગતિ :

દેશમાં નાણાકીય સમાવેશન લાવવા માટે ડિજિટલ પ્રગતિ ખૂબ મહત્વપૂર્ણ ફાળો ભજવી રહી છે, ત્યારે ડિજિટલ માળખાને વધુ સુરક્ષિત અને ઝડપી બનાવવાની જરૂર છે. આ સાથે ડિજિટલ માળખાના ઉપયોગથી સરકારી કામગીરીમાં ઝડપ અને પારદર્શકતાને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.

4. સામાજિક અને સંસ્થાકીય અવરોધોમાં ઘટાડો :

દેશની પ્રગતિમાં દરેક નાગરિક સહભાગી બની શકે તેવી વ્યવસ્થા અને તકોની સમાનતા સુનિશ્ચિત કરવી જોઈએ. જેથી નવી પ્રતિભાને તકો મળવાથી આર્થિક અને સામાજિક પ્રગતિને વેગ મળે.

5. વિવિધ કાર્યક્રમો અને પહેલોનું સંકલન :

દેશના વિકાસ માટેનાં સંકલિત પ્રયાસોથી સંશાધનોનો મહત્તમ ઉપયોગ કરી નાણા અને સમયની બચત થશે અને વિવિધ વિશેષજ્ઞોના યોગદાનથી કાર્યક્રમો કે પહેલોના વાસ્તવિક લક્ષ્યને હાંસલ કરી શકવામાં સફળતા મળશે. (ઉ.દા. પ્રધાનમંત્રી ગતિશક્તિ યોજના)

6. બજારમાં રચનાત્મક સ્પર્ધાને પ્રોત્સાહન :

ભારતની બેરોજગારી જેવી સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે ઔદ્યોગિક પ્રગતિ ખૂબ જ અગત્યની છે, ત્યારે બજારમાં રચનાત્મક સ્પર્ધા હોવાથી કોઈનો એકાધિકાર સ્થપાશે નહીં અને નવીનીકરણ આવવાથી સ્થાનિક તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં ભારતીય ચીજવસ્તુઓની માંગ વધશે. (ઉ.દા. સરકાર દ્વારા ચાલતી Product Linked Incentive (PLI) યોજના)

7. ઉચ્ચ કૌશલ્યપ્રદાન :

વિશ્વના સૌથી યુવા રાષ્ટ્રના યુવાઓને ઉચ્ચ કૌશલ્યની ખાસ જરૂર છે. દેશમાં લગભગ 55%થી વધુ ગ્રેજ્યુએટ નોકરી મેળવવા સક્ષમતા/કૌશલ્ય ધરાવતા નથી. તે માટે કૌશલ્યવર્ધન કાર્યક્રમોમાં બજારની માંગ આધારિત સુધારા લાવવાં જોઈએ.

8. ગ્રામીણ શહેરી જોડાણને મજબૂતી :

આજે પણ ભારતમાં 65%થી વધુ વસ્તી ગામડાઓમાં રહે છે, ત્યારે ગ્રામીણ ક્ષેત્રે પણ શહેર જેવી સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવાથી તથા ગ્રામીણ અને શહેરી અર્થતંત્રના જોડાણથી બંનેની અરસપરસની માંગ પૂર્તિ દ્વારા પ્રગતિ હાંસલ થઈ શકે.

9. પર્યાવરણીય સંરક્ષણ સાથે આર્થિક વિકાસ :

પર્યાવરણના નુકસાનને કારણે ભારતને વાર્ષિક ખૂબ મોટું આર્થિક નુકસાન થાય છે. જેમ કે, ધંધારોજગાર ઠપ પડવા, પૂર, દુષ્કાળ, અતિવૃષ્ટિ, ખેત પેદાશોમાં ઘટાડો, મજૂરોની કાર્યક્ષમતામાં ઘટાડો, હીટવેલ્સ વગેરેનાં લીધે સમગ્ર અર્થતંત્ર પર પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે નકારાત્મક અસરો થાય છે.

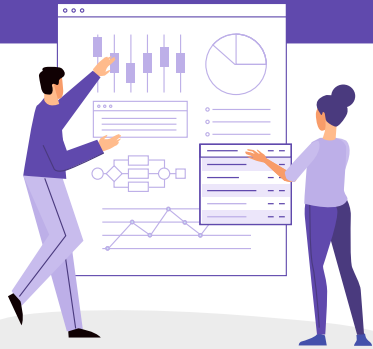
10. ભારતીય ઉદ્યોગોને વૈશ્વિક સ્તરે વધુ સ્પર્ધાત્મક બનાવવા :

ભારતીય કંપનીઓને સંરક્ષણવાદ દ્વારા પ્રોત્સાહન આપવાનું અને ફ્રી ટ્રેડ એગ્રીમેન્ટ્સ (FTAs) દ્વારા આયાત અંગે ફરિયાદ કરવાનું બંધ કરવું જોઈએ. તેના બદલે વૈશ્વિક સ્તરે વધુ સ્પર્ધાત્મક બનવું જોઈએ.

11. મહિલા ભાગીદારી વધારવા પ્રોત્સાહન :

મહિલાઓને અર્થતંત્રમાં સંપૂર્ણ રીતે ભાગ લેવા માટે સજ્જ કરવા નીતિઓ અને સામાજિક સુરક્ષા પ્રણાલીમાં સુધાર કરવો. મહિલાઓ માટેની સંસ્થાઓ તેમજ વ્યવસાયોમાં રોકાણની ઉપલબ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવી અને મહિલાઓને કૌશલ્ય તાલીમ પૂરી પાડી યોગ્ય કામ ઉપલબ્ધ કરાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

માનવ વિકાસ અહેવાલ 2021-22

પૃષ્ઠભૂમિ

સંયુક્ત રાષ્ટ્ર વિકાસ કાર્યક્રમ (UNDP) દ્વારા તાજેતરમાં ‘માનવ વિકાસ સૂચકાંક 2021-22 (Human Development Index-HDI)’ નામે અહેવાલ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે.

આ અહેવાલનું શીર્ષક (થીમ) : “Uncertain Times, Unsettled lives : Shaping our future in a Transforming world”

રિપોર્ટની મુખ્ય બાબત

- અહેવાલમાં જણાવ્યા મુજબ વર્ષ 2020 અને 2021 દરમિયાન વિશ્વના 90% દેશોમાંથી 40%થી વધુ દેશોમાં આ બંને વર્ષોમાં માનવ વિકાસ સૂચકાંક સ્કોરમાં ઘટાડો નોંધાયો છે. આ અહેવાલમાં 191 દેશોનું વાર્ષિક ધોરણે વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું છે.
- મોટાભાગના દેશોના સ્કોરમાં ઘટાડાનાં મુખ્ય કારણભૂત પરિબળો કોવિડ-19 મહામારી અને રશિયા-યુક્રેન યુદ્ધ છે.
- આ વર્ષે ભારત 0.633ના સ્કોર સાથે 132મા ક્રમે રહ્યું, જે 2021-22માં 0.645ના સ્કોર સાથે 131મા ક્રમે હતું.
- વિશ્વની પાંચમી સૌથી મોટી અર્થવ્યવસ્થામાં આ ઘટતા રેશિયોનું કારણ દેશના અપેક્ષિત આયુષ્યમાં ઘટાડો છે, જે 2020-21ના 69.7 વર્ષની સાપેક્ષે 2020-21માં 67.2 વર્ષ છે.
- તાજેતરના આંકડા મુજબ ભારતને મધ્યમ માનવ વિકાસની કેટેગરીમાં મૂકેલ છે.
- UNDPના અહેવાલ મુજબ વિશ્વના દેશોમાં માનવ વિકાસ સૂચકાંકમાં ઘટાડામાં દેશના અપેક્ષિત આયુષ્યમાં થયેલ ઘટાડો મુખ્ય પરિબળ છે.
- આ ઉપરાંત, વૈશ્વિક ધોરણે અપેક્ષિત આયુષ્ય 2019ના 72.8 વર્ષની સાપેક્ષે હાલ 71.4 વર્ષ છે.
- રિપોર્ટમાં એવાં પણ કેટલાક ક્ષેત્રો પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યાં છે, જેમાં ભારતે સુધારો દર્શાવ્યો છે. 2019ની સરખામણીએ ભારતમાં માનવ વિકાસના આંકડા પર અસમાનતાની અસર ઓછી છે. ભારત વિશ્વ કરતાં વધુ ઝડપથી સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેના માનવ વિકાસના અંતરને દૂર કરી રહ્યું છે.

- આ ઉપરાંત માનવ વિકાસમાં પર્યાવરણને ઓછું નુકસાન થયું છે.
- આંતર-સરકારી સંસ્થાએ ભારતમાં આરોગ્ય અને શિક્ષણ ક્ષેત્રે થયેલા રોકાણની પ્રશંસા કરી છે, તેને કારણે ભારતને વૈશ્વિક માનવ વિકાસ સરેરાશની નજીક આવવામાં મદદ મળી છે.
- UN અનુસાર દેશમાં શુદ્ધ પાણી, સ્વચ્છતા અને ઊર્જા જેવી સગવડોની પહોંચની સુનિશ્ચિતતા પ્રબળ બની છે. આ ઉપરાંત સંવેદનશીલ વસ્તી જૂથો માટે સામાજિક સુરક્ષામાં વધારો થયો છે.

મુખ્ય દેશના આંકડા (2021-22)

રેન્ક	દેશ	HDI સ્કોર	અપેક્ષિત આયુષ્ય	શાળામાં અભ્યાસ સમયે અપેક્ષિત આયુષ્ય	શાળામાં સરેરાશ અભ્યાસના વર્ષ	પ્રતિ વ્યક્તિ કુલ રાષ્ટ્રીય આવક (\$માં)
1	સ્વીટ્ઝરલેન્ડ	0.962	84	16.5	13.9	66,933
2	નોર્વે	0.961	83.2	18.2	13.0	64,660
3	આઈસલેન્ડ	0.959	82.7	19.2	13.8	55,782
21	USA	0.921	77.2	16.3	13.7	64,765
79	ચીન	0.768	78.2	14.2	7.6	17,504
132	ભારત	0.633	67.2	11.9	6.7	6,590
161	પાકિસ્તાન	0.544	66.1	8.7	4.5	4,624
191	દક્ષિણ સુદાન	0.385	55.0	5.5	5.7	768
			(SDG-3)	(SDG-4.3)	(SDG-4.4)	(SDG-8.5)

ભારતમાં 2020-21ની સાપેક્ષે 2021-22ના આંકડા

પરિમાણ	2020-21	2021-22	
રેન્ક	131	132	↓
HDI સ્કોર	0.645	0.633	↓
અપેક્ષિત આયુષ્ય	69.7	67.2	↓
શાળામાં અભ્યાસ સમયે અપેક્ષિત આયુષ્ય	12.2	11.9	↓
શાળામાં સરેરાશ અભ્યાસના વર્ષ	6.5	6.7	↑
પ્રતિ વ્યક્તિ કુલ રાષ્ટ્રીય આવક	\$6681	\$6590	↓

બહુઆયામી ગરીબી સૂચકાંક (Multidimensional Poverty Index) ભારતનો સ્કોર : 0.123

- 27.9% વસતી બહુઆયામી ગરીબ છે.
- 8.8% વસતી ગંભીર રીતે બહુઆયામી ગરીબ છે.
- છેલ્લા 10 વર્ષમાં ભારતમાંથી 271 મિલિયન લોકો બહુઆયામી ગરીબીમાંથી બહાર આવ્યા છે.
- બહુઆયામી ગરીબીમાં લોકો દ્વારા તેમના દૈનિક જીવનમાં અનુભવાતા અભાવોનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. જેમાં ખરાબ સ્વાસ્થ્ય, શિક્ષણનો અભાવ, જીવન સ્તરમાં અસુવિધા, કામની ખરાબ ગુણવત્તા, હિંસાનો ખતરો અને પર્યાવરણ માટે ખતરનાક ગણાતા વિસ્તારમાં વસવાટના મુદ્દા વગેરે સામેલ છે.

I માનવ વિકાસ સૂચકાંકનાં મૂલ્યાંકનની ટીકા

- સૂચકાંકનાં પરિમાણો વચ્ચે સંતુલનનો અભાવ જોવા મળે છે, એટલે કે કોઈ એક દેશમાં બીજા દેશ કરતાં સરેરાશ અપેક્ષિત આયુષ્ય ખૂબ વધુ હોવા છતાં, પ્રતિ વ્યક્તિ રાષ્ટ્રીય આવકમાં મોટા તફાવતના કારણે બંનેનો HDI સ્કોર લગભગ સમાન રહે છે.
- UN નું પણ એવું માનવું છે કે, HDI માનવ વિકાસનો વ્યાપક માપદંડ નથી. HDI લાંબાગાળાનાં ફેરફારને પ્રતિબિંબિત કરે છે, સરકારનાં તાજેતરનાં નીતિગત ફેરફારો અને સુધારાઓને પ્રતિબિંબિત કરવામાં હજી તેની ક્ષમતા ઓછી છે.
- માનવ વિકાસ સૂચકાંક સાંસ્કૃતિક ઓળખ, રાજકીય સ્વતંત્રતા, માનવ સુરક્ષા, માનવ અધિકાર જેવાં ગુણાત્મક પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ જાય છે.
- PPP મૂલ્યો ખૂબ જ ઝડપથી બદલાય છે અને તે અચોક્કસ અથવા ભ્રામક હોવાની સંભાવના છે.
- માનવ વિકાસ સૂચકાંક હંમેશા ડેટાની સચોટતા સાથે સંઘર્ષ કરે છે.

I માનવ વિકાસના સંદર્ભમાં ભારત માટે પડકારો

- જેન્ડર સ્ટેરિયોટાઈપના કારણે મહિલાઓનો વિકાસ રૂંધાય છે, ઉપરાંત કોવિડ-19 મહામારીએ લિંગ અસમાનતા વધારી દીધી છે.
- PLFS 2020-21ના અહેવાલ મુજબ મહિલાઓની શ્રમદળમાં ભાગીદારી 23.15% છે, જ્યારે પુરુષોમાં 57.75% છે.
- WEFના ગ્લોબલ જેન્ડર ગેપ રિપોર્ટ-2022માં 146 દેશોમાં ભારતનું સ્થાન 135મું છે.
- ગ્રોસ એનરોલમેન્ટ રેશિયો (GER)માં ઘટાડો. દર વર્ષે ભારતમાં વિદ્યાર્થીઓના શાળા છોડવાના ઘણા કિસ્સા સામે આવે છે, જે તેમની આર્થિક અને સામાજિક સુખાકારીને અવરોધે છે.
- ભારતમાં અસરકારક શૈક્ષણિક અવસરચનાનો અભાવ છે. જેમ કે વર્ગખંડ, પાણીની સુવિધા, ડિજિટલ શિક્ષણ, રમત-ગમતના સાધનોની સુવિધા.
- સ્વાસ્થ્ય-સંભાળની અપૂરતી સુવિધા : ભારતનાં સ્વાસ્થ્ય ક્ષેત્રમાં સુધાર આવ્યો હોવા છતાં હજી ગ્રામીણ-શહેરી, સરકારી-ખાનગીમાં મોટાપાયે તફાવત જોવા મળે છે.
- ગરીબી, અસમાનતા, અપૂરતી બાળ-સંભાળ અને ખાદ્ય અસુરક્ષાને કારણે, કુપોષણની સમસ્યા ઉદ્ભવે છે. ગ્લોબલ હંગર ઈન્ડેક્સ-2021 માં 116 દેશોમાં ભારતનું 101મું સ્થાન છે.
- સામાજિક સુરક્ષાનો અભાવ : ભારતનો લગભગ 88% મજૂર વર્ગ દૈનિક મજૂર, ખેત મજૂરો કે ગીંગ કામદારો છે. જેમાંથી મોટા ભાગનાં અસંગઠિત ક્ષેત્રે કાર્યરત છે, જ્યાં સામાજિક સુરક્ષાનો અભાવ છે.

I માનવવિકાસ ક્ષેત્રે ભારત સરકારની નીતિ

પ્રધાનમંત્રી કૌશલ વિકાસ યોજના સ્ટાર્ટ અપ ઈન્ડિયા

શ્રેયશ સ્કીમ પ્રધાનમંત્રી જીવન જ્યોતિ બીમા યોજના

નવી શિક્ષણ નીતિ, 2020

આયુષમાન ભારત

WEST Initiative : Women in Engineering, Science & Technology

I આગળનો માર્ગ

- આર્થિક, સામાજિક અને પર્યાવરણીય વિકાસ વચ્ચે સમન્વય સાધવો જોઈએ.
- સમાજના હાંસિયામાં ઘડેલાઈ ગયેલા વર્ગનાં જીવનધોરણમાં સુધારો લાવવા સક્રિય પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.
- બંધારણના અનુચ્છેદ-14 મુજબ સમાન તક સુનિશ્ચિત કરવી, જેથી જેન્ડર ગેપ દૂર થાય અને પાર્ટિસિપેટરી ડેમોક્રેસીનો ઉદ્ભવ થાય.
- એક સાર્વત્રિક શિક્ષણ અને આરોગ્ય પ્રણાલીનો વિકાસ કરવો, જેથી લોકોનું જીવનધોરણ સુધરે તથા શહેરીકરણ, આવાસ, વીજળી, પાણી વગેરેની અછત, આપત્તિ વ્યવસ્થાપનનો અભાવ જેવા પડકારો સામે ટકી શકાય.
- ડિજિટલ ડિવાઈડ દૂર કરવા માટે દેશના ગ્રામીણ અને અંતરિયાળ વિસ્તારોમાં ઈન્ટરનેટ કનેક્ટિવિટી સુનિશ્ચિત કરવી જોઈએ. ઉ.દા.: ભારત નેટ સ્કીમ.
- માનવ વિકાસ સૂચકાંકનો અહેવાલ દર વર્ષે UNDP દ્વારા જાહેર કરવામાં આવે છે. 1990માં પાકિસ્તાની અર્થશાસ્ત્રી મહેબૂબ-ઉલ-હકે HDIનો ખ્યાલ આપ્યો હતો.
- આ સૂચકાંક માનવ વિકાસનાં ત્રણ મૂળભૂત પરિમાણોનું આકલન કરે છે :
 1. લાંબુ અને સ્વસ્થ જીવન,
 2. જ્ઞાન અને શિક્ષણ,
 3. યોગ્ય જીવન ધોરણ.
- સ્વસ્થ જીવનના પરિમાણનું માપન જન્મ સમયે અપેક્ષિત આયુષ્યના આંકડાથી કરવામાં આવે છે. જ્ઞાન અને શિક્ષણના પરિમાણનું માપન બે આંકડાનાં આધારે થાય છે :
 1. 25 વર્ષ કે તેથી વધુની પુખ્ત વયની વ્યક્તિનાં શાળામાં અભ્યાસનાં સરેરાશ વર્ષ
 2. બાળકોનાં શાળામાં અભ્યાસનાં અપેક્ષિત વર્ષ અને જીવનધોરણનાં પરિમાણનું માપન વ્યક્તિ દીઠ રાષ્ટ્રીય આવકના આધારે થાય છે.

ત્રણ ઈન્ડેક્સના આધારે HDIની ગણતરી કરવામાં આવે છે :

1. વ્યક્તિનું જીવન આયુષ્ય સૂચકાંક (Life Expectancy index -LEI)
2. શિક્ષણ સૂચકાંક (Education index -Ei)
3. રાષ્ટ્રીય આવકનું સ્તર (GNI index)

Index calculation =

$$\frac{\text{Actual value} - \text{Min value}}{\text{Max value} - \text{Min value}}$$

$$\text{Overall Score} = \sqrt[3]{\text{Lei} * \text{Ei} * \text{GNIi}}$$

માનવ વિકાસ માપદંડ

માનવ વિકાસ	માનવ વિકાસ સૂચકાંક સ્કોર
ખૂબ ઊંચો	0.800
ઊંચો	0.700 - 0.799
મધ્યમ	0.550 - 0.699
નીચો	0.550

જૂની પેન્શન યોજના (Old Pension Scheme)

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં જ રાજસ્થાન અને છત્તીસગઢની રાજ્ય સરકારો દ્વારા આવનારા નાણાકીય વર્ષથી સરકારી કર્મચારીઓ માટે જૂની પેન્શન યોજના (OPS) પુનઃસ્થાપિત કરવાની જાહેરાત કરાઈ હતી. જેને વર્ષ 2003માં સરકાર દ્વારા નાબૂદ કરી તેના સ્થાને 1 એપ્રિલ 2004થી નેશનલ પેન્શન સ્કીમ અથવા ન્યૂ પેન્શન સ્કીમ (NPS) અમલીકૃત કરવામાં આવી હતી. પરંતુ છેલ્લા ઘણા સમયથી આંધ્ર પ્રદેશ, હિમાચલ પ્રદેશ, અરુણાચલ પ્રદેશ, રાજસ્થાન, ગુજરાત વગેરે જેવાં રાજ્યોના તમામ સરકારી કર્મચારીઓ જૂની પેન્શન યોજનાને પુનઃ લાગુ કરવામાં આવે તેવી તીવ્ર માંગ કરી રહ્યા છે. ગુજરાત રાજ્યના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાત કરીએ તો હાલ (સપ્ટેમ્બર, 2022 ની સ્થિતિ) રાજ્યમાં મોટી સંખ્યામાં સરકારી કર્મચારીઓ દ્વારા પાટનગર (ગાંધીનગર) ખાતે રાજ્ય સરકાર સમક્ષ જૂની પેન્શન યોજના લાગુ કરવા માટે જન આંદોલનો થઈ રહ્યાં છે. તો આવો, આ જૂની પેન્શન યોજના, તેના ફાયદા, તેની સમક્ષ રહેલા પડકારો અને ન્યૂ પેન્શન સ્કીમ વિશે વિસ્તૃતમાં સમજણ કેળવીએ.

ઓલ્ડ પેન્શન સ્કીમ (OPS) વિશે

આ યોજના નિવૃત્તિ પછી આજીવન એક સ્થિર આવકની ખાતરી આપે છે.

પેન્શનનો ખર્ચ આજીવન સરકાર ઉઠાવે છે.

કર્મચારીની નોકરીમાંથી નિવૃત્તિ સમયે ચૂકવાયેલ છેલ્લા પગારના 50% રકમ દર મહિને પેન્શન સ્વરૂપે ચૂકવાય છે.

OPSમાં કર્મચારીને જનરલ પ્રોવિડન્ટ ફંડનો લાભ મળે છે.

છેલ્લા પગારના 50% ઉપરાંત મોંઘવારી ભથ્થું વગેરે સતત બદલવાની સાથે ઉમેરવામાં આવે છે.

જાન્યુઆરી, 2004ના વર્ષ પશ્ચાત OPS સ્કીમને નેશનલ પેન્શન સ્કીમના સ્વરૂપે બદલવામાં આવી હતી.

નેશનલ પેન્શન સ્કીમ (NPS) શું છે?

- ભારત સરકારે વર્ષ 1999માં ભારતમાં વૃદ્ધાવસ્થાની આવક સુરક્ષા સંબંધિત નીતિની તપાસ કરવા માટે "OASIS" (વૃદ્ધાવસ્થાની સામાજિક અને આવક સુરક્ષાનું ટ્રેકું નામ) નામનો રાષ્ટ્રીય પ્રોજેક્ટ શરૂ કર્યો હતો. OASIS રિપોર્ટની ભલામણોનાં આધારે, ભારત સરકારે સશસ્ત્ર દળો સિવાય કેન્દ્ર/રાજ્ય સરકારની સેવામાં નવા પ્રવેશ કરનારાઓ માટે પેન્શન સિસ્ટમને બદલીને નવી પેન્શન સિસ્ટમ રજૂ કરી.

- સરકારની પેન્શન બાધ્યતામાંથી મુક્ત થવા આ યોજના લાવવામાં આવી હતી. આ પાછળનું મોટું કારણ સરકાર પર વધતું રાજકોષીય ખાધ અને દેવાનું પ્રમાણ હતું. યોજના લાગુ કરવા માટે કેન્દ્રીય સિવિલ સેવા (પેન્શન) નિયમ, 1972માં બદલાવ કરવામાં આવ્યો હતો. ભારત સરકાર દ્વારા 22મી ડિસેમ્બર, 2003ના રોજ યોગદાન આપનારી પેન્શન સિસ્ટમને સૂચિત કરવામાં આવી હતી. જેને 1લી જાન્યુઆરી, 2004થી નેશનલ પેન્શન સિસ્ટમ (NPS) નામ આપવામાં આવ્યું છે. NPSનું 1લી મે, 2009 થી સ્વૈચ્છિક ધોરણે અસંગઠિત ક્ષેત્રના સ્વ-રોજગાર વ્યાવસાયિકો અને અન્ય લોકો સહિત દેશનાં તમામ નાગરિકો સુધી તેનું વિસ્તરણ કરવામાં આવ્યું હતું.
- NPS એ દ્વિ-સ્તરીય યોગદાન આધારિત એક રોકાણ પ્રણાલી છે, કે જેમાં વ્યક્તિને તેના નાણાનું રોકાણ ક્યાં કરવું તે નક્કી કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર મળે છે.
- 18-70 વર્ષની વય જૂથના નિવાસી તેમજ બિન-નિવાસી ભારતીયો (NRIs) NPS અરજી સબમિટ કરવાની તારીખ મુજબ રોકાણ કરી શકે છે.
- NPSમાં બે પ્રકારના ખાતા હોય છે. સ્તર-1 (tier-1) અને સ્તર-2 (tier-2). જ્યાં tier-1 ગ્રાહકને સમય પહેલા ઉપાડની મંજૂરી આપતું નથી. Tier-2નો ઉપયોગ પાકતી મુદત પહેલા ઉપાડ માટે કરી શકાય છે. બંને ખાતાઓના સંદર્ભમાં, કોઈપણ વ્યક્તિ માટે લઘુત્તમ યોગદાન રૂ.1000/વાર્ષિક છે.
- NPS હેઠળ બચતને એક પેન્શન ફંડમાં એકત્રિત કરવામાં આવે છે. જેનું રોકાણ પેન્શન ફંડ રેગ્યુલેટરી એન્ડ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (PFRDA) દ્વારા નિયંત્રિત પ્રોફેશનલ ફંડ મેનેજર દ્વારા કરવામાં આવે છે. જે મંજૂર રોકાણોનું નીચેની માર્ગદર્શિકા મુજબ કાર્ય કરે છે:

NPSમાં રોકાણના ચાર વિકલ્પો હોય છે :

1. ઇક્વિટી
2. કોર્પોરેટ ડેટ (Debt)
3. સરકારી બોન્ડ
4. વૈકલ્પિક રોકાણ ફંડ

- NPS હેઠળ કર-કપાતના લાભો મળે છે. તેમાં આવકવેરા અધિનિયમ 1961ની કલમ 80C હેઠળ 1.5 લાખ સુધીની રકમ પર કર કપાત મળે છે.
- આ યોજના 1 એપ્રિલ, 2004થી લાગુ કરાઈ છે. 2009ના વર્ષ પછી, દેશના તમામ નાગરિકો માટે NPSને વિસ્તૃત કરવામાં આવી છે.

I NPSના ફાયદાઓ

રોકાણો પરનું ચોક્કસ નિયમન કરવા માટે PFRDA દ્વારા ફંડ નિયમન વિશેષજ્ઞોની નિમણૂક.

વળતર સંપૂર્ણપણે બજાર સંબંધિત હોવાથી આર્થિક પ્રગતિ અને યોગ્ય રોકાણનો વિશેષ લાભ મળી શકે છે.

નિવૃત્તિ માટે બચત (60% રકમની ઉપાડ થઈ શકે) સાથે સાથે બજારમાં રોકાણ કરી (40% રકમ બજારમાં રોકવામાં આવે છે) ચોક્કસ જોખમો ઉઠાવીને વધુ વળતર મેળવવાની ઉત્તમ તક.

NPSમાં રૂ. 1.50 લાખ આવકવેરા ધારા-1961ની કલમ 80C હેઠળ કર-કપાત રૂપે અને કલમ 80CCD(1b) હેઠળ વધારાના રૂ. 50000 કર-કપાતપાત્ર મળતા હોવાથી કર ચૂકવણીમાં લાભ.

નેશનલ પેન્શન સિસ્ટમ સરકારી કર્મચારીઓને તેમની નોકરી દરમિયાન તેમના પેન્શન એકાઉન્ટમાં ક્રમિક યોગદાન કરી નિવૃત્તિ માટે સારું પેન્શન મેળવવાની તક આપે છે.

I NPS સામેના પડકારો

- અપારદર્શક વ્યવસ્થા જેમાં કર્મચારીને બજારની માહિતી અથવા તેના રોકાણ સામેના જોખમોની પૂરતી માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ શકતી નથી.
- બજારમાં ઉતાર-ચડાવ સામે કર્મચારીને કોઈ જોખમ સુરક્ષાની ખાતરી ન હોવાથી સતત ચિંતાનો અનુભવ.
- સરકાર સુરક્ષિત વિકલ્પો પસંદ કરવાને પ્રાધાન્ય આપતી હોવાથી બજારમાં થયેલ વૃદ્ધિનો વાસ્તવિક લાભ મળવાની ઓછી સંભાવના.
- OPS એ ફુગાવા અને મોંઘવારી જેવા મુદ્દાઓને આવરી લેતાં જરૂરી ભથ્થાઓ પેન્શનમાં ઉમેરવામાં આવતા હોવાથી ફુગાવા જેવી પરિસ્થિતિઓ સામે પેન્શન મેળવનારને રક્ષણ મળે છે.
- રાજ્ય સરકારો દ્વારા તેમના ભાગનું ફંડ ટ્રાન્સફર કરવામાં વિલંબ કરે છે. જેના કારણે પેન્શનરને તેના પર મળવું જોઈતું વ્યાજ મળતું ન હોવાથી NPS હેઠળ નુકસાન થાય છે.

I OPS (ઓલ્ડ પેન્શન સ્કીમ) ના સ્થાને NPS લાવવાની જરૂર કેમ પડી?

1 સરેરાશ આયુષ્યમાં વધારો થઈ રહ્યો છે, જેના કારણે સ્થિર પેન્શન પાછળ નાણાનો ખર્ચ વધવાથી સરકારની તિજોરી પર નાણાકીય ભારણ વધી રહ્યું છે. વિશ્વના અનેક દેશોએ આ પ્રકારની સમસ્યાના ઉકેલ માટે NPS જેવી વિવિધ પ્રકારની યોજનાઓ લાગુ કરેલ છે.

2 NPS ના માધ્યમથી કર્મચારીઓને બજારમાંથી ઊંચા વળતરો મેળવવાની તકો અને બજારમાં નાણાકીય જરૂરિયાતોને સંતોષવામાં ફાળો વધવાથી આર્થિક વિકાસ થયે અને તેનો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ લાભ દરેક કર્મચારી, નાગરિકને મળશે.

3 સરકાર પર નાણાકીય બોજો વધી રહ્યો છે. OPS હેઠળ પેન્શનની ચૂકવણી દર મહિને કરવાની હોવાથી સરકારને નાણાકીય આયોજન અને ફાળવણીમાં સમસ્યાઓ.

4 વધી રહેલ મહેસૂલી ખર્ચને નિયંત્રિત કરીને મૂડી ખર્ચમાં વધારો કરવાની જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં રાખીને આ પગલું ખૂબ મહત્વપૂર્ણ છે.

5 નવી પેઢી પર આર્થિક ભારણ વધી જવાથી આર્થિક અને સામાજિક નકારાત્મક અસરો ટાળવા માટે OPS ના સ્થાને NPS લાવવામાં આવેલ છે.

શા માટે જૂની પેન્શન યોજના (OPS) પુનઃલાગુ કરવા માંગ વધી રહી છે?

NPSની સાપેક્ષે OPS હેઠળ પેન્શનની આવકની વધુ સ્થિરતા.

NPSની પારદર્શકતા અને કાર્યપદ્ધતિ પર કર્મચારીઓનો અવિશ્વાસ.

બજારમાં વધઘટ અને આર્થિક નુકસાન સામે કર્મચારીને આર્થિક સુરક્ષા માટેની NPSમાં કોઈ જોગવાઈ નથી.

OPSમાં મોંઘવારી ભથ્થું વગેરે જેવી જોગવાઈઓ છે, પરંતુ NPSમાં આવી કોઈ જોગવાઈ જોવા મળતી નથી.

NPS હેઠળ રોકાણો સામેના વળતર અને બજારની આર્થિક પરિસ્થિતિની અનિશ્ચિતતાઓ.

તાજેતરમાં ગુજરાત સરકાર દ્વારા કરાયેલ મહત્વની જાહેરાતો

સરકારી કર્મચારીઓનું ચાલુ ફરજે અવસાન થાય તો 8 લાખના સ્થાને હવેથી 14 લાખ રૂપિયા આપવામાં આવશે.

પી.એફમાં 10% ને બદલે 14% સરકાર દ્વારા ઉમેરાશે.

કર્મચારીઓને રૂ. 3000ને બદલે રૂ. 1000 મેડિકલ ભથ્થું આપવામાં આવશે.

તા. 01/04/2005 પહેલા ભરતી થયેલા કર્મચારીઓને જી.પી.એફ અને જૂની પેન્શન યોજનામાં સમાવાશે.

NPS અને OPS વચ્ચે તફાવત

NPS	OPS
કર્મચારીઓ તેમની નોકરીના વર્ષો દરમિયાન રકમનું યોગદાન આપે છે. આ રકમ માર્કેટ-લિંકેડ સિક્યોરિટીઝમાં રોકવામાં આવે છે.	OPSમાં સરકારી કર્મચારીઓને તેમને છેલ્લે ચૂકવાયેલ પગારના 50% રકમ દર મહિને ચૂકવાય છે.
NPS એ એક ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કમ પેન્શન સ્કીમ છે.	OPSની હેઠળ પેન્શનની રકમ સ્થિર રહે છે.
રૂ. 1.50 લાખ સુધીના વાર્ષિક રોકાણો આવકવેરા અધિનિયમ 1961ની કલમ 80C હેઠળ કર-કપાતપાત્ર છે. રૂ. 50 હજાર સુધીના વધારાના વાર્ષિક રોકાણો આવકવેરા અધિનિયમ-1961 ની કલમ 80CCD(1b) હેઠળ કર-કપાતપાત્ર છે.	OPS યોજનામાં કોઈ કર લાભો લાગુ નથી.
નિવૃત્તિ સમયે NPS પેન્શન ફંડમાંથી 60% સુધીની રકમ ઉપાડ કરી શકાય છે. જે સંપૂર્ણપણે કરમુક્ત હોય છે, જ્યારે બાકીની 40% રકમ બજારમાં રોકવામાં આવે છે, જે કરમુક્ત હોતી નથી. આ 40% રકમ પર બજારમાંથી મેળવેલ વળતરને પેન્શન સ્વરૂપે ચૂકવવામાં આવે છે.	OPSની આવક પર કોઈ ટેક્સ લાગતો નથી. આ યોજના અંતર્ગત પેન્શનની સ્થિર રકમ દર મહિને કર્મચારીને તેના સમગ્ર જીવનકાળ સુધી મળતી રહે છે. જેમાં સમયાંતરે કુગાવાના આધારે મોંઘવારી ભથ્થાના લાભો ઉમેરાતા રહે છે.
NPS યોજના 18 થી 65 વર્ષની વચ્ચેના તમામ ભારતીય નાગરિકો માટે ઉપલબ્ધ છે.	OPS માત્ર સરકારી કર્મચારીઓ માટે જ છે.
કેન્દ્રીય નાગરિક સેવા (પેન્શન) નિયમો 1972માં સુધારો કરી નેશનલ પેન્શન સિસ્ટમને લાગુ કરવામાં આવી છે.	

Knowledge PopUps

જોકે, જૂની પેન્શન યોજના રાજ્યો અને કેન્દ્ર સરકાર માટે લાંબાગાળે અસાધારણ આર્થિક બોજ સમાન બની શકે તેમ હતી. અને એટલે જ વર્ષ 2004માં તત્કાલીન અટલ બિહારી વાજપેયી સરકારે નવી પેન્શન યોજના લાગુ કરાઈ હતી. તે સમયે આ યોજના સ્વૈચ્છિક હતી, અર્થાત દેશના વિવિધ રાજ્યોએ તે લાગુ કરવી કે નહીં અથવા ક્યારે કરવી તેનો વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો હતો અને તેથી ઘણાં રાજ્યોએ તબક્કાવાર નવી પેન્શન યોજના લાગુ કરી હતી.

જ્યારે નવી યોજનામાં કર્મચારીના વેતનની લઘુત્તમ 10 ટકા રકમ પેન્શનમાં જમા થાય છે. અને કર્મચારી જ્યારે નિવૃત્ત થાય ત્યારે તેને જમા થયેલી કુલ રકમના 50 ટકા આપવામાં આવે અને બાકીની રકમ પેન્શન ફંડ તરીકે જમા રહે.

જૂની પેન્શન યોજનામાં કર્મચારીઓને એ વિકલ્પ ઉપલબ્ધ હતો કે તેઓ તેમના વેતનમાંથી પોતે ઇચ્છે એટલી રકમ પેન્શન માટે કપાવી શકે. અને તેમણે જે રકમ પસંદ કરી હોય એટલી રકમ સરકાર અથવા એમ્પ્લોયર તરફથી જમા કરાવવામાં આવે. જૂની યોજના હેઠળ કર્મચારી નિવૃત્ત થાય, ત્યારે તેને તેની જમા થયેલી કુલ રકમનો 50 ટકા હિસ્સો તરત જ આપી દેવામાં આવે, જ્યારે બાકીની રકમ જમા રહે અને કર્મચારીના છેલ્લા વેતનના 50 ટકા લેખે તેને આજીવન પેન્શન મળે.

અહીં અગાઉની યોજના કરતાં સૌથી મોટો તફાવત એ છે કે, કર્મચારીની જે 60 ટકા રકમ જમા રહી તેનું ઇક્વિટી બજારમાં રોકાણ કરવામાં આવે છે. એ રોકાણ ઉપર જે આવક થાય તે અનુસાર કર્મચારીને પેન્શન મળે છે. અર્થાત કર્મચારીના રકમના થયેલા મૂડીરોકાણ ઉપર નફો થયો હોય તો તેને વધારે પેન્શન મળે છે, અને નફો ન થયો હોય તો ઓછી રકમ મળે.

| આગળની રાહ

- જૂની પેન્શન યોજનાઓની બિન-વ્યવહારિકતાને ધ્યાનમાં રાખીને, સરકારે 'એશ્યોર્ડ પેન્શન' યોજના તૈયાર કરવી જોઈએ. આમાં નિર્ધારિત અને ફાળો આપતી પેન્શન યોજના બંનેના ઘટકોને જોડવાં જોઈએ.
- ભાવિ પગારપંચોએ Cost to Company (C to C)ની વિભાવના તરફ આગળ વધવું જોઈએ અને પગાર સુધારણા નક્કી કરતી વખતે ખાતરી કરેલ પેન્શનની કિંમતનો સમાવેશ કરવો જોઈએ.
- તમામ નોડલ ઓફિસો અને પાત્રતા ધરાવતા કર્મચારીઓ NPS હેઠળ નોંધાયેલ છે તેની ખાતરી કરવા માટે એક ફૂલપૂરું સિસ્ટમ ઘડવાની જરૂર છે.
- સબસ્ક્રાઈબરને નુકસાન ટાળવા માટે અકારણસરના વિલંબ સામે દંડની જોગવાઈઓ કરવી.
- NPS અંગેની ફરિયાદોના નિવારણ અને જરૂરી માહિતીની ઉપલબ્ધતા માટે ચોક્કસ માળખું ઘડવું, જેથી ફરિયાદોનો સમયસર નિકાલ થઈ શકે.
- NPS પ્રણાલીના ઉદ્દેશ્યોનું યોગ્ય રીતે પાલન થાય તે માટે ઓડિટિંગ પ્રણાલીના માધ્યમથી પેન્શન ખાતાઓ, સરકારનું યોગદાન વગેરે બાબતોની ચકાસણી થવી જોઈએ.

PFRDA

પુરુ નામ : Pension Fund Regulatory Development Authority.

સૌપ્રથમ કાર્યકારી ધોરણે PFRDAની સ્થાપના વર્ષ 2003માં કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ પેન્શન ફંડ રેગ્યુલેટરી ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી એક્ટ-2013 પસાર કરી તેને કાયદાકીય સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું.

તેનો હેતુ નેશનલ પેન્શન ક્ષેત્રનું નિયમન કરવાનો છે.

તે NPS ફ્રેમવર્ક હેઠળ મુખ્ય મધ્યસ્થીઓની કામગીરીનું નિયમન કરે છે. તેમાં NPS ટ્રસ્ટ અને પેન્શન ફંડ્સ અને પોઈન્ટ્સ ઓફ પ્રેઝન્સ (POPS)નો સમાવેશ થાય છે.

| કોને લાભ, કોને નુકસાન ?

- જૂની અને નવી પેન્શન યોજનાઓની ચર્ચા આર્થિક લાભા-લાભના આધારે થાય છે. કર્મચારીઓ માત્ર પોતાનું જ હિત વિચારતા હોવાથી તેમને જૂની પેન્શન યોજના સારી લાગે છે. પરંતુ આર્થિક નિષ્ણાતો સ્પષ્ટપણે કહે છે કે, જૂની પેન્શન યોજના લાંબા ગાળે રાજ્યોની તેમજ કેન્દ્ર સરકારની આર્થિક કમર તોડી નાખી શકે એમ છે.

- આ મુદ્દાને સરળ ભાષામાં એ રીતે સમજી શકાય કે, દર વર્ષે રાજ્યો અને કેન્દ્ર સરકારના કર્મચારીઓ મોટી સંખ્યામાં નિવૃત્ત થાય છે. એટલે કે પ્રતિવર્ષ પેન્શન મેળવનારા લોકોની સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે, તેની સામે રાજ્યોની અને કેન્દ્રની આવકનાં સાધનો/સંશાધનો તો નક્કી જ છે કે જેમાં ખાસ કોઈ વધારો થતો નથી.
- દર વર્ષે રાજ્યો અને કેન્દ્રના પેન્શન બિલમાં વધારો થતો જ રહે છે. ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાના એક અહેવાલ મુજબ ભારતીય સ્ટેટ બેંકના અર્થશાસ્ત્રીઓ દ્વારા માર્ચ 2022માં પ્રકાશિત અહેવાલ પ્રમાણે આજની તારીખે રાજ્યોના ખર્ચનો સરેરાશ 56 ટકા હિસ્સો પગાર, પેન્શન અને વ્યાજની ચૂકવણીમાં જાય છે. (આ સંદર્ભમાં ફર્સ્ટ ઇન્ડિયાનો એક અહેવાલ જણાવે છે કે, રાજસ્થાન સરકાર જૂની યોજના લાગુ કરવા માગે છે, પણ તેનાથી રાજસ્થાન સરકારની તિજોરી ઉપર રૂપિયા 39,000 કરોડનો બોજ આવી શકે તેમ છે, કેમ કે કર્મચારીઓનાં જમા થયેલા નાણા તેણે ચૂકવવા પડે.) આ સંજોગોમાં રાજ્યો પાસે વિકાસની મોટી યોજનાઓ શરૂ કરવા પૂરતાં નાણા રહેતાં નથી.

Development of Enterprises and Services Hub (DESH) Bill - 2022

ચર્ચામાં કેમ?

કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા Development of Enterprises and Services Hub (DESH) Bill-2022 રજૂ કરવા વિચારણા થઈ રહી છે. 'DESH' બિલ હેઠળ ભારત તેના 268 ઓપરેશનલ (કાર્યરત) સ્પેશિયલ ઈકોનોમિક ઝોન (SEZs)ને 'વિકાસ હબ' તરીકે પુનઃ સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરશે.

- આ બિલનો હેતુ SEZ એક્ટને વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનાં (WTO) ધારા-ધોરણો સાથે સુસંગત બનાવવાના ઉદ્દેશ્યથી ઉત્પાદન તેમજ રોજગાર સર્જનને વેગ આપવાનો અને SEZ એકમોને એવી રીતે સુધારવાનો છે, કે જેથી ઉત્પાદકો તેમજ ગ્રાહકો માટે લાભદાયક સ્થિતિ બની જાય.

DESH બિલ વિશે તારણરૂપ તથ્યો

- તે 2005ના હાલના સ્પેશિયલ ઈકોનોમિક ઝોન (SEZ) કાયદામાં ફેરફાર કરશે, જેનો હેતુ SEZના મહત્વને પુનઃસ્થાપિત કરવા અને તેને વધુ સમાવિષ્ટ આર્થિક હબ તરીકે વિકસાવવાનો છે.
- SEZમાં સુધાર કરીને તેનું નામ 'ડેવલપમેન્ટ હબ' તરીકે રાખવામાં આવશે, તેમજ હાલમાં તેમનાં પર નિયંત્રણ લગાવતા ઘણા કાયદાઓથી તેમને મુક્ત કરવામાં આવશે.
- આ હબ એ સ્થાનિક ટેરિફ (વ્યાપાર) વિસ્તાર અને SEZની બેવડી ભૂમિકા ભજવીને નિકાસલક્ષી અને સ્થાનિક રોકાણ એમ બંનેને સુવિધા ઉપલબ્ધ કરાવશે.
- સરકાર સ્થાનિક બજારમાં સપ્લાય કરવામાં આવતી ચીજવસ્તુઓ કે સેવાઓ પર એક સમાનીકરણ વસૂલાત (Equalization Levy) લાદી શકે છે, જેથી કરીને SEZ સિવાયના અન્ય એકમો દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવતા ટેક્સની બરાબરી કરી શકાય.
- આ હબને હવે ફરજિયાતપણે પાંચ વર્ષમાં (એટલે કે તેઓ આયાત કરતાં વધુ નિકાસ કરે) નેટ ફોરેન એક્સચેન્જ પોઝિટિવ હોવું જરૂરી રહેશે નહીં અને સ્થાનિક વિસ્તારમાં વધુ સરળતાથી વેચાણ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે.
- DESH કાયદા હેઠળ હબની સ્થાપના અને સંચાલન માટે સમયબદ્ધ રીતે મંજૂરીઓ આપવા માટે ઓનલાઈન સિંગલ વિન્ડો પોર્ટલની જોગવાઈ કરાઈ છે.
- કંપનીઓ સ્થાનિક બજારમાં સરળતાથી વેચાણ કરી શકે તે માટે અંતિમ ઉત્પાદનને બદલે માત્ર આયાતી ઈનપુટ્સ અને કાચા માલ પર જ શૂલ્ક ચૂકવવા પડશે.

બિલની મુખ્ય જોગવાઈઓ

DESH બિલ વિકાસ કેન્દ્રોને નીચે મુજબ વર્ગીકૃત કરે છે :

1. એન્ટરપ્રાઈઝ, 2. સર્વિસ હબ

- એન્ટરપ્રાઈઝ હબમાં જમીન વિસ્તારની આવશ્યકતાઓ હોય છે અને તેને ઉત્પાદન અને સેવાઓ એમ બંને પ્રવૃત્તિઓ માટેની મંજૂરી આપવામાં આવશે.
- સર્વિસ હબમાં બિલ્ટ અપ વિસ્તાર (તૈયાર બાંધકામ-બિલ્ડીંગ)ની આવશ્યકતાઓ હશે અને તેને માત્ર સેવાઓ સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ માટે જ મંજૂરી આપવામાં આવશે.
- આવાં હબ રાજ્યોના પ્રાદેશિક બોર્ડ હેઠળ આવશે. તે કેન્દ્ર અથવા રાજ્યો દ્વારા અથવા બંને દ્વારા અથવા કોઈ પણ માલ અને સેવા પ્રદાતા દ્વારા સંયુક્ત રીતે બનાવવામાં આવી શકે છે.

અર્થતંત્ર અને આયોજન વિશેષ |

- કસ્ટમ ડ્યુટી અંતિમ માલના વેચાણને બદલે ફક્ત ઉપયોગમાં લેવાતાં ઈનપુટ્સ (કાચામાલ, સાધનસામગ્રી) પર ચૂકવવામાં આવશે.
- કામગીરીનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે નેટ પોઝિટિવ વૃદ્ધિ માપદંડનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.
- વિશ્વ વેપાર સંગઠનના નિયમોનું પાલન કરવા માટે ચોખ્ખા વિદેશી વિનિમય અને પ્રત્યક્ષ કર પ્રોત્સાહનો પર આધારિત મૂલ્યાંકન દૂર કરવામાં આવ્યું છે.
- નવા DESH બિલના મુખ્ય પાસાઓ પૈકી એક સેવાક્ષેત્રના એકમોના વિસ્તરણને પ્રોત્સાહન આપવાનું પણ છે.

SEZમાં રહેલ ખામીઓના ઉકેલ માટે DESH હબ

- 1 ઝોનના વિકાસકર્તાઓને (જેને ડેવલપમેન્ટ હબ કહેવાય છે) ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરનો દરજ્જો મળશે. જે તેમને સ્પર્ધાત્મક દરે સરળતાથી ધિરાણ મેળવવાની મંજૂરી આપશે.
- 2 નિકાસ 5 વર્ષમાં આયાત કરતાં વધુ હોવાની પૂર્વજોગવાઈને દૂર કરવામાં આવશે છે. એટલે એકમો કોઈપણ રકમના મૂલ્ય સુધીની આયાત કરી શકે.
- 3 DESH દ્વારા સ્થાનિક બજારમાં વેચાણ કરતા SEZ એકમોને વધુ છૂટ આપવામાં આવે. ડેવલપમેન્ટ હબમાં આવેલા એકમોને સંપૂર્ણ તૈયાર માલને બદલે આયાતી કાચા માલ પર જ કસ્ટમ ડ્યુટી ચૂકવવાની રહેશે તથા તેમને સ્થાનિક બજારમાં માલ વેચવાની છૂટ આપવામાં આવશે. જો ફ્રી ટ્રેડ એગ્રીમેન્ટ પાર્ટનર દેશ પાસેથી શૂન્ય ડ્યુટી પર કાચો માલ આયાત કરવામાં આવ્યા બાદ વસ્તુનું ઉત્પાદન કરીને સ્થાનિક બજારમાં વેચવામાં આવે, ત્યારે કોઈ વધારાની ડ્યુટી ચૂકવવી પડશે નહીં.
- 4 માર્ચ, 2024 સુધીમાં કામગીરી કરનાર નવા ઉત્પાદકોને 15% ના વિશેષ કોર્પોરેટ ટેક્સ દરની છૂટ આપવામાં આવશે.
- 5 ડેવલપમેન્ટ ઓફ એન્ટરપ્રાઇઝ એન્ડ સર્વિસ હબ્સ (DESH) કાયદા હેઠળ SEZ એકમોનાં લાયસન્સ આપોઆપ રીન્યુ થઈ શકશે.

- સરકાર સ્થાનિક બજારમાં સપ્લાય કરવામાં આવતી ચીજવસ્તુઓ અથવા સેવાઓ પર એક સમાનીકરણ કર વસૂલાત લાદવા પ્રયાસ કરશે, જેથી કરીને બહારના એકમો દ્વારા ચૂકવાતા વેરાઓમાં સમાનતા રહે છે.
- વર્તમાન ઔદ્યોગિક વસાહતો જેમ કે કાપડ અને ફૂડ પાર્કને વિકાસના કેન્દ્રોમાં રૂપાંતરિત કરીને એકીકૃત કરવાનો પ્રયાસ કરાશે.

SEZ વિશે જાણવા જેવું

- સ્પેશિયલ ઈકોનોમિક ઝોન (SEZ) નીતિ 2000માં શરૂ કરવામાં આવી હતી અને સંસદ દ્વારા વર્ષ 2005માં 'SEZ એક્ટ-2005' પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.
- SEZએ એક એવો આર્થિક વ્યવસ્થા ધરાવતો વિસ્તાર છે, જ્યાં દેશના અન્ય ભાગો કરતાં અલગ આર્થિક નિયમો લાગુ પડે છે.
- SEZના આર્થિક નિયમો રોકાણકારો અને પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણને (FDI) આકર્ષિત કરવાનું કામ કરે છે.
- તે વિદેશી મૂડીરોકાણને આકર્ષવા અને તકનીકી પ્રગતિને વેગ આપવા માટે કર પ્રોત્સાહનોનો લાભ લઈને ઝડપી આર્થિક વૃદ્ધિની સુવિધા આપે છે.
- SEZની કામગીરી ત્રણ સ્તરીય વહીવટી સેટઅપ દ્વારા સંચાલિત થાય છે. બોર્ડ ઓફ એપ્રુવલ એ સર્વોચ્ચ સંસ્થા છે અને તેનું નેતૃત્વ વાણિજ્ય વિભાગના સચિવ દ્વારા કરવામાં આવે છે.

SEZ ની મુખ્ય વિશેષતાઓ

- કસ્ટમનાં કાર્યક્ષેત્રની બહારનો ડ્યુટીમુક્ત વિસ્તાર એટલે જ SEZ.
- આયાત માટે લાઈસન્સની જરૂરિયાતમાં છૂટ.
- ઉત્પાદન અને સેવા પ્રવૃત્તિઓની મંજૂરી.
- SEZ એકમોને પેટા કોન્ટ્રાક્ટ કરવાની સ્વતંત્રતા.
- SEZ એકમો માન્ય બેન્કિંગ ચેનલો દ્વારા કોઈપણ પ્રતિબંધ વિના એક વર્ષમાં \$500 મિલિયન સુધીનું બાહ્ય ધિરાણ મેળવી શકે.
- SEZમાં સ્થાપિત કંપનીઓને શરૂઆતના વર્ષોમાં કર મુક્તિ અને ધંધાકીય વિકાસ માટે જરૂરી માળખાગત સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે છે.
- ભારતમાં કુલ 425 થી પણ વધુ SEZs ને મંજૂરી આપવામાં આવી, જેમાંથી વર્તમાનમાં લગભગ 268 જેટલા SEZs કાર્યરત (ઓપરેશનલ) છે.
- SEZs દ્વારા વર્ષ 2021-22માં કુલ નિકાસ \$133 બિલિયન સુધીની કરવામાં આવી છે.

- **SEZ હેઠળ કર ચૂકવણીને લગતી છૂટ :** પ્રથમ પાંચ વર્ષ માટે કરવેરામાં સંપૂર્ણ માફી, ત્યાર બાદના પાંચ વર્ષના સમયગાળામાં 50% સુધીની કર રાહતો અને ત્યારબાદના પાંચ વર્ષના સમયગાળા માટે નિકાસથી થતા કુલ લાભના 50% લાભ પર કર વસૂલાત કરવામાં આવે છે.

ભારતના SEZમાં રહેલી ખામીઓ/સમસ્યાઓ

ચીનની સરખામણીમાં ભારતીય SEZs કદ અને કામગીરીમાં ખૂબ જ નાના છે. ઉ.દા. ચીનનો શેનઝેન SEZનો વિસ્તાર 49,000 હેક્ટરમાં ફેલાયેલો છે, તે ભારતના તમામ SEZs ના કુલ વિસ્તાર 47000 હેક્ટર કરતાં પણ 2,000 હેક્ટર વધુ છે. આમ નાના કદના SEZ ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળી સામાન્ય સુવિધાઓ અને સર્જનાત્મક સ્પર્ધાને આકર્ષવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. કર રાહત અને જમીન ફાળવણી વગેરે પ્રોત્સાહનોથી ધાર્યા પરિણામો હાંસલ કરી શકાયાં નથી.

સંસાધનોના કાર્યક્ષમ ઉપયોગનો અભાવ SEZમાં જોવા મળે છે. SEZ યોજના હેઠળ ઘણા મોટા નિકાસલક્ષી ઉદ્યોગોને SEZમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવ્યા હતા. જોકે કરમુક્તિ જેવા લાભોનો અંત આવતા મોટા ભાગના ઉદ્યોગો પુનઃસંકુચિત થઈ ઘટી ગયા છે. જેના લીધે આજે SEZના હેતુ માટે મંજૂર કરવામાં આવેલી અડધાથી પણ ઓછી જમીનનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.

સ્થાનિક બજારમાં SEZમાં ઉત્પાદિત માલસામાનના વેચાણ પર કસ્ટમ ડ્યુટી લાગે છે. જો કે કસ્ટમ ડ્યુટી ફક્ત આયાતી કાચી સામગ્રી (આયાતી ડ્યુટી ફ્રી) પર જ નહીં, પરંતુ સંપૂર્ણ તૈયાર માલ પર લાદવામાં આવે છે. જે SEZમાં ઉત્પાદિત વસ્તુઓને સ્થાનિક બજારમાં ઓછી સ્પર્ધાત્મક બનાવે છે.

વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઈઝેશન (WTO) દ્વારા પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ભારતમાં SEZ એકમોને આપવામાં આવતી સબસિડી નિષ્પક્ષ વેપારના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરે છે.

રાજ્યો અને કેન્દ્રના કાયદાઓ બંધબેસતા ના હોવાને લીધે SEZનો મૂળ હેતુ પ્રાપ્ત કરવામાં ધાર્યા પરિણામો પ્રાપ્ત થઈ શક્યાં નથી.

SEZ પાછળ કુલ અંદાજે 6.5 લાખ કરોડનું રોકાણ કરાયું છે. જેમાંથી લગભગ 27 લાખ રોજગાર ઉત્પન્ન થયા છે જેનો અર્થ એ થયો કે પ્રત્યેક નોકરી માટે અંદાજે 24 લાખ જેટલો ખર્ચ થયો છે, જે અપેક્ષા મુજબ ખૂબ વધુ છે.

દેશમાં હાલ NIMZ (નેશનલ ઈન્વેસ્ટમેન્ટ એન્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ ઝોન), કોસ્ટલ ઈકોનોમિક ઝોન વગેરે બહુવિધ મોડલ અને SEZ વચ્ચે એકીકરણ કે સંકલનનો અભાવ છે.

વારંવાર બદલાતી કર નીતિઓ અને કાયદાઓ SEZના વિકાસમાં મોટી પ્રશાસનિક અડચણ પેદા કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે લઘુત્તમ વૈકલ્પિક કર (MAT) રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને ડિવિડન્ડ વિતરણ કર પરની છૂટ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી. આ પ્રકારે વારંવાર નીતિ બદલાવાના કારણે રોકાણકારો માટે રોકાણ અને લાંબાગાળાનું આયોજન મુશ્કેલ બનવાથી રોકાણમાં સતત ઘટાડો જોવા મળી રહ્યો છે.

SEZ એક્ટ હેઠળ સ્થપાયેલ 268 કાર્યરત SEZમાં હાલમાં માત્ર 5576 ઓપરેશનલ યુનિટ્સ છે અને દેશની નિકાસમાં તેનો ફાળો 20% કરતાં પણ ઓછો છે.

વર્તમાન કાયદો 16 વર્ષથી વધુ જૂનો છે. પરંતુ વર્તમાનમાં વૈશ્વિક તેમજ ભારતીય અર્થતંત્રનું સ્વરૂપ બદલાઈ રહ્યું છે. જે SEZ કાયદામાં પણ બદલાવની માંગ કરી રહ્યું છે.

Way Forward

મોટા રોકાણો અને સાહસિકોને આકર્ષિત કરવા :

- ટેક્સટાઈલ, ઈલેક્ટ્રોનિક્સ અને ફાર્મા માટેના SEZએ કોઈ મોટી વૈશ્વિક કંપનીને કામગીરી શરૂ કરવા માટે આમંત્રિત કરવી જોઈએ. ઉદા. 1980ના દાયકાની શરૂઆતમાં ભારતના ઓટોમોબાઈલ ક્ષેત્રમાં સુઝુકી દ્વારા ભજવવામાં આવેલી ભૂમિકા દ્વારા ભારતીય ઓટોમોબાઈલ કંપનીઓ તેમજ અન્ય સંલગ્ન ક્ષેત્રોને લાભ થયો છે.

આમ, વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં મોટા પાયાની એન્કર કંપનીઓ સેમિકન્ડક્ટર, ઈલેક્ટ્રોનિક્સ અને સોલાર સેલ સેક્ટરને ઉત્પાદન અને નિકાસ વધારવામાં મદદ કરશે.

- GSTN જેવી નંબર સિસ્ટમનો ઉપયોગ માલની હિલચાલ પર દેખરેખ રાખવા માટે કરી શકાય છે. દુરુપયોગને રોકવા માટે સોના અને હીરા જેવી ઊંચી કિંમતની વસ્તુઓ માટે કડક જોગવાઈઓ કરવી જોઈએ.

- IT સેક્ટરને આ યોજનાથી બાકાત રાખવી અથવા તેના માટે અલગ કાયદા, નીતિ નિયમો ઘડવા જોઈએ. કેમ કે, ઘણી IT/ ITEX કંપનીઓ માત્ર કર મુક્તિ મેળવવા માટે SEZમાં સ્થાનાંતરિત થઈ છે. આવી કંપનીઓનો નિકાસમાં પણ ઓછો ફાળો છે.

ગતિશીલ પરિવહન માળખું :

- તમામ હબને ડેડિકેટેડ ફ્રેઈટ કોરિડોર (DFCs) સાથે જોડીને ફેક્ટરી ટુ શિપીંગ પરિવહન બનાવવું જરૂરી છે.
- DESH હબને SEZ ઉપરાંત ઈન્ડસ્ટ્રીયલ પાર્ક, ઉત્પાદન ક્ષેત્ર તેમ જ અન્ય ક્ષેત્રોના વિકાસ પર પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ. જેથી હકારાત્મક અને સર્જનાત્મક સ્પર્ધા સાથે વિવિધ ઔદ્યોગિક એકમો સંશોધન, નવીનીકરણ અને ઉત્પાદન વૈવિધ્ય માટે પ્રોત્સાહન મેળવી શકે.

જમીન સંપાદનમાં પારદર્શિતા :

- DESH હબ એ નિકાસ ઉપરાંત વ્યાપક આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતું હોવાથી જમીન ઉપયોગમાં પણ ફેરફાર થશે. SEZ ફેમવર્ક હેઠળ ઘણા એકમોએ જમીન સંપાદન કરવા માટે 'જાહેર હેતુ' જોગવાઈઓનો ઉપયોગ કરીને રાજ્ય સરકારોની મદદથી જમીન ખરીદી હતી. જે પૈકીની મોટા ભાગની જમીન બિનો-ઉપયોગી પડી છે. સરકારે આવી બિન ઓપરેશનલ SEZ જમીન તેના મૂળ માલિકોને પરત કરવી જોઈએ.
- બાબા કલ્યાણી સમિતિની SEZ નીતિમાં ફેરફાર અંગેની ભલામણોને સ્વીકારવી અને તેને અમલમાં મૂકવી.

ભારત વિશ્વની પાંચમી સૌથી મોટી અર્થવ્યવસ્થા

ચર્ચામાં શા માટે?

તાજેતરમાં ભારતીય અર્થતંત્ર, બ્રિટનને પાછળ છોડી વિશ્વનું પાંચમું સૌથી મોટું અર્થતંત્ર બની ગયું છે તથા IMF (આંતરરાષ્ટ્રીય મુદ્રા કોષ) અનુસાર વૈશ્વિક સ્તરે અર્થતંત્રના કદમાં માત્ર અમેરિકા, ચીન, જાપાન અને જર્મની ભારતથી આગળ છે. આ પહેલા 2019ના વર્ષમાં ભારત ફ્રાન્સને પાછળ છોડી વિશ્વની છઠ્ઠી સૌથી મોટી અર્થવ્યવસ્થા બન્યું હતું. સમખરીદ શક્તિ (Purchasing Power Parity)ના આધાર પર ભારત વિશ્વની ત્રીજી સૌથી મોટી અર્થવ્યવસ્થા છે.

1 | બ્રિટનનાં અર્થતંત્ર સાથે સરખામણી

વસ્તીના સંદર્ભમાં :

- કદના સંદર્ભમાં ભારત બ્રિટનથી આગળ વધ્યું છે, પરંતુ પ્રતિ વ્યક્તિ કુલ આંતરિક પેદાશ (Per Capital GDP)ના સંદર્ભમાં આર્થિક દૃશ્ય વધુ સ્પષ્ટ થાય છે.
- ભારતની જનસંખ્યા 1.41 બિલિયન છે, જ્યારે બ્રિટન 68.5 મિલિયન જનસંખ્યા ધરાવે છે, જે આધારે ભારતની Per Capital GDP \$2500 છે, જ્યારે બ્રિટન માટે તે \$47,000 છે.

ગરીબીના સંદર્ભમાં :

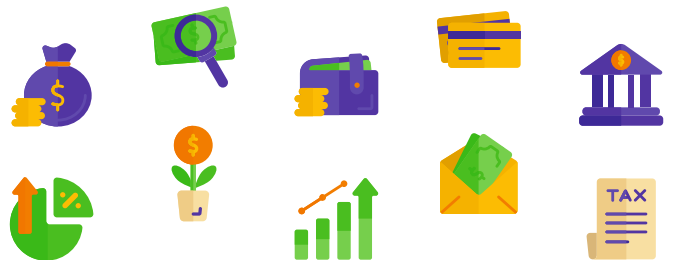
- પ્રતિ વ્યક્તિ ઓછી આવક ભારતમાં ગરીબીનાં ઉંચા સ્તર તરફ સંકેત કરે છે.
- જોકે ભારતે ગરીબી નાબૂદી ક્ષેત્રે ઉલ્લેખનીય કામગીરી કરેલ છે.

સ્વાસ્થ્યના સંદર્ભમાં :

- સ્વાસ્થ્ય ક્ષેત્રે ભારતે અનેક સુધારા કર્યા છે. હજુ લાંબુ અંતર કાપવાનું બાકી છે.

2 | 5 ટ્રિલિયન ડોલરનાં અર્થતંત્રનો લક્ષ્યાંક

- હાલના સમયમાં ભારત વિશ્વની સૌથી ઝડપી વિકસતી અર્થવ્યવસ્થા છે. આઝાદી પછી 1962 થી 1971 વચ્ચે આ દર 3.6% હતો, જે 1981 થી 1991 વચ્ચે 5.3% થયો. LPG સુધારા અપનાવ્યા પછી 1992 થી 1996 વચ્ચે 6.5%ના દરેથી અને 2003 થી 2015ની વચ્ચે સરેરાશ 7.8%ના દરથી વધ્યો.
- આગામી સમયમાં ભારતે 2025 સુધીમાં 5 ટ્રિલિયન ડોલર અને 2023 સુધીમાં 10 ટ્રિલિયન ડોલરનું અર્થતંત્ર બનવાનો લક્ષ્યાંક નિર્ધારિત કર્યો છે.

I ભારત પ્રગતિશીલ અર્થવ્યવસ્થા પાછળનાં કારણો

દેશના લોકોની આવક વધતાં ગરીબીચક્રમાંથી બહાર આવીને સુખાકારીપૂર્ણ જીવન જીવવા તરફ આગળ વધી રહ્યાં છે. 2005-15 વચ્ચે 27 કરોડ ભારતીયો વિષમ ગરીબીમાંથી બહાર આવ્યાંનું UNDPએ નોંધ્યું છે.

સ્ટાર્ટઅપ ઈન્ડિયા અને મેક ઈન ઈન્ડિયા જેવી પહેલોનાં લીધે દેશમાં ઉદ્યોગસાહસિકતાનું વાતાવરણ વધતાં રોકાણ અને વ્યાપાર પ્રવૃત્તિઓને તીવ્ર વેગ મળ્યો છે.

ભારત “વિશ્વનું ઉત્પાદન કેન્દ્ર” બનીને ચીનનું પ્રભુત્વ ઘટાડવા અને વૈશ્વિક વેલ્યુ ચેઇનને મજબૂત કરવા તરફ PLI યોજના અને આત્મનિર્ભર ભારત અભિયાન દ્વારા આગળ વધી રહ્યું છે.

ઉદ્યોગો માટે જરૂરી જમીન અને જળ સંસાધનોની પૂર્તિ કરવાની સાથે જ પર્યાવરણ અને વિકાસ વચ્ચે સંતુલન સાધવા ભારત INDC લક્ષ્યપૂર્તિની દિશામાં પ્રયાસરત છે.

GST અમલીકરણ કરીને અર્થવ્યવસ્થાને પારદર્શક અને જવાબદેહ બનાવી શકાયાં છે. પરવાના અને મંજૂરીઓ લેવાની વ્યવસ્થામાં સરળતા અને પારદર્શિતા લાવવાથી વિશ્વનો ભારતીય અર્થવ્યવસ્થામાં વિશ્વાસ વધ્યો છે.

I ભારત સમક્ષ વિકાસના માર્ગમાં રહેલા પડકારો

1 ક્ષેત્ર સંબંધિત મુશ્કેલીઓ :

કૃષિ ક્ષેત્ર : બિન ગુણવત્તાયુક્ત અને નિમ્ન ઉત્પાદન, જળવાયુ પરિવર્તનને લીધે વધી રહેલ કુદરતી આફતો, અવૈજ્ઞાનિક કૃષિ પદ્ધતિઓ, સંરચનાત્મક ખામીઓ, ન્યૂનતમ સમર્થન મૂલ્ય પર વધુ નિર્ભરતા, અને ખાદ્ય પ્રસંસ્કરણનો અભાવ હોવાથી સમગ્ર કૃષિક્ષેત્ર અલ્પવિકસિત રહી ગયું છે.

ઉદ્યોગ ક્ષેત્ર : કૃષિ પછી ઉદ્યોગ ક્ષેત્ર પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાને બદલે સેવા ક્ષેત્રના વિકાસને કારણે, ઉદ્યોગ ક્ષેત્રનું GDPમાં યોગદાન અન્ય ક્ષેત્ર કરતાં ઓછું છે, તથા શ્રમકેન્દ્રિત ઉદ્યોગ-ક્ષેત્રની અવગણના કરવાને લીધે દેશમાં “રોજગારનું સંકટ” સર્જાયું છે. 1970ના દાયકાથી ભારતના ઉત્પાદન ક્ષેત્રનો ફાળો 15%એ સ્થગિત છે, જ્યારે પૂર્વી એશિયાના દેશોએ અભૂતપૂર્વ ઔદ્યોગિક વૃદ્ધિ મેળવવામાં સફળતા મેળવી છે.

સેવા ક્ષેત્ર : IT ક્ષેત્ર માટે જરૂરી ઇલેક્ટ્રોનિક્સ અંગે આયાત પર નિર્ભરતા, પર્યટન ક્ષેત્રનું અલ્પવિકસિત આંતરમાળખું, અપૂરતું રોકાણ સંબંધી સમસ્યાઓ અને વિશ્વકક્ષાની કટિંગએજ ટેકનોલોજીમાં અપૂરતું રોકાણ અને કૌશલ્યનો અભાવ હોવાથી થોડાક જ વર્ષોમાં સેવાક્ષેત્રના વિકાસમાં સ્થગિતપણું આવવાની સંભાવના રહેલી છે.

4 વહીવટ ક્ષેત્રે મુશ્કેલીઓ :

ઈઝ ઓફ ડુઈંગ બિઝનેસ સંબંધિત પડકારો, કેટલીક જ કંપનીઓના વધતા એકાધિકારને કારણે હતોત્સાહિત ઉદ્યમ-શીલતા, ફેક્ટરી અને શ્રમ સુધારાના જમીની સ્તરે અમલી-કરણમાં શિથિલતા તથા નબળા ન્યાયતંત્રને લીધે અશક્ત કોન્ટ્રાક્ટ અમલીકરણને લીધે વ્યાપારિક અને રોજગારવર્ધક પ્રવૃત્તિઓને બળ મળતું નથી.

2 સંશોધન અને વિકાસ (R&D) સંબંધિત મુશ્કેલીઓ :

ભારતમાં GDPનાં માત્ર 0.7% જ શોધ-સંશોધન પર ખર્ચ કરવામાં આવે છે. જ્યારે ચીનએ 2.1% અને અમેરિકા 2.9% ખર્ચ કરે છે. હાલની આધુનિક અર્થવ્યવસ્થાઓમાં નવી ટેકનોલોજી વિકસાવવા અને વર્તમાન ઔદ્યોગિક પ્રક્રિયાઓની કુશળતા વધારવા માટે શોધ-સંશોધન જરૂરી છે.

ખાનગી ક્ષેત્ર દ્વારા શોધ-સંશોધનનાં કુલ રાષ્ટ્રીય ખર્ચમાં માત્ર 39% જ યોગદાન આપવામાં આવે છે. પરંતુ, વિકસિત દેશોમાં ખાનગી ક્ષેત્રનું જ યોગદાન સૌથી વધારે હોય છે.

3 આંતરમાળખાકીય મુશ્કેલીઓ :

આંતરમાળખાકીય ક્ષેત્રમાં NPAનું 22.6% જેટલું ઉચ્ચ પ્રમાણ, સરકારી રોકાણ પરની નિર્ભરતા, નોકરશાહીની ધીમી કાર્યવાહી, જમીન મંજૂરીમાં વિલંબ અને NBFCમાં તરલતાનું (Liquidity) સંકટ હોવાથી જરૂરિયાત મુજબનું આંતરમાળખું વિકસાવી શકાયું નથી.

5 નબળાં સામાજિક ધોરણો :

વૈશ્વિક બહુપરિમાણીય ગરીબી સૂચકાંક અનુસાર ભારતના ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં 36% લોકો ગરીબ છે. ગરીબીએ નાણાકીય સંસાધનો, જમીન, સંપત્તિ વગેરેના અભાવે જડ સ્વરૂપ ધારણ કરી ચૂકી છે. ભારતમાં વધી રહેલું સંપત્તિનું કેન્દ્રિયકરણ તથા અસમાનતામાં થઈ રહેલો વધારો અને અલ્પવિકસિત સ્વાસ્થ્ય અને શિક્ષણ તંત્રને લીધે માનવ વિકાસનાં આધારસ્તંભનું ચણતર નબળું રહ્યું છે.

6 મૂડી રોકાણ ક્ષેત્રે :

જાહેરક્ષેત્રની કોઈની પણ ભૂલો બાબતે જવાબદારી નક્કી નથી. રાજનીતિક જાહેરક્ષેત્ર રાજકીય પ્રભાવથી મુક્ત રાખવું શક્ય ન હોવાથી તેની વ્યવસાયિક કુશળતા ઘટી ગઈ છે.

મૂડી બજારમાં પરિપક્વતાનો અભાવ, જાહેર ક્ષેત્રની બેંકોમાં દ્વિન ડેફિસિટ સમસ્યા તથા જટિલ અને જડ રોકાણ મંજૂરી પ્રક્રિયા હોવાથી વ્યવસાયોને વિકસવા માટે જરૂરી ભંડોળ મળી શકતું નથી.

I ભારતને વિશ્વની સૌથી મોટી અર્થવ્યવસ્થા બનાવવાનો માર્ગ

કૌશલ્યવર્ધન :

- ભારતની વિડંબના છે કે, ઉદ્યોગો પાસે કૌશલ્યવાન શ્રમબળ નથી અને યુવાનો પાસે રોજગાર અને કૌશલ્ય નથી. યુવાનો માટે કૌશલ્યલક્ષી શિક્ષણ દ્વારા આ ખાઈ દૂર કરી શકાય છે. તદ્દુપરાંત, કટિંગએજ ટેકનોલોજીમાં મહારત હાંસલ કરવા યુવાનોને શોધ- સંશોધન પ્રવૃત્તિમાં પણ જોડવા જોઈએ.

આયાત પ્રતિબંધમાં છૂટ :

- ટેકનોલોજી આયાત પર લાગતા કર અંગે ઉદાર કર નીતિઓ અપનાવવી પડશે. કારણ કે 21મી સદીના વિશ્વમાં ટેકનોલોજી અને આધાર માળખું અખંડિત રીતે જોડાયેલ છે. આથી, ટેકનોલોજી આયાત અને બૌદ્ધિક સંપદા અંગેના જરીપુરાણા કાયદા બદલવાં પડશે.

સામાજિક વિકાસ :

- માત્ર ઔદ્યોગિક વિકાસને બદલે સામાજિક માપદંડોમાં સુધાર લાવવા નવી શિક્ષણનીતિનો શ્રેષ્ઠ અમલ, સ્વાસ્થ્યક્ષેત્રે ખાનગી-કરણમાં ઘટાડો તથા સંપત્તિનું ન્યાયબદ્ધ વિતરણ કરવું જરૂરી છે.

નવાચાર :

- ઉત્પાદન ક્ષેત્રમાં નેતૃત્વએ નવાચાર પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતાથી આવે છે, ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પાદનથી નહીં. આથી, નવાચારને પ્રોત્સાહન આપી ભારતમાં ડિઝાઇન થયેલી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન કરી શકાય તેવું તંત્ર બનાવવું જોઈએ.

જ્ઞાનસમૂહોનું સર્જન :

- ભારત મૂડી, પ્રતિભા, ઉદ્યોગસાહસિકતાની ભાવના અને જ્ઞાનનાં બળે જ “ઉત્પાદનનું હબ” બની શકે છે.

5 ટ્રિલિયનના અર્થતંત્ર બનવા માટેના દિશા નિર્દેશ :

- સીમા પારની નાદારી (Cross border subsidisation) માટે IBC Code-2016માં સુધારો, પાક વૈવિધ્યકરણ (Crop diversification) માટે ખેડૂતોને સબસિડીની સહાયતા, Tax to GDP ગુણોત્તર વધારવા હેતુ કર ચોરી અને કરનિવારણ અટકાવવું, સબસિડી લીકેજ અટકાવવી, મહેસૂલી ખાધ ઘટાડવી, અવસંરચના નિર્માણ માટે સાર્વજનિક ખાનગી ક્ષેત્રની ભાગીદારી (PPP) સુનિશ્ચિત કરવી.

બીજાની નિષ્ફળતામાંથી શીખ :

- આપણે ચીનને અનુસરી માત્ર ઉત્પાદન ક્ષેત્ર પર જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની રણનીતિ અપનાવાની મૂર્ખામી ના કરવી જોઈએ. સરકારે દરેક આર્થિક પ્રવૃત્તિ ખીલી ઊઠે તેવું પર્યાવરણ સર્જવું જોઈએ.

આધાર માળખાનો વિકાસ :

- તૈયાર સામાનને ઉત્પાદન પ્લાન્ટથી બજાર અને બંદરો સુધી પહોંચાડવા મજબૂત આધાર માળખું જરૂરી છે. ગુજરાતે માલ-સામાન પરિવહનની મજબૂત સપ્લાય ચેન બનાવી છે. આને કેસસ્ટડી માની અન્ય રાજ્યોએ ઉપાયો અપનાવવા.

નિષ્કર્ષ

ભારતને વૈશ્વિક મહાસત્તા બનવા સૈન્ય શ્રેષ્ઠતાની સાથે જ સર્વશ્રેષ્ઠ અર્થવ્યવસ્થાનું ઘડતર કરવું જરૂરી છે. આ રાહ મુશ્કેલ ચોક્કસ છે પરંતુ અસંભવ નહીં. સૌ ભારતીયો ખભાથી ખભો મિલાવીને, પોતાના પ્રાણ રાષ્ટ્રનિર્માણમાં પરોવી દેશે તો કશું જ અસંભવ નથી.

સંરક્ષણક્ષેત્રે આત્મનિર્ભરતા

ચર્ચામાં શા માટે?

તાજેતરમાં ભારતે 'આત્મનિર્ભર સંરક્ષણ વિઝન' હેઠળ સંપૂર્ણ સ્વદેશી રીતે નિર્મિત 'INS વિક્રાંત એરક્રાફ્ટ કેરિયર'ને ભારતીય નૌસેનામાં સામેલ કર્યું.

I આત્મનિર્ભર સંરક્ષણ વિષે

- સંરક્ષણ સંબંધિત ઉપકરણો, શસ્ત્રો, મિસાઈલ, તકનીકો વગેરેને સંપૂર્ણ સ્વદેશી તકનીક, જ્ઞાન, માહિતી, ઉદ્યોગો દ્વારા નિર્મિત કરવામાં આવે, તો દેશ સંરક્ષણ પ્રત્યે આત્મનિર્ભર બન્યો ગણાય.
- ભારતે આઝાદી બાદ જ સંરક્ષણ ક્ષેત્રે સ્વદેશીકરણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું. જેમાં DRDO, ભારત ડાયનોમિક્સ લિમિટેડ જેવી સંરક્ષણ ક્ષેત્રની કંપનીઓની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

- પરંતુ ચીન અને પાકિસ્તાન સાથેના વારંવાર સીમા દુમલાઓ અને નાણાકીય-તકનીકી વિકાસના અભાવ હેઠળ ભારતે વિદેશી દેશો પાસે સંરક્ષણ નિર્ભરતા વધારી હતી.
- આધુનિક અને તકનીકો બદલાવ સાથે ભારતે આત્મનિર્ભર સંરક્ષણ તરફ પોતાની કૂચ જાળવી રાખી. વર્ષ 2020ના આત્મનિર્ભર ભારત મિશન હેઠળ ભારતે સંરક્ષણ ક્ષેત્રે 'આત્મનિર્ભર સંરક્ષણ વિઝન'ને ગૂંથ્યું છે. જેના હેઠળ, આજે ભારત આત્મનિર્ભર સંરક્ષણની દિશામાં ઝડપથી આગળ વધી રહ્યું છે.

I આત્મનિર્ભરતા માટે સંરક્ષણ ક્ષેત્રે પગલાં

સંરક્ષણ ઉત્પાદન

LCA તેજસ વિમાન, અરુઘા અને અસ્લેષા રડાર્સ, અસ્ત્ર એર ટુ એર મિસાઈલ, આકાશ સરફેસ ટુ એર મિસાઈલ, એડવાન્સ લાઈટ હેલિકોપ્ટર અને લાઈટ કોમ્બેટ હેલિકોપ્ટર વગેરે સંરક્ષણ પ્રણાલીઓ 'આત્મનિર્ભર ભારત વિઝન' હેઠળ તૈયાર કરવામાં આવી.

ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના અમેઠી જિલ્લામાં AK-203 એસોલ્ટ રાઈફલ્સની નિર્માણ ક્ષમતા ભારત અને રશિયાના સંયુક્ત પ્રયાસોથી સ્થાપવામાં આવી છે.

સ્વદેશી નિર્મિત INS વિક્રાંત એરક્રાફ્ટ કેરિયરના સેવા સામેલ થવા પર ભારત વિશ્વના યુનંદા એરક્રાફ્ટ કેરિયર ધરાવતા દેશોની યાદીમાં સામેલ થયું છે.

સ્વદેશી બનાવટના આધારે તૈયાર કરાયેલ અર્જુન MK-1 A ટેન્ક દ્વારા ભારતીય સેનાની શક્તિ વધારવામાં મદદ મળશે.

ડિફેન્સ ઇલેક્ટ્રોનિક્સ રિસર્ચ લેબોરેટરી (DLRL) હૈદરાબાદ દ્વારા એડવાન્સ ઇલેક્ટ્રોનિક વોરફેર સિસ્ટમ 'શક્તિ' તૈયાર કરી ભારતીય નૌકાદળને સોંપવામાં આવ્યું છે.

75 ટકાથી વધારે સ્વદેશી ઉપકરણોના માધ્યમથી State of the art સબમરિન કરંજ અને વેલાને નૌકાદળમાં ભરતી કરવામાં આવી છે.

DRDO દ્વારા સ્વદેશ નિર્મિત લેસર ગાઈડેડ એન્ટી ટેન્ક મિસાઈલનું પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે.

સંરક્ષણ નિકાસ

- ભારતે વર્ષ 2021-22માં સંરક્ષણ ક્ષેત્રમાંથી સૌથી વધારે નિકાસ મેળવી હતી. જે ૩,12,885 કરોડ જેટલી હતી. જ્યારે વર્ષ 2022ના એપ્રિલ-જૂન ત્રિમાસિક સત્રમાં ૩,1387 કરોડ સંરક્ષણ નિકાસના માધ્યમથી મેળવ્યા છે.
- ભારતની સંરક્ષણ નિકાસ પાછલા પાંચ વર્ષમાં 334% જેટલી વધી છે.

- ભારતની સંરક્ષણ નિકાસમાં ટેન્કો, મિસાઈલો, વિમાનો, હથિયારો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
- ભારત દ્વારા યુ.એસ, ફિલિપાઈન્સ, બાંગ્લાદેશ, માલદીવ, અન્ય આફ્રિકન દેશોને સંરક્ષણ નિકાસ કરવામાં આવે છે.
- DefExpo હેઠળ વિવિધ દેશો વચ્ચે કરારના માધ્યમથી નિકાસ વધારવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

સંરક્ષણ નીતિઓ

1. FDI નીતિ :

- સંરક્ષણ ક્ષેત્રે ઔદ્યોગિક લાયસન્સ મેળવવા માંગતી કંપનીઓ માટે 74% સુધી ઓટોમેટિક રૂટના માધ્યમથી પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ (FDI)ને મંજૂરી આપવામાં આવે છે. (જે પહેલા 49% જેટલી હતી)
- 74% થી વધારે અને 100% સુધીની FDIને સરકારી માર્ગ (Government Root) હેઠળ મંજૂરી આપવામાં આવે છે.
- ભારતે એપ્રિલ 2000 થી જૂન 2022ના સમયગાળા દરમિયાન સંરક્ષણ ક્ષેત્રમાં \$13.16 મિલિયન કુલ FDI ઇક્વિટી પ્રવાહ પ્રાપ્ત કર્યો છે.

2. સંરક્ષણ ઉત્પાદન અને નિકાસ પ્રોત્સાહન નીતિ-2020 :

- સંરક્ષણ મંત્રાલય (MOD) દ્વારા સ્વદેશી સંરક્ષણ ઉત્પાદન અને નિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે આ નીતિ જાહેર કરવામાં આવી છે. જેની મુખ્ય જોગવાઈઓ;

એરો એન્જિનિસ :

- જાહેર અને સૈન્ય ઉપયોગ માટે એરો એન્જિન તકનીક અને માળખાકીય પદ્ધતિઓ વિકસાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું.

જાળવણી અને સમારકામ :

- જાળવણી અને સમારકામને પ્રોત્સાહન આપવું, તેમજ સિવિલ અને મિલિટરી જાળવણી-સમારકામ વચ્ચેના સહયોગને સક્ષમ બનાવવા પગલાં લેવાં.

વાયબ્રન્ટ ટેકનોલોજી અને ઉપકરણો :

- સ્વદેશી સંશોધન અને વિકાસ (R & D)ની સુવિધાઓ વિકસાવવા માટે વાયબ્રન્ટ તકનીક અને ઉપકરણોની યાદી બનાવવી.

સંરક્ષણ નવાચાર

ઈનોવેશન ફોર ડિફેન્સ એક્સલન્સ (iDEX) :

- સંરક્ષણ ક્ષેત્ર અને એરોસ્પેસમાં નવીનતા અને ટેકનોલોજીના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે એક ઇકોસિસ્ટમ નિર્માણ iDexના માધ્યમથી કરવામાં આવશે. જે MSMEs, સ્ટાર્ટ-અપ, વ્યક્તિગત ઈનોવેટર્સ, R & D સંસ્થાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના ઉદ્યોગો અને તેમના અનુદાનમાં મદદ કરશે.
- રક્ષા ક્ષેત્રના નિર્ણાયક મિશનોમાં કૃત્રિમ બુદ્ધિમતા (AI) અને મશીન લર્નિંગના ઉપયોગ દ્વારા ધ્યાન કેન્દ્રિત કરાશે.
- સ્વદેશી SHRIJAN પોર્ટલના માધ્યમથી રક્ષા ક્ષેત્રમાં સ્વદેશી ઉદ્યોગોને કોન્ટ્રાક્ટ આપવામાં સહાય મળશે.

3. સંરક્ષણ સંપાદન પ્રક્રિયા-2020 (Defense Acquisition Procedure) :

- આ પ્રક્રિયા સંરક્ષણ ઉપકરણો અને સાધનોની સ્વદેશી ડિઝાઇન અને ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહિત કરે છે.
- 'MAKE' પ્રક્રિયાનો ઉદ્દેશ્ય આત્મનિર્ભર ભારતના ઉદ્દેશ્યમાં ખાનગી ક્ષેત્ર સહિત ભારતીય ઉદ્યોગોની ભાગીદારી વધારવાનો છે.

MAKE - I (જાહેર ભંડોળ આધારિત) :

- આમાં ઉદ્યોગો દ્વારા સાધનો, સિસ્ટમ, પ્લેટફોર્મ અથવા તેના અપગ્રેડની ડિઝાઇન અને વિકાસનો સમાવેશ થાય છે. રક્ષા મંત્રાલય એ પ્રોટોટાઇપ વિકાસ ખર્ચના 70% અથવા ડેવલોપમેન્ટ એજન્સી દીઠ મહત્તમ 250 કરોડ સુધીની નાણાકીય સહાય પૂરી પાડે છે.

MAKE - II (ઉદ્યોગ રોકાણ આધારિત) :

- જેમાં સરકારી સહાય હોતી નથી, પરંતુ ઉદ્યોગો દ્વારા તૈયાર કરાયેલાં સફળ પ્રોટોટાઇપની ખરીદી કરવામાં આવે છે.

4. ડિફેન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોરિડોર :

- સરકાર દ્વારા રક્ષા ક્ષેત્ર સંબંધિત વિવિધ ઉપકરણો અને સાધનોના નિર્માણ હેતુ ડિફેન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોરિડોરની રચના કરાઈ રહી છે. ભારત સરકાર વર્ષ 2024 સુધીમાં ઉત્તરપ્રદેશ અને તમિલનાડુમાં 20,000 કરોડ રૂપિયાના નિવેશ સાથે ડિફેન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોરિડોર બનાવશે.

- રક્ષા ક્ષેત્રે R & D (સંશોધન અને વિકાસ) વધારવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય કક્ષાએ અને ખાનગી ક્ષેત્રો સાથે ભાગીદારી કરવામાં આવે છે.
- iDEX ફેમવર્ક હેઠળ 64% નાણાકીય બજેટ સ્વદેશી ઉદ્યોગો અને સ્ટાર્ટઅપને આત્મનિર્ભરતાના વિકાસ માટે આપવામાં આવે છે.
- ઓર્ડનન્સ ફેક્ટરી બોર્ડના પુનઃગઠન બાદ સાત નવી ડિફેન્સ કંપનીઓ બનાવવામાં આવી છે, જેથી સંરક્ષણ ઉત્પાદનમાં આધુનિકીકરણ અને માળખાકીય બદલાવ કરી શકાય.

આત્મનિર્ભર સંરક્ષણના ફાયદાઓ

વ્યૂહાત્મક સ્વતંત્રતા :

આત્મનિર્ભર રક્ષા ઉદ્યોગ વ્યૂહાત્મક સ્વતંત્રતામાં વધારો કરશે. સ્વનિર્મિત સંરક્ષણ સાધનો વડે યુદ્ધમાં વ્યૂહાત્મક સ્વતંત્રતાનો ફાયદો રહે છે. ગુપ્ત માહિતી અન્ય દેશ સુધી પહોંચી શકતી નથી. જેનો યુદ્ધમાં મોટો ફાયદો થઈ શકે છે.

સંરક્ષણ વિકાસ :

દેશના સ્વદેશી સંરક્ષણ ક્ષેત્ર અને એરોસ્પેસ ઉદ્યોગોના વિકાસને પ્રોત્સાહન મળશે. દેશમાં સંરક્ષણ ક્ષેત્રનું આધુનિકીકરણ ઝડપી કરવામાં મદદ મળશે.

ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન :

ભારત પોતાની GDPના 3% રક્ષાક્ષેત્રમાં ખર્ચે છે. જેમાંનું લગભગ 60% આયાતમાં વપરાઈ જાય છે. જે બચાવીને દેશની બેલેન્સ ઓફ પેમેન્ટ સ્થિતિને મજબૂત કરવા માટે આત્મનિર્ભરતા જરૂરી છે.

તકનીકી કૌશલ્ય :

આત્મનિર્ભર સંરક્ષણના માધ્યમથી દેશમાં સંરક્ષણ ઉપકરણોના નિર્માણ માટેની તકનીકી વિકસાવવામાં મદદ મળે છે. તદ્દુપરાંત રક્ષાક્ષેત્રમાં ટેકનોલોજી વિકાસએ અન્ય ક્ષેત્રોમાં ટેકનોલોજીકલ ક્રાંતિ લાવવામાં મદદરૂપ નીવડે છે. જેમકે, અમેરિકાએ કારગિલ યુદ્ધ સમયે GPS સુવિધા આપવાની ના કહેતાં ભારતે હવે પોતાનું નેવિગેશનતંત્ર નાવિક બનાવ્યું છે.

પડકારો

લાંબો વિલંબ :

- છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં ભારત સરકારે 200થી વધારે સંરક્ષણ સંપાદન દરખાસ્તોને તકનીકી હસ્તાંતરણ સાથે મંજૂરી આપી છે, પરંતુ મોટાભાગના પ્રોજેક્ટ હજુ પણ પ્રક્રિયાના પ્રારંભિક તબક્કામાં છે.

નિર્ણાયક તકનીકોની ઊણપ :

- આત્મનિર્ભર સંરક્ષણ માટે તકનીકી વિકાસ જરૂરી છે, પરંતુ અપૂરતા R & D નિવેશ (રક્ષા બજેટનાં માત્ર 4% જ ખર્ચ), ખામીયુક્ત ડિઝાઇન, અધુરી તકનીકી માહિતી વગેરે મોટા પડકારો છે.

સંકલનનો અભાવ :

- સંરક્ષણ મંત્રાલય અને ઔદ્યોગિક પ્રમોશન મંત્રાલયના અધિકાર ક્ષેત્ર વચ્ચે યોગ્ય સંકલનના અભાવે સંરક્ષણ ઉત્પાદન ક્ષમતા નબળી પડે છે.

નબળી ઉત્પાદન ઇકોસિસ્ટમ :

- કૌશલ્યની કમી, કડક શ્રમ ફાયદા અને મંજૂરીની જટિલતા વગેરેના કારણે રક્ષા ઉત્પાદન ક્ષમતા નબળી પડે છે.

નિકાસમાં વધારો :

દેશને “નિકાસ કેન્દ્રિત અર્થવ્યવસ્થા” બનાવવામાં સંરક્ષણ ઉદ્યોગોનો વિકાસ મહત્વપૂર્ણ સાબિત થશે. Def Expo, ડિફેન્સ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ કોરિડોર વગેરેના માધ્યમથી ભારતે પોતાની સંરક્ષણ નિકાસને 75 થી વધારે દેશોમાં વિસ્તૃત કરી છે. ભારતે વર્ષ 2025 સુધીમાં પોતાનું સંરક્ષણ નિકાસ લક્ષ્ય 36,500 કરોડ રૂ (4.8 બિલિયન ડોલર) જેટલું રાખ્યું છે.

ભૂ-રાજનૈતિક સંબંધોમાં બદલાવ :

આજના ઝડપી પરિવર્તનશીલ વિશ્વમાં સંરક્ષણ ક્ષેત્રમાં આત્મનિર્ભરતા ભૂ-રાજનૈતિક સ્તરે ભારતને મજબૂતી પ્રદાન કરશે.

રોજગારીમાં વધારો :

દેશમાં આત્મનિર્ભર સંરક્ષણના માધ્યમથી કરોડો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ નવી નોકરીઓનું સર્જન કરી શકાય છે, જેથી દેશમાં રોજગારીમાં વધારો થશે.

સંરક્ષણ આયાતમાં ઘટાડો :

સ્વદેશી સંરક્ષણ ક્ષેત્રના વિકાસને કારણે ભારતના હજારો કરોડ રૂપિયાની બચત થાય. જેનો ઉપયોગ આધુનિક આંતરમાળખાની વૃદ્ધિ અને અનુસંધાનના વિકાસમાં કરવામાં આવે છે.

લાંબો આંતરમાળખાકીય સમયગાળો :

- સંરક્ષણ બેઝની રચનામાં સઘન મૂડી અને તકનીકની જરૂરિયાત હોવાને કારણે સંરક્ષણ પ્રોજેક્ટનાં વિકાસમાં વિલંબ થાય છે.

જાહેરક્ષેત્રની કંપનીઓનું પ્રભુત્વ :

- હાલમાં રક્ષા ઉદ્યોગમાં ખાનગી ક્ષેત્રની ભૂમિકા ખૂબ જ મર્યાદિત છે. પ્રભુત્વ ધરાવતી જાહેર ક્ષેત્રની કંપનીઓ અકુશળ પ્રદર્શન દાખવી રહી છે. સાથે જ તેમનામાં જવાબદેહિતાનો પણ અભાવ જોવા મળી રહ્યો છે. જેમકે, DRDO હાલમાં જ 14 મિશન ડેડલાઇન ચૂકી ગઈ છે.

નબળી નાણાકીય સ્થિતિ :

- રક્ષાક્ષેત્રનું મોટાભાગનું બજેટ પગાર અને પેન્શનમાં જ ખર્ચાઈ જતું હોવાથી રક્ષા ઉપકરણોના ઉત્પાદન માટે પૂરતું મૂડીરોકાણ મળી શકતું નથી. જડ મૂડીરોકાણ તંત્ર અને લાલફીતાશાહીને લીધે વિદેશી રોકાણ પણ આકર્ષી શકાતું નથી.

સંસ્થાકીય નબળાઈ :

- રક્ષા નિયોજન બોર્ડનું ગઠન ન કરવાને લીધે પ્રાથમિકતાઓ નક્કી કરવામાં અને ભંડોળ ફાળવણીમાં તાર્કિકતા જોવા મળતી નથી.

આગળનાં પગલાં

સહયોગમાં વધારો :

- રક્ષા મંત્રાલય, રક્ષા અનુસંધાન અને વિકાસ સંસ્થા (DRDO) અને ખાનગી તેમજ જાહેર સંસ્થાઓ વચ્ચે આત્મનિર્ભર ઉત્પાદન, નિકાસ, અનુસંધાન વગેરે માટે સહયોગ વધારવો, જેથી ભવિષ્યના પ્રોજેક્ટની અનુમાનિત ટાઈમલાઈન જાળવી શકાય.

જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી :

- સંરક્ષણ ક્ષેત્રમાં આત્મનિર્ભર બનવા માટે માત્ર જાહેર ક્ષેત્ર ઉપર નિર્ભર રહેવા કરતાં ખાનગી ક્ષેત્રને પણ સમાન તક પૂરી પાડવી જોઈએ. જાહેર-ખાનગી ભાગીદારીથી આત્મનિર્ભર ભારતના વિઝનને ઝડપી મેળવી શકાશે.

આદર્શ નીતિઓ :

- ડિક્રેન્સ પ્રોડક્શન એન્ડ એક્સપોર્ટ પ્રોમોશન પોલિસી-2020, ડિક્રેન્સ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ કોરિડોર, iDEX વગેરેના માધ્યમથી આત્મનિર્ભર ભારતને સુવ્યવસ્થિત કરવામાં મદદ મળશે. આ નીતિઓ અને પહેલોના અમલીકરણ પર ધ્યાન આપવું.

નવાચાર :

- તકનીકી જ્ઞાન અને માહિતીના માધ્યમથી સંરક્ષણ ક્ષેત્રમાં આધુનિક હથિયારો, મિસાઈલો અને નવાચારમાં મદદ મળશે.

યોજનાનું અમલીકરણ :

- મેક ઈન ઈન્ડિયા, સ્ટાર્ટઅપ ઈન્ડિયા, આત્મનિર્ભર ભારત અભિયાન વગેરેનું સંરક્ષણ ક્ષેત્રમાં વધારે અમલીકરણ થાય તેના માટે પ્રતિબદ્ધ બનવું.

કર માળખામાં સુધાર :

- ભારતને આત્મનિર્ભર સંરક્ષણ ઉત્પાદન હબ બનાવવા માટે કરના દરો તાર્કિક રાખીને આત્મનિર્ભર રક્ષા ઉપકરણોની બનાવટમાં ઉદ્યોગોને આકર્ષિત કરવા.

ક્ષમતા વિકાસ :

- આત્મનિર્ભર સંરક્ષણ ઉત્પાદન, નિકાસ અનુસંધાન, તકનીકીનો વિકાસ કરવા માટે રક્ષાક્ષેત્ર અને શિક્ષણ સંશોધન સંસ્થા વચ્ચે જોડાણ વધારીને શોધ-સંશોધનનું વાતાવરણ વિકસાવવું પડશે.

વિશ્વસત્તા બનવા માટે આર્થિક સમૃદ્ધિ, વૈશ્વિક ઉપસ્થિતિની સાથે જ મજબૂત સુરક્ષાતંત્ર જરૂરી હોવાથી સંરક્ષણમાં આત્મનિર્ભરતા તરફની ભારતની ઉડાન ચિરકાલીન પગલું સાબિત થશે.

ફૂગાવા વિરુદ્ધ નિષ્ફળ મૌદ્રિક નીતિ

ચર્ચામાં શા માટે ?

રિઝર્વ બેંક દ્વારા રેપોરેટમાં વધારો કરવા છતાંય ભારતનો વર્તમાન ફૂગાવા દર 7% છે, જે નિશ્ચિત સીમા મર્યાદાથી વધુ છે. આમ, મૌદ્રિકનીતિ ફૂગાવાને નાથવામાં ઊણી ઉતર્યાનું ચિત્ર ઉપસ્યું છે.

મૌદ્રિક નીતિ એટલે શું?

- અર્થવ્યવસ્થામાં મુદ્રા પ્રવાહ (પૈસાનું પ્રમાણ) નિયંત્રિત કરવા માટેની નીતિને ‘મૌદ્રિક નીતિ’ કહેવામાં આવે છે. આ નીતિને કેન્દ્રીય બેંક (RBI) દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે.

મૌદ્રિક નીતિનું મહત્ત્વ

1. મંદીનો સામનો

પ્રસિદ્ધ અર્થશાસ્ત્રી મિલ્ટન ફ્રિડમેનના “અમેરિકાનો મૌદ્રિક ઇતિહાસ” અહેવાલ અનુસાર અમેરિકાની નબળી મૌદ્રિક નીતિના લીધે 1930માં મહામંદી આવી હતી. ફેડરલ રેઝર્વ બેન્કે વ્યાજદરો વધારીને મુદ્રાપ્રવાહ સંકુચિત કર્યો. આનાં લીધે બજારમાં મુદ્રાની અછત સર્જાતાં મંદી સર્જાઈ.” આમ, મંદી સામે લડવા યોગ્ય મૌદ્રિક નીતિ ઘડવી જરૂરી છે.

2. અર્થવ્યવસ્થાનાં કારકો પર અસર

મૌદ્રિક નીતિ દ્વારા બચત, ઉપભોગ, રોકાણ અને મૂડીસર્જન જેવાં કારકોને પ્રભાવિત કરી ઇચ્છિત લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ઉ.દા રેપોરેટ ઘટાડતાં ઉદ્યોગોને લોન લેવી સરળ બને છે. પરિણામે, લોન લઈ રોકાણની પ્રવૃત્તિ વધતાં ઉત્પાદન અને મૂડી સર્જન વધે છે.

3. ફૂગાવાનું નિયંત્રણ

સ્વસ્થ અને પ્રભાવક આર્થિક વૃદ્ધિ માટે ફૂગાવાનું નિમ્ન સ્તર ખૂબ જ જરૂરી છે. મૌદ્રિક નીતિ દ્વારા વ્યાજદરો વધારીને ફૂગાવો ઘટાડવાનું કામ કેન્દ્રીય બેંક કરે છે.

4. બેરોજગારીમાં ઘટાડો

મુદ્રાપ્રવાહમાં વધારો કરીને વ્યાપારને બળ આપતાં વધુ રોજગારી પેદા કરી શકાય છે.

5. વિનિમય દરોમાં સંતુલન

કેન્દ્રીય બેંક પાસે વિદેશી અને ઘરેલુ ચલણનાં વિનિમય દરોના નિયમનની સત્તા રહેલી છે. આ વિનિમય દરો દ્વારા દેશની આયાત-નિકાસ પર નિયંત્રણ લાદી શકાય છે. જેમકે, રૂપિયાનું મૂલ્ય ડોલરની સાપેક્ષે ઘટાડીને નિકાસ સસ્તી કરી તેનું પ્રમાણ વધારાય છે.

મૌદ્રિક નીતિનાં મુખ્ય સ્વરૂપ

1. વિસ્તારવાદી નીતિ

આ નીતિમાં વ્યાજદરો ઘટાડીને કેન્દ્રીય બેંક દ્વારા સરકારી બોન્ડ ખરીદીને અર્થવ્યવસ્થામાં પૈસાનો પ્રવાહ વધારવામાં આવે છે. મંદી સામે લડવા, માંગમાં વધારો કરવા અને રોજગારી સર્જન હેતુસર આ નીતિ અપનાવવામાં આવે છે.

2. સંકુચનકારી નીતિ

બજારમાં પૈસાનું પ્રમાણ વધતાં ફૂગાવો નિરંકુશ બને છે. આથી, બજારમાંથી પૈસાનું પ્રમાણ ઘટાડવા વ્યાજદરો વધારીને કે સરકારી બોન્ડ વેચીને ફૂગાવા પર નિયંત્રણ લાદવામાં આવે છે.

મૌદ્રિકનીતિનાં વલણો

1. તેજીનું વલણ (hawkish)

વધતા ફૂગાવાના દરને રોકવા હેતુ વ્યાજના દરો (રેપોરેટ) વધારી દેવામાં આવે છે. પરિણામે, ધીરાણ લેવું મોંઘું બનતાં બજારમાંથી મુદ્રાનો પ્રવાહ ઘટે છે અને ફૂગાવો કાબૂમાં આવે છે.

3. અનુકૂળ વલણ (Accommodative)

મંદીની સ્થિતિમાં માંગમાં વધારો કરવા બજારમાં મુદ્રા પ્રવાહ વધારવો જરૂરી બની જાય છે. આ પ્રવાહ વધારવા રેપોરેટ ઘટાડાય છે. આ પ્રકારના વલણને અનુકૂળ વલણ કહે છે.

2. ડોવિશ વલણ (Dovish)

વ્યાજના દરો નિમ્ન સ્તરે લાવીને લોકોને સસ્તું ધિરાણ લેવા પ્રોત્સાહિત કરીને બજારમાં મુદ્રા પ્રવાહ વધારવા આ વલણ અપનાવાય છે.

4. તટસ્થ વલણ (Neutral)

વ્યાજદરોમાં વધારો કે ઘટાડો કરવાના બદલે સ્થિરતા અપનાવાય છે.

I હાલમાં ફૂગાવો વધુ હોવાનાં કારણો

- કોરોના મહામારી પછી મૌદ્રિક અને રાજકોષીય છૂટછાટો વધુ આપવાને લીધે બજારમાં મુદ્રા પ્રવાહ અતિશય હદે વધી ગયો હોવાથી વસ્તુના ભાવો વધી ગયા છે.
- વસ્તુ નિર્માણ અને પરિવહનની સમગ્ર સપ્લાય ચેઇન કોરોના લોકડાઉનને લીધે ખોરવાઈ ગઈ છે. ખાદ્યાન્નના ભાવો 2020-21માં 73% વધી ગયા છે. આમ, પૂર્તિની નબળાઈના લીધે ફૂગાવો વધ્યો છે.
- કોરોનાકાળ પછી વસ્તુઓની માંગમાં અસાધારણ વૃદ્ધિ જોવા મળી છે. જેની પૂર્તિ કરવા ઉદ્યોગો પાસે ક્ષમતાના અભાવે વસ્તુની અછત સર્જાઈ છે અને ભાવો વધી રહ્યા છે.
- રશિયા-યુક્રેન યુદ્ધનાં લીધે મહત્વની વસ્તુઓ જેવી કે ઘઉં, તેલ, ગેસની અછત સર્જાઈ છે. સમગ્ર ફૂડટેલ સપ્લાય ચેઇનમાં સંતુલન ખોરવાતાં મોંઘા પેટ્રોલ-ડીઝલની અસર અન્ય વસ્તુઓના ભાવો પર પડી રહી છે.
- સમગ્ર વિશ્વની મૂડીની અર્થવ્યવસ્થા પર અમેરિકી ફેડ દરોની (રેપોરેટ) અસર પડે છે. ત્યાં દરો ઘટતાં ભારત જેવા દેશોમાં વિદેશી મૂડીનું અસામાન્ય પ્રમાણમાં આગમન થતાં બજારમાં મુખ્ય પ્રવાહ વધી ગયો છે. આમ, “ફૂગાવાની આયાત” કરી હોવાનું ચિત્ર ઉપસ્યું છે.

1 ફૂગાવો ઘટાડવા સરકારના પ્રયાસો

1 રિઝર્વ બેંકના પ્રયાસો

છેલ્લા 6 મહિનામાં RBIએ રેપો-રેટમાં 190 બેઝીસ પોઈન્ટનો વધારો કર્યો છે.

2 સરકારના પ્રયાસ

પેટ્રોલ અને ડીઝલ પરની એક્સાઈઝ ડયૂટીમાં ઘટાડો, ખાદ્યતેલોની ડયૂટી મુક્ત આયાતને મંજૂરી, ઘઉંની નિકાસ પર ટૂંકાગાળાનો પ્રતિબંધ, ખેડૂતોની ખાતર સબસિડીમાં બમણો વધારો.

1 ફૂગાવો ઘટાડવામાં મૌદ્રિક નીતિની નિષ્ફળતાનાં કારણો

1 અપૂરતી પહોંચ

હાલમાં ફૂગાવા પાછળનું મુખ્ય કારણ આપૂર્તિ (Supply)માં રહેલી અડચણો છે. મૌદ્રિક નીતિ દ્વારા માંગ પર જ અસર પાડી શકાતી હોવાથી માંગ અને આપૂર્તિ વચ્ચેનું અસંતુલન દૂર કરી શકાતું નથી.

2 વિરોધાભાસી હિતો

મૌદ્રિક નીતિનું લક્ષ્ય વ્યાજદરો વધારીને ફૂગાવો ઘટાડવાનું છે. પરંતુ, વ્યાજદરો વધતાં બજારમાં મુદ્રાપ્રવાહ ઘટે છે. પરિણામે, આર્થિક ગતિવિધિઓ મંદ પડે છે. 1980ના દાયકામાં અમેરિકામાં મૌદ્રિકનીતિ દ્વારા ફૂગાવો તો ઘટાડી શકાયો પરંતુ ધોર મંદીએ અર્થવ્યવસ્થાને ઘેરી લીધી.

3 અલ્પવિકસિત મની માર્કેટ

મૌદ્રિક નીતિ સંગઠિત (Formal) બજાર પર જ નિયંત્રણો લાદી શકે છે, અસંગઠિત (Informal) પર નહીં. જ્યારે ભારતનું 85% બજાર અસંગઠિત હોવાથી મૌદ્રિક નીતિની ખાસ અસર વર્તાતી નથી.

4 ભારતીય ક્લાસિકલ માનસિકતા

ભારતીયો હજુ પણ વધુ ને વધુ પૈસા રોકડમાં રાખવાનો આગ્રહ રાખે છે. મૌદ્રિક નીતિ આ રોકડ અર્થવ્યવસ્થા પર કોઈ જ પ્રભાવ પાડી શકતી નથી. પરિણામે બજારમાં રોકડનું પ્રમાણ ઘટાડી ના શકવાને લીધે મોંઘવારી ઘટતી નથી.

5 અનિશ્ચિતતા

મુદ્રાપ્રવાહનો આધાર વેલોસિટી (બજારમાં પૈસા ફરવાનું પ્રમાણ) પર રહેલો છે. પરંતુ બેન્કિંગ નિયમો સતત બદલાતાં અને નવાં નાણાકીય સાધનો (બિટકોઈન, મ્યુચ્યુઅલ ફંડ) બજારમાં આવતાં મૌદ્રિકનીતિ મુદ્રા પ્રવાહ અને તેની વેલોસિટી પર ખાસ અસર છોડી શકતી નથી. પરિણામે ફૂગાવો ડામી શકાતો નથી.

6 સત્તાનો અભાવ

રિઝર્વ બેંકના રેપોરેટમાં થતાં વધારા મુજબ વ્યાજદરોમાં વાણિજ્ય બેંકો બદલાવ લાવતી નથી. બેંકોના દરો ખાસ ના બદલાતાં જમીનીસ્તરે મુદ્રાપ્રવાહમાં ખાસ પરિવર્તન જોવા મળતું નથી.

1 ફૂગાવા નિયંત્રણ માટેનો આગળનો માર્ગ

- રિઝર્વ બેંક બજારમાં મુદ્રાપ્રવાહનું નિયંત્રણ કરી શકે છે, પરંતુ મુદ્રાનો ઉપયોગ કેટલા પ્રમાણમાં અને કેટલીવાર થાય છે તે નિયંત્રણથી બહાર છે. ફૂગાવા પર માત્ર મૌદ્રિક નીતિ દ્વારા નિયંત્રણ લાદવું શક્ય નથી. આથી મૌદ્રિક અને રાજકોષીય નીતિના સુસંગમ દ્વારા પ્રયાસ કરવો જરૂરી છે.
- RBIને પોતાની મૌદ્રિક નીતિ અને તેના પરિણામો અંગે સંસદ પ્રત્યે જવાબદેહ બનાવવી જરૂરી છે.
- ‘અર્થવ્યવસ્થા ખૂબ જ જટિલ અને અસ્થિર વિષય હોવાથી રિઝર્વ બેંકને પૂર્વનિર્ધારિત ફૂગાવાના દરનાં લક્ષ્યાંકોમાં બાંધી દેવી યોગ્ય નથી. RBIને જરૂરી સ્વતંત્રતા આપીને, નાણા બજારને મજબૂત બનાવીને યોગ્ય પરિસ્થિતિનું નિર્માણ કર્યા બાદ જ ‘ફૂગાવા લક્ષ્યાંક’ લાભપ્રદ રહેશે.
- કરવૃદ્ધિ, ઉત્પાદનમાં વધારાને પ્રોત્સાહન આપી પૂર્તિમાં વધારો અને જરૂરી રાજકોષીય અર્થ નિયંત્રણો લાદવાથી ફૂગાવો ઘટાડી શકાય છે.

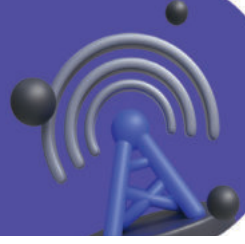
નિષ્કર્ષ

પ્રસિદ્ધ ફિલસૂફ વોલ્ટેરે કહ્યું હતું કે, "અનિશ્ચિતતા એ સુખદ બાબત નથી, પરંતુ નિશ્ચિતતા તો સૌથી વાહિયાત બાબત છે". અર્થવ્યવસ્થા માટે પણ આ લાગુ પડે છે. સરકારે અને રિઝર્વ બેંકે અર્થવ્યવસ્થામાં નિશ્ચિતતાની શોધ કરવાને બદલે અનિશ્ચિતતા (ઉચલપાથલ) સામે ટકી શકે તેવાં મજબૂત આર્થિક માપદંડો (મજબૂત નિકાસ, વિકસિત ઉદ્યોગો, રોજગારી) પર વધુ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

LIVE

Terms in NEWS

Climate Reparation (જળવાયુ વળતર)

- વિશ્વમાં ગ્રીનહાઉસ ગેસનું ઉત્સર્જન કરીને જળવાયુ પરિવર્તન કરવામાં ગ્લોબલ નોર્થ દેશોની (વિકસિત દેશો) મુખ્ય ભૂમિકા રહી છે. આ જળવાયુ પરિવર્તનથી ગ્લોબલ સાઉથ દેશોને (વિકાસશીલ દેશો) નુકશાન થતાં વિકસિત દેશો પાસેથી જે વળતરની માંગણી કરવામાં આવે છે, તેને 'જળવાયુ વળતર' કહે છે.
- ઉ.દા. તાજેતરમાં પાકિસ્તાનમાં આવેલ 'મોન્સ્ટર પૂર'ને પાકિસ્તાન સરકાર દ્વારા જળવાયુ પરિવર્તનનું કારણ માનવામાં આવ્યું છે, જેને કારણે થયેલ નુકસાનની ભરપાઈ કરવા પાકિસ્તાન સરકાર એ જળવાયુ પરિવર્તન માટે મુખ્યત્વે જવાબદાર એવા સમૃદ્ધ દેશો પાસેથી વળતરની માંગણી શરૂ કરી છે.

ગ્લોબલ નોર્થ અને ગ્લોબલ સાઉથ દેશ એટલે શું?

- ગ્લોબલ નોર્થ અને ગ્લોબલ સાઉથની વિભાવનાનો ઉપયોગ સામાજિક-આર્થિક અને રાજકીય લાક્ષણિકતાઓ સાથે સંબંધિત વૈશ્વિક દેશોનાં જૂથનું વર્ણન કરવા માટે થાય છે.
- ગ્લોબલ સાઉથ શબ્દનો ઉપયોગ લેટિન અમેરિકા, એશિયા, આફ્રિકા અને ઓશનિયાના વિસ્તારોને ઓળખવા માટે થાય છે. તેમને 'થર્ડ વર્લ્ડ' અને 'પેરિફેરી' પણ કહે છે, જે યુરોપ અને ઉત્તર અમેરિકાની બહારના પ્રદેશોને દર્શાવે છે, આમાંના મોટાભાગના દેશો ઓછી આવક ધરાવતા હોય તેવા તેમજ રાજકીય અથવા સાંસ્કૃતિક રીતે એક બાજુ હાંસિયામાં ઘડેલાઈ ગયેલા દેશોનો સંદર્ભ આપે છે. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો સામાન્ય રીતે વિકાસશીલ દેશો માટે 'ગ્લોબલ સાઉથ' શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવે છે.
- ગ્લોબલ નોર્થ શબ્દનો ઉપયોગ ઓસ્ટ્રેલિયા, કેનેડા, સમગ્ર યુરોપ અને રશિયા, ઈઝરાયેલ, જાપાન, ન્યુઝીલેન્ડ, સિંગાપોર, દક્ષિણ કોરિયા, તાઈવાન, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ વગેરે જેવા દેશોને ઓળખવા માટે થાય છે. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો સામાન્ય રીતે વિકસિત દેશો માટે 'ગ્લોબલ નોર્થ' શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવે છે.

Cri-MAC

- Cri-MACનું પૂરું નામ 'ક્રાઈમ મલ્ટી એજન્સી સેન્ટર' છે. ક્રાઈમ મલ્ટી એજન્સી સેન્ટર (Cri-MAC) એક ઓનલાઈન પોર્ટલ છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય વિવિધ કાયદા અમલીકરણ એજન્સીઓ (પોલીસ ટીમ, IB) વચ્ચે જઘન્ય ગુનાઓ પરની માહિતીનાં આદાન-પ્રદાન કરવાનો છે.

- Cri-MACને કેન્દ્રીય ગૃહ મંત્રાલય દ્વારા લોન્ચ કરવામાં આવ્યું છે. તે રાષ્ટ્રીય અપરાધ રેકોર્ડ બ્યૂરો (NCRB) દ્વારા સંચાલિત કરવામાં આવે છે.
- Cri-MAC સમગ્ર દેશમાં માનવ તસ્કરી સહિતના ગંભીર ગુનાઓ (જઘન્ય અપરાધ) અંગેની માહિતીને વાસ્તવિક સમયના ધોરણે ઉપલબ્ધ કરાવવાની સુવિધા આપે છે અને આંતર-રાજ્ય સંકલન સંબંધિત અન્ય મુદ્દાઓ પર માહિતીના આદાન-પ્રદાનના પ્રવાહને સક્ષમ બનાવે છે.
- તેનાથી દેશભરમાં ગુનાહિત બનાવોની વહેલી તપાસ અને નિવારણમાં મદદ મળશે. ઉપરાંત, માનવ તસ્કરીનો ભોગ બનેલા લોકોની શોધ અને ઓળખની પ્રક્રિયાને ઝડપી બનાવશે.
- માનવ તસ્કરી : માનવ તસ્કરીમાં એવા કૃત્યોનો સમાવેશ થાય છે કે, જેમાં કોઈ વ્યક્તિને (જે મહિલા/બાળક/પુરુષ કોઈ પણ હોય શકે છે) બળજબરીથી અથવા ખોટા માધ્યમથી કંઈક કરવા માટે, એક જગ્યાએથી બીજા સ્થાને લઈ જવું અથવા બંધક બનાવવું, આ પદ્ધતિઓમાં ધમકીઓ અથવા અન્ય પ્રકારની બળજબરીનો પણ સમાવેશ થાય છે.

IT Act Section 66(A)

- IT અધિનિયમની કલમ 66(A) એ કોમ્પ્યુટર અથવા અન્ય કોઈ કોમ્પ્યુનિકેશન ડિવાઈસીઝ જેમ કે, મોબાઈલ ફોન અથવા ટેબ્લેટ વગેરે દ્વારા 'અપમાનજનક, ધમકીભર્યા, હેરાનગતિ, અસુવિધા, અભદ્ર' વગેરે હેતુથી કરવામાં આવતા મેસેજોને ફોજદારી ગુનો ગણાવે છે.
- આ કલમ હેઠળ પોલીસ પાસે વિવેકબુદ્ધિથી નિર્ણય લેવા અને આ કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની સત્તા હતી.
- આ ગુના હેઠળના દોષિત ઠેરવાયેલા વ્યક્તિને વધુમાં વધુ 3 વર્ષની જેલની સજાની જોગવાઈ હતી.
- સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા શ્રેયા સિંઘલ વિરુદ્ધ ભારત સરકાર કેસના ચુકાદામાં આ કલમને ગેરબંધારણીય ઠેરવવામાં આવી હતી.
- સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આ ચુકાદામાં જણાવવામાં આવ્યું કે IT Actની કલમ 66(A) એ ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી કરવામાં આવેલ સ્વતંત્ર અભિવ્યક્તિનાં અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરે છે. જેથી આ એક્ટ બંધારણના અનુચ્છેદ 19(1)(a) સાથે સુસંગતતા સાથે બંધ બેસતો નથી.

- બંધારણનો અનુચ્છેદ 19 (1)(a) એ લોકોને વાણી અને અભિવ્યક્તિનો અધિકાર આપે છે જ્યારે 19(2)એ રાજ્યને આ અધિકારના ઉપયોગ પર 'વાજબી નિયંત્રણો' લાદવાની સત્તા આપે છે.

Zorawar Light Tank

- ચીની સૈન્ય પાસે દુર્ગમ વિસ્તારો, મેદાની પ્રદેશો, રણ અને અર્ધ-રણ વિસ્તારો તેમજ ટાપુ પ્રદેશોમાં પણ સરળતાથી અને ઝડપી જઈ શકે તેવી વજનમાં હળવી 'Light Tanks' છે જે તેમને કોઈ પણ પ્રકારની સૈન્ય પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા સક્ષમ બનાવે છે.
- ભારતીય સેના પાસે હાલમાં જે ટેન્ક છે, તે માત્ર મેદાની અને રણ પ્રદેશોમાં જ પહોંચી વળવા સક્ષમ છે (જેમ કે, રશિયન T-72 અને T-90, સ્વદેશી અર્જુન ટેન્ક). તેથી ભારતીય આર્મી પણ આવી ચીની Light Tanks સમાન Light Tanks ભારત પાસે હોય તે અંગે વિચારી રહી છે. જેથી કરીને ભારતીય સૈન્યના જવાનો રાષ્ટ્રની સુરક્ષા કાજે હાઈ એલ્ટિટ્યુડ એરિયામાં સ્થિત એવા લાઈન ઓફ એક્ઝ્યુઅલ કંટ્રોલ (LAC) નજીકના પર્વતીય અને તેના ઢોળાવ પર આવેલા દુર્ગમ વિસ્તારોમાં કોઈ પણ પ્રકારની સૈન્ય પરિસ્થિતિઓમાં સરળતાથી અને ઝડપી રીતે જઈને કોઈ પણ પ્રકારની સૈન્ય જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા સક્ષમ બને. (આપણા જવાનો પણ આવા વિસ્તારોમાં Light Tanksથી સજ્જ એવી ચીની સૈન્યના દાંત ખાટા કરી શકે.)
- આવી આર્મડ ફાઈટિંગ વ્હીકલ Light Tanksને 'Zorawar Light Tank' નામ આપવામાં આવશે, જેનું નિર્માણ સ્વદેશી ઢબે કરવામાં આવશે અને શરૂઆતમાં તેને પૂર્વ લદાખમાં તૈનાત કરવામાં મિલિટરી આવશે. (ઝોરાવર સિંહ એ મિલિટરી જનરલ હતા તેના નામ પરથી આ ટેન્કનું નામ રાખવામાં આવ્યું છે.)
- Zorawar Light Tanks એ આર્ટિફિશિયલ ઈન્ટેલિજન્સ (AI), ડ્રોન ઈન્ટિગ્રેશન, એક્ટિવ પ્રોટેક્શન સિસ્ટમ, હાઈ ડ્રીગી ઓફ સીચ્યુએશનલ અવરનેસ, ચેતવણી પ્રણાલી જેવી વિશિષ્ટ ટેકનોલોજીથી સજ્જ હશે જે ટેન્કની ક્ષમતામાં વધારો કરશે.

અર્થ ગંગા પ્રોજેક્ટ

- ગંગા નદી સંબંધિત આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને ગંગા નદી અને તેની આસપાસનાં વિસ્તારોમાં ટકાઉ વિકાસ કરવા માટે અર્થ ગંગા પ્રોજેક્ટ ચલાવાયો છે. આ પ્રોજેક્ટ એ નમામિ ગંગે પ્રોજેક્ટનું સ્થાન લેશે.

અર્થ ગંગા હેઠળ, સરકાર છ પરિમાણો પર કામ કરી રહી છે:

1. ઝીરો બજેટ કુદરતી ખેતી : શૂન્ય બજેટ કુદરતી ખેતી હેઠળ નદીની બંને બાજુ 10 કિ.મી. વિસ્તારમાં રસાયણ મુક્ત ખેતી અને ગોવર્ધન

યોજના દ્વારા ખાતર તરીકે ગાયના છાણને પ્રોત્સાહન. તેનાથી ખેડૂતો માટે 'પ્રતિ ડ્રોપ, વધુ આવક' અને 'ગોબર ધન'નો માર્ગ ખુલશે.

2. સ્લજ (Sludge) અને વેસ્ટ વોટરનાં પુનઃઉપયોગનું મુદ્રીકરણ : આ અંતર્ગત સરકારે સિંચાઈ અને ઉદ્યોગો માટે ટ્રીટ કરવામાં આવેલ કાદવ અને કચરાના પાણીનો પુનઃઉપયોગ કરવાનો લક્ષ્યાંક રાખ્યો છે. નદીમાંથી ટ્રીટેડ પાણી શહેરી સ્થાનિક સંસ્થાઓને પણ આવક ઉભી કરવા માટે સપ્લાય કરવામાં આવશે.
3. આજીવિકા ઉત્પન્ન કરવાની તકો : અર્થ ગંગા હેઠળ હાટ બનાવીને આજીવિકા નિર્માણ માટેની તકો પણ ઉભી કરવામાં આવશે, જ્યાં લોકો સ્થાનિક ઉત્પાદનો, ઔષધીય વનસ્પતિઓ અને આયુર્વેદ વસ્તુઓનું વેચાણ કરી શકે.
4. લોકભાગીદારી : લોકોની ભાગીદારી વધારીને યોજનાને સફળ બનાવવી.
5. સાંસ્કૃતિક વારસા અને પર્યટનને પ્રોત્સાહન : નૌકા પ્રવાસન, સાહસિક રમતો અને યોગ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ગંગા નદી વિસ્તારનાં સાંસ્કૃતિક વારસા અને પ્રવાસન સ્થળોને પ્રોત્સાહન અપાશે.
6. પાણી વ્યવસ્થાપનને પ્રોત્સાહન : અર્થ ગંગા મોડલની મદદથી ગંગા નદીનાં પાણીના યોગ્ય વ્યવસ્થાપન માટે સ્થાનિક વહીવટીતંત્રને સશક્ત કરીને શ્રેષ્ઠ મકાન બાંધકામને પ્રોત્સાહન અપાશે.

આવશ્યક દવાઓની રાષ્ટ્રીય સૂચિ

- વિશ્વ આરોગ્ય સંગઠન (WHO) દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી આવશ્યક દવાઓની સૂચિ (EML-Essential Medicines List) ની તર્જ પર ભારત સરકારના આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલય દ્વારા આવશ્યક દવાઓની રાષ્ટ્રીય સૂચિ (NLEM-National List of Essential Medicines) તૈયાર કરવામાં આવે છે.
- NLEM હેઠળ સૂચિબદ્ધ દવાઓ એ નેશનલ ફાર્માસ્યુટિકલ પ્રાઈસિંગ ઓથોરિટી (NPPA) દ્વારા નિર્ધારિત કિંમત મર્યાદાથી ઓછી કિંમતે વેચાય છે.
- આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલયે સૌપ્રથમ 1996ના વર્ષમાં આવશ્યક દવાઓની પ્રથમ રાષ્ટ્રીય સૂચિ બહાર પાડી હતી, જેમાં 279 દવાઓનો સમાવેશ કરાયો હતો. આ યાદીમાં પછીથી ક્રમશઃ 2003, 2011, 2015 અને 2022ના વર્ષમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. આમ, વર્તમાન સમયે NLEM લીસ્ટમાં કુલ 384 દવાઓનો સમાવેશ થાય છે.
- નોંધીએ કે સમયાંતરે કોઈ દવા ભારતમાં પ્રતિબંધિત થતાં કે દવાની અસલામતી અંગેના અહેવાલોની પૃષ્ઠિ થતાં આવી દવાઓને NLEM લીસ્ટમાંથી કાઢી નાખવામાં આવે છે.
- NLEM યાદીને રોગનો ફેલાવો, દવાની ખર્ચ-અસરકારકતા અને

- સલામતી વગેરેને ધ્યાનમાં રાખીને બનાવવામાં આવે છે, ઉપરાંત એ પણ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે કે આવી દવાઓ એવી રીતે ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ કે કોઈ વ્યક્તિ અથવા સમુદાયને પરવડે.
- આવશ્યક દવાઓની પસંદગી અને ઉપયોગ અંગેની નિષ્ણાત સમિતિ દ્વારા દર બે વર્ષે WHO EML અપડેટ કરવામાં આવે છે.
- વૈશ્વિક સ્તરે સૌપ્રથમ EML સૂચિ બનાવનાર દેશ તાંઝાનિયા હતો.

ટૂંકી ટ્યુબરક્યુલોસિસ સારવાર પદ્ધતિ : (BPaL)

- BpaL એ છ મહિનાની ટૂંકી ટ્યુબરક્યુલોસિસ (TB) સારવાર પદ્ધતિ છે. સામાન્ય રીતે ટ્યુબરક્યુલોસિસની સારવાર અંતર્ગત 18 મહિનાની અવધિનો સમય લાગે છે.
- વૈશ્વિક સ્તરે વિવિધ દેશોમાં કરવામાં આવેલ ટ્રાયલ રન દરમિયાન આ ટૂંકી ટ્યુબરક્યુલોસિસ સારવાર પદ્ધતિએ TBના 84% થી 94% દર્દીઓમાં સાનુકૂળ પરિણામો પ્રાપ્ત કર્યા છે.
- પલ્મોનરી એક્સટેન્સિવ ડ્રગ-રેઝિસ્ટન્ટ ટ્યુબરક્યુલોસિસ (XDR-TB) અથવા મલ્ટિ-ડ્રગ-રેઝિસ્ટન્ટ ટીબી (MDR-TB) ધરાવતા પુખ્ત વયના લોકોની સારવાર માટે યુએસ ફૂડ એન્ડ ડ્રગ એડમિનિસ્ટ્રેશન (FDA) દ્વારા BpaLને મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
- BPaL એ ત્રણ નવી એન્ટિબાયોટિક્સનું મિશ્રણ છે : બેડાક્વિલિન, પ્રીટોમેનિડ અને લાઈનઝોલિડ (bedaquiline, pretomanid and linezolid).

પુલી થેવર

- પુલી થેવર એક તમિલ રાજા હતા જેમણે અઢારમી સદીની અંગ્રેજોને સક્રિય રીતે લડત આપી હતી.
- અંગ્રેજોને કર ચૂકવવાની મનાઈ કરનાર તે પ્રથમ લડવૈયાઓમાંના એક હતા.
- તેઓએ તમિલનાડુમાં નેરકટ્ટમ સેવલ પર શાસન કર્યું હતું.
- પુલી થેવર એ ભારતમાં 1759-1761 દરમિયાન ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની (EIC) સામે લડાઈ કરી હતી.
- તેમણે અંગ્રેજો વિરુદ્ધ કરેલા ‘પોલીગર વિદ્રોહ’ માટે ઓળખવામાં આવે છે.
- તેઓએ ત્રાવણકોર રાજ્ય સાથે સારા સંબંધોનો વિકાસ કર્યો હતો.

બંધારણીય અને ડીવીઝન ખંડપીઠ (બેંચ)

- સર્વોચ્ચ અદાલતમાં કેસોની સુનાવણી માટે 2 પ્રકારની ખંડપીઠ હોય છે.

ડીવીઝન ખંડપીઠ

- જેમાં ન્યાયાધીશોની સંખ્યા 2 અથવા 3 હોય છે.

- સામાન્ય રીતે, આવા પ્રકારની ખંડપીઠ દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ મોટાભાગના કેસોની સુનાવણી કરવામાં આવે છે.

બંધારણીય ખંડપીઠ

- બંધારણીય ખંડપીઠમાં ન્યાયાધીશોની સંખ્યા ઓછામાં ઓછી 5 કે તેથી વધુ હોય છે.
- બંધારણના અર્થઘટનને લગતા મહત્વના પ્રશ્નોના નિર્ણયો માટે ઓછામાં ઓછા 5 ન્યાયાધીશોનો સમાવેશ થાય છે.

ભારતના બંધારણમાં બંધારણીય બેંચો અંગેના પ્રાવધાન

- અનુચ્છેદ-145 (3)
- બંધારણના અર્થઘટન અથવા અનુચ્છેદ-143 હેઠળ કોઈપણ સંદર્ભની સુનાવણીના હેતુ માટે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સાથે સંકળાયેલ કોઈપણ કેસનો નિર્ણય લેવા અંગે ન્યાયાધીશોની ન્યૂનતમ સંખ્યા 5 નક્કી કરાઈ છે.
- અનુચ્છેદ-143
- બંધારણના અનુચ્છેદ-143 હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતનો અભિપ્રાય માંગે ત્યારે તેના સંદર્ભ પર સર્વોચ્ચ અદાલત એ રાષ્ટ્રપતિને સલાહ આપે છે. પરંતુ રાષ્ટ્રપતિ આ સલાહ માનવા માટે બાધ્ય નથી.
- વિરોધાભાસી ચૂકાદાઓ
- જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતની ડીવીઝનલ બેંચે એ કોઈ એક કેસની સુનાવણી દરમિયાન બે અથવા ત્રણ ન્યાયાધીશો દ્વારા અલગ અલગ નિર્ણયો આપવામાં આવ્યા હોય ત્યારે આ અંગેના ચૂકાદાનું અર્થઘટન કરવા માટે તે કેસ મોટી બેંચને સોંપવામાં આવે છે.
- આ ઉપરોક્ત શરતો જ્યારે અસ્તિત્વમાં હોય ત્યારે તેને તદર્થ ધોરણે સ્થાપવામાં આવે છે.
- બંધારણીય બેચોનું મહત્વ
- બંધારણીય બેચે એ ભવિષ્યની રાજનીતિ અને લોકોના અધિકારોને આકાર આપવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવે છે.

મેરા રાશન, મેરા અધિકાર

- ભારત સરકાર દ્વારા દેશના ગરીબવર્ગને રાશન કાર્ડની સુવિધા આપવામાં આવે છે, જેથી તેઓ સબસિડીવાળા દરે ખાદ્યપદાર્થો ખરીદી શકે. પરંતુ દેશમાં કેટલાક એવા લાયક લાભાર્થીઓ છે જેઓ હજુ પણ આ રાશન કાર્ડની સુવિધાથી વંચિત છે.
- જેથી હવે કેન્દ્ર સરકારે રેશનકાર્ડ બનાવવા માટે નવો કાર્યક્રમ શરૂ કર્યો છે. આ કાર્યક્રમનું નામ છે ‘મેરા રાશન મેરા અધિકાર’.
- મેરા રાશન મેરા અધિકારની સુવિધા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા એવા ઘરવિહોણા લોકો, નિરાધારો, સ્થળાંતર કરનારાઓ અને દેશના અન્ય પાત્ર લાભાર્થીઓને રાશન કાર્ડ બનાવવા માટે શરૂ કરવામાં

આવી છે કે જેઓ કોઈ કારણોસર હજુ સુધી રાશન બનાવવાની પાત્રતાનો લાભ લઈ શક્યા નથી.

- આઝાદીના અમૃત મહોત્સવની ઊજવણી અંતર્ગત કેન્દ્ર સરકારે 'મેરા રાશન મેરા અધિકાર યોજના' હેઠળ 11 રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો (આસામ, ગોવા, લક્ષદ્વીપ, મહારાષ્ટ્ર, મણિપુર, મિઝોરમ, મેઘાલય, નાગાલેન્ડ, પંજાબ, ત્રિપુરા અને ઉત્તરાખંડ)માં રાશન કાર્ડ જારી કરવા માટે સામાન્ય નોંધણીની સુવિધા શરૂ કરી હતી, જેના અંતર્ગત 13,000 થી વધુ લોકોએ પોતાનું રજીસ્ટ્રેશન કરાવ્યું છે.
- આ સામાન્ય નોંધણી સુવિધાનો ધ્યેય રાજ્ય અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં વહેલામાં વહેલી તકે પાત્ર લાભાર્થીઓને ઓળખવાનો છે. જેથી તેઓ રાષ્ટ્રીય ખાદ્ય સુરક્ષા કાયદા (NFSA) હેઠળ યોગ્યતાનો લાભ પણ લઈ શકે. મેરા રાશન મેરા અધિકારની સુવિધા nfsa.gov.in પર ઉપલબ્ધ છે.
- આ કાર્યક્રમ ભારત સરકારનાં ગ્રાહક બાબતો, ખાધ્યાન્ન અને સાર્વજનિક વિતરણ મંત્રાલય દ્વારા ચલાવાયો છે.

શૂન્ય અભિયાન

- નીતિ આયોગ, રોકી માઉન્ટેન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ (RMI) અને RMI ઇન્ડિયા દ્વારા સંયુક્ત રીતે શહેરી સ્તરે વસ્તુઓની ડિલિવરી માટે ઇ-વાહનો અપનાવવાની પ્રક્રિયાને વેગ આપવા અને શૂન્ય-પ્રદૂષિત ઉત્સર્જનના ફાયદાઓ વિશે ગ્રાહકોમાં જાગૃતિ લાવવાના ભાગરૂપે શરૂ કરવામાં આવેલ અભિયાન(વર્ષ 2021માં શરૂઆત) એટલે જ શૂન્ય અભિયાન.
- આ અભિયાન અંતર્ગત નીતિ આયોગે દેશના અગ્રણી ઉત્પાદકો, ઇ-કોમર્સ કંપનીઓ અને લોજિસ્ટિક્સ કંપનીઓને એક સામાન્ય પ્લેટફોર્મ પૂરું પાડ્યું છે, જેથી તે બધા સાથે મળીને દેશમાં લાસ્ટ માઈલ ડિલિવરીના વિદ્યુતીકરણ તરફ પ્રયાસો કરી શકે.
- ઇલેક્ટ્રિક વાહનો દ્વારા થતા વાયુ પ્રદૂષણનો દર શૂન્ય છે. તેથી, દેશના લોજિસ્ટિક્સ ક્ષેત્રમાં ઇલેક્ટ્રિક વાહનોને પ્રોત્સાહન આપીને વાયુ પ્રદૂષણને ઘણી હદ સુધી નિયંત્રિત કરી શકાય છે.
- નીતિ આયોગનું આ પગલું દેશની ઊર્જા જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા, વિદેશી દેશો પર નિર્ભરતા અને ખનિજોની ઘટતી સમસ્યાને ઉકેલવા માટે એક ક્રાંતિકારી પહેલ સાબિત થઈ શકે છે.
- શૂન્ય અભિયાનમાં ત્રણ મુખ્ય ઘટકો છે : (1) કોર્પોરેટ બ્રાન્ડિંગ પ્રોગ્રામ (2) ગ્રાહક જાગૃતિ ઝુંબેશ (3) રિસોર્સ ટૂલકીટ.
- આમ, શૂન્ય અભિયાનને ઇલેક્ટ્રિક વાહનો (EVs)ના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપીને વાયુ પ્રદૂષણ ઘટાડવા માટે ગ્રાહક જાગૃતિ અભિયાન તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય.

શ્રી કાંચી કામાકોટી પીઠમ

- કાંચી મંદિરોનું પ્રખ્યાત શહેર છે, જે અનાદિ કાળથી ભારતની સાત મોક્ષપૂરીઓમાંના એક તરીકે જાણીતું છે.
- શ્રી કાંચી કામાકોટી પીઠમને 'શ્રી કાંચી મઠમ' અથવા 'શ્રી કાંચી મઠ' પણ કહેવામા આવે છે.
- તે એક હિન્દુ સંસ્થા છે, જે તમિલનાડુનાં કાંચીપુરમમાં સ્થિત છે.
- તે અદ્વૈતવાદી આદિશંકરાચાર્યના મંદિરની સાથે શક્તિ પરંપરાની દેવી કામાક્ષી (દુર્ગા,કામાકોટી,મહાત્રિપુરસુંદરી)ને સમર્પિત મંદિરની નજીક આવેલું છે.
- પીઠમની સ્થાપના શ્રી આદિશંકરાચાર્યજીએ ઇ.સ. પૂર્વે 482માં કરી હોવાનું મનાય છે.
- અત્યાર સુધીમાં અહીં કુલ 70 આદિશંકરાચાર્ય પીઠાધિન થયા છે. વર્તમાન આદિશંકરાચાર્યનું નામ "શંકર વિજયેન્દ્ર સરસ્વતી" છે.
- કાંચી મઠની સ્થાપના ઇ.સ.1821માં કુંભકોનમ મઠ તરીકે શૃંગેરી મઠની એક શાખા તરીકે કરવામાં આવી હતી.
- મઠ એક જીવંત પરંપરા છે જે સમકાલીન સમયમાં આધ્યાત્મિક શિષ્યવૃત્તિ પરંપરાને અનુસરવાનું ચાલુ રાખે છે.
- મઠના વડાને 'શંકરાચાર્ય' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

SACHET – કોમન એલર્ટિંગ પ્રોટોકોલ (CAP) આધારિત સંકલિત ચેતવણી સિસ્ટમ

- ઈન્ડિગ્રેટેડ પબ્લિક એલર્ટ સિસ્ટમ-સચેત, ઇન્ટરનેશનલ ટેલિકોમ્યુનિકેશન યુનિટના કોમન એલર્ટિંગ પ્રોટોકોલ પર આધારિત પ્રારંભિક ચેતવણી પ્લેટફોર્મ છે.
- C-DOT દ્વારા અસરકારક આપત્તિ વ્યવસ્થાપન માટે CAP આધારિત ઇન્ડિગ્રેટેડ એલર્ટ સિસ્ટમ (SACHET) વિકસાવવામાં આવી છે.
- પૂર, ચક્રવાત અને કોવિડ રોગચાળા જેવી કટોકટી દરમિયાન તમામ ઉપલબ્ધ માધ્યમો પર લોકોને ચેતવણીઓ, સલાહ અને અન્ય ઉપયોગી માહિતીના પ્રસાર માટે રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય આપત્તિ વ્યવસ્થાપન સત્તાવાળાઓ દ્વારા SACHET પ્લેટફોર્મનો વ્યાપકપણે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- SACHET સિસ્ટમ પહેલેથી જ 34 રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં કાર્યરત છે.
- ચક્રવાત (આસાની, યાસ, નિવાર, અમ્ફાન), પૂર વગેરે જેવી વિવિધ આપત્તિઓ દરમિયાન SACHET સિસ્ટમ દ્વારા 75 કરોડથી વધુ SMS મોકલવામાં આવ્યા છે.
- અમરનાથની યાત્રા દરમિયાન યાત્રિકોની સુવિધા માટે પણ SACHET સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

- SACHET-CAPને બે તબક્કામાં લાગુ કરવામાં આવ્યો છે. પહેલા તબક્કામાં SMS અને એપ્લિકેશન મારફતે કુદરતી આફતની ચેતવણી આપવામાં આવે છે. ભવિષ્યમાં બીજા તબક્કા હેઠળ ટી.વી., રેડિયો, કાંઠાકીય સાઈરનો મારફતે ચેતવણી અપાશે.

SPARSH પોર્ટલ (સિસ્ટમ ફોર પેન્શન એડમિનિસ્ટ્રેશન [રક્ષા])

- SPARSH (સિસ્ટમ ફોર પેન્શન એડમિનિસ્ટ્રેશન (રક્ષા)) સંરક્ષણ મંત્રાલયની એક પહેલ છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય ભારત સરકારના ડિજિટલ ઈન્ડિયા, 'ન્યૂનતમ સરકાર, મહત્તમ શાસન', પ્રત્યક્ષ લાભ હસ્તાંતરણ (DBT)ના વિઝનને અનુરૂપ સંરક્ષણ ક્ષેત્રના પેન્શનરોને પેન્શનના નિયમ માટે વ્યાપક ઉકેલ પૂરો પાડવાનો છે.
- સંરક્ષણ પેન્શનરો માટે આ પોર્ટલથી વ્યાપક વેબ આધારિત પેન્શન વિતરણ સિસ્ટમ વિકસાવવામાં આવી છે. આ સિસ્ટમ પેન્શનની વિવિધ દરખાસ્તો પ્રાપ્ત કરશે અને કેન્દ્રીય સ્તરેથી ચૂકવણી કરશે. આ સિસ્ટમથી સંરક્ષણ પેન્શનરોની ફરિયાદો ઓછી થશે.
- તે શરૂઆતના ગાળામાં નવા નિવૃત્ત થયેલા સંરક્ષણ ક્ષેત્રના પેન્શનરોનો સમાવેશ કરશે અને ત્યારબાદ હાલના સંરક્ષણ પેન્શનરોને આવરી લેવા માટે લંબાવવામાં આવશે.
- આ પહેલના મધ્યમાં સંરક્ષણ ક્ષેત્રના પેન્શનરો છે, જેમને આ પ્લેટફોર્મ દ્વારા તેમના પેન્શન એકાઉન્ટનો સંપૂર્ણ પારદર્શક દ્રષ્ટિકોણ આપવામાં આવશે.
- સ્પર્શ પોર્ટલની પહોંચ ન ધરાવતા પેન્શનરોને સુવિધા પૂરી પાડવા હેતુ સેવાકેન્દ્રો તરીકે સ્ટેટ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા અને પંજાબ નેશનલ બેન્ક સુવિધા પૂરી પાડશે.

ઇન્ડોપેસિફિક ઇકોનોમિક ફ્રેમવર્ક (IPEF)

- હિંદ-પ્રશાંત વિસ્તારમાં સ્થિતિસ્થાપકતા, ટકાઉપણું, સર્વસમાવેશીય, નિષ્પક્ષતા, સ્પર્ધાત્મકતા અને આર્થિક વૃદ્ધિ વધારી દેશો વચ્ચે આર્થિક ભાગીદારી મજબૂત કરવાનું માળખું છે.
- IPEFને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અમેરિકા(યુએસએ) દ્વારા લોન્ચ કરાયું છે.
- આ માળખામાં કુલ 13 દેશો (અમેરિકા, ભારત, જાપાન, ઓસ્ટ્રેલિયા, ન્યૂઝીલેન્ડ, દ. કોરિયા, મલેશિયા, સિંગાપોર, ફિલિપિન્સ, ઈન્ડોનેશિયા, વિયેતનામ, બ્રુનેઈ અને થાઈલેન્ડ)એ ભાગ લીધો છે.
- આ માળખું મુક્ત વ્યાપાર કરાર કે પરંપરાગત વ્યાપાર કરાર જેવું નથી, પરંતુ મુક્ત અને ઉચિત ધારાધોરણો સુનિશ્ચિત કરતો કરાર છે, જે ભાગીદાર દેશોને લચીલાપણું આપે છે. આ માળખું કુલ ચાર સ્તંભો ધરાવે છે.

IPEFના સ્તંભો

1. વ્યાપાર : જેમાં ડિજિટલ અર્થવ્યવસ્થા, ઉભરતી ટેકનોલોજી, શ્રમ પ્રતિબદ્ધતા, વ્યાપાર સરળીકરણ, પારદર્શીતાપૂર્ણ ઉચિત નિયામક પદ્ધતિઓ, કોર્પોરેટ જવાબદેહિતા, ડેટા પ્રવાહનાં ધારાધોરણો અને ડેટા સ્થાનીયકરણનો સમાવેશ.
2. સપ્લાય ચેઇન સ્થિતિસ્થાપકતા : પારદર્શીતા, વૈવિધ્યતા, સુરક્ષા અને ટકાઉપણું ધરાવતી સપ્લાય ચેઇન બનાવીને વિક્ષેપને રોકવો.
3. સ્વચ્છ ઊર્જા અને ડિકાર્બનાઈઝેશન : નવીનીકરણ ઊર્જાની ઉચ્ચ પ્રતિબદ્ધતાઓ, કાર્બનરોધી ખરીદી, ઊર્જા કાર્યકુશળતાના ધારાધોરણો વગેરેના પ્રયાસો કરવા.
4. કર અને ભ્રષ્ટાચાર અવરોધ : અસરકારક કર માળખું, એન્ટીમની લોન્ડરિંગ, લાંચવિરોધી પગલાં લઈને ઉચિત સ્પર્ધાને પ્રોત્સાહન આપવું.

નુઆખાઈ તહેવાર

- નુઆખાઈ એ ઓડિશામાં ઉજવાતો વાર્ષિક લણણીનો તહેવાર છે. નુઆખાઈ ગણેશ ચતુર્થીના એક દિવસ પછી ઉજવવામાં આવે છે. તહેવારનો અર્થ એ છે કે ખેડૂતો દ્વારા લણણામાં આવેલા સિઝનના ચોખાનાં નવા પાકની ઉજવણી કરવી. આ તહેવાર ચોક્કસ સમયે દેવી સામલેશ્વરીને નબાત્રા (નવું ઊગેલું અનાજ) અર્પણ કરીને ઉજવવામાં આવે છે. નુઆખાઈ એ બે શબ્દોથી બનેલ છે: નુઆ જેનો અર્થ થાય છે નવો અને ખાઈ જેનો અર્થ થાય છે ખોરાક.
- નુઆખાઈ નવા ચોખાની લણણીને ચિહ્નિત કરે છે. પશ્ચિમ ઓડિશાના લોકોનો મુખ્ય વ્યવસાય ખેતી છે, તેથી નુઆખાઈ તેમના માટે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ તહેવાર છે. નુઆખાઈની ઉજવણી ઘરની સફાઈ અને સજાવટ સાથે શરૂ થાય છે. લોકો નવા અને પરંપરાગત વસ્ત્રો પહેરે છે, જે સાંબલપુરી કાપડમાંથી બનેલા હોય છે. ઉજવણી પછી 'જુહર ભેટ' થાય છે. તેમાં પરિવારના યુવાન સભ્યો વડીલોના ચરણ સ્પર્શ કરીને તેમના આશીર્વાદ માંગે છે.
- નુઆખાઈ તહેવાર પશ્ચિમ ઓડિશાની સાથે ઝારખંડના સિમડેગા વિસ્તારોમાં પણ ઉજવાય છે.

નેશનલ ફાર્માસ્યુટિકલ પ્રાઇસિંગ ઓથોરિટી (NPPA)

- દવાઓના ભાવ નિર્ધારણ માટે અને કિંફાયતી ભાવે દવાઓની ઉપલબ્ધતા અને સુલભતા સુનિશ્ચિત કરવાના હેતુથી NPPAની સ્થાપના 29મી ઓગસ્ટ, 1997ના રોજ ભારત સરકારના ઠરાવ દ્વારા ફાર્માસ્યુટિકલ્સ વિભાગ (DoP), રસાયણ અને ખાતર મંત્રાલયની સંલગ્ન કચેરી તરીકે કરવામાં આવી હતી.

- NPPA ન તો બંધારણીય સંસ્થા છે, કે ન તો વૈધાનિક સંસ્થા છે.

નેશનલ ફાર્માસ્યુટિકલ પ્રાઇસિંગ ઓથોરિટીનાં કાર્યો

- ડ્રગ પ્રાઇસ કંટ્રોલ ઓર્ડર્સ (DPCO) ના શેડ્યૂલ-1 હેઠળ આવશ્યક દવાઓની રાષ્ટ્રીય સૂચિ (NLEM) પર દવાઓની કિંમત નક્કી કરવી.
- NPPAને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓ અનુસાર ડ્રગ્સ પ્રાઇસ કંટ્રોલ ઓર્ડર (DPCO), (1995/2013)ની જોગવાઈઓનું અમલીકરણ કરાવવું.
- બલ્ક દવાઓ અને ફોર્મ્યુલેશન માટે ઉત્પાદન, નિકાસ અને આયાત, વ્યક્તિગત કંપનીઓનો બજાર હિસ્સો, કંપનીઓની નફાકારકતા વગેરે પરના ડેટાનું એકત્રીકરણ/જાળવણી કરવી.
- NPPAને દવાની કિંમતો સંબંધિત સંસદીય બાબતોમાં કેન્દ્ર સરકારને સહાય કરવાની જવાબદારી પણ સોંપવામાં આવી છે.

NPPA પહેલ

- નેશનલ ફાર્માસ્યુટિકલ પ્રાઇસિંગ ઓથોરિટી (NPPA)નું મુખ્ય મથક નવી દિલ્હી ખાતે છે અને સમગ્ર દેશમાં NPPAની પહોંચ વધારવા માટે વિવિધ ભારતીય રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં પ્રાઇસ મોનિટરિંગ અને રિસોર્સ યુનિટ (PMRU) ની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ PMRUની સ્થાપના કન્ઝ્યુમર અવેરનેસ, પબ્લિસિટી એન્ડ પ્રાઇસ મોનિટરિંગ (CAPP) યોજના હેઠળ કરવામાં આવી છે.

રાજર્ષિ મુનિજી

- યોગાચાર્ય કૃપાળુ મહારાજના પરમશિષ્ય એવા રાજર્ષિ મુનિજી બ્રહ્મ મુહૂર્તમાં બ્રહ્મલીન થયા છે. તેમણે માત્ર સમગ્ર ગુજરાત અને ભારતમાં જ નહીં પરંતુ વિશ્વભરમાં અષ્ટાંગ યોગનો પ્રચાર-પ્રસાર કર્યો છે. ગુજરાત ખાતે જાખણ-લીમડી, અસા-રાજપીપળા, કાયાવરોહણ-ડભોઈ, કંજેઠા-મોરબી, મોટાભેળા-ડભોઈ, મલાવ-પંચમહાલ તથા ઉત્તરપ્રદેશ રાજ્યના હરિદ્વાર ખાતે આશ્રમો સ્થાપી યોગનો પ્રચાર-પ્રસાર કર્યો છે. આ ઉપરાંત તેમણે અમદાવાદ ખાતે લક્ષ્મીશ યોગ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના પણ કરી હતી. તેમને રાષ્ટ્રપતિના હસ્તે રાષ્ટ્રીય પુરસ્કાર આપીને સન્માનિત કરવામાં આવ્યા હતા.

લક્ષ્મીશ

- લક્ષ્મીશ : વડોદરા જિલ્લાના કાયાવરોહણમાં થયેલ રુદ્રનો 28મો અવતાર. શૈવ ધર્મના સંપ્રદાયોમાં પાશુપત સંપ્રદાય એક આગવું સ્થાન ધરાવે છે. પ્રભાસ પાટણમાં સોમશર્માએ પાશુપત સંપ્રદાય વિકસાવેલો. તેઓ રુદ્રનો 27મો અવતાર ગણાતા. એ પછીનો 28મો અવતાર લાટ દેશના કાયાવરોહણમાં લક્ષ્મીશ તરીકેનો થયો.

લક્ષ્મીશ મંદિર, કાયાવરોહણ (જિ. વડોદરા)

- કાયાવરોહણ વડોદરા જિલ્લામાં ડભોઈ નજીક આવેલું છે. લક્ષ્મીશ વિશ્વરૂપ અને સુદર્શનાના પુત્ર હતા. તેઓ લક્ષ્મી કે નક્ષ્મી કે નક્ષ્મીશ અથવા લક્ષ્મીશ તરીકે ઓળખાતા હતા. આ નામોના મૂળમાં 'લક્ષ્મ' શબ્દ રહેલો છે, જેનો અર્થ દંડ કે દંડીકો થાય છે. લક્ષ્મીશની મૂર્તિઓમાં એક હાથમાં લક્ષ્મી ધારણ કરેલો હોય છે.
- પુરાણાદિ ગ્રંથો તથા અભિલેખોમાં લક્ષ્મીશના ચાર શિષ્યો ગણાવ્યા છે : કુશિક, ગર્ગ (કે ગાર્ગ્ય), મિત્ર અને કુરુષ (કે કૌરુષ્ય). આ ચાર શિષ્યોમાંથી લક્ષ્મીશ પાશુપત સંપ્રદાયની ચાર શાખાઓ થઈ :
 1. કૌશિક શાખા ખાસ કરીને મેવાડમાં પ્રચલિત હતી.
 2. ગાર્ગ્ય શાખા ગુજરાતમાં સારા પ્રમાણમાં પ્રચલિત હતી.
 3. મિત્રમાંથી ઉદભવેલી મૈત્ર કે મૈત્ર્ય કે મૈત્રક શાખા સૌરાષ્ટ્રમાં વલભીમાં 'મૈત્રક' તરીકે સત્તારૂઢ થઈ હતી.
 4. કૌરુષ શાખાના પાશુપતો 'કારુક' કે 'કાલાનન' કે 'કાલમુખ' તરીકે પણ ઓળખાતા.
- લક્ષ્મીશની કેટલીક પ્રાચીન પ્રતિમાઓ કાયાવરોહણ અને એની આસપાસનાં સ્થળોએ મળી છે. કાયાવરોહણ પાસે આવેલા ટીંબરવા ગામમાંથી મળેલી પ્રતિમા છઠ્ઠા શતકની છે. કાયાવરોહણમાં આવેલી બે પ્રતિમાઓ દર્શનીય છે. એમાંની એક બ્રહ્મેશ્વર મંદિરમાં પધરાવેલી છે. લક્ષ્મીશની પ્રતિમા સામાન્યતઃ યોગાસનમાં બેઠેલા સ્વરૂપની હોય છે. એમના એક હાથમાં પ્રાયઃ બીજોરું અને એક હાથમાં લક્ષ્મી હોય છે. માથે જટા હોય છે. સામાન્ય રીતે શિવલિંગની એક બાજુ પર લક્ષ્મીશની આવી પ્રતિમા કંડારાઈ હોય છે.

સેન્ટ્રલ એરિડ ઝોન રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ (CAZRI)

- CAZRIએ ભારતીય કૃષિ સંશોધન પરિષદ (ICAR)ની સૌથી મોટી સંશોધન સંસ્થાઓમાંની એક છે. આ કૃષિ મંત્રાલયના કૃષિ સંશોધન અને શિક્ષણ વિભાગ (DARE)ના નેજા હેઠળ કામ કરતી એક સ્વાયત્ત આધુનિક શૈક્ષણિક સંસ્થા છે, જે જોધપુર (રાજસ્થાન) ખાતે આવેલ છે.
- ભારતના શુષ્ક વિસ્તારોમાં જમીનના ધોવાણને અટકાવી ઉત્પાદકતા વધારવા હેતુસર વર્ષ 1952માં જોધપુર ખાતે ડેઝર્ટ ફોરેસ્ટેશન સ્ટેશનની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. બાદમાં 1957માં તેનું ડેઝર્ટ ફોરેસ્ટેશન અને સોઈલ કન્ઝર્વેશન સ્ટેશનમાં વિસ્તરણ કરવામાં આવ્યું અને અંતે 1959માં ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ એગ્રીકલ્ચરલ રીસર્ચ, નવી દિલ્હી હેઠળ સેન્ટ્રલ એરિડ ઝોન રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ (CAZRI)માં અપગ્રેડેશન થયું.

ઓપરેશન 'ગિયર બોક્સ'

- તાજેતરમાં ગુજરાત એન્ટી ટેરરિઝમ સ્કવોડ (Gujarat ATS) અને ડિરેક્ટોરેટ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ (DRI)ની સંયુક્ત ટીમ દ્વારા ઓપરેશન 'ગિયર બોક્સ' અંતર્ગત પશ્ચિમ બંગાળના કોલકાતા બંદર નજીક એક કન્ટેનરમાંથી 197.82 કરોડ રૂપિયાની કિંમતનું 39.5 કિલો હેરોઈન જપ્ત કરવામાં આવ્યું હતું.
- ડ્રગ્સ માફિયાઓ દ્વારા આ પ્રતિબંધિત પદાર્થોને ભારતમાં પહોંચાડવા માટે ગિયર બોક્સનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ગિયર બોક્સમાં પ્લાસ્ટિકનના પેકેટમાં હેરોઈન સંતાડીને સપ્લાય કરવાનું આયોજન હતું.
- ગુજરાત પોલીસ વિભાગ દ્વારા વધુ માહિતી આપતા જણાવાયું છે કે, ઓપરેશન 'ગિયર બોક્સ' અંતર્ગત 12 આવા ગિયર બોક્સ ખોલતા તેમાંથી હેરોઈનના 72 પેકેટ્સ મળ્યા છે અને અન્ય ગિયર બોક્સ ખોલતા વધુ હેરોઈન ઝડપાય તેવી શક્યતા છે.

Remission

- Remissionનો અર્થ થાય છે માફી આપવી.
- ભારતના બંધારણમાં રાષ્ટ્રપતિ અને રાજ્યપાલને કોઈ વ્યક્તિને સજા માફી આપવા અંગેના પ્રાવધાન આપવામાં આવ્યા છે.
- ભારતના બંધારણમાં માફી શબ્દનો અર્થ થાય છે કે કોઈ ગુનો કરનાર વ્યક્તિને તમામ સજા અને ગેરલાયકાતમાંથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત કરવો.
- ભારતનું બંધારણ અનુચ્છેદ 72 મુજબ ભારતના રાષ્ટ્રપતિને કોઈ પણ વ્યક્તિને માફી, સજામાં ઘટાડો કરવો, સજાને સંપૂર્ણપણે માફ કરવી વગેરે જેવી શક્તિઓ આપે છે.
- તેવી જ રીતે ભારતના બંધારણનો અનુચ્છેદ 161 એ રાજ્યપાલને શક્તિ પ્રદાન કરે છે કે તેઓ કોઈ ગુનેગારની સજાને માફ કરી શકે છે, રાહત આપી શકે છે, સજા ઘટાડી શકે છે, સજાને સ્થગિત કરી શકે છે.
- ભારતનું બંધારણ એ આજીવન કેદ અંગે ઉલ્લેખ કરતું નથી.
- સુપ્રીમ કોર્ટએ તેના એક કેસના ચુકાદામાં કહ્યું હતું કે 'આજીવન કેદ' ની સજા એટલે કે સખત કેદની સજા અને તે સાદી કેદની સજાથી ઓછી હોય શકે નહીં.
- જો વ્યક્તિને આજીવન કેદની સજા આપવામાં આવે તો તેણે ઓછામાં ઓછા 14 વર્ષ જેલમાં રહેવું પડે છે. તેનો ઉલ્લેખ CRPC 433 Aમાં છે.
- આજીવન કેદની સજા રાજ્ય સરકાર પણ નક્કી કરી શકે છે.
- આજીવન કેદના કિસ્સામાં સજા 14 વર્ષ, 20 વર્ષ, 30 વર્ષ સુધીની પણ હોય શકે છે.

આવશ્યક દવાઓની રાષ્ટ્રીય સૂચિ

- વિશ્વ આરોગ્ય સંગઠન (WHO) દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી આવશ્યક દવાઓની સૂચિ (EML-Essential Medical List)ની તર્જ પર ભારત સરકારના આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલય દ્વારા આવશ્યક દવાઓની રાષ્ટ્રીય સૂચિ (NLEM- National Essential Medical List) તૈયાર કરવામાં આવે છે.
- NLEM હેઠળ સૂચિબદ્ધ દવાઓ એ નેશનલ ફાર્માસ્યુટિકલ પ્રાઇસિંગ ઓથોરિટી (NPPA) દ્વારા નિર્ધારિત કિંમત મર્યાદાથી ઓછી કિંમતે વેચાય છે.
- આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલયે સૌપ્રથમ 1996ના વર્ષમાં આવશ્યક દવાઓની પ્રથમ રાષ્ટ્રીય સૂચિ બહાર પાડી હતી, જેમાં 279 દવાઓનો સમાવેશ કરાયો હતો. આ યાદીમાં પછીથી ક્રમશઃ 2003, 2011, 2015 અને 2022ના વર્ષમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. આમ, વર્તમાન સમયે NLEM લીસ્ટમાં કુલ 384 દવાઓનો સમાવેશ થાય છે.
- નોંધીએ કે સમયાંતરે કોઈ દવા ભારતમાં પ્રતિબંધિત થતાં કે દવાની સલામતી અંગેના અહેવાલોની પૃષ્ઠિ કરતાં, આવી દવાઓને NLEM લીસ્ટમાંથી કાઢી નાખવામાં આવે છે.
- NLEM યાદીને રોગનો ફેલાવો, દવાની ખર્ચ-અસરકારકતા અને સલામતી વગેરેને ધ્યાનમાં રાખીને બનાવવામાં આવે છે, ઉપરાંત એ પણ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે કે આવી દવાઓ એવી રીતે ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ કે કોઈ વ્યક્તિ અથવા સમુદાય તેને પરવડે.
- આવશ્યક દવાઓની પસંદગી અને ઉપયોગ અંગેની નિષ્ણાત સમિતિ દ્વારા દર બે વર્ષે WHO EML અપડેટ કરવામાં આવે છે.
- વૈશ્વિક સ્તરે સૌપ્રથમ EML સૂચિ બનાવનાર પ્રથમ દેશ તાંઝાનિયા હતો.

GPSC દ્વારા
લેવાતી વર્ગ 1 & 2ની
મુખ્ય પરીક્ષાના
અભ્યાસક્રમ મુજબ
તૈયાર કરેલ પુસ્તકો

**77779
91348**

WebSankul @ a glance

યોજના સારાંશ

જમ્મુ & કશ્મીર અને લદાખ

- “ભૂમિના ટુકડાને જોડવા માટે સૌપ્રથમ લોકોને જોડવા જરૂરી છે.” આ ઉદ્દેશ સાથે 5 ઓગષ્ટ, 2019ના રોજ સંસદમાં જમ્મુ અને કશ્મીરના સંદર્ભે બે બિલ/ખરડા રજૂ થયા, જેના અંતર્ગત જમ્મુ અને કશ્મીર (J&K)ને અપાયેલ વિશિષ્ટ દરજ્જા (Article 370) ને રદ કરી, કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશનો દરજ્જો આપીને અન્ય રાજ્યોની જેમ ભારતીય સંઘનો ભાગ બનાવવામાં આવ્યો. J&Kમાં શાંતિ અને સમૃદ્ધિ ને સ્થાપવા વિવિધ સ્તરે પગલાં લેવામાં આવ્યા.
- આતંકવાદ વિરુદ્ધ તાત્કાલિક અને અસરકારક પગલાં, સ્વાસ્થ્ય ક્ષેત્રે આયુષ્માન ભારત પ્રધાનમંત્રી જન આરોગ્ય યોજના ઉપરાંત કોવિડ-વેક્સિનેશન કેન્દ્રો, સાત નવી મેડિકલ કોલેજ (AIIMS), ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે IITs અને AIIMS દ્વારા વિશ્વકક્ષાનું શિક્ષણ, યુવાનો માટે કૌશલ્ય યોજના, આંતરમાળખાકીય સુવિધાઓ જેમ કે રસ્તાઓ, રેલ્વે, રોપ -વે, સુરંગ વગેરે કામગીરી હાથ ધરવામાં આવી.

Counter – Terrorism Scenario in J&K

- નયનરમ્ય દૃશ્યોની ખીણ એવા J&K કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ એ છેલ્લા ત્રણ દાયકાથી કોસ-બોર્ડર ટેરેરિઝમ, અલગાવવાદ, ઘૂષણખોરીની સમસ્યાઓથી પીડિત છે. J&Kમાં લશ્કર-એ-તૈયબા (LET) જૈશ-એ-મોહમ્મદ (JeM), હિજબુલ મુજાહિદીન (HM) જેવા સક્રિય આતંકવાદી સંગઠનો છે. ઉત્તર અને દક્ષિણ કશ્મીરમાં 150 થી વધુ આતંકવાદીઓ હાલમાં કાર્યરત છે. (Source : Indian Army).

ઘૂષણખોરીને અટકાવવા માટેનાં પગલાં

1. Three-tiered counter infiltration grid : (A) Indian Army (B) CRPF (C) J&K Police
 2. Anti-infiltration obstacle system fencing
 3. ડ્રોન દ્વારા સર્વેલન્સ
 4. night-vision ઉપકરણો/સાધનો
 5. hand-held thermal imaging devices
- ઉપરોક્ત પગલાંઓના લીધે J&K માં ઘૂષણખોરીની સંખ્યામાં બમણી ગતિએ ઘટાડો નોંધાયો છે.

- આ ઉપરાંત ઘૂષણખોરીને અટકાવવા કરાયેલા અન્ય પ્રયત્નો :
 - 890 જેટલા કેન્દ્રીય કાયદાઓનો અમલ
 - માનવ અધિકાર આયોગનું ગઠન
 - મહિલા અધિકાર આયોગનું ગઠન
 - અનુસૂચિત જાતિ/અનુસૂચિત જનજાતિ અધિકાર આયોગનું ગઠન

બદલાયેલી પરિસ્થિતિ પ્રમાણે આ પ્રદેશ સાથે સંકળાયેલા નવીન પડકારો

1. આમૂલીકરણ (radicalization) અને આતંકવાદી ભરતી
- દક્ષિણ કાશ્મીરના સ્થાનિક રહેવાસીઓ (અલગાવવાદી વિચારધારાથી પ્રેરિત) દ્વારા પુલવામા શોપિઅન, કુલગાંવ, અવંતિપુરા વગેરે જેવા આતંકવાદી હુમલાઓ કરાવવામાં આવ્યા હતા.
- સાયબરસ્પેસ, સોશિયલ મીડિયા દ્વારા ધાર્મિક ભાવનાઓનો સહારો લઈ યુવાનોને આ પ્રવૃત્તિમાં જોડવામાં આવે છે.
2. hybrid અને Virtual આતંકવાદીઓ
- આતંકવાદી સંગઠનો એવા લોકોનો ઉપયોગ કરે છે જેમની કોઈ ક્રિમિનલ પૃષ્ઠભૂમિ ન હોય, આથી તેમના વિરુદ્ધ સરળતાથી કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી.
3. પાકિસ્તાનની Information Warfare
- આતંકવાદી સંગઠનો ફેક ન્યુઝ, ભારત વિરોધી પ્રચાર, ખોટી માહિતી વગેરે દ્વારા યુવાનોને આતંકવાદના માર્ગે દોરી રહ્યા છે.

Ushering Investments

- The Jammu and Kashmir Industrial Policy 2021–30
- J&Kને વિકાસમાં ભાગીદાર બનાવવા માટે ભારત સરકાર દ્વારા નિવેશના નવીન માર્ગો ખુલ્લા મૂકવામાં આવ્યા છે. 2019ના વર્ષ પહેલાં આ પ્રદેશમાં નિવેશ માત્ર સબસિડી અને ટેક્સમાં છૂટછાટના રૂપમાં જોવા મળતું હતું. હવે તેને વધારી નવીન ક્ષેત્ર જેમ કે પ્રવાસન, હોર્ટિકલ્ચર, સ્વાસ્થ્ય, શિક્ષણ વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ઉપરોક્ત નવી નીતિમાં નીચેની મુખ્ય બાબતોનો સમાવેશ થાય છે :

1. ટકાઉ પ્રવાસન નીતિ
2. Saffron - GI tag
3. વૉલમાર્ટ અને અમેઝોન જેવી જાયન્ટ ઈ-કોમર્સ પ્લેટફોર્મ પર સ્થાનિક વસ્તુઓનું વેચાણ
4. ખાનગી નિવેશ માટેની પરવાનગી
5. IITs અને AIIMS દ્વારા શિક્ષણ સંસ્થાની સ્થાપના

Trust with Cinematic Paradise

- કાશ્મીર કી કલી, જબ જબ ફૂલ ખીલે, હિમાલય કી ગોદ મે, બજરંગી ભાઈજાન વગેરે ફિલ્મોમાં બતાવેલ દૃશ્યોમાં કાશ્મીરની નયનરમ્ય સુંદરતાનું વર્ણન જોવા મળે છે. અહીં વધુ પ્રમાણમાં ફિલ્મોનું શૂટિંગ થાય તે હેતુથી J&Kના વિકાસના ભાગરૂપે સિનેમા ક્ષેત્રને વિકસાવવા માટે 'J&K Film Policy-2021' બહાર પાડવામાં આવી છે. જેના મુખ્ય હેતુઓ નીચે મુજબ છે ;

 1. ફિલ્મ સિટીનું નિર્માણ
 2. વાર્ષિક ફિલ્મ ફેસ્ટિવલની ઉજવણી
 3. J&K ફિલ્મ એવોર્ડ્સ
 4. FAM Trips (Familiarization Trips)

ટકાઉ પ્રવાસન

- 'ભારતના સ્વિત્ઝર્લેન્ડ' તરીકે ઓળખાતા J&Kના પ્રવાસનને વેગ આપવા,

 1. સ્વદેશ દર્શન
 2. PRASHAD યોજના
 3. Eco tourism

શિક્ષણ અને કૌશલ્યવિકાસ-આત્મનિર્ભર લદાખ

- વર્ષ 2019માં બંધારણીય સુધારા દ્વારા લદાખને એક અલગ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો. અહીંના યુવાધનને મુખ્યધારા સાથે જોડવા માટે સરકારે કેટલાંક નીચે મુજબ પગલા હાથ ધર્યા છે;

 1. શૈક્ષણિક કાર્યોને લગતું આંતરમાળખું તૈયાર કરવું
 2. હોસ્ટેલ સુવિધા પૂરી પાડવી
 3. Rewa scheme (શિષ્યવૃત્તિ પ્રોગ્રામ) : સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓ જેમ કે UPSCની પ્રાથમિક પરીક્ષા પાસ કરનારને નાણાકીય સહાય
 4. એન્જિનિયરિંગ કોલેજની સ્થાપના
 5. સ્કીલીંગ લદાખ કાર્યક્રમ
 6. એપ્રેન્ટિશિપ
 7. ઉદ્યોગસાહસિકતા આધારિત (Entrepreneurial) શિક્ષણ

Bridging the Digital Divide

- કોવિડ-19ના કારણે સમગ્ર શિક્ષણ ક્ષેત્ર ઓનલાઈન સક્રિય થયું. આ પરિવર્તનનો લાભ J&Kના વિદ્યાર્થીઓને મળી તે દિશામાં કરાયેલ સરકારના પ્રયત્નો ;

 1. SARAL Android App : e-content, live classes, activities
 2. Aadharshshila : Digitise all the government schools in the Jammu division
 3. Samadhan : Onliine Grievance Redressal System
 4. J&K Education Hub

Fostering MSMEs and Artisans

- J&K તેના હસ્તઉદ્યોગ માટે વિશ્વભરમાં વિખ્યાત છે. તેના કારપેટ, સિલ્ક, શાલ, પોટરી વગેરેનું સમગ્ર વિશ્વમાં વેચાણ થાય છે. આ ક્ષેત્રને વધુ વિકસાવવા માટે સરકારના પ્રયત્નો નીચે મુજબ છે ;

 1. BPMS : Procurement and marketing support scheme
 2. MSME : Sustainable (ZED) Certification Scheme
 3. ટેકનોલોજી સેન્ટર (શાંભા - J&K ખાતે)
 4. Aroma mission (startups માટે)

Universal Health Coverage in J&K

- "Prevention is better than cure" ના સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખી J&Kના લોકોને સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ ઘરઆંગણે પહોંચાડવાના પ્રયત્નો સરકાર કરી રહી છે.
- પગલાં : 1) આયુષ્યમાન ભારત યોજના
2) પ્રાથમિક સારવાર કેન્દ્રો
3) AB - PMJAY SEHAT (Social, endeavor for health and telemedicine)

Hanle Space Observatory

- હેન્લે સ્પેસ ઓર્બિટર લેહમાં સ્થિત છે. અહીં, આવા પ્રકારની સ્પેસ ઓર્બિટર સ્થાપવા પાછળનાં કારણો :

 1. સ્વચ્છ રાત્રિ આકાશ
 2. ન્યૂનતમ પ્રકાશ પ્રદૂષણ
 3. સૂકી હવા/આબોહવાકીય સ્થિતિ

વિવિધ ક્ષેત્રોમાં ભારતનું પ્રદર્શન અને પહેલો

Infrastructure (આંતરમાળખું)

- રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગના બાંધકામમાં 25% વધારો થયો છે.
- 550 જિલ્લાઓને 4 Lanes ધોરીમાર્ગો સાથે જોડાયા છે.
- સાગરમાલા પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત 194 પ્રોજેક્ટ્સ પૂર્ણ કર્યા છે.
- ભારતમાલા પ્રોગ્રામ અંતર્ગત 8000 કિ.મી. રસ્તાઓનું નિર્માણકાર્ય પૂર્ણ થયેલ છે.
- જળમાર્ગો : 111 રાષ્ટ્રીય જળમાર્ગો 24 રાજ્યોમાં કાર્યરત છે.

સંરક્ષણ ક્ષેત્રે આત્મનિર્ભરતા

- પગલાં :
 1. સંરક્ષણ ખરીદ નીતિ 2016 (Defense Procurement Policy 2016)
 2. 68% રકમની ખરીદી સ્થાનિક બજારમાંથી કરવાની જોગવાઈ
 3. સ્વદેશી તેજસ ખરીદવાની મંજૂરી
 4. સ્થાનિક/સ્વદેશી ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહન આપવા ડિફેન્સ કોર્પોરેશનની સ્થાપના
 - (A) તમિલનાડુ
 - (B) ઉત્તરપ્રદેશ
 5. અગ્નિપથ યોજના

આરોગ્ય ક્ષેત્રે

- 2020 માં 137% - સ્વાસ્થ્ય બજેટમાં વધારો.
- ડોક્ટરની સંખ્યા
 - 1951 – 13.01 લાખ ડોક્ટર્સ
 - 2022 – 834 લોકો સામે એક ડોક્ટર
- નર્સ
 - 1951 – 34.41 લાખ નર્સો
 - 2022 – પ્રતિ 1000 લોકોએ 2 નર્સ સેવા આપે છે.
- મેડિકલ કોલેજ
 - 2001 – 334 કોલેજ
 - 2021 – 612 કોલેજ
- ટીબી મુક્ત ભારત
 - સંયુક્ત રાષ્ટ્રનો લક્ષ્ય – 2030 સુધીમાં વિશ્વને ટીબી મુક્ત કરવાનો.
 - ભારતનો લક્ષ્ય – 2025 સુધીમાં.
 - મેલેરીયા મુક્ત ભારત : સરકારે નેશનલ ફ્રેમવર્ક ફોર મેલેરીયા એલિમિનેશન 2016-2030 જારી કર્યું છે.
- સ્વદેશી રસી : 5 રસીઓ – મેડ ઈન ઈન્ડિયા
 1. Covaxin

2. Covishield

3. Corbevax

4. ZyCov-D

5. Genova

- ઓગસ્ટ 2022 સુધીમાં 212.50 કરોડ કરતાં વધુ વેક્સિનના ડોઝ આપવામાં આવ્યા.
- વિશ્વનાં જરૂરિયાતમંદ દેશો સુધી ભારતે વેક્સિન મૈત્રી કાર્યક્રમ અંતર્ગત આશરે 25 કરોડથી વધુ રસીના ડોઝ મોકલ્યા છે.
- ઓક્સિજન ઉત્પાદનમાં આત્મનિર્ભરતા
 - 2019 સુધીમાં ભારત એક દિવસમાં 900 મેટ્રિક ટન લિક્વિડ મેડિકલ ઓક્સિજનનું ઉત્પાદન કરતું હતું, પરંતુ માંગ વધતાં 2020-21માં ઉત્પાદન 10 ગણું વધારી દીધું હતું.
- જન ઔષધી યોજના
 - ઓગસ્ટ 2022 સુધીમાં 8786 જન ઔષધી કેન્દ્રો કાર્યરત છે.
 - 2024 સુધીમાં 10,000 જન ઔષધી કેન્દ્રોનો લક્ષ્યાંક
- પીએમ ગરીબ કલ્યાણ પેકેજ
 - રૂ.1.70 લાખ કરોડથી વધુનું પેકેજ
 - કોરોના વોરિયર્સને રૂ.50 લાખનો સ્વાસ્થ્ય વીમો
 - 80 કરોડ લોકોને પ્રતિ વ્યક્તિ દર મહિને 5 કિલો ઘઉં અથવા ચોખા અને એક કિલો દાળ મફત આપવાની જોગવાઈ
- ઉજ્જવલા યોજના
 - ગરીબોને નિ:શુલ્ક એલપીજી (LPG) કનેક્શન આપવાની યોજના
 - વિશ્વ સ્વાસ્થ્ય સંગઠનના રિપોર્ટ અનુસાર ભારતમાં રસોડામાં ધૂમાડાને કારણે દર વર્ષે આશરે પાંચ લાખ લોકોનાં મૃત્યુ થાય છે.

ખેડૂતોની આવક બમણી કરવાનો લક્ષ્યાંક

- વાવણી પહેલા : 22.91 કરોડ સોઈલ હેલ્થ કાર્ડ જારી કર્યાં.
- વાવણી દરમિયાન : પ્રધાનમંત્રી કૃષિ સિંચાઈ યોજનાના સિંચિત ક્ષેત્રમાં વૃદ્ધિ.
- વાવણી બાદ : પીએમ ફસલ બીમા યોજનામાં 2018 સુધીમાં 11.42 કરોડ ખેડૂતો સામેલ.
 - ઈ-નામ (e-NAM) માં 1.73 કરોડથી વધુ ખેડૂતો રજીસ્ટર.
 - કિસાન રેલવેનાં 167 થી વધુ રૂટ કાર્યરત
 - પીએમ કિસાન સમ્માન નિધિ હેઠળ વાર્ષિક રૂ. 6000 12.02 કરોડ લાભાર્થીઓના ખાતામાં મોકલવામાં આવે છે.

ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે સુધારાઓ

1. કંપનીઝ એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ-2017 : નાના ઉદ્યોગોને રાહત.
2. ઈન્સોલ્વન્સી બેન્કરપ્સી કોડ-2016 (2021માં સુધારો) : NPAમાં ઘટાડો નોંધાયો.
3. સિંગલ વિન્ડો ક્લિયરન્સ : ઉદ્યોગ અને રોકાણ માટે તમામ મંજૂરી હવે એક જ જગ્યાએ મળે છે.
4. રેટ્રોસ્પેટિવ ટેક્સ સ્વરૂપની નાબૂદી.
5. MSME ની નવી વ્યાખ્યા.
6. પર્ફોમન્સ લિન્કડ ઈન્સેન્ટિવ સ્કીમ

વીજળી

- 37 કરોડથી વધુ LEDs બલ્બનું વિતરણ.
- પ્રધાનમંત્રી કુસુમ યોજના હેઠળ પ્રતિ વર્ષ 32 મિલિયન ટન CO2 (કાર્બન ડાયોક્સાઇડ) ઉત્સર્જનમાં ઘટાડો થયો.
- સૌભાગ્ય યોજના હેઠળ લગભગ ત્રણ કરોડ લાભાર્થીને કનેક્શન અપાયાં.
- ઉજાલા યોજના : ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગનાં પરિવારોને વીજળી બિલમાં દર વર્ષે 50,000 કરોડ રૂપિયાની બચત થાય છે.

ડિજિટલ ઈન્ડિયા

1. કોમન સર્વિસ સેન્ટર : દેશભરમાં 5.31 લાખ કેન્દ્રો કાર્યરત
2. ઉમંગ એપ : 1570 થી વધુ સરકારી સેવાઓ ઉપલબ્ધ 22,000 થી વધુ બિલ ચૂકવણી સેવા ઉપલબ્ધ
3. ડિજિટાઇઝેશન : મહત્વના દસ્તાવેજોને પેપરલેસ સેવ કરવાની સુવિધા
4. સેમિકોન ઈન્ડિયા પ્રોગ્રામ

પેટન્ટ અને ટ્રેડમાર્ક સુધારા

1. નીતિ આયોગ : AI For All Program
 2. ઈન્ટેલેક્યુયલ પ્રોપર્ટી પોલિસી 2016
 3. પેટન્ટ રૂલ્સ
 4. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને પેટન્ટ ફીમાં 80% સુધીની છૂટ
 5. સ્ટાર્ટઅપ ઈન્ડિયા
 6. નીતિ આયોગનું અટલ ઈનોવેશન મિશન
- વિશ્વના 40% ડિજિટલ નાણાંકીય વ્યવહાર ભારતમાં થાય છે.
 - ફ્રેસલેસ એસેસમેન્ટ સિસ્ટમ
 - ▶ Honest Taxpayers અંતર્ગત આ યોજના અમલમાં મૂકવામાં આવી હતી. જેના કારણે ઈન્કમ ટેક્સ રિટર્ન ફાઇલિંગમાં ચકાસણી, આકારણી, અપીલ, રિફંડની ફાળવણી વગેરે પ્રક્રિયા સરળ બની છે.
 - 55% જન-ધન ખાતાધારક મહિલાઓ છે.

- ‘બેટી બચાઓ બેટી પઢાઓ’ના પરિણામ સ્વરૂપ ઈતિહાસમાં પ્રથમવાર ભારતમાં 1000 પુરૂષો સામે 1020 મહિલાઓ છે.
- પ્રસૂતિ હિતલાભ અધિનિયમ 1961 (Maternity Benefit Act 1961)માં સુધારો કરીને પ્રસૂતિ રજાનો સમયગાળો 12 અઠવાડિયાથી વધારીને 26 અઠવાડિયા કરવામાં આવ્યો.

આદિવાસી સમુહનું સશક્તિકરણ

- Vision : સબકા સાથ, સબકા વિકાસ, સબકા વિશ્વાસ, સબકા પ્રયાસ.
- ટ્રૌપદી મુખૂ એ ભારતના પ્રથમ આદિવાસી મહિલા રાષ્ટ્રપતિ બન્યા.
- ભગવાન બિરસા મુંડાના જન્મદિવસ (15 નવેમ્બર)ને ‘આદિવાસી ગૌરવ દિવસ’ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો. (દેશભરમાં આદિવાસી સ્વતંત્રતા સેનાની સંગ્રહાલયના નિર્માણના ભાગરૂપે)
- ઝારખંડમાં ભગવાન બિરસા મુંડા આદિવાસી સ્વતંત્રતા સેનાની સંગ્રહાલય.
- નર્મદા (ગરૂડેશ્વર ખાતે) જિલ્લામાં રાષ્ટ્રીય આદિવાસી સંગ્રહાલય
- ટ્રાઇબ્સ ઈન્ડિયા : આદિવાસી કારીગરો, વણકર, કુંભાર, કઠપૂતળી બનાવનાર અને ભરતકામ કરનારની ઉત્કૃષ્ટ શિલ્પ પરંપરા નું એક જ સ્થળે એકત્રીકરણ – આદિ મહોત્સવના ભાગરૂપે.
- TRIFED : આદિવાસી પ્રોડક્ટ્સના વેચાણ માટે ઈ-કોર્મસ દ્વારા પ્રોત્સાહન.

કૌશલ્ય વિકાસ

- Skill India પ્રોગ્રામ અંતર્ગત 5.70 કરોડ લોકોને કૌશલ્ય તાલીમ આપવામાં આવી. – (માર્ચ 2021 સુધીમાં)
- વ્યાવસાયિક શિક્ષણ અને કૌશલ્ય વિકાસના ક્ષેત્રોમાં સહયોગ માટે જાપાન, ઓસ્ટ્રેલિયા, રશિયા, ફ્રિનલેન્ડ સહિત આઠ દેશો સાથે સમજૂતી.

પીએમ આવાસ

- ગ્રામીણ અને શહેરી વિસ્તારોમાં પાકા ઘરની યોજના.
- આ યોજના અંતર્ગત 3 કરોડ પાકા ઘરોનું નિર્માણ પૂર્ણ થયેલ છે.

પીએમ મુદ્રા યોજના

- ઉદ્યોગ સાહસિકોનું સ્વરોજગારનું સપનું સાકાર થાય તે અર્થે 10 લાખ રૂપિયા સુધીની ગેરંટી મુક્ત લોન સુવિધા પૂરી પાડવાની યોજના.
- આ યોજનામાં 68% થી વધુ ધિરાણખાતા મહિલાઓ માટે, જ્યારે 22% ધિરાણ નવા ઉદ્યોગ સાહસિકોને આપવામાં આવ્યા છે.

ઉડાન યોજના

- Vision : ઉડે દેશ કા આમ નાગરિક (ઉડાન)

- તેના દ્વારા મધ્યમ વર્ગનાં લોકો 500 કિ.મી. સુધીનો વિમાન પ્રવાસ માત્ર 2500 રૂપિયામાં કરી શકે છે.
- ઉડાન યોજના અંતર્ગત વર્ષ 2026 સુધીમાં 220 ડેસ્ટિનેશનને 1000 માર્ગ સાથે પુરાં કરવાનું લક્ષ્ય રાખવામાં આવ્યું છે.

પોષણ મિશન 2.0

- આ અભિયાનમાં 40 કરોડથી વધુ જન આંદોલન આધારિત પ્રવૃત્તિઓ તેમજ પોષણ ટ્રેકર એપ્લિકેશનથી 11.38 કરોડ લાભાર્થીઓનું મોનિટરીંગ કરવામાં આવ્યું છે.
- NFHS (નેશનલ ફેમિલી હેલ્થ સર્વે)-5 મુજબ પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકોમાં ઠીંગણાપણાનું પ્રમાણ 38.4% થી ઘટીને 35.5% થયું છે.
- બાળકોમાં નબળાઈનું પ્રમાણ 21% થી ઘટીને 19.3% થયું છે.

અમૃત

- હેતુ : ગટર અને સેપ્ટિક મેનેજમેન્ટ, સુધારવાનો, શહેરોને જળ ઉપલબ્ધતાની પહોંચ સુનિશ્ચિત કરવાનો અને નદીઓમાં ઠલવાતાં ગંદા નાળાનાં પાણીને અટકાવવાનો છે.

સ્વામિત્વ યોજના

- સાચા અર્થમાં જમીનના અધિકાર આપવા
- આ યોજના અંતર્ગત વર્ષ 2025 સુધીમાં દેશનાં 6.62 લાખ ગામોમાં સર્વેનું કામ પૂરું કરવાનો લક્ષ્ય છે.

હેકાથોન - 'જય અનુસંધાન'નો ઉદ્દ્યોષ

- દેશમાં ઈનોવેશનની ભાવનાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે વડાપ્રધાનના પ્રયાસો અંતર્ગત વર્ષ 2017માં સ્માર્ટ ઈન્ડિયા હેકાથોન શરૂ કરવામાં આવી હતી.

પર્યાવરણ

1. અદ્ધત ઊર્જા (Renewable energy) : દેશમાં સ્થાપિત સૌર વિદ્યુત ક્ષમતા 2014-15માં 2.63 ગીગાવોટ હતી, જે લગભગ 22 ગણી વધીને હવે 57.71 ગીગાવોટ થઈ ગઈ છે.
2. ઇથેનોલનું મિશ્રણ : વર્ષ 2025 સુધીમાં પેટ્રોલમાં 20% ઇથેનોલ ભેળવવાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે.
3. ફેમ ઈન્ડિયા કાર્યક્રમ : ઈલેક્ટ્રોનિક વાહનોના પ્રોત્સાહન માટેની યોજના
4. વ્હિકલ સ્કેપિંગ પોલિસી : જુના અનફીટ અને પ્રદૂષણ ફેલાવતા આશરે એક કરોડ વાહનોને તબક્કાવાર રીતે હટાવવા માટે સ્કેપિંગ પોલિસી લાગુ કરી છે. જૂનાં વાહન નવાં વાહનની સરખામણીમાં લગભગ 10 ગણું પ્રદૂષણ ફેલાવે છે.
5. LIFE Mission
 - Life Style for Environment : ગ્લાસગો ખાતે આયોજિત

COP-26 અંતર્ગત ભારત દ્વારા આપવામાં આવેલ મંત્ર.

- આ અભિયાનનો દ્રષ્ટિકોણ એવી જીવનશૈલી જીવવાનો છે જે આપણા ગ્રહને અનુરૂપ હોય એન તેને નુકસાન ન પહોંચાડે.
- 6. 2070 સુધીમાં નેટ-ઝીરોનું લક્ષ્યાંક
 - 2030 સુધીમાં નક્કી કરાયેલ લક્ષ્યાંક ;
 - (1) 1 બિલિયન ટન કાર્બન ઉત્સર્જનમાં ઘટાડો
 - (2) બિન અશ્મિભૂત ઊર્જા ક્ષમતાને 500 ગીગાવોટ સુધી પહોંચાડવી
 - (3) 50% ઊર્જા જરૂરિયાતોને અદ્ધત ઊર્જાથી પૂરી કરવી
 - (4) કાર્બનની તીવ્રતા 45%થી પણ ઓછી કરવી.
- 7. સિંગલ યુઝ પ્લાસ્ટિક પર પ્રતિબંધ
 - પ્લાસ્ટિક વેસ્ટ મેનેજમેન્ટ એમેન્ડમેન્ટ રૂલ્સ 2021 અંતર્ગત
 - હાલમાં 75 માર્કેટની નાની પ્લાસ્ટિક કેરી બેગનાં ઉપયોગ પર પ્રતિબંધ છે, જેને 1 ડિસેમ્બર, 2022 થી 120 માર્કેટ સુધી પ્રતિબંધિત કરવામાં આવશે.
- 8. રાષ્ટ્રીય હાઈડ્રોજન મિશન
 - 15મી ઓગસ્ટ 2021ના રોજ જાહેરાત.
 - ઊર્જાના વૈકલ્પિક સ્ત્રોત તરીકે હાઈડ્રોજનના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપવું.

રેલવે

- વન્ટે ભારત એક્સપ્રેસ : હાલમાં બે રૂટ કાર્યરત છે. (A) નવી દિલ્હી થી વારાણસી (B) નવી દિલ્હીથી વૈષ્ણોદેવી
- ઓગસ્ટ 2023 સુધીમાં 75 અને ત્યારબાદના ત્રણ વર્ષમાં આવી 400 વંદે ભારત ટ્રેન શરૂ કરવાનું સરકારનું લક્ષ્ય છે.

એક દેશ, એક વ્યવસ્થા

1. એક દેશ - એક રેશન કાર્ડ : એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે નોકરી માટે જતા નાગરિકોને નવું રાશનકાર્ડ બનાવવાના ચક્રોમાંથી મુક્તિ મળી તેમજ એક જ કાર્ડથી ગમે ત્યાંથી અનાજ લેવાનું શક્ય બન્યું છે.
2. એક દેશ - એક મોબિલિટી કાર્ડ : ગ્રાહક એ મેટ્રો, બસ, સબ-અર્બન રેલવે, ટોલ, પાર્કિંગ, સ્માર્ટ સિટી અને રિટેલ ખરીદારી સહિત તમામ ક્ષેત્રોમાં પેમેન્ટ માટે આ સિંગલ કાર્ડનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
 - આ કાર્ડ માસિક પાસ, સીઝન ટિકિટ વગેરેને સપોર્ટ કરે છે.
3. એક દેશ - એક ગેસ ગ્રિડ
 - હેતુ : દરેક ઘરમાં એલપીજી અને વાહનો માટે સીએનજી ઉપલબ્ધ કરાવવો.
4. એક દેશ - એક પરીક્ષા (NTA)
 - ઉચ્ચ શિક્ષણ સંસ્થાઓ માટે પ્રવેશ પરીક્ષાઓ યોજવા માટે રાષ્ટ્રીય પરીક્ષા એજન્સીની રચના કરવામાં આવી.

Calendar Special

02 સપ્ટેમ્બર
વિશ્વ
નાળિયેર દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Cultivate Coconut for
a happy future and life

05 સપ્ટેમ્બર
રાષ્ટ્રીય
શિક્ષક
દિવસ

01 થી 07 સપ્ટેમ્બર
રાષ્ટ્રીય પોષણ માહ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Celebrate a world of flavors

08 સપ્ટેમ્બર
આંતરરાષ્ટ્રીય
સાક્ષરતા દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Transforming Literacy
Learning Spaces

10 સપ્ટેમ્બર
વિશ્વ
આત્મહત્યા દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Creating hope through action

14 સપ્ટેમ્બર
હિન્દી દિવસ

15 સપ્ટેમ્બર
ઇજનેર દિવસ
મોથેગુન્ડમ
વિશ્વેશ્વરેયાનાં માનમાં

15 સપ્ટેમ્બર
આંતરરાષ્ટ્રીય
લોકશાહી દિવસ

21 સપ્ટેમ્બર
આંતરરાષ્ટ્રીય
શાંતિ દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
End racism, build peace

22 સપ્ટેમ્બર
વિશ્વ ગેંડા દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Five Rhino
species forever

23 સપ્ટેમ્બર
આંતરરાષ્ટ્રીય
સાંક્રેટિક ભાષા
દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Sign languages unite us

25 સપ્ટેમ્બર
અંત્યોદય
દિવસ

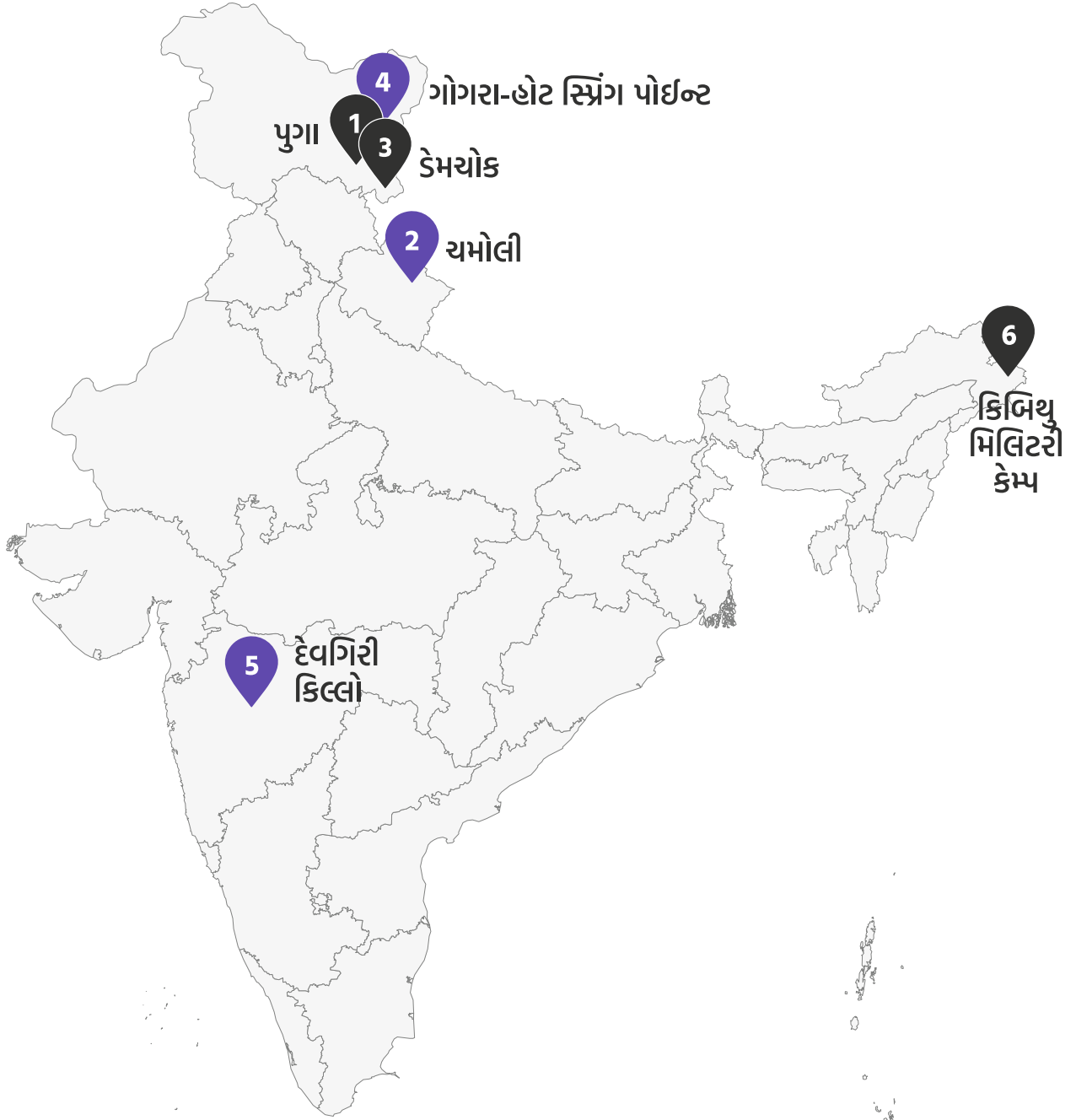
25 સપ્ટેમ્બર
વિશ્વ નદી દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
The importance of rivers
to biodiversity

26 સપ્ટેમ્બર
પરમાણુ શસ્ત્રોની
સંપૂર્ણ નાબૂદી માટેનો
આંતરરાષ્ટ્રીય દિવસ

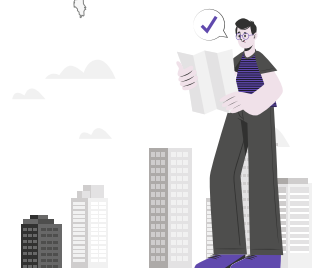
27 સપ્ટેમ્બર
વિશ્વ પ્રવાસન
દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Rethinking Tourism

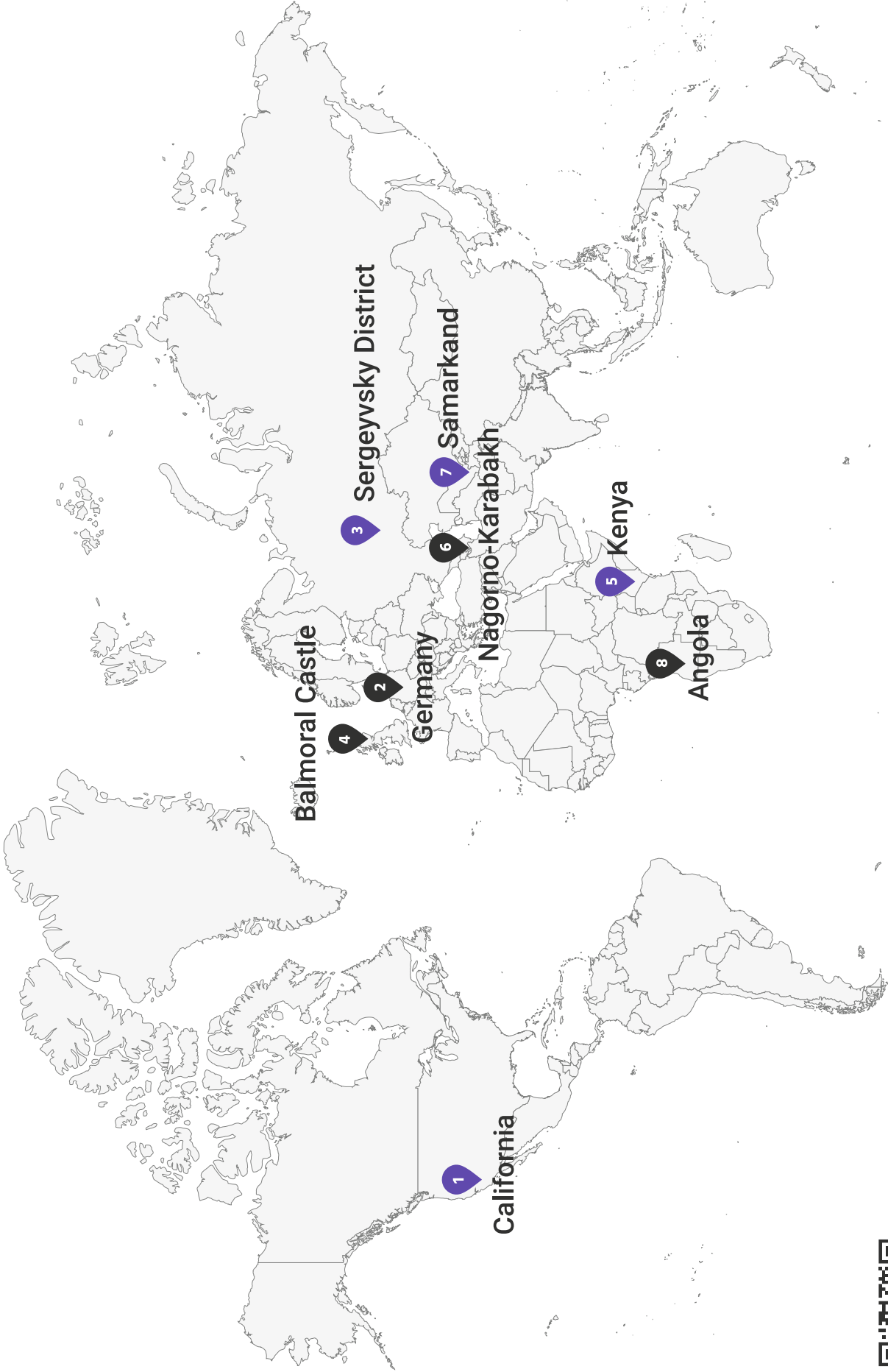
29 સપ્ટેમ્બર
વિશ્વ મેરીટાઇમ
દિવસ
New technologies for
greener shipping

નોલેજ જંકશન : MAP

For More Info on
Map Locations
[Scan QR Code](#)

For More Info on
Map Locations
[Scan QR Code](#)

5th Batch

Morning Offline Batch

GPSC 2023

Class 1/2

» Prelims

» Mains

» Interview

4 Batches full

1st Batch

2nd Batch

3rd Batch

4th Batch

Free

₹ 10000/-

થી વધુનાં સ્ટાન્ડર્ડ પુસ્તકો
અને સ્ટડી મટીરિયલ

₹ 19000/-

નો Mission GPSC
એપ્લિકેશન કોર્સ તદ્દન ફ્રી
અને

રેકોર્ડેડ ક્લાસરૂમ કોર્સ
તદ્દન ફ્રી

Batch Starting

1st November, 2022

8:00 AM to 11:00 AM

☎ 77779 91357 63582 89897 77779 91352 90545 22779

☎ 77779 91367 90545 22776 63562 39165 90545 22775

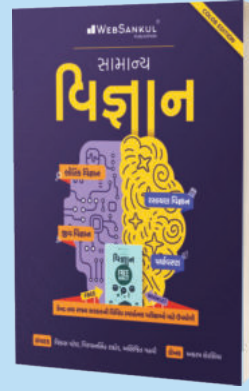
📍 303, WebSankul, 3rd Floor, Shalin Galleria Complex, G-1 Circle, Gandhinagar

1008 ટેબલ્સ

- સામાન્ય જ્ઞાન સાથે અંગ્રેજી, ગુજરાતી વ્યાકરણ અને ગણિત જેવા વિષયોની કોષ્ટકરૂપે સરળ રજૂઆત
- કેન્દ્ર તથા રાજ્ય સરકારની વિવિધ સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી

Scan to
Download
Demo Copy

સામાન્ય વિજ્ઞાન

- GPSC (Class 1-2), Dy. So, નાયબ મામલતદાર, STI, GSSSB, પોલીસ ભરતી બોર્ડ (PSI-કોન્સ્ટેબલ) તથા ગુજરાત સરકાર દ્વારા યોજાતી દરેક સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા માટે ઉપયોગી

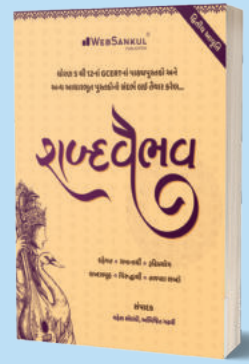
Scan to
Download
Demo Copy

ગુજરાતના જિલ્લા

- ગુજરાતનો ઇતિહાસ, સાંસ્કૃતિક વારસો, આર્થિક અને પ્રાદેશિક ભૂગોળ, જિલ્લાઓનો રાજકીય ઇતિહાસ વગેરે મુદ્દાઓનું રસસભર વર્ણન

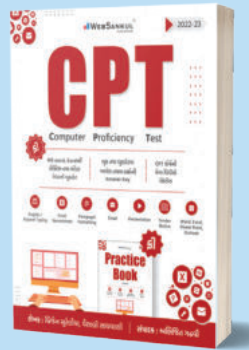
Scan to
Download
Demo Copy

શબ્દવૈભવ - દ્વિતીય આવૃત્તિ

- બિનસચિવાલય, તલાટી-કમ-મંત્રી, PSI/ASI મુખ્ય પરીક્ષા, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, ફોરેસ્ટ ગાર્ડ, મહા નગરપાલિકા ક્લાર્કની પરીક્ષા, TET/TATની પરીક્ષા, GPSCની મુખ્ય પરીક્ષાના ગુજરાતી વિષય માટે ઉપયોગી પુસ્તક

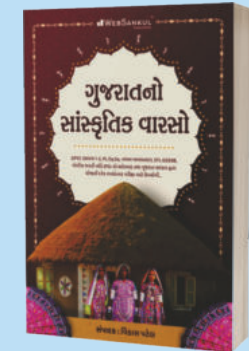
Scan to
Download
Demo Copy

CPT

- GSSSB દ્વારા લેવામાં આવતી બીજા તબક્કાની કમ્પ્યુટરની પરીક્ષાઓ જેવી કે બિન સચિવાલય ક્લાર્ક, ATDO, સિનિયર ક્લાર્ક જેવી વર્ગ 3 ની સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા માટે ઉપયોગી

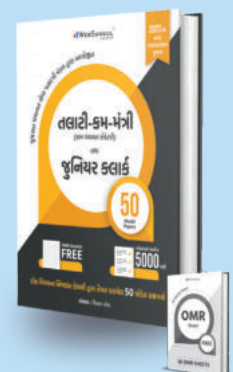
Scan to
Download
Demo Copy

ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક વારસો

- ગુજરાતની લોકસંસ્કૃતિ, કળા-કસબ, શિલ્પ અને સ્થાપત્યકળા, નાટ્યકળા, રંગમંચ, ચિત્રકળા, આદિવાસી સંસ્કૃતિ અને પરંપરાઓનું શબ્દરૂપે તલસ્પર્શી ચિત્રણ.

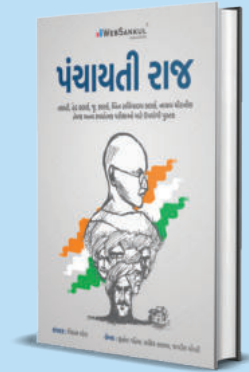
Scan to
Download
Demo Copy

તલાટી કમ મંત્રી તથા જુ. ક્લાર્ક

- તલાટી-કમ-મંત્રી અને જુનિયર ક્લાર્કની પરીક્ષાને ધ્યાનમાં રાખીને તૈયાર કરેલ પ્રશ્નપત્રોનું પુસ્તક
- નવા અભ્યાસક્રમ મુજબ તૈયાર થયેલ 50 પ્રશ્નપત્રો

Scan to
Download
Demo Copy

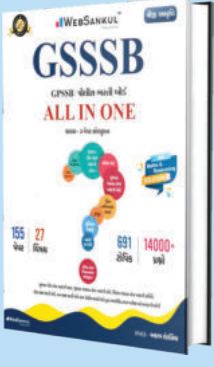

પંચાયતી રાજ

- NCERT, GCERT, સરકારી વેબસાઇટોનો સંદર્ભ લઈને તૈયાર કરાયેલ પુસ્તક. નવી પદ્ધતિ અનુસાર તથ્યાત્મક માહિતીનો સમાવેશ.

Scan to
Download
Demo Copy

GSSSB

- 2011 થી 2021 સુધીના પ્રશ્નોપત્રો નું વિષયવાદસ, તેમજ ટોપિક વાદસ સોલ્યુશન
- બિન સચિવાલય, તલાટી-કમ-મંત્રી, કોન્સ્ટેબલ, PSI / ASI, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, ફોરેસ્ટ ગાર્ડ વગેરે માટે ઉપયોગી પુસ્તક

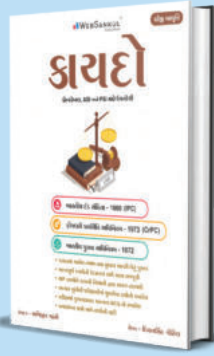
Scan to
Download
Demo Copy

કમ્પ્યુટર

- GSSSB+GPSSB+પોલીસ ભરતી બોર્ડમાં પૂછાયેલા 800+ પ્રશ્નોનો ચેપ્ટરવાઈઝ સમાવેશ
- બિનસચિવાલય, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, કોન્સ્ટેબલ, PSI / ASI માટે ઉપયોગી પુસ્તક

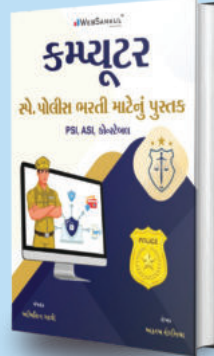
Scan to
Download
Demo Copy

કાયદો

- PSI / ASI ની મુખ્ય પરીક્ષા તથા કોન્સ્ટેબલની પરીક્ષા માટે કાયદાની વિસ્તૃત તૈયારી કરવામાં અતિ ઉપયોગી એવું પુસ્તક

Scan to
Download
Demo Copy

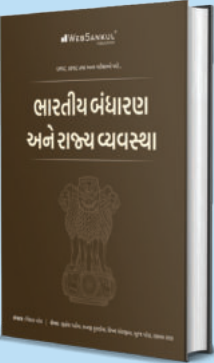

કમ્પ્યુટર

(સ્પે. પોલીસ ભરતી માટે)

- કોન્સ્ટેબલ અને PSI/ASI ની પરીક્ષાઓના અભ્યાસક્રમને ધ્યાનમાં લઈને સંક્ષિપ્તમાં અને મહત્વની બાબતો સમાવીને તૈયાર કરેલું પુસ્તક

Scan to
Download
Demo Copy

ભારતીય બંધારણ અને રાજ્ય વ્યવસ્થા

- પ્રાથમિક અને મુખ્ય પરીક્ષાના સમગ્ર અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું પુસ્તક
- 100 થી વધુ ટેબલ અને ચાર્ટના ઉપયોગ દ્વારા માહિતીની સરળ સમજૂતી

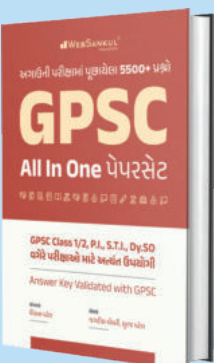
Scan to
Download
Demo Copy

પર્યાવરણ

- UPSC, GPSC, RFO, ACF, PI, Dy.SO., STI અને GSSSB જેવી સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા માટે અતિમહત્વપૂર્ણ પુસ્તક

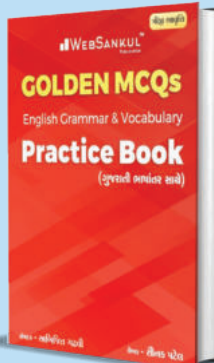
Scan to
Download
Demo Copy

All in One પેપર સેટ

- વર્ષ 2016થી અત્યાર સુધીમાં GPSC દ્વારા લેવાયેલ સિવિલ સેવાની પ્રાથમિક પરીક્ષાઓના 5500+ પ્રશ્નો
- GPSC Class 1/2, P.I., S.T.I., Dy.SO વગેરે પરીક્ષા માટે અત્યંત ઉપયોગી

Scan to
Download
Demo Copy

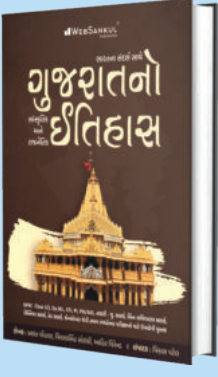

English Golden MCQ

- બિન સચિવાલય, તલાટી-કમ-મંત્રી, PSI/ASI, કોન્સ્ટેબલ, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, મહા નગરપાલિકાની પરીક્ષા વગેરે માટે English Grammarની પ્રેક્ટિસ કરવા માટે ખૂબ જ ઉપયોગી પુસ્તક

Scan to
Download
Demo Copy

ગુજરાત ઇતિહાસ

- ગુજરાતના ઇતિહાસની ભારતીય ઇતિહાસના સંદર્ભ સાથે સુવ્યવસ્થિત રજૂઆત
- GPSC Class 1/2, Dy. So, PI, PSI/ASI, તલાટી, જુ. ક્લાર્ક, બિન સચિવાલય ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, કોન્સ્ટેબલ માટે ઉપયોગી

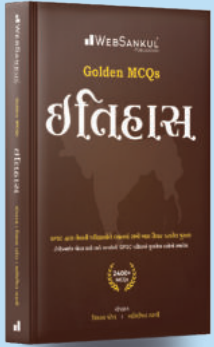
Scan to Download Demo Copy

ભૂગોળ (Golden MCQ)

- GPSC ની 2017 થી અત્યાર સુધી 2021 લેવાયેલ, Class 1-2, DySO, STI, PI, RFO વગેરેના ભૂગોળ વિષયના પ્રશ્નોનું ટોપીકવાઈઝ/વિષયાનુસાર સોલ્યુશન

Scan to Download Demo Copy

ઇતિહાસ(Golden MCQ)

- GPSC ની 2017 થી અત્યાર સુધી 2021લેવાયેલ, Class 1-2, DySO, STI, PI, RFO વગેરેના ઇતિહાસ વિષયના પ્રશ્નોનું ટોપીકવાઈઝ/વિષયાનુસાર સોલ્યુશન

Scan to Download Demo Copy

ભારતીય બંધારણ અને રાજ્ય વ્યવસ્થા (Golden MCQ)

- GPSC ની 2017 થી અત્યાર સુધી 2021 લેવાયેલ, Class 1-2, DySO, STI, PI, RFO વગેરેના બંધારણ વિષયના પ્રશ્નોનું ટોપીકવાઈઝ/વિષયાનુસાર સોલ્યુશન

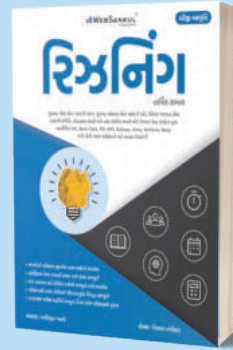
Scan to Download Demo Copy

Maths

- ગુજરાતમાં પ્રથમ વખત સૌથી વધુ (60+) પ્રકરણનો સમાવેશ કરતું સંપૂર્ણ પુસ્તક
- 3200+ પ્રેક્ટિસ પ્રશ્નોનો સોલ્યુશન સાથે સમાવેશ

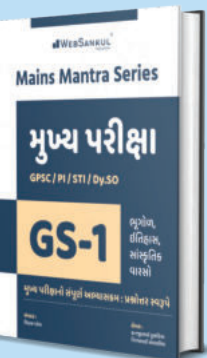
Scan to Download Demo Copy

રિઝનિંગ

- બિન સચિવાલય, તલાટી-કમ-મંત્રી, PSI/ASI, કોન્સ્ટેબલ, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, મહાનગરપાલિકાની વિવિધ પરીક્ષા, ફોરેસ્ટ ગાર્ડ, GPSC દ્વારા લેવાતી વિવિધ પ્રાથમિક પરીક્ષાઓ માટે

Scan to Download Demo Copy

GS 1

- GS-1 ના સમગ્ર અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું પુસ્તક.
- GPSC દ્વારા લેવામાં આવતી DySO, STI, ચીફ ઓફિસર, ક્લાસ 1 & 2 ની પરીક્ષા તથા તકનીકી પોસ્ટના મુખ્ય પરીક્ષાના સામાન્ય અભ્યાસ વિષયની તૈયારી માટે ઉપયોગી પુસ્તક

Scan to Download Demo Copy

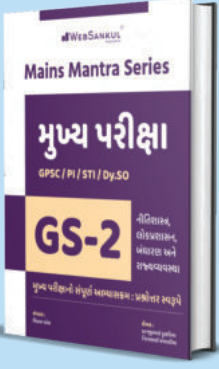

GS 3

- GS - 3 ના સમગ્ર અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું પુસ્તક.
- GPSC દ્વારા લેવામાં આવતી DySO, STI, ચીફ ઓફિસર, ક્લાસ 1 & 2 તથા તકનીકી પોસ્ટની મુખ્ય પરીક્ષા માટે ઉપયોગી પુસ્તક

Scan to Download Demo Copy

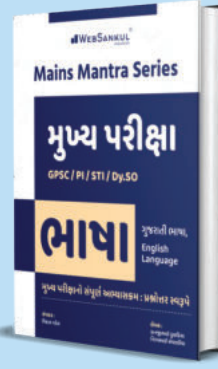

GS 2

- GS - 2 ના સમગ્ર અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું પુસ્તક.
- ભારતીય રાજ્યવ્યવસ્થા અને બંધારણના અગત્યના મુદ્દાઓ જેમ કે, સંઘવાદ, મૂળભૂત અધિકાર, DPSP, રાષ્ટ્રપતિ, રાજ્યપાલ, કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારો, વિવિધ સંસ્થાઓ વગેરેનો સમાવેશ.

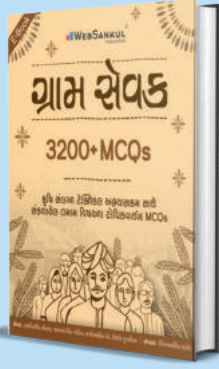
Scan to
Download
Demo Copy

મુખ્ય પરીક્ષા ભાષા

- GPSC દ્વારા લેવાતી DySO, STI, ચીફ ઓફિસર, ક્લાસ 1 & 2 તથા તકનીકી પોસ્ટની મુખ્ય પરીક્ષાઓમાં ગુજરાતી અને English વિષયોની તૈયારી કરતાં ઉમેદવારોને ઉપયોગી થાય તેવું પુસ્તક

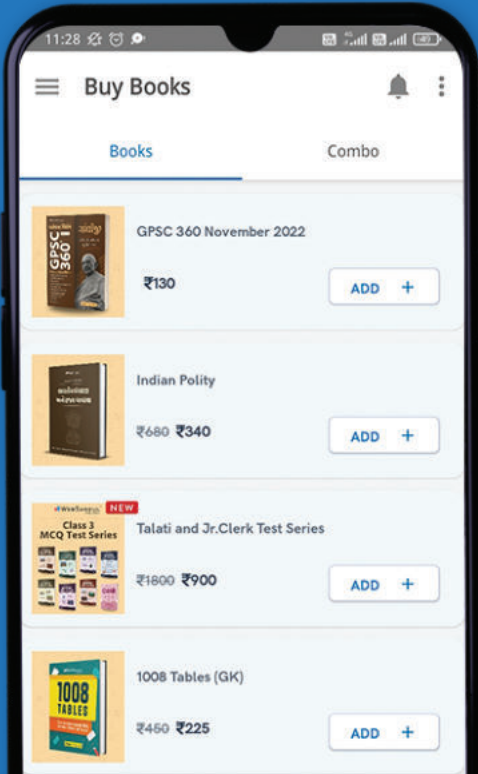
Scan to
Download
Demo Copy

ગ્રામ સેવક (E-Book)

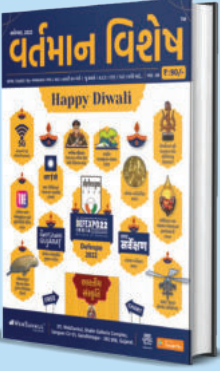
- કૃષિ નિષ્ણાંતો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ અતિ મહત્વના 3000+ MCQ
- ખેતી, બાગાયત અને પશુપાલન વિષયના અગત્યના તમામ પ્રશ્નોનું સંકલન

Scan to
Download
Demo Copy

બુક ઓર્ડર કરવા
આજે જ ડાઉનલોડ કરો
વેબસંકુલ એપ્લિકેશન

વર્તમાન વિશેષ નવેમ્બર

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન ભારતીય સંસ્કૃતિ (ચાર્ટ ફી)

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ ઓક્ટોબર

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન

Dy.so / ACF 555 આદર્શ પ્રશ્નો (બુકલેટ ફી)

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ સપ્ટેમ્બર

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન આઝાદીના લડવૈયા ભાગ-2 (ફી બુકલેટ)

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ ઓગસ્ટ

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન

આઝાદીના લડવૈયા ભાગ - 1 (બુકલેટ ફી)

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ જુલાઈ

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન પર્યાવરણ વિશેષ બુકલેટ ફી

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ જૂન

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન

ભારતનું બંધારણ : એક નજર

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ મે

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન કરંટ સુપરફાસ્ટ (છેલ્લા 3 મહિનાનું)

Scan to
Download
Demo Copy

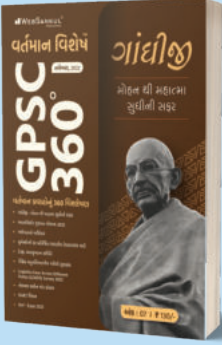
વર્તમાન વિશેષ એપ્રિલ

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન

વિશેષ મુદ્દો - ગુજરાતનું વાવસ્થાપત્ય

Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° નવેમ્બર

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

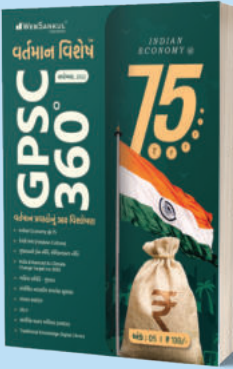
Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° ઓક્ટોબર

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° સપ્ટેમ્બર

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° ઓગસ્ટ

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

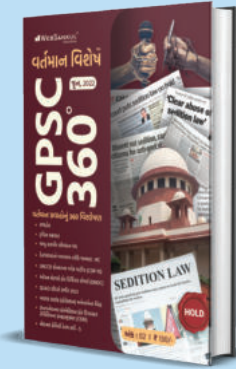
Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° જુલાઈ

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° જૂન

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

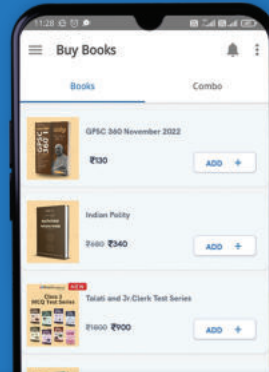
Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° મે

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

Scan to
Download
Demo Copy

બુક ઓર્ડર કરવા
આજે જ ડાઉનલોડ કરો
વેબસંકુલ એપ્લિકેશન

Scan QR